

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Samlinger

til

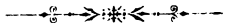
Jydsk Historie og Topografi.

2. Række. IV. Bind.

Udgivet

af

det jydsk historisk-topografiske Selskab.

Aalborg.

Marinus M. Schultz's Forlag.

Trykt i Stiftsbogtrykkeriet.

1893—95.

Fabrikanlægene ved Gudumlund

i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Ved

Chr. Brønnum,

Forpagter af Gudumlund og Gudumlunds Fabrik.

Gudumlund, som har sit Navn efter den lille Skov eller Lund, der omgiver Højmarken, er en meget gammel Herregaard, der ligger $2\frac{1}{4}$ Mil sydøst for Aalborg paa en af de mindste af de mange Holme, der findes her, og som ere omgivne af de Kjær- og Mosedrag, der mod Øst slutte sig til den lille Vildmose. Denne Holm, som nu ligger en Mil fjærnet saa vel fra Limfjorden som Kattegat, har dog en Gang i længst forsvunden Tid været en Ø, og det omgivende flade Terræn har da været overskyttet af Havet. Øen har, hvor liden den end var, ca. 150 Tdr. Land, været Tilholdssted for mange Mennesker, hvad man kan slutte af, at der paa den har været to temmelig betydelige Køkkenmøddinger med Masser af Østersskaller og andre om Havets Nærhed vidnende Rester, den ene paa den vestlige Side, som i Aarenes Løb har maattet give Plads for en Mærgelgrav, den anden og største paa Øens sydlige Side, som ogsaa nu omtrent er ødelagt; thi en offentlig Vej er ført igjennem den, og tillige har den i en Aarrække afgivet Fyld til Brug for Omegnens Beboere. Fylden har saa meget mere været efterstræbt, som der altid kunde indvindes en Extraskilling for de deri fundne Oldsager af Flint, Ben og Hjortetak, hvoraf dog det mest karakteristiske, takket være afdøde Forpagter Fangels Interesse for Sagen, er bevaret i vore offentlige eller private Samlinger; dette er saa meget heldigere, som det næppe varer længe, før det sidste Spor af Køkkenmøddingerne paa Gudumlund er forsvundet.

Paa Gaardens Marker er desuden ofte fundet smukt tilhugne og slebne Stensager.

Paa den lille Øs højeste Punkt fandtes forhen en stor Kæmpehøj fra Broncealderen; endnu ses den, men om faa Aar har Ploven jævnet den med det omliggende Terræn.

Som en Mærkelighed ved Gudumlund anføres i Hofmans Foundationer, at der i Skoven var fundet røde glaserede Stenkrukker med Aske samt nogle lange, krusede Glas.

Længe efter, at Landet havde hævet sig, og det salte Vand fra Havet havde trukket sig tilbage, har Gudumlund dog været en Ø, idet det omgivende Terræn den største Del af Aaret har været oversvømmet af Vandet fra Lindenberg Aa, og ved Tørve- og Grøftegravning i det omliggende Kjær komme ofte Ting for Dagen, som karakteriserer Jordsmonnet som gammel Søbund. I Sejlflod Kjær fandtes saaledes for nogle Aar siden et temmelig stort Skibsanker, og i det gamle Aaleje tæt ved Gudumlunds Skov en Del af en Baad, hvori Resterne af et sabellignende Vaaben, en Tollekniv og en Jærnøxe af gammel Form. I Nærheden, men paa Refsnæs Kjær, er for nogle Aar siden i Tørvejorden fundet et Par Malmgryder og en Morter, som muligt ere nedgravede i Føjdetid; den Stilling, hvori de fandtes, berettiger dog fuldt saa godt til at antage, at de hidrøre fra et strandet Skib. Disse Forhold mener man have gjort, at Gudumlund undgik at dele Skæbne med de omliggende Herregaarde, da Skipper Clement afbrændte disse, idet han ikke kunde komme over til Gudumlund, som da var omgivet af Vand.

Gudumlund har altsaa fra den graa Oldtid været beboet, og allerede fra Valdemar Atterdags Tid var den Herregaard og ejedes af en Adelsmand, Johannes Rying¹⁾, der solgte den til den bekjendte Marsk Ludvig Albertsens Børn Peder Ludvigsen og Jomfru Margrethe.

I Slutningen af det 14de Aarh. nævnes Nicolaus Johannes Slet og hans Søn Johannes Niclessen Væbner til Gudumlund.

1406 den 12te Juni befalede Erik af Pommern Niels Slets Arvinger at oplade hans Ejendomme i Sejlflod til Viborg Kapitel efter hans Brevs Lydelse. Den 3dje Juni 1425 skjænkede Fru Ida Lydersdatter Gaarden til Viborg Domkapitel for Sjølemesser for hendes Familie i Domkirken.

¹⁾ Oplysningerne om Gudumlunds tidligste Ejere ere hentede i Danske Atlas, Hofmans Fundatser, Traps og Boths: Danmark o. l. Kildeskrifter.

Efter Reformationen, da Domkapitlets Ejendomme bleve inddragne under Kronen, bortforleuede Kong Kristian III Gaarden til Anna Friis; formentlig er det den Ane Fris, der blev gift med Bjørn Andersen til Stenalt (Povl Laxmands Banemand), da det var til hendes Dattersøn, Jens Kaas, at Frederik II 26de Oktober 1567 bortforleuede og noget senere (1573) tilskjødede Gaarden. Han har rimeligvis sammen med sin Hustru, den for sin Lærdom bekjendte Margrethe Eriksdatter Lange, boet paa Gudumlund, da begges Navne og Vaaben samt Aarstallet 1573 findes paa Pulpituret og indtil 1879, da de borttoges, paa de øverste Stole i Gudum Kirke. Jens Kaas blev Lensmand i Aalborg 1577 og døde 1578. Jens Kaas's Enke blev 1587 gift med Tyge Brahes Broder, Knud Brahe, som derved blev Ejer af Gudumlund; han var tillige Ejer af Skårhult i Skaane og af Engelholm ved Vejle; han døde 1615. Ægteskabet var barnløst, hvorfor Gudumlund ved Fru Margrethes Død 1622 gik over til hendes første Mands Brodersøn, Rigsraad Mogens Kaas til Støvringgaard, Hemmestrup o. s. v., Rd. af Elefanten, Befalingsmand paa Nyborg. Ved hans Død 1656 blev Sønnen, Jørgen Kaas, Ejer af Gudumlund. Jørgen Kaas var gift med Margrethe Catrine Buchwalt Detlevsdatter.

Jørgen Kaas solgte ved Skjøde af 11te Marts 1674 Gudumlund til Wolf v. Buchwaldt til Lundgaard. Skjødets, der er indført i Viborg Landstings Skjøde- og Pantebog, opregner vidtløftigt hele Gaardens Tilliggende og Bøndergods. Wolf v. Buchwald var kun en fjærn Slægtning af Fru Margrethe Catrine, men var gjennem sin første Hustru, Mette Frederiksdatter Parsberg fra Vognserup, beslægtet med Jørgen Kaas; hvis Søsterdatter hun var. ¹⁾

Wolf v. Buchwald var en haard Hals mod sine Bønder, hvad noksom fremgaar af en gammel Tingbog fra Lindenborg Birketing for Aaret 1686. Efter ham blev Sønnen, Kaptejn Frederik v. Buchwald, 1706 Ejer af Gaarden. Denne Ejer paabegyndte nogle Dæmninger for at hindre Vandet fra at trænge ind fra Mosestrækningerne paa Gaardens Enemærker; dette var efter Forholdene den Gang et stort Arbejde og blev ogsaa opgivet paa Halvvejen, men 65 Aar efter taget op igjen og fuldført af hans Sønnesøn af samme Navn.

¹⁾ Velvilligt oplyst af A. Thiset.

Det fremgaar af alt, at Kaptejn Frederik v. Buchwalt har været en temmelig jævn Landadelsmand; han og hans Slægt stod f. Ex. ofte Faddere til Smaafolks Børn, ligesom det ogsaa skinner igjennem i Fæstebrevene, at han var en velvillig Mand mod sine Bønder og undergivne.

Som en Mærkelighed kan anføres, at den bekjendte gamle Nordmand Christian Drachenberg i 1734, den Gang 108 Aar gammel, besøgte Gudumlund og i Følge Gudum Kirkebog sammen med Forvalteren, Møllersvenden, Husbestyrerinden og Fadeburspigen stod Fadder til Hyrdens Barn.

Frederik v. Buchwalt var gift med Anna Rosenlund, en Datter af Sr. Mads Rosenlund til Dybvad og Anna Lassen, som blev gift anden Gang med den bekjendte Assessor, senere Kancelliraad Peder Thøgersen Lassen til Rødslet m. fl. Godser. Fr. v. Buchwalt nævnes sidste Gang som Ejer af Gudumlund 1737.

Gudumlund overtoges nu af hans Svigermoder, ovennævnte Anna Lassen, der anden Gang var bleven Enke, og ved hendes Død 29de December 1747 gik Gaarden over til hendes Datters og den forrige Ejers Søn, Peter Mathias v. Buchwaldt; han var da Løjtnant, men nævnes allerede 1748 som Major. 1746 blev han gift med Ide Ilsabe v. Bassewitz, som rimeligvis er født i Sachsen af fornem Extraction, hvad man vel tør slutte af de højtstaaende Faddere til hendes sidste Barn, en Søn, som blev født efter Mandens Død og fik Faderens Navn. Fadderne vare nemlig: Joachim Ludolph v. Bassewitz, Kammerherre hos den sachsiske Konge, Baron v. Kortzou af Bayreuth, Major Eiler Detlow v. Lautzon og hendes Mands Svoger Peter Enevold Braes til Kokkedal.

Peter Mathias v. Buchwaldt var sikkert en afholdt Mand paa Godset, da en Mængde Bønderbørn, ikke at tale om Præstens og Skolelærerens Børn, bleve opkaldte efter ham, og Navnet Peter Mathias har holdt sig her i Sognet indtil vore Dage. Han døde allerede 1753, kun 36 Aar gammel. Hans Sværd og Sporer samt hans Vaaben og Banner med Inskription findes endnu i Gudum Kirke. Efter hans Død overtog hans Enke, Ide Ilsabe v. Bassewitz, Gaard og Gods, indtil hun 1776 overdrog det til sin Søn, Kammerherre Frederik v. Buchwald.

Da den Del af Buchwald'ernes Stamtavle, som kan udtrages af Gudums Kirkebog, saavidt vides, ikke er offentliggjort før, anføres den her.

1) *Wolf v. Buckwalt*,¹⁾ Amtmand i Koldinghus Amt, nævnes 1685 som Oberstløjtnant og Ejer af Gudumlund; naar han er død, vides ikke; gift med 1) *Mette Frederiksdatter Parsberg*, 2) *Anna von der Wisk*, død paa Gudumlund den 12te Decbr. 1706.

Børn:

- a) *Frederik v. Buckwalt* (næste Ejer af Gudumlund).
- b) *Christian Wolf v. Buckwalt* druknede under Isen noget før Kyndelmisse, begravet i Gudum Kirke den 1ste Juni 1707.
- c) *Antonette August v. Buckwalt*, gift med Kaptejn *Hans August v. Scheirsling* den 4de Februar 1707.

d) *Mette v. Buckwalt*, gift med Kaptejn *Henrich Conrad v. Offenhaus*.

e) En Datter *Charlotta v. Buckwalt* blev voxen.

2) *Frederik v. Buchwalt*, død 1740²⁾, Kaptejn, blev 1706 Ejer af Gudumlund, gift 1707 med *Anna Rosenlund*, født 1687, død og indsat i Gudum Kirke den 22de April 1771.

Børn:

a) *Anna v. Buchwalt*, født den 10de Juli 1709, død og begravet den 21de September.

b) *Anna v. Buchwalt*, gift den 18de September 1733 med velbyrdige *Peder Enevold Braes* til Kokkedal efter kgl. aller-naadigst Bevilling af 12te Juni 1733.

c) *Wolf v. Buchwalt*, født den 6te September 1712.

d) En Søn? født den 6te Marts 1713.

e) *Anna Dorthea v. Buchwalt*, født den 3dje Januar 1714, død den 7de Juni 1718.

f) *Elsabeth Catharine v. Buchwalt*, født den 17de September 1715, død den 26de Marts 1722.

g) *Peiter Matthis v. Buchwalt*, født den 4de Maj 1717 (den næste Ejer af Gudumlund).

¹⁾ Hvorvidt nedennævnte Børn af W. v. B. virkelig ere hans Børn, kan jo være Tvivl underkastet, da de ikke i Kirkebogen staa nævnte som hans Børn; de optræde kun som ægteviede, Faddere eller døde, men ere formentlig fødte andetsteds. Imidlertid har Hr. Kaptejn H. W. Harbou velvillig oplyst mig om, at der i W. v. B.'s Testamente (7 Registre Nr. 5/1704) nævnes som yngste Søn: 1) *Frederik*, til hvem Gudumlund skal overgaa, samt *Christian* og *Søstre* 1) *Mette*, 2) *Ane Cathrine*, nu i Ægteskab med Kaptejn v. *Driberg*, og 3) *Charlotte*; derimod nævnes *Antonette August* ikke, og der kan altsaa være Tvivl om, om hun er W. v. B.'s Datter.

²⁾ I Følge Danske Atlas begravet i Haderslev Kirke.

h) Friederich Bendix v. Buchwalt, født den 23de Juni 1718, død den 18de Maj 1723.

i) Henrik Detlev v. Buchwalt, født og død den 30te August 1720.

j) Dorte Marie v. Buchwalt, født den 19de Decbr. 1721.

k) Detlev v. Buchwalt, født 1723, Fürwerber ved det holstenske Artilleri, død paa Voer, indsat i Gudum Kirke den 22de Februar 1746.

3) *Peiter Matthias v. Buchwaldt*, gift 1746 med Ida Ilsabe v. Bassewitz fra Sachsen, nævnes 1736 som Kornet, 1747 som Løjtnant, 1748 som Major. Ejer af Gudumlund 1748, død den 18de Januar 1754.

Børn:

a) Friederich v. Buchwaldt, født den 22de Juli 1747 (den næste Ejer af Gudumlund).

b) Magdalena Sybilla, født den 7de Oktober 1748, død den 21de Juni 1749.

c) Magdalena Sybilla v. Buchwaldt, født den 5te September 1749.

d) Anna v. Buchwaldt, født den 27de Oktober 1750.

e) Ludolph Friederich v. Buchwaldt, født den 25de Marts 1752.

f) Sabina Sophia Friedericka v. Buchwaldt, født den 9de Marts 1753, død den 22de Februar 1754.

g) Peter Matthias Joachim v. Buchwaldt, født den 10de Avgust 1754.

4) *Friederich v. Buchwald*, Kammerherre og Stiftamtmand, født 1747, gift 1778 med Margrethe Dorthea v. Rømeling. 1776 Ejer af Gudumlund.

Børn:

a) Ida Dorothea v. Buchwald, født den 9de Februar 1780.

b) Anna Sabina v. Buchwald, født den 12te Februar 1781.

c) Peter Mathias v. Buchwald, født den 9de Februar 1782, død den 9de Marts samme Aar.

d) Frederike Justine Mariane v. Buchwald, født den 29de Maj 1784, død Dagen efter.

e) Louise Charlotte v. Buchwald, født den 1ste Avgust 1785, død den 12te Oktober samme Aar.

De to første Ejere stavede Navnet: Buckwalt, Peiter Matthias derimod: Buchwalt, Buckwaldt eller Buckwald; hans

Børn have alle bibeholdt Stavemaaden Buchwald, hvilken Familien endnu bruger.

Fabrikanilægene ved Gudumlund skylder ovennævnte Kammerherre Frederik v. Buchwald deres første Tilblivelse; han var en af sin Tids mest oplyste og intelligente Adelsmænd. I sin Ungdom havde han rejst meget, set meget og lært meget. Da han i 1776 overtog Administrationen af sit Fædrenegods, som i over et Aarhundrede havde tilhørt Familien i nedstigende Linje, var det vist langt fra nogen værdifuld Ejendom. Højmarken, saa vel til Hovedgaarden som Bøndergodset, var langt fra af de bedste, og navnlig vare de meget store Kjærstrækninger, der hørte til Godset, omtrent værdiløse; gennemstrømmede af flere Bække og Aar med et højst uregelmæssigt Løb dannede det hele et Morads, der den største Tid af Aaret stod under Vand; de afgave derfor kun en højst tarvelig Græsgang og Høslæt, og Traditionen fortæller ogsaa fra den Tid, at Gudumlund havde større Indtægt af sit Aalefiskeri end af sit Avlsbrug. Kammerherre Buchwalds Moder, Ida Isabe von Bassewitz, havde i en Aarrække besiddet Godset, og under hendes Bestyrelse havde det næppe gjort Fremgang, i hvert Fald var der flere øde, fæsteledige Gaarde, da Sønnen overtog det. Her var noget for en ung, virkelysten Godsejer at tage fat paa, og Buchwald var sandelig ogsaa den Mand, der var Opgaven voxen. Hans reformatoriske Virksomhed som Gods-ejer drog hele hans Samtids ikke altid venlige Blikke hen paa sig, og fik han end kun Skam til Tak for sit Arbejde, har dog baade han og hans ædle Eftermand, Grev Schimmelmänn, der saa ihærdigt og smukt fortsatte, hvad Buchwald havde begyndt, sat sig uudslettelige Minder paa denne Egn. Det er disse to udmærkede Adelsmænds Dygtighed og Fremsyn for et Aarhundrede siden, der i Stedet for bundløst Morads har skabt bugnende Kornmarker, og i Stedet for usle Landsbyer smukt opbyggede og velhavende Bøndergaarde.

Uagtet Buchwalds Virksomhed som Jorddrot ikke direkte hører hertil, skal det dog noteres, at han i Løbet af ganske faa Aar fik Bøndergaardene udskiftede, Gaardene udflyttede og 1778 fritagne for Tiende; tillige paabegyndte han 1781 Hove-riets Afløsning og det, skjönt der lagdes ham mange Vanskeligheder i Vejen, navnlig fra Rentekammerets Side. Samtidig

med disse Forbedringer paa Godsadministrationens Omraade regulerede Buchwald Vandløb, byggede Dæmninger, gravede Kanaler og Grøfter samt anlagde Veje over Kjæret. De snorlige Veje og Vandløb ved Gudumlund vidne endnu den Dag i Dag om denne Side af hans Virksomhed. Han opførte 1778 Afbyggergaarden »Tiendegaarden« paa den daarligste og længst bortliggende Jord, der var taget af øde Bøndergaarde og inddraget Tiendejord. Paa denne Ejendom saa vel som paa Hovedgaarden omformede han fuldstændig Agerbruget efter udenlandsk, navnlig mecklenborgsk Mønster, opførte ny Stalde og Mejeribygninger, mærgede, indførte at pløje med Stude, overrislede Engene og paabegyndte Opdyrkning af Kjær og Moser, hvor han endog indførte og dyrkede St. Hans Rug, ja selv Dræning var han ikke ukjendt med. Ved Grøftegravning komme nemlig endnu baade Træ- og Lerrør fra den Tid frem; et af Stenrørene, som jeg har fundet, bærer Aarstallet 1787 og er formodentlig brændt paa Gudumlunds Teglværk. Stenrøret, som er mærket med en Krone, er firkantet med en rund Tap i den ene Ende til at gribe ind i et tilsvarende Hul i Rørets modsatte Ende. En Del af Rørene ere muligvis nedlagte i Begyndelsen af dette Aarhundrede, efter at Grøv Schimmelmann havde overtaget Godset. De ere gjennemskaarne Granstammer med en udhulet halvrand Fordybning paa langs og to og to sammenlagte.

Disse Rør have dog næppe været nedlagte i et bestemt Afsivningssystem, men kun hist og her, hvor det var generende at have aabne Grøfter; men de ere muligvis de første svage Forsøg her i Landet paa at fabrikere og nedlægge Rør til Afsivning af Vand i landøkonomiske Øjemed.

For dette udmærkede Arbejde paa Landbrugets Omraade havde Buchwald den Tilfredsstillelse, i Aaret 1787 at blive tilkjendt Landhusholdningsselskabets Guldmedalje.

I en saa død Tidsalder, som her er Tale om, og med en i gamle Sædvaner indlevet, stærk konservativ Godsejerstand og forarmede, uoplyste Bønder kan man forstaa, at Buchwalds kraftige Færd trak den almindelige Opmærksomhed hen paa sig. Hans Nabogodsejere klage bittert over ham, og Gehejmeraad Luxdorph (Luxdorphiana Side 347 og 348) fælder ogsaa en meget haard Dom over hans Virksomhed. Rentekammeret vilde ved forskellige kongelige Resolutioner tvinge Buchwald

til at ophæve Tiendeforeningen med Bønderne og at flytte de nylig opbyggede Bøndergaarde ind i Landsbyerne igjen; men da dette vilde have Buchwalds økonomiske Ruin til Følge, indgiver han nu den ene Ansøgning efter den anden om, at alt maa blive ved det bestaaende, da alle Parter ere veltilfredse; dette nytter imidlertid intet, og Buchwald nødsages til at tilbyde Kongen hele Godset for Spotpris.

Nærmest, som det synes, paa Foranledning af Kronprinsen bliver der endelig nedsat en Kommission for at undersøge, om Bønderne og Præsten ere og kunne være tilfredse med den ny Ordning, særlig af Tiendeafløsningen. Der viser sig her det Særsyn (selv i vore Dage), at næsten alle Godsets Bønder til Kommissionen erklære, at de ere vel tilfredse med den Maade, hvorpaa det hele er ordnet, og endelig falder der saa 1782 Resolution for, at det maa forblive, som det var.

Som alle store Mænd, der maa bryde ny Baner og som en Følge deraf have haft meget at kæmpe med, er det nok muligt, at hans Optræden lige over for andre tit var noget hensynsløs og ofte skaffede ham Uvenner blandt ligestillede og overordnede. Hans Kamp med Gejstligheden i Odense er bekjendt¹⁾, men med sin egen Præst herhjemme kom han godt ud af det, og at han i det hele ikke nærrede Uvilje mod Kirken, tør man slutte af følgende Anførsel i Gudum Kirkebog: »1784 d. 26. September lod S. T. Herr Cammerherre og Amtmand v. Buchwald til Gudumlund en ham tilhørende Neger døbe, kaldet Conrad Friderich. Faddere vare: S. T. Fru Cherinde. v. Buchwald til Gudumlund, Hr. Cherre. Rosenkrantz fra Villestrup, Hr. Cherre. Moltke fra Aalborg, Hs. Højærværdighed Hr. Biskop Studsgaard fra Aalborg, Hr. Kammerjunker Rosenkrantz fra Villestrup. Bemeldte Neger var født i Bender, 24 Aar gl.« Negeren havde Buchwald rimeligvis hjembragt som Tjener fra sit Ophold i Udlandet som Legationssekretær. Som Amtmand boede Buchwald først i Randers, siden i Odense; imidlertid har Gudumlund sikkert været hans kjæreste Opholdssted, og at han ofte har opholdt sig her i længere Perioder, kan man se af, at flere af hans Børn ere døbte her. Sagnet véd endnu her paa Egnen at berette om, hvor ivrigt han færdedes blandt Arbejderne ved Kanalgravningen og Fabrikkerne;

¹⁾ J. Lauritsen: Frederik Buchwald som Godsejer. Odense 1888.

han gik da saa tarvelig klædt, at han forvexledes med en almindelig Opsynsmand.

Buchwalds Virksomhed blev altsaa strængt bedømt af hans Samtid; men den har strakt sin gavnlige Virkning for Gudumlund Godsbesidderne ned til vore Dage og har i Historien givet Buchwald Navnet: »Bondevennen Buchwald«.

Fabrikanlægene ved selve Hovedgaarden.

Ved Siden af ovenfor nævnte, med stor Dygtighed gennemførte Forbedringer paa Godset paabegyndte Buchwald en efter Datidens Forhold og særlig i denne Egn af Landet aldeles ukjendt storartet Fabrikvirksomhed. Dette blev ganske anderledes paaskjønnet af Avtoriteterne, og Buchwald erholdt betydelig Understøttelse af Statskassen til Fabrikanlægene, et slaaende Exempel paa den Tids ledende Statsmænds Syn paa Tingene; enhver ny opdukkende Industri, ethvert nok saa ubetydeligt Tilløb til en Fabrik blev støttet med Monopoler og Penge, taget under Armene paa alle Maader, medens der for Agerbruget, skjønt i Aarhundreder Landets største, ja man kan vel sige eneste Indtægtskilde, snarere blev lagt Hindringer i Vejen, naar der var Tale om Frigjørelse paa de hæmmende, trykkende Baand, der saa længe havde hvilet paa det.

Ved selve Hovedgaarden anlagde Buchwald et Garveri og en Handskefabrik, senere efter Overenskomst med det kongelige Økonomi- og Kommercekollegium 1781—82 en Linnedfabrik eller Væverskole, som den ogsaa kaldtes, for Tilvirkning af Drejler, Lærred og lignende Stoffer. Om Garveriet og Handskefabrikken har jeg desværre kun lidt at meddele, men at de have existeret, kan klart paavises; i Gudum Kirkebog nævnes ofte Garvere og Handskemagere paa Gudumlund. Mester for denne Fabrikationsgren har utvivlsomt været en Mand ved Navn Hagen; han forekommer første Gang i Kirkebogen 1787, da han har en Datter i Kirke, og i 1791 er nævnet som Fadder »Hagen, Garver paa Gudumlund«. 1797 døde Garver Beck paa Gudumlund, 62 Aar gl. 1790 nævnes Jocom David

Handskemagersvend, og 1797 blev Peder Handskemagers Søn konfirmeret. Af et Fæstebrev fra 1791 kan ses, at »det Hus«, der ligger mellem Gudumlunds Teglovn og

Linnedfabrikken og før har været brugt til Handskefabrik, bortfæstes. Handskefabrikkens Virksomhed er sikkert bleven standset 1791. Garveriet er nok vedblevet længere, men blev, i hvert Fald det Hus, hvori Garveriet havde været drevet, bortforpagtet til en Skomager 1800.

J. Lauritzen (Odense) anfører, at Buchwald fik særskilt Betaling for at føre Tilsyn med Regeringens Handskefabrik i Jylland, hvilket kunde tyde paa, at Fabrikken paa Gudumlund ogsaa dreves for Statens Regning. Handskerne vare vistnok til militært Brug.

Til Linnedfabrikkens Brug opførtes et betydeligt Antal Bygninger — saaledes en Bygning med 20 Væverstole, et Heglehus, et Kogehus til Blegningen, hvortil en Blegeplads paa 12 Tdr. Land, en Bolig for Vævermesteren og et Hus til Marketenteri og Logis for Svendene.

Fra Rejser, som Buchwald gjorde i Udlandet, navnlig i Aarene 1778 og 1782, hjembragte han Folk, som skulde indføre ny Agerbrugsmethoder og Hør dyrkningen paa Gaard og Gods. Herved har Buchwald naturligvis ventet at tilvejebringe det nødvendige Raamateriale til Fabrikken. Dette er dog næppe lykkedes; thi man ser, at den Mand, han hjembragte, Hørtilbereder Ignatius Miller, allerede 1796 fik en Gaard i Gudum i Fæste, og fra den Tid er Hør dyrkning i stor Stil ikke dreven paa Gaard og Gods, saa den Hør, der er brugt paa Fabrikken, er sandsynligvis hovedsagelig indført.

Heglingen, Vævningen og Blegningen foregik udelukkende paa Fabrikken, hvorimod Spindingen, i det mindste til Dels, udførtes i Hjemmene og i saakaldte Spindestuer i Landsbyerne; en saadan Spindestue i Gudum blev bestyret af Skoleholderens Hustru og fra 1789 af Skomageren Jacob Justesens Hustru imod at nyde den af hans Majestæt tilstaaede Godtgjørelse; af dette sidste kan ses, at Staten allerede den Gang fuldstændig havde overtaget Fabrikken.

Buchwald erholdt et betydeligt Beløb af Statskassen til denne Fabrik, og i Aarenes Løb overtog Kommercekollegiet fuldstændig Vævefabrikkens Drift under Vævermester Eberhart Foss' Ledelse og under Overtilsyn af Godsforvalteren paa Gudumlund, Justitsraad Møller. Linnedfabrikken stod i nær Forbindelse med, ja sorterede vist endog aldeles under den kgl. danske Manufakturhandel i Kjøbenhavn, Direktør Musmann.

Fabrikken arbejdede ret godt; i 1804 beskæftigede den 25 Arbejdere og ca. 70 Spindere, men gav dog intet Overskud, og de ulykkelige Krigskaar gav den Naadestødet 1809. Bygningerne og Inventariet overdroges til Foss for en meget moderat Betaling. Han har rimeligvis fortsat Fabrikationen for egen Regning efter en mindre Maalestok til sin Død 1812.

1818 anmoder hans Enke Finansminister Schimmelmann om at overtage det hele mod at betale hendes Gjæld, der beløb sig til — 270 Rbdlr.

Blegeriet eller den engelske Bleg. Indtil 1790 havde Linnedfabrikken selv besørget sin Bleg; men 1790 blev der af et Konsortium, bestaaende af Kammerherre Buchwald, Direktør Musmann ved den kgl. Manufakturhandel i Kjøbenhavn, Justitsraad Møller paa Gudumlund og Blegmester J. H. Musmann (en Broder til ovennævnte) som Medinteressent og Bestyrer, ved Siden af Linnedfabrikken anlagt en saakaldet »engelsk Bleg«. Blegmester J. H. Musmann havde opholdt sig i tre Aar i Erserum i Holsten, hvor han i Hr. Moores Blegier havde lært det engelske Blegeri.

Til Blegeriet blev opført et Hus ved Siden af den ved Gaarden værende Vandmølle, dets Maskineri og Pumper bleve satte i Forbindelse med Vandkraften ved Møllen og et nyt Hjul i den Anledning anbragt der, og en Blegeplads paa 12 Tdr. Land blev anlagt. Af Materialer, som anvendtes til Blegen, kan nævnes Soda, Potaske, Stivelse, Vitriol, Sæbe og Mærkeblæk. Der brugtes en meget stor Kogekjedel, til hvilken der anvendtes ikke mindre end 200,000 Stkr. Tørv aarligt.

Blegeriets største og bedste Kunde var den kgl. Manufakturhandel i Kjøbenhavn, derefter Aalborgerne, hvor Blegeriet havde en Agent til at modtage og igjen udlevere Lærreder; ligeledes modtoges fra Herregaardene og Bønderne i Omegnen Lærred til Blegning.

Blegeriet betalte sig den første halve Snæs Aar ret godt. Regnskabet fra 1799 foreligger endnu. Indtægten havde dette Aar været: fra den kgl. Manufakturhandel i Kjøbenhavn 639 Rdr. 1 $\frac{1}{2}$ 10 β , fra Aalborgerne og andre i Omegnen 484 Rdr. 3 $\frac{1}{2}$ 9 $\frac{1}{2}$ β . Summen synes ikke stor, men den var dog den Gang tilstrækkelig til at betale Blegmester Musmann i Løn 200 Rdr., 4 % af Anlægskapitalen, Grev Schimmelmann for Grundskat og Brug af Vandkraften 66 Rdr., samt Materialer,

Arbejdsløn, Akcise og Transporter, og dog kunde den give hver af de 4 Interessenter 40 Rdr. i rent Overskud.

1801, da den ny Kanal blev fuldført til Hovedgaarden, blev det paa Grund af Vandløbets forandrede Løb nødvendigt at flytte Møllens og Blegeriets Maskiner, der dreves ved samme Vandkraft, ca. 300 Alen længere mod Vest ved den ny Kanal, hvor en Blegeplads blev indhegnet og planeret; denne Flytning kostede 2131 Rdr. 89 β i 1801 og 1564 Rdr. 26 β i 1802. Den højere Kapital, der herved blev at forrente, i Forbindelse med, at Lærredstilvirkningen paa samme Tid var i stærk Af-tagen, gjorde, at Blegeriet ikke mere kunde betale sig. Interessentskabet bestod den Gang af Finansminister, Grev Schimmelmann, der havde afløst den afdøde Direktør Musmann, Kammerherre Buchwald, Justitsraad Møller og Blegmesteren Musmann. Blegeriet blev nedlagt før Vævefabrikken, og Grev Schimmelmann købte de øvrige Interessenter ud for en Tredjedel af det Beløb, som de oprindelig havde sat deri, og Vandkraften anvendtes til Stampemølle.

Af hele det store Bygningskomplex staar nu kun tilbage et enkelt Hus, nemlig Marketenderibygningen; i den boede i en meget lang Aarrække en udmærket dygtig Drejlsvæver ved Navn Dencker; han var oplært af en Svend fra den gamle Fabrik og benyttede til sin Død, som indtraf for et Par Aar siden, to af de gamle Vævestole fra Fabrikken. Paa Drejlsvæven staar Aarstallet 1783 indskaaret og et andet Sted paa samme Væv A A S 1796.

Skjønt dette ganske vist ikke er noget lyst Billede af Vævefabrikken paa Gudumlund, har den dog haft sin store indirekte Betydning ved, at her oplærtes en Del Bønderkarle til dygtige Vævere, hvilke efter udstaaet Læretid nedsatte sig rundt om paa Landet og bragte Husfliden paa dette Omraade til et forholdsvist højt Standpunkt.

Grev Schimmelmann havde allerede tidligere paa sit Gods gjort meget for Husflidens Fremme ved at lade Folk oplære til at give Undervisning paa Godset i Hørrens Behandling samt i Spinding, Vævning og Knipling. Man kan endnu hist og her i Bøndergaardene finde de gamle Knipleskrin; Med-deleren heraf er i Besiddelse af et, som bærer Aarstallet 1765. Selve Kniplearbejdet er ganske vist glemt; men den Dygtighed og Interesse, hvormed hjemmegtorte Tøjer den Dag i Dag

forarbejdes her i Egnen, bærer Vidne om, at Kammerherre Buchwalds og Grev Schimmelmans Virksomhed paa dette Omraade ikke har været aldeles forgyves.

Kanalgravningen.

I Aaret 1777, altsaa allerede Aaret efter, at Buchwald havde overtaget Bestyrelsen af Godset, paabegyndte han Kanalgravningen fra Storvorde Aa til Gudumlund for, som ovenfor nævnt, at bortlede det overflødige Vand fra de uhyre Kjærstrækninger, der omgav Gaarden; hans praktiske Blik har da strax fundet, hvilke ualmindelig gunstige Betingelser der tilbød sig for Anlægget af en Fabrik i stor Stil ved denne Kanal, og han har heller ikke været længe om at realisere Tanken; thi allerede 1778 begyndte han Anlægget. Pladsen var meget heldig valgt; omtrent en Fjerdingvej nord for Hovedgaarden passerer Kanalen de Kalkbakker, der begrænse Gudumholm mod Øst. Paa samme Sted fandtes Ler, Sand og Flintestene i Overflødhed samt paa Kanalens Vej længere mod Syd og Øst uopskærelige Tørvemoser, som i Aarhundreder kunde afgive det nødvendige Brændselsmateriale. Vandet i Kanalen kunde paa dette Sted uden at genere stemmes op og afgive Drivkraft, ligesom Pramsejlads, saa vel med Tørv til Fabrikken som med de færdige Produkter til Limfjorden, ad denne Vej gjordes mulig.

Buchwald naaede imidlertid kun at faa et stort Kalkværk færdigt og i Drift, men dette i Forbindelse med de uhyre Omkostninger ved Kanalgravningen og andre Forbedringer paa Godset havde fuldstændig udtømt hans Kasse, og han nødtes derfor til 1798 at sælge Gods, Fabrikker og det hele til Finansminister, Grev Schimmelman for en Sum af 193,000 Rdl. d. kur. Aaret før den 24de November havde Buchwald endog gjort Forsøg paa at sælge Godset ved offentlig Avktion.

Godset blev Aar 1800 indlemmet i Grevskabet Lindenberg, og fra 1798 ofrede Grev Schimmelman kolossale Summer paa Fabrikkanlægene, uden at det bragte Ejeren eller Landet Fordel eller væsentlig Gavn deraf.

(Forinden vi forlade Kammerherre Buchwald og hans Virksomhed, vil jeg kun tilføje, at han var gift med en Datter

af Admiral, Statsminister Rømeling, og at han, da han tiltraadte Godset, var Amtmand i Dronningborg, Silkeborg og Mariager Amter, siden Amtmand i Odense Amt. Buchwalds Fædrelands Grænser bleve ham imidlertid for trange, og til sidst udvandrede han til Italien, hvor han døde i Pisa den 9de Avgust 1814.)

Hovedhensigten, da Buchwald i 1777 begyndte Kanalgravningen, var en Forbedring af Kjær- og Mosejorderne paa Gods og Gaard; men efterhaanden, som Arbejderne skred frem, og Tanken om Fabrikanlægene modnedes hos ham, blev det mere og mere disse, der kom til at bestemme Kanalernes Bredde, Dybde og Retning. Den Gang, da man hverken kjendte Jærnbaner eller Dampens Anvendelse til Drivkraft, var det en nødvendig Forudsætning for en saadan Fabriks Existens, at der havdes den billige Vandkraft til at drive Maskinerne og den billige Vandvej til Transport af Produkterne. Den Kanal, som Buchwald begyndte at grave fra Storvorde, havde saaledes kun en Bredde af 8 Alen, som han ansaa for tilstrækkelig til at skaffe det overflødig Vand et friere Afløb; men efter at Fabrikanlægene vare paabegyndte, indsaa man strax Nødvendigheden af en større Bredde, og det allerede færdige Stykke blev derfor gjort mere end dobbelt saa bredt, saa at Kanalen kunde besejles af fladbundede Pramme, der lastede indtil 200 Tdr. Denne Kanalgravning har kostet mere end Buchwald kunde taale og har bidraget væsentligt til hans Ruin. Arbejdet var langt værre og besværligere end det, der senere udførtes under Grev Schimmelmans; Jorden var fastere og vanskeligere at bearbejde, og da der paa en længere Strækning maatte tilvejebringes kunstigt Fald og som en Følge deraf stor Dybde og Bredde foroven, maatte der flyttes betydelige Jordmasser med Trillebør; Dæmninger maatte opføres, hvor Kanalen overskar det gamle Aaløb, Vand udpumpes, hvor der var Væld i Bunden, og en Del af Kanalen nærmest Fabrikken udhugges i Kalksten. Buchwald fik vel Hjælp til sine Kanaler af Soldater fra Garnisonen i Aalborg, men alligevel maa disse Arbejder have kostet en efter Datidens Forhold stor Sum. Man kan danne sig et Begreb herom ved at jævnføre Buchwalds Arbejder med Grev Schimmelmans, hvor Prisen for det udførte Arbejde Aar for Aar kan angives. Da Buchwald solgte Godset, var der fuldført en Mil, nøjagtig 4684 Favne.

Grev Schimmelmann lod strax, da han i Aaret 1798 overtog Fabrikken, fortsætte med Kanalarbejderne, men det Terræn, han havde at bearbejde, var langt lettere at komme til Rette med; paa et Par korte Strækninger nær var det Tørvejord at arbejde i, og næsten overalt var der jævnt Fald for Vandet, som derfor uden stort Besvær kunde holdes borte. Buchwald fuldførte hele Fjordkanalen, altsaa fra Fabrikken til Fjorden, Kanalerne og Sluserne ved selve Fabrikken og en Kanal paa 1814 Favne ind i Moserne til Hjempramning af Tørvane. Disse sidste Kanaler forlængede saa Grev Schimmelmann med en Arm ud i Vildmosen og en til Vaarst Sø syd for Gudumlund; de af Grev Schimmelmann udførte Kanalarbejder kostede:

1798	blev gravet 532 Favne Kanal	1638 Rdr.	6 β
	Dæmninger, Vandafløb at udgrave samt		
	Opsyns- og Regnskabsførerens Løn . . .	402	— 12 -
	Sluser, Dæmninger, Omløb og Udpump-		
	ning af Vand, hvor den ny Kanal skærer		
	den gamle Aa	449	— 10 -
	Tømmer og Materiale, medgaaede til		
	samme Arbejde	342	— 32 -
	Forskjellige andre Arbejder til Haand-		
	værkere o. s. v. i samme Anledning . . .	210	— 44 -
1799	blev gravet 219 Favne af Mosekanalen		
	og 730 $\frac{1}{2}$ Fv. af Kanalen til Vaarst Sø,		
	Dæmninger o. s. v.	4138	— 41 -
	En Sneglemaskine, som kunde drives		
	med Heste, hvorved 6 à 8 Mand daglig		
	sparedes	194	— 87 -
	Trillebører, Dæmninger mellem Arbejds-		
	stederne, Bolværk, hvor der fandtes Vand	81	— 20 -
	Den store Mudderpram repareret samt		
	Trillebrædder og lignende	441	— 11 -
1800	blev gravet 423 $\frac{1}{2}$ Favne Kanal ved		
	Hovedgaarden	529	— 12 -
	Dæmninger, Trillebrædder, Vandudsne-		
	gling, Reparationer paa Sneglemaskinen		
	og Hestekraft	138	— 12 -
	Et mindre Kanalarbejde paabegyndt for		
	at føre Vand op til Hovedgaarden	93	— > -

	Udjævning af den opkastede Jord til Vej	36 Rdr.	6 β
	Groftarbejde	8 —	» -
	Broer	242 —	62 -
	Arbejdsbestyrerens Løn	80 —	» -
1801	blev gravet 870 Favne Kanal til Vaarst Sø og Vildmosekanalen forlænget med 267 Favne	5199 —	35 -
	Vandudsnegling, Dæmninger og Trillebrædder	361 —	56 -
	En Bro over Kanalen paa Vejen til Gudum	200 —	» -
1802	blev gravet 171 Favne langs Vaarst Sø og Vildmosekanalen gjort færdig	749 —	24 -
	Dæmning, Trillebører, Vandudsnegling, Reparationer, Løn til Reguskabsføreren, Redskaber o. s. v.	286 —	29 -
	Yderligere Arbejder ved Vaarst Sø paa Grund af Væld i Bunden	230 —	40 -
I alt fra Grev Schimmelmanss Tid gravet			
	3212 Favne Kanal	14617 —	76 -
	Extraordinære Arbejder ved samme	3573 —	81 -
			I alt 18191 Rdr. 61 β
	bliver pr. Favne 5 Rdr. 63 β . Sætte vi Buchwalds Kanal blot til samme Pris pr. Favne, bliver det	26211 —	6 -
Hele Arbejdet har altsaa efter denne Beregningsmaade kostet			
			44402 Rdr. 67 β

Da Kanalarbejderne i 1802 vare færdige, opgives Gjennemsnitsdimensionerne saaledes: den øverste Kanal (Tørvekanalen) 17 Alen bred foroven, 4 Alen bred i Bunden, 5 Alen dyb og daglig Vandstand 5 Fod. Den nederste Kanal (Fjordkanalen) 34 Alen bred foroven, 7 Alen bred i Bunden, 7 Alen dyb og daglig Vandstand 4 Fod. Faldet ved den øverste Sluse ved Hovedgaarden, som skulde drive Møllen og Blegeriets Maskiner, var 5 Fod, og Faldet ved den egentlige Fabrikssluse, som skulde drive de forskjellige Vandhjul der, var 6 Fod. Man vil altsaa se, at Fjordkanalen maa have været langt bekosteligere end den øvrige Del, og naar Prisen paa hele Kanal anlæget

sættes til 50,000 Rdr., er den vist tilnærmelsesvis rigtig, saa meget mere som det ogsaa er den Pris, som gamle Folk her i Egnen have hørt skal være medgaaet. Kanalarbejdet i Grev Schimmelmans Tid udførtes hovedsagelig af indforskrevne tyske Arbejdere.

Hermed afsluttedes Kanalarbejdet, som hovedsagelig blev udført for Fabrikdriftens Skyld, men som i Aarenes Løb har faaet en langt mere gennemgribende Betydning for Agerbruget ved at udtørre store, paa Grund af Surhed ufrugtbare Kjærstrækninger og gjøre dem brugbare til Eng og Agerjord. Kanalarbejderne lededes af Forvalter Anders Brønnum, senere Ejer af Høgholt, og af Justitsraad Møller, der tillige var Godsforvalter paa Gudumlund. De maleriske, hvælvede Stenbroer over Kanalerne, der den Dag i Dag giver Gudumlunds Fabrik sit Præg, bleve opførte efter Tegninger af en Tekniker Schultz fra Hellebæk.

Justitsraad Møller skriver i et Brev 30te Januar 1798: »Paa den ved Kanalgravningen udtørrede Kjærjord kan blive en hel Koloni ligesom i det Hanoveranske, og at disse ellers intet bringende Ejendomme kunne overlades til Beboere paa det Vilkaar, at de opdyrke Ejendommen. Den Tid har jeg længe ønsket at opleve, og kan jeg opnaa den Glæde at bidrage noget til, at vore udyrkede og unyttige Ejendomme blive gjorte saa frugtbringende, at de kunne underholde mange lykkelige Familier, saa gaar jeg rolig bort; thi saa tror jeg ikke, jeg har været ganske uden Nytte i Verden.«

Justitsraad Møller naaede aldrig at se dette, men man kunde ønske, at Manden nu fra sin Grav paa Gudum Kirkegaard kunde kaste et Blik ud over Egnen og se, hvad Nytte og Velsignelse hans Arbejde har gjort.

Jeg vil slutte dette Afsnit med et Brev fra samme Mand til Grev Schimmelman, da man i Begyndelsen af Maj var naaet op til den den Gang meget store Vaarst Sø¹⁾, der delvis kunde udtørres gennem de ny Kanaler og Sluser.

Underdanigst Promemoria.

Jeg iler med at melde Deres Excellence, at jeg nu har overstaaet al min Angst for Vaarst Sø, da den i Onsdags og

¹⁾ Vaarst Sø blev først fuldstændig udtørret i 1863, da Gudumlunds Mølle blev flyttet til Fabrikken.

i Gaar er udløben, og alt er gaaet godt og uden Skade. Hele forrige Uge var dertil bestemt; men det daglige stormende Vejr fra Vesten, som stod lige ind paa Kanalen, holdt mig derfra. I Søndags, da Vejret lod til at forandre sig, begyndte jeg, og i Mandags vare vi i fuldt Arbejde; men i Tirsdags blev Stormen saa stærk, at vi maatte standse, og jeg maatte holde den Nat ud i Angst for, at det skulde brvde løs af sig selv; men det holdt dog, og i Onsdags Morges var Vejret godt, og vi begav os atter til Arbejdet. Hen paa Dagen rejste Stormen sig paa ny, men vi vare da saa vidt, at vi ikke kunde holde tilbage. Kl. 3 om Eftermiddagen maatte vi altsaa lade gaa, og det er gyseligt, med hvad Rasenhed det brækkede løs. At beskrive det kan jeg umulig, da min Opmærksomhed maatte være stærk paa saa mange Steder, at jeg ikke kunde have Øje dermed. Inden 5 Minutter var Vandet steget i Kanalen 5 Al., og den Heflighed, hvormed Vand og Jordstykker brækkede løs, er utrolig, for hvem der ikke har set det, saa at den mindste Uforsigtighed eller Uheld kunde taget alle Sluser og Møller med og anrettet en Skade for over 20,000 Rdr.; men Sluserne stod kjækt, og alt gik godt. En ubetydelig Skade paa Jordudskylling ved Møllen og Slusen samt nogle Faskiner og Faskine-Pæle er gaaet med, og det kan ikke regnes, da saadant umuligt kan forekommes, og det kan ikke regnes for over 20 Rdr.

Kanalen til Fjorden har jeg endnu ikke haft Tid at befare, og altsaa véd jeg endnu ikke, hvad Virkning det der har gjort; men i Dag tager jeg derned, da Vandet nu er kommet til sin sædvanlige jævne Gang, og al videre Frygt for Være er hævet. Hele Søen er og kan blive fuldkommen tør og dyrkbar (Kanalen, som skal gaa derigjennem, undtagen), og altsaa er Hensigten derved fuldkommen opnaaet.

Der maa nu mudres lidt fra den faste Kanal og op i Søen, til man kommer til Lindeneborg-Aaen, og denne udskæres dybere og bredere, og naar dette er sket, kommer ingen Draabe Vand mere fra denne Side ind paa Gudumlunds Ejendom.

Jeg ser altsaa nu en Ende paa dette vigtige Arbejde og er ret tilfreds og glæder mig ved Tanken om den Nytte, det med Vished vil give i Tiden.

Jeg anbefaler mig underdanigst

Gudumlund 14. Maj 1802.

A. Møller.

Tørven.

At frembringe Brændselsmaterialet eller Tørven paa den bedste, billigste og bekvemmeste Maade var naturligvis en Hovedsag for Fabrikkens Drift, og især var det af Vigtighed at faa den bragt tør i Magasinerne; dette fordrede den største Opmærksomhed, især naar Vejret var ustadigt. En medvirkende Grund til det daarlige Resultat, Fabrikken som oftest gav, var, at Tørvene i utilstrækkelig Mængde og i vaad og slet Tilstand bleve hjembragte til Magasinerne.

Maaden, hvorpaa Tørven blev gravet indtil Buchwalds Tid, var den samme, som var brugelig hos Bønderne her i Egnen for en 40 Aar siden; man tog et vist Stykke for ad Gangen, $1\frac{1}{2}$ à 2 Alen bredt og saa langt som en Mand den Dag kunde naa at grave; det øverste Lag, det saakaldte Hundekjød, blev først afrømmet til den egentlige Tørvemasse; Overfladen af denne ridsedes derefter paa langs og tværs efter den Længde og Bredde, Tørven skulde have. Tørven skrælledes nu lagvis af og toges paa en dertil indrettet Spade, to og to ad Gangen, og lagdes op paa Grønjorden; derpaa en ny Afridsning og et nyt Lag Tørv paa samme Maade, indtil det indtrængende Vand forbød at gaa dybere. Den Mand, der besørgede dette Arbejde, kaldtes Graveren og havde, for ikke at opølte Tørveoverfladen, et Par Fjæl bundet under Fødderne. Som Regel arbejdede der 2 Mænd i samme Grav eller vel endnu rettere: Mand og Kone. Manden var da Graveren og Konen Udtrilleren. Begge hjalp hinanden med Afrømningen, og naar den egentlige Tørvegravning begyndte, tog Udtrilleren Tørvene og bragte dem paa en saakaldet Tørvbør tilstrækkelig langt bort fra Graven, hvor de lagdes paa Fladen rækkevis efter en Snor, og for hver 1000 Stkr. Tørv rejstes én paa Kant for at lette den endelige Optælling. Denne Methode at skære Tørv paa kaldtes »at gaa i Grav« og bruges endnu hist og her i vaade Moser; men den er besværlig og upraktisk, og det afgravede Mosestykke bliver ubrugbart for Fremtiden. Den nu brugelige Maade kaldes »at bænke Tørven op«; her skæres Tørven lodret ned i Mosen, og Graveren tager 4 Tørv op ad Gangen; paa denne Maade kan der graves flere Tørv om Dagen end paa den tidligere anvendte, og den afgravede Mose efterlades i jævn Tilstand; den kan derfor paa Steder, hvor Tørvelaget er dybt nok og Vandet kan afledes, atter

benyttes til Tørvegravning eller næmt indtages til Afgræsning eller Opdyrkning. Denne sidste Maade at grave Tørv paa er indført her af Buchwald, og man ser i samtidig trykte Kilder, at det blev anset for et stort Fremskridt, da der efter 10 Aars Forløb atter kunde graves paa samme Sted, hvad ogsaa efter en stor Maalestok blev benyttet en Snes Aar efter.

Tørvene gravedes den Gang noget større end nu om Stunder. I 1801 regnede Forvalteren for Tørvegravningen paa Fabrikken, at efter Buchwalds Methode kunde 1 Karl med en Pige som Udtriller levere 6000 Stkr. Tørv om Dagen, og det samme Antal kan rejses og skrues paa en Dag af et Fruentimmer eller et Barn; ligeledes regner han, at en Mand og et Fruentimmer kunne læsse, aflæsse og opsætte i Stak eller Hæs 6000 Stkr. Tørv daglig.

En 14 Dages Tid efter, at Tørven var gravet, blev den rejst paa Kant, og naar den var omtrent tør, sat i runde Stakke eller Skruer paa omtrent 500 Tørv i hver. Tørven gravedes paa begge Sider af Kanalen ca. 400 Al. ind til hver Side; længere kunde det ikke betale sig at gaa ind, da Transporten af Tørvene til Prammene i saa Fald blev for lang og besværlig. Til denne Transport, som for øvrigt gaar til paa samme Maade endnu, brugtes nogle store Tremmebøre, der hver kunde tage ca. 200 Tørv. Af den Slags Børe bleve to anbragte ved Siden af hinanden med Haandtagene paa en Vogn eller rettere en lang Stang med et Hjul paa hver Ende og af en Hest trukne til Kanalbredden, hvor de af Prammandskabet trilledes ud i Prammene og tømtes. De to Heste, der benyttedes til at trække Prammene ud og hjem (som Regel var der to Pramme efter hinanden), trak da Børevognene, naar der lastedes; disse Børevogne benyttedes selvfølgelig ikke til de Tørv, der stod umiddelbart ved Kanalen. Tremmebøre benyttedes ligeledes til at trille Tørvene fra Prammene op i Magasinerne, ligesom ved Fabrikken; disse Magasiner vare byggede saa nær Kanalen, at Prammene kunde lægge til ved dem. En Pram kunde føre 20- à 30,000 Tørv. Tørvegravningen begyndte, saa snart Frostens var gaaet af Mosen, hvilket sædvanlig først sker i Begyndelsen af Maj, og vedvarede til Midten af August. I denne Tid beskæftigedes en Mængde Mennesker ved dette Arbejde; i en Indberetning til Kommercekollegiet angives saaledes, at der i flere Aar anvendtes til Gravning, Rejsning,

Skruning og Hjempramning daglig 3- à 400 Mennesker. Omkostningerne ved Tørvene udgjorde i

1799.....	2678 Rdr. 16 β
1800.....	2764 — 36 -
1801.....	1561 — 85 -
1802 og 1803.....	3939 — 71 -

I 1804 og 1805, da Fabrikken udfoldede den største Virksomhed, gravedes henholdsvis 10 Millioner og 13 Millioner Tørv; 1809 var man gaaet ned til 5 Millioner, men da var Vejret ogsaa, i hvert Fald efter Administratorens Indberetning til Grev Schimmelman, ualmindelig ugunstigt, og der maatte dette Aar kjøbes en Masse Brænde af Ejeren af Mariager Kloster for at holde Stentøjsfabrikken i Gang.

Der blev i 1803 gjort et Forsøg med at sende Jagten »Neptunus« med Tørv til Kjøbenhavn, men det har rimeligvis ikke kunnet betale sig og er derfor strax opgivet. Fragt-udgifterne, der beløb sig til 72 Rdr. 64 β, have naturligvis været for høje i Forhold til den Last, Skibet kunde tage.

1803 blev der gjort Forsøg med at backre eller pludre Tørv (formentlig æltede Tørv); men da man ikke ser, at denne Methode er brugt senere, maa man vel være kommet til det Resultat, at den sædvanlige Maade var den bedste.

Nogle faa Aar senere blev der gjort Forsøg med at producere Tørvekul, til hvilket Brug Mekanikus Schultz paa Hellebæk opfandt en Maskine.

Ligeledes opdagedes tilfældigt, at man ved Inddampning af Tørvejord kunde frembringe et tjærelignende Substans, af hvilket Prøver bleve sendte til Greven; men yderligere Forsøg i den Retning vides ikke at være foretagne.

Pramme og Skibe.

En stor Del af Fabrikkens Materiel bestod af Pramme og Baade, og som Regel ejede Fabrikken desuden et Par større Skibe, der fo'r paa alle Landets Havne, ja endog af og til paa Udlandet; paa den øverste Kanal benyttedes Prammene til Hjemførsel af Tørvene og Transport af Leret til Lermøllen. Disse Pramme vare byggede af Egetømmer og Fyrrebrædder; den almindeligste Form var, som vi bruge dem samme Steds den Dag i Dag, 4 à 5 Al. brede i Bunden, 6 à 7 Al. foroven

og 16—18—20 Al. lange; som Regel bleve de trukne af Heste eller Folk, som gik paa Land og trak dem i et langt Tov. Paa Fjordkanalen vare Prammene byggede større og stærkere; de sejlede nemlig ikke alene paa Kanalerne, men gik til Limfjordens Havne med Kalk og Sten; de havde en Længde af ca. 28 Al., vare 5 Al. brede i Bunden og af tilsvarende Bredde foroven; de fleste af dem havde Dæk og førte Sejl og Anker.

Paa Grund af den Masse af Tørvemudder og Dynd, som Kanalvandet førte med sig og som aflejredes hist og her, navnlig ved Udløbet i Limfjorden, var det nødvendigt, at der jævnlig foretoges Opmudringsarbejder. Til dette Brug havde Fabrikken, f. Ex. i 1798, ikke mindre end 1 stor Mudderpram med Dæk, 3 mindre uden Dæk samt 12 Kaage til at bortføre Mudderet. Da Buchwald 1798 afleverede til Fabrikantlægene, fandtes i det hele foruden ovennævnte Mudderpramme i alt: 2 store Pramme til Fjordfart med Mast, Sejl og Tilbehør, 4 store Pramme uden Mast, hvoraf den ene med 4 beslagne Hjul under, 1 hollandsk Baad med Roer og Sværd, 1 veludstyret Sejlbaad til Buchwalds private Brug, naar han færdedes paa Kanalerne, samt Galeasen »Gudumlund«, som var i uafbrudt Fart mellem Fabrikken og Kjøbenhavn med Kalk.

Den ovenfor nævnte Pram med 4 Hjul under var til et ganske særegent Brug; man vilde nemlig ved Hjælp af en Vinde fra Kanalerne kjøre den over Land fuldt lastet med Tørv op til Kalkovnene, der vare byggede tæt op ad Kalkstensbakken, som Kanalen ikke kunde føres umiddelbart op til, samt til at kjøre Prammen over Dæmningen fra de øvre Kanaler (Tørvekanalerne) til den nedre Kanal (Fjordkanalen) for at spare den besværlige Omladning. Justitsraad Møller var den, der oprindeligt havde faaet Ideen, og Buchwald greb den med Begjærlighed; men det viste sig ved dette første Førsøg, hvor Prammen uden Skinner og med hjemmelavede Hjul skulde trækkes over den bare Jord, at dette var ugjærligt, idet Hjulene dels generede under Sejladsen og navnlig skar for dybt ned i Jorden ved Transporten over Land. Buchwald bestilte derfor i Skotland i Slutningen af 1797 2 Jærnpramme med Hjul under og dertil hørende 400 Alen Jærnveje. De ankom til Helsingør i Begyndelsen af 1798. Grev Schimmelmann maatte betale dem, og et af Fabrikkens Skibe afhentede dem. Ideen har næppe været god, og de bleve vist kun

meget lidt benyttede; i hvert Fald bleve de allerede i 1808 i Fabrikkens Inventarielister betegnede som gamle og ubrugelige.

Galeasen »Gudumlund« var det første større Skib, Fabrikken selv ejede; efter Sagnet blev den bygget ved Storvorde Bro. Af Regnskaberne kan man se, at der medgik til dens Bygning Træ for 2300 Rdr.; den blev bygget strax efter Kalkværkets Anlæg, den var fladbundet og beregnet paa at kunne gaa gjennem Kanalen direkte fra Fabrikken til Kjøbenhavn; dette kunde maaske ogsaa lade sig gjøre, saa længe Kanalen var nygravet; men skjønt den jævnlig opmudredes, var det dog ikke muligt i Aarenes Løb at holde den oprindelige Dybde, og Galeasen »Gudumlund« maatte da ligesom de øvrige Skibe, der fik Kalk og andre Produkter fra Fabrikken, ligge paa Fjorden, og Varerne paa Pramme føres fra Fabrikken derud.

I 1797 indkøbtes yderligere 2 Skibe til Fabrikken, nemlig Jagten »Den unge Didrick« fra Dragør, som Fabrikken blev snydt med; den kostede 1700 Rdr., men viste sig ubrugelig, saa den strax maatte repareres, hvad der kostede 2955 Rdr., og blev derefter kaldt »Den forbedrede Didrick«. Fabrikken førte Proces med Sælgeren, men uden at opnaa noget derved. Det andet Skib var Jagten »Neptunus«, der blev kjøbt i Flensborg og kostede 2800 Rdr. 1802 blev Galeasen »Gudumlund« solgt for 1000 Rdr. og i Stedet for indkjøbt et hollandsk Smakskib »Catrine Cæcilie« paa 10 Kommercelæster. Senere indkøbtes et mindre Skib, Jagten »Fortuna«. I 1807, da Fabrikken var paa sit Højdepunkt, ejede den ikke mindre end 29 Skibe, Pramme og Baade; men allerede i 1812 var Antallet gaaet ned til 11 Pramme og mindre Baade, men da var Fabrikken ogsaa stærkt paa Retur.

Fabrikken havde mange Uheld med sine Skibe. I Efteraaret 1803 forliste Jagten »Neptunus« ved den norske Kyst med en Ladning Tøndestaver til Fabrikken. Skipper Gandrup og en Matros druknede. Til Matrosens Enke, der boede i Nørresundby, udbetalte Fabrikken efter Ordre fra Grev Schimmelmann en Gave paa 25 Rdr.

I Foraaret 1807 havde Fabrikken et mindre Uheld, idet en Pram med Melkalk sank i Limfjorden; men her reddedes Folkene, og kun Kalken gik tabt.

I Aaret 1808 blev »Catrine Cæcilie« i Kongens Tjeneste

sendt en Tur til Norge¹⁾, men blev i December taget af Englænderne, der plyndrede Skibet og derefter lod det drive til Søs; det drev ind til Stavanger. Skipper Ipsen toge de med til London; han blev senere frigiven og kom til Hals 7de Maj 1809. — I April 1811 strandede Skipper Widing med Jagten »Neptunus« ud for Hals; dog blev den for en betydelig Bjærgeløn taget ud igjen af Halsboerne, kom paa Bedding i Aalborg og blev repareret.

Ved Fabrikken i Fjordkanalen var bygget en Dok, hvor de større Pramme bleve anbragte om Vinteren og naar de skulde repareres. Dokken var ved Sluser sat saaledes i Forbindelse med Kanalerne, at den kunde fyldes og tømmes efter Behag.

Ved Storvorde Aas Udløb i Limfjorden blev 1797 fra Klarupgaards Gods erhvervet 1 Stykke Jord og derpaa opført et Hus med Bolværk ud mod Aaen. Huset og Jorden havde en dobbelt Bestemmelse, dels bleve Fabrikkens Produkter her foreløbig oplagte for desto hurtigere at kunne faas om Bord i Skibene, og dels kunde Huset give Staldplads til de Heste, som trak Fabrikkens Pramme ud til Fjorden; men ved Siden deraf var det Tanken, at Limfjordsfiskerne, særlig Sildefiskerne, skulde have et Tilholdssted, hvor de kunde tørre Garn og salte Silden, til hvilket sidste det sandsynligvis var Meningen at levere Saltet fra Fabrikken. Desuden holdt Fabrikken sin egen Fisker i Huset, som havde Forpligtelse til mod en vis billig Betaling at levere hele sin Fangst til Fabrikken. Huset hedder endnu Fiskerhuset.

Kanaltransporten var i 1803 bortforpagtet til 2 Mænd, nemlig Jens Hurup og Søren Bertelsen. Kjøberne af Fabrikens Produkter skulde nemlig betale en vis Afgift, f. Ex. 1 Rdr. for hver Læst Kalk, for Benyttelsen af Kanalen og Fabrikkens Pramme. Forpagterne skulde vedligeholde Pramrene, og Forpagtningsafgiften gik til Kanalfondet. Kjøberne betingede sig imidlertid som Regel, at Varerne skulde leveres frit ved Skibssiden paa Fjorden, saa det hovedsagelig blev Fabrikassen, der selv maatte betale Kanalafgiften, hvorfor dette Forpagtningsvæsen strax viste sig uholdbart og maatte opgives.

¹⁾ Formentlig med Korn, hvoraf der under Krigen blev købt betydelige Kvantiteter paa Gudumlunds Gaard og Gods til Norges Providering.

Kalkværket.

Kalkværket var, som før bemærket, det første Anlæg ved den ny Fabrik, ligesom det ogsaa var Kalkværket og maaske Teglværket, der lige fra Begyndelsen har givet et reelt Udbytte, har været drevet Aar efter Aar og trods lange og trange Tider dog har været i Virksomhed i over et Aarhundrede; det er rimeligvis nu et af de ældste Kalkværker, der paa samme Plads er i Gang her i Landet. Det viser sig ogsaa, at de dygtigste af de Mænd, der have haft med Fabrikken at gøre, have haft Øje derfor og gjort, hvad de kunde, for at forcere Kalkværkets Drift.

De første Kalkovne ved den ny Kanal bleve opførte 1778, dog har Fjordkanalen ved den Tid ikke været saa vidt frem-skreden, at Kalken kunde føres søværts bort, og man har rimeligvis begyndt smaat og kun solgt Kalk til nærmeste Omegn og Aalborg, hvortil den fra Begyndelsen blev ført pr. Axø. Da Kanalen blev fuld færdig, og de store Pramme til Limfjordsfarten samt Galeasen »Gudumlund« til længere Rejser vare byggede, begyndte først Produktionen i det store. Samtidig fik Fabrikken Bevilling fra Generaltoldkammeret, at den maatte udføre Kalk uden Tilsyn af Toldvæsenet. Foruden Fabrikkens eget Skib blev der fragtet fremmede Skibe for en eller flere Rejser til at bortføre Kalken. Efterhaanden søgte man dog saa vidt muligt at komme bort fra denne Fremgangsmaade, saa Fabrikkens Skibe udelukkende sejlede paa Kjøbenhavn med Kalk, og naar der andetsteds solgtes Kalk, maatte Kjøbereren selv sende Skib til Kanalmundingen og hente Kalken. Efterspørgselen efter Kalk kunde til sine Tider blive saa stor, f. Ex. i 1805, at Grev Schimmelmann maatte give Administrationen bestemte Regler for, i hvilken Følgeorden de ankom-mende Skibe skulde lastes. Der var nemlig nogle Skipperne, som til Greven havde beklaget sig over, at de ikke bleve besørgede i den Orden, de ankom, men som Administrationen var Venner med Skipperne til.

Saa længe Buchwald var Eneejer af Kalkværket, var der paa dette ansat en tysk Forvalter Werner Flury, dog gik alle Pengeindbetalinger gennem Justitsraad Møller. Flury havde Tilsyn med Kalkens Brænding og Udskibning. Tørvegravningen sorterede under Justitsraad Møller. Som Regel benyttedes den Gang 6 Ovne, en til hver Dag i Ugen, hvoraf

der fyredes under de tre, en henstod til Afkøling, en tømtes og en fyldtes.

I 1795 blev Kalkværkets Virksomhed betydelig udvidet, idet der paa »Manufacturets« Plads ved Toldboden i Kjøbenhavn blev anlagt en Oplags- og Lædskeplads for Gudumlunds Kalkværks Regning, i hvilken Anledning der blev opført et Hus til Oplag samt et Skur til Hestestald og Kammer for Opsynet og Arbejdsfolk, udgravet Kalkkuler o. s. v. Samtidig blev der ved Gudumlund bygget en stor Pram med Mast og Sejl, hvilken blev sendt med en Skipper til Kjøbenhavn for at benyttes som Sandpram ved Kalkoplaget. Det hele blev bestyret af en Kaptejn Phillip Lange.

Ideen var god nok og betalte sig ogsaa. Naar en Ladning Kalk ankom fra Fabrikken, blev der først solgt til Muremestre og andre saa meget, som paa den Maade kunde afhændes i større Partier, og Resten førtes til Pladsen paa Toldboden, hvor det dels solgtes en detail, dels lavedes i Mørtel, som af Fabrikkens egne Heste og Vogne førtes rundt i Byen. Til Mørtelen anvendtes tre forskellige Slags Sand, nemlig rødt Sand, hvidt Sand og Skjæl Sand, og Mørtelen blev vel derfor ogsaa udleveret i tre Kvaliteter, eftersom den skulde bruges til Mur eller grovere og finere Puds.

Aaret før Grev Schimmelmänn kjøbte Fabrikker og Gods af Buchwald, var han allerede gaaet i Kompagni med denne om Kalkværket, hvorom der endnu foreligger en vidtløftig Kontrakt, dateret den 14de Februar 1797. Dette Kompagniskab varede jo kun et Aar, saa der er ingen Grund til at dvæle længere herved; men der blev dog den Gang foretaget den vigtige Forandring, at Kalkbrænderiets Hovedkontor fuldstændigt blev flyttet til Kjøbenhavn.

I Stedet for Phillip Lange blev nu en Inspektør Lund antaget til at være, som det nu benævnes: »Kalk-Entreprisens tilforordnede« i Kjøbenhavn og som hans Medhjælper ansat en Kontrollør Loft. Denne Ordning bestod kun et Aar, men Fabrikken vedblev dog at have en Agent i Kjøbenhavn til at besørge Salg af Kalk og de andre Produkter, Fabrikken senere frembragte, samt Kjøb af Raamateriale.

Foder (Hø og Havre) til Hestene i Kjøbenhavn blev sendt med Kalkskipperne dertil fra Gudumlund.

De kjøbenhavnske Kalkværker vare slet ikke fornøjede

med denne ny Konkurrent, og Inspektør Lund klager over, at flere af de kjøbenhavnske Murermestre laste Kalken, hvad der foranlediger Buchwald til følgende skriftlige Udtalelse til Lund i Januar 1797:

»Jeg kan umulig begribe, hvorledes det tilgaar, at de kjøbenhavnske Murermestre laste Kalken, da her i Jylland med den mures Kirker, og jeg kan her vise et Kirke-Taarn, som med den blev repareret 1751¹⁾ og som staa endnu, saa godt som da det blev gjort. Jeg tror, at det maa være oplagt Raad med de kjøbenhavnske Kalkværker.«

Hvert Foraar blev der averteret om Kalk i alle Landets Tidender, og Afsætningen var meget betydelig; i 1797 blev alene udleveret direkte fra Skibene i Kjøbenhavn 2673 Tdr. Kalk, foruden hvad der blev forhandlet fra Lædskepladsen ved Toldboden som Stenkalk, Melkalk og Mørtel. Buchwald tjente vist ogsaa godt paa Kalkentreprisen; men hans mange andre Projekter kunde naturligvis let sluge langt større Kapital end det, der fortjentes paa Kalken.

I Aaret 1803 paabegyndtes i Kjøbenhavn nogle større Byggeforetagender, nemlig Tugthuset paa Kristianshavn og Raadhuset, til hvilke Bygninger der i Aarene 1803—4 og 1805 fra Gudumlunds Fabrik afgik Kalk i Masser; 1803—4 afgik saaledes et Par Tusinde Tønder og i 1805 henved 4000 Tønder. I 1807 bestiltes der atter 1000 Tdr. Kalk til Kristiansborg Slot og 3000 Tdr. til det ny Raad- og Domhus i Kjøbenhavn. I 1804 afgik 1000 Læster Kalk til St. Hans Hospital. En Ladning paa 720 Tdr. gik til Bornholm. I 1805 afgik Hovedmassen af Kalken til Kjøbenhavn og Aalborg, men der gik samme Aar Ladninger af Kalk til Gothenborg i Sverrig, Frederiksværks Værft i Norge, Korsør, Kallundborg, Skjelskør, Grev Knuth, Lolland, Kammerherre Morgenstjerne og Grev Reventlow, Lolland.

For Baron Wedel-Jarlsberg stod det ogsaa klart, at Kalkværket burde drives med fuld Kraft; han skriver saaledes til Administrationen i 1804: Gudumlunds Kalk vil have en uindskrænket Afsætning, f. Ex. til Næstved, Korsør, Præstø og

¹⁾ Man ser heraf, at der altsaa længe før 1778 blev brændt Kalk ved Gudumlund. I 1751 er Kalken rimeligvis brændt sammen med Murstenene i Teglovnen ved Hovedgaarden.

Falster; avertér i Aviserne, brænd Dag og Nat, Søgn og Hellig, og der bør ikke spares paa nogle Rigsdaler til Brændevin. — Brændingen begyndte ogsaa i Januar Maaned, og man maatte i 1804 brække Kanalisen tidlig om Foraaret for at faa begyndt med Afskibningen, og dog klager Administrationen i Juni Maaned over en formelig Blokering i Kanalmundingen af Skibe, som søge Kalk. Dette og det følgende Aar (1805), da man af en Indberetning kan se, at der har været produceret 23,000 Tdr. Kalk, har sikkert ogsaa været det bedste, Kalkværket nogen Sinde har haft og hidrører fra ovennævnte Baron Wedel-Jarlsbergs Nærværelse paa Fabrikken; ved sine energiske Ordre til Administrationen bragte han nemlig denne til at stramme sig op. — Man kan danne sig et nogenlunde klart Overblik over Kalkværkets Drift fra 1798 til 1804, da Driftsomkostningerne for disse Aar findes. Man vil da se, at i Aaret 1798, altsaa samme Aar som Buchwald fratraadte, vare Driftsomkostningerne 4678 Rdr. 71 β , men det gik saa succesivt ned de følgende Aar paa Grund af Dr. Frises mange andre Byggeforetagender ved den ny Fabrik, og hvad der i 1799—1800 og 1801 blev brændt af Kalk, brugtes saa at sige udelukkende til de ny Byggeforetagender ved Fabrikken. I 1802 vare Driftsomkostningerne saaledes kun 265 Rdr. 70 β ; men, som ovenfor nævnt, tog man atter alvorligt fat i 1803.

Med et saa udmærket Marked for Kalk, som der den Gang fandtes, da saa at sige al Konkurrence manglede, kunde der have været tjent fortrinligt, naar Administrationen havde kunnet eller villet benytte sig af Forholdene og sat al Kraft paa her, i Stedet for at strø Penge ud til andre kunstige Foretagender, der viste sig at være dødsdømte, næsten før de kom til Verden. Man kan heller ikke godt tænke sig, at brændt Kalk i det hele taget kunde fremstilles billigere end her; Ovnene vare byggede klods op af Bakken, hvor Raamaterialet fandtes, saa man saa at sige kunde kaste den raa Kalksten direkte fra Bakken ind i Ovnen. Tørvén, det billigste Brændselsmateriale, der fandtes, kunde i Pramme føres lige direkte til Fyrstedet, og det færdige Produkt atter fyldes i Pramme og for den Sags Skyld forsendes over hele Verden. Ovnene vare vist temmelig primitivt byggede, omtrent som de smaa Kalkovne rundt om paa Landet ere endnu; de smaa Ovne kunde tage ca. 120 Tdr., de store noget mere. En saadan Ovn var jo ikke meget varig, og

Størrelse og Antal vexler derfor, eftersom Administrationen fandt for godt; det største Antal paa én Gang er 8; man var ikke bange for at bygge der, og mange Penge ødsledes bort til Forandringer af Ovne og andre Lokaliteter, uden at Produktionen derved vandt væsentlig hverken i Kvalitet eller Kvantitet.

Da Buchwalds Projekt at kjøre Tørveprammene paa Skinner over Land fra Kanalen til Kalkovnene viste sig uhensigtsmæssigt, bleve Ovnene flyttede saa nær Kanalen, at Tørven kunde trilles paa Bører lige fra Prammene ind i Ovnen, og samtidig bleve de ny Ovne overbyggede med en Hvælving for at være mere uafhængige af Vejret.

De Aar, hvori der produceredes mest Kalk, 1804—5 og 1806, var altsaa umiddelbart før Krigen, og da Varerne afhændedes med en meget udstrakt Kredit, havde Fabrikken mange Penge staaende ude, især for Kalk og Sten, da Krigen udbrød; store Tab paa disse Konti maatte derfor afskrives, da roligere Forhold indtraf; lignende store Tab for Kalkværket som for hele Fabrikken voldte Statsbankerotten i 1814. — Fremgangsmaaden ved Brændingen var aldeles den samme, som endnu bruges paa Landet. Naar Ovnen var fyldt, fyredes svagt fra Begyndelsen, den saakaldte Smøgning; kun de sidste 1½ Døgn gaves fuld Fyr. Der fyredes i 3 Døgn til en Ovnfuld Kalk.

Man skulde synes, at det maatte frembyde store Vanskeligheder at forsende saa betydelige Mængder Kalk over Havet. Brændt Stenkalk er jo som bekjendt en Vare, der aldeles ikke taaler at komme i Forbindelse med Vand og er derfor vanskelig for Skipperne at have løs i Lasten; en Del af Kalken blev derfor forsendt i Tønder eller Kasser, og en stor Del Bødkermaterialer, Staver og lignende, findes ogsaa paa Fabrikken, hvilket kan ses af Inventarielisterne, men at der fandtes saa store Mængder af Fustager, at der, f. Ex. som i 1805, kunde sendes 20,000 Tdr. bort paa én Sommer, er lidet sandsynligt. Fustagerne, som bleve lavede paa Fabrikken, have desuden været brugte til Forsendelse af dens andre Produkter, navnlig Salt, Sæbe og Fajance; til denne sidste benyttedes dog hovedsagelig Kurve til Forsendelse. Man havde da en Fremgangsmaade med Tilberedning af Stenkalken for at gjøre den mere farefri at sejle med og som, saavidt mig bekjendt, ikke bruges noget Steds nu, nemlig den saakaldte Tørlæsning, som meget gamle

Folk ved Fabrikken endnu kunne huske at de som Drengene havde deltaget i. Tørlæskningen bestod i, at den brændte Stenkalk bredtes ud i et forholdsvis tyndt Lag og derpaa oversprøjtedes med Vand, til den kom i Pulverform (Kalkhydrat), og forsendtes da saaledes. Fabrikken laa altid inde med store Masser af Stenkalk, hvormed dog ikke udelukkende menes den ovenfor nævnte pulveriserede Stenkalk. Melkalken fremkom ved enten slet og ret Forvalterens Ligeegyldighed med at brænde mere Kalk end strax kunde forsendes, eller fordi Vejrforholdene forbød Udslibning, som f. Ex. i 1804 Is paa Kanalen, eller naar Storm forsinkede Skibenes Ankomst, da Kalken som bekjendt saa af sig selv ved Henliggen i Luften falder ud i Mel. Dog lader det til, at der ogsaa fandtes god Afsætning for Melkalken, men 1 Td. Stenkalk blev rigtignok regnet lig med 2 Tdr. Melkalk. Der blev ogsaa forsøgsvis afskibet raa Kalksten til Helsingør, men i hvilket Øjemed, kan ikke ses.

Teglværket.

Fra ældgammel Tid har der paa Gudumlund, ligesom rimeligvis ved de fleste gamle Herregaarde, hvor det nødvendige Materiale (Ler og Ildebrændsel) fandtes, ligget en liden Teglovn, hvor Murstenene til Gaardens og Kirkernes Forbrug brændtes. Den Smule, Godsets Bønder havde Brug for, er rimeligvis ogsaa lavet her, men dette indskrænkede sig til Bagerovne og maaske Skorstene, da disse bleve almindelige, og dog anvendte man dertil som Regel raa, lufttørrede Mursten. Bønderne brugte den Gang, ja endog til temmelig langt ind i dette Aarhundrede, hverken Mursten eller Kalk til Opførelse af deres Bygninger, saa Gudumlunds Fabrik har fra Begyndelsen kun haft meget ringe Afsætning af disse Varer til Forbrug i Fabrikkens umiddelbare Nærhed, men alt, hvad Fabrikken producerede, blev saa at sige ad Kanalvejen sendt til Købstæderne og anvendt der.

Først i Begyndelsen af dette Aarhundrede begyndte de mere velhavende Bønder at opføre deres »Rollinger« af Bindingsværk med Mursten, ja selv i mange Præstegaarde og Skoler fandtes klinede Vægge langt op i dette Aarhundrede; først efter Krigen i 1848, da der kom frugtbare Aar og gode

Konjunkturer for Landbrugsprodukterne, og efterhaanden som Fæstegodset gik over til Selvejendom, tog Bygningsvæsenet paa denne Egn et mægtigt Opsving, og den ene grundmurede Bondegaard rejste sig efter den anden, med store, lyse og luftige Værelser i Vaaningshuset, lune og praktisk indrettede Kvægstalde og store Lader med Langlo og Gjennemkjørsel paa Herregaards Vis. Nu ere de klinede Vægges Tid forlængst forbi og snart glemte; maaske vil det derfor være paa sin Plads at mindes Fremgangsmaaden ved dette primitive Murerarbejde her i Egnen. Husene rejstes først som sædvanlig ved Bindingsværks Bygninger med Stolper og Løsholter. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede, medens Skovene vare almindeligere, anvendtes hertil Eg og Bøg, men senere Fyr; midt i Løsholternes Over- og Underside anbragtes smaa For- dybninger, og heri pressedes der Gærdestave, som sattes lodret ved Siden af hinanden med ca. 3 Tom. Mellemrum; heri flettedes nu, aldeles som ved et Risgærde, tykke Halmbaand, kaldet Klinvaser, og fra begge Sider sloges nu Klinleret fast ind mod Halmbaandene; man brugte Haanden som Murske baade til Udrapning og til den senere Efterpudsning, som bestod i, at man overglattede Væggen med den flade Haand. Skulde Væggen gjøres rigtig fin, benyttedes dog et lille Brædt med en Pind i til den sidste Overglatning. Lerlagets Tykkelse blev selvfølgelig afpasset efter Stolperne; derefter lavedes en tyk Vælling af Skrivekridt, opløst i Mælk og Vand (denne Masse kaldtes Lummer), hvormed det hele oversmurtes med en Kalkbørste. Dette gav Væggen en smuk snehvid Farve, og en saadan Væg kunde for den Sags Skyld se ganske pyntelig ud, naar den var færdig. Træarbejdet udførtes af Mandfolk, alt det øvrige derimod af Kvinder. Til Klinleret anvendtes her i Egnen en Art Kridtler, der blev æltet af Heste; men naar Massen var tilberedt, gjaldt det om at faa den brugt, medens den havde en passende Konsistens; det var da Skik, at Nabokvinderne bleve indbudte til et saakaldet Klinegilde, særlig ved den aarlige Istandsættelse om Foraaret; man skulde saa være færdig med hele Gaarden inden Aften, og Dagen endte da med et lille Gilde for Klinekonerne; de kunde sandelig trænge til det, for det var et slemt Arbejde, som der hørte haardhudede Næver til.

Den gamle Teglovn ved Gudumlund laa i Skovkanten

nogle faa Hundrede Alen øst for Gaarden. Paa det Affald, der endnu findes i Haven til den Bondegaard, som nu er bygget paa Teglovnens Plads, kan man se, at Stenene vare røde, men af en temmelig tarvelig Beskaffenhed. De Murbrokker, der findes i de Grave, som omgive den gamle Borgplads paa Gudumlund, ere af samme Beskaffenhed, og hvis de ere brændte her, kan den gamle Teglovns Existens føres adskillige Hundrede Aar tilbage. I 1762 hed Teglblænderen Dedrich Lorentsen. Sandsynligheden taler for, at han var af udenlandsk, maaske tysk Oprindelse, da disse Navne have en alt for fremmed Klang til at stamme her fra Egnen.

I 1781 byggede den sidste Buchwald et nyt Teglværk ved Hovedgaarden, hvilket dog ikke dreves stærkere, end Omegnens yderst ringe Behov udfordrede; men i 1799 flyttedes Teglværket ned til de ved Kanalen anlagte Kalkværker. Dette var for saa vidt en meget uheldig Foranstaltning, som Leret der var vanskeligt og dyrt at faa, og Størstedelen af dette vigtige Raastof maatte derfor den Gang saa vel som den Dag i Dag hentes pr. Pram ad Kanalvejen ved Gudumlund.

Teglværket ved Kanalen blev altsaa anlagt saaledes, at Murstenene kunde udføres ad Søvejen, hvorved Afsætningen ikke var indskrænket til et begrænset Opland, og Værket har derfor ogsaa været drevet med større eller mindre Kraft uafbrudt indtil nu.

I Buchwalds Tid blev, som før bemærket, Hovedvægten lagt paa Kalkudførselen, og Teglværket blev derfor ikke drevet efter en større Maalestok i hans Tid. Driftsomkostningerne til dette vare derfor, da Grev Schimmelmann overtog Fabrikken 1798, kun 299 Rdr.; men i 1799 blev der anvendt paa Teglværkets Flytning, Lermøllen, Pumpeværk og lignende 11,633 Rdr. 1 \mathcal{L} . I den Oversigt over Udgifterne, der foreligger, er Kalkværkets og Teglværkets Udgifter sammenregnede, saa man ikke kan se, hvor mange Penge der ere brugte til hvert, men i 1801 er Summen steget til 1835 Rdr. 77 β , 1802 kun 1107 Rdr. 24 β , 1803 3100 Rdr. 36 β , 1804 1891 Rdr. 87 β . I 1804 blev der bygget en temmelig lang, hvælvet, underjordisk Kanal, der drev Lermøllen til Tagsten; Rester findes endnu. Den kostede ca. 3000 Rdr. at anlægge. Foruden de almindelige Mursten og maaske de før omtalte Drænrør, som dog næppe brændtes ud over Hovedgaardens Behov, blev der brændt

en stor Del Tagsten, og efter en særlig indtrængende Opfordring til Administrationen fra Grev Schimmelmänn blev der endog brændt en Del glasserede Tagsten, der vare meget dyre og efterspurgte. I en Indberetning fra Administrationen til Kommercekollegiet fra 1809 kan man se Teglværkets daværende Tilstand; den lyder saaledes:

Teglværket bestaar foruden Skuret af en Brandmur, 22 Alen lang, 18 Alen bred og 8 Alen høj, som er afdelt i 4 hvælvede Ovne, hvori kan brændes ca. 60 à 70,000 Stkr. Mur- og Tagsten ad Gangen eller ogsaa 11- à 1200 Tdr. Kalk. Hertil hører fremdeles:

a) tvende Mølleværker, hvert med et Vandhjul og fornødent Maskineri, som ved Hjælp af tvende Mennesker tilberede Leret til Tag- og Mursten;

b) tvende Tørrehuse til de raa Varer, et paa 21 og et paa 25 Fags Længde, det ene med faste Reoler til Tagstenene;

c) et Mølleværk med et Vandhjul, som bevæger 4 Pumper og derved holder en 10 à 12 Alen dyb Lergrav vandtom, og som ligeledes passes af en Mand. Til Kalk- og Teglværket ere 2de store Tørve-Magasiner ved samme opførte.

I Aaret 1805 blev fabrikeret ca. 400,000 Stkr. Mursten og 50,000 Stkr. Tagsten. Under og efter Krigen blev der Mangel paa Arbejdere, og i 1808 blev der kun fabrikeret 144,000 Stkr. Mursten, der sættes til en Pris af 8 à 12 Rdr. pr. 1000 Stkr., 27,000 Stkr. Tagsten til en Pris af 18 à 20 Rdr. pr. 1000 Stkr. og 475 Stkr. Sukkerforme à 20 Rdr. pr. 100 Stkr.

Den 30te September 1812 anføres paa Grund af de vanskelige Pengeforhold følgende høje Priser ved Teglværket: Mursten 90 Rdr. pr. 1000 Stkr., halvbrændte Mursten 60 Rdr. pr. 1000 Stkr., Tagsten 180 Rdr. pr. 1000 Stkr. Samtidig anføres Prisen paa en Tønde Kalk til 10 Rdr.

Glasværket.

Allerede i Aaret 1801 gjorde Dr. Friese Forslag til Anlæg af et Glasværk ved Gudumlunds Fabrik; men først i 1803, da Grev Vedel-Jarlsberg fik med Fabrik anlægene at gjøre, begyndte man at realisere Tanken ved at paabegynde Opførelsen af en

Glasprøveovn eller Glashytte i mindre Maalestok, hvor der skulde anstilles Forsøg med forskjellige Slags Glas, og for at faa konstateret, hvorvidt det var muligt med Tørv som Brændselsmateriale at frembringe saa høj Varmegrad som nødvendig for at frembringe Glas. I den Anledning blev Dr. Friese¹⁾ og en fra Norge indkaldt Glasmager, Peter Colbjørn Mickelsen, der allerede som Dreng havde arbejdet i Skatmester Grev Schimmelmanss Værker i Norge, givne den Opgave hver især at fremkomme med Tegning og Overslag til en saadan Glasprøveovn, særlig med det Hensyn for Øje, at kun Tørv skulde anvendes som Ildebrændsel. Dr. Friese indgav ikke mindre end 3 Tegninger og Mickelsen en. Som saa ofte ved lignende Løjligheder begyndte der strax en Kamp mellem de konkurrerende. Dr. Friese var uheldig med sine Tegninger, idet Mickelsen strax paaviste, at de to første Tegninger vare tagne af »Ferbbers mineralogiske Beskrivelse over de bedste Ovne til at smelte Sølv og Kobber udi«, og den tredje var tagen af »Kunchels Glasmagerkunst«, og at Dr. Friese hverken havde theoretisk, hvad man dog kunde forlange, eller praktisk, hvad man ikke kunde forlange, Kundskab om Faget. Grev Vedel-Jarlsberg har naturligvis været af samme Mening som Mickelsen om Dr. Friese; thi, som senere vil blive omtalt, blev han kort efter fjærnet fra Fabrikken. Mickelsens Tegning var derimod original, og da der i den særlig var taget Hensyn til Benyttelsen af Tørv, blev den brugt som Grundlag for Opførelsen af Ovnen.

I Sommerens Løb 1803 blev Ovnen opført under Tilsyn af Mickelsen, og i Slutningen af November kunde den første Smeltning paabegyndes. I Ovnen fandtes 6 Potter til at smelte Massen i, hvoraf de 2 dog temmelig hurtigt sprang paa Grund af Folkenes Uforsigtighed; en tredje var der ogsaa Uheld med, saa kun de 3 kunde benyttes, en til Krystalglas, en til Bouteilleglas og en til de haardere Glas. Det viste sig imidlertid, at der ikke hurtigt nok ved Hjælp af Tørv kunde skaffes en saa høj Varmegrad, som behøvedes til Smeltningen, saa navnlig det haardere Glas og Bouteilglasset fuldstændig mislykkedes, og kun af Krystalglasset lavede Mickelsen nogle Karaffer og Ølglass; disse vare dog ikke vellykkede, da der

¹⁾ Til hvem jeg senere vil komme tilbage.

fandtes Luftblærer i dem, som hidrørte fra utilstrækkelig Smeltning. Dette Forsøg blev nu opgivet og en ny Prøve-smeltning sat i Gang. Denne anden Prøvesmeltning blev foretaget nogle Dage senere, og Mickelsen bemærker her, at han gjorde Kompositionen baade til Krystal- og Bouteilleglasset noget blødere end forrige Gang, og i Stedet for det haardere Glas tilberedte han en Kronglaskomposition, der var blødere end den sædvanlige i »Hurdalen«. De to Potter med Kronglas og Bouteilleglas mislykkedes ogsaa denne Gang dels paa Grund af Tørvens for ringe Varmeevne, dels paa Grund af Mangler ved Ovn; dog viste Bouteilleglasset sig heldigere, da det havde den rette lysegrønne Farve, som Potaskeglas altid har, hvorimod Bouteilleglasset i første Smelteprøve blev sirupsbrunt paa Grund af den store Mængde Tørveaske, der under Optemplingen var kommen i Glasset. Krystalglasset viste sig heldigere end første Gang, dog var det urent. Af det øverste i Potten lavedes brune Flasker, længere nede i Potten var Glasset blankere og renere, og heraf lavedes Vinglas og Karaffer; mod Slutningen blev Glasset atter urent, men hele Massen i denne Potte blev dog udarbejdet til Vinglas og Karaffer. De 4 bedste Karaffer og 3 Vinglas bleve som Prøve sendte til Grev Schimmelman. Glasset var noget dunkelt paa Overfladen, som Mickelsen mener hidrører fra Svovl i Tørv, hvilket han dog nok tror kan forandres, naar han faar nogen mere Erfaring i Tørvens Anvendelse, især da det viser sig, at Svovlet i Stenkullene ikke hindrer den engelske Glasproduktion. Efter Forslag af Mickelsen blev der foretaget nogle Forandringer med Ovn, saa Forsøgene ikke kunde fortsættes før Aaret efter. I Juli 1804 foretoges dette sidste Forsøg, og skjønt denne Gang 4 af de 6 Potter eller Digler gik i Stykker, lykkedes det dog af de to andre at fremstille saa godt Glas, at Mickelsen kan slutte sit Brev til Grev Schimmelman med følgende Ord: »Resultatet af disse to Prøvers Smelten er, at jeg med Vished tør paatage mig at udføre et virkeligt Anlæg i det store af en Bouteille-Hytte, som skal svare sin gode Fordel.« Grev Vedel-Jarlsberg overværede ogsaa dette Forsøg, han rejste strax til Grev Schimmelman med Prøver af Glasset, og under 14de Avgust 1804 approberede han saa i Grev Schimmelmans Navn en Bouteille-Glashyttes Opførelse paa Fabrikken. Mickelsen havde udført

disse Glasforsøg med den allerstørste Omhu og Akkuratesse, og naar der fyredes i Ovnen, var han saa samvittighedsfuld, at han næsten ingen Søvn fik og kun efter Ordre af Grev Vedel-Jarlsberg tog sig en Hvile paa et Par Timer. Dette har naturligvis henledet Grev Vedel-Jarlsbergs Opmærksomhed paa hans Brugbarhed, og han blev derfor efter Dr. Frieses Afsked ansat i Administrationen, hvilket var et heldigt Valg; thi Mickelsen var sikkert en dygtig og ærlig Mand. Under hans Tilsyn skulde nu den ny Glashytte opføres. Foruden selve Glashytten skulde der opføres to store Tørvemagasiner og et Glasmagasin af Grundmur. Allerede i Efteraaret 1804 paabegyndtes Nedrivningen af Prøveovnen, og Grunden lagdes til ovennævnte Bygninger, dog skulde de først opføres i Sommeren 1805 og tages i Brug Aaret efter, altsaa 1806. Vinteren skulde Mickelsen benytte til Rejser i Norge og andet Steds for at gjøre de nødvendige Indkjøb og udvide sine Erfaringer saa vel om Glasfabrikation som Fajancefabrikation, samt i Norge og Sverrig hverve følgende øvede Arbejdere til Glasværket: 12 Bouteilleblæsere, 1 Apothekerblæser, 2 Skyrere og 1 Smed.

Af det meget detaillerede Regnskab, Mickelsen opgjør over de to Smelteforsøg i 1803, kan man se, at han har anvendt følgende Stoffer til Glasset (jeg bibeholder Mickelsens Stave- maade): 80 \mathcal{R} Souda, $\frac{3}{4}$ \mathcal{R} Brun-Steen, 90 \mathcal{R} Potaske, $1\frac{1}{8}$ \mathcal{R} Arsenicum, 41 \mathcal{R} Salpeter Raff., $\frac{1}{16}$ \mathcal{R} Spesglas, $\frac{1}{8}$ \mathcal{R} Borax, $68\frac{1}{4}$ \mathcal{R} Minie, $\frac{3}{4}$ Td. Flintesten, 2 Tdr. Søsand. Til Ildebrændsel brugte han 70,000 Stkr. Tørv, og Forsøgene kostede i det hele 898 Rdr. 53 β .

Bygningerne til det store Glasværk vare allerede halvt opførte, da Grev Schimmelmann under 22de December i en Skrivelse til Administrationen underretter denne om, at han ikke ønsker noget Glasværk opført paa Fabrikken. Han anfører forskjellige Grunde, hvorfor han ikke vil have det opført, dels Bekostningen (Overslagssummen var 20,000 Rdr.), og dernæst syntes han, at det var urigtigt af ham at paabegynde et saa stort Anlæg i hans Alder; men navnlig var han bange for, at naar Kalkafsætningen vilde vedblive efter saa stor en Maalestok, og Teglværket samt Sukkerforme og Fajancefabrikationen ligeledes skulde tiltage, at det da vilde være umuligt at fremskaffe især i vaade Aar en saa stor Masse Tørv, som

vilde behøves til hele Fabrik anlæggets Drift. Mickelsen skrev til Greven og anmodede ham paa det bønligste om at lade Glasværket opføre; men Greven fastholdt sin Vægning, og Bygningerne bleve sukcessivt nedrevne. Af de i Norge antagne Arbejdere kom kun Smeden Kamboe til Fabrikken, hvor han virkede som Smed og hans Hustru som Jordemoder.

I 1808 paatænkte Greven alligevel at opføre et mindre Glasværk paa Vildmosegaard. Overslagssummen til dette var 14,000 Rdr., men Mickelsen fraraadede det, da Raaprodukternes Pris nu var steget til en saadan Højde, at Glasanlæg umuligt kunde betale sig.

Laboratoriet.

Under denne Fællesbetegnelse henregnes i Fabrikens gamle Papirer Saltværket, Sæbesyderiet og Salpeterhuset, i hvilket sidste det var Meningen at fremstille Salpeter, Farvestoffer og andre kemiske Præparater.

Til at anlægge og forestaa disse Fabrikker indkaldtes fra Tyskland i April 1798 en Dr. Friese, og han begyndte strax en aldeles storartet Virksomhed. Han mente ikke at kunne nøjes med mindre end 555 Fag Hus til sin Fabrik, og Opførelsen af denne vilde koste 22,000 Rdr.; men for om muligt at spare en Del af denne Kapital, gjorde han dog først en Beregning over, om det ikke vilde være heldigere at udhugge hvælvede Kjældere i Kalkbjærget og flytte hele Industrien derind. Disse hvælvede Lokaler vilde det koste 6000 Rdr. at udhugge, men saa vilde den udhuggede Kalksten have en Værdi af 2000 Rdr.; dernæst vilde man spare Vedligeholdelsesudgifter paa Bygningerne, men saa vilde paa den anden Side medgaa et betydeligt Beløb til Belysning, da der selvfølgelig maatte arbejdes ved Lys om Dagen.

Denne for Dr. Friese karakteristiske Plan indgik virkelig til Grevens Overvejelse, og man begyndte strax at udhugge Hvælvinger i Bakken. Greven vilde dog ikke anerkjende Planen for praktisk, Arbejderne i Kalkbakken standsedes strax, og man begyndte at opføre de nødvendige Bygninger.

Sæbekogeriet

var den første Industrigrøn, der blev sat i Gang, og til dette benyttedes et særligt Rum i det store Bygningskomplex, Dr. Friese lod opføre til de forskellige kemiske Fabrikationer. I Sæbekogeriet fandtes: en stor, indmuret Kobberkjedel, en meget stor Lagedpande, der opvarmes af samme Ild, som bringer den store Kjedel til at koge, Filtrereapparat, Kar til Lagen samt Forme til at ælte Sæben i.

Som Sæbe- og Saltkoger blev indkaldt en Holstener, Johan Heinrich-Hansen; men da den Sæbe, han fremstillede, ikke var tilfredsstillende — man ser saaledes, at i 1798 blev en stor Del Sæbe returneret fra Kjøbenhavn for at omkoges —, blev senere en Mand ved Navn Mayntzhausen ansat som Sæbekoger.

Der fabrikeredes Kjærnesæbe, Vadskesæbe, Sæbekugler og Pletsæbe. Sæben solgtes dels i Omegnen, dels blev den forhandlet fra det Fabrikken tilhørende Kalkoplæg paa Toldboden i Kjøbenhavn. Der blev ogsaa afsendt Prøver af Sæben til London, Hull, Altona, Hamburg og Christianssand, men hvad der er afsat til Udlandet, er saare lidet.

Baade i 1799 og senere klages der over, at den af Mayntzhausen kogte Sæbe ikke lugter godt; han forsvarer sig med, at Tællen er for gammel; der brugtes ogsaa daarligt Smør til Sæben. Han faar derfor i 1801 udleveret 20 Pund usmeltet Tælle og en Tønde Bøgeaske, og kunde han nu ikke koge god Sæbe, skulde han afskediges. Prøven maa formodentlig ikke være falden godt ud; thi senere ser man en Mand ved Navn Graumann beskæftiget med Sæbekogning.

Produktionen var ikke særlig stor, men noget blev der dog solgt; man kan kun se, hvor meget der er gaaet til Kjøbenhavn, nemlig i 1799: 3525 Pd. Kjærnesæbe, i 1800: 7984 Pd. Kjærnesæbe og 29,295 Pd. Vadskesæbe, i 1801—2: 676 Pd. Kjærnesæbe, 4217 Pd. Vadskesæbe, 108 Stkr. Sæbekugler og 20 Pd. Pletsæbe. — Sæben blev forsendt fra Fabrikken i Tønder og Kasser.

Til at forsyne Fabrikken med Soda blev der paa Hirtsholmene ved Fladstrand, der ejedes af Krigskommissær Ybersax, etableret et Sodabrænderi, der bestyredes af Sodabrænder Morten Reidt, som var forpligtet til at levere al den Soda, han producerede, til Fabrikken for 3 β pr. Pund. De Penge, han

behøvede i Forskud til Fabrikationen, hævdede han hos Fastlods Søren Lunden i Fladstrand, der var Fabrikkens Tillidsmand lige over for Morten Reidt og som skulde have 5 pCt. af den Indtægt, Sodaen gav. Sodaen blev fremstillet af Kløvertang, der blev afskaaren paa Havbunden.

I Oktober 1798 kom den første Soda fra Brænderiet til Gudumlund, ca. 19,000 Pund, der af Dr. Friese blev »approberet og befundet probatum«. Det følgende Aar skulde Morten Reidt skaffe 100,000 Pd. til Fabrikkens Brug; en Del af dette Kvantum blev leveret, men Aar 1800 blev der Uenighed mellem Dr. Friese paa den ene Side og Morten Reidt og Søren Lunden paa den anden, idet Dr. Friese nægtede at erstatte Søren Lunden det til Morten Reidt erlagte Forskud, ligesom Dr. Friese kun vilde betale Reidt $1\frac{1}{2}$ β pr. Pd. af 9000 Pd. Soda, som han var sejlet til Fabrikken med.

Striden endte med Sodabrænderiets Nedlæggelse. Endnu flere Aar efter henlaa paa Hirtsholmene 8000 Pd. Soda, som Søren Lunden tilbageholdt, indtil han i 1808 efter en skriftlig Anmodning fra ham til Greven fik sit endelige Regnskab opgjort med Fabrikken.

Saltkogeriet.

Til dette opførtes et særligt Hus oppe ved Kalkbakken og altsaa betydelig fjærnet fra Laboratoriet, der var anlagt ved den saakaldte østre Sluse. I Saltkogeriet fandtes to umaadelig store, flade Jærnpander, hvorunder Ildkanaler; i disse skulde Lagen inddampes.

Desuden fandtes i samme Bygning store Reservoirs med Pumper og Afløbsrender til Lagen, samt et Rum til Roksalt og et dito til det raffinerede Salt.

Til Saltværkets Brug ankom i 1798 fra Liverpool en meget stor Ladning Roksalt, saa stor, at Fabrikkens Pramme maatte afhente en Del af Lasten i rum So, forinden Skibet kunde gaa ind i Limfjorden.

Derefter begyndte Saltværkets Drift i 1799. Det viste sig med Saltet som med alt, hvad der produceredes under Dr. Frieses Ledelse, at det ikke var godt. Der skrives i 1799: »Saltet er ikke godt, ikke saa godt som Lüneburger, knapt saa godt som spansk.« Saltkogningen fortsattes dog indtil 1803. Hovedmassen af Saltet solgtes i Aalborg, dog gik

der ogsaa flere mindre Ladninger til Kjøbenhavn, ligesom der afsattes en Del til Omegnens Beboere.

I Aarene 1801—2, da der var Mangel paa Penge i Fabrikens Kasse, maatte Kjøbmændene i Aalborg tage Salt for andre Artikler, som Fabrikken havde kjøbt; selv Arbejdsfolkene fik i Sommeren 1802 Salt i Stedet for Penge i Arbejdsløn.

I 1803 standsedes samtlige Virksomheder under Laboratorieafdelingen for Tid og Evighed med Undtagelse af Saltværket. Saltværkets Virksomhed blev nemlig atter optaget under Krigen med Englænderne 1807, da der herskede stor Saltmangel i Landet, og Prisen paa Salt steg til en ukjendt Højde. Paa Fabrikken henlaa endnu den Gang en Del Roksalt. Administrationen lod derfor de gamle Pander istandsætte og begyndte paa ny Saltkogningen. Nu, da det tiltrængtes, rev Kjøbmændene Saltet bort lige saa hurtigt, som Fabrikken kunde skaffe det, og Grev Schimmelmann paalagde derfor Administrationen, at hans egne Godser saa vel som Egnens Beboere skulde først forsynes, før der afhændedes noget til Kjøbmændene. Den gamle Beholdning af Roksalt slap imidlertid hurtig op, og at faa en ny Forsyning hjem, var umuligt, da Farvandet overalt ved vore Kyster var oversvømmet af engelske Kapere. Avtoriteternes Opmærksomhed var derfor henvendt paa at fremskaffe dette nødvendige Fødemiddel til Landets Behov uden derfor absolut at være henvist til det hidindtil benyttede Raamateriale: Roksaltet. Der blev derfor paa forskellige Steder ved Landets Kyster gjort Forsøg paa ved Inddampning af Havvandet at fremstille Salt, en Fremgangsmaade, som man efter Mickelsens nedenstaaende Brev efter hans Formening fra Arilds Tid havde benyttet.

Med almindelige Priser paa Salt kunde dette ikke betale sig; men med saa overordentlig høje Priser, som Saltet steg til under Krigen, kunde et Saltkøgeri, baseret paa Inddampning af saltholdigt Vand, give et ganske gunstigt Resultat. I Gudumlund Fabriks Papirer findes der et Par saadanne Forsøg omtalte; det ene, allerede fra Aar 1800, lyder saaledes:

Nota.

Norden for den i Vendsyssel befindende Vildmose, i en Afstand af ca. 2000 Skridt fra samme og lige saa langt i Sonden for den mest nordlige Krumning af Ry Aa, hvor denne

gaar ved Hammelmose Gaard under en over samme lagt Bro, ligger der paa Hammelmose Mark en Mose, som der i Egnen kaldes Salt-Søen. Denne Sø er ca. 600 Skridt lang — men paa et eneste Sted smal — ungefær fra 50—150 Skridt bred. I Midten befindes et Rum, som er bedækket med Tuer og hvorunder befindes en Gunge (blødt Morads). Denne Mose eller Sø tørres ud om Sommeren, naar det er meget tørt, og efterlader da nogle, men ubetydelige Spor af Salt paa det der befindende Mos eller Græs; men sædvanlig bliver der ogsaa om Sommeren en liden Samling Vand paa det laveste Sted, og dette Vand er da meget salt. Efter Vinteren eller Regnvejrr er Mosen for det meste bedækket med Vand, dog ingensteds over en Alen i Dybden, og saaledes fandt jeg Mosen, da jeg besøgte den d. 19de Maj d. A. Vandet var salt, men ikke i nogen betydelig Grad, som ses deraf, at $7\frac{1}{2}$ Pot Vand ikke gav mig mere end ca. 5 Lod Salt, rigtignok ved en ikke mindre end kunstmæssig Behandling. Jordbunden, paa hvilken Vandet stod, var ungefær paa 1 Fods Dybde moseagtig og derunder hvidt Drivesand. Den øver Grund smagte saltagtig, men længere nede var denne Smag lidet eller ikke kjendt.

Man har aldrig der i Egnen givet nogen Opmærksomhed paa dette Saltvand, førend Landinspektør Munk ved Lejlighed af Forretninger, han havde der i Egnen, blev opmærksom paa Navnet af Salt søen, og da Vandet den Gang var meget uddunstet af Sommervarmen, saa erholdt han ved anstillede Prøver et betydeligt Kvantum Salt i Forhold med Vandet; men da man siden sendte en Prøve af Vandet til Kjøbenhavn, hvor Gehejmeraad Scheel af Møllerup lod det undersøge, saa be fandtes samme af meget lidet Saltgehalt, saasom Søen stod fuld, den Gang man tog Vandet til denne Prøve. Da Jordbunden, som før er sagt, ikke er gjen nemtrængt med Salt, saa er det øjensynligt, at Regnvandet ikke kan blive imprægneret af Jordbunden, og man kan vel næppe forudsætte noget Depositum af Søsalt, som Havet kunde have efterladt sig ved nogen foregaaet Revolution. Det er altsaa sandsynligt, at der befindes nogen Saltkilde i Nærheden, som ligger saa dybt, at den ikke kan vælde, og formodentlig under den midt i Salt søen befindlige, med Tuer bedækkede Gunge eller bløde Morads. Uden Tvivl var det ikke meget vanskeligt at komme til Vished derom, naar der af sagkyndige blev anstillet Forsøg med

hensigtsmæssigt gjorte Grøfter og Jordboringer. Men da Stedet, paa hvilket denne Salt sø ligger, tillige med de Godser, der omgive Vildmosen, tilhører Stamhuset Birkelse, i hvis Ejendom ogsaa den meget vandrige Ryaa flyder, hvilken har sit Udløb i Limfjorden, saa vil det dependere af Enkefru Gehejmeraadinde Scheel eller Efterfølgerne i Stamhuset, hvorvidt de ville foretage slig Undersøgelse eller byde Haanden dertil. Brændemateriel findes i udtømmelig Mængde i Vildmosen, og Ryaa, som omflyder Vildmosen paa alle Sider og giver en uforlignelig Lethed til alle Slags Transporter, nærmer sig Salt søen paa 1000 Skridt i Vesten.

Aalborg den 28de Maj 1800.

Moltke.

En Prøve af Vandet blev indsendt til Undersøgelse i Kjøbenhavn og gav følgende Resultat:

Das Wasser, welches ich unter dem 17de Juni zu Untersuchung erhalten habe, betrug 8 Pot und gewogen 261 Unzen.

Ich nahm davon eine Unze, um folgende Anleitungs Probe zu machen. Ich tröpfelte darin eine salpetersaure Auflösung von Silber, bis kein Silber mehr gefüllet wurde, dieses gefüllte Hornsilber gewaschen und getrocknet, wog $11\frac{1}{2}$ Gram. Also sollten 20 Unzen von diesem Wasser 230 Gram Hornsilber geben, welches $57\frac{1}{2}$ Gram Salzsaure nach der Regel angeben. Nun enthalten 100 Gram Kochsalz 52 Gram Salzsaure, also geben $57\frac{1}{2}$ Gram Salzsaure $110\frac{25}{26}$ Gram Kochsalz. Nach diesem Versuche sollte die ganze übrige Menge von 260 Unzen Wasser $1437\frac{1}{2}$ Gram oder 3 Unzen weniger 3 Gram Kochsalz geben, wenn es nur reiner Kochsalz und keine andere Substanz, die das Silber füllen konnte, enthielt. Um nun die directe Probe zu machen, wurden die 260 Unzen Wasser bis auf den 10ten April abgedampft, es hatten sich im April Eisenvost und Gibs abgesetzt, welches durch Filtrum geschieden wurde, es wog getrocknet $\frac{1}{8}$ Unze und ist unter Nr. 3 hierbey gelegt. Das abfiltrirte Wasser, welches noch ziemlich braun war, wurde weiter abgedampft, und nachdem es ein Theil Kochsalz abgesetzt hatte, wurde dieses von der Lauge geschieden und getrocknet; es wog $1\frac{1}{8}$ Unze, und ist unter Nr. 1 hierbeygelegt. Die übrige Lauge wurde bis zur Trockniz abgedampft und gab $1\frac{5}{8}$ noch unreineres Salz, welches nach damit angestellten Proben über 10 pr. Glauberes Salz und

Eisen enthält; ist unter Nr. 2 beygelegt. Die ganze Menge von 260 Unzen Wasser gaben also $2\frac{6}{8}$ Unzen unreines Kochsalz; folglich enthält dieses Wasser nicht halb so viel Kochsalz als das Wasser aus der Nordsee, welches gemeiniglich 3 pr. giebt.

Kopenhagen am 21de Juni 1800.

Abildgaard.

Ligeledes findes i Fabrikkens Papirer en meget lang Redegjørelse over Forsøg, der i 1807 ere anstillede dels af en Kjøbmand Allan, formentlig paa Færøerne, dels af en unavngiven sagkyndig fra Kjøbenhavn over Fremstilling af Salt af Havvandet i Qvalbøugten ved Færøerne. Forsøget er foretaget paa Foranledning af »den administrerende Direktion for den grønlandske og færøiske Handel«. Redegjørelsen bliver for lang at gjengive i sin Helhed; her skal derfor kun anføres Slutningen:

Saaledes paa analytisk og syntetisk Maade bevist, kan det da ej mere drages i Tvivl, at Søvandet ved Færøerne indeholder $\frac{1}{24}$ — $\frac{1}{25}$ eller omtrent 0,04 Kogsalt. Men det er tillige indlysende heraf, at det burde indeholde mere end 4 Gange saa meget for efter den almindelig antagne Regel at være sydeværdig eller være skikket til at anvendes til Salttilvirkning med Hensyn til Brændematerialernes almindelige Priser. Heraf følger, at denne sidste maatte være saa ringe paa Færø, at den omtrent ikkun udgjorde $\frac{1}{4}$ af den almindelige, eller at man paa en eller anden passende Maade kunde forstærke Søvandets Gehalt, d. e. skille det deri værende Salt fra en Del af Vandet.

Endskjønt jeg ser mig ude af Stand til at dømme om det første, kan jeg dog næppe formode, at Stenkullene skulde kunne forskaffes for en saa overordentlig ringe Pris eller for en Pris, der stod i det ovennævnte Forhold til ethvert andet Brændemateriale, og ser mig derfor ikkun i Stand til at fremstille følgende til Overvejelse, om ej Stenkullenes Forkulling eller Forbrænding til Cinders kunde forbindes med Saltkogningen, og saaledes ved dette Produkts højere Værd Saltkogningen indrettes saaledes, at det dertil anvendte Brændsel derved aldeles ej kom i nogen Betragtning, som det eneste anvendelige Middel til med nogen Fordel at tilvirke Salt af en Sale, hvis Lødhed ej forud er forstærket paa anden Maade.

I øvrigt kan jeg ej formode andet, end at man dels ved passende Indretninger vil kunde bespare en betydelig Del Kul eller ej behøve 1 Tønde til nogle og 30 Pd. Salt, saavel som at der for at afdampe en fire Gange saa stor Mængde Vand ej vilde udfordres 4 Gange saa mange Kul.

Det andet eller at forøge Saltets Gehalt i Søvandet ved at formindske dettes Forhold til hint kan i Færøernes Klima hverken ske ved Solvarme eller Gradning, til hvilket sidste endog Indretninger og øvrige Fornødenheder vilde blive meget for kostbare, men maaske samme Steds lade sig gjøre ved Hjælp af Frostkulde, i Fald den der er vedholdende nok; thi Forsøg har lært dette Forslags Udførlighed, og da Søvandet ej indeholder nogen synderlig Mængde Gibs, som kunde være hinderlig derved, fortjener dette i det mindste nogen Opmærksomhed.

Det ovennævnte Søvand maatte altsaa i Følge ovennævnte enten kunne forstærkes i Henseende til dets Saltgehalt eller, som det er, kunne indkoges paa en Maade, at Brændselets Værd derved ej kom i nogen Betragtning, i Fald deraf med nogen Fordel kunde tilvirkes Kogsalt.

Kjøbenhavn den 21de Februar 1807.

Ovennævnte Redegjørelse over Saltkogningsforsøg andet Steds fra er rimeligvis kommen Fabrikkens Administration i Hænde for at benyttes som Rettesnor for de Forsøg i samme Henseende, som bleve foretagne i 1808 af Havvandet ved den Havkyst, som var Gudumlunds Fabrik nærmest, nemlig ved Dokkedal. Der blev foretaget to Forsøg af to forskjellige Mænd under Tilsyn af Justitsraad Møller paa Gudumlund og et under Tilsyn af Forvalter Fangel paa Vildmosegaard. Forsøgene bleve tilstillede Grev Schimmelmann, hvis daværende Sekretær Rosenbeck sammenarbejdede følgende Oversigt over dem:

Calcul

over Fordelen ved Saltkogning.

I. a) Efter Møllers Opgivende:

2 ¹ / ₂ Td. rent Salt af 66 Tdr. Vand og	
Omkostningerne	12 Rdl. 2 R 8 β
er Udgift pr. Tønde	4 — 5 - 13 -

b) Efter Fangels Beretning:

1½ Td. Salt af 60 Tdr. Vand med samme

Omkostninger, er Udgiften pr. Tønde... 8 Rdl. 1 \mathcal{L} 11 β

II. Regnes Maanednen til 30 Dage og at i 3 Døgn er udbragt 2½ eller 1½ Td. Salt resp., saa vil efter a) Møllers Opgivende kunde tilvirkes maanedlig 25 Tdr. Salt, efter b) Fangels derimod ikkun 15 Tdr.

III. a) Naar Møllers Beretning følges, vil maanedlig medgaa Omkostninger 124 Rdl. 1 \mathcal{L} , følgelig vindes, naar Tønden betales med 5 Rdl., maanedlig 4 \mathcal{L} 11 β ,

— 6 —	—	25 Rdl. 5 \mathcal{L} ,
— 7 —	—	50 — 5 -
— 8 —	—	75 — 5 -
— 9 —	—	100 — 5 -
— 10 —	—	125 — 5 -
— 11 —	—	150 — 5 -
— 12 —	—	175 — 5 -
— 13 —	—	200 — 5 -
— 14 —	—	225 — 5 -
— 15 —	—	250 — 5 -
— 16 —	—	275 — 5 -
— 17 —	—	300 — 5 -

b) Følges derimod Fangels Beretning, ere Omkostningerne maanedlig de samme: 124 Rdl. 1 \mathcal{L} , men ringere kan Tønden ikke sælges end 8 Rdl. 1 \mathcal{L} 11 β .

Sælges Tønden for 9 Rdl., vindes 10 Rdl. 4 \mathcal{L} 11 β ,

- 10 —	—	25 — 5 -
- 11 —	—	40 — 5 -
- 12 —	—	55 — 5 -
- 13 —	—	70 — 5 -
- 14 —	—	85 — 5 -
- 15 —	—	100 — 5 -
- 16 —	—	115 — 5 -
- 17 —	—	130 — 5 -

Samme Aar tilstillede saa den ene af Fabrikkens Administratorer Grev Schimmelmann følgende Brev med Forslag om at opføre et Saltkøgeri efter en ny Methode:

Underdanigst

Pro Memoria!

Siden at Saltet som det første Nødvendigheds-Middel til

Menneskets Sundhed er formedelst Krigen saa sjældent og vanskeligt at faa fra de før bekendte Steder, og hvis Mangel er bleven saa stor, at enhver opfordres til at raade Bod derpaa, saa vil Deres Excellence tilgive, at jeg underdanigst vover at fremsende en Tegning her vedlagt med Forklaring over en Maskine, som jeg tror vil være anvendelig til denne Operation og med Fordel, især efter nuværende Priser, at frembringe Salt af Hav- eller Søvandet.

Vel er denne ny og i sit Slags egen og især mod den her fra Arilds Tid paa Kysterne bekendte Maade at virke Salt af Søvandet ganske forskjellig; thi ved hin søger jeg at frembringe den stærkeste Temperatur ovenover Fluidumet, imod at dette paa den anden Maade maa ske under fra.

Ideen, fra hvilken jeg er gaaet ud, har jeg fra Middelhavet, hvor Saltet, som bekendt, virkes under aaben Himmel og alene i Bassiner, nedgravede ved Havbredden, og hvor da, ved Solens Paavirkning i de tørre Sommermaaneder, dette Produkt frembringes.

Jeg har ladet mig sige, at naar Aarstiden er for Haanden til Saltgradationen, bliver der ved Flodens Indtrædelse et Stigbord aabnet i Bassinet for at lade samme fyldes og derefter lukket, naar det er fyldt, hvorefter Graderingen gaar for sig, og eftersom Krystallerne komme til Syne paa Overfladen, afdrages de til Siderne med en Rage Naar Saltet er uddraget, saa at der paa Fluidumets Overflade ej fremkommer mere Salt, forefindes der et tykt og slimagtigt Bundfald, som ved Ebbe udlades, naar Stigbordet hæves op, og ved næste Flod vaskes Bassinet rent igjen, før ny Gradering begyndes.

I Følge denne Maade tør jeg ogsaa forbinde mig til, saa snart Deres Excellence befaler det, at frembringe et lige saa rent og godt Salt som det spanske; men efter den gamle Maade vil det ikke nægtes mig, at jo Jordpartiklerne, Vandet indeholder, maa forene sig med Saltet formedelst den bestandige Kog, Fluidumet holdes i, da dette derimod efter min Maade ikke kan ske, men under de vandagtige Deles Uddunstning maa sætte sig til Bunds, og saaledes opnaar jeg det samme Maal ved Kunst, som det er muligt at præstere i Spanien ved Solens Temperatur.

Paa min Forestilling til vedkommende her om, at Vandet indeholder en Mængde Jord, som mere eller mindre kan være

skadelig for Sundheden og især for vore Nutids Mennesker, der vist ikke ville kunne gjøre Forfædrene det efter at mætte sig paa Jord alene som disse, blev mig svaret: at dette gjør intet til Sagen, og endydermere, da jeg for at give Bevis paa, hvad jeg fremførte, henviste dem til Valø Saltværk i Norge, hvor Søvandet, som der anvendes, ej alene graderes for at skille det ferske Vand fra, men ogsaa for den Mængde Marmorjord, det indeholder, fik jeg til Svar: at det er ganske begribeligt, at Vandet paa de norske Kyster maa indeholde mere Jord, fordi det brydes paa Klipperne, end her paa Kysten, hvor Bølgerne have en løs Sandbund at tumle sig over!!!

Hvorvidt denne Sætning er rigtig eller ikke, kan jeg, som ej har tilstrækkelig Kundskab i Kemien eller Fysiken, ikke indlade mig paa at gjendrive vidtløftigt; men saa meget er vist, at ingen kan faa mig til at tro, at det Vand, som styrtes mod den haarde Granitklippe, skal derved blive mere urent end det, der bevæger sig og brydes med Gevalt over en løs Bund af Sand eller Ler.

I første Tilfælde har jeg endnu ingen Gang oplevet dette Exempel, men i andet meget ofte, og især her paa Kysten, saa vel som ogsaa paa den engelske, hvor jeg to Mile til Søs har fundet Vandet hvidt som Mælkevand.

I øvrigt anbefaler jeg mig i Deres Excellences naadigste Erindring og henlever fremdeles med sand Højagtelse og varm Hengivenhed

Deres Excellences underdanigste Tjener

Michelsen.

Gudumlunds Fabrik den 20de Septbr. 1808.

Efter at disse Forsøg og Oplysninger vare forelagte Greven, opførtes saa i Foraaret 1809 et mindre Saltværk ved Havet i Nærheden af Dokkedal. Dette er dog rimeligvis kun benyttet i ganske kort Tid; thi da Forholdene bleve noget roligere, saa Roksaltet atter kunde føres over Havet, faldt Saltet i Pris, og Saltkogeriet saa vel ved Dokkedal som ved Gudumlunds Fabrik ophørte da for stedse.

Den kemiske Fabrik.

Gik det tarveligt for Dr. Friese med Sæbe- og Saltkogeriet, gik det endnu daarligere med Fabrikkens kemiske Afdeling, og af alle de Experimenteer, der vare foretagne paa Fabrikken,

var det dette, der gav Grev Schimmelmann det største Tab og slet ingen Indtægt, da der saa at sige intet solgtes af disse Produkter fra Fabrikken.

Under Navn af Laboratoriet eller Salpeterhuset opførtes, som før nævnt, et meget stort Bygningskomplex i Aarene fra 1798—1800. Det indeholdt følgende Lokalteter:

a) Et Rum, indeholdende Bassin og andre Anstalter til at slemme, filtrere etc. Blyhvidt, samt 2 store Kar til Opløsning af Roksalt. b) En Afdeling, hvori Anstalter til at pukke Salt. c) Et Magasin til halvfærdige Varer. d, e) Et stort Rum, indbefattende 3 indmurede Jærngryder, bestemte til at tørre Massen til Bly-Reduktionen, 2 andre ligeledes indmurede Jærngryder til adskilligt Brug, en Kalcineer-Hærd, adskillige Ildsteder til Bly-Reduktion med en Mængde murede Cirkulationsrør til at lede Heden, hvorved blandt andet 28 store Blypander, bestemte til Inddampning af Lage, opvarmes. f, g, h) Materialkamre og Magasiner. i) Et Tørvemagasin til Sæbesyderiets Brug. k) Et Materialkammer. l) En Gang. m) Et stort Rum, hvori er 2 umaadelig store, indmurede Jærngryder til allehaande Sagers Indkogning; Indretninger til at tørre et og andet Materiale; en liden Prøveovn og en Prøvegryde. n) En Afdeling, indbefattende 2 Ovne til Syrrers Destillation, Indretninger til en Mængde Retorters Opvarmning og adskilligt andet der henhørende. o) Et Kammer, hvori findes 3 meget store Bassins til Krystallisationer. p, q) Tvende Materialkamre. r) Et Rum, hvori er et Ildsted med 16 indmurede Sublimations-Kapeller af Jærn. s) Et stort Kammer, hvori er et Ildsted, hvormed staar i Forbindelse en stor indmuret Kobberkjedel og en do. af Jærn (begge til Inddampning af allehaande Sager), Anstalter til at varme og tørre adskilligt, en Kalcineergryde til Farver, Anstalter til at slemme og filtrere Ler og Farver, en Del Kar med Afløbsrender og Indretninger til Materialernes Blanding. t, u) 2 smaa Kamre, som en Pottemager har til sin Disposition. v) En Gang. x) En Møllestue, hvori er i alt 4 Kværne, et Sigteværk og 6 Stamper til Søvlglødens, Farvestoffers og andre Materialiers Forberedning. y) En liden straatækket Hytte, hvori bor et Par Arbejdere. z) Den østre Sluse, hvori er anbragt et Møllehjul, som bringer i Bevægelse ovennævnte Møllværk og tillige

udpumper Vandet af Teglværkets ikke langt derfra værende Lergarbejde, som er af uendeligt Omfang. — Lofterne over de fleste af disse Rum bruges til Tørvemagasin. Foruden det omtalte Inventarium findes adspredt i de forskjellige Afdelinger en stor Mængde Glasretorter, Destillerkolber, Digler, Forlags og andre kemiske Redskaber. Laboratoriet indbefatter i alt omtrent 100 Fag; disse ere aldeles af Træ og tækkede med Brædder. Murværket ved Ovnene og Ildstederne er for største Delen af raa Sten. — Foruden disse Bygninger findes endnu paa den østre Side af Søkanalen ikke langt fra Lergruben det saakaldte Slagterhus, som er et lidet Træskur paa nogle Fag, hvori skal være bleven slagtet en Del Heste, som brugtes til kemiske Forsøg, som Dr. Friese skal have anstillet i Laboratoriet. I dette Skur findes en Del Anstalter og Levninger af Redskaber, som skal have været anvendte til mislykkede Bestræbelser for Produktionen af *sal mirabile glauberii*.

Af Raaprodukter blev kjøbt for ikke mindre end 28,000 Rdl. Roksalt, Tælle, Potaske, Salpeter, Brunsten, Vitriol, Sølvglød, Svovl o. s. v., og nu skulde Dr. Friese til at begynde sit Arbejde i Salpeterhuset. Han gik frem med stor Hemmelighedsfuldhed, baade med hvad det egentlig var, han vilde lave, og med, hvordan han bar sig ad dermed. Tiden trak imidlertid ud, uden at der kom noget som helst andet ud af Dr. Frieses Virksomhed end evige Pengeudgifter, og endelig maatte han da frem med, at det var hans Mening at lave Mineralalkoli, Bleghvidt, Berlinerblaat, Mineralgult og Blokbly.

Først i Aaret 1802 blive de første Produkter fra Fabrikken sendte til Kjøbenhavn, nemlig 490 Pd. Bleghvidt og 70 Pd. Mineralgult, men det er ogsaa alt, hvad man ser der fremgik af Dr. Frieses Virksomhed, og rimeligvis har ingen af disse Produkter duet noget, hvad der fremgaar af de Forsøg, Dr. Friese maatte foretage ved Grev Vedel-Jarlsbergs Ankomst til Fabrikken i 1803, da det hele standsedes og Bygningerne nedreves.

Jeg skal tillade mig ordret at gjengive Grev Vedel-Jarlsbergs Indberetning om dette Forsøg.

500 Pd. Sølvglød blev tilbørlig stampet, malet og sigtet og derpaa fordelt i en Mængde flade, med Vand halvfylde Blypander, hvorunder var gjort en svag Ild. Efter omtrent

48 Timers Forløb blev der af et stort Kar, hvori var opløst i Vand 300 Pd. Roksalt, øst Saltlage i alle Panderne, til de vare fulde. Derpaa blev man ved at fylde Panderne efterhaanden, ligesom de uddampede, indtil Lagen af det store Kar var bragt i Panderne; tillige blev Dag og Nat flittig omrørt i Panderne. dette varede omtrent 12 Dage.

Endelig blev efter denne Tids Forløb besluttet, at Lagen i Panderne skulde aftappes i et Kar, og Bundfaldet eller Sølvgløden, som havde for en Del tabt sin røde Farve ved Saltets Paavirkning, skulde samles i et andet Kar og ganske skilles ved al Lage.

Nu erklærede Dr. Friese, at Lagen eller Luden indeholdt Mineral-Alkalien, og Bundfaldet skulde give Blyhvidt eller Blokbly eller Mineralgult efter Behag.

Lagen eller Luden blev derpaa fyldt i Kjedler og Pander for at inddampes og at tilvejebringe Mineral-Alkalien i Krystaller.

Nu blev i flere Dage Luden inddampet, uden at der lod sig se betydelige Spor til Mineral-Alkalien. De Krystaller, som dannedes, vare ej andet end almindeligt Salt, fordærvet ved Bly sukker.

Nu var Forsøget, saavidt Luden angik, bragt til Ende, da det laa tydeligt for Dagen, at Alkali-Produktionen var umulig, i det mindste paa den Maade, Dr. Friese havde angivet.

Med det rødlige Bundfald, som efter Hr. Martensens og Mickelsens Skjønnende ej var andet end bedærvet Sølvglød, blev anstillet Forsøg, som viste, at 1 Pd. deraf indeholdt 10 Lod Blokbly.

Selv Dr. Friese, som ellers var rig paa Forventninger, syntes at have meget lidet Haab om Blyhvidt- og Mineralgult-Fabrikationen, og da nu desuden de i flere Uger vedvarende Forsøg angaaende Mineral-Alkali-Produktionen syntes at have tilvejebragt tilstrækkelige Data til Bedømmelse af Laboratoriets forskjellige Fabrikationsgrene, blev der aldeles ikke begyndt paa Processen til Blyhvidt, som, forudsat at den var mulig, formodentlig vilde vare meget længere end de allerede anstillede Forsøg.

Det er næsten umuligt nøjagtigt at angive, hvorledes Udgift og Indtægt ved de anstillede Forsøg balancere med hinanden; imidlertid er følgende en omtrentlig Beregning.

U d g i f t.

500 \mathcal{R} Sølvglød à $6\frac{1}{2}$ β pr. \mathcal{R}	33 Rdr. 5 \mathcal{K} 2 β
300 \mathcal{R} Rocksalt à 64 β pr. 100 \mathcal{R}	2 — » - » -
6000 Tørv à 48 β pr. 1000.	3 — » - » -
Arbejds løn	11 — 4 - 4 -
Summa Udgift	<u>50 Rdr. 3 \mathcal{K} 6 β</u>

I n d t æ g t.

176 $\frac{1}{2}$ \mathcal{R} fordærvet Salt, kan ej anslaaes til nogen Værdi.	
71 \mathcal{R} Lage eller Lud af samme Natur og ligeledes uden Værdi.	
500 \mathcal{R} af det ovenomtalte Bundfald, hvert \mathcal{R} anslaaet til 10 Lod Blokby, giver 156 $\frac{1}{4}$ \mathcal{R} à 7 β	11 Rdr. 2 \mathcal{K} 5 β

Der er hele Indtægten. Der er altsaa tabt 39 Rdr. 1 \mathcal{K} 1 β

Den betydelige Kvantitet Tørv, som medgik til at reducere Bundfaldet til Bly, bringes aldeles ikke i Regningen til Udgift.

Da denne Beregning næsten falder i det latterlige, vil jeg ikke videre omtale samme.

Af det sagte er det indlysende, at Laboratoriets Drift er lige saa umulig, som jeg har vist, at den hele Plan er urigtig i Principet.

Alt, hvad der er angivet som Laboratoriets Hovedformaal, er en blot Chimære og maa som saadan bortfalde.«

Laboratoriets Bygninger, Drift og Raaprodukter havde da kostet 46,621 Rdr. 80 β , og Indtægten havde med Undtagelse af den Smule Salt og Sæbe, der var solgt, været lig Nul.

Stentøjs- eller Fajancefabrikken.

En af de Ting, som Dr. Friese ogsaa havde i sit opfindsomme Hoved og vel endog en af de mindst ufornuftige, var Anlægget af et større Pottemageri og en Kakkelovnsfabrik paa Gudumlund. Den Mand, som havde Overopsynet med Teglværket og Kalkværket, Martensen, havde fra sit tidligere Ophold

paa de Arboeske¹⁾ Fabrikker paa Bornholm ogsaa Kjendskab til lignende Industrigrene; han skulde derfor ogsaa have Overopsynet med Pottemageriet og Kakkelovnsfabrikationen. Som Pottemagere bleve antagne tvende Mænd, nemlig Frants Bornholmer og Povl Eskildsen, begge fra Bornholm, og en Tysker, Seidemann, som Kakkelovnmager. Et Lokale i Laboratoriebygningen var indrettet til denne Virksomhed. Nogen særlig Ovn til at brænde disse Ting i havde, saa vidt man kan skjønne, ikke, men de bleve brændte i en af Murstensovnene.

Stor Betydning havde Pottemageriet ikke; man kan i Regnskaberne se, at der i Driftsudgifter kun beregnes 2—300 Rdr. aarlig. Af de Skaar, man kan finde, hvor de gamle Bygninger have staaet, kan man se, at der har været lavet rødt og sort Pottetøj og Stendunke.

Kakkelovnsfabrikationen havde heller ingen Betydning. Kakkelovnmager Seidemann havde de 3 Dage om Ugen en Daglejer til Hjælp. I 1801 lavedes i alt 30 Kakkelovne til en Pris af 15 Rdr. pr. Stk. Paa selve Fabrikspladsen har jeg ikke fundet Rester af Kakler; derimod er der fundet Brudstykker af saadanne paa Lindenberg og ved Sejlflod Mølle, der begge havde Ejer fælles med Fabrikken, og da disse Kakler ere aldeles ens og tilsyneladende lavede i samme Form, tør man maaske slutte, at de stamme fra Gudumlund, saa meget mere, som den Masse, hvoraf de ere lavede, peger i samme Retning. Disse Kakler ere fabrikerede af en temmelig grov, lidt rødlig Lermasse; paa hver Kakkel staa to menneskelige Figurer: en Fløjtespiller og en Trommeslager; de ere overtrukne af en grøn Glasur. Figurerne gjøre ganske vist Indtryk af at stamme fra en langt tidligere Tid; men der er jo intet til Hinder for, at man har brugt ældre Forbilleder. Kakkelovnene have været runde med en rigt ornamenteret Kraus foroven. Hvis disse Kakkelovne have været forarbejdede paa Fabrikken, er det mærkeligt, at man ikke er vedbleven dermed; thi de maa, trods nogle Mangler ved Glasuren, have set godt ud.

I Aarene 1802—3 gjorde Martensen forskjellige Forsøg med finere Pottetøj og Stentøj; om de første Prøver, der deraf

¹⁾ Den Davenportske Fabrik, som efter C. Nyrops »Dansk Pottemageri« blev solgt ca. 1797 til Generaladjutant Tøger Arboe.

sendtes til Grev Schimmelman, udtaler han, at Tøjet er tarveligt, men kan maaske dog fordrive det engelske og hollandske Stengods fra det danske Marked, da Massen er god. Nogle Saltkar, som Martensen senere sendte Grev Schimmelman, bleve ansete for gode, og i 1803 indgav Grev Vedel-Jarlsberg følgende Forslag til Grev Schimmelmans Approbation:

Forslag til ny Anlæg.

§ 1.

Hvor stort og vigtigt end Kalk- og Teglværket inden faa Aar vil kunne blive, og hvor vist det end synes, at dette Anlæg vil alene kunne gjøre Gudumlund berømt, saa synes dog dette Sted af Naturen bestemt til noget større, end hvad det kan blive ved det blotte Kalk- og Teglværk.

Foruden dette Vink af Naturen er der ogsaa andre vigtige Grunde, hvorfor man ikke, endog for Øjeblikket, maa blive staaende ved de tvende omtalte Anlæg.

Saa vel den nødvendige Benyttelse af den store Mængde Bygningsmateriale, som vil faas ved Nedrivelsen af de mange Bygninger, der efter det i foregaaende anførte maa nedrives, som i en vis Henseende Deres Excellences Ære fordrer, at der snarest mulig lægges Haand paa ny Anlæg, som kunne bidrage til at læge de Saar, som de mange mislykkede Operationer have tilføjet, og til at give Gudumlund den Glans, det kan naa og som saa længe er bleven lovet. Naar man indrømmer dette, opstaar det Spørgsmaal: Hvilke Anlæg skal man bestemme sig til?

§ 2.

Naar man gennemgaar den lange Række af Fabrikker, som enten aldeles savnes i Fædrelandet eller ikke ere der i den Mængde eller ikke blomstre saaledes, som de burde, fiuder man ikke lettelig nogen, som bedre er skikket til Anlæg end Gudumlund til Frembringelse af allehaande Pottemagervarer og Fajance eller Stentøj, samt Glashytter.

Hertil ere de fleste Materialier at finde paa Stedet. Alle disse Anlæg fordrer stor Mængde Brændsel, Vandtransporten for de færdige Varer er af den største Vigtighed ej blot med Hensyn til Besparelsen af Omkostninger, men ogsaa med Hensyn til den mindre Brækkage.

De tvende sidste, nemlig Fajancefabrikken og Glashytterne, behøve betydelige Mølleværker til Materialernes Tilberedning; Vandfaldet er altsaa ligeledes for samme en gunstig Omstændighed. Varerne, som leveres, ere ingen Luxusartikler, men behøves i det daglige Liv; naar de altsaa ere gode og kunne leveres til billige Priser, kan man regne paa bestandig Afsætning.

§ 3.

Iværksættelsen af Pottemageriet er meget let. Det er, som bekjendt, en af de simpleste Fabrikationer, uagtet der vel ved samme kan anbringes mange vigtige Forbedringer, og uagtet der i andre Lande haves mange forskjellige Slags Pottemagervarer, som vel med Tiden til Dels burde eftergjøres.

Duelige Arbejdere i dette Fag ville lettelig kunne skaffes.

At bringe Stentøjsfabrikken i god og betydelig Drift er derimod langt vanskeligere. Meget beror paa den sammensatte Masses Godhed, og denne maa være let, stærk, af en behagelig Farve, maa godt lade sig forarbejde.

Om Vanskeligheden heraf overtydes man især derved, at ingen i England har, saavidt jeg véd, endnu kunnet naa Wedgewood i Henseende til den gule Stentøjsmasses Godhed.

Glasuren har ogsaa sine Vanskeligheder. At tilvejebringe et tilstrækkeligt Antal af duelige Hænder til de forskjellige Arbejder, som ere forbundne med denne Fabrikation, vil ikke være en let Sag.

For at bringe dette Anlæg til at blomstre er det endnu ikke nok, at Massen og Glasur have den ønskelige Beskaffenhed, og at de fornødne duelige Arbejdere ere tilvejebragte; der maa ogsaa være Smag hos Bestyreren, for at disse skulle kunne angive og vælge kjønne, elegante Former, uden hvilke Fabrikken aldrig vil naa nogen betydelig Højde.

Men alle disse Vanskeligheder bør ingenlunde afskrække fra Anlægene; de ere alle overvindelige. For at vinde Sejr over dem udfordres blot, at man med uafsladelig Flid og Omhyggelighed søger de Kundskaber og Indsigter, hvis Mangel er Hovedhindringen, at man sætter sig i Forbindelse med forskjellige Egne for at erfare, hvad der er opfundet og indført, og for at opsøge de bedste Arbejdere, som kunne faas, at man raadfører sig med de Mænd i Landet, som have den meste Erfaring i dette eller lignende Fag, at man er opmærksom paa

det Porcellæn og Stentøj fra England, Frankrig og andre Steder, som man ser, og at man søger at anskaffe sig til Model det, som udmærker sig ved elegant Form eller paa anden Maade.

De Forsøg, som Hr. Martensen har gjort, og som han bør i lang Tid fortsætte, have overtydet mig om, at han allerede har overvundet mange af de største Vanskeligheder.

De Indsigter, han besidder i dette Fag, synes virkelig ikke at være almindelige. Han har ogsaa virkelig haft den bedste Lejlighed til at samle Erfaring i denne Henseende ved Bestyrelsen af den Arboeske Fabrik paa Bornholm, som, saavidt mig er bekjendt, har leveret enkelte ganske gode Ting. Han kjender og er kjendt af adskillige duelige Arbejdere i dette Fag.

§ 4.

Pottemageriet og Fajancefabrikken synes at burde være forbundne med hinanden, da de have megen Lighed, og Forskjellen imellem dem blot ligger deri, at hint leverer grovere Kar, dette finere. Desuden er det at formode, at et og andet, som falder af ved Stentøjsfabrikken, kan bruges ved Pottemageriet, t. Ex. ved Glasuren. Endvidere ville de Materialier, som bruges til Pottemager-Glasuren, kunne stemples, males og sigtes ved det Mølleværk, som Fajancefabrikken udfordrer.

Derpaa gav Grev Schimmelmänn følgende

Resolution.

Det er overensstemmende med min Hensigt at anlægge og fortsætte de i Planen anførte og med saa meget Overlæg udviklede Grunde for Pottemagerier, Fajance- og Stentøjsfabrikker, da Gudumlunds Beliggenhed og de der forefindende raa Materialier grundfæste det Haab, at naar Fabrikkerne blive godt bestyrede, som jeg nu har Grund til at forvente, der da vil frembringes Produkter af den Godhed og til saa lette Priser, at de kunne udholde Konkurrencen med fremmede Varer, naar endog deres Indførelse blev fremdeles tilladt og kun med maadelige eller ingen Toldafgifter besværede. Jeg grunder mine Forhaabninger ene paa denne Forudsætning, og Fabrikkens Drift maa saaledes indrettes, at den ikke skuffes.

Samtidig approberede Grev Schimmelmänn den af Grev Vedel-Jarlsberg udarbejdede Tegning til en Stentøjs- og Fajancefabrik. Den indeholdt følgende Lokaliteter og Indretninger:

Nr. 1 er Møllestuen, hvori findes: a) 12 smaa Kværne til at male Masse og Glasur paa, b) et Kamhjul, c) et Drev, Fig. D et stort Stjørnehjul med 12 Drev, hvilket alt tjener til at sætte de 12 Kværne i Bevægelse, d) 8 Stamper med Tilbehør, e) en Trommel-Sigte med Tilbehør, f) en lang Bænk af Mursten, som opvarmes ved Røg, der cirkulerer i murede Rør, som anbringes i samme; denne Bænk er bestemt til derpaa at tørre Kapsler og Masse, g) det Sted, hvor Ilden anlægges til Bænkens Opvarmelse. Nr. 2 Massekammeret: a) tvende store nedgravede Kar til Massens Tilberedning og Gjæring, b) en lille Prøveovn, som tillige bruges til at brænde Glasur. Nr. 3: En stor Drejerstue til 13 Stentøjsdrejere. Ved ethvert Fag Vindue kan en Drejer meget magelig sidde med sin Skive og nødvendige Stellage til at sætte fra sig det, han har drejet. a b c d e) er Hylder i Trappetrin til de Varer, som endnu ikke ere afleverede af Svendene, f g) blinde Døre for Symmetriens Skyld. Nr. 4: Et meget elegant og rummeligt Magasin til det blankbrændte Tøj, fuldt af Hylder, saa meget som muligt anbragte i Amfiteater. Nr. 5: Et Magasin, ligeledes forsynet med mange Hylder; heri opbevares det raa Tøj, som Svendene have afleveret, forinden det bliver glaseret og blankbrændt. Nr. 6: Glasurkammeret. Heri maa anbringes store Borde og nogle Hylder, saaledes som det maatte behøves. Nr. 7: Brændeskuret, hvori a) Stentøjsovnen, at opføre efter den af Hr. Martensen udkastede Model, b) en Trappe, som fører op paa Loftet. Nr. 8: Stentøjsfabrikkens samt Pottemageriets Tørvemagasin (aaa betyder blot Stolperne, hvorpaa Loftets Bjælker hvile). Nr. 9 er en Drejerstue til 14 Pottemagere. Nr. 10: Pottemageriets Brændeskur; heri er a) Pottemagerovnen, b) en Trappe op til Loftet.

Hermed var altsaa Stentøjsfabrikkens Anlæg paa Gudumlund fastslaaet. Man kan skjønne, at den var Grev Schimmelmans særlige Kjæledægge, og han viste en overordentlig stor Interesse for den; ligeledes havde Grevinden, Grev Schimmelmans anden Hustru, født Schubarth, stor Interesse for denne Industrigrøn. Det lykkedes da ogsaa at holde Liv i denne Fabrik noget længere end i de fleste andre Anlæg ved Gudumlund.

I 1804 toges der med Kraft fat paa at opføre den ny Fabrik; men forinden var det nødvendigt at forandre en Del

paa Kanalsystemet. I dette Aar blev derfor en af de gamle Kanaler tilkastet og en ny gravet, som skulde lede Vandet til det Møllehjul, der skulde drive Kværnene til Massens Behandling. I 1805 vare baade de ny Kanaler og Fabrikken for saa vidt færdige, at Arbejdet kunde paabegyndes. Grev Vedel-Jarlsberg og Martensen rejste derfor med et af Fabrikkens Skibe til Bornholm for at fæste Folk, købe Drejeskiver og opsøge Lérarter til at blande i Massen, da Gudumlunds Lér alene ikke havde vist sig heldig. En Del hollandsk Pibelér ankom ogsaa samtidig til Fabrikken. I Foraaret 1805 kom Fabrikkens Skibe hjem med en Ladning Lér og medbragte samtidig den ny Mester, Eskild Bech, med Familie fra Rønne, hvis Kontrakt var saalydende:

Imellem os undertegnede Administrationen for Fabrik-Anlægene paa Gudumlund paa Hs. Excellence Hr. Gehejmeraad og Statsminister Greve Schimmelmanss Vegne paa den ene og Eskild Bech fra Rønne paa den anden Side er i Overensstemmelse med de af højbemeldte Hs. Excellence under 18de Juni dette Aar approberede foreløbige Punkter desangaaende oprettet og indgaaet følgende Kontrakt:

1.

Eskild Bech ansættes og beskikkes herved til som Mester at forestaa Stentøjsfabrikationen ved Gudumlunds Fabrik anlæg.

2.

I fornævnte Kvalitet paatager jeg, E. Bech, mig ved Stentøjsfabrikken paa Gudumlund at forestaa Tøjets Drejning, Haandformning, Glasering og Brænding med videre, hvilket jeg forstaaer og bliver ansvarlig for, at bemeldte Arbejder forsvarelig og hensigtsmæssig fuldføres, saavel som og, at de derved sysselsatte Arbejdere, enhver især, nøjagtig forretter, hvad ham paalægges at gjøre.

3.

Ligeledes forpligter jeg E. Bech mig til, uden derfor at gjøre mindste Paastand paa anden Godtgjørelse end som her nedenfor bestemmes, paa anskrevne Maade at forestaa fornævnte Fabriks Drift, i hvilken Grad denne endog i Tiden maatte udvides og tiltage.

4.

Derimod tilsige vi paa Hs. Excellence Greve Schimmelmans Vegne bemeldte Mester E. Bech følgende Fordele, saa længe som han upaaklagelig opfylder en tro og retskaffen Mesters Pligter og hans Tjeneste ved Fabrikken behøves:

a) Fri Hus og Bopæl for sig med Familie saa vel som i Tiden en efter den almindelige Plan for Anlægene passende Haveplads, hvilken han for egen Regning besørger indhegnet.

b) Fri og fornøden Ildebrand, som ansættes til 40,000 Stkr. Skudtørv, og som leveres ham paa den Tid, Fabrikkens Tørv hjemprammes.

c) Fri Græsgang om Sommeren til 2 Køer iblandt de øvrige Officianters Køer samt til Vinteren enten Foder til samme in natura eller og i Penge 36 Rdr., siger Tredive og sex Rigsdaler Dsk.

d) I aarlig Løn tilstaas ham 300 Rdr., siger Tre Hundrede Rigsdaler Dsk., og endelig

e) gives ham Haab om, at dersom Stentøjsfabrikken i Tiden indbringer en saa betydelig Fordel, som forventes, ham da skal blive tillagt visse Procenter af den rene og fra alle Udgifter overskydende Gevinst, men som han dog aldeles overlader Hs. Excellence Greve Schimmelmans nærmere at bestemme.

5.

Skulde for en af Parterne i Tiden gives Aarsager til at ville ophæve denne Kontrakt, da skal saadant paa lovlig Maade tilkjendogives Medkontrahenten et helt Aar, førend saadan Ophævelse kan finde Sted.

Gudumlunds Fabrik anlæg, den 1ste Oktober 1805.

Martensen. Michelsen. J. Sørensen. Eskild Bech.

Mester Bech saa vel som Martensen og en Modelerer Johan Spies ¹⁾ ere komne fra den Arboeske Fabrik paa Bornholm. Sammen med Mester Bech ankom tillige to udlærte bornholmske Pottemagersvende, og nogle Drenge fra Omegnen antoges som Lærlinge.

¹⁾ Spies var kun kort Tid paa Fabrikken og lavede Gibsforme; han er rimeligvis den samme Mand, der under Navn Johan Spietz omtales i C. Nyrops Pottemageri; men Navnet staves i Gudumlunds Regnskaber som ovenfor nævnt.

Aaret 1805 gik hovedsagelig med til Forberedelser, tillave Massen, støbe Gibsforme; dog blev en stor Del Tøj drejet og halvbrændt, ligesom der lavedes nogle Sukkerforme. I Foraaret 1806 foretoges den første større Glatbrænding, men det hele faldt temmelig uheldigt ud. Ved Halvbrændingen sprang allerede en stor Del af Tøjet, og ved Glatbrændingen viste det sig, at Glasuren ikke vilde tage ved. Der brændtes den Gang hovedsagelig kun hvidt Tøj, men Farven var langt fra ren, den faldt enten i det graalige eller gullige og var plettet, og maatte saa at sige hele Brændingen betegnes som Vraggods.

Til Grevinde Schimmelmänn blev sendt som Prøve af det bedste en Del Havepotter og Syltekrukker, men hun var ikke tilfreds. De næste Brændinger faldt ikke synderlig bedre ud, og Greven forlanger derfor, at Administrationen skal sende en Del af de Raamaterialer, som brugtes paa Gudumlund, til Fabrikken i Rendsborg for at undersøges der; »vel arbejdedes der ikke i det store, men der leveredes dog godt Tøj«. Forsøget i Rendsborg faldt heller ikke godt ud; Tøjet blev ogsaa der graat i Farven. Man kan se, at Greven eller i hvert Fald Grevinden ikke troede, at Administrationen havde sendt af de bedste Raamaterialer, der fandtes; thi Grevinden skriver senere egenhændig, ikke til Administrationen, men til Bogholderen, som egentlig slet ikke havde med denne Sag at gjøre, at han personlig i selve Kalkbakken skal tage Kridt og Flintesten og ligeledes Ler i Lergraven og sende under hendes Adresse til Rendsborg. Af disse sidst sendte Materialer blev Tøjet bedre. En enkelt Blankbrænding i 1807 faldt nogenlunde godt ud, hvad man kan se af følgende Brev fra Grevinden til Administrationen:

Vi have rigtig erholdt og ganske ubeskadiget de 141 Stkr. Fajance fra Gudumlunds Fabrik. Glasuren er alt meget bedre og jævner, men Farven er ikke egal, somme Stkr. alt for gule, andre ganske hvide, imellem begge ere nogle Stykker ret gode og Formerne i det hele ret passende, simple og smukke.

Nu ønskede vi snart at faa nogle Stykker af den rette og sidste Ovns Brænding og at høre noget om Overslaget af en Ovnsfuld Brænding; dette kan ikke ske eller udregnes, førend man omtrent véd, hvorledes de enkelte Stykker eller Dusinvis betales i Aalborg; siden kunne vi herfra faa de fleste Prisers Bestemmelse af det engelske at vide og sammenligne alt.

Justitsraad Manthey vil snart foreslaa det maledede at sættes i Gang, hvilket vist ogsaa bedre betales; men herover kan intet bestemmes, før han har været selv ved Fabrikken paa Stedet.

Vasen har en smuk Form, men Laaget er noget for højt, og Vasen har næsten bedre Udseende uden Laag; dette kunde let ændres, i Fald nogle Vaser skulde forfærdiges. De høje Saltkar ere de smukkeste, de lave derimod ikke kjønne. Vandkanden har en god Form, ogsaa Fadet, men noget videre i Omfang kunde det sidste være. Til Smørkander maatte der nogle mindre forfærdiges. Sauceskaalen er meget god og passende. Mælkebøtterne ret smukke af Form og Façon, men lidt for flade, da Mælken ikke har Plads i Dybden.

Nogle Thepotter ønskede jeg at se fra Fabrikken. Havepotterne ere vel snævre i Omfang for oven, og Fade til dem ere nødvendige, da de vandes, naar Blomsterne staa deri.

Jeg ønsker Dem alle det bedste Held og Hølbred.

Kjøbenhavn, den 27de Marts 1807.

Ch. Schimmelmann.

Nogle simple og alt for store Terriner, 3 à 4 Stkr., ønskede jeg her tilsendt til vort Brug.

Der solgtes i det hele fra Fabrikken i 1807 kun for 700 Rdr. Stentøj, mest som Vraggods, men den sidste Brænding, som der hentydes til i Grevindens Brev samme Aar, faldt ogsaa saa slet ud, at der skrives:

»Den sidste Blankbrænding paa Gudumlund i 1807 er saa mislykket, at af en Ovnfuld paa 4000 Stkr. forskjelligt Tøj kan næppe 60 Stkr. kaldes godt Kjøbmandsgods.«

Efter at Martensen og Mester Bech nu i 3 Aar havde arbejdet og eksperimenteret ved Fabrikken og Resultatet stadig var Skuffelse, stod det klart for Grev Schimmelmann, at skulde det blive til noget ordentligt med Fabrikken, maatte der ny Kræfter til.

Grev H. Vedel-Jarlsberg, som man godt kan sige var Fader til Fabrikken, havde indtil Aaret 1806 paa Grevens Vegne haft det øverste Tilsyn med det hele, men havde lige siden 1805 været saa optaget af vigtigere Interesser i Norge, at han ikke kunde ofre mange Tanker paa Gudumlunds Fabrik. Grev Schimmelmann satte sig da i Forbindelse med den under

Glasværket nævnte Peter Colbjørn Mickelsen (der, da Greven opgav at bygge noget større Glasværk i Jylland, havde forladt Fabrikken i 1805) og fik ham til atter at tiltræde Fabrikkens Administration og samtidig overtage den tekniske Ledelse af Stentøjsfabrikken. Mickelsen var vel særlig Glasmager, men han havde ved Rejser i Tyskland ogsaa haft Lejlighed til at sætte sig ind i Stentøjs-, Fajance- og Porcellænskunst; han havde saaledes arbejdet ved Fabrikken Reinsberg i Preussen og Alsback i Thüringen, ligesom han nu ogsaa senest havde sat sig ind i Forholdene ved Fabrikken i Rendsborg. Det var imidlertid ikke Meningen, at Mickelsen personlig skulde tage væsentlig Del i Arbejdet ved Fabrikken; der skulde derfor ogsaa en ny Mester ansættes ved Siden af Eskild Bech, og begge disse skulde sortere under Mickelsen. Man tænkte først paa at faa en Mand ved Navn Engel fra Rendsborg Fabrikken, men dette mislykkedes; derimod fik man paa Grev Schimmelmans Søsters, Grevinde Reventlows Anbefaling en Mand, formentlig fra Kiel, i hvert Fald boede hans Kone der, til at overtage Pladsen paa Fabrikken. Mandens Navn var Geppel; han havde, som man kan se af det efterfølgende, allerede den Gang anlagt en lignende Fabrik paa Antvorskov og anstillet Forsøg med Fajance hos en Hr. Forchammer (vel Forchhammer).

Efterfølgende Bemærkninger om Fabrikken paa Gudumlund, som mangle Dato, har Geppel formodentlig indgivet til Greven strax efter sin Ankomst til Gudumlund.

Bemerkung bei der Einrichtung einer Steingutsfabrik auf Gudumlund.

Die vorige Fabrik, welche so sehr mit Feuchtigkeiten beladen, dass es gewiss zweckmässig sein wurde den alten Grund mit einer halben oder ganzen Elle Mauer zu verhöhen und die einwendigen Abtheilungen mit Sand u. d. gl. zu füllen, wovon genug auf der Stelle zu haben ist; man würde dadurch unfehlbar das Gebäude der Fabrik von allen Feuchtigkeiten befreien, auch würde man bei dieser Verhöhung des Grundes einen guten, trocken und gereumigen Keller zur Steinguts Masse erlangen können, welcher bei der gleichen Fabrik sehr nothwendig ist, um die Masse immer feucht, rein und frei für Staub zu halten, damit sie ruhig liegen kann, um die hehörige Zeit faulen; auf dieser Art einen Keller zu erhalten, würde

gewiss weit besser sein als einen Keller tiefer in die Erde zu graben, wodurch immer zu befürchten ist, dass man nie frei bleiben wird für Wasser.

Da die Mühle auf jeden Fall in ihrer angelegten Lage stehen bleibt, so muss hier, so viel wie möglich ist, dafür gesorgt werden, dass der Keller in der Nähe der Mühle angelegt wird, nach dem angelegten Keller sollte eigentlich die Dreherstube folgen, doch aber so angelegt, dass der eine Ende derselben über dem Keller zu liegen kömmt, das eine Gelegenheit geben wird, um darin eine viereckige Rinne anzulegen, um den Abfall der Masse, die ein mal durch Mühe zubereitet ist und Auslage des Geldes gekostet hat, nichts davon zu verlieren, lässt man solchen Abfall der Masse wieder in die Rinne herunterfallen.

Von der Dreherstube schreit man zu einer, an dessen eine Seite angelegte Nebenstube, doch so angelegt, dass die eine Wand die Wand des Ofens ausmacht um die Wärme davon nach der Stube zu ziehen, um die gedrehte, geformte, verfertigte, rohe Waare trocken zu halten und ohne einen langen Transport bei der Hand zu haben, und man ist auch mehr sicher, dass nicht so viele rohe Waare in einen bei halb Brenn oder sonsten verloren gehen, als wenn sie in einer Stube stehen, und ziehen nach und nach die Feuchtigkeiten wieder an sich, welches nicht leicht bei der Steingutsmasse zu bemerken ist; durch solche Unvorsichtigkeiten ist auch zuweilen bei den Laivier Feuer des halb Brenn, welches durch nasse Feuerung, geschiet oft den grössten Schaden macht, das ist aber, wofür ein jeder sich hüten kann.

Nach diesen Stuben folgt auf die eine Seite der Dreherstube der eine Ofen, und auf die andere Seite, wo die zu den rohen Waaren angelegt ist, der andere Ofen, hinter dem einen oder doch so nahe wie möglich die Mähler- und Gleisurstube und ein Nebenzimmer zu den halb gebrannten Waaren.

Die übrigen Stuben, nämlich Kabsol-, Forme-, Posier-, Emalie- und Materialienstuben, welche alle nicht so stark gebraucht werden, müssen nach der localen Gelegenheit angelegt werden, eben Falls finden sich auch Platz zur Emalieofen.

Sollte aber die beiden Ofen stehen bleiben, wie sie einmal stehen, so kann aber dieser Plan nicht befolgt werden; es muss dann eine grade Scheidewand über die Breite des Hauses

so weit zurück gezogen werden, dass auf jeder Seite ein Fach Fenster um sich das Tageslicht zwischen der Scheidewand und den Ofen zu verschaffen, angelegt werden, von dem einen Fach Fenster, das nämlich auf der Seite, wo die Mühle angelegt ist, zieht man von der Ecke des Fensters eine schräge Scheidewand nach der Ecke des Ofens, wo der Winkel abfällt zu einer Mühlenstube, und darunter sollte eigentlich der Keller gleich seinen Anfang nehmen und bis zwei oder drei Ellen unter die Dreherstube gehen, um die erwähnte viereckige Rinne zum Abfall der Masse anzulegen.

Bemerkungen bei der Zubereitung der Steingutsmasse.

Welches enthält die zu Bereitung dessen Bearbeitung, sie muss äusserst fein geschlemet und gewaschen werden, welches folgendermassen geschieht: man bemüht sich eine Erde oder Thon, die in der häftigsten verglaz Feuer sich noch weiss erhält, zu bekommen; dies ist das erste Haupproduct des Steinguts, selbige wird geschlemt und zu einer sehr feinen Masse bereitet, deswegen ist die Schlämmerei auf die Art eingerichtet, wie ich auf meiner ersten Zeichnung vorgestellt habe, damit die Masse eine vollkommene Grad von Feinheit erlangen. Die Bornholmer Erde oder Thon wird erstlich in grossen Kasten von Bretten oder auch Bütten, welche erhöht stehen müssen, geweicht oder gesumpft und darauf so viel Wasser zugegossen, dass es die Consistens einer guten Milch erhält, ungefähr 6 Zoll von Boden der Bütte muss ein Zapfen sein, der ausgezogen wird, wenn man sieht, dass die Erde sich zu setzen anfängt, diese nun ziemlich feine Erde lässt man in eine andere darunter stehende Bütte laufen um wieder etwas zu stehen, und sobald man erfährt, dass sie sich auch hier zu zetzen, zieht man den 1 oder 2 Zoll niedriger befindlichen Zapfen und lässt die Erde in die dritte Bütte herüber, welcher einen Zapfen 3 Zoll niedriger hat, also 3 Zoll von Boden, und von da wieder in die vierte Bütte, hier lässt man wieder die Erde etwas sich setzen, und von daraus endlich auf dazu von Brettern verfertigtes Bette gelassen, auf diese Art erhält man die Erde sehr fein, doch muss die Schlämmerei unter einen Schuppen oder Dach angelegt werden, damit nichts unreines eingejagt wird, auf diese Brettern Bette lässt man die Erde sich setzen und das Wasser davon ablaufen, nach her lässt man sie trocken,

damit man sie ausheben kann, um an einem luftigen und schattigen Stelle vollendens zu trocknen, nach dem sie wieder gestossen und durch ein feines Harfiel geschlagen wird, danach zum ferner Gebrauch sorgfältlich in Kassen und Fässern für Unreinlichkeiten aufbewart, ausser dieser den erwähnten Masse von einer feinen und sich im häftigsten Feuer weiss Brende Erde ist der übrige Versatz ebenfals ein Alcalischer Spath, auch braucht man Feuerstein und Kreide, dieser Spath ist schwer zu erhalten, der ordinäre Fluss-Spath ist nicht zu gebrauchen, in dem solcher bei heftigem Feuer schwarz und bläserig wird, auch muss derselbe weiss bleiben und ohne Zusatz unschmelzbar sein. Dieser Alcalische Spath muss so roh, wie er aus dem Bruche kömt, gestossen und gemahlen werden, man muss ihn ja nicht calciniern, wodurch er seine ganze Kraft um sich mit der Erde gehörlich zu vereinigen verliert, und es ist und bleibt alle mahl ein trockener Tauber und spröder Scherbel. Diese sind die umgänglich erforderlichen Bestandtheile des Steinguts, auch findet man hin und wieder Erde, wo man den Versatz des Spaths nicht nöthig hat. In solchen Fällen muss man nothwendich seine Zuflucht zu künstlichem Versatz auf ander Mittel nehmen, welche die Natur nicht allemahl liefert, sollte die Vermischung eines jeden Alkali mit Erde in heftigstem Feuer eine Verglassung zuwegbringen, so ist hiebei zu beobachten die Beimischung des alcalischen Spaths zur Festigkeit und Dauer des Steinguts, auch aussen diese Eigenschaften in einen jeden andern Kalck und gipsartigen Steinen. Nach diesem Grundsatz habe ich auf Antvorthschau, wo ich eine Fabrik für Rechnung des Herrn General-Kriegscommissair Astrup angelegt habe, Versuch von aller Arten Steinguts angestellt, die sehr gut ausgefallen sind und dabei gefunden, dass eine Beimischung von ungebrantem Alabaster oder Frauen Glas ja sogar von ungebrantem ordinären Kalckstein, die sich im Feuer weiss Brenn und eben das gethan haben, was der alcalische Spath bewirkt hat.

Da ich voriges Jahr die Gelegenheit fand das Glück zu haben für den Herrn Forchhammer einen Arbeits Versuch mit Steinguts zu beobachten, habe ich einige Versuche angestellt von der nähmlichen Erde eine Masse zu bereiten, aus welcher ich eine Caffekann gedreht habe, der sich alle mahl als eine gute Masse geworden ist, da die Kanne zum zweiten mahl aus

dem Ofen kam, habe ich um mich von der Güte und Dauer zu überzeugen, selbige mit Wasser gefüllt, und diese Kanne über dem Feuer gesetzt, bis das Wasser darin kochte, kühlte die Kanne wieder ab, und fand aber das Klingen der Scherben noch eben so wie zuvor, welches ein Zeichen von guter Bonitet und Dauer ist.

Noch ist zu bemerken, dass man immer einen ziemlichen Quantitet Masse aus Bornholmer Erde besteht, in Vorrath sein muss, um durch das lange Liegen und Fauchn im Keller eigentlich die Güte erhält und zu gleich zäher zu werden ohne welche Masse nie von Dauer werden kann.

Untertänigsten

M. H. Geppel.

Sr. Hochgräflichen Excellencen Herrn Geheimstattsminister Grafen von Schimmelman, Ritter des Elephanten und Dannebursordens gross Kreuz.

Mickelsen var heller ikke fornøjet med Fabrikkens Tilstand; men det var særlig Ovnene, han ønskede forandrede fra runde, som han aldrig havde set før, til firkantede, som de fandtes baade i Reinsberg, Alsbach og Rendsborg.

Mickelsen og Geppel ankom til Fabrikken i Begyndelsen af Aaret 1808. Der fandtes da i Blankmagasinet en stor Mængde Vraggoods, men kun meget lidt, der kunde betegnes som godt Kjøbmandsgods. Raamagasinet var overfyldt af en stor Del Varer, som vare lavede af en Masse, hvis Blanding og Tilberedning Geppel var meget misfornøjet med. Han foreslog endog at slaa det hele i Stykker og lave det om igjen; dette vilde Mickelsen ikke gaa ind paa, men foreslog at anvende en ny Glasur og bruge det, som det var, hvad saa ogsaa udførtes, efter at Ovnene vare ombyggede efter Mickelsens Forslag.

Mickelsen var meget arbejdsom og i sit Fag vist den dygtigste Mand, der overhovedet havde med Gudumlunds Fabrik at gjøre i de Tider; men han havde den store Fejl, at han var i allerhøjeste Grad uforligelig og forfængelig. Grev Vedel-Jarlsberg havde allerede under Mickelsens forrige Ophold ved Fabrikken skrevet dette om ham til Grev Schimmelman, og han havde heller ikke været længe paa Fabrikken denne Gang, inden han var Uvenner med de fleste andre Funktionærer.

Fra det tidlige Foraar 1808 arbejdede altsaa de tvende Mestres, Bech og Geppel, samt Mickelsen paa Stentøjsfabrikken, og efter at Ovnene vare omlavede og nogle Forandring foretagne med Masse og Glasur, viste Tøjet sig strax langt bedre end forhen, hvad alle ere enige om, baade Administrationen og Greven. Mickelsen og Geppel tillagde sig imidlertid begge Æren for, at det nu gik bedre, og der udviklede sig en bitter Kamp imellem dem i den Anledning. Begge beklage sig baade til Fabrikkens Administration og til Grev Schimmelmann, og et formeligt Forhør blev afholdt over Fabrikkens Muremester og Arbejdere, om hvem der havde givet de bedste Vink til Arbejdets Udførelse. Af dette Forhør fremgaar det, at Mickelsen var den, der i alt Fald havde Æren af Ovnenes Ombygning. Mickelsen sendte samtidig en Indberetning til Grev Schimmelmann med følgende Opgjørelse over Resultatet af, hvad hver enkelt af dem havde indbragt:

1. Ved Geppel indbragt i én Ovn:	
a) af godt Tøj for	41 Rdr. 70 β ,
b) af Vrags do. for	64 — 76 -
2. Ved mig Mickelsen i 2de Ovne:	
a) af godt Tøj for	227 Rdr. 91 β ,
b) af Vrags do. for	28 — 76 $\frac{1}{2}$ -
3. Ved Bech i ligeledes 2de Ovne:	
a) af godt Tøj for	210 Rdr. 27 $\frac{1}{2}$ β ,
b) af Vrags do. for	44 — 28 -

Herved mener Mickelsen at have konstateret Geppels Ubrugbarhed, idet det jo viser sig, at af hvad Mickelsen og Bech havde frembragt fandtes meget lidt Vraggoods, hvorimod over 100 pCt. af Geppels maatte betragtes som saadant. Til lige indberettede Mickelsen til Greven, at Geppel vilde sætte ondt i Folkene, og at det alligevel var hans Tanke snart at forlade Fabrikken, da han ventede at komme til at bestyre en Fabrik for Grev Baudissin, som denne havde tænkt at anlægge i Nærheden af Kiel, og at han kun var taget til Fabrikken for selv at lære at fabrikere Stentøj. Skjønt Mickelsen sikkert overdrev (han maa selv tilstaa, at som Maler er Geppel meget duelig og forstaar at vælge de skønneste Mønstre), udvirkede han dog til sidst, at Geppel i Efteraaret 1808 fik sin Afsked,

hvor meget denne end i et Brev til Grev Schimmelmann tigger og beder om at maatte blive, om ikke ved Fajancefabrikken, saa dog i det mindste som Arbejdsmand ved Saltkogeriet. Som sædvanlig i lignende Tilfælde lod Greven ham udbetale en Sum Penge, saa han kunde rejse hjem og alligevel faa noget tilovers. Geppel fik senere Arbejde ved Fajancefabrikken i Antvorskov, hvor han var i det mindste til 1812.

Mickelsen vilde samtidig have Forvalteren paa Stentøjsfabrikken, David Hartmann, afskediget og klager til Greven over, at han er uordentlig, ligegyldig o. s. v. Dette lykkes imidlertid ikke; Greven har sandsynligvis ikke nænnet at afskedige ham, da han var gift og havde flere Børn. Hartmann var hele sit Liv knyttet til Fabrikken og havde været der fra Buchwalds Tid, først som Skriver og fra 1806 som Forvalter paa Fajancefabrikken, hvor det paalaa ham at føre Regnskabsvæsenet ved Stentøjsfabrikken, have Tilsyn med Magasinerne og forestaa Udsalget. Senere fik han Bestyrelsen af Kalkværket og virkede paa Fabrikken til sin Død 1830.

Mickelsen i Forbindelse med den hidtilværende Bogholder Sørensen fremkaldte ogsaa den oven for nævnte Peter Martensens Afsked i 1808 ved at mistænkeliggjøre ham for Grev Schimmelmann; dog var det navnlig Sørensen, der i private Breve til Grevinden undergravede Martensens Stilling. Det var sikkert en stor Fejl af Greven at afskedige Martensen; thi denne havde efter alt, hvad der fremgaar, bestyret Kalkværket og Teglværket baade ærligt og dygtigt, om han end havde været lidt uheldig ved Stentøjsfabrikationen.

Mickelsen med Eskild Bech som Mester arbejdede nu i Stentøjsfabrikken indtil 1813, og dette Tidsrum maa anses for denne Fabriks Blomstringsperiode, for saa vidt der i det hele taget kan være Tale om en saadan.

Om Fabrikkens Produktion i Sommeren 1808 giver følgende Brev fra Bogholder Sørensen til Grevinde Schimmelmann ganske god Oplysning.

Naadigste Grevinde!

Da jeg i Gaar ved Hr. Justitsraad Møller fik at vide, at Deres Naade endnu opholder Dem paa Brahetrolleborg og følgelig ikke kan være underrettet om Indholdet af de til Hs. Excellence Greven herfra indsendte Beretninger, anser jeg det for min Pligt herved underdanigst at gjøre Dem bekendt med

Tingenes senere Gang her og især Stentøjsfabrikkens, idet jeg er forvisset om, at det nu vil fornøje Dem herom at høre noget.

Her er nemlig i den forandrede Ovn i kort Tid bleven afbrændt 2 Blankbrændinger af det forhen forarbejdede Stentøj, den første under Geppels, den sidste under Mickelsens Bestyrelse, der begge, men især den sidste (som i Gaar blev udtaget), leverede godt Gods, uden at et eneste Stykke havde de eller saadanne Mangler, som tilforn gjorde hele Brændinger ubrugbare og uafsættelige. Dette er jævnt glaseret overalt, af ens Farve og det sidste næsten fuldkommen hvidt.

Ved disse 2 Brændinger er det klart lagt for Dagen, at alle de forhen anførte forskjellige Aarsager til, at denne Fabrikationsgren mislykkedes, alene vare grundede i vedkommendes Ukyndighed eller Uvilje til at gjøre det bedre, og hvis sørgelige Følger lettelig kunde forudses.

Uagtet det er sandsynligt, at det endnu i Beholdning værende gamle raa Tøj samt den uforarbejdede, men sammenblandede Masse ikke er af den Godhed, som dette herefter ved en forandret Blanding af Massen kan blive, ere alle Arbejderne dog paa ny satte i Virksomhed med at fuldende dette, siden det i det ringeste dog kan blive afsætteligt, om ikke fortrinligt Kjøbmandsgods, og det er udenfor al Tvivl, at man ved Erfaring og med en god Vilje snart vil kunne bringe dette Fabrikat til det længe tilsigtede Maal, hvorfra det i den senere Tid — som det syntes — forsætlig var rykket tilbage.

Ved de oversendte Fajanceprøver er Deres Naade bleven overbevist om, at ogsaa denne Fabrikationsgren kan lykkes her, og alle, som her have set disse Prøver, ere enige om, at disse Varer aldrig ville savne Afsætning og følgelig være fordelagtige saa vel for dette Sted som for Landet, siden det for Størstedelen alene frembringes af Materialier, som her forefindes. For Tiden arbejdes paa et Service heraf til Deres Naade.

Af den gamle Stentøjsbeholdning er i Aar hidtil solgt for omtrent 9000 Rdr., især paa Markederne og paa Landet, hvorhen nogle af Arbejderne for egen Regning ere rejste omkring med disse Varer. Endnu haves en temmelig stor Del i Behold, som næppe altsammen for Tiden vil kunne afsættes, fornemmelig naar de bedre Varer først komme i Cirkulation.

De øvrige Anlæg, især Kalkværket, sukker med flere over Skibsfartens Standsning, da Afsætningen af disse Produkter i

denne Del af Provinserne er saa ubetydelig, og der er desværre ingen Udsigt til saa snart at turde vente bedre Tider, særdeles om adskillige sandsynlige Rygter stadfæstes.

Omtrent for 14 Dage siden begyndte Kornhøsten her i Omegnen; men denne er bleven meget standset ved det indfaldne urolige Vejrlig, der allerede begynder at ængste Landmanden ligesom tilforn den vedholdende Hede og Tørke, hvorved Kornet har lidt meget her; gid det maatte se bedre ud i andre Dele af Landet.

Til Slutning tillades det mig herved at anbefale mig og mine til Deres Naades Bevaagenhed og de ædles Minde, i hvis Kreds De nu opholder Dem.

Gudumlunds Fabrikanlæg den 12te August 1808.

Underdanigst

J. Sørensen.

Fra Foraaret 1808 blev Tøjet altsaa ganske godt, dog maaske med Undtagelse af, hvad der var eller blev forarbejdet af den ved Geppels og Mickelsens Ankomst fejlagtig tilberedte Masse; men særlig dette daarlige Tøj blev malet for at bøde paa Manglerne, og derfor roses navnlig det hvide Tøj paa dette Tidspunkt som smukt; dog kunde selv de daarlige Varer fra 1806—7 nu let afsættes, da al Tilførsel fra Udlandet paa Grund af Krigen var standset — en Kjøbmand fra Aalborg tilbyder f. Ex. at kjøbe hele Oplaget.

Indtil Begyndelsen af Aaret 1808 var der kun lavet hvidt Tøj, men ved denne Tid blev der ansat paa Fabrikken en tysk Maler ved Navn Johannes C. Kern; han var ikke særlig dygtig, men man forlangte ogsaa kun af ham, at han skulde give Tøjet en farvet Kant.

Alt gik nu for saa vidt godt, som der var bragt i det mindste foreløbig Enighed til Veje; man havde fundet en Blanding af Massen og en Glasur, som gav et godt Produkt, men Faren truede nu fra en anden Kant. Det havde nemlig vist sig ved de mange Forsøg, der vare foretagne baade paa Gudumlund og i Rendsborg, at af de tre Raastoffer, der anvendtes, vare kun de to hensigtsmæssige, der fandtes paa Gudumlund, nemlig Kridt og Flintesten, hvorimod Leret var uheldigt. Man havde derfor hidindtil brugt bornholmsk Lér

og hollandsk Pibelér til Indblanding; men da Havnene nu paa Grund af Krigen vare lukkede, var det umuligt at faa Lér fra Bornholm, og det var selvfølgelig for tung en Vare at bringe over Land fra Holland. Da derfor den gamle Beholdning i 1809 slap op, blev der fra forskjellige Steder i Landet hentet Prøver af Lér til Gudumlunds Fabrik; det første Sted, man søgte efter det, var ved Landsbyen Askildrup paa Lindenberg Gods (hvor der sikkert da var eller havde været Pottemagerier) og hvoraf der ogsaa anvendtes en Del; senere fik man Lérprøver fra Aarhusegnen, Horsensegnen, Gram ved Skanderborg og fra Nørre-Elkjær i Vendsyssel; men fra ingen af Stederne var det absolut tilfredsstillende.

Til Held for Fabrikken strandede paa denne Tid ved Fladstrand et Skib med hollandsk Pibelér, som strax blev erhvervet, og ligeledes kjøbtes en Beholdning hollandsk Lér af en Pibemager Brun, som boede her i Egnen. Dette hjalp over de værste Vanskeligheder; men det bornholmske Lér savnedes dog meget. Da der kom fredeligere Forhold paa Havet, fik man atter Lér fra »Risbakken« paa Bornholm til samme Pris som den kgl. Porcellænsfabrik i Kjøbenhavn.

Omtrent lige saa galt var det med Glasuren; men da der dertil ikke behøvedes saa store Kvantiteter, kunde det jo, om end med stor Bekostning, faas pr. Axe fra Hamborg. I 1808 kom saaledes direkte derfra med 2 Fragtvogne 1400 Pd. Mønnie, 700 Pd. Allun samt 2 Pd Kobalt. Af andre Ingredientser, der brugtes til Glasuren, nævnes: Potaske, Bly, Sølvglød, Tin, fint Salt, Farver, Smalter, Glatte og Tran. Administrationen faar i 1808 Paalæg om til det simplere Tøj at anvende mindre fine, men brogede Farver, som Almuen ønsker det.

Som Følge af Krigen manglede der ofte Folk paa Fabrikken, især til Kalk- og Teglværket. Stentøjsfabrikken søgte man dog saa vidt mulig at holde i stadig Gang; men ogsaa der blev der Mangel, dels paa Grund af Indkaldelse til Militærtjeneste, dels paa Grund af den under Krigen indførte Kystmilitstjeneste. I 1808 var saaledes Administrator Martensen indskrevet i Kystmilitsen som Befalingsmand, Mester Bech og Skolelærer Petersen som Underbefalingsmænd og vist alle Arbejderne som menige, selv de tyske Arbejdere bleve udkommanderede til Vagttjeneste ved Kysten. I Aaret 1811 fritoges dog Fabrikkens Svende for Militærtjeneste i Henhold til neden-

staaende kgl. Kancelliskrivelse, og noget senere bleve de af samme Grund fritagne for Kystmilitstjeneste.

Under 26de Februar sidstleden har det kongelige danske Kancelli tilskrevet Landmilit-Sessionen for Aalborg Amt saaledes:

Hans Majestæt Kongen har under 6te d. M. allernaadigst tilskrevet Kancelliet saaledes:

For at fremme den paa Gudumlund ved Aalborg anlagte Stentøjsfabrik, ville Vi allernaadigst have fastsat,

- 1) at der maa oplæres 8 Drengene til Fabrikkens Fortsættelse,
- 2) at naar andre dertil antages end saadanne, som for en eller anden Legemsfejls Skyld fra det 16de Aar af kunne anses at blive uduelige til militær Tjeneste, skulle de udskrives med 24 Aars Alder, med mindre de ved Sessionen bevise at være bosatte ved Fabrikken som Svende eller Mestre.

Denne Tilladelse skal derimod ophøre, naar Fabrikken ikke længere maatte være i Gang.

Hvilken allerhøjeste Resolution herved tjenstligst kommuniseres Ejerenes Befuldmægtigede paa Gudumlund til behagelig Efterretning og for at bekjendtgjøre det vedkommende paa Fabrikken.

Aalborg den 22de Marts 1811.

Pentz.

Fra Bornholm fik Stentøjsfabrikken ofte tilsendt Pottemager-svende, der navnlig bleve anvendte som Drejere.

I et Brev, som den Højstkommanderende paa Bornholm i 1810 skriver til Grev Schimmelmann, hedder det, »at Grunden, hvorfor disse Pottemagere erholdt Permission (de vare nemlig næsten alle indrullerede Soldater), var ikke alene for at hjælpe Gudumlunds Fabrik til de nødvendige Folk, men navnlig, fordi det kunde ventes, at naar de havde lært Kunsten, nogle af dem vilde komme tilbage til Bornholm og fortsætte Haandværket med de udmærkede Materialer til dette Brug, som fandtes paa Øen.«

De 6 Pottemagere, der i 1810 skriftlig forbandt sig til at rejse til Gudumlund, vare Chr. Falck, Lars Michael, Hermann Ousberg, Peter Jensen Halm, Hans Clausen og Johan Jensen. De hørte alle med Undtagelse af den næstsidste til Borgerkompagniet i Rønne.

Hvorvidt disse Bornholmere virkelig naaede til Gudumlund, kan ikke ses, i hvert Fald bleve de der kun kort; thi i 1811 arbejdede der kun Svende af følgende Navne: Lars Friberg, Johan C. Kern, Ole Sørensen, Johannes Nielsen, Jens Mouritzen, N. Nielsen, F. Rasmussen, Lars og Niels Vægter.

En Fortegnelse over Svendene i 1808 findes ogsaa, og jeg skal for Fuldstændigheds Skyld tilføje den her: Peter Høier, Lars Hvidbjerg, Peder Andersen, Johannes Nielsen, J. Kern (var som Maler kommen samme Aar), Mads Andersen og Jens Mouritzen.

Skjønt der altsaa var forskellige Vanskeligheder at overvinde, gik Fabrikken dog ret godt. Vel var Tøjet paa Grund af de forskellige Lørsorter, der anvendtes, ikke altsammen af lige god Kvalitet; men Afsætningen gik dog rask fra Haanden, da der liden eller ingen Konkurrence fandtes. At der dog ogsaa maatte kunne præsteres finere Varer, ser man deraf, at Grevinde Schimmelmann i 1810 forærer en Komtesse Vedel-Jarlsberg i Aalborg et helt Bordservice med graveret Kant efter Komtessens egen Tegning. I 1812 fik samme Dame et Theservice fra Fabrikken.

Der gjøres flere Forsøg paa at opnaa Toldlettelser; saaledes indgiver Mickelsen i 1812 3 Stentøjsprøver til Toldvæsenet og angiver Sammensætningen, som følger:

Kompositionen af nærværende 3 Stentøjsprøver er og bestaar: Nr. 1 af 8 Dele Lér fra Gram pr. Skanderborg, 8 do. Kridt, 16 do. Flintesten. Nr. 2 af 8½ Del Lér, 8 do. Kridt, 16 do. Flintesten. Nr. 3 af 9½ Del Lér, 8 do. Kridt, 16 do. Flintesten.

Gudumlunds Fabrik den 28de Januar 1812.

Mickelsen.

I 1814 indsender Administrator Sørensen en Forespørgsel til Toldvæsenet, om »Fajance, som kun i Finhed og Farve staar over Pottemagertøj, ikke kan fortoldes som dette og ikke som Stentøj«. Der svares begge Gange fra Toldvæsenet, at der ingen Forandringer kan foretages i den en Gang fastsatte Told paa Varer fra Gudumlunds Stentøjsfabrik.

I Aaret 1812 skete der et for Stentøjsfabrikken skæbnesvangert Personskifte, idet først Mickelsen og kort efter Eskild Bech forlod Fabrikken.

Mickelsen begrunder sin Ansøgning om Afsked i at anføre,

at hans Helbred er svækket, og at han har erholdt »naadigst Bifald og den bedste Anbefaling til Anlæg af en Spejlfabrik i Norge« (maaske af Grev Herman Vedel-Jarlsberg), og endelig fordi han mener, at Stentøjsfabrikken nu er i en saadan Drift, at der vanskelig kan blive noget i Vejen med den; han har nu bevist, at den kan give et Udbytte, der svarer til Bekostningen, og har ærlig opgivet, hvorledes den for Fremtiden bør drives. — Hans Løn havde paa Fabrikken været 500 Rdl. aarlig foruden Emolumenter, og han anmoder om at maatte beholde $\frac{2}{3}$ af denne Løn som Vartpenge, til han har faaet oprettet sin Spejlfabrik. Ansøgningen blev vist paa alle Punkter bevilget, og det sidste, man hører om Mickelsen, er, at han i Brev dateret Kjøbenhavn den 28de Maj 1812 anmoder Grev Schimmelmänn om at faa Lov til at afgaa med et af Regeringens Skibe til Kristiania.

Eskild Bech, hvis Tjeneste ved Fabrikken ophørte 1ste Januar 1813, vedblev dog at arbejde der til den 6te Marts s. A. I en Skrivelse til Grev Schimmelmänn, hvori han klager over, at Administrator Sørensen ikke vil betale ham for den Tid, han arbejdede ud over 1ste Januar, samt nogle Procenter, han efter Kontrakten kunde tilkomme, anfører han, at han i de sidste Brændinger har vist, at han af indenlandsk Lér kan gjøre lige saa godt Stentøj som af det hollandske Lér, og tilbyder ved Ed at bekræfte, at nogle Pomadekrukker, han henviser til, udelukkende ere lavede af indenlandsk Lér. Hans Brev er dateret Øland Pottfabrik den 14de August 1814. Bech maa altsaa strax efter sin Afskedigelse fra Gudumlund have paabegyndt Anlægget af denne Fabrik.

Jeg vil benytte Lejligheden til samtidig at meddele de Oplysninger om denne Fabrik, som det har været mig muligt at faa fat i.

Bygningerne og Pladsen, hvorpaa de vare anlagte, tilhørte Oxholms Ejer Konsul N. K. Rasch, og da Bech var aldeles uformuende, er det rimeligvis denne, der har understøttet ham med Penge til Fabrikens Drift. Bech var en dygtig og energisk Mand, og den lille Pottfabrik paa Øland har vist betalt sig fuldt saa godt som den store Stentøjsfabrik paa Gudumlund. Eskild Bech skrev sig paa Øland som Pottemager og Fajancefabrikant. Potterne have sikkert været gode; men Fajancen ligner nærmest en Slags bemalet Pottetøj, overtrukken

med Fajanceglasur; dog var Fabrikatet let afsætteligt til Omegnens Bønder og ser for den Sags Skyld ogsaa ret pynteligt ud. Som Regel brugte Bech intet Mærke paa sit Fabrikat; men der findes dog enkelte Ting, som sikkert stamme fra ham. Hr. Dr. Ørum i Aarhus har saaledes i sin Samling en Terrin med Bechs Navn. Ligeledes har Hr. Godsejer Bruun til Kokkedal sendt mig en Tallerken og et Skrivetøj, som maa stamme derfra; paa Tallerkenen staar:

H Ch B ¹⁾
født i Rønne
1804

omgivet af en Krans af Roser og Forglemmigej; under Skrivetøjet er indridset

Kokkedal
B *

Mærket B * har jeg ogsaa set paa Tallerkener, som øjensynligt hidrørte fra Øland, og er altsaa et Mærke, som Bech af og til har stemplet sit Produkt med. Farverne paa disse Ting ere brogede, men tarvelige. Den blaa Glasur var Bechs Specialitet; jeg er saaledes kommen i Besiddelse af nogle Tallerkener og en Lystestage fra Øland med en forholdsvis smuk blaa Glasur. I Ølands Pottemageri arbejdede foruden Bech selv en 6—7 Mand. Eskild Bech døde 1832; men Fabrikationen dreves endnu en halv Snes Aar af Bechs Søn, den oven for nævnte Hans Bech. Øland delte Skæbne med Gudumlund, idet Fabrikken i 1840 eller 42 gik op i Flamme for ikke at rejse sig senere. Hans Bechs Sønner, Eskild Bech og Ole Christian Bech, fortsatte deres Forfædres Haandværk. Ole Chr. Bech var indtil for faa Aar siden Pottemager i Ringkjøbing og er nu, saa vidt vides, i Horsens.

J. Sørensen blev nu ene Administrator paa hele Fabrikken, og til at erstatte Mester Bech blev antaget en Hannoveraner Pjelke, der senest havde arbejdet paa Antvorskov.²⁾ Det er ganske interessant at se, hvordan de forskjellige Fajancefabrikker her i Landet søgte at lokke Arbejderne fra den ene Fabrik til den anden. I 1812 gjorde saaledes Geppel, der, som før meddelt, atter arbejdede paa Antvorskov, Forsøg paa at lokke Ar-

¹⁾ Eskild Bechs ældste Søn Hans Ch. Bech, født i Rønne 1804.

²⁾ I et Brev til Administrationen paa Gudumlunds Fabrik bemærkes om Fabrikken paa Antvorskov, »at den i 1812 havde uendelig Afsetning.«

bejdere fra Gudumlund dertil; men det lykkedes ikke, tværtimod fik Gudumlund lokket Pjelke og to andre Arbejdere hertil. I det hele taget kan man skønne, at det kneb meget her i Landet for at faa øvede Arbejdere. Administrator Sørensen gjorde ogsaa Forsøg paa at faa en Kjøbmand i Odense til at faa Folk fra en Fabrik paa Fyn (Pode paa Hesbjærg) til at rejse til Gudumlund; men det lykkedes ikke; derimod fik Fabrikken et Par Arbejdere fra Kjællinghusene i Holsten. Af og til ser man ogsaa, at en eller flere af Gudumlunds Fabrikarbejdere borttrømme og efterlyses.

Pjelke ankom i det hele med 6 Fabrikanter, og efter Forandringen i Begyndelsen af 1813 ser Stentøjsfabrikkens Personliste saaledes ud: Fabrikmester Pjelke fra Hannover, Fabrikanter: O. Sørensen fra Sachsen, N. Møllenbach fra Slagelse, J. Hamann fra Holsten, G. Heller fra Sachsen, J. Mouritzen fra Lindenberg Gods, W. Fortens fra Hamborg, Malere: G. Becker fra Sachsen, Mæncke fra Hamborg, Gärtner fra Preussen, Hansen fra Kjøbenhavn, Brændere: N. Nielsen fra Lindenberg Gods, L. Poulsen fra Vendsyssel, Daglejer Niels Vægtor fra Vendsyssel, Lærlinge: N. Pedersen, J. J. Mouritzen, N. Pedersen Vaarst, N. Sørensen, Chr. Pedersen og J. Høegh, alle fra Lindenberg Gods, N. Christensen fra Krog ved Hobro, J. Jacobsen fra Klarupgaards Gods.

Mickelsens og Bechs Afrejse gav Stentøjsfabrikken et Stød, som den aldrig forvandt. I de første Aar, efter at Pjelke havde overtaget Bestyrelsen af Fabrikken, blev den dog nogenlunde ledet i det samme Spor, hvori Mickelsen havde sat den; men det varede ikke længe, inden det gik mere og mere tilbage med den; hertil bidrog dog især den Pengemangel, som lige fra Krigen havde hæmmet Fabrikkens Virksomhed, og som blev endnu føleligere efter 1813, da Grev Schimmelmans Formue rimeligvis under Statsbankerotten var bleven stærkt reduceret. De sidste Aar, Fabrikken bestod, bleve endog hverken den sidst byggede store Blankbrændingsovn, der var Mickelsens Stolthed, eller den af ham opførte Prøveovn benyttede. Fabrikken vedblev dog at virke til de første Dage i Aaret 1820, da Halvdelen af Fabrikbygningerne nedbrændte. Ilden var foranlediget eller blev i hvert Fald stærkt næret ved, at Pjelke benyttede Loftet over Drejerstuen til sin Furage, og i den ovennævnte Prøveovn havde han indrettet sig en Malt-

(Til Side 77.)

Fabrikkens Segl.

Stentejsfabrikkens Mærke.

kølle. Man kan give Inspektør Rosenbech paa Lindenberg Ret, naar han i sin Indberetning til Greven om Branden bemærker: »Slig Brug af Fabrikkens Lokaler bør ej billiges.« Det var længe under Deliberation, hvorvidt Fabrikken skulde opføres igjen eller ej, og der foreligger flere forskjellige Tegninger og Overslag. En Restauration af den gamle Bygning vilde koste 2585 Rdl. og en ny grundmuret Bygning 4893 Rdl. 3 \mathcal{L} . Saa vidt man kan se, blev Resultatet, at man traf en Overenskomst med Brandkassen og fik udbetalt en Del af Assurancesummen, omtrent 3000 Rdl., hvilke Penge Fabrikassen vist haardt havde Brug for, og saa lavedes et Par Beboelser for Arbejdsfolk i den Del af Bygningen, Ilden havde skaanet. Vandkraften blev senere benyttet til en Stampemølle. Disse Bygninger ere nu alle forsvundne med Undtagelse af det store to Etages Blankmagasin, der benyttes til Kornlofter.

Gudumlunds Fajance har, som bekjendt, en Bi til Fabrikmærke. Allerede før Fajancefabrikkens Anlæg havde Fabrikken to Segl, et med en stor Bi og et andet med en Række af Bikuber, omsværmede af Bier, begge omgivne af Bogstaverne »Gudumlunds Fabrik« i en Krans om Bien eller Bikuberne. Det laa altsaa nær, da Stentøjsfabrikatet skulde have et Mærke, at stemple det med en Bi. Professor Manthey var den, der foreslog Grev Schimmelmänn at stemple Tøjet, og det var ham, der i 1806—7 sendte Stempler fra Kjøbenhavn til Fabrikken; samtidig blev der sendt Numre til at indstemple paa Tøjet for derefter at betegne dets Nr.; de store Ting mærkedes med de laveste Numre og omvendt. Man vil paa de Ting, der endnu ere bevarede af Gudumlunds Fajance, af og til saa vel paa de hvide som paa de malede finde (i Almindelighed under Bunden) en eller flere smaa brune Pletter. Hvad disse brune Pletter egentlig betyde, staar mig ikke ganske klart; men jeg er nærmest tilbøjelig til at tro, at de betegne den Masse eller den Lérsammensætning, hvoraf Tingen er fremstillet; mindre sandsynligt er det, at det skulde være en bestemt Brænding, Glasur eller Mester, de forskjellige Antal af brune Pletter betegne. Man finder derfor Ting fra Gudumlunds Fabrik, som under Bunden ere mærkede baade med en Bi, et Nummer og en eller flere (jeg har dog kun set indtil 3) brune Pletter, ligesom man ogsaa træffer Ting, som slet intet Mærke have eller kun et eller to af de nævnte tre Mærker. Bimærket

anvendtes dog ikke meget, og jeg er tilbøjelig til at tro, at det, de sidste Aar Fabrikken arbejdede, slet ikke benyttedes. I Begyndelsen blev nok alt mærket med Bien; men da Fabrikken jo særlig de første 2 Aar kun frembragte Vraggods, der maatte realiseres til Spotpris, kom Mærket hurtigt i Mis-kredit, og dette er maaske Grunden til, at Mærket brugtes sjældnere og sjældnere, og i de Aar, Fabrikken frembragte sine bedste Ting, nemlig fra 1809—1814, er rimeligvis kun en forsvindende Del mærket. Man vilde hellere have Tøjet solgt som engelsk Gods, det var det Maal, man havde sat sig, og hint blev da ogsaa, da Krigen var endt, en haard Konkurrent paa Markedet. Selv ned til vore Dage, da Gudumlunds Fajance kun findes som Sjældenhed i offentlige og private Samlinger, har dets slette Renommé holdt sig, idet Samlere kun anerkjende som Gudumlunds Fajance, hvad der bærer Fabrikmærket, og dette, som oven for nævnt, er det tarveligste af, hvad Fabrikken har frembragt. Formen er der intet at indvende imod, den er som oftest smagfuld; men paa den havde jo ogsaa Folk som Grev Vedel-Jarlsberg, Grevinde Schimmelmänn og Komtesse Vedel-Jarlsberg haft Indflydelse; derimod lader Massen og Glasuren meget tilbage at ønske, og hvad Malerne præsterede, var næsten altid uheldigt og alt andet end kunstnerisk. Det malede Gods var ogsaa hovedsagelig beregnet paa Almuen, kun det hvide og graverede, »ziret« med en blaa eller brun Kant, kjøbtes af finere Kunder. Det graverede Tøj var det dyreste.

Meddelelsen har i mange Aar samlet paa Gudumlunds Fajance, og det er lykkedes mig at komme i Besiddelse af et temmelig godt Udvalg af Stentøjsfabrikkens Frembringelser, saa jeg kan danne mig et nogenlunde godt Overblik over, hvad den formaaede til de forskjellige Tider, ihvor vanskeligt det end kan være; thi man kan f. Ex. se af et Brev til Grev Schimmelmänn fra Mester Bech, at der anvendtes ti Slags Masse at arbejde med, der selvfølgelig ogsaa gav et forskjelligt Produkt.

Det var Brug blandt Bønderne i Omegnen paa Fabrikken at bestille Kruse og lignende med Navn og Aarstal; saaledes er der i min Samling to Kruse med Aarstallene 1808 og 1809 med blaa Farve og et do. fra 1812 med gule, brune, blaa og grønne Farver samt et Skrivetøj fra 1819 med lignende Farver.

Kun Krusene fra 1808 og 1809 have Fabrikmærket. De to sidstnævnte Kruse ere meget ordentlige, medens det fra 1808 og Skrivetøjet ere i enhver Henseende slet Arbejde. Jeg har desuden et Par Tallerkener med en brun, meget smagfuld udgravet Kant (italiensk Sgraffitto); men de vilde have været meget smukkere, naar de ikke vare af et saa daarligt Materiale og slet Glasur. De have begge Fabrikmærket og stamme sikkert fra Fabrikkens første Tid. Desuden har jeg en hel Del dekorerede Tallerkener, Kruse, Kander og Skrivetøjer, hvoraf de fleste med ovennævnte med Aarstal prydede Tegninger for Øje kunne henføres til bestemte Aar i Fabrikkens Virketid. Det meste og bedste af, hvad der blev frembragt, var dog det saakaldte hvide Stentøj. Skjønt Benævnelsen Fajance og Stentøj brugtes i Flæng paa Fabrikken, skjelnede man dog, saa vidt jeg kan skjønne, mellem disse to Ting, idet det hvide kaldtes Stentøj og det dekorerede Fajance. I hvert Fald blev det saakaldte Fajance anset for at være en simplere Vare end Stentøjet. Smuk hvid Fajance med Bien som Mærke er sjælden. Mærket blev, som tidligere nævnt, kun undtagelsesvis brugt efter det Tidspunkt, da man havde overvundet Børnesygdommene og naaet til at fremstille smukke Ting.

Fra 1808 til 1812, saa længe Mickelsen virkede paa Fabrikken, blev der spredt en Mængde smukt hvidt Fajance eller Stentøj ud over hele Landet, hvilket nu om Stunder af Keramikere anses for engelsk Fajance, da de fleste af Fabrikkens Forme vare efter engelske Modeller, men som stammer fra Gudumlunds Fabrik. Fra Folk her paa Egnen, hvis Paalidelighed er hævet over enhver Tvivl, og hvis Forældre selv have kjøbt Tingene paa Fabrikken eller endog været Arbejdere der, har jeg flere smukke Ting, især nogle Frugtkurve og et Punchebæger (i Fabrikkens Bøger kaldes det et Satyrhoved) samt en Plat-de-menage, der heldigvis har Fabrikmærket.

I de sidste Aar, Fabrikken bestod, holdtes der ofte Avktion, ligesom der til Markeder i hele det nordlige Jylland afgik Vogne med Stentøj; men hertil sendtes som Regel kun Vraggods.

Til Slutning skal jeg tilføje en Fortegnelse over alt, hvad Fabrikken frembragte.

Asietter, Blomster-Vaser, -Kasser, -Bægere, -Vaser med ophøjet Fod, Chokoladekander i 2 Størrelser, Kaffekander i 2, Chokoladekopper, Kontorkopper, -Blæk- og Sandhus, Crème-

bægere, Kasseroller i 5 Størrelser, Extraktkrukker, Eddike- og Oljeflasker, Terrinfade, ovale, i 5 Størrelser, Servicefade, ovale, i 7, do. runde i 7, Ragoutfade med Laag, ovale, i 3, do. runde i 3, Salatfade, ovale, i 3, do. runde i 3, Suppefade, runde, i 2, Grødfade, runde, i 2, Postejfade, ovale, dybe, i 3, do. runde, dybe i 3, Frugtfade, ovale, i 3, do. runde i 3, Smørkandefade, ovale, i 2, do. runde i 2, Frugtkurve, ovale, i 3, do. runde i 3, Flødepotter paa Ben, do. uden Ben, Fiskerister i 5 Størrelser, Kammerpotter i 2, Taffelstager, firkantede og runde, Lyse- eller Spillebordstager, runde og firkantede, do. ovale, Lyseplader, Taffelstager, ovale, Mælkebøtter i 5 Størrelser, Madspande i 2, Mælkekander i 3, Natkommoder, Natbækkener i 2 Størrelser, Olje- og Eddikeflasker, Puncheboller med Laag i 5 Størrelser, do. uden Laag i 5, Plat-de-menager i 2, do. komplet i 2, NB. en Olje- og en Eddikeflaske, en Sukker- og en Peberbøsse og en Sennepskande, Peberbøsser, Pibehoved af Hvalfiske-Model, do. af Tyrke-Model, Smørkander, ovale, i 2 Størrelser, do. runde i 2, Saucenskaale i 2, Sauceterriner paa Fad, do. uden Fad, Sukkerbøsser, store, Sennepskander, do. paa Fad, Saltkar, ovale, paa Fod, do. do. uden Fod, Saltkar, runde, paa Ben, do. do. paa Fod, Sukkerkurve, ovale, paa Fod, do. runde, paa Fod, Sukkerdaaser i 2 Størrelser, Spølkummer i 5, Satyrhoveder, Skrivetøjer, Spytbakker, ovale, do. trekantede, Syltekrukker i 3 Størrelser, Saftkrukker i 3, Skeer, nemlig: Potageskeer, PUNCHESKEER, Sukkerskeer, Fløde- og Mælkeskeer, Fiskeskeer, Sennepsskeer, Salvskrukker, Sminkekrukker, Terriner, ovale, med Laag i 5 Størrelser, do. runde med Laag i 5, Tallerkener, dybe og flade, Frugttallerkener, Desserttallerkener, Smørtallerkener, Thepotter, Æggefaçon, i 2 Størrelser, do., S. Pr. Model, i 2, do., Vasefaçon, i 2, do., ovale, i 2, Thedaaser, runde, i 2, do., firkantede, i 2, Thekopper, Urtepotter, firkantede, i 4 Størrelser, do., ottekantede, i 4, do., store runde, i 4, Vaser i 4, Vandkander med Fad i 2, Vandkummer eller Fade i 2, do. Kander i 2, Æggebægere, Ølbægere, Øreskaale i 5 Størrelser, Ølkruse i 3, NB. Naar disse bestilles med 2 eller flere Bogstaver og Medaillon, da betales de med 4 β mere pr. Stk. Legetøj: Kaffekander, Thepotter, Sukkerdaaser, Mælkekander, Spølkummer, Thekopper.

Skolevæsenet.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede saa det tarveligt ud med Skoleundervisningen paa Gudumlunds Gods. (Paa Lindenberg Gods havde Grev Schimmellmann allerede da gjort en Del for Almueskolelærerne.) Man ser f. Ex. følgende Indberetning af 20de Januar 1807 fra Godsforvalteren til Greven, som havde forlangt Underretning om Skoleforholdene paa Godset:

Lillevorde Sogn.

Beboerne give en Murmester for Vinterskolehold 12 Skp. Rug, 12 Skp. Byg og 4 Rdl., og af Tiendegaards Mark har han 4 Tdr. Land fri. Her er ingen Skolehus. Ved Degnens Død i Gudum lægges Degneindkomsterne til Skolen, og tillige kunde da Beboerne paalægges Bidrag.

Sejflod Sogn.

Her er kun 9 Gaarde og nogle Huse i Distriktet, og Beboerne holde en Person, som gaar fra Hus til andet for at undervise, faar Føde og 2 à 3 Rdl. Man tror, at Kirken maaske nedlægges, og da kunde Skolen nyde 20 à 30 Rdl. i Stedet for Reparationsomkostninger af Klarupgaards Ejers, til hvem Kirken, der ejes af de residerende ved Viborg Domkapittel, er perpetueret.

I Gudum vare Forholdene noget bedre. I en Skrivelse fra Sognepræsten Obel til Grev Schimmellmann kan man se, at der 1798 var ansat en Seminarist efter Grevens Foranstaltning, da den gamle Degn, Justesen, ikke mere kunde bestyre baade Degne- og Lærerembedet — Gudum var nemlig en Degneskole, og disse vare forholdsvis bedre lønnede —; men Greven nænnede ikke at tage noget af Lønnen fra den gamle Degn, og Seminaristen, der hed Sommer, blev derfor lønnet af Gudumlunds Godskasse.

Pastor Obel udtaler til Greven i et Brev af 13de Juni 1804 sin Glæde over, at Sommer nu »skal begynde paa den Pestalotziske¹⁾ Methode, om jeg deraf kunde dømme noget om Nyttens af den, hvormed der skrives saa meget pro et contra«. Sommer var for øvrigt en alt andet end dygtig Lærer. Godsforvalteren skriver om ham, at han var enfoldig og altid misfornøjet, saa det var rimeligvis til alle Parters Tilfredshed, da han ved Grevindens Indfyldelse i 1807 fik Lærerembedet i

¹⁾ Henrik Pestalozzi, schweitzersk Folkeopdrager.

Bagsværd ved Kjøbenhavn. Børnene fra Fabrikkerne, saa vel de ved Hovedgaarden som de ved Kanalen, skulde egentlig søge Skolen i Gudum; men da Vejen var meget lang og om Vinteren næsten ufremkommelig, var det egentlig Tanken, da Sommer blev ansat, at han visse Dage om Ugen skulde undervise Børnene ved Fabrikken. Dette anmoder dog Præsten Greven om at fritage ham for, da Skolen i Gudum lider for meget derved; dog maatte Sommer af og til besøge de to Fabrikskoler for at kontrolere Undervisningen der. For at imidlertid Fabrikkens Børn ikke helt skulde undvære Undervisning, var der for de Fabrikkers Vedkommende, der vare anlagte ved Hovedgaarden, i en ubeboet Sidefløj af denne indrettet en Skolestue, hvor Børnene bleve underviste. Denne Undervisning har dog sikkert været mere end tarvelig; man ser f. Ex. i Kirkebogen for Aar 1800, at »Peder, tjenende som Skolemester paa Gudumlund, blev konfirmeret, 16 Aar gl.«

For de Fabrikkers Vedkommende, der vare anlagte ved Kanalen, blev der i 1804 indrettet en Skolestue og efter Grevinde Schimmelmans Ordre indkjøbt Bøger og Tavler i Lighed med dem, der vare anskaffede i Fræer Byskole, og Godsforvalter Andkjær skaffede fra Lindenberg Gods en Dreng, Søren Larsen, til at lede Undervisningen der.

Efterhaanden som Fabrikken ved Kanalen udvidedes og Folkemængden tiltog, blev det et føleligt Savn, at der ingen ordentlig Skole fandtes der. Især klagede Officianterne over den daarlige Undervisning, der blev deres Børn til Del. Dette i Forbindelse med, at der samtidig omkring i Landet hos dettes Stormænd blev taget alvorligt fat paa en Forbedring af Almueskoleundervisningen, særlig af Grev Schimmelmans nære Slægt, Greverne Reventlow paa Brahetrolleborg, gjorde, at saa vel Grev Schimmelman som vel navnlig Grevinden i Aaret 1806—7 gjorde Skridt til en Forbedring af Skoleforholdene paa Godset.

Jeg maa nu lade de andre Skoler være ude af Betragtning og kun holde mig til Fabriksskolen. I 1806 blev der nemlig af Administrationen for Fabrikaulægene efter Opfordring af Grevinden foreslaaet Grev Schimmelman følgende og i 1807 af ham approberet:

At der ved Fabrikken oprettes et særligt Skolefond, som følgende Indtægter tillagdes: Af hver Td. Kalk, der solgtes, 2 β , af alle andre Produkter, som Fabrikken sælger, $\frac{1}{4}$ pCt.

Officianter og Mestres afgive 2 pCt. af deres Gage. Af Arbejdere, som fortjene mere end 2 Rdl., ugentlig 2 β . Beboerne af Fabrikhusene skulde give 1 \mathcal{K} hver.

Af det saaledes dannede Fond skulde alle Udgifter ved Fabrikskolen afholdes, f. Ex. Skolehusets Vedligeholdelse, Bøger, Papir, Penne, Tavler, Griffel o. s. v. samt Lærerens Løn, der ansattes til 300 Rdl. Omstaaende Lektionstabeller bleve samtidig approberede af Greven; man kan deraf se, at det var Tanken, at det skulde være en ualmindelig god Landsbyskole. Tysk er formentlig medtaget paa Grund af de mange tyske Arbejdere ved Fabrikken.

I Fabrikskolens Distrikt indlemmedes samtidig de 3 Kildegaard, Limgaard, Bucksgaard, Henriksdal, Palsgaard, Hanstgaard og Kjær- og Skjælhusene.

Læreren var allerede ansat i 1806, og, saavidt man kan skønne, var saa vel han som hans Formand, den oven for omtalte Sommer, som ogsaa hans Eftermand, Gregers Bech, udgaaede fra det paa Brahetrolleborg oprettede Seminarium og anbefalede til Greven af hans Søster Grevinde Reventlow. Mandens Navn var Petersen¹⁾. Han var imidlertid meget misfornøjet med de Lokalteter, der bødes ham: to smaa Stuer til eget Brug og en Skolestue. I 1807 fik han dog Administrationen til at opslaa et Bræddekammer, hvor, som han udtrykte sig, han kan have en Mandsperson liggende, »der kan bringe mig Thevand og gjøre andet sligt Arbejde for mig«. Lærer Petersen var oprindelig Landmaaler og vist en dygtig og nidkjær Mand; han siger i hvert Fald i et Promemoria til Grev Schimmelmans, at han har modtaget Beviser paa Tilfredshed saa vel fra sine Foresattes Side som fra de Forældre, hvis Børn vare ham anbettede. At han sætter Skolens Interesser højere end sine egne, kan man se af, at han tidlig beklager sig over, at Fabrikens Administration mere har sin Opmærk-

¹⁾ Petersen maatte, forinden han blev ansat, lære at vaksinere. Nærmeste Lægehjælp var ellers paa Lindborg, hvor der boede en Kirurg Curtius. Først 1843 nedsatte Dr. med. Vogler, R. af D., sig paa Fabrikken og virkede der til 1887, fra hvilken Tid praktiserende Læge M. Hastrup nedsatte sig her indtil Slutningen af Marts 1892, da han, smittet af en af sine Patienter, døde paa Sygehuset i Aalborg. Den nuværende Læge, Alfred Larsen, der vikarierede under Hastrups Sygdom, overtog ved hans Død hans Praxis.

Lektionstabel for første Afdeling

ved

Gudumlund Fabriks Skole.

Timer	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag
9-10	Religion	Religion	Religion	Religion	Religion
10-11	Regning	Regning	Læseøvelse	Regning	Regning
11-12	Tysklæsning	Naturhistorie	Geografi	Tysklæsning	Naturhistorie
1-2	Fædrelands-historie	Bibelhistorie	Ortografi	Fædrelands-historie	Bibelhistorie
2-3	Skrivning	Skrivning	Stiløvelse	Skrivning	Skrivning
3-4	Sang	Hoved-regning	Sang	Hoved-regning	Sang

Petersen.

Lektionstabel for anden Afdeling

ved

Gudumlund Fabriks Skole.

Timer	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag
9-10	Religion	Religion	Religion	Religion	Religion
10-11	Læseøvelse	Læseøvelse	Læseøvelse	Læseøvelse	Læseøvelse
11-12	Skrivning	Naturhistorie	Geografi	Skrivning	Naturhistorie
1-2	Fædrelands-historie	Bibelhistorie	Skrivning	Fædrelands-historie	Bibelhistorie
2-3	Skrivning	Skrivning	Skrivning	Skrivning	Skrivning
3-4	Sang	Hoved-regning	Sang	Hoved-regning	Sang

Petersen.

somhed henvendt paa, at han faar Plads til at gifte sig end paa en bekvemmere Skoleindretning. Hovedhensigten med Petersens ovennævnte Promemoria til Greven, der er dateret 8de December 1808, er, at der i Stedet for, som Administrationen ønsker, at forbedre paa det gamle Skolehus opføres et nyt paa et hensigtsmæssigt Sted, hvor der kunde blive Plads til et større Haveanlæg (der, som det lader til, har været Petersens Specialitet). Med Promemoret følger et Situationskort, hvor foruden Skolebygningen, Tørvehus og Stald til to Køer (der var ingen Jord til Skolen, men Læreren skulde have Foder til to Køer) fandtes en stor Have til Læreren, en Frugthave og en Planteskole til Børnene, Legeplads og Gymnastikplads. Da efter den Tids Anskuelse om Landsbyskoler Petersens Plan findes udmærket god og praktisk, vil jeg ordret anføre, hvad han i tit nævnte Promemoria til Greven ønsker; han sammenfatter det i følgende 4 Punkter:

1. En større Skolestue, som er saare nødvendig, da den nærværende er meget for liden til Antallet af de skolesøgende Børn.

2. En Skolestue, hvor Pigebørnene gives Undervisning i Haandarbejde, hvilken Undervisningsgren er her lige saa nødvendig som enhver anden; thi de fleste Piger, som søge Skolen, ere udenfor Bondestanden, og selv i den var det meget gavnligt, om de lærte noget deraf. Og naar nu et Pigebarn begynder hendes Skolegang i det 6te Aar og kan saa blive ved uafbrudt til hendes 12te ja 14de Aar, hvad skal jeg da give saadan en Pige at forrette, hvorved hun ikke forspilder noget af hendes Tid, til nyttigere Sysler for hendes Fremtids Bestemmelse.

3. De to smaa Haver overlades Børnene i Almindelighed til Dyrkning; enhver Skoledreng maa her plante nogle Træer, der siden kunne være til hans eller Forældres Tjeneste; paa denne Maade tror jeg at faa Frugttræer indførte hos Bønderne, hvoraf man her ikke ser et eneste for nærværende Tid.

4. En bestemt Legeplads og én særskilt fra denne, hvor der kan foretages gymnastiske Øvelser.

Som man ser, er Petersens Plan saa god, at mangan Landsby den Dag i Dag maa ønske sig en lige saa hensigtsmæssig Skoleindretning; dog gik hans Plan ikke igjennem denne Gang, han maatte nøjes med de Forbedringer ved det bestaaende, som Administrationen foreslog. Først i 1810 blev der gjort noget for at realisere Petersens Plan, idet der blev

overladt ham en Bolig (der oprindelig var opført til Administrator Martensen) til Skole, som blev ganske hensigtssvarende indrettet og er den samme Plads, hvor den nuværende Skole ligger (heldigere havde det været, om Skolen, som foreslaaet af Petersen, var bleven lagt oppe i selve Fabrikbyen paa Limgaardens Ejendom; Kravet om at faa den flyttet derop har flere Gange senere været fremme). En god Skolelod blev tillagt Skolen og Lønnen bestemt til 400 Kr., 5 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg aarlig, som Grevskabet Lindenberg betaler, ligesom Lehnbesidderen har Kaldsret til Embedet. Petersen fik dog kun liden Glæde af det ny Skolehus; thi 1811 maatte han paa Grund af Sygdom fratræde sin Stilling; han døde paa Hovedgaarden nogen Tid efter af Brystsyge.

Fabrikkolen har i det hele været heldig og haft efter Landsbyforhold udmærket dygtige Lærere. Efter Petersen blev Seminarist Gregers Markussen Beck d. 15de Januar 1812 kaldet til Lærer paa Fabrikken; han var en sjælden dygtig Mand, for øvrigt en Ungdomsven af Biskop Grundtvig, med hvem han ofte korresponderede; han holdt kristelige Aftenmøder for voxne, hvad den Gang var ualmindeligt, men var dog næppe Grundtvigianer i Ordets almindelige Betydning; desuden dannede han en Læsekreds for Egnens Lærere, hvilken endnu bærer hans Navn. Hos Beck fik afdøde Justitsraad Møller, Flakkebjerg, sin første boglige Uddannelse; han var, som bekjendt, født i Sejlflod Mølle tæt ved Fabrikken i smaa Kaar; han opholdt sig i Becks Hus i længere Tid og passede Kreaturer mod at Beck læste privat med ham i Fritiden. Grev K. v. Schimmelmann, en Brodersøn af Finansministeren og den Gang Arving til Grevskabet, var paa Fabrikken i 1812. I Anledning af Lærer Becks Bryllup gjorde Greven derfor et Gjæstebud, som man af Regnskaberne kan se kostede ikke mindre end 671 Rdr. Beck afløstes ved sin Død 1847 af sin Svigersøn Andersen, Seminarist fra Snedsted med 1ste Karakter, der virkede som Lærer ved Fabrikkolen i 35 Aar; han var ligeledes en anset og dygtig Mand. Andersen døde 1882, og Fabrikkens nuværende Lærer, Johan Marius Johansen, blev kaldet samme Aar. Lønnen er nu 400 Kr., 5 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg, Skolepenge ca. 50 Kr. og 70,000 Stkr. Tørv samt en Jordlod paa 9 Tdr. Land.

Almindelige Bemærkninger.

Jævnsides med de Bestræbelser, der i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede gjordes i Danmark for Fremskridt i forskjellige Retninger, var der ogsaa en Tilbøjelighed hos de ledende Mænd til at ophjælpe Industri og Fabrikdrift, der her i Landet paa dette Tidspunkt stod temmelig lavt i Sammenligning med Naborigernes. Danmarks væsentligste Indtægtskilde, Agerbruget, gav kun smaa Indtægter og maatte bære næsten hele Skattebyrden. Exporten af Landbrugets Produkter holdt ikke Skridt med de betydelige Beløb, der medgik til Importen af de Nødvendigheds- og Luxusgjenstande, som vi vare henviste til at købe i Udlandet. Krigsførelsen i Begyndelsen af Aarhundredet slugte store Summer. Alt dette førte til, at Pengemangelen blev føleligere og føleligere, efterhaanden som Sølvbeholdningen formindskedes ved Udførsel til Udlandet og den indenlandske Seddelmængde forøgedes. Forskjellige uheldige Skattelove og Finansoperationer gjorde Situationen endnu vanskeligere, og Resultatet blev som bekjendt Statsbankerotten den 5te Januar 1813¹⁾. Det var sikkert. Følelsen af dette kommende Uvejr, der fik de ledende Mænd i Landet til mere end hidindtil at fæste deres Opmærksomhed paa den hjemlige Industri.

Baade Buchwald og Grev Schimmelman havde Øje herfor, og de vare begge fædrelandskjærlige Mænd, der ikke vare bange for at bringe personlige Ofre, naar de derved troede at kunne gavne Landet.

Grev Schimmelman havde jo som Finansminister særlig Grund til at ængstes over den tiltagende Pengemangel, og lykkedes det ham end ikke at forebygge Katastrofen, viste han dog, at han i hvert Fald ikke var bange for at ofre en stor Del af sin Formue for at fremme den indenlandske Industri og derved give andre af Landets Stormænd et godt Exempel. Det var ikke alene paa Gudumlunds Fabrik, at han brugte store Summer, men han var tillige Ejer eller Medejer af Fabrikkerne paa Ørholm, Brede og Hellebæk; hvorvidt disse gav nogen egentlig reel Indtægt, kan vist betvivles, men sikkert er det, at Gudumlund gav et efter Datidens Forhold enormt Tab.

¹⁾ Se Markus Rubin 1807—1814.

Fabrikanlægene ved Gudumlund bleve drevne dygtigere og mere rentabelt under Buchwald end under Grev Schimmelmänn. De væsentligste Grunde hertil vare, at Buchwald var en mere praktisk anlagt Mand end Grev Schimmelmänn, ligesom han bedre forstod eller var heldigere i Valget af de Mænd, der sattes i Spidsen for Fabrikdriften. Buchwald led under en permanent Pengetrang, der tit hæmmede Fabrikernes Drift; men netop fordi han ofte maatte kæmpe haardt for at skaffe den nødvendige Driftskapital til Veje, var han ogsaa meget mere nøjeregnende med at give Pengene ud end Grev Schimmelmänn, der, især i Begyndelsen, havde Penge i Overflodighed. Buchwald var Amtmand og kunde som saadan ofte faa Tid og Lejlighed til at tage en Tur til Gudumlund og selv med sin enestaaende Dygtighed og Energi gribe ind i Tingenes Gang; Grev Schimmelmänn derimod var Finansminister, og hans Tid var i de for Danmark saa uhyre vanskelige Tider saa optaget, at han ikke ses en eneste Gang at have personlig været til Stede paa Fabrikkerne og ved Selvsyn overbevist sig om, hvor slet hans Penge tit bleve anvendte. Et ser man klart, og det er, at Grev Schimmelmänn var i Besiddelse af en ualmindelig elskværdig Karakter. Han havde her paa de jyske Godser en Mængde Betjente, og særlig stillede de, som vare ansatte paa Fabrikanlægene, ofte meget store Fordringer til hans Taalmodighed ved deres Uduelighed og Uredelighed, men navnlig ved deres idelige indbyrdes Kjævleri og Uenighed. Grev Schimmelmänn viste sig dog altid som den velvillige og mildt dømmende Principal. Betjentene anklagede ofte i private Breve til Greven hinanden for det værste, og den Slags Breve vare ofte holdte i en sledsk og krybende Tone. Da Greven jo aldrig selv var til Stede paa Fabrikken, maatte han som Regel bedømme sine Folk efter den Slags Skrivelser, og man kan tilgive ham, at han med sin bedste Vilje ikke altid kunde skifte Sol og Vind lige mellem dem. De tarveligste Betjente vare som Regel de værste til at rive Kollegerne ned, og af og til fik den dygtige Betjent Afsked, og den mindre dygtige blev forfremmet, til stor Skade for det hele.

Den Mand, som Grev Schimmelmänn først traadte i Forbindelse med for at fremme sine Planer om Anlægget af en efter stor Maalestok drevnen Fabrikvirksomhed paa Gudumlund, var en Doktor fra Berlin ved Navn Theodor Ludvig Gustav

Friese. Et slettere Valg kunde Grev Schimmelmann næppe have gjort; han var, som Godsinspektøren Justitsraad Møller skriver til en af sine Venner, »en Vindmager af værste Slags.« I Foraaret 1798 oprettedes en paa Tydsk affattet lang og vidtløftig Kontrakt mellem Dr. Friese paa den ene Side og Grev Schimmelmann og Kancellisekretær Grønland paa den anden Side.

I Sommeren 1798 begyndte altsaa nævnte Dr. Friese sin Virksomhed, og det er allerede under Laboratoriet bemærket, hvor letsindigt han handlede med Grevens Penge. Justitsraad Møller paa Gudumlund skrev flere Gange til Greven og advarede ham; men Greven havde ubetinget Tillid til Doktoren og lagde næsten hele Magten i hans Haand og fratog Justitsraad Møller ethvert Tilsyn med Dr. Friese. Først i 1802, da Friese vedblev at bruge Penge, uden at der viste sig noget som helst Udbytte af hans Virksomhed, blev Grev Schimmelmann betænkelig og indskrænkede nu Dr. Frieses Arbejde til kun at omfatte Laboratoriets Drift. Den før omtalte Peter Martensen skulde have Tilsyn med Teglværk og Kalkværk. Forvalteren paa Vildmosegaard, Fangel, skulde have Tilsyn med Tørveskæring, Pramme, Skibe og Materiellet, og Forvalteren paa Tiendegaard, Hulegaard, havde Regnskabsvæsenet under sig; alle fire dannede sammen med Justitsraad Møller Fabrikkens Administration, der jævnlig skulde samles for at »deliberere« om Fabrikkens Anliggender. Denne Ordning varede dog kun til Grev Herman Wedel-Jarlsbergs Ankomst til Fabrikken i Foraaret 1803, da Dr. Friese blev fuldstændig afsløret og i Juli Maaned samme Aar fik sin Afsked. Grev Schimmelmann gav ved denne Lejlighed, som næsten i alle lignende Tilfælde, Bevis paa sit gode Hjærte ved at betale Dr. Frieses Gjæld og tillige yde ham en Hjælp i Form af Ventepenge, til han kunde komme ind i anden Virksomhed. Dr. Friese er sikkert rejst tilbage til Berlin, hvortil hans Kone allerede Aaret i Forvejen var rejst, da hun ikke kunde taale Klimaet her.

Et af Punkterne i Dr. Frieses Kontrakt med Grev Schimmelmann var, at Doktoren skulde opskrive alle sine Fabrikationshemmeligheder. Disse Optegnelser bleve saa indlagte i en Konvolut og højtideligt forsegledede af Grev Schimmelmann, Dr. Friese og en tredje Person. Dokumentet blev derefter deponeret hos Tredjemand, men maatte ikke aabnes af Greven, undtagen Doktoren skulde dø eller forlade Fabrikken i Utide.

Papiret er imidlertid først aabnet nu, altsaa saa nær 100 Aar efter dets Affattelse.¹⁾

Aaret 1803 blev i det hele et Mærkeaar for Fabrikken, idet Grev Schimmelmänn i dette Aar sendte sin daværende Sekretær, den fornævnte Grev Herman Wedel-Jarlsberg, herop for at undersøge Forholdene, navnlig kontrollere Administrationens Virksomhed, undersøge de forskjellige Fabrikationsgrenes Rentabilitet og gjøre Forslag til nye. Grev Herman Wedel-Jarlsberg kom, som bekjendt, senere til at spille den største Rolle i Norges paa politiske Begivenheder saa rige Historie i Aarhundredets Begyndelse. Han blev saaledes Medlem af Regeringskommissionen i 1808, Finansminister 1814, fra 1836 til sin Død 1840 Statholder. Om hans Historie i det hele taget er det altsaa let at faa Oplysning²⁾, derimod er det næppe før fremdraget, at han ogsaa har knyttet sit Navn til et forholdsviis saa beskedent Foretagende som Gudumlunds Fabrik. Da han kom hertil, var han en ganske ung Mand, kun 24 Aar gammel; han havde Aaret i Forvejen taget juridisk Examen og kunde næppe have stor praktisk Erfaring; men ligesom han senere viste sig som en talentfuld og dygtig Statsmand, viste han allerede her ved sin Nærværelse paa Fabrikken et ualmindelig skarpt Blik for Manglerne og havde i det hele et efter sin Alder og Erfaring ualmindelig godt Greb paa Tingene. En Del af hans Breve, saavel til Grev Schimmelmänn som til Administrationen, ere opbevarede, og da de baade give Oplysning om Fabrikanlægene og ganske godt karakterisere Brevskriveren saavel i hans Forhold til den overordnede Beskytter, Grev Schimmelmänn, som til den underordnede Bogholder Sørensen, skal jeg gjengive de vigtigste af dem her, de fire første til Grev Schimmelmänn, de fire sidste til daværende Bogholder Sørensen.

Endlich kann ich die Ehre haben Ew. Excellenz meine glückliche Ankunft auf Gudumlund zu melden. Solche erfolgte spät am Freytag Abend. Meine Reise hierher war an interessanten Ereignissen äusserst arm, sie verdient deswegen gar nicht berührt zu werden. Ich sehe zum voraus, dass Ew. Excellenz

¹⁾ Dokumentet er sjuksket og uklart affattet og af for liden Interesse til at gjengives her.

²⁾ Dr. Ingvar Nielsen: Grev Herman Wedel-Jarlsberg og hans Samtid.

sich darüber wundern werden, dass ich 6 $\frac{1}{2}$ Tag auf der Reise zugebracht habe, ich muss Ew. Excellenz recht sehr ersuchen diese Langsamkeit zu entschuldigen, ich habe mich in der Gegend von Fredericia, Weile und Randers zusammen 2 $\frac{1}{2}$ Tag aufgehalten, theils um ein Paar Anverwandte und Freunde zu besuchen, theils um der Örholmschen Interessentschaft neue Canäle zur wohlfeilen Anschaffung der rohen Materialien — Häute und Lumpen — zu öffnen, und ich schmeichle mich mit der Hoffnung, dass diese Reise nach Jütland der Örholmschen Interessentschaft mit der Zeit viele Tausend Rthr. werth seyn wird. Der Handel mit Pferde-Häuten scheint vorzüglich vortheilhaft zu werden. Nähere Details kann ich nicht ohne mich einer Unvorsichtigkeit schuldig zu machen jetzt angeben. Auf Lindenburg hielt ich mich nur ein Paar Stunden auf um Ew. Excellenz Brief an Andkier abzuliefern und frische Pferde zu bekommen, da die Beförderung von Hobroe äusserst elend war. Capt. Möller empfing mich mit einer sehr vornehmen Miene, war sehr höflich und wich meinen Fragen aus. Ob er gleich keine Blössen gab, so gehörte doch wenig Scharfsinn um zu bemercken, dass er gegen mich sehr misstrauisch war, und dass er es gewissermassen als eine Beleidigung ansah, dass Ew. Excellenz es für nothwendig gehalten, mich nach einem Ort hinzuschicken, wo Capt. Möller war. Durch ein bescheidenes, munteres, anspruchloses Wesen, durch Überlegung in allen Äusserungen, durch eine Thätigkeit und ein unwiderstehliches Streben nach Bestimmtheit in Allem, dessen er sich nicht fähig fühlte, habe ich seine Liebe und Achtung ganz gewonnen. Er hat jetzt, glaube ich, den Willen mir in allen meinen Bestrebungen für das Wohl der Fabrique treulich beyzustehen. Capt. M. ist wirklich ein Mann, der so mit Kenntnissen und Fähigkeiten versehen ist, dass er für die Anlagen viel leisten könnte, er denckt aber zu viel an seine Güter-Speculationen, die ihn besser bezahlen als das Präsidium, er ist äusserst klug und vorsichtig, will also nicht durchgreifen um keinen Menschen zum Feinde zu machen &c. &c. Gestern Morgen reiste er nach Wiburg zum Snapsting. Fangel und Martensen sind ganz ausgesuchte, vortrefliche, brave Männer. Da ich mir die grösste Vorsichtigkeit und einen hohen Grad von Skepticismus zur Regel gemacht habe, will ich mich gar nicht über Friese äussern. Die Untersuchungen, die ich zum Protokoll vor-

geschlagen habe, werden Ew. Excellenz Facta im Überflusse darbieten um seinen Werth als Praktiker mit Gewissheit zu bestimmen. Diess will ich bloss anführen, dass ich nicht ohne Schrecken und innerer Betrübniß und Unwillen einen mir ganz unbegreiflichen Mangel an Plan und an den gewöhnlichsten Kenntnissen in sämtlichen Anlagen beym ersten Anblick gefunden habe. Auf Ökonomie ist bey den Gebäuden gar nicht gesehen worden. Die Baumaterialien sind aufs schändlichste verschwendet worden, und doch werden die meisten Gebäude in wenigen Jahren einstürzen, weil sie so widersinnig angelegt sind. Ew. Excellenz müssen sich hierüber gar nicht beunruhigen. Gudumlund hat solche Ressourcen, dass dasjenige, was auf das Verlust Conto gebracht werden muss, bald wiedergewonnen werden kann, wenn die Ressourcen richtig benutzt werden. Nur muss man in dem Augenblicke, dass man die Gewissheit erhalten, dass ein Artikel Verlust mitführt, sogleich einen festen Entschluss fassen, diesen für immer zu verbannen, damit man sich nicht in unendliche Versuche und Träumereyen verwickle. Gudumlund bietet solche Gelegenheit und Hülfquellen zu einer Menge von lange versuchten und bewährten Anlagen, dass man gar nicht nöthig hat neue Entdeckungen zu machen um Gudumlund in den blühendsten Zustand zu versetzen. Wenn nach einigen Jahrhunderten alle anderswo schon lange in Ausübung gebrachte Industrien auf Gudumlund blühen werden, dann und erst dann wird es Zeit seyn Etwas auf Versuche zu wagen. Ich fühle einen fast unwiderstehlichen Drang Ew. Excellenz ein Paar Folianten zu schreiben, ich will aber, da ich fühle, dass meine Ideen durch genauere Untersuchungen und reiferes Nachdencken berichtigt und zu grösserer Bestimmtheit gebracht werden können, noch nicht damit incomodiren. Ew. Excellenz Zeit ist so besetzt, dass ich nicht gern den einen Tag mit Äusserungen und den nächsten mit Widerrufungen lästig fallen wollte. Sonabend, Sonntag und einen Theil von Gestern hindurch bin ich ein wahres perpetuum mobile zu Fusse, zu Pferde und zu Wagen gewesen um mich überall recht zu orientiren. Gestern Nach-Mittag und Abend hatten wir eine lange Administrations Versammlung. Fangel wird Ew. Ex. von dem dort Passierten eine Abschrift schicken. Ich hoffe, Ew. Ex. werden die Wendung billigen, die ich den mir aufgetragenen Untersuchungen gegeben habe. Um eine Stunde

fangen wir die Herkulische Arbeit an. Gott weiss, wenn ich nach Kopenhagen werde zurückkehren können! Dieses ist der interessanteste Ort, die ich kenne! Ich segne Ew. Ex., weil ich hierher gekommen bin. Nichts belebt mich mehr als der einige Wunsch, Ew. Excellenz, meinem höchstgeliebten Gönner, durch Thaten zu begnügen, wie gern ich mich Ihrer Güte würdig machen wollte, und wie herzlich die Danckbarkeit und uneingeschränkt die Hochachtung ist, mit der ich verharre

Ew. Excellenz
 unterthänigster Diener
Herman Wedel-Jarlsberg.

Gudumlund, den 21ten Junius 1803.

P. S. Um Ew. Excellenz in den Stand zu setzen die Deliberationen zu folgen, habe ich eine Abschrift des Etats hier beygefügt. Da wir ohne Aufschub die Versuche anzufangen genöthigt sind, erlaubt die Zeit mir nicht der Frau Gräfin selbst meine Gefühle zu erkennen zu geben — ich wage es daher Ew. Ex. zu ersuchen — ihr zu sagen, wie sehr danckbar ich ihrer Güte eingedenck bin und wie sehr ich wünsche ihre vollkommne Genesung zu erfahren. Meinen kleinen Freundinnen J. & L. empfehle ich mich aufs beste. Ich habe weder hier noch auf der Reise Ursache gehabt über Hitze oder Mangel an Regen zu klagen!!

Gudumlund, den 1sten Julius 1803.

Eine zweytägige Abwesenheit von Gudumlund auf einer Excursion mit Fangel nach Vildmosegaard, hinderte mich Ew. Excellenz gnädiges, freundschaftliches, zärtliches, interessantes, äussert verbindliches Schreiben vom 22ten Junius zur rechten Zeit zu empfangen und mit voriger Post nach Schuldigkeit zu beantworten. Unbeschreiblich hat jenes Bild der edlen, wohlwollenden, menschenfreundlichen und von Vaterlandsliebe erfüllten Seele Ew. Excellenz mich erfreut. Wären die Keime der Tugenden des Mannes und des Bürgers, die meine vortreffliche Mutter einst in mir legte, nicht unter der gütigen Aufsicht und Pflege Ew. Excellenz zu starkem Baume emporgewachsen, die den Stürmen der Welt Trotz bieten können, so würde Nichts mich mehr beleben als der Wunsch die vielen gütigen Äusserungen, die Ew. Excellenz Brief enthalten, zu verdienen. In Ew. Excellenz Schoes lege ich mit inniger

Freude und Rührung den feyerlichen Schwur ab, dass ich bis zum letzten Hauche meines Lebens, nach äusserster Kraft für das Vaterland, dessen Wohl Ew. Excellenz so lange gepflegt, und ich hoffe recht viele Jahre noch pflegen werden, wircksam seyn werde, es mag nun seyn, dass ich dem Staate als Beamter oder als thätiger Privatmann diene. Meine Zeit, mein Vermögen, meine Gesundheit, mein Leben werde ich gern auf dem Altare des Vaterlandes opfern. Dies ist mein Danck für die gütigen Gesinnungen, womit Ew. Excellenz mich beehren.

Ich begreife leicht das Unangenehme, das Dilemma, worin die Männer, denen das Wohl des Staats anvertraut ist, durch die jetzigen Konjunktoren versetzt worden sind. Auf allen Seiten von treulosen Nachbarn und Allirten umgeben, zahlreiche Armeen auf unsern Grenzen, grosse Entfernungen der verschiedenen Provinzen des Reichs, eine Lage, welche die Gierigkeit des Eroberers leicht reitzen kann — alles dieses und noch unzählig andere Umstände scheinen uns zuzurufen, dass der Staat, ob er gleich für den Augenblick den tiefsten Frieden geniesst, doch in einer grossen Gefahr schwebt, indem die Veränderung der Gesinnungen des treulosen bewafneten Nachbarn gleich im Augenblicke die Existenz selbst des Staats bedroht ohne uns Zeit zu lassen, die, nach unserer Einrichtung und Verfassung nothwendigerweise langsamen Maassregeln der Vertheidigung zu treffen. Ergreifen wir die nöthigen Mittel zur Vertheidigung um auf jeden Fall vorbereitet zu seyn, droht uns eine ganz unvermeidliche Gefahr, die leicht die Auflösung der Banden des Staats zur Folge haben könnte. Wenn man Jahr nach Jahr die Ausgaben des Staats dessen Einnahmen überschreiten lässt, muss man endlich (und in Danmarck, das noch schläft, fürchte ich bald) zum Ziele kommen, wo die Möglichkeit neuer Anstrengungen dieser Art aufhört und die Schuldenlast so gross wird, dass die schwachen Schultern des durch Feudal-Einrichtungen viele Jahrhunderte gedruckten und sich eben erhohlenden Volckes sie nicht länger tragen können. Dem Volcke wird Verzweifelung zu Theil, und der Staat ist vollkommen paralysirt. Es ist so viel Widersprechendes in demjenigen, was man über die neue Schatzung erfährt, dass ich, wenn ich nicht ein leeres Geschwätze niederschreiben will, um noch ein wenig Aufschub bitten muss, ehe ich die Befehle Ew. Excellenz in dieser Rücksicht erfülle, damit ich mehrere

Data miteinander vergleichen kann, ich werde Ew. Excellenz alles, was ich erfahre, richtig und so ordentlich, als ich nur kann, künftig mittheilen. Gleichfalls werde ich mich erdreisten über die Äusserungen Ew. Excellenz wegen der noch hinzuzufügenden Schätzungen einige Bemerkungen zu machen. Ich versichere Ew. Excellenz, dass ich mir ordentlich Vorwürfe auf meiner Reise machte, weil ich glaubte in einer Art von Apathie verfallen zu seyn, indem ich mir selbst die Todtenstille, das Traurige, das Klotzige, das Abgeschmachte, das mir, wenn ich Weile und Randers einigermassen ausnehme, fast überall begegnete, zuschrieb. Ich wollte meinen eignen Augen nicht glauben. Ich glaubte, dass diese Erscheinungen bloss subjektiwisch wären. Ich habe mir es schlimm vorgestellt, aber die Wirklichkeit hat die Erwartung bey weitem übertroffen. Wie ich wieder aus diesem hässlichen Traume erwachte, war meine erste Idee: O Gott! für wie viele thätige Männer ist hier noch die Fülle zu thun, ehe man es so weit bringt, dass die Leute doch anfangen sich den Schlaff aus den Augen zu reiben. Die Ressourcen, glaube ich, kann man wohl finden um Industrie in Gang zu bringen und zu erhalten, aber die Männer fehlen die Genie, Eifer und Einsichten mit einander verbunden. Die Ressourcen, die vorhanden sind, werden aber leider gewöhnlich hier von Windbeuteln oder Betrügnern einzig benutzt um Luftschlösser zu erbauen. Ew. Excellenz müssen sich nicht darüber verwundern, dass ich nach reiflicher Überlegung Dr. Friese zu einer dieser Klassen hinrechne. Seine theoretischen Kenntnize kann ich nicht beurtheilen, aber als Praktiker ist er bestimmt ganz unbrauchbar, und seine chemischen Anlagen sind, so weit ich aus den angefangenen (aber Gott weiss, wenn sich endigenden) Versuchen schliessen kann, um milde zu reden, Beweise der rasendsten Tollheit sowohl in Hrn Gronland als Friese. Wahrscheinlich wird mein Antrag nach Beendigung der Proben darauf hinausgehen, dem Dr. den Abschied zu ertheilen und den Betrieb des Laboratorio niederzulegen. Meine Bemerkungen, Briefe und Vorschläge wegen Gudumlund, Vildmosegaard, Lindenburg werde ich in Form eines General-Rapports Ew. Excellenz nach bester Überlegung vorlegen. Meinen unterthänigsten Vorschlag zur Antwort auf den Brief der Velfærds Selskab kann ich noch nicht heute verabfolgen lassen, indem der Torf der Hauptgegenstand

davon seyn sollte, und ich keineswegs mit dieser Sache aufs Reine bin. Heute werde ich nach der Erlaubniss Ew. Ex. durch Fangel gegen Anweisung auf Bush 6 Tage Sicht 1000 Rdr. bey Kjellerup heben lassen, da die Fabrique diese Summe nöthig hat.

Ich kann Ew. Excellenz nicht sagen, wie sehr ich mich freue, weil ich täglich mehr und mehr überzeugt werde, dass Gudumlund binnen kurzer Zeit sehr blühend und einträglich seyn wird. Das Laboratorium fordert meine Gegenwart — ich muss daher schliessen.

Ich habe die Ehre zu seyn
 Ew. Excellenz
 ganz unterthänigster
Herman Wedel-Jarlsberg.

Der Frau Gräfin bitte ich meinen Respekt zu vermelden. Den jungen Damen empfehle ich mich bestens.

Ich hoffe, Ew. Excellenz haben die Antwort an die Schlossbau Kommission, die ich in Konzept dem P. M. an die Kredit-Kasse beyfügte, abgeschickt. Welche Antwort?

Gudumlund, den 23ten November 1803.

Heute ergreife ich die Pfeder um Ew. Excellenz meine glückliche Ankunft in diesen interessanten Ort zu melden. Ich traf hier letzten Sonnabend nach einer sehr langwierigen Reise zu Wasser und zu Lande ein. Ob ich gleich dieselbe Reiseroute folgte als der Held des Holbergs, so waren doch die Begebenheiten, die mir widerfuhren, bey weitem nicht so merckwürdig; ich vermag auch nicht ihnen durch Einkleidung Merckwürdigkeit zu verschaffen — es ist daher am besten, dass ich Ew. Excellenz nicht mit einer Reisebeschreibung beschwerlich falle.

Ich fand alles hier ziemlich nach Wunsch und Erwartung — vorzüglich aber was zum Departement des braven thätigen Martensen gehört. In dem Departement des Fangel (Absatz, Anschaffung vor Schiffen, Torfgraben, Rechnungsführung) habe ich nicht alle die zu wünschende Akkuratesse und Thätigkeit gespührt. Überhaupt habe ich meine an Ew. Excellenz geäusserte Meynung, dass Fangel nicht recht zur Besteuerung von den Fabrik-Anlagen ein passendes Subjekt sey, bestätigt gefunden. Ich habe ihm daher, Ew. Excellenz Befehlen gemäss, in den verbindlichsten Ausdrücken eröffnet, dass Ew. Excellenz

seinen dringenden Wünschen nachgeben und ihn von der Theilnahme an der Besteuerung von Gudumlund dispensiren wollten. Diese Nachricht begleitete ich mit dem Verlangen, dass er seine Rechenschaft schliessen und abliefern möchte. Er schien hiermit recht zufrieden. Michelsen habe ich vorläufig gefragt, ob er wohl willig seyn würde das Rechnungswesen ad interim zu übernehmen, welches er bejahend beantwortete. Dieser Mann verliert würclich nicht, wenn man ihn näher kennen lernt. Er hat vielen Eifer, Akkuratesse in hohen Graden, und wie ich glaube, viele Kenntnisse und Ehrlichkeit. Etwas zornig scheint er zu seyn. Dieses würde ihn vielleicht zum Besteurer weniger geschickt machen, wenn er einen andern als Martensen zum Kollegen haben sollte.

Der Probe-Glas-Ofen wurde eben den Tag meiner Ankunft fertig. Er wird jetzt almählig aufgewärmt. In 5 bis 6 Tagen wird der wirckliche Versuch anfangen. Ich hoffe also Ew. Excellenz innerhalb 10 bis 12 Tagen das Resultat melden zu können. Der Ofen und alles, was dazu gehört, ist mit vieler Genauigkeit und Nachdencken eingerichtet und verfertigt. Es sind alle ersinnliche Maassregeln getroffen um den Versuch nach Belieben verschiedentlich modificiren zu können. Es werden Versuche mit allen Arten von Glas angestellt werden. Michelsen scheint jetzt gar keinen Zweifel zu haben, dass er wohl mit dem hiesigen Torf Glas schmelzen und bearbeiten könne. Er ist eben ganz ungewiss, ob dieses nicht eine solche Menge des Brennmaterials fordern wird, dass man ausser Stand wäre mit den Norwegischen und andern Glas-Hütten Preiss zu halten. Martensen glaubt aber (aus eigener Erfahrung), dass Michelsen dem Torfe weniger zutraue, als er wirklich leisten kann. Ich bin unbeschreiblich ungedultig das Resultat zu erfahren.

Ich bin hier noch zu kurz um Ew. Excellenz bestimmte Briefe und Vorschläge vorzulegen — ich möchte nicht gerne etwas sagen, was ich jehmahls widerrufen müsste. Ich bin jetzt beschäftigt verschiedenes zu ersinnen und auszuarbeiten, welches ich gedencke in officieller Form einzuliefern. Wenn ich so etwas vorhabe, mag und kann ich an nichts anders denken. Ich bitte daher meinen Respekt an die Frau Gräfin zu vermelden und um Verzeihung wegen Stillschweigen.

Unterthänigst *H. Wedel-Jarlsberg.*

Da Fangel auf Wildmosehof ist, und ich ungewiss bin, ob er den Empfang der letzt abgeschickten 650 Rthlr. angezeigt, melde ich solches hiermit.

Ew. Excellenz werden gnädigst dieses Geschmiere verzeihen — ich war, wie der Postbote um die Briefe mahnte, eben bey einer Zeichnung, die mir gut gelang, und hatte fast das Fieber. Freundliche Grüsse an Louison und Joseph.

Gudumlund, den 5ten December 1803.

Ich kann Ew. Excellenz nicht beschreiben, wie gross meine Freude ist, indem ich melde, dass der Versuch Glas mit Torf-Feuerung zu schmelzen und zu bearbeiten über alle Erwartung gut abgelaufen ist. Nach der zuletzt getroffenen Einrichtung des Ofens kann man mit einer geringen Menge Torf einen fast unglaublichen Grad von Hitze hervorbringen. Der blosse Augenschein kann leicht die Überzeugung hervorbringen, dass man mit Vortheil mehrere Glas-Hütten könnte. Michelsen ist ganz über sein eigenes Werck erstaunt. Wir sind jetzt damit beschäftigt fernere Proben zu machen um die Verhältnisse genau zu bestimmen und zu berechnen. Eine jede Stunde der Tage und der Nächte, die ich von den übrigen Beschäftigungen stehlen kann, werde ich dazu an einen Plan von weitem Umfange, der sich leicht ausführen lässt, und der ganz nach den lokalen Umständen eingerichtet ist, zu ersinnen und ans Reine zu bringen. Ich darf behaupten, dass wenn dieser Plan befolgt wird, Gudumlund in einigen Jahren wenigen Oertern in Europa nachstehen wird. Sobaid als möglich nach meiner Zurückkunft werde ich diesen Plan, mit Grundrisse und Zeichnungen begleitet, Ew. Excellenz überreichen. Die Ausführung desselben kann sich ganz nach dem Zustande der Kasse richten, entweder schnell oder nachmählig seyn. Es hat bloss Kalkwerck, Zingelwerck, Töpferey, Steingut-Fabrique und allerhand Glas-Hütten zum Zwecke. Es ist bald gethan einen Plan zu ersinnen und dessen Ausführung zu bestimmen, aber es fordert viele, viele Stunden Nachdencken um eine grosse Anlage aufs wohlfeilste, zweckmässigste, geschmackvollste zu realisiren. Dieser Ort ist im ersten Zuschnitt bedeutend verdorben. Dieses muss man ohne zu grosse Kosten ändern. Man arbeitet hier aber auf der andern Seite mit einer unglaublichen Leichtigkeit, wenn der Plan vernünftig ist, indem alle Materialien

von Bedeutung auf der Stelle vorhanden sind und die bewegenden Kräfte nicht weit gesucht werden müssen.

Der einzige Zweifel, der in Rücksicht auf vorerwähnte Fabrick-Anlagen vernünftigerweise aufstossen kann, ist von Ew. Excellenz in gnädigem Schreiben vom 19ten v. M. erwähnt worden. Er betrifft nämlich die Möglichkeit Menschen genug zusammenzulesen um die ungeheure Menge von Torf zu schneiden und in die Magasine zu führen. Ich habe mit allen Menschen, die hierüber etwas wissen konnten, gesprochen und ihre Meynung eingeholt. Sie waren alle darin einig, dass es keine Schwierigkeit haben würde eine noch viel grössere Anzahl von Menschen zu bekommen, wenn man nur bey Zeiten die nothwendigen Anstalten treffen wollte. Dr. Friese hat öfters mehr Arbeiter zusammen gescharrt, als zum Torfschneiden für alle Anlagen nothwendig wären.

In meinem obenerwähnten Plan gehört es auch, dass ein Theil von den Wiesen von Gudumlund und Tiendegaard zu den Fabrick-Anlagen gehören sollte.

Indem Ew. Excellenz mir die Ehre erwiesen haben meine Meynung über den mir gnädigst mitgetheilten Vorschlag des Hulegaard zu fordern, haben Ew. Excellenz es mir zur heiligen Pflicht gemacht die Wahrheit ohne Rücksicht auf Personen und ohne Vorbehalt zu sagen. Ich wage es also folgende kurz mögliche Anmerkungen zu machen.

1. Wenn ich auch annehmen wollte, dass der Plan zweckmässig wäre, so bin ich sehr bestimmt von der vielleicht irrigen Meynung, dass Hulegaard möchlicherweise ein ganz erträglicher, gewöhnlicher Verwalter seyn mag, wenn er einen guten Ladefoged oder Forgangskarl bey der Seite hat, dass er aber für etwas grösseres ganz und gar unbrauchbar. Ich glaube, dass er weder Verstand noch Konduite, noch Zuverlässigkeit genug hat um mehr als den ganz gewöhnlichen Betrieb von Tiendegaard zu besteuern. Ich habe mich auf sein Chapitro so rein aussprechen wollen, weil es immer odios ist einen Diener bey seiner Herrschaft anzuschwärzen. Ich muss aber gestehen, dass Hulegaard mir stets verdächtig gewesen ist. Er und seine Familie sind zu kostbare grand seigneurs.

2. Den Plan selbst betreffend habe ich folgendes zu erinnern; ich folge die Ordnung des Vorschlags:

Ad 1. Dieser Art. zu wenig auseinandergesetzt um beurtheilt zu werden.

Ad 2. Die Anzahl der Mannsleute ist ausser allem Verhältnisse. Hierin liegt eine der Ursachen des Mangels an Revenüen. Die Haushaltung, die auf Tiendegaard geführt wird, ist nach allen Nachrichten ein wahres Hydra, das alles auffrisst. Wie der Feldbau eingeschränckt werden könnte, müsste besser auseinandergesetzt werden.

Ad 3. Hierbey finde ich Nichts zu erinnern.

Ad 4. Nach genauer Überlegung finde ich, dass wenn man bedeutende Aufopferungen für die Kultur von den Wiesen machen wollte, so mussten solche ganz vom Td. getrennt werden und ein eigenes Hof darauf erbaut werden. Td. müsste alsdann vor sich bestehen, so gut wie er konnte. Er konnte nicht leicht weniger einbringen, als er unter der Besteuerung des Hulegaard eingebracht hat. Zum Anbau des Hofes würde ich aber nicht anrathen, da Ew. Ex. andere wichtigere Sachen vorhaben, die alle Kräfte fordern.

Ad 5. Dieses scheint mir zweckmässig.

Ad 6. Dieses gleichfalls.

Ad B. 1. Die Vereinigung der Windmühle mit Td. scheint mir passend, vorausgesetzt dass Hulegaard der rechte Mann wäre.

Die Anlage einer Mühle auf Gudumlund ausser der Windmühle um auf Speculation Graupen &c zu mahlen würde wohl an und für sich ein richtiger Unternehmen seyn, wenn man für Gudumlund keine andere interessantere Anlagen ersinnen könnte. Dieses würde keine juridische Schwierigkeit finden, indem noch 8 Tonnen Mølleskyld von der alten Mühle übrig sind. Warum aber diese Mühle mit dem Td. in Verbindung seyn sollte, sehe ich gar nicht ein; man sollte wohl glauben, dass die Windmühle reichlich die Produkte des Td. vermahlen könnte.

Ad 2 & 3. Dieses hängt von dem vorhergehenden ab.

Nachdem ich meine unmaassgebliche Meynung kürzlich geäussert habe, muss ich noch hinzufügen, dass ich es am rathsamsten glaube den Hof an Hulegaard für 300 Tonnen Gerste auf höchstens 10 Jahre zu verpachten, doch mit der Bedingung, dass die Fabricke so viel von den Wiesen nehmen kann, wenn sie will, als nöthig ist, gegen eine bestimmte Abgabe.

Wir haben hier einen recht ernsthaften Winter. Ich bin noch gar nicht aus dem Pflücke gewesen. Sobald als möglich gehe ich nach Lindenburg um den 12ten in Kopenhagen zu seyn. Die Resolution ist längstens tinglyst. Der Winter thut uns vielen Verdross. Die Maurer haben lange Zeit schon aufhören müssen.

Mit den innigsten Gefühlen der Danckbarkeit und der Verehrung verharre ich
 Ew. Excellenz unterthänigste
Herman Wedel-Jarlsberg.

Kjøbenhavn den 5te Januar 1805.

Gode Hr. Sørensen!

Et meget morsomt Rendez-Vous hos Hs. Durchlauchtighed Hr. af Aug^{te} hindrer mig i Dag fra med mere end to Linjer at takke Dem for Deres sidste Brev.

Den udstedte Vexel stor 1000 Rdr. er af mig bleven akcepteret til Udbetaling, naar forfalden. Skulde De være i Trang for Penge, behager De atter at trække paa 1000 Rdr. 14 Dage Sigt. Der er vel indkommet nogle Penge, som kunde bekvemmere sendes ved Zahlkasse-Anvisning, og flere komme ind; men sandt at sige, behøver jeg i denne Tid en Del Penge til adskilligt, saa jeg nok tror at kunne gjøre mig denne lille Sportel, nemlig at bruge et Par Tusinde Rdr. i nogle Uger, indtil Vexlen kommer og er forfalden. (Dette unter uns.)¹⁾ Senere hen skal jeg sende Pengene, som komme ind paa fornævnte Maade.

Det forstaar sig selv, at De trækker Gage fra Deres Afrejse fra Kn. eller rettere sagt fra den Tid, Deres Gage i Kn. ophørte. Angaaende de 140 Rdr. skal Kn.²⁾ og jeg nok blive enige.

Adieu i flyvende Hast!

Deres

H. W.-J.

Kjøbenhavn den 2den April 1805.

Gode Hr. Sørensen!

For Deres Skrivelse af 28de f. M. med vedføjede Udskrift af min Pr. Conto i Fabr. Bøger takker jeg Dem ret meget.

¹⁾ Af Dr. Ingvar Nielsens Bog S. 88 o. fl. vil man se, at Greven i 1805 arbejdede under vanskelige Pengeforhold.

²⁾ Knudsen, Fabrikkens daværende Agent i Kjøbenhavn.

Da Tiden er kort, besvarer jeg samme med faa Linjer. Det gjør mig ondt at erfare, De ej kunde negociere Vexlen paa Kn., da dette har ladet Dem undvære Valuta saa længe. Pengene have ligget parat længe i Forventning at se Tratter komme. Indlagt sender jeg Dem Anvisning paa Aalborg Amtst. stor 1500 Rdr., som De vilde tage til Indtægt som en Remesse fra mig, da jeg naturligvis hos Knudsen debiterer for de Summer af Fabr. Indtægter, jeg oppebærer, og hvorfor jeg skal give Regnskab. I Henseende til Deres Forespørgsel om Deres Bolig, som jeg finder meget naturligt interesserer Dem, maa jeg tilstaa Dem, at jeg tror, et Hus lige over for Mortensens, paa den saakaldte Hartmanns Jord, næppe vil gjøre en god Virkning. Stentøjs-Fabr. og de 2de Boliger udgjøre et Hele, som er i Symmetri. Heri vilde den omtalte Bolig aldeles ikke passe. Da jeg ej har nogen Kopi af Tegningerne, som høre til Planen, kan jeg ej opgive Dem nogen Plads. Dette maa jeg overlade Dem, forudsat at det passer i Planen. Naar jeg kommer til Gudl., er uvist, men at jeg kommer i de første Sommermaaneder, er vist. Her er alt endnu Vinter. Ingen Skibsfart. Adieu for denne Gang. Hils Mortensen og Mikkelsen. Tak sidste for hans Brev, som jeg en af Dage skal besvare.

Adieu for denne Gang.

Deres
H. Wedel-Jarlsberg.

Kjøbenhavn den 27de April 1805.

Gode Hr. Sørensen!

Da jeg af Knudsen [hører], at den gamle Svindsot-Kræmmer Hr. Kasse er paa det yderste, sender jeg Dem indesluttede styrkende Portion at indtage paa en Gang — 1000 Rdr. Denne Dosis vil, haaber jeg, hjælpe for en Tid. Endnu har ingen Lejlighed været at finde til Bornholm, men om et Par Dage gaar Turen for sig; dog hører De forinden fra mig. Hils Mortensen og alle fra

Deres hengivne

H. Wedel-Jarlsberg.

Klokken og 12 Masker med Glas-Øjne ere alt om Bord hos Ibsen¹⁾. Det var mig meget ubehageligt, at Ibsen ej

¹⁾ Fabrikkens Skipper.

bragte en af de store Gryder, da vi stærkt trænge til samme. Sig Mickelsen, i Fald han ej skulde være rejst, at i Hvelvigen findes Brev fra mig.

Kongsberg den 16de Maj 1806.

Jeg havde alt forladt Hovedstaden, inden Deres Linjer af 7de f. M. havde naaet samme — jeg har altsaa først modtaget dem her, efter at jeg fra Christiania ankom hid; siden har mit Hoved været saa fuldt af adskillige Gjenstande, at jeg næppe har kunnet tænke paa de Ting, som interesserer mig mest. Jeg haaber imidlertid, at det ikke vil vare saa længe, inden jeg ved personlig Nærværelse kan erstatte det forsømte. Vel bliver jeg næppe denne Forretning saa snart kvit, men jeg formoder, der vil komme lange Mellemlum, hvori min Tilstedeværelse ej behøves, og da vil intet være mig mere magtpaaliggende end at besøge det elskede Gudumlund. Naar jeg kommer, skulle de Ting blive bragte i Rigtighed, hvorom vi talte i Kjøbenhavn.

Gr. Schn. var før min Afsked saa beskæftiget og jeg saa adspredt, at jeg umuligt kunde faa Sagerne i Orden.

Alle de kurante Sager besørger Rosenbeck ¹⁾ efter Aftale. Skulde noget være forglemt, vilde Administrationen behage at gjøre Erindring derom.

De vilde meget forbinde mig ved af og til at lade mig vide lidt om Tingenes Gang, og i Fald noget af Betydenhed skulde foranstaltes, skal jeg, naar min Mening derom spørges, med omgaaende Post meddele samme. Her er jeg bleven et meget ordentligt skrivende Væsen. Om min Deltagelse i Deres højst smertelige Modgang behøver jeg ikke at forsikre Dem. Jeg føler fuldkommen, hvorledes sligt maa pine; men mod Skæbuen og Pigers Følelser og Luner er intet at gjøre. Bekjendtgjørelsen i Aviserne har Rosenbeck vel besørget, og jeg formoder, Administrationen alt for længe siden har føjet de fornødne Foranstaltninger i Jylland. Gud give, det maatte blive et godt Aar for Fabrikken! Fra mig og om mig hører De snart noget forunderligt. ²⁾

Deres hengivne *H. W.-Jg.*

¹⁾ Den Gang Sekretær hos Grev Schimmelmann, senere Godsforvalter paa Lindenberg.

²⁾ Hentyder sikkert til hans kort efter paafølgende Forlovelse med Karen Christiane Andrea Anker, med hvem han Aaret efter blev gift.

Det første, Grev H. Wedel-Jarlsberg foretog sig paa Gudumlund, var at udarbejde en Protokol (med diverse Tegninger), hvori han kritiserede de allerede anlagte Fabrikker og gjorde Forslag til nye. Han er særlig stræng, og, som man oven for har set, med god Grund, mod Dr. Friese, og lægger navnlig Vægt paa, at Dr. Frieses Anlæg ere meget upraktiske, da alle Raamaterialerne til Fremstillingen af Sæbe, Salt og de kemiske Præparater skulde hentes langt borte fra, og at han ikke i nogen særlig Grad (med Undtagelse af Pottemageriet) havde benyttet de paa Stedet værende Raamaterialer. Han foreslog derfor, at samtlige af Dr. Friese anlagte Værker og opførte Bygninger skulde nedrives, Kanalernes Retning ændres, lægges nogen mere Vægt paa Symmetrien ved Opførelsen af de ny Bygninger, og indskrænke Virksomheden til Tøglværk (som navnlig skulde fremstille glaserede Tagsten), Kalkværk, Glas- og Fajancefabrikation, hvortil de vigtigste Raamaterialer, Lér, Kridt og Flintesten, fandtes paa Stedet.

Grev Schimmelmänn approberede i Hovedsagen Grev H. Wedel-Jarlsbergs Plan, dog for Glasværkets Vedkommende kun en mindre Prøveovn, og, som før nævnt, blev Planen om det store Glasværk aldrig realiseret.

Med Hensyn til den samme Aar oprettede Administration blev der i denne foretaget følgende Forandringer: Dr. Friese fik sin Afsked saalydende:

I Følge hans højgrevelige Excellence Gehejmerraad og Statsminister Grev Ernst Heinrich Schimmelmänn mig meddelte Fuldmagt af 10de Juni d. A. erklærer jeg herved paa højsammes Vegne og i højsammes Navn, at alle Foreninger, Forpligtelser og Kontrakter af hvad Navn nævnes kan, som have fundet Sted imellem højstamme og S. T. Hr. Dr. August Friese, ere ophævede og aldeles ugyldige, ligesom jeg ogsaa herved i Følge forbemeldte Fuldmagt erklærer, at alle Forandringer, af hvad Oprindelse samme end maatte være, som hans højgrevelige Excellence har paa S. T. Hr. Dr. August Friese, ere eftergivne og aldrig af højsamme eller højsammes Arvinger skal paa nogen Maade kræves.

Dette til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Herman Wedel-Jarlsberg.

Gudumlund den 11te Juli 1803.

(L. S.)

Fangel blev fritaget for sin Virksomhed ved Fabrikken og fast ansat som Forvalter paa Vildmosegaard. Hulegaard forlod efter eget Ønske baade Fabrikken og Tidendegaard og købte Ridemands Mølle. Administrationen kom derefter til at bestaa af Justitsraad Møller paa Gudumlund, hvis Stemme var den afgjørende, P. C. Mikkelsen, der skulde forestaa Glasværket, og F. Martensen, der havde Kalkværk, Teglværk o. s. v. under sig. Da Mikkelsen kort efter forlod Fabrikken for at gjøre en længere Udenlandsrejse, tiltraadte den hidtilværende Bogholder Jens Sørensen Administrationen i Stedet for Mikkelsen.

Grev Herman Wedel-Jarlsberg virkede kun ved Fabrikken til i Begyndelsen af Aaret 1806. Først i Maj rejste han til Norge for at medvirke ved Ordningen af Fattigvæsenet i Kongsberg; samme Aar den 31te Juli blev han udnævnt til Amtmand i Buskerud Amt og besøgte kun, saavidt man kan se, en Gang senere i sit Liv Fabrikken, nemlig i Begyndelsen af Januar 1808, da han paa en Forretningsrejse opholdt sig i Aalborg. Det var sikkert til Fabrikkens store Skade, at Grev H. Wedel-Jarlsberg kun saa kort havde med den at gjøre; især havde han et fortrinligt Greb paa at tage sine Folk og forstod paa en elskværdig Maade at bilægge de evige Stridigheder og Drillerier imellem de forskjellige Betjente, hvad man ogsaa kan spore af de foran gjengivne Breve.

Som Grev Wedel-Jarlsbergs Afløser paa Fabrikken og som den altsaa, der skulde have Overtilsynet med denne, ansatte Grev Schimmelmann Professor, Justitsraad Manthey, den Gang paa Brede.

Den 13de September 1806 var baade Grev Wedel-Jarlsberg og Professor Manthey paa Fabrikken, sandsynligvis for Overtagelsens Skyld. Professor Manthey fik imidlertid ingen væsentlig Indflydelse paa Fabrikkens Drift og virkede ogsaa kun et Par Aar ved denne. Senere, altsaa i 1808, gik Fabrikkens Bestyrelse fuldstændig over i den stedlige Administrationens Hænder. Denne Administration var det svage Punkt i Grev Wedel-Jarlsbergs Plan; thi paa Grund af, at Administrationens Medlemmer vare ligestillede, og ingen paa Fabrikken havde den øverste Ledelse, var der de voldsomste Rivninger imellem dem indbyrdes.

Justitsraad Møller døde i 1809, og ved Mikkelsens og Sørensens forenede Bestræbelser lykkedes det at faa Peter

Martensen fjærnet den 24de Maj 1809; men aldrig saa snart var han borte, før der begyndte en Kamp mellem Mikkelsen og Bogholder Sørensen, der førte til Mikkelsens Afsked 1812, og Sørensen var nu alene om Fabrikkens Administration.

Her begik Grev Schimmelmänn sikkert en Fejl; thi baade Martensen og Mikkelsen vare begge dygtigere og langt mere egnede til at administrere Fabrikken end Sørensen; men denne skrev de længste og bedste Breve, havde ikke saa lidt mere Dannelse og en mere beregnende Maade at forklage sine Kolleger paa for Greven. Desuden havde Sørensen en stor Støtte i Grevinden, der satte megen Pris paa ham og ofte korresponderede med ham om Fabrikkens Anliggender.

Jens Sørensen var født paa Brahetrolleborg Gods og havde rimeligvis faaet sin første Undervisning i Grev Reventlows Skoler, senere havde han studeret i Kiel, uden dog at blive ordentlig dimitteret, og endelig havde han opholdt sig i 6 Aar i Grev Schimmelmänn's Hus, i hvilken Egenskab, kan ikke ses, men rimeligvis som en Slags Hovmester for Børnene.

Sørensen administrerede Fabrikken fra 1812—1815. Grev Schimmelmänn var imidlertid vist efterhaanden bleven træt af idelig at øse Penge ud til Fabrikken (han maatte saaledes alene af den Grund optage et Laan i Godset) og vel tillige af det Bryderi, som denne skaffede ham; thi at dette allerede i 1808 var blevet bekjendt for Folk, kan man se af følgende ret originale Skrivelse fra Bager Christen Gyrsting i Aalborg:

Underdanigst Pro Memoria!

Deres højgrevelige Excellence vilde naadigst tillade mig herved at gjøre et Forslag, som, naar samme kan vorde realiseret og finde Deres høje Bifald, vist kunde efter min Overbevisning vorde almen gavnlig og nyttig i flere Henseender. Æmnet angaar egentlig den gudumlundske Fabrik, hvis Gang, Indretninger og mangehaande Forandringer jeg fra dets første Anlæg af og indtil nu har kjendt; jeg har tillige erfaret de store Summer, som gradvis ere blevne anvendte og atter anvendte til Fabrikkens Fortsættelse og Opretholdelse, og kjendt de forskjellige Personer, som til Dels have lagt Planerne og forvaltet Bestyrelsen; men det har immer bekræftet min Formening, at slige Indretninger sjælden fremdrives ved overspændte Anstrængelser og hyppige Forandringer, tværtimod,

at samme snarere ved indskrænkede Udgifter kan fremledes under en gradvis Fremrykken fra det mindre til det større, saaledes at den ene Indretning frembringer den anden og de derved under Økonomi og Sparsommelighed givne Fordele atter give Lyst og Evne til at fremskynde flere. Næst efter Agerdyrkingen og det dermed forbundne beror Danmarks Held og Selvstændighed især paa Industri og Fabrik-Flid. De uhyre Summer, som aarlig gaa bort til fremmede for Varer, endog af egne Produkter og raa Materialier, som vi selv kunde forædle og frembringe, burde dog en Gang bespares, om vi ej, hvortil Landets naturlige Beliggenhed dog saa meget indbyder os, kunne gjøre nogle Exportationer til andre.

Den gudumlundske Fabriks Indretning, der med saa meget ædelt og stort har Deres højgrevelige Excellence at takke for sin Tilværelse, synes just i Følge sin Beliggenhed at være bekvem til denne Hensigts Opnaaelse, og at der ufejlbar med Tiden ved en hensigtsmæssig Bestyrelse maa fremblomstre en Koloni til mangehaande Fabrikvarers Forarbejdelse og Forædling, som ved at efterlignes paa flere Steder vilde være en Lyksalighed for Danmark, vort elskede Fødeland. Dette foranlediger mig herved underdanigst at frembringe mit Forslag, nemlig: om Deres højgrevelige Excellence vilde og kunde bekvemme Dem til at overlade mig bemeldte Gudumlunds Fabrik med Bygninger, Inventarium og Ejendomme, saaledes som det nu forefindes, i Forpagtning eller Arvefæste imod en passende moderat aarlig Afgift, kunde jeg have Lyst til at entrere deri, da nogle af Egnens bedste Mænd sikkert vare at formaa ej alene med deres Evne, men endog med indsigtfulde Raad og Kommerce at ville understøtte mig til den attraaede Hensigts Opnaaelse, ligesom og, om forlanges, sikre Deres højgrevelige Excellence for den aarlige Afgifts prompte Erlægelse. Bygningerne og Inventarium med hvad videre, som befandtes, blev mig begribelig overleveret ved Syn, og som jeg saaledes i sin Tid igjen havde at aflevere, men det tillades mig at udvide Fabrikken og dens Bestillinger med de Indretninger, jeg i øvrigt fandt for godt.

Deres højgrevelige Excellence! Jeg er en Mand i min bedste Alder, af et muntert Temperament og begavet med et sundt Legeme; mine Sysler som Bager i Aalborg udfordre kun det mindste af min Tid, da samme ved en tro og god Kones

Medhjælp gaar sin jævne Gang uden synderlig at hindre mig i andre Beskæftigelser; jeg ønskede derfor at udvide min Virkekreds og anvende de Evner og Kræfter, Forsynet har forundt mig, til min og Families samt Medmenneskers Held og Gavn. Disse Grunde bestemmer mig, naar der ellers kan ske nogen Afhandling, og vil jeg haabe, at Fabrikkens heldige Drift saaledes vil kunne glæde Deres højgrevelige Excellence som dens høje Stifter, og at denne vil gjøre Dem lige saa udødelig for Efterslægten, som Deres øvrige store og ophøjede Handlinger imod Konge og Fødeland gjøre, der med saa megen erkjendtlig Taknemmelighed paaskjønnes af enhver Mand.

At jeg herom maatte værdiges med et naadigt Svar, derom beder

Deres højgrevelige Excellences
underdanigste

Christen Gyrring.

Aalborg den 31te Maj 1808.

Til

Deres højgrevelige Excellence Hr. Gehejmeraad, Statsminister,
Ridder af Elefanten og Greve af Schimmelmänn.

Bager Gyrring fik imidlertid ikke Fabrikken hverken i Arvefæste eller Forpagtning; men i 1812, da Grev Schimmelmännns Brodersøn og Successor til Grevskaftet Greve Karl von Schimmelmänn¹⁾ blev myndig, blev Gudumlunds Fabrik overdraget til ham som en Slags Forpagtning.

Greve Karl v. Schimmelmänn havde allerede tidligere opholdt sig paa Fabrikken, hvad følgende Brev fra Finansminister Greve Schimmelmänn til Justitsraad Møller giver Oplysning om, og hvoraf kan ses, at Interessen for Jagt hos Greverne Schimmelmänn ikke er af ny Dato.

Kjøbenhavn den 9de Maj 1807.

Til

Kaptajn Møller paa Gudumlund!

Jeg maa berette Dem, at min Nevø, den unge Karl Schimmelmänn, om en kort Tid agter at gjøre en Rejse til Jylland i Følge med sin Hovmester Hr. le Gros og Hr. Mechanikus Schultz, der er ansat paa Hellebæk og underviser ham

¹⁾ Født den 12te November 1787, død 6te Januar 1833. Greven skrev selv sit Navn med K.

i Mathematik, Fysik og Mekanik; disse sidstes Bekjendtskab vil det vist være Dem kjært at gjøre, og hvad ham angaar, da kan jeg ikke sige mere, end at han er en ung Mand med et ædelt Hjærte, nærende de bedste Hensigter.

De Foranstaltninger, De i denne Anledning bedes at træffe, ere ikke betydelige, da han ingenlunde er opdraget i en prægtig Levemaade, og det heller ikke er stemmende med hans Opdragelsesmaade eller mit Ønske, at han der skal træde op som den tilkommende Besidder af Grevskabet. Han vil ogsaa i den Henseende ikke indlade sig videre paa de ham muligen meddelende Bønskrifter el. sligt, end som Overbringer deraf til mig.

Hans Lidenskab for Jagt er mig bekjendt, uden at jeg har gjort mig Umage for at undertrykke den, da jeg indser, at et ungt Menneske ikke kan undgaa Lidenskabelighed, og fra dette Synspunkt er det en af de mindst farlige Ting, der er bleven Gjenstand for hans. Hans sædvanlige Maade at jage paa er efter Smaaavildt med Bøsse og Hund. Maaske han finder Tid til at gjøre sig en saadan Fornøjelse paa Gudumlund.

For øvrigt beder jeg Dem at gjøre ham nøje bekjendt med, hvad De tror vil kunne interessere ham, saavel hvad Godset og Skolevæsenet angaar som hvad der ved Deres Bestræbelser for Gudumlund og af Dem i Almindelighed til Vindskibelheds Befordring er iværksat.

De medgaaende Omkostninger ved hans Ophold hos Dem vil De behage at bringe mig i Regning i Deres aflæggende Regnskab.

I Sommeren 1809 besøgte Grev Karl Schimmelmänn ligeledes Fabrikken, saa han kjendte den altsaa ganske godt, da han i 1812 overtog Forpagtningen; han viste stor Interesse for alt, hvad der vedrørte den, og han opholdt sig der ofte i de nærmest følgende Aar længere Tid ad Gangen. Han beholdt Sørensen som Administrator; men det gik imidlertid temmelig hurtigt op for den unge Greve, at Administrator Sørensens Bestyrelse af Fabrikken var mindre heldig.

Den i Brevet nævnte Mekanikus Schultz fra Hellebæk, der senere kaldes Inspektør Schultz, blev sendt herover for at undersøge Sørensens Forhold, og i 1814 blev Sørensen formodentlig suspenderet, i hvert Fald blev en anden Mand, Inspektør Ole Wilhelmsen, ansat ved Siden af ham.

Sørensen døde pludselig kort Tid efter. En Kommission med Stifantmand Moltke i Aalborg i Spidsen blev nedsat for at undersøge hans Bestyrelse af Fabrikken; hvilket Resultat Kommissionen kom til, kan ikke ses, men det har sikkert ikke været gunstigt for Sørensen, at dømme efter den af Schultz udarbejdede Indstilling til Kommissionen.

Foruden den udygtige Administration var det ogsaa det uheldige Tidspunkt, paa hvilket Fabrikkerne anlagdes, der bidrog væsentligt til, at de gav et saa daarligt Resultat. Krigsaaret 1801 bragte ikke Fabrikken større Vanskeligheder, kun var der overalt i Landet en meget følelig Pengemangel, der ogsaa mærkedes her; men det var dog først fra 1807 og de nærmest følgende Aar, at Krigen skadede Fabrikkerne meget.

Til Stentøjsfabrikken manglede, som før nævnt, Raa-materialier, som kun kunde tilvejebringes til umaadelig høje Priser; men for denne Industrigren var der jo samtidig den Fordel, at fremmede Varer ikke kunde føres til Landet, hvorfor der i Krigsaarene fandtes god Afsætning for Stentøjet.

Kalkværket og Teglværket kunde i disse Aar kun drives med meget liden Fordel, da Havnene vare spærrede af Kapere og Arbejdskraften ikke kunde skaffes, idet alt vaabenført Mandskab blev benyttet til Landets Forsvar.

Der findes i Fabrikkens Papirer forskjellige Breve fra Krigsaarene, som vel ikke ere særlig oplysende for Fabrikkens Vedkommende, men da de i andre Henseender kunne have Interesse, vil jeg anføre enkelte af dem her. Saaledes skriver Justitsraad Møller i 1807 i Slutningen af et Brev til Grev Schimmelmänn:

Her er alt i fuldt Arbejde til Landets Forsvar. Jeg har i 14 Dage været befalet at rejse omkring for at ordne og opsætte Vagt-Signaler overalt paa Hovedpunkterne, paa det den ene Undersaat kan komme den anden til Hjælp i Tilfælde, og det bedste er, at jeg paa denne Rejse omkring i Landet har fundet alle Mennesker færdige til at opofre alt for Fædrelandet. For os selv ere vi altsaa uden Frygt, men enhver gaar imellem Frygt og Haab om Udfaldet for Kronborg og i Sundet.

Jeg anbefaler mig underdanigst

Møller.

Gudumlund den 6te April 1807.

Samme Aar skrives i Slutningen af et Brev fra Stads-
hauptmand Hans Wigelsen til Kancellisekretær Grønland
(Brevet er skrevet den 2den April 1801, altsaa samme Dag
som Slaget paa Kjøbenhavns Rhed):

Jeg ønsker Efterretning, om de engelskes Bombardement
imod Helsingør maa være udfalden til Danmarks Fordel; hos
Dem har De nogen Forsvar, men vi, saa vel i Aalborg som
vore ganske Kyster, ere udsatte for fjendtligt Overfald; thi
alt mangler os, vi have hverken Kanoner til vore Fæstninger
eller Kugler eller Krudt, Landeværnet og selve Borgerne
mangle Geværer. Jeg er bleven valgt til Kaptajn og Kom-
mandør for hele Borgerkorpset. Borgerne ere til min store
Fornøjelse meget ivrige i at lære Exercitsen og villige til at
forsvare Byen indtil sidste Blodsdraabe, men beklage, at vi
ingen Geværer have. Næst at anbefale mig, beder jeg, De
altid vil ynde

Deres allermest forbundne

Hans Wigelsen.

Aarene mellem 1801 og 1807 vare de bedste, Fabrikken
havde. Der var i Landet godt Haab for Fremtiden, der
byggedes efter en stor Maalestok, og Fabrikken havde rivende
Afsætning, særlig paa Kalk og Mursten; men desværre varede
Perioden kun kort.

Jeg skal her anføre et Brev fra Administrationen kort for
Urolighedernes Udbrud:

Underdanigst Pro Memoria!

Det glædede os inderligen af Deres Excellences naaderige
Skrivelse D. D. Kolding d. 19de ds. med Vished at erfare, at
De tillige med de øvrige Statens Bestyrere har undgaaet en
lumsk Fjendes Vold, saa at Landet fremdeles kan nyde godt
af de ædle og vise Mænds Raad, der omgive Kongen og vor
elskede Kronprins. Sikkert vil det ikke lidet bidrage til at
opnaa en hæderlig Fred, at de regerende Personer ere i Sikker-
hed, om end Landet først maa udholde en desto haardere Krig.
Her i Egnen er alt i den bedste Stemning for at værne om et
elsket Land og dets Frihed, i Fald det skulde lyste Fjenden
ogsaa her at foretage noget.

At et saa uventet Overfald imidlertid trykker Landet meget,
særdeles i denne Tid, er naturligt, da derved saa mange Hænder

unddrages gavnlig Virksomhed; ogsaa disse Anlæg have allerede mistet mange og ville maaske endnu miste flere af de nødvendigeste Arbejdere, om ikke Tingen snart faar en anden Vending.

Foruden denne Indskrænkning i Stedets Virksomhed, som Tid og Omstændigheder have frembragt, er i Følge formeldte Deres Excellences Skrivelse end mere saa vidt mulig gjort Standsning med al Ting.

Kalkværkets Drift er indstillet, undtagen for saa vidt, at den brændte Kalk oplæses for ej at bedærves; nogle af Kalkbrænderne beskæftiges med at hjempramme Tørv, saa længe de endnu ere her.

Teglværket drives endnu, da det vilde foraarsagē for megen Skade, om dette nu i den bedste Tid saa vel for Lérgravning som for Strygningen standsedes.

Stentøjsfabrikken drives endnu som hidtil; men dens Arbejdere ere i Dag blevne opfordrede til at holde sig marschfærdige paa nærmere Ordre.

Ved Bygningerne foretages nu intet videre, undtagen at det ny Tørvemagasin, som i disse Dage er bleven rejst, fuldføres, da det nødvendig behøves til Tørvene.

Af Kalk afhændes kun lidet, saa Størstedelen gaar op ad Fjorden for Kjøbernes Regning.

Skipper Ibsen ligger med sit farende Skib i Kjøbenhavn og har under 15de ds. tilmeldt os, at han den Gang allerede havde afgivet 2 af sine Folk til Landets Forsvar.

Skipper Clausen laa den Gang endnu i Kallundborg, hvorfra han troede at kunne slippe hertil; sker dette, skal det fornødne her vorde iagttaget til at sikre Skibet samt at spare Omkostninger.

Administrationen for Fabrik anlægene paa Gudumlund
den 25de August 1807.

Martensen.

J. Sørensen.

Til

Hs. Excell. Hr. Geh.- og Statsminister Grev Schimmelmann
i Kolding.

Som Regel skrev Grev Schimmelmann kun til Betjentene om Forretningssager, men efter Katastrofen i Kjøbenhavn har han dog været saa greben af Begivenhedernes Gang, at han

i et Brev til Justitsraad Møller skrev følgende, der giver et ganske godt Begreb om Grev Schimmelmans nedtrykte Sindsstemning paa dette Tidspunkt.

Rensborg den 10de November 1807.

Til Hr. Kapt. Møller paa Gudumlund!

Allerede længe havde jeg foresat mig at skrive Dem til; men denne Tids Tildragelser og mit ubestemte Opholdssted have hindret mig dæri. Det politiske Uvejr, som ødelagde Evropa, har nu ogsaa naaet os paa en Maade, som vi selv i denne Fordærvlighedens Tid, da alle Grundsætninger saa ofte tilsidesættes, alle Traktater brydes, og det helligste ikke skaanes, ikke kunde vente. Nationens stadig tiltagende og stigende Velstand er rystet; De kan ikke tænke, hvorledes min Følelse herved er. Dog vil det endnu vise sig, om Ophavsmændene til dette Projekt i England, hvorved vor Ruin og Ydmygelse ikke er taget i Betragtning, have udtænkt det saa dybt politisk, saa klogt, som de vel mene. Kunde vi vinde det i Energi og Selvnøjsomhed, som vi have tabt i Rigdom, og forsvare vor Uafhængighed, saa havde vi endnu flere Hjælpenidler tilbage, end vi maaske tro. Hvad vi vare som handlende og søfarende Nation, ville vi næppe nogen Sinde mere blive; kunde vi ikkun bedre benytte det forsømte, hvad Nationen og vort Land tilbyder os, og mindre lade os trylle af alt fremmed, saa vilde vi besidde noget, som ikke saa snart, blot ved en engelsk Ministers Indfald, kan blive berøvet os.

Tilbage staar nu kun at gjøre Rede for Fabrikken indtil vore Dage. Inspektør Ole Wilhelmsen, der som ovenfor nævnt afløste Administrator Sørensen, døde den 6te September 1839, 55 Aar gl. Under hans Bestyrelse var det, at Stentøjsfabrikken brændte 1820. 1831 blev Fabrikken beset af Arveprinsen (Kristian d. 8de). Efter Wilhelmsens Død blev Joachim Musmann ¹⁾, en Søn af den under Blegieriet nævnte Blegemester J. H. Musmann, Bestyrer af Fabrikken, der jo nu kun omfattede Kalk- og Teglværk. Imidlertid var Grevskabet Lindensborgs Fortjeneste kun saare ringe, og Fabrikken blev derfor fra 1ste Oktober 1850 bortforpagtet til Emil Steinthal ²⁾, der

¹⁾ Død i Nørresundby. ²⁾ Død 1892 i Vestervig.

havde Forpagtningen indtil 1ste Oktober 1878, da den overtoges af Niels Olsen (nuværende Ejer af Herregaarden Rørdal ved Aalborg), der beholdt Forpagtningen indtil 1ste Maj 1886.

Under disse Forpagtere bleve de gamle Tørvegrave, ca. 100 Tdr. Land langs Kanalerne, opdyrkede og kultiverede, og Agerbruget er derfor nu af fuld saa stor Vigtighed som Fabrikdriften.

Skjønt altsaa Fabrikanlægene ved Gudumlund langt fra bleve bragte til den Fuldkommenhed, som Kammerherre Buchwald og Grev Schimmelmann havde tænkt sig, er der dog en betydelig Forskjel paa Stedets Fysiognomi fra den Tid, Buchwald begyndte det første Spadestik i Kanalerne og opførte den første Kalkovn i den træløse og forholdsvis øde Egn. Gudumlunds Fabrik har nu, sammenlignet med Omegnen, et hyggeligt og ganske tiltalende Udseende. De af Fabrikens Betjente og Lærere i Begyndelsen af Aarhundredet anlagte og beplantede Arealer ved Husene afgive nu store, skyggefulde Haver, der omgives af Kanalerne. Dette i Forbindelse med de teglhængte Huse og Beliggenheden i Læ af den temmelig høje, stejlt affaldende Kalkbakke giver Byen et ret originalt Præg.

Vandkraften ved Teglværket benyttes endnu paa den gamle Plads; men Maskinerne ere ny og anskaffede 1887. Vandkraften ved Stentøjsfabrikken blev samtidig indrettet til at drive Landbrugsmaskinerne i Avlsgaarden. Ligeledes benyttes Vandkraften til en større Melmølle, der i 1861 blev flyttet hertil fra Hovedgaarden, hvilken Flytning væsentlig skete for at sænke Vandstanden i Lindenberg Aa.

Til Gudumlunds Fabrik er der en temmelig betydelig Trafik fra Omegnen, og der findes nu Doktor, Dyr læge og tre Kjøbmænd, ligesom der arbejdes paa Oprettelsen af et Apothek.

Fra Foraaret 1886 har Fabrikken med tilhørende Avlsbrug været bortforpagtet til Meddeleren, der fra 1879 ligeledes har haft Hovedgaarden Gudumlund i Forpagtning.

Regnskab

over

det jydsk historisk-topografiske Selskabs Indtægter og Udgifter

i Aaret 1892.

Indtægt.

1. Kassebeholdning	Kr.	104. 70.
2. Medlemsbidrag	—	1040. «
3. Renter af Sparekassen	—	« 34.
4. Renter af Indskudsbevis	—	7. «

I alt Indtægt Kr. 1152. 4.

Udgift.

1. Honorar til Forfatterne	Kr.	271. 50.
2. Hellum Herreds Historie IV:		
1. Forfatterhonorar	Kr.	61. 50.
2. Trykning, Papir m. m.	—	116. 10.
		<u>— 177. 60.</u>
3. Ebeltoft og Omegns Historie, 1. H.	—	137. 3.
4. Bogh. Schultz for Ex. af »Saml.«	—	360. 12.
5. Rabat	—	130. «
6. Boghandler Schultz fra forrige Aar	—	558. 11.
7. Indsat i Sparekassen	—	« 34.

At overføre Kr. 1634. 70.

Overført Kr. 1634. 70.

8. Bestyrelsesomkostninger:

1. 1/2 Bog Bikube	Kr. « 30.
2. Porto	— 7. 48.
3. Bogbinder Asmussen	— 6. 50.
4. Stiftsbogtrykkeriet	— 20. «

	—	34. 28.
--	---	---------

9. Kassebeholdning

	—	11. 9.
--	---	--------

I alt Udgift Kr. 1680. 7.

Indtægten var — 1152. 4.

Rest Kr. 528. 3.

som er Boghandler Schultz's Tilgodehavende; derimod ejer Selskabet bl. a. et Indskrivningsbevis paa 200 Kr. og inde-
staaende i Aalborg Sparekasse 9 Kr. 40 Øre.

Aalborg den 26de Oktober 1893.

D. H. Wulff.

Regnskabet gennemgaaet og derved intet fundet at be-
mærke.

Aalborg den 26de Oktober 1893.

J. J. Strøyberg.

Foranstaaende Regnskab approberes.

Aalborg den 30te Oktober 1893.

L. K. Kier.

Varde og Omegn,

særlig med Hensyn til de kejslerliges Indfald 1627—29.

Af J. Olsen.

Efter at Kristian d. 4de d. 17de Avgust 1626 havde tabt Slaget ved Lutter am Barenberg, maatte Holsten og Danmark befrygte et Indfald af de kejslerlige. Vel havde Kong Kristian, som altid var driftigst og modigst i Ulykkens Dage, snart igen bragt sin Hær op til en anselig Styrke og anvendt al Anstrengelse for at stanse Fjendens Fremskridt, formene ham Overgangen over Elben og Indfald i Holsten; men hans Bestræbelser bleve for lidet understøttede, til at de kunde bære varige Frugter. De tyske Fyrster, som havde været Kongens Forbundsfæller, søgte Forlig med Kejseren. Først faldt Kurfyrsten af Brandenburg fra, idet han ikke betalte, hvad han havde lovet; Siebenbürgen og Republiken Venedig gjorde ligesaa. Frankrig ydede 500,000 Gylden, det var det Hele. Sverrig vilde ingen Ting, og i England kunde Kong Karl ikke engang betale de Penge tilbage, som hans Fader Kong Jakob havde laant hos den danske Konge, men lod det blive ved et kostbart Halsbaand og et Hjælpekorps paa 4000 Mand under Oberst Morgan, hvilket Kong Kristian oven i Købet maatte lønne; dette faldt ham saa meget vanskeligere, som det danske Rigsraad stedse lydeligere ytrede sin Misfornøjelse med denne Krig som Danmark uvedkommende.

For at raadslaa om Midlerne til at forebygge en Invasion forsamledes de slesvig-holstenske Stænder i November i Rendsborg, hvor Kongen selv var til Stede, og hvor det paa Op-

fordring af Statholderen, den gamle Geert Ranzau, besluttedes, at alt vaabendygtigt Mandskab saa vel af Borgere som Bønder skulde væbnes; ogsaa Adelen tilbød at ville drage mod Fjenden. I samme Hensigt holdt det danske Rigsraad Herredag i Kolding, hvor det besluttedes at understøtte ved overordentlige Paalæg.

I Sommeren 1627 bemægtigede Tilly sig Elbpassagen ved Bløkede¹⁾, den 14de Juli Passene ved Lutterhausen og Artleberg²⁾, og den 26de Avgust gik han over Elben paa en Skibsbro ved Bløkede paa en Tid, da Kongen havde forladt Armeen for at overvære en Landdag i Rendsborg. Den danske Armé flygtede saa til Egnen om Krempe og Glückstad. Wallenstein, som kom fra den anden Side, gik over Elben ved Wiesen³⁾ og Zollenspieker⁴⁾, og begge Hærførere samledes saa den 4de September i Lauenborg, hvor de aftalte Planen til Indfaldet i Danmark.

Nu stod Fjenden for Døren; men i Holsten gjorde man intet for at virkeliggøre de skønne Forhaabninger, som den paa Landdagen i Rendsborg ytrede Begejstring havde vakt. Begejstringens Fader, den gamle Geert Ranzau, var død, og faa eller ingen væbnede sig for at forene sig med Kongen, som kun havde 14,000 Mand at sætte mod sine tvende frygtelige Modstandere. Alligevel bestemte han sig til at forsvare Ejderen, for paa den Maade at dække Slesvig og Jylland, og han vilde i den Anledning trække de mansfeldske Tropper til sig for med de forenede Armeer at iværksætte Forsvaret. Men ogsaa dette Haab glippede. Markgreven af Baden-Durlach, som anførte de mansfeldske Tropper, blev fuldstændig slagen af General Schlick ved Oldenburg den 4de September. Markgreven selv reddede sig ombord paa de Skibe, som havde ført ham og Tropperne fra Meklenborg over til Holsten; men næsten alle hans Folk bleve fangne og toge Tjeneste hos de kejserlige. Efter dette Nederlag trak Kongen sig tilbage til Kolding, hvor han ankom den 17de September. Han havde paa Vejen fra Haderslev til Kolding været et afmægtigt Vidne

1) I det hannoveranske, noget sønden for Boizenburg.

2) Omtrent lige over for Lauenborg.

3) I det hannoveranske, omtrent ved Floden Lube.

4) Vierlandene.

til sine flygtende Troppers Egenraadighed og Udskejelser, hvilke i Kolding gik over alle Grænser, saa at de endog angreb Koldinghus med Storm, lige efter at Kongen med Fru Kirstine Munk ved Rhingrevens Hjælp vare slupne vel derfra den 8de September. Men allerede inden dette skete, havde han beordret Bauditz, der efter de mansfeldske Troppers Nederlag ved Warthaffoden i Nærheden af Küstrin som Flygting atter havde sluttet sig til Kong Kristian, at holde Styr paa disse vilde Horder og føre dem op i Vendsyssel, vistnok saa vidt mulig uden om Byerne paa Østkysten, og saa samle dem i Viborg; men Bauditz og hans Bander plyndrede og huserede paa Toget gennem Nørrejylland værre end de værste, saa Jyderne enedes om at hjælpe Fjenden med at ødelægge disse Plageaander, og det københavnske Regeringsraad kom dem til Hjælp, idet samme den 24de September lod udstede Opraab til de jyske Lensherrer om at lade Kongens tøjlesløse Soldater slaa ihjel overalt, hvor man kunde »vorde dem mægtige«. Bauditz selv sendte hele Skibsladninger af ranet Gods ud af Landet, og Raseriet over hans Banders Adfærd blev saa almindeligt, at Kongen maatte finde en Afløser for ham, og dette blev Conrad Nelle, der i Viborg gav Beviser for, at han kunde disciplinere de rebelske »Gevorbne«. Men Jyderne havde nu engang faaet et voldsomt Had til disse Folk, og de vejlede Wallensteins Hærfører Grev Schlick saa godt, at han den 8de Oktober fangede Nelle med 28 Kompagnier Ryttere og 2 Kompagnier Fodfolk, i alt vistnok henved 3400 Mand.

Kongen rejste saa med Rhingreven (Kirstine Munks Elsker) og deenes veldisciplinerede 4 Regimenter til Fyn, hvor han tog Bolig paa Dalum Kloster. Ogsaa Rhingreven fik Kvarter sammesteds, altsaa hvor Kongeparret selv boede, og hvor nu Fru Kirstine paa den skamløseste Maade stillede sit usædelige Forhold til Skue. Hun faar jo Skyld for at have paavirket Kongen til at trække de førnævnte Regimenter til Fyn og overlade Jylland til sin Skæbne, blot for at have sin Elsker i Nærheden. Enten dette nu er sandt eller ej, paadrog Kongen sig dog i høj Grad Jydernes Misfornøjelse ved fuldstændig at overlade Landet til Fjenden, medens han endnu dog havde Rhingrevens veldisciplinerede Regimenter i Behold.

Hertugen af Holsten, Frederik den 3dje, havde imidlertid underkastet sig Kejseren og erholdt Neutralitet, skønt paa

tømmelig haarde Vilkaar; men derved skaffede han dog sine Undersaatter nogen Lettelse, om han end ikke fuldstændig kunde fri dem for Krigens Byrder. Dobbelt haardt gik det derfor nu ud over Jylland og den kongelige Andel af Hertugdømmerne, der i to Aar maatte døje alle de Rædsler, slige tøjlesløse Bander som Wallensteins Tropper kunde bringe over et Land; thi Wallenstein havde jo forstaaet at mage det saa, at han blev ene om at ødelægge Kong Kristian. Tilly var bleven saaret ved Stormen paa Pinneberg og lod sig derefter nøje med det beskedne Hverv at holde den jyske Pose aaben mod Syd, medens de kejserlige gik lige til Limfjorden.

Det er ikke min Hensigt at forsøge paa en Skildring af de kejserliges Færd og Jydernes Lidelser i sin Helhed, hvad der ogsaa langt vilde overstige mine Evner; jeg vil blot forsøge ved Hjælp af Tingbøger, Raadstueprotokoller, Regnskabsbøger og forskellige Beretninger fra Varde og Omegn samt Ribe at give nogle spredte Oplysninger om den Elendigbed og alle de Plager, der vistnok mere end noget andet Sted ramte de her nævnte Egne.

Skønt min Beskrivelse særlig gælder Varde og Omegn, kan jeg dog ikke undgaa med det samme delvis at behandle Ribes Forhold, efter den dominerende Stilling, som denne By dengang indtog til det sydvestlige Jylland, hvor Lensmanden havde sit Sæde, hvor Fjenden ofte havde sit Hovedkvarter o. s. v.

Varde By havde i de Aar, som ligge nærmest forud for Krigen, haft ikke saa faa Udgifter ud over det sædvanlige. En af de Skatter, som baade før og efter Krigen vare trykkende saa vel for Varde som for de øvrige Købstæder i Landet, vare de saakaldte »Bøsseskytter- og Baadsmænds-Penge«. Af disse Bøsseskytter (Konstabler) og Baadsmænd (Matroser) maatte nemlig hver Købstad i Landet underholde et vist Antal i Forhold til sin Størrelse og Velstand, og Underholdningen gjaldt aarlig fra 1ste November til Paaskeaften næste Aar. Somme Steder er Underholdningen i ældre Tider sket »in natura«, men senere forandret til en Pengeafgift, først af 6 Skilling daglig, saa 7 Skilling og endelig fra 1625 til 9 Sk. om Dagen. De Byer, der maatte underholde det største Antal, vare Ribe og Aalborg, der fra 1624—33 maatte underholde 50 hver. Varde synes ikke i disse Aar at have haft det samme Antal at underholde hele Tiden; i det mindste veksle de aarlige

Udgifter i saa Henseende. I Byens Regnskaber fra 1620—1641 nævnes Udgiften til Baadsmænds Underhold første Gang 1624, hvor Ture Tørkelsen Juleaften udlagde 50 Sletdr. og i Marts næste Aar atter en Extrasum paa 27 Sletdr. paa Grund af 2 Skilling, hvormed den enkeltes Underholdning nu var forhøjet¹⁾. I 1637 er denne Udgift stegen til 202¹/₂ Daler, hvilken Sum blev betalt den 9de December med den Bemærkning, at der »bleff ydt fuldt for 10 Personer til 9 β om Dagen fra November til Paaske.«

Bøsseskytter-Pengene omtales første Gang den 12te Oktober 1626, da de beløb sig til 91 Sletdr. 8 β for det halve Hold²⁾. Hvor stort et Antal Bøsseskytter Byen Varde maatte underholde, omtales først i 1630, da Byen maatte underholde 9³⁾. 1632 maatte Varde betale extra Bøsseskytter-Penge for nye Bøsseskytter 192 Rdlr. 1 \mathcal{R} 8 β ⁴⁾. 1638 er denne Skat stegen til 230¹/₂ Daler. Bøsseskytter-Pengene, der, som før antydet, betaltes i 2 Terminer, bleve sædvanlig afhentede af et Kancellibud⁵⁾, der saa fik Drikkepenge for sin Umage. I Ribe fik han saaledes 3 Sletdr., i Varde 2 eller 1¹/₂. Regnskabsføreren i Ribe sætter Pengeposens Værdi til 6 β , medens Ture Tørkelsen i Varde vurderer den til 4 β , men hans Pose har vel ogsaa været mindre.

Samtidig hermed maatte Købstæderne udrede Bidrag til Lønning og Underholdning for den store Hær, Kongen maatte

¹⁾ Terkel Turesens Regnskab 1624. Nest før Juell Lonte Jeg Borgmester oc Raad Som dj Vdlagde til Botzmenndshold Vdi Rede pending 50 Sletdr. — 1625 d. 10de Martij Leuert jeg Ud till Kong. Mayest. Botzmennd som Niels huolwad Anammet, som Wor til pending 2 β som blev forhøjet paa Huersperson 27 Sletdr.

²⁾ 1626 d. 12te Oktober Vdlagde jeg till Bøsschyterschatt den halve Hold Pending 91 Sletdr. 8 β . 1627 d. 3. Marty Vdlagde ieg til Bysschyttehold 91 Sletdr. 8 β , til Dricke Peng 1¹/₂ Sletdr., 1 Poesz 4 β .

³⁾ 1630 d. 18. December Vdlagde ieg Rasmus Pedersen for Bøsschyttehold Regnet paa 9 Personer fra d. 1. Nouember oc til den 9de Martij Paaskeaften huer Om dagen 9 β beløber sig 202 Sletdr. 2 \mathcal{R} . Giffuen hannem for sin Umage 2 Sletdr. Antuordet ham 1 Poesz 4 β .

⁴⁾ 1632 d. 1. Februar Vdlagde til Hans Fredrik Kgl. Mayest. Bud til Købstæderne efter extra Bysschyttter Peng, Vdschicket for Ny Byschyttter. Derisz hold regnet fra 1. Nouember 1631 til Paaskeaften 1632 til Løn om Dagen 9 β Peng 192 Sletdr. 1 \mathcal{R} 8 β .

⁵⁾ Ribe Kathedralskoles Indbydelsesskrift 1834. Bidrag til Ribes Historie under de kejserliges Indfald i Danmark 1627—29. S. 6—7.

holde paa Benene i disse Tider. Først og fremmest tænkes herved paa den store Krigsskat. Rigsraadet havde inden Kongens Afrejse til Hæren i Tyskland 1625 bevilget en forhøjet Told paa alle ind- og udgaaende Varer samt en Krigsskat, der udrededes efter følgende Maalestok¹⁾: Købstæderne i Danmark og Norge skulde udrede tilsammen 13,558 Rdlr. og Kapitlerne i begge Kongeriger 2200 Rdlr. Jeg skal her anføre, hvad de enkelte Købstæder maatte bidrage til Krigsskatten, da man ogsaa deraf kan faa en Forestilling om Vardes Størrelse i Forhold til de øvrige Købstæder i Landet²⁾.

Kjøbenhavn	1788 Rdlr.	Nakskov	416 Rdlr.
Helsingør	520 —	Nysted	42 —
Køge	437 —	Saxkøbing	26 —
Næstved	177 —	Stubbekøbing	78 —
Skelskør	52 —	Nykøbing p. F.	130 —
Slagelse	109 —	Aalborg	1040 —
Roskilde	83 —	Ribe	500 —
Kallundborg	125 —	Aarhus	416 —
Slangerup	104 —	Horsens	312 —
Holbæk	114 —	Kolding	312 —
Korsør	31 —	Vejle	208 —
Ringsted	36 —	Varde	156 —
Nykøbing S.	31 —	Skouffner (Skanør	
Præstø	21 —	eller Skagen?)	10 —
Vordingborg	20 —	Thisted	10 —
Storeheddinge	31 —	Nykøbing p. M.	21 —
Stege	52 —	Sæby	78 —
Odense	572 —	Lemvig	104 —
Assens	177 —	Holstebro	104 —
Svendborg	281 —	Grenaa	41 —
Kerteminde	135 —	Æbeltoft	93 —
Nyborg	281 —	Viborg	208 —
Middelfart	114 —	Hjørring	42 —
Faaborg	68 —	Skive	42 —
Bogense	104 —	Mariager	78 —
Rudkøbing	30 —	Ringkøbing	104 —

¹⁾ Historie om Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen af H. Jahn. Pag. 127.

²⁾ Smsteds. Pag. 493.

Malmø	520 Rdlr.	Trondhjem	312 Rdlr.
Landskrona	208 —	Christiansstad	104 —
Ystad	364 —	Lund	104 —
Maribo	94 —	Cimbrishamn	31 —
Helsingborg	156 —	Falsterbo	31 —
Varberg	52 —	Loholm	52 —
Skanør	51 —	Kongsberg	21 —
Sølvitzborg	21 —	Udevalle	26 —
Falkenberg	41 —	Stavanger	104 —
Marstrand	416 —	Schien	104 —
Tønsberg	78 —	Kongelv	52 —
Frederiksstad	404 —		

Kapitlerne betalte:

Roskilde	500 Rdlr.	Lund	450 Rdlr.
Ribe	300 —	Aarhus	350 —
Viborg	200 —	Oslo	150 —
Stavanger	50 —	Bergenhus	100 —
Trondhjem	100 —		

Man ser altsaa herefter, at Varde er sat i Skat som Helsingborg i Skaane.

Ti Bønder lagdes i Læg sammen og betalte 25 Daler; Fæstebønderne lagdes ogsaa 10 i Læg sammen og betalte det halve af 25 Daler. Hver Smed, Skomager, Skræder, Murermester, Møller og Pebersvend, som boede paa Landet og brugte Avl, gav »5 Ohrt i Specier«; brugte han ingen Avl, saa det halve. En Dreng, som tjente for fuld Løn, betalte en enkelt Daler og $\frac{1}{4}$ Ohrt; Kongens Ugedagstjenere $2\frac{1}{2}$ Ohrt. Ingen var fri for denne Skat, end ikke Fogderne og Skriverne, undtagen Adelens Ugedagsbønder. Hver Provst og Præst paa Landet betalte 6 Daler.

Den 14de Marts 1626 udskrives den samme Skat, i alt Fald for Købstædernes Vedkommende. 26de September 1626 udskrives atter en Krigsskat med $\frac{1}{3}$ Forhøjelse for Landets Vedkommende, medens Købstæderne vedbleve at skatte i samme Forhold, og endelig udskrives den 25de Marts 1627 en lignende Skat som den forrige.

Disse 4 Skatteudskrivninger maa altsaa for Vardes Vedkommende have beløbet sig til 624 Rdlr. eller 936 Sletdlr., hvilket ogsaa stemmer med Regnskabsførerens Ind-

betalinger¹⁾. Kun maa man bemærke, at det har gaaet noget trangt med at faa den betalt, og de to sidste Skatter, udskevne henholdsvis den 26de Septbr. 1626 og den 25de Marts 1627, ere først blevne erlagte paa én Gang 1627 til Slotsskriveren paa Riberhus.

Den 25de Marts 1627 paalagdes foruden den førnævnte Krigsskat ogsaa en Madskat, hvoraf Købstæderne maatte betale tilsammen 50,137 Rdlr.²⁾, men maaske har Varde været i Fjendevold, inden denne blev opkrævet her; den var for Resten ikke saa ganske ringe, idet alene Købstæderne var paalignet 50,000 Rdlr.

Foruden disse Extraudgifter kom saa Postpengene, der i hine Tider bleve ikke saa ganske lidt, idet man maatte leje et privat Bud, hver Gang et Brev eller lignende skulde besørge fra den ene By til den anden eller fra Byen ud paa Landet. For et Brev til Ribe kunde man saaledes give fra 1 K 4 β til 3 K ³⁾, det første til en Dreng, det sidste til en voxen. Et Bud til Kolding var vel en Smule dyrere, men for en 3 à 4 K kunde det nok lade sig gjøre, til Lundenæs kostede det 1 K ⁴⁾. Naturligvis kunde man ogsaa komme til at give mere. Jeg ser saaledes, at der er betalt et Postbud fra Kolding 4 Kurantdaler⁵⁾. For længere Ture betaltes selvfølgelig mere; saaledes fik f. Ex. Peder Lauridsen for nogen breffue, han 1627 Løb hen med Vdj Norden, 3 Daler; men »Vdj Norden« maa vel ogsaa have været et længere Stykke, sandsynlig Lønborggaard,

1) 1626 den 13de Nouember Vdlagde ieg ij Hundert oc 6 Rdlr. som Kom til Ribehusz 234 Sletdlr. Gaft ieg Let Knud for samme Penning at bære til Ribe 3 K . 1 Puesz 4 β . — 1627 den 4de Maj Antuordet ieg Johan Glarmester med sig til Ribe den 4 Part schat som schulde haffue Veret ytt til Sct. Valborgs Dag nest fore som Var 156 Rdlr.: 234 Sletdlr. — Den 12te August Antuordet ieg Peder schriffuer De tuende Terminer af den store schatt som Var 312 Rdlr.: 468 Sletdlr. 1 Puesz til samme Peng 4 β .

2) H. Jahn: Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen Pag. 510.

3) 1626 d. 21 Nouember Giffuen Willem Kleinsmeds Dreng for hans Løb til Ribe paa Byens Vegne 1 K 4 β . — 1627 d. 29 Juni Giffuen til Knud for hans Løb til Ribe paa Byens Vegne 3 K .

4) 1627 d. 7 August gaff ieg 2 Karle som Løb til Kolding at giffue Varsel 1 Rdlr. 4 β .

5) 1627 d. 5 Juli gav ieg en Postbud aff Coling 4 Courandlr. (1 Courandlr. = 80 β .)

Ringkøbing o. s. v. Hertil kom saa de Rejser, som Borgmestrene eller andre paa deres Vegne maatte gøre paa Byens Bekostning, og disse Rejser bleve jo flere, efterhaanden som Tiderne bleve urolige. Jeg skal blot nævne en Rejse til Viborg, som Borgmester Peder Mørch gjorde den 19de August 1626, og fik af Regnskabsføreren 8 Rdlr. Raadmand Hans Nielsen gjorde 1631 en Rejse til København og tilbage igen, og den kom kun paa 23 Rdlr. 32 β eller 35 Sletdlr., derunder iberegnet Vognleje, Færgepenge, Fortæring og øvrige Bekostning, og det var endda i Oktober Maaned og efter Kongelige Majestæts Brev. En ganske almindelig Rejse kunde gøres endnu billigere; saaledes fik Bertel Skræder i August 1627 kun 14 Daler til den samme Tur.

En ganske almindelig Udgift var dengang Øl til Borgmester og Raad, naar disse vare samlede i en eller anden Sag, som vedrørte Byen, saaledes naar Skatten blev underskrevet og fremlagt, naar Gaderne bleve eftersete, naar Bymarken blev besigtiget o. s. v. Det var just ikke store Summer, der bleve udgivne ved disse Lejligheder; 1 \mathcal{L} , 12 β , 8 β kunde som oftest gøre det ud¹⁾. Selv midt i Fejdens Tid kunde de ikke undvære Øllet; saaledes blev der 12te December 1627 drukket Øl »offuer Regenskabets«.

Som bemærket, var Tilstanden alt andet end god, da de kejserlige Tropper overskred Landets Grænse. Raadmand Ture Terkelsen gjorde paa Valborgs Dag 1628 sit Regnskab op med Byen, og det blev ikke til Gunst for den sidste, idet Byen blev ham skyldig af gammel Gæld 210 Sletdlr. og af ny Gæld 114 $\frac{1}{2}$ Sletdlr. foruden Udlæg til Bøsseskytterne, til den store Kongeskat m. m., i alt 1504 Sletdlr. Alle disse Fordringer annammede saa Borgmester og Raad »at foruare vdj Byens Gjemme, Och loffue at holde Turij Terkelsen och hans arffuinger det schadeszloesz Met nogen anden gammel Quitantzer och Kongebreff som for Dette Regenskab er Vdlagt.«

1) 1626 d. 18. November. Gaff ieg Peder Andersen for Øll, som bleff fordrucken offuer Regenskab 5 \mathcal{L} . 4. December gaff ieg for Øll, som bleff fordrucken Den tid Vij besoe gaderne 12 β . — 1627 d. 4. Maj giffuen for Øll, som blev fordrucken den tid Vij besoe Gaderne 8 β . 29. Juni Vdlagde ieg til Madtz Gelderup efter hans Sedels Indhold til Øll, som bleff fordrucken aff Borgmester og Raad 1 \mathcal{L} . 9. Aug. Vdlagde ieg til Øll, som bleff fordrucken den tid Vij gjorde Regenskab om schatten 1 \mathcal{L} .

Efter at man i nogen Tid fra Ribe havde haft Folk ude for at spejde efter Fjenden, kom han endelig til denne By den 28de September 1627 under Anførsel af Oberstløjtnant Sigismund Lysser. Mange af de fornemste Borgere havde dengang forladt Byen, deriblandt Lensmanden Albert Skeel til Fusingø, der allerede den 9de September med Familie forlod Ribe for over Haderslev at gaa til Fyn. De rige bortsendte deres Guld- og Sølvsmykker til Øerne eller Marskegnene for at have dem i Sikkerhed. Naar man intet videre mærker til disse Sikkerhedsforanstaltninger fra Varde, ligger det vel i, at her var ikke mere, end man troede, man kunde passe det selv. I Ribe Kæmnerregnskab findes for 7de September opført en Regning paa Kørsel af Kongl. Majestæts Sangere til Varde; men hvad de kongelige Sangere skulde i Ribe, eller hvorfor de gæstede Varde, melder naturligvis Regningen intet om.

Hvad Dag Fjenden ankom til Varde, kan jeg ikke finde; men da Regnskabet viser en Regning for 29de Septbr. paa forskellige Sager til Vagthusene, som Planker (Deller), Stangjærn, Løsholte, Stænger, Reb o. s. v.¹⁾, maa den vel da have været her.

Den 7de November fik de en Træhest lavet²⁾, og den 18de Februar 1628 fik de en Galge, og da den blev rejst, drak man en hel Tønde Øl paa Byens Regning³⁾. Blandt de Arbejder, Fjenden foretog for at sikre sig selv og holde Byen i Ave, var først og fremmest en Skanse paa Arneberg, det højeste Punkt, hvorfra de med deres Skyts kunde beherske Byen.

I Ribe maatte Byen selv bekoste baade Materialerne til Skanserne og Arbejdet med at opkaste dem.

Enten maa de kejserlige selv eller ogsaa Bønder fra Omegnen her have gjort Arbejdet og leveret Materiale, da der i

¹⁾ 1627 d. 29. September gaff ieg for 1½ Tilt Deller til Vackthusen 1½ D. 1 ₤. 7. Nouember giffuen Olloff Nielsen for 2 Stenger til Vackthusen 3 ₤.

²⁾ 1627 d. 7. Nouember giffuen for 1 Del til Trehesten 1 ₤, for 1 lang Sper 12 β, Kristen Tofft for Hesten at fæge 8 β.

³⁾ 1628 d. 18. Februar Giffuen Peder Buch for 1 Tre til Gallien 1 Rdlr., giffuen Jens Clausen for 1 lang Tre 3 Rdlr., giffuen for 8 Stenger 3 Rdlr. 8 β, Stangjern 3 ₤, til 4 store Søm giffuen for dennem at slaa 4 β, giffuen Johan Ambrosen for 1 Tønde Øll, som Dij fordrach, der de Reste gallien, 2 Rdlr.

Regnskaberne kun for 1628 findes omtalt for et Læs Tømmer til Skansen 8 β , der dog vist maa have været en Drikkeskilling. Derimod skriver Hans Nielsen 1630 i Regnskabsbogen, at han har overtaget et Stykke Eng, som kaldes Bleghaven, hvilken han har ladet indhegne, eftersom den var ødelagt af Fjenderne, der havde opgravet den for at gøre »Skanzer« af Saaderne (Græstørvæne)¹⁾. Foruden en Kvartermester og en Feltskriver har Varde til forskellige Tider haft længere Indkvartering, saaledes fra 26de Maj til 24de August 1628 af 5 Musketerer, dernæst en Maanedstid af 4 ny Musketerer. Den 7de Novbr. samme Aar laa her 40 Musketerer. Fra 4de Juledag 1628 til 26de Februar 1629 laa her 12 Dragoner o. s. v., men Byen har sikkert lidt endnu mere af de gennemdragende Horder, der paa Forbifarten have søgt at »redde«, hvad de kunde.

Øverstkommanderende paa Egnen har sikkert været den Officer, der som oftest benævnes »Fyrsten selv« eller ogsaa »Fyrsten af Hadersleff«. Det kan ikke være Wallenstein; thi han havde i Begyndelsen af 1628 sit Ophold paa Koldinghus, drog saa om Vinteren 1628 til Wien²⁾ og opholdt sig derefter en Tid i det mecklenborgske. Adler tror sikkert, at ved »Fyrsten« menes Frants Albrecht af Sachsen Lauenborg, der dengang stod som General-Vagtmester i kejserlig Tjeneste og var anvist Haderslevhus Amt, for at han kunde gøre sig betalt for sine Omkostninger ved Hvervningen, dels ogsaa for resterende Sold. Den 18de Januar 1628 var han i Ribe, og da han kom igen samme Aar, var det med et Følge af 60 Heste. Af hans Fortæring i Ribe er kun Vinen ført Byen til Regning, dels fransk Vin, som han drak hos Borgmester Hans Friis, dels spansk Vin, som han drak i sit Kvarter. Derefter omtale Ribe Bys Regnskaber ham ikke mere det Aar; men Varde Bys Regnskaber omtale ham som værende i Strandby den 5te August samme Aar, og sandsynligvis har han været der ogsaa den 8de og maaske længere endnu efter de Rekvisitioner paa

1) 1630. Den Støck Eng, som kaldes Bleghaffuen, som af fienderne bleff opgraffuit oc giort Schantzer med Saaderne, hafuer jeg ladet Indhegne, eftersom den War Øde oc for Wøstet, huor Aff Jeg giffuer den skulde Som Maren Rasmusdatter før gaff, der den War Ved macht, 1 Rdrl. 2 \mathcal{F} .

2) Efter Slange og Baden.

Vin, som fandt Sted fra Oberstløjtnantens Side¹⁾. Muligvis har Strandby²⁾ været et af de Steder, hvor de Skibe lagde til, som fra Bremen, Brabrand og Dynkerken tilførte de kejserslige Tropper Proviant.

Blandt Officerer, som i kortere eller længere Tid have opholdt sig i Byen, nævnes Hopmændene (Kompagnicheferne) Roeck, Prindsendorf og Exel; af disse har vistnok Roeck ligget i Byen i længere Tid, da der trede Gange i Røgnskabet er opført Summer paa 15, 18 og 45 Rdlr., som bleve udgivne til en Foræring til Hopmand Roeck, ligesom der ogsaa efter Ordre fra ham er hentet Øl op i Skansen, hvor man drak Øllet og slog Tønden i Stykker, hvilket ikke saa sjældent har fundet Sted, særlig henimod Slutningen af Indkvarteringstiden³⁾. Ogsaa Prindsendorf har ligget her i nogen Tid sammen med Skatskriveren; han har saaledes brugt 2 Bøger fint Papir paa Byens Regning, ligesom han ogsaa nævnes i Tingbogen for 1634, hvor Bertel Skræder formener, at samme »hopmand hans sprindtzerdorph, som her en stund loe i Varde, haffde hans Rette hoffuitquartier i Ribe med hans Frue, som de kalte Lisze.«

- ¹⁾ D. 5. Augusti. Der Offuerste Lüttenant laa i Strandby schicket ham en kurerskütz Poffuel till mig, at wj schulle forschaffe hannem oc »førsten Aff Hadersleff« Nogen tønder »gaatt gammelt Øl«. Samme tid leuerit ham 3 tød. goed gamell Øll huer Td. 2 Rdlr.: 6 Rdlr. — D. 8. Augusti. Kom Bernt Kornschriffuer fra Strandby med quartermesterens Dreng med befaling till mig at ieg strax schulle forschaffe dennem mere gaat Øll till Offerste Lüttenant oc daa Kiøfte ieg en Oxehoffuit gammell Øll for 15 ƒ = 2 Rdlr. 3 ƒ . Samme Dag Vdlagt hos en Marcertentersche Som loe til Peter Andersens oc haffde Wiin att Selge 17 $\frac{1}{2}$ Støffken Wiin till Offerste Lüttenant som Byen Mothe bethale. Och jeg betalte Samme quinde, som hiede Margrette, 15 Rdlr.
- ²⁾ Strandby er en lille Landsby, som nu hører under Esbjerg, og hvorfra tidligere Overfarten skete til Fanø.
- ³⁾ 1628. 23. Maj Lod Michal Roeck, hopmand, Vdtage til Schantzen fra mig og føre paa Arnbergh en tønde gaatt øll oc blev borte medt tønd. oc Alt derfor 1 ƒ : 2 Rdlr. 2 ƒ . — Hopmand S. Printzendorffer oc schattschriffueren forschaffet 2 Bøger fin papir paa Byens Vegne 1 $\frac{1}{2}$ ƒ . — 1629 d. 21. Maj Vdlagde ieg 10 Rdlr. til de 8, som Hopmand Roeck bleff foræret: 18 Rdlr. — 16. Augusti Vdlagde ieg til Rasmus Gelderup 10 Rdlr., som Byen haffde Laant aff hanem til den for Æring til Hopmand Roeck fick 15 Rdlr. — 1631 Februar. Christen Simonsen for hans Vdlæg til Byen til Foræring til Hopmand Roeck 45 Rdlr.

Om den samme Hopmand (Kaptajn) Prindsendorff meddeler en af Raadstueprotokollerne i Ribe, at han med Frue og desuden 8 Personer vare indlagte i Peder Jakobsens Hus. Paa Kaptajns Spørgsmaal til Borgmester Hans Friis om, hvem der skulde kontribuere af Huset og levere ham hans Underholdning, svarede, at Ejeren og hans Brødre havde forladt Byen. Nu truede Prindsendorff med, at han vilde lade 30 Soldater nedrive Huset og opbrænde Tømmeret, hvis man ikke skaffede ham den Kontribution, som paalaa Huset. Saa overtalte Borgmesteren en Borger Dynes Lassen, Peder Jakobsens Nabo, til at paatage sig ogsaa disse 10 Menneskers Underhold foruden de 7 Mand og 16 Heste, han havde i Forvejen, og Borgmesteren lovede ham Erstatning derfor. Han kostede dem nu først i 12 Dage, hvorfor han beregnede sig 6 Mark for Personen daglig. Derefter kom han ved Hjælp af Kaptajns Skriver, som derfor fik en Dusør, til Akkord med denne, at betale ham 3 Daler om Dagen i Stedet for at levere Proviant in natura og desuden daglig en Kande Eddike, et Læs Brænde og et Riber-Pund Tælle om Ugen og 2 Skpr. Salt. Dynes Lassens Udlæg blev paa den Maade 644 Daler efter hans egen Regning, men den blev senere af 4 uvillige Mænd nedsat til 230 Daler.

Den tredje Exel synes at have været med til før Afrejsen at pine saa meget ud af Byen som vel muligt. Han har saaledes i Pinseugen i Maj 1629, altsaa umiddelbart før Afrejsen, aftvunget Byen 20 Rdlr. foruden en Tønde Øl til Folkene¹⁾.

Ogsaa Oberstløjtnant Lysser har været her i Besøg; han boede for Resten i Ribe hos Mogens Graffue, hvor han havde sin egen Hovmester og egne Kokke. Mogens Graffue var formedelst Studehandel Ribes rigeste Mand paa den Tid; han har nok ogsaa maattet holde for, saa længe han har kunnet. Ribe har ogsaa maattet levere under Navn »Foræring« $\frac{1}{4}$ Stud²⁾

¹⁾ 1629 Maj. Aff den Sum penge Som Wor 20 Rdlr. Som Hopmand Exel tuang os Aff att giffue segh i Pintz Uge Daa Vdlagde ieg der till Peng 6 Sletdlr. — Hans Folek fick en Tønd øll aff Else derfor $1\frac{1}{2}$ Rdlr.: 2 Sletdlr.

²⁾ D. 30. Septbr. 1627 daa gaff Jeg L. P. Slagter for en Fjerning Nød, som kam neder udi Mogens Graffues Hus til Øuerst Lüttenandt V Mark.

og 1 Td. Øl¹⁾, endvidere hvidt Sukker, Æbler, en Pibe spansk Vin m. m.; ogsaa Byraadet maatte give Oberstløjtnanten Foræringer, saaledes 2 Gange en Sølvkande, et Guldarmbaand, 2 Stykker rødt Klæde til »Lyberj paa sine Folck for tilsammen 516 Daler«. Den eneste af de andre Officerer i Ribe, der omtales at have faaet Foræring, er Hopmand Spritzendorffer (Prindsendorff), der har faaet 1 Tønde Hamborger Øl samt 22 Kander Rhinskvind.

I August 1628 omtales 4 Officerer, hvilke i et andet Regnskab nævnes som Hopmænd. Regnskabet faar Lejlighed til at nævne dem, eftersom Byen maatte sende Soldater til Ribe for at hente Vin til dem. Hvorfor de 4 Hopmænd dengang have været i Byen, kan jeg ikke bestemt sige; men da den næste Udgift i Regnskabet er en Udgift til Bymænd, som vare udtagne til sammen med de fremmede at taxere »den Mark sønden Broen«, og den næste igen er »Lægter til Pæle, der skulde slaas ned i Agrene med Mærker paa«, saa ligger det nær at antage, at deres Nærværelse har staaet i Forbindelse med ovennævnte Taxering.²⁾

Endvidere omtales nok engang Hopmændenes Tilstedeværelse i Varde, nemlig mod Krigens Slutning, da de ere komne syd fra paa Vejen til Ringkøbing for at hente Korn; men om det er de samme Hopmænd eller andre, kan man ikke se.³⁾

Endelig er der et større Besøg i Januar 1628, da Oberstløjtnanten med andre højere Officerer kom til Varde for at modtage Edsafleggelse til Kejseren. Med Hensyn til denne Sag, da indstævnedes jo Wallenstein den holstenske Adel til

1) Hans Schrier for 2 thønder Hamborger Øll VII Daller, den ene bleff foræredt Øuuerst medt og den anden hopmand prinsendorp medt.

2) 1628. 25. Aug. bleff Soldatter Vdsickett att hente Wijn i Rijbe til 4 Officerer huortill Turi Vdschickett 4 Rdlr. som jeg Vdlagde. — 1628. 25. Aug. (Tures Regnskab) Vdlagde jeg til Wjnn som Bleff hent i Rijbe til dij 4 Officerer eller Hopmænd 6 Sletdaler. — Samme Dag. Til Bymændene Som Wor Vdtagen med dij fremmede Mend aff Schatzherret att taxere den Mark Sønden Broen, schaffet ieg en gammel Tønde øll och Brændevin dertill kostet tilsammen 3 Rdlr. 3 ƒ. Lechter Att giøre pæll aff Att slaa i Agerne med Mærke paa, Och hans Snedker, Som gjorde dem Betalte sig 2¹/₂ ƒ = 2 ƒ 8 β.

3) 1629. 21. Maj Vdlagde ieg 4 Rdlr. til de 20 Rdlr., som Bleff foræret Hopmændene, som kom syd fra oc schulle efter Kornet til Ringkøbing.

at møde i Røndsborg for at hylde Kejseren, eftersom Kong Kristian ved at fejde mod sin Lensherre havde sit Len forbrudt, men der mødte kun yderst faa. Imidlertid gik det ud over de ikke-mødende, idet Wallenstein belagde deres Gaarde med tredobbelt Indkvartering, efter hvad Holberg og Slange berette. I Ribe-Regnskabet findes Beviser for, at der er afordret Stæderne Ribe, Varde og Ringkøbing en Ed ¹⁾, hvad dog hverken Holberg eller Slange omtale. Adler mener derfor i sine ovenfor citerede Samlinger, at det hele muligvis er noget, som Underbefalingsmændene have gjort paa egen Haand for ogsaa ved denne Lejlighed at skaffe sig en Extra-Indtægt. Ovennævnte tre Stæders Borgere, skriver Adler, bleve i Januar 1629 af Fyrsten (Frantz Albrecht af Sachsen-Lauenborg) indstævnedes til Eds Aflæggelse, og Borgmester Hans Friis fra Ribe var i den Anledning i Haderslev for at tale med Fyrsten »paa menige Borgeres Vegne« og overrække ham en »Supplicadz« fra dem om Fritagelse herfor. Maaske har han ogsaa haft en lignende Supplicadz med fra Varde, efterdi der i Regnskabet fra 1628 under 9de Juni findes en Udgift til Øl, der blev fordrucken, da Supplicadzen blev udsendt til Ribe, og underskreven af Borgmester og Raad med 24 Mænd.

Den 28de Februar kom den i Haderslev kommanderende Oberstløjtnant til Ribe for at modtage Eden, men han blev tilfredsstillet med en Foræring af et Guldhalsbaand og nogle andre Sager, og Borgerne bleve forskaanede for Eden. Borgerne i Varde og Ringkøbing maatte betale det halve af omtalte Foræring. ²⁾

Med Hensyn til ovenanførte Beretning af Adler maa jeg først gøre den Indvending, at Edsaflæggelsen allerede var afordret Varde By i Januar Maaned, da Oberstløjtnanten fra

¹⁾ Adler: Tredje Samling S. 26.

²⁾ Anno 1629 haffer B udgiffuen For en Supplicadz Till Førsten paa Hadersleff den Tid de vilde haffve haft Eedt af Borgerne 2 Daller. Item Anno 1629 d. 28. Februar haffuer Borgermester oc Raad paa Mienige Mands Vegenn Foræridt Ouerst Lütten-andt vdaff Hadersleff En Guld Halsboend oc andett Foræring, Koste Tilhobe 236 Rigs-Daller, den Tid han var her vdj Byenn oc anholdtte att ville haffue haft Eedt aff Borgerj, hvorfor vi bleff forschonidt, som dj Dannemænd af Vorde oc Ring Kjøbing vor Jutterrerredt (entreret) medt paa halff Bekostning, der aff tilkomme os 118 Rdlr. er vdj Slette Pendinge 177 Daller.

Ribe med flere Officerer kom til Byen desangaaende, men Regnskabet beretter, at Borgeriet vilde »ikke Suerge Keiseren«; de »fourit« (fodrede) dem, saa godt de kunde, fortælles der, og saa tog de blot Bønderne i Ed. De maa ogsaa have »fourit« dem godt; thi først hentede de 2 Kander Mjød hos Maren Rasmusdatter, saa hos Hans Nielsen 19½ Kander Vin à 3 ₤ og saa hos Borgmester Otte Rasmussen, hvor Kvartermesteren havde indbudt Gæster, 8 Kander Vin à 3 ₤¹⁾. Naar Vardenserne allerede i Januar Maaned bleve fritagne for Edsaffæggelsen, synes der ikke at være nogen Mening i bagefter i Februar Maaned at gaa sammen med Ripenserne om at løskøbe sig fra Edsaffæggelse. Udskejelserne af de indkvarterede Soldater have været store og trykkende for den lille By og dens Indbyggere. Tingbogen fra 1632 indeholder en Klage fra adskillige Borgere angaaende de Lidelser, de have udstaaet i Fejdens Tid, hvoraf man kan danne sig en Forestilling om, hvad der er foregaaet. Husene have de lagt Beslag paa og ofte udjaget Beboerne efter at have pryglet og sparket dem. Kister og Gemmer have de opbrudt og taget, hvad der var Umagen værd. Heste og Vogne tog de for aldrig mere at levere dem tilbage. Undertiden tog de Hestene paa Marken, til andre Tider i Stalden, og endelig kunde de ogsaa lade en eller anden Borger gøre Ægt, og naar de saa vare komne til Bestemmelsesstedet, tog Fjenderne baade Hest og Vogn, og Ejeren maatte hjælpe sig med Apostlenes Heste til Hjemfarten. Det hændte ogsaa, at en Borger kunde blive blød om Hjærtet over at se sine Heste i Fjendens Vold, og saa købte han dem tilbage; men da kunde det ogsaa hændes, at naar Fjenden havde faaet Pengene, puttede han dem i Lommen og beholdt alligevel Dyret, saa Borgeren blev snydt to Gange.

¹⁾ I Januarj Maanet Kom Kejsers Officerer Vity Nicotemus. Offuerste Lüttenant Aff Rijbe De Offuerste Præsinger (?) med flere hid til Byen Och tog Eed Aff Bønderne, Men Borgeriet icke Will Suerge Keiseren, Men Ellers fourit wj dem i huis maade Wij Kunde. -- Der bleff hent aff mit hus 2 Kander Miød till dem i Maren Rasmusdatters à 12 β = 3 ₤. Samme tidt bleff hent Wijn till Dem aff Anna S. Madtz Jørnensens hus, som hørte mig till Bekom dij som bleff fordrucken der i deres Losemente 19½ Kande à 3 ₤. Item til Otto Rasmussen Som Quartermester bedt giester paa 8 Kander à 3 ₤. Peng 20 Daler 2 ₤ 8 β.

Fra andre Steder klages der over, at Soldaterne tog baade Kalve, Køer, Mad og Drikke, indtil der ikke var mere tilbage, sparkede saa Folkene ud af Huset og satte dem i Raadhuskælderen. For øvrigt har det vist været et artig Leben, de førte indbyrdes, idet enkelte af Krigerne havde baade Kone og Børn med sig. Et Sted laa der 11 baade Karle, Kvinder og Børn, hos en anden var der 8 af samme Blanding, et tredje Sted 5 o. s. v. En af Førerne laa hos den senere Raadmand Kristen Jensen, som de plyndrede for en Hoben Husgeraad. Andre klage over, at Fjenderne jagede dem ud af deres Senge midt om Natten, saa Borgerne med deres Koner og Børn maatte ligge paa Straa og endda prise sig lykkelige, at de ikke oven i Købet fik Prygl og kom i Raadhuskælderen. En Borger klager over, at han tit maatte rømme Huset for dem, og Peter Andersen klager over, at han havde baade Officerer og Heste, og da de rejste, tog de for flere Hundrede Rigsdaler med sig.

I Tingbogen fra 1632, hvoraf desværre en hel Del er ødelagt, gør Bertel Skræder paa mange Borgeres Vegne Erstatningskrav gældende for de Tab, som de havde lidt i Fjends Tid, og en hel Del Vidner afhøres desangaaende: »Hans Andersen Degen Vondt i Dagh med Opragte fingre og Ed, att Vdj findernes thiid bleff baade hand og hans hostrue Vdtjagitt, slagen och dragen aff dier egen husz aff finderne, som der Var indlagt i quartier. Niels skamstrup, borger i Varde, Vondt i Dagh med samme Ed, att Vdj sidste Vfridtzhiiid bleff hand Vdjagitt, slagen aff hans egen husz aff finderne, som der var indlagt, och bleff en haab aff hans klæder och godtz fra ham (tagen); disligeste hans heste bleff ochsaa samme thiid aff finderne thagen fra ham. Daniel christensen, Murmester, Vondt Iligemaade med Opragte fingre och Ed, at i same Vfridtzhiiid bleff hand og hans hostrue ochsaa Vdjagitt aff der egen husz aff finderne, som var i hans husz. Iligemaade Vondt hans christensen Janderup med hans Opragte fingre och Ed, at i same Vfridtzhiiid bleff hand aff finderne Vdjagitt, slagitt och dragitt, och same thiid thog de baade hans heste och Vogn fra ham. Morten christensen Andtzager Vondt med hans Opragte fingre och Ed, att i findernes thiid thog finderne fra ham baade heste och Vogn, der hand gjorde Ægte med dem Synder Paa. Item Vondt Lasz Pedersen Øse med Opragte fingre och Ed,

att i same Vfridtzthiid thog finderne fra ham hans Vogn og en hest fra Lauridtz skreder Vittarp och en hest thog de fra ham som den gik paa Varde Ager, Och dette gjorde de finder, der loe her i Varde i quartier. Line hans skamstrups Vondt med hinds Opragte fingre och Ed, att i same Vfridtzthiid thog finderne fra hinde 2 heste och en Vogn och slog hinde och thog hinde en hiel haab kleder och andett Vd aff hendis husz. Morten Knudsen Vondt med hans Opragte fingre och Ed, att i same Vfridtzthiid thog finderne fra ham 2 Heste och den enne kjøffte hand igien, saa thog finden baade hest och Pengh Och Opslog finderne hans Kister och skriin och thog ald hans hostrues kleder desligeste anditt, som der fandis, saa megitt di self Wilde. Ebe Jepsen Vondt med same Ed, att Vdj same findernes thiid thog de en hest fra Chresten tusen och slogh ham Och det Vor de finder, som loe her i Varde Vdj quartier. Jep Graffesen Vondt med hans Opragte fingre och eed, att finderne slogh baade ham och hans hostrue och thog kalff och ko fra ham och lod hans hostrue indsette i Radhuset for hun icke haffde noch Mad att giffue dem, som Di Ville Lønborrigh Vondt med ligesame Ed, at finderne thog fra ham hest och Vogn och det giorte di, der Var husz ham i quartier Thue Christensen Vondt med hans Opragte fingre och Eed, att i same thiid Loug der Ellefue aff Keysers folk huosz ham i quartier baade Karel, quinder Och børen, Och thog 2 aff di same hans Heste och Vogen ham aff hans gaard och nogitt Senge Kleder Och slogh ham. Thamis Lydom Vondt, att han i same feydis thiid bleff aff finderne slagen Och dragen aff dem, som Loug i quartier thil hans. Ollaff Nielsen Vondt med lige same Eed, att loe der 8 Karle, quinder och børen och thog de en ny Vogn och 2 heste fra ham och Kiøffte hand same heste igien fra dem, och slog di hans hostrue. Gregers Chrestensen med same Eed, att en, som Loe i quartier thill hans, slog och drog ham och hans hostrue och Vdgiende dem aff hans husz Och Opslog hans kiste och thog nogitt aff hans hostrues kleder bort. Iffuer Nielsen Vondt med hans Opragte fingre och eed, att di stold en haab fra ham bode kleder och anditt Och bleff och hans hostrue satt i Radhusz Kielder, hvilke var fem, som var i quartier huosz ham. Chresten Jensen Borgmester Vondt med Lige same Eed, att Vdj findernes thiid var der en fører indlagt

thill hans sielffs Och der hand drog bort Plünderitt hand en gandske haab huszgeraad Och thitt maatte Rømme husen for ham. Peder Andersen Borger i Varde Vondt med hans Opragte finger Och Eed, att Vdj ald den thiid mens finderne Var her i byen Haffde hand Vdj quartier Officerer Och heste Offr hans formue och den thiid dj drog bort thog dj Vel for nogne hundrede Daler. Siden thog di fra ham mier end for nogne hundrede Daler. haltrup Vondt med hans Opragte fingre och Eed, att hand och hans hostrue bleff Vdjagitt och slagitt aff di Soldater hand haffde i hans husz emidlertid hans hostrue Saad inden Kierkesede Och thog adskillige slags godtz fra ham. Jb Jepsen Vondt med Lige samme eed, att finderne thog fra ham for 2 Daler och Vdiagitt ham att hand motte lige Paa nogitt halem. Olluff Suendsen Vondt, att finderne slogh hans hostrue i feydens thiid. Lauridz Hansen Vondt med lige samme Eed, att di soldater, som Loe huosz ham i findernes thiid, thog 2 heste fra ham och slog och drog ham. Madtz Lauridzen Asp Vondt med hans Opragte fingre och Eed, att finderne Plünderett fra ham en hiel haab aff det hand haffde och slog och drog ham och hans hostrue och satte ham i Radhusitt. Jep christensen Diurup Vondt med hans Opragte fingre och Eed, att di soldater hand haffde i findernes thiid thog fra ham miesten Diel dett hand haffde, och der hand haffde icke lengere att Vdgiffue, saa satte di ham i Radhusz Kielder och slogh ham. Ydermiere Vondt for^{ne} mend med Opragte finger Och eed, att di icke i nogen mader haffr foett nogen erstatteningh eller betalingh for huisz skade, som di haffde Liid i nogen mader aff finderne Och thilspurde Bertel skreder for^{ne} mend samt menige mend i dagh thing søgte Om dett dem icke Vitterligt Var, att den hopmand hans sprindtzerdorph, som her en stund loe i Varde, haffde hans Rette hoffuitt quartier i Ribe med hans frue, som de kalte Lisze. Hertil suarede hans Degen, Niels skamstrup, Knud skreder o. s. v. (Svaret og den øvrige Del af Klagen ulæseligt).

Foruden den brutale Behandling af Indbyggerne er der sandsynligvis ogsaa sket betydelig Molest paa Bygninger, særlig Døre og Vinduer. Af Ribe Raadstue-Protokol fremgaar tillige, at Fjenderne ikke blot molesterede enkelte Dele af en Bygning, men endogsaa rev hele Bygninger og Huse ned, naar disse vare forladte af deres Ejere, og ingen vilde kontribuere

for de bortrejste. Flere Steder gik det derfor saaledes, som Raadstueprotokollen siger, at Ejerne ved deres Tilbagekomst fandt »deris Huse oc Gorde schamferedt oc en Part neder Reffuen oc i Grund ødelagt formedelst der icke var bleffuen kontribuerit deraf.« Overfor saadanne Udskejelser have Borgerne søgt at bjærge sig ved at give Forøringer til de Folk, der have haft noget at sige, ikke blot til Officererne selv, men ogsaa til deres Koner. Hopmand Rock fik saaledes en Gang en Forøring til 45 Rdlr. (se Side 128), Hopmændene, som i Maj 1629 kom syd fra, fik 20 Rdlr. (se Side 130), og den 15de September 1628 forærede de Otto Corporals Frue 6 Rdlr.; sandsynligvis har hendes Mand til den Tid været bedre situeret end senere, da der i Januar 1629 af Borgmester og Raad blev bevilget ham af Byen et Par Buxer, eftersom han næstendels gik nøgen¹⁾. At fornævnte Udskejelser for en stor Del ere foregaaede under Indflydelse af Drikkevarer, er vel mere end sandsynligt; men hvad der paa den Maade er »fordrucken« omkring i Husene af dem, som laa i Kvarter, kan man jo slet ikke komme efter hverken af Regnskaberne eller ad anden Vej; anderledes forholder det sig derimod med, hvad der er paalagt Byen at udgive til Drikkevarer, naar de højere Officerer og andre kom til Byen, og dette turde vel ogsaa afgive et Maal for, hvad de menige kunde bruge af den Slags Varer; thi det er vel gaaet her, som Ordsproget lyder: »Som Herren er, saa følge hans Svende«. Jeg skal for at give et lille Vink om, hvad der kunde paalægges en lille By som Varde til Drikkevarer, tage i Sammenhæng nogle af de større Poster af den Slags, som Kæmnerregnskabet fremviser for Aaret 1628.

18. Feb. en Tønde Øl til dem, som rejste Galgen	2 Rdl.	»	⌘
25. Juni en Tønde Øl til Lønne.....	2	—	» -
9. Juli en Tønde Øl til Hjerting	2	—	» -
25. » en Tønde Øl til Sønderside	2	—	» -

¹⁾ 1628 d. 15. September Loueret ieg Otto Corporals Frue som Byen hinde forærit 6 ⌘ » ⌘ » ⌘.

1629 d. 26. Januar. Otto Corporal bleff aff Borgmester oc Raad beuilget Att giffues En Par Boxer, for hand gik mest Nøgen saa forskaffet ieg hannem Klede oc Underfoder till Samme Boxer. Bleff derfor 13¹/₂ ⌘, skrederløn 1 ⌘ — 2 ⌘ 2 ⌘ 8 ⌘.

5. Aug.	Nok en Tønde »gaat gammelt Øll« til Oberstløjtnant og Fyrsten af Haderslev	3 Tønder à 2 Daler.....	6 Rdl.	»	⌘
8. »	»mer gaat øll« saa købtes der et Oxehoved	3	—	3 -
8. »	Vin	15	—	» -
22. »	en Tønde Øl til Sønderside	2	—	» -
25. »	Hentet Vin i Ribe til 4 Officerer	6	—	» -
28. »	Vin til Oberstløjtnant i Strandby	35	—	» -
22. Novbr.	Vin som blev drukket hos Kvartermesteren.....	30	—	» -
24. »	1 Tønde Øl til Sønderside.....	2	—	» -
19. Decbr.	» » » »	2	—	» -
3. Juledag	» » » »	2	—	» -
			<hr/>		
			111 Rdl. 3 ⌘		

At dette kun er en lille Brøkdæl af, hvad de tog med Magt, er sikkert nok, og Udtrykkene som »de blev borte med Tønden«, »de slog Tønden i Stykker« og at de drikke en hel Tønde Øl efter at have rejst Galgen o. s. v., ere gode Fingerpeg. Navnlig er det henimod Slutning, det bliver rigtig galt, og at de, som laa paa Raadhuset, have lignet deres Brødre ude i Byen, kan man slutte af, at Willem Kleinsmed 2 Gange paa én Dag har maattet sætte en ny Laas for Raadhuset. Betegnende er det derfor ogsaa, at Regnskabsføreren den 7de Maj 1629, da de kejserlige just have forladt Byen, skriver med fede Bogstaver:

„Gud ske Loff for en Naadig forløsning!“

Da det første Punkt i Regnskabet efter denne Lettelse er »Till en Kierkens Gabestok«, hvortil Regnskabsføreren har tillagt »en goed Ege stenger oc en stor Ege fiell till Krone«, hvilket i Indkøb kostede 3 Rdl. » ⌘ 8 β, tyder det paa, at Sæderne just ikke have været de bedste efter dette Besøg.

Ligesom i Ribe have Fjenderne ogsaa her haft deres egne Slagterhuse og egne Bryggerier. I Varde havde de endogsaa anlagt Slagterhuset i den ene af Borgmestrenes Gaarde¹⁾. Da der ikke i Regnskaberne forekomme Leverancer hverken af

¹⁾ D. 26. Februar antuordet ieg Tømmermanden en Lang fyrbredt som Kom medt 4 Ege stenger udi Peder Monches gaard til den slacter husz.

Oxer, Faar, Svin eller noget af den Slags Kreaturer, hvorfor et Slagterhus kunde tænkes oprettet, er det vel af den Grund, at Oplandet har maattet levere den Slags Ting. Dette synes ogsaa at fremgaa af en Beretning i Adlers Afhandling, som fortæller (Pag. 29), at paa Wesselbjerg i Hostrup Sogn ved Varde, hvilken Gaard dengang tilhørte Jürgen von Ahlefeld, fik Fogden af Oberst Vagtmesterens Kvartermester Ordre til at opgive Antallet af Gaardens Faar, hvilke Oberst Vagtmesteren igen solgte til en dansk Mand, nemlig en Jesper Eschildsen paa Sindinggaard. Sidstnævnte begav sig nu, ledsaget af en Soldat (Foreer schudz), derhen for at modtage Faarene; men da der nu viste sig at være betydelig flere end man havde opgivet, fik Forvalteren voldsomt paa Hovedet, dels fordi han havde opgivet et mindre Antal, end der var, og dels fordi han havde understaaet sig i at lade Faarene klippe. Forvalteren maatte nu udlevere alle Faarene med deres Lam samt den afklippede Uld »vdj en Thynde«, och loed J(ürgen) S(elch), Forvalteren, siden ved »tou Smaa Drengue driffue for^{ne} Faar neder till Alsleff oc bestelle tou af Tienerne der, som kunde driffue huordt for^{ne} Muschettere vilde haffue dem heden, oc paa 3die Pindzdag dernæst ephter betallde Matz Lassen Quartermester alle de Faar oc Lamb med Ulden, som J. E. (Jesper Eschildsen til Sindinggaard) siden fik for 30 Rigsdaler.« Soldatens Bevis, som fremlagdes i Raadstueretten i Ribe d. 16de Oktober 1629, lyder saaledes: Anno 1629 d. 2. Junij habe ich auf mein Quartermeister Befehl alle die schaffe auff Vesselberg ist Jesper Ericksen zu geleuerdt, vor das Erste 80 schaffe, dar nach 22 schaffe mit ihren Lemmer und soll Jesper Eschildsen mein Quartiermeister mit die 80 Bezahlen und wenig Wolle in eine Tonne. Christopher Boldewein.¹⁾

Da dette var, ligesom de kejserlige skulde forlade Landet, have de ikke kunnet fortære Faarene, men solgt dem til en dansk Mand, medens de tidligere sandsynligvis have spist dem selv.

Ovennævnte Træk pege ogsaa paa den sørgelige Kendsgerning, at Fædrelandskærligheden ikke har været særdeles stor, naar Tyskerne hos danske Mænd kunde finde Købere til deres Rov.

¹⁾ Ribe Kathedralskoles Indbydelsesskrift 1834, Bidrag til Ribes Historie 1627—29, af Adler. Pag. 20.

Til de kejserslige Bryggerier har Byen flere Gange maattet levere Humle¹⁾; de have faaet Øl fra Ribe²⁾. De kejserslige havde et stort Bryggeri paa Slottet i Ribe, hvor der bryggedes Øl til Soldaterne. I Ribe Lyseregnskab findes saaledes den 24de Septbr. 1627: Lius til en Soldat i Brøggeriet paa Slottet. Om de i Varde havde nogen Smedje, kan ikke ses, jeg tror det ikke; sandsynligvis have de benyttet Smedjen paa Ribarhus, hvortil Ribe By maatte levere Jern og Kul for ikke mindre end 250 Rdlr.

At der ogsaa er paalagt Bønderne forskellige Skatter og Afgifter, fremgaar dels af, at Jorderne bleve »taxerede« (se Side 130), som ogsaa deraf, at Rytterne have faaet Penge for at hjælpe til med at pante³⁾. Hvad Bønderne her have betalt, kan jeg ikke se, men da Bønderne i Darum maatte betale 1 Rdlr. af hver Gaard, have de vel ikke omkring Varde sluppet for bedre Køb. Sommetider lader det til, som Bønderne have gjort Modstand.

Dette fremgaar ogsaa af Lyseregnskabet i Ribe, hvor der saaledes for 16de April 1629 findes følgende: »Giffuen Profos-Lüttenandt 20 Lius til Bøddelen, som Bønderne i twede schulle pines medt.« Denne Pinsel mener Adler kommer deraf, at Bønderne have sat Magt imod Magt, naar Kontributions-Ugeskatten er bleven dem affordret, hvilket saa til Slutning er gaaet ud over dem selv.

Om Oplandet har haft større Indkvartering, kan ikke bestemt paavises. Efter Ribe Arkiver mener Adler ikke, at der har været saadanne undtagen paa Herregaardene, der snart

¹⁾ 1629 6. Januar. Quartermester bekom til Att lade Brøge i Ottes husz Malt for 5 Rdlr.

1628 1. Decbr. Leuerit i Borgmesters Husz till Quartermesters behoff hommel for 7 Rdlr. 2 ƒ.

— 3. Oktbr. Leuerte ieg i Borgmesters husz Quartermesters behoff hommel for 7 Pdlr. 2 ƒ.

²⁾ Den 12. Juli. Efter Turi Terkelsens oc Lasz Jensens begiering Leuerit til Quartermester, som loe i Borgmesters husz Och henschicket det til Rybe oc bekom øll derfor igien, Malt 5 Rdlr.

³⁾ 1628 1. Januar. Gaff ieg Rytterne for dj var henne at Pandte met P. Laursen 2 Rdlr. 4 ƒ.

1629 11. Marts. Samme Dag gaff ieg en Soldatt, som Var ude ved sønderside, at hidføre her i Byen dij folck, som Røstet met derisz schatting, 1 Rdlr.

kunde sættes i Forsvarsstand mod Bønder og andre uøvede Skarer. Jeg kan for Vardes Vedkommende for saa vidt tiltræde denne Mening, som »Sønderside« eller som det oftest skrives »synderside« ikke regnes med hertil; thi hvert Øjeblik er der efter Regnskaberne sendt Øl til dette Sted. Det kunde maaske derfor have sin Interesse at undersøge, hvad der da egentlig menes med «Sønderside», hvilket Navn jeg forgæves har søgt at genfinde som brugt i Nutiden. Jeg skal derfor senere under Næringsvejene (se om Fiskeriet) nærmere omtale Pladsen, der i det 16de Aarhundrede efter Lensregnskaberne maa have haft en meget stor Betydning. Jeg skal her blot bemærke, at Sønderside var et Fiskerleje, der sikkert har haft en betydelig Udstrækning, beliggende imellem Skallingen og Blaavandshuk. I en Tid, da danske Krydsere kunde befrygtes at gøre Landgang paa disse Steder, er det let forklarligt, at Fjenderne maatte have haft en forsvarlig Strandvagt paa dette Sted. Det var jordløse Huse, byggede paa Kongens Forstrand, saa Skatteevnen vel næppe har været stor. En Bemærkning af Regnskabsføreren tyder ogsaa herpaa, idet han fortæller: Den 11te Marts 1629 gaff ieg (Regnskabsføreren) en Soldatt, som Vor Vde ved »sønderside« att hidføre her i Byen dj folch, som Restet met derisz schatting, 1 Dl. Med Hensyn til denne »schatting« (Skat), ved hvis Inddrivelse Fjenderne maatte assistere, da forholder det sig vist saaledes, at Borgmesteren i Købstaden skulde sørge for Inddrivelsen af det af Fjenden rekvirerede ogsaa for Landets Vedkommende. Nysnævnte Passus i Regnskabet synes jo at tyde derpaa, og i Ribe Regnskaber findes saaledes den 3dje Oktober 1627 en Udgift til én, »for hand vor Vdj Ballum med Schriffuelse Till Bønderne att di schulle forschaffue probiantt her Till Byenn till Soldatterne efter Borgmester H. F.s (Hans Friis's) Befaling.«

Med Hensyn til det til Fjenderne leverede Brænde, da har jeg kun fundet eet Sted i Regnskabet, som kunde antyde, at der var leveret Fjenderne Brænde udover, hvad de naturligvis selv have taget, og det er i Regnskabet fra 1628, hvor Regnskabsføreren bemærker, at han har »Anammet aff Tamisz schomager til 13 Omgange med Holsz Vogn 3 Rdl. 1 &.« Man forbavses over den overordentlig lave Pris; det samme har Adler gjort med Hensyn til Brændeleveringen i Ribe, hvor hvert Læs efter Regnskabet ikke sættes højere end til fra

14—26 β pr. Læs. For Vardes Vedkommende bliver det 23 β pr. Læs. Man kunde let komme paa den Tanke, at de 23 β kun vare Vogtleje, men i Ribe Regnskabet staar udtrykkelig, at Brændet er købt. Forresten har Varde sluppet godt med Hensyn til denne Leverance, saa der maa vel have været en hel Del Brændsel i Forraad, eller ogsaa have de plyndret i Varde Lund; maaske de ogsaa have haft Klyne og andet mere.

Skovene i Jylland led, som bekendt, meget under denne Fejde, og Slange beretter, at Albert Scheel og Chresten Thomæson Sehested beordredes til efter Krigen at berejse Haderslev Amt for at bese, hvad Skade Skovene havde taget i Krigsaarene.

Saa kostedes der i Krigens Tid glubende meget paa Raadhusets og Broens Vedligeholdelse, hvilket naturligvis særlig hidrørte fra, at man har handlet ilde med dem. Hvert Øjeblik er der Regning paa Bjælker, fjell, Søm, Deller o. s. v. til Broen, og paa Raadhuset er det først og fremmest Laasene, det er galt med, men ogsaa Kakkelovne og Vinduesruder maa stadig fornyes, skønt det var undergaaet en Hovedreparation kort inden Fjerdens Tid.

Med Hensyn til de Kontributioner, som Byen maatte betale, og som bleve opkrævede af Rodemestrene og indbetalte til Regnskabsføreren, kan jeg ikke med nogen som helst Sikkerhed opgive Storrelsen, eftersom saa mange Ting ere blandede sammen, og en senere Haand har saa enkelte Steder paaført saa og saa meget forbrugt til Fjenderne. Kun i Otte Rasmussens Regnskab staar udtrykkelig nævnt: Anammet i Fjendens Thid Penge 426 Rdlr. 3 $\&$ 12 β . Turi Therkilsen nævner et Sted til Fjenden 595 Rdlr. 3 $\&$ 1 β og et andet Sted 474 Rdlr. 3 $\&$ 4 β . Et tredje Sted staar: Anammet til Dragoner 156 Rdlr. 1 $\&$ 4 β . Tilsammen 1652 Rdlr. 5 $\&$ 5 β . Jeg formoder, Kontributionen til Fjenderne er langt større end disse Summer, som jo ikke er saa lidt, naar hertil lægges Udgifter til Drikkevarer, Foræringer og andre Ting, som Regnskaberne nævne; og saa er dette naturligvis langt fra det hele, maaske endda kun den mindste Part. De ligefremme Plyndringer komme jo ikke frem i Regnskabet.

De kejserlige droge vel bort, men dermed kom ikke den gode Tid tilbage. Krigen havde kun alt for dybt sat sine Spor i hele Landets Tilstand. Handel og Vandel var forstyrret.

Byen var forarmet, og stadig vedblev det med Udskrivning for at faa Lejetropperne »besoldede« og sendte ud af Landet; thi de vare nu kun til Byrde. De engelske og skotske Regimenter under General Morgan, som havde gjort saa god Tjeneste i det Ejderstedske, traadte i Følge Aftale med Kongen af England og Republiken Holland over i hollandsk Tjeneste¹⁾. Naar deres Sold var dem udbetalt, bleve de paa danske Skibe sendte til Holland efter at være forsynede med Proviant og øvrige Fornødenheder. Senere bleve ogsaa de tyske Regimenter aftakkede, navnlig 2 Regimenter, kommanderede af en Oberst Ferenzen, som ogsaa gik i hollandsk Tjeneste. Ogsaa de fik Proviant og Skibe²⁾. Slinge beretter, at Jylland blev forskaanet for Indkvartering og Gennemmarsch, da der kun var faa Tropper ved Afmarschen, og disse bleve uopholdelig sendte til Hertugdømmerne. Man mærker heller ikke i Varde Regnskaber Spor af nogen Forulempelse i den Retning. Derimod har Ribe tvært imod Slinges Beretning ikke haft saa faa Genvordigheder ved denne Lejlighed. Saaledes havde Byen fra Midten af Juli til 12te August et af Oberst Ferenzens Kompagnier under Kaptajn Hage³⁾, hvilket kostede Byens Kasse 1249 $\frac{1}{2}$ Daler. Men sandsynligvis hidrører det fra, at Ribe delvis har været et Udskebingssted for Tropperne. Man finder saaledes i Ribe Kæmnerregnskab, at Byen endog har maattet betale Proviantering til flere af Tropperne, ja at Fragten til Skipperne, som førte Folkene til Holland, er bleven betalt af Bykassen.

Fattige og forarmede Mennesker maatte man understøtte; særlig gjaldt dette vel de ulykkelige Trosbrødre, som Katholikernes Forfølgelser havde drevet op paa vore Enemærker. Saaledes skriver Regnskabsføreren den 30te Januar 1630: Gaff ieg en fremet mand sambygt efter Borgmesters oc Raadsz befalling 1 Rdlr. 2 \mathcal{K} . D. 27. Mai antuordet ieg en Fattig prest epter Borgmesters befalling 1 Rdlr. 2 \mathcal{K} . D. 17. September gaff ieg en Fattig prest Barnefød i Aalborg 2 \mathcal{K} . 1631: 26. Febr. en Fattig prest 1 Rdlr. 8 β . 10. April gaff ieg en

¹⁾ Slinge 681.

²⁾ Adler: De kejserliges Indfald i Daumark. Ribe Indbydelsesskrift 1834 Pag. 49.

³⁾ Adler 1834 Pag. 49.

Landflychtig ved Naffn Mathias Böete fra Benteijn liegendisz i statt Magdeburg efter Borgmester oc Raads befaling 1 Rdlr. 16. Junj Bleff giffuen til en Fattig Prestequinde fra Halberstadt som War fordriffuen 2 g . 1630. Oktober: Giffuen 2 Borgere aff Tornburg i Lant Brunswig eftersom Derisz By Kierke aff fienderne Wor Affbrend 1 Rdlr. 2 g . 1634: D. 21. Juli Bekom en fordreffen Herremand aff Lautznis thill foræring Aff Byen j Rdlr. som Las Jensen ved Zeddel lod befale 1 Rdlr. 2 g . 18. Oktober Giffuitt en Greker af Byens Penge 1 Rdlr. 2 g . 1635: 17. Martz giffuitt en Rysk herremand som haffde Werit fangit i Tyrkiet, oc hans forældre satt der, till hand skall løse dem, bleff forærit aff Byen j Rdlr. 1 Sldr. 2 g . 1638: 27. Oktober Giffuen 3 Arme Quinder fra Magdeburgh 1 Rdlr. 4 g . 22.: Giffuitt til Kirken i Halle o. f. a. Kirker o. s. v. Desuden er der givet Penge til mange andre Kirker og Folk baade i Danmark og Tyskland.

At Borgmester og Raad sommetider bleve tagne ved Næsen af saadanne tilsyneladende hjemløse Personer, er ikke usandsynligt. Førnævnte Udgift til den »russiske Herremand«, som havde været fanget i Tyrkiet, hvor hans Forældre endnu sad, synes rigtignok at ligne en And.

Hertil kom ikke sjælden Udgifter til Skibsmandskaber, der havde forlist paa Kysten. Saaledes skal jeg fremføre nogle Exempler af Regnskabet. 1631: 13. November Bleff giffuen 3 skibbrudne som Komb aff Kiøbenhavn til Tæring efter Lasz Jensens befaling 1 Rdlr. 1632: 4. Mai Gaff ieg nogen skibbrudne folck som haffde hjemme i Hollan, Dierisz sekib Wor forgoen ved Wester Wyg 1 Rdlr. 2 g . 1635: Nyaars Aften Leueritt ieg till Otte schibbrudne folck som haffde W. Langes Pasz 1 Rdlr. 2 g . 1635: 3. Oktober Giffuitt 8 Lybsche schibbrudne folck som haffde W. Christoffer huaszis Pasz 1 Rdlr. 2 g . 1636 22. Juli: 2 Lybsche oc 1 Norsk Bodtzmand skibbrudne for Oxby 1 Rdlr.

At »Pasz« var nødvendigt, for at Borgerskabet ikke skulde blive ført bag Lyset, kan man let forstaa, hvorfor dette ogsaa bliver Skik ved senere Strandinger.

Dernæst kom der efter Fredslutningen Udgift til Rejser for Borgmester og Raad, dels til København efter Kongens Befaling, dels til Lensmanden og andre Steder. Saaledes blev Hans Nielsen sendt til København 1631: »Efter Kongl.

Mayestæts Breff. Att en fuldmechtig aff huer Kiøbstad sculle schickes til Kiøbenhaffn, at høre hans Mayestæts Regering oc giffue Suar.«

En anden af Krigens Følger, som mærkedes over det hele, var Klagerne over den slette Mønt, som blev slagen under samme, saa vel som Forandringen i og Nedsættelsen af den Mønt, som alt var i Omløb¹⁾. Slange omtaler (Pag. 683 og 85), hvorledes der i 1629 kom stærke Klager fra Hærtugdømmerne over den daarlige Mønt, navnlig fordi Hamburgerne og Lybekerne ikke vilde modtage den efter dens paalydende Værdi. Slange taler ogsaa om en Forhøjelse af den danske Mønt ved Aaret 1622, saaledes at en Rigsdaler nu blev forhøjet fra 84 til 96 β , ligesom en Mark forhøjedes fra 16 til 20 β for, som det hedder, at gøre den danske Mønt lige med \circ : lige saa slet som den tyske, der oversvømmede Landet (se Side 124). Af Ribe Regnskaber fremgaar det, at i 1625 har der fundet en Nedsættelse Sted, idet Statskassen ikke vilde modtage den gangbare Mønt til sin fulde Værdi. Tabet var omtrent 9 Mark paa hver 12 Rdlr. eller 18 Sletdaler.

Med Hensyn til de i det foregaaende nævnte Artikler som Humle, Salt, Vin og andet, der maatte leveres Fjenderne, da vare disse Ting dengang ikke saa nemme at komme til som i vore Dage. De fleste af dem maatte Byen have over Ribe, der var et Hovedindførsels- og -Udførselssted for Vestjylland. Humle indførte man i de Dage delvis fra Tyskland og da navnlig fra Oldenburg, men især fra Holland. I Følge Ribe-Bestemmelserne maatte dens Udmaaling ske paa Torvet, og en Raadmand eller en af de 24 Mænd skulde da være til Stede. Undertiden, sandsynligvis naar der var Mangel paa Humle, maatte ingen købe mere end 12 Skpr. Endvidere havde man der den Bestemmelse, at den, der købte Humle til Bønder, maatte give Bøde; enhver maatte gøre Ed paa, at den Humle, han købte, var til eget Brug.

Med Hensyn til Salt, da førtes en stor Del til Ribe af Friserne. I de ældste Tider tilvirkedes betydelige Mængder af Strandsalt eller Søsalt langs med Kysten af Marskegnene i det slesvigske. Paa Stranden udgravede man en Slags Tørvejord under Sand- eller Sliklaget, som er meget saltholdig, da

¹⁾ Peter Adler 1834, Pag. 10.

den hovedsagentlig er dannet af forraadnet Tang eller andre Søplanter. Denne Jord tørredes i Solen og brændtes, hvorved Saltet blev tilbage som Askebestanddel, blandet med Smaastene og Jord. Denne Aske blev nu overgydt med Søvand, rensed for de mange Smaastene og gennemæltet med Fødderne, nok engang overgydt med Søvand og derpaa kogt i Jernspande¹⁾. Dette Salt kaldtes saa »Frisz Salt« i Modsætning til »Lønborg-Salt« (Lyneburger) og »spansche Salt«. I Aaret 1622 indførtes der saaledes til Ribe af den Slags Salt 270 Læster à 12 Tdr., i 1624 indførtes af Friserne 401 Læster og i 1647 210¹/₂ Læster. I Ribe maatte Friserne betale Indførselstold, der vistnok erlagdes »in natura«; desuden betalte de i Bropenge 4 β pr. Læst og saa en Afgift af 4 β pr. Tønde til det spanske Kompagni; et saadant dannedes 1622 som kongeligt avtoriseret Handelskompagni, og dets Monopol gjaldt hele Vestjylland. Dets Hovedsæde var i Ribe, hvor 3 af Byens Købmænd bleve beskikkede til Kompagniets Forvaltere²⁾. Kompagniet havde Filialer i Varde og Ringkøbing; sommetider havde det ogsaa Oplagssted paa Fanø. Det havde Monopol baade paa spansk Salt og Strandsalt. 1625 den 6te Januar avtoriseredes Selskabet til at oppebære 4 β af hver Tønde Strandsalt, som falbødes paa Jyllands Vestkyst. Det spanske Salt kom nu enten direkte fra Spanien, eller ogsaa købtes det i Hamborg.

Selskabet havde ogsaa Monopol paa Vin. Denne hentedes undertiden i selve Frankrig eller Spanien, men oftest blev den købt i Hamborg eller Holland. Den solgtes i offentlige Udsalgssteder (Vinkældere) i Ribe, og Raadet udnævnte 4 Mænd af sin Midte til at bestemme Vinpriserne, visitere Udsalgsstederne, undersøge og prøve Vinen i det mindste een Gang hver Maaned o. s. v. Hoved-Pakhuset, hvor Vinen oplagdes baade for Byens og Omegnens Vedkommende, var i Kælderen under Domkirken, af hvilken Domkapitlet oppebar Lejen.

1) Gudme: Schleswig-Holstein 1ste Bind. »Statistik beider Herzogthümer«, Kiel 1835, Pag. 192–3.

2) 1622 d. 28. Oktober paa Riber Radhusz bleff Jeg Jens Jvensøn och Knud Lambertsen af Kong. Maj. Comiscario woris kiære Lensmand Welb. Hr. Albret Skeel, Eske Brock, Christen Holck oc Iffuer Juel, Danmarkis Rigis Raad wuerdelig kaldt till det Spanske Compagnies Forvalter. Gud gifue os dertil Lykke oc gode Raad.

Om Saltkompagniets Oprettelse skriver Kinch følgende¹⁾: »Et saadant spansk Kompagni blev nu ogsaa oprettet i Ribe, som rimeligt var, da Byen i Forvejen havde megen Handel med Vin og Salt. Kompagniet omfattede hele Vestjylland, hvor det havde Deltagere og Agenter i Varde og Ringkøbing. Det vilde tillige udstrække sin Virksomhed over en Del af Sønderjylland og forhindre Beboerne af Hvidding Herred i deres Skibsfart og Salthandel; men dette blev forbudt ved et Kongebrev, dat. Haderslevhus d. 21de Novbr. 1624, eftersom Forordningen af 6te Januar 1623 gav Kompagniet i Ribe en særegen Begunstigelse, idet det fik Eneret til at opkøbe alt »Strandsalt« (frisisk Salt), som førtes til Vestjylland, og sælge det igen med en Fordel af 4 Sk. Tønden. Aaret efter synes Kongen dog at have tilbagekaldt hele Forordningen om de spanske Kompagnier. Det i Ribe fik dog Lov til at bestaa noget længere. Der haves et Kongebrev af 7de August 1626 om, at dette Kompagni, som var det eneste, der havde forholdt sig »uden Klage bedst«, maatte vedvare indtil Mortensdag eller Jul. Om det herværende Kompagnis Virksomhed vides adskilligt. 4 Adelsmænd, Alb. Skeel (Lensmanden paa Riberhus), Esge Brock, Kristen Holck og Ivær Juel, vare den 28de Oktober 1622 som kongelige Kommissærer til Stede paa Raadhuset her i Byen og akkorderede med Borgm., Raad og en stor Part af Borgerskabet om, hvor meget enhver især vilde indlægge i Kompagniet. Samme Dag udnævnte, mærkeligt nok, de kongelige Kommissærer, og ikke Deltagerne i Kompagniet, en Bestyrelse for dette, bestaaende af Borgm. Hans Friis og Raadmændene Jens Jensen (Trellund) og Knud Lambertsen. Den første synes særlig at have forestaaet Vinhandelen, den sidste Salthandelen; af den første er bevaret et Vinregnskab for 1625—26, af den sidste et Saltregnskab for 2 Aar, 1623—25. For disse 2 Aar haves ogsaa Regnskaber fra Kompagniets Agenter i Varde og Ringkøbing. Af disse Regnskaber ses, at Selskabet 1624 fik omtr. 2100 Tdr. Salt med sit eget Skib fra »Callies« (Gallicien?) i Spanien; dog havde det ogsaa ved sin Oprettelse indkøbt Salt her i Byen og senere forskrevet 35 Læster spansk Salt og 6 Læster Baj-Salt fra Hamborg. En god, sikker Indtægt havde Kompagniet af det friske Salt; thi

¹⁾ Ribe Byes H. og B. II. R. S. 291—2.

i Stedet for selv at købe det, tillod det de frisiske Skippere selv at forhandle det mod en Afgift af 4 Sk. for Tønden, og heraf havde det 1623 en Indtægt af 238 Dr., 1624 af 339 Dr. og 1625 af 179 Dr. I Varde indkom paa samme Maade i 2 Aar 91 Dr., i Ringkøbing derimod kun 4 Dr. 8 Sk. (af en enkelt Ladning). Man ser af Regnskabet for Varde, at Kompagniet havde i det mindste 11 Deltagere i denne By, som indbetalte deres sidste »Indlæg« med 50 Dr. hver. Baade i Ribe og Varde havde Selskabet sit Oplag i Raadhus-Kælderen, af hvilken det betalte Leje. Knud Lambertsen beregner sig en aarlig Løn af 75 Dr., Agenterne i Varde og Ringkøbing af henholdsvis 20 og 50 Dr. Jens Jensen opkrævede i Ribe Afgiften af det frisiske Salt og havde derfor aarlig 50 Dr. — Vinen var dels i Begyndelsen indkøbt i Ribe og Varde, dels senere forskreven fra Hamborg og Holland. — Selskabet har vistnok i den Tid, det bestod, givet et ret godt Udbytte, skønt man i de bevarede Regnskaber ikke ser noget med Bestemthed derom.«

En anden Artikel, som ogsaa blev indført, var Øl, navnlig Hamborger-Øl, der gik for at være det bedste, saa der var Straf for hver, som solgte Husumer- eller Flensborger-Øl for Hamborger-Øl, der ogsaa skulde prøves af Raadet.

Med Hensyn til Næringsvejene i Vestjylland har Kvægavl sikkert været en af de vigtigste, ligesom Stude og Oxer have været den vigtigste Udførselsartikel. Udførselen skete da for Vardes og i det hele for Jyllands Vedkommende over Ribe, hvis det skulde være søværts. Udførselen til Lands til Hamborg og Tyskland gik derimod baade over Kolding og Ribe, der vare Grænsetoldsteder. Det var ved kongeligt Paabud befalet enhver Studehandler, der udførte Øxen og Kvæg, at føre det over disse to Byer, og dette Paabuds gentagne Skærpselser tyder paa, at man ofte i Smug har omgaaet den kongelige Bestemmelse ved at føre Kvæget ad andre Veje. Af saadanne nævnes Hjerdrup (Hjarup), Estrup o. fl., og Tolderne i Ribe og Kolding havde Fuldmagt til at forfølge Overtræderne paa Kolding og Ribe Byting »som andet Tyffuet«. Af de Øxen og Stude, som passerede Varde, maatte der betales Afgift ved Varde Bro, hvilket var en af Indtægterne for Toldforvalteren, og han havde saa Forpligtelse til at meddele Lensmanden paa Riberhus Tallet paa de Øxen og Stude, der bleve drevne sønder

paa. I den ældste Raadstueprotokol for Varde, som endnu haves, findes saaledes en Lejekontrakt mellem en Tolder paa den ene Side og Borgmester og Raad paa den anden, saalydende:

Anno 1655 d. 10. August haver Jens Madsen Borger i Varde lovet at være Byens Toldforvalter, og samme Broes Told betinget for en vis Sum, hvoraf han skal udgive fra forskrevne Dags Dato og til Lavrenti Dag 1656 Tyve og fire Rigsdaler og derimod skal han være forlovet at oppebære og beholde den sædvanlige Told af Heste, Øxne og andet »desmidlertid« saavidt kongelige Majestæts Brev tillader hannem derhos at antegne Styk = 4 β. Om alle Heste og Øxne og navnlig, hvad derover samme Bro drivendes vorder sønder paa, skal leveres Antegnelse til vores gunstige Velbaarne Hr. Lensmand. Dette lovede han at holde Borgmester og Raad paa Varde Byes Vegne uden Skade skadeløs i alle Maader, haver jeg at betale Varde By for Broens Told, som er betinget fra d. 10. August 1656 til samme Dags Dato 1657 i Penge Tyve Rigsdaler og fire.

Jens Madsen.

Som før nævnt, var Ribe i det 16.—17. Aarhundrede Hovedudskibningsstedet for Jylland og den By, over hvilken Danmark havde det meste Samkvem med Holland, England og Frankrig, og i de nærmeste Aarhundreder før den Tid var den forholdsvis endnu vigtigere. Adler skriver saaledes, at i en ældre kortfattet fransk Geografi nævnes kun 2 Stæder i Danmark, nemlig København og Ribe. Den By, der siden mere og mere kom op ved Siden af Ribe, var Aalborg; men Ribe blev jo som gammel Bispeby, hvor ogsaa Kongerne af og til havde Sæde, delvis holdt oppe ved Forrettigheder paa næsten alle Omraader. Den beherskede Strømmen mellem Sønderho, List og Fastlandet, og vovede nogen at sejle der med Korn eller Stykgods, konfiskerede Ripenserne baade Skib og Ladning; men efterhaanden gik saa Byen tilbage, vel hovedsagelig paa Grund af Nipsaaens Tilsanding.

Ogsaa de talrige Sørøvere og Kapere, som især i Trediveaarskrigens Tid overfere Nordsøen, skadede Handelen og dermed Byen. De fleste Sørøvere fore under spansk Flag. Der førtes nemlig Krig mellem Spanien og Nederlandene, og da Danmark stod i Handelsforbindelse med Holland, maatte de danske Handelsskibe oftest sejle under Konvoj af danske og hollandske Krigsskibe. At Sørøverne ikke altid havde Held

med sig, viser den Beretning, at der paa én Gang ved Ribe henrettedes 5 Sørøvere.

Da der ved Ribe var baade Skibsbyggerier og Oplagsplads, maa Handelen have været ganske betydelig. Her samledes Baadene og Smakkerne fra Sønderside, Hjerting og Strandby, saavel som fra Øerne og Halligerne, med Fisk, særlig Skuller, og saa førte de Trævarer og Gavntømmer med tilbage. Fra Varde kom ogsaa en Del Smakker til Ribe, hvor de hentede Havesager og Stykgods, som var hjembragt fra Hamborg og Amsterdam. Af Udførselsartikler bragtes foruden de fornævnte Øxen og Stude tillige Tælle, Huder og Skind samt Vox og Honning, der udførtes i betydelige Kvantiteter. I 1622 vejedes paa Vejerboden i Ribe 104 Tdr. 3 Fdkr. Honning. En af Egnens største Bimænd i de Dage maa Borgmester Hans Friis i Ribe sikkert have været. Man har i den Henseende en Beretning af ham selv, hvis Begyndelse er saalydende: »Aldting aff Gud! Vdj Jesu Naffn haffuer ieg kjøfft Leuendis Bij, som er nu sadt till Winter 1624 paa 70 Steder som ieg haffuer tell Haldt medt Hans Hansen i Sørup.« Han fortæller saa videre, at han gav 217 Daler for Bierne og fik ikke alene Renten, som dengang almindelig var 6 pCt., men 1631 havde han sine 217 Daler tjent og Bierne i Tilgift. Naar man gennemblader Tingbøgerne, finder man ogsaa Retsakter angaaende Ejendomsretten til Bier, der have sværmet og sat sig i en anden Mands Have eller Lund o. s. v.

Ogsaa Fisk, navnlig Hvilling, Skuller og Torsk, har været en vigtig Udførselsgenstand. Paa gentagne Klager fra Ripenserne forbød Kristian den 3. 1548 Indbyggerne paa »Mandø, Fanø, Sønderhoe, Langeligh, Vesterside og Nyminde« at sælge Fisk til fremmede Købmænd, men sælge dem til danske Købstæder, da det jo navnlig var Købmændene i Ribe og Varde, der gjorde Udlæg for Fiskerne med Hensyn til deres Udstyrelse i det hele.

Fiskeriet paa Jyllands sydvestlige Kyst er sikkert meget gammelt. Efter Kinch ¹⁾ omtales det allerede 1514. Det gik i den Tid overvejende ud paa Hvilling, hvilket kan ses deraf, at »Sandtolden« næsten udelukkende bestaar af denne Fisk; men efterhaanden fiskedes der flere og flere Skuller, og i det

¹⁾ Ribe Bys Historic og Beskrivelse II. R., S. 860—61 og 62.

17de Aarhundrede spille Skullerne Hovedrollen i Handelen. Torsk, Rokker og Sild forekomme kun i ringe Mængde. Men allerede fra Slutningen af det 16de Aarhundrede klages der over Fiskeriets Aftagen.

Som Ejere af Forstranden havde Kongen den saakaldte »Sandtold«, som afgaves dels af Fartøjet (vistnok med Halvdelen), dels af Mandskabet, uden Tvivl efter samme Regel som den, der gjaldt for Fordelingen af Udbyttet. Riberne og Varderne vare dog baade som Ejere af Fartøjet og som Fiskere fri for Afgiften, og Adelsmænd toge selv Sandtolden af de Fartøjer, som tilhørte deres Fæstebønder. Enkelte Fartøjer vare ogsaa fritagne som tilhørende Strandfogderne eller Præsten og Birkefogden i Nordby. Lensregnskabet giver af Hensyn til denne Afgift en fuldstændig Liste over de benyttede Fartøjer.

Manø havde 5 Skibe, som hvert gav 1200 (et stort Tusinde) Hvilling; det ene af dem havde Strandfogden dog frit. Desuden gav alle Manø Mænd (Bønder) tilsammen 11 tørre Torsk, 11 Rokkel og 11 Snese »Sund (Svømmeblærer) og Mave«. Rimeligvis vare Bønderne 11 i Tallet.

Sønderho Fiskerleje havde 26 Skibe, som drev Hvillingfangst, og hvoraf hvert i fuld Told gav 1500 Hvilling, 4 Torsk og 4 Snese Sund og Mave. Heri blev dog Afgang derved, at Strandfogden havde 1 Skib, og at 12 Skibe tilhørte Ribere, skønt de førtes af Sønderhoere eller andre udenbys.

Nordby havde 14 Hvillingskibe, som gav samme Afgift som de fra Sønderho.

Desuden havde disse to Byer 6 Skullerskibe, af hvilke dog de 5 tilhørte Ribere; af hvert gaves i Sandtold 900 Skaller.

Langleg (en Ø i Hjerting-Bugt) havde 5 Line-Skibe (Hvillingskibe), hvoraf hvert afgav 1200 Hvilling. En Riber ejede det ene Skib, en anden en Fjerdedel i et andet.

Det næste Fiskerleje er *Sønderside*; da dette flere Gange tidligere er nævnt under Krigen 1627 – 29, skal jeg her nærmere omtale samme. I en Retssag af 1557 omhandles Stedet¹⁾, idet en Købmand fra Stade, Johan Becker, som laa og opkøbte Skaller paa Sønderside, kom i Klammeri med nogle Riber Købmænd, som ogsaa vare der paa Opkøb. Han stævnode Riberne, fordi de havde banket ham; disse førte en stor Mængde

¹⁾ Adler i Indbydelsesskrift til Ribe Kathedralskole 1842. Bidrag til Skildring af Byen Ribe, S. 66—67.

Vidner paa, at han havde kaldt dem Prakkere, men dette er vist atter foranlediget ved, at Jyderne udtalte »Stadere« som »Staadere«, hvilket Købmanden fra Stade naturligvis har taget fornærmeligt op; det vidnes ogsaa mod ham, at han har sagt, at alle Riberne burde hænges i en Galge, og at alle de Forbud mod Udførsel, som, man sagde, kom fra Kongen, var deres eget Paafund. — Senere omtales Stedet i en Sag fra 1601. Sagen føres mellem Ejeren af Vesselbjerg i Alslev Sogn ved Varde, Hans Munck, og den kongelige Lensmand Albert Skeel. Førstnævnte var Ejer af de fleste Gaarde i Ho og Oxby Sogne — hans Skøde lød paa 33 Gaarde, medens Kongen kun ejede 12 eller 13 — og tilegnede sig ogsaa Retten til Sønderside, der her beskrives som en Mængde jordløse Huse mellem Ho, Oxby og Stranden, opførte paa den kongelige Forstrand. Det maa altsaa have været udelukkende Fiskerhytter; men da de vare opførte paa den kongelige Forstrand, hævdede Albert Skeel dem under Kongen, dels fordi de vare byggede paa Kongens Strand, og dels fordi de altid havde svaret Sagefald og Sandtold.

Sønderside Fiskerleje udsendte efter førnævnte Regnskab 8 Fartøjer paa Hvillingfangst, hvoraf hvert gav 600 Hvilling i Sandtold, i 7 af dem havde Ribere Anpart; fremdeles 34 Fartøjer paa Skullefangst, lutter »Skibe« med Undtagelse af en større og en mindre Baad. For Skibene var Afgiften 1200 Skuller, for de to Baade henholdsvis 900 og 300. Af disse Skullerskibe tilhørte de 13 Ribere. Desuden udgik der samme Steds fra 8 »Krogbaade«, hvoraf hver gav 600 Skuller; de 7 tilhørte Ribere, og af dem bleve atter de 6 førte af Ejerne selv. Dette Fiskerleje var altsaa paa den Tid det betydeligste.

Fra *Vesterside* Fiskerleje udgik 25 Fartøjer paa Skullefangst og gav hvert 1000 Skuller; men en stor Del af dem tilhørte adelige, som »selv toge Tolden«.

Fra *Huge* Fiskerleje fiskede 7 Skibe Torsk. De hørte hjemme i Lønne, Nebel og Houstrup; hvert gav Kongen 1 Snes tørre Torsk.

Fra *Tipperne* udgik 2 Skibe paa samme Fiskeri og med samme Afgift¹⁾.

¹⁾ I et Kongebrev af 1547 og et andet af Palmesøndag 1553 til Lensmanden paa Riberhus omtales, at mange paa Fiskerlejerne brugte Fiskeri med »Stikkere« uden at betale Kongen nogen Told deraf, hvilket Fiskeri derfor forbydes.

Bidrag til Aalborg Bys Historie.

Af D. H. Wulff.

(Sluttet.)

Dansk og tysk Skole.

Nikolaj Beyenburg, dansk og tysk Skoleholder i Aalborg, supplicerer 1689 Kongen om, 1) at Aalborg Skoleanordning af den 30te Maj 1651, ham meddelt den 22de Oktober 1669, maatte konfirmeres og holdes, 2) at nyde Husleje, som han tilforn og hans Formænd nydt have, 3) om Fritagelse for Indkvartering og Grundskatter, og 4) Brug af en ringe Husnæring til sin Stillings Forbedring, hvorpaa Magistraten antegner, at Husleje ikke tilkommer ham, men at han maa bruge nogen borgerlig Næring som hidtil uden Indkvartering og alle andre borgerlige Tynger og Skatter undtagen den ordinære Grundskat, Kopskat og Personalskat.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1689—94 fol. 62—3.)

Kaldsbrevet for ovennævnte Nicolaj Beyenburg af 1669 lyder saaledes:

Borgmestere og Raad i Aalborg gjøre vitterligt, at eftersom her i Aalborg By og Menighed tvende danske Skolemestre have været forordnede og privilegerede, alene og ikke flere, at holde aabne dansk Skole, nemlig tvende i St. Bodels Sogn og en i vor Frue Sogn, og nu en af dem i St. Bodels Sogn, nemlig Niels Bech, ved Døden er afgangen, da med vor elskværdige Hr. Biskops, hæderlige og højlærde Mand Dr. Mouritius Kønnings og Sognepræsternes, hæderlige og højlærde

Mænds M. Jakob Hansens og M. Jakob Poulsens Samtykke igjen i den afdødes Sted antaget er og hermed antages ærlig, velagt og velforstandig Nicolaus Beimborg, som tilforn her har holdt tysk Skole, saaledes, at han herefter skal være en af de tre privilegerede danske Skolemestre i den afdøde Niels Bechs Sted i St. Bodels Sogn og derhos tillige alene at maa holde tysk Skole herefter som tilforn, og skal han være forobligeret sig at forholde i alle Maader efter derom her i Aalborg gjorte Anordning om danske Skoleholdere, dateret Aalborg Raadstue den 30te Maj Anno 1651, hvorimod han har at nyde, hvis (hvad) hans Formand haft har, og de samme Privilegier, som i forskrevne Anordning de deputerede danske Skolemestre tillagt og forundt er.

Anordningen lyder i sig selv, som efterfølger:

Erik Juel til Hundsbæk, Landsdommer i Nørrejylland, Anders Andersen, Superintendent over Vendelbo Stift, Jakob Hansen og Jakob Poulsen, Sognepræster til St. Bodels og vor Frue Kirker i Aalborg, Christopher de Hemmer og Hans Sørensen, Borgmestre i bemeldte Aalborg, Jakob Johansen, Thomas Lauritzen, Johan Brinch, Thøger Christensen, Daniel Calov, Lauritz Pedersen, Hendrich de Hemmer, Peder Jespersen, Diderich Nielsen og Morten Jensen, Raadmænd ibd., gjøre vitterligt, at eftersom her i Aalborg By og Menighed sig nogle have fordristet uden Øvrigheds Minde og Tilladelse at holde dansk Skole, dertil deputerede til Trængsel og Nærings Forsvækkelse, og Ungdommen hos saadanne i Guds frygt og Lærdom dog lidet eller intet tiltager, som ved Examen Tid efter anden (Gud bedre det) altfor meget erfares, saa paa det Ungdommen herefter, næst Guds faderlige Hjælp, i deres Saligheds Sag og Gudfrygtigheds Øvelse fornemlig, dernæst ogsaa i andre kristelige Lærdomme desto bedre kunde blive undervist, have vi derfor af pligtig Forsorg denne Anordning givet, at nu herefter i St. Bodels Sogn skal være tvende, som dansk Skole maa holde, nemlig Niels Mogensen Bech og Christen Enevoldsen, i vor Frue Sogn er Ricardus Heauvert (?) alene bevilget at holde Skole, hvilke forbemeldte Personer for Gud og os have anlovet sig efter disse antegnede Poster og Artikler tilbørlig og med Flid at forholde:

1) at de skal gaa deres Disciple fore med al Skikkelighed og Ærbarhed og kristeligt Exempel i Ord og i Gjæringer;

Et Hoved og en Haand at sætte paa Stejle for hvor 2 Rdr.	4 Rdr.
For en at hænge	10 —
For en igjen af Galgen at nedtage	4 —
For en hel Krop at lægge paa Stejle og Hjul og Pælen at nedgrave og sætte	7 —
For en at slaa Arme og Ben i Stykker paa og lægge paa Stejle	14 —
For en Krop at nedgrave i Jorden	3 —
For en død Krop at udføre af Byen	2 —
For en at partere og lægge paa Stejle	12 —
For hvert Kneb med gloende Tænger	2 —
For et Brændemærke	4 —
For Kagstrygning	5 —
For at piske af Byen	7 —
For at vise af Byen eller Herredet	4 —
For at brænde en Krop	10 —
For at brænde Paskviller og andet deslige	3 —
For at slaa Navne paa Galgen	2 —

Gryder eller Kedler, Tænger, Brændemærker, Blokke, Øxer, Pæle, Stejle, Søm, Sluffer med tilhørende Heste, Tove, Strikker og andre deslige Instrumenter forskaffe Skarpretterne sig selv imod den sædvanlige aarlige Løn, de nyde af Kjøbstædernes Indbyggere, samt af Bønder og Husmænd paa Landet.

Efter hans kongelige Majestæts allernaadigste Ordre og Befaling.
Anno 1698 den 12te Marts. *M. Moth.*

(Aalborg Raadstue-Arkiv.)

II. Paa Forespørgsel af Stiftamtet svarer Borgmestere og Raad den 28de Maj 1720, at Skarpretteren her aldrig har faaet Bøddelpenge af Landet her omkring, men er efter ældgammel Skik tillagt aarlig Løn af Byen 20 Sldr. og Skopenge 1 Sldr. 2 \mathcal{K} , desuden af hvert Hus i Byen 2 Gange aarlig 1 β danske og ved Jul 1 Lys, men af Bønderne fra Vendsyssel, naar Isen, som sjældnen sker, er lagt til at kjøre over, af hvert Læs Brændeved 1 β eller et lille Stykke, af hvert Læs Tørv 3 Tørv, og Lyng 1—2 Knipper, af hvert Læs Limer eller Kul af Himmersyssel 2 β og af hver fremmed Sild- eller Fiskekaag 2 β .
(Aalborg Raadstue-Kopibog 1720 ff. fol. 123.)

Tamperrettens forandrede Indretning i Aalborg 1713.

Ægteskabssager henhørte i den katholske Tid under gejstlig Ret; men hertil bortfaldt Grunden, da Ægteskabet ved Reformationen ophørte at være Sakrament. Det er ikke rigtigt, naar Stemann i sin Retshistorie S. 242 siger, at Ægteskabssager ogsaa efter Reformationen bleve behandlede som gejstlige, og han synes at slaa Provstemode og Tamperret sammen. De holdtes nok, saa nogenlunde og paa visse Steder, kort efter hinanden, men vare forskjellige Institutioner. Efter Kr. 5.s danske Lov 1—6—8 dømme paa Provstemoderne Stiftamtmand og Biskop; derimod blev allerede ved Ribe Artikler af 1542 Ægteskabssager og Horssager henlagte under Stiftslensmændene med Kapitlerne, saa at Superintendenterne ikke maatte besværes dermed, undtagen forsaavidt deres Raad i enkelte Tilfælde maatte indhentes (Art. 3), og da der ikke fandtes Kapittel i Fyn, Smaalandene eller Vendelbo Stift, skulde Stiftslensmændene her ved disse Sagers Behandling medtage nærboende lærde Mænd (Art. 4). Dette er Kilden til D. L. 1—2—17, der væsentligst henlægger Ægteskabssager under Stiftslensmændene med tiltagne lærde Mænd eller nærboende Sognepræster, medens Fr. II's Ordinans om Ægteskabssager af 19de Juni 1582, der væsentlig er optaget i danske Lov, i sin Indledning endnu fremhæver disse Sagers Behandling ved Kapitlerne. Derimod paalægger D. L. 2—17—18 udtrykkelig Superintendenterne at henvise Ægteskabssager, hvori der skulde gaa Dom, til »deres rette Sted og Rettergang«, hvilket altsaa bliver Tamperretterne. Disse maatte, da Kapitlerne, der iøvrigt til Dels vare komne til at bestaa af Lægmand, efterhaanden bortfaldt, forme sig forskjellig paa de forskjellige Steder (se Bang og Larsens danske Procesmaade i juridisk Tidsskrift 37te Bind S. 159 ff.). For Kjøbenhavn og Sjælland bestod Tamperretten af Konsistoriet i Kjøbenhavn i Forening med Stiftamtmand, Biskop og Roskilde Kapittel, og endelig hævdedes alle Tamperretter ved Fr. 1. Decbr. 1797.¹⁾

Det har næppe været bekjendt før, hvorledes man i Aalborg virkelig har ordnet Sagen, da den i nedenstaaende Reskript af 1713 paabudne Reglering efter kjøbenhavnsk Forbillede var

¹⁾ Velvillig meddelt af Gehejmekonferensraad M. H. Rosenørn.

uanvendelig, og Biskop Thestrup i Lovens 2—17—18 havde fuld Føje til at vægre sig ved at tiltræde Tamperretten.

Om Tamperretten hedder det i Kr. V's danske Lov 1—3—8:

»I Ægteskabssager dømmes paa de fire Tamperdage om Aaret.« Disse indtraf en Gang hvert Fjerdingaar, som det hedder i det gamle Vers:

Onsdag efter Aske vi Tamperdage faa,

Onsdag i Pintseuge ligesaa,

Onsdag efter hellig Korsens Fest (d. 14. Septbr.),

Onsdag efter Lucie (d. 13. Dcbr.) komme Tamperdagene vist.

Navnet er fordrejet af det latinske. I den katholske Kirke delte man nemlig Kirkeaaaret ligesom det borgerlige Aar i 4 Aarstider, hver paa 3 Maaneder, og i hver af dem havde man 3 Dages Faste. Disse 4 Aarstider hedde paa Latin quatuor tempora, hvoraf dannedes Navnet Quatempfasten, og da siden ved Reformationen Fasten blev afskaffet, bleve Dagene med et forvandsket Navn kaldte Tamperdagene.

Om Forholdet i Aalborg ved Tamperretten haves følgende Oplysninger, som findes foran i Aalborg Tamperrets Protokol, der opbevares i Aalborg Kathedralskoles med det tidligere Stiftsbibliothek sammensmeltede Bibliothek.

Efter hans kgl. Maj.s allernaadigste Befaling til os underskrevne af Dato 10. November 1713, saaledes lydende:

Frederik den fjerde, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. Vor Gunst tilforn. Saasom vi af din, Rudolf, Friherre af Gersdorff, til os indkomne allerunderdanigste Memorial have fornummet, at den Protokol, som holdes i Tamperretten om Ægteskabssager der i Aalborg Stift, bliver ført af Provsten i vor Kjøbstad Aalborg, som tillige med dig, Biskoppen og tvende andre Præster Retten betjener, men at Stævninger, Domme og andre i Sagerne forefaldende Dokumenter oplæses i Retten, udstedes og til Parterne beskrevet gives ved din, Mag. Frants Thestrups Famulo, Protokollen og skal være i din Gjemme, imellem at Retten administreres, saa at ingen virkelig Notarius er der ved Stedet som her i vort Land Sjælland eller andre Steder, hvorfor du for^{nte} Baron Gersdorff allerunderdanigst har forestillet, om ikke forskrevne Tamperdags Retten der i Stiftet ligesom andre Steder eller Oberretter burde forsynes

med egen Notarius, som Rettens publikke Segl og Protokollen kunde have i Gjemme og enhver vedkommende deraf vedbørlig betjene, til hvilken Notarii Forretning du har gjort Forslag om Hospitalspræsten i Aalborg og hans Sukcessorer; som vi da finde din, Stiftamtmand Gersdorffs Ansøgning i alle Maader konform med Loven, saa give vi eder hermed allernaadigst tilkjende, at vi ville, at det med Tamperrettens Betjening i Aalborg Stift ligesom her i Sjællands Stift regleres. Derefter I eder allerunderdanigst have at rette. Befalende eder Gud.

Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 10de Novbr. 1713.

Under vor kongel. Haand og Signet.

(L. s.)

Frederik R.

D. Wibe.

Udskriften er:

Os elskelige velbaarne Rudolf, Friherre af Gersdorff, vor Etatsraad, Stiftsbefalingsmand over Aalborg Stift og Amtmand over Aalborghus Amt, og velædle og velærværdige Mag. Frants Thestrup, Biskop i bem^{te} Aalborg Stift,

a

Aalborg.

have vi for allerunderdanigst at efterleve hans kgl. Maj.s allernaadigste Villie saaledes reguleret Tamperrettens Betjening her i Aalborg Stift det nærmeste efter Sjællands Stifts Skik og Loven, som her ske kunde.

1. Tamperretten, hvor de Ægteskabssager, som Biskoppen efter Loven dertil forviser, endelig skal paadømmes, skal holdes endnu som i nogle Aar i Konventstuen i Klosteret, hvor Landemodet nu holdes, de ordinære fire Tamperdage om Aaret Kl. 10 efter Prædiken.

2. Betjenes den nu, eftersom Biskoppen sig efter Skikken i Sjællands Stift derfra enthoder, tillige med Stiftamtmanden som Præses af begge Sognepræsterne her i Byen, Rektor og Konrektor her ibidem, saavel som begge Sognekapellanerne, alle som ere eller efterkommende vorde, som Assessores i samme Ret, der og sine Vota med Stiftamtmanden have.

3. Betjenes den af den nuværende eller efterkommende Hospitalspræst som Notario, som den dertil af Stiftamtmanden ordinerede Protokol ikke aleneste rigtig skal holde efter Loven og i sin egen Gjemme have, men og de i Retten producerede Dokumenter baade oplæse, saa og paategne og dennem med

andet, som enten Actor eller Reus med Rettens Tilladelse i Akten vil have indført, rigtig anføre og indtegne, hvorefter han siden Parterne, om de det begjære, al Akten rigtig efter Loven skal give beskreven under Stiftamtmandens Haand og Segl med hans egen som Notarii Haand verificeret.

4. Til hvilken Ende han og maa holde for sig selv en aparte Kopibog, hvorudi Akten maa indskrives, førend den udstedes, og ellers Biskoppen til Underretning Kopi af hver Sentens, som falder, meddele, at han deraf kan vide, hvorledes han sig i sit Embedes Anstalter i saadan Tilfælde uden Irrelse skal forholde.

5. Tamperrets Stævninger, som hidindtil fra Bisperesidensen udi Stiftamtmandens og Bispens Navne have været udstedte, udstedes nu, siden Biskoppen sig fra Tamperretten afsondrer, af Stiftamtmanden alene udi hans Navn og under hans Haand og Sigil.

6. Og som i denne nuværende Protokol til Tamperretten er en Del Landemodets Akter iblandt Tamperrettens indførte, hvoraf Biskoppen behøver Underretning, saa maa nu beskikket Notarius Hr. Christen Krog, naar han sig med den til næstforestaaende Tamperret har betjent, lade en anden efter Loven strax forfærdige og denne tilbage til Stiftskisten indlevere.

Efter hans kgl. Maj.s allernaadigste Befaling have vi saaledes denne Anstalt om Tamperretten allerunderdanigst indrettet og den for samtlige Assessorer og den antagne Notarium forkyndet i Aalborg Konventhus den 19de December 1713.

R. B. Gersdorff.

F. Thestrup.

Instruktion

for Hans Tveden, Aalborg Borgerskabs antagne Betjent, som skal have Indseende og Inkquisition mod Landprang, Forprang og al ulovlig Handel i og omkring Aalborg, saa vidt som kongelige Majestæts allernaadigste Mandater og Privilegier give Anledning til og forbyde, nemlig

1

at ingen, som ej har sit Borgerskab, Ild og Arnested i Aalborg, maa drive noget Kjøbmandskab eller Handel med nogen fremmede

udenrigs Folk i nogen Maade her udi, ved eller fire Mile omkring Byen; ej heller maa fremmede drive Handel med andre end Borgerskabet her udi, ved eller fire Mile omkring Byen mod Loven. Hvo sig derimod fordrister eller forser, har forbrudt det, de handle med, $\frac{1}{2}$ Part til hans kongelige Majestæt og $\frac{1}{2}$ Part til Byen, og desforuden at bøde 40 Mark Rix.

2

at ingen indenrigs Folk, som ej har Borgerskab, Ild og Arne-
sted i Aalborg, maa handle, sælge eller købe med nogen Fremmed udi, ved eller omkring Aalborg, som i første Artikkol er meldt, uden Nibe Bys Indbyggere alene, som efter hans kongelige Majestæts allernaadigste Frihedsbrev af dato Kjøbenhavn den 2den September 1699 maa sælge deres Fiskevarer til alle indenrigs Undersaatter og købe Salt og Fisketønder af samme, naar Fisketønderne ere indrettede efter kongelig allernaadigste Forordning af den 10de Januar 1698. Samme kongelige Forordning forbyder Nibe Indbyggere al anden Handel og Negotie.

3.

Ingen enten inden- eller udenrigs Gjæster, som ej ere Borgere i Aalborg, maa sælge her ibidem til nogen af Borgerskabet i Alen eller smaa Vægt og ej mindre af Humle, Hør, Hamp eller deslige end helt og halvt Skippund, Klæde i hele og halve Stykker, Lærred i hundrede og halvhundrede Alen og deslige, fremmed Øl i hele og halve Fade, Vin og fransk Brændevin i hele og halve Ankere, Tjære og Humle i hele Tønder og deslige, Specerier, Farvetøjer og deslige i hele store eller smaa Fustager, som det indføres i.

4.

Ingen Fremmed eller Indbyggere i Aalborg maa lade nogen løbe omkring i Byen eller Husene, Fremmede til Fordel, at sælge noget, enten i Alen, smaa Vægt eller nogen Slags Vare, Borgerskabet til Skade.

5.

Landmænd eller Bønder, som føre deres Varer eller Korn til Byen, i hvad det end er, som de have at sælge, fører det til Axeltorvet. Ingen, enten ved sig selv eller andre, maa søge eller gjøre nogen Handel eller Forprang udenfor Byens Porte, deres Medborgere til Præjudice, saasom alle bør lige Ret og Skjel.

6.

Saasnart noget skulde kunne antræffes at øves eller handles, enten udi, ved eller omkring Aalborg By, som strider imod ovenformeldte Artikler, som allerunderdanigst ere udsatte efter kongelige Mandater og Byens Privilegier, saa have I med Høflighed og Skikkelighed samme ved sikkert Tilsyn at anholde, hvor det antræffes eller nogensteds findes kan, saasom I har Frihed saavel som eders Medbetjente at søge derefter i alle Skiberum, Kaage, Baade og andet Fartøj, samt i Husene i Byen, paa Gaderne eller uden Byen, hvor I kunde have nogen Suspicion, opspørge eller blive noget anviste, og strax en Byens dertil beskikkede Middel eller Overkjøbmand det bekendtgjøre, som ved lovlig Medfart iagttager Retten.

7.

Saa have vi underskrevne paa samtlige Negotierendes og Aalborg Borgerskabs Vegne lovet eder Hans Tveden og eders Medbetjente for samme Tjeneste at beoagte enhver maanedligen til Kost og Løn tre Rigsdaler fra Dato at regne, som I annammer hos Raadmand Christen Gjørup, saa længe I efter eders gjorte Ed og Løfter gjør eders Forretning uforsømmelig med Redelighed, Trofasthed og Flid til hans kongelige Majestæts og Aalborg Bys Tjeneste, som udi forskrevne Artikkel meldt er, eller efterdags af os med Rette meldet vorder.

Aalborg den 13de November 1706.

(Underskrifterne.)

(Aalborg Raadstuearkiv Protokollen: Aalborg Kommissionsakt.)

Vægterne.

I Aaret 1710 svare Borgmestere og Raad paa Forespørgsel af Stiftsbefalingsmanden, at det altid i Aalborg har været Sædvane, at Dragerne, som ogsaa kaldes Vægterne, gaa om Natten, fra det har ringet 9 til 3; desuden have vi forskikket strax efter vor Bestillings Tiltrædelse 12 Personer og 1 Korporal, som skulle Natten igjennem gaa og opagte i alle Stræder og Gader efter deres Instrux, hvad der kunde passere, hvilket endnu kontinuerer, aleneste de fleste af Borgerskabet skikker i deres Sted Børn og gamle udygtige, endog saadant ofte er forbudt.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1709, fol. 22.)

Indtil 1718 var der kun 4 Vægtere, men da blev der ansat 8. Om den har Magistraten 1719 forfattet endel Poster tillige med om Brandvæsenet og Gadernes Renholdelse, som skulde indgives til kongelig Konfirmation. (Smst. 1717, fol. 693.)

Den 31te December 1761 blev givet følgende Instrux for Vice-Ober-Brandmester Sr. Lars Schavenius som Lygteinspektør:

1) Med Vægterne maá han have vedbørligt Opsyn, at de forholde dem ædruelige og aarvaagne, opvarte deres Poster til bestemte Klokkeslæt og gjøre deres Raab i rette Tid. 2) Stundom om Natten maa han visitere Posterne og efterse, om Vægterne ere hver paa sin Post eller og mellem deres Raab findes paa deres Rendevoirstposter, da 2 af dem i Budolfi Sogn skal have deres Rendevoirstposter under sl. Anders Hegelunds Skur og 2 paa Gammeltorv under Sr. Jens Berlins Skur, og 2 i Frue Sogn under Sr. Søren Bjerregaards Disk og 2 paa Algaden under Sr. Anders Thagaards Bislag. 3) Skulde han ved saadan sin Visitation befinde, at nogle af Vægterne enten ej ere paa deres Poster eller og findes enten sovende eller drukne, maa han Morgenen derpaa strax anmelde saadan en liderlig Vægters Forseelse for Magistraten, at den skyldige med Straf efter Forseelsens Beskaffenhed kan blive anset. 4) Han maa og have Tilsyn med Vægterne, at de, ligesom Maanen af- og tiltager, antænder og slukker Lamperne i Gadelygterne til bestemt Klokkeslæt; han maa og tilholde Vægterne, at de hver Lørdag gjøre Glassene og Lamperne rene i Lygterne, samt at de forsyne Lamperne med de fornødne Væger og Tran. 5) Skal han modtage det Tran, som til Lamperne kan behøves, deraf til Vægterne udlevere ugentlig den Portion deraf, til hver Lygte behøves, og have Opsyn med, at det sparsommelig bliver anvendt, og at Vægterne ej dermed gjøre noget Underslæb eller unyttig spildes, og maa han gjøre en rigtig Beregning over, hvor mange Tønder Tran der aarlig til Lygterne kan medgaa, og derover indgive aarlig Regnskab ved Brandregnskabernes Revision. — I det øvrige holder han sig den kongelige allernaadigst konfirmerede Brandordning allerunderdanigst efterrettelig og videre iagttagende de Anstalter, Magistraten kan finde fornødne ved Lygteinspektionen samt ved Brandvæsenet at erindre, og sig saaledes at forholde, som en duelig og redelig Inspektør vel egner og anstaar. (Smst. 1760—70, fol. 98.)

Under den 4de December 1769 vedtog Magistraten, at, da det i de lange, mørke Nætter, der i November, December, Januar og Februar indfalde, da den almindelige Mand ikke saa tidlig som ellers staar op, eragtes fornødent saavel i Hensyn til, at Byens Indbyggere des snarere kunde blive advarede om at komme til Hjælp i Ildebrand, som og til, at enhver i sit Hus trygt kan sove uden at befrygte Indbrud, at Vægterne forblive paa deres Poster til Kl. 5 Morgen, skal Oberbrandmesteren tilholde dem til strax dermed at begynde.

(Smst. fol. 1365.)

Hals Skibsbro.

I.

I Anledning af Ansøgning til Kongen fra forrige Søløjtnant Lars Munch om Tilladelse til at opbygge og vedligeholde Hals Skibsbro mod for sig og Kones Livstid at nyde af ind- og udgaaende Skibe 1 β Læsten m. m. erklærer Aalborg Magistrat under den 24de Juli 1717 paa given Foranledning, 1) at en Bro er højst fornøden til at lægge an ved for Skipperne, som skal i Land med deres Toldsedler til den kommanderende Officer paa Hals Skanse og Toldbetjentene, og omvendt for disse og Lodserne; 2) der har altid været der en god Kjørebro og indtil for 12—16 Aar siden tillige paa den yderste Ende et Vagthus, hvorved er bleven holdt Vagt af den kommanderende Officer, ja, der siges endog af gamle Folk, at der i Krigstider har været plantet 6 Stykker grovt Skyts ved dette Vagthus, hvormed der en Gang skal være gjort langt større og bedre Defension end af Hals Skanse, som ligger langt længere oppe fra Fjorden, mod de Svenske, der med en Del Skibsbaade og Folk søgte at gaa ind i Fjorden for at udplyndre Aalborg By og en Del ved Byen beliggende Skibe og det kongelige Magasin her, hvilket saaledes blev afværget (mange erfarne Folk mene, at der fremdeles burde være et Batteri her til Indløbets Forsvar); 3) Broen har Kongen ladet opbygge og hidtil holde i Stand indtil for 4—5 Aar siden, og kongelige Majestæts Rytterbønder og Tjenere i og ved Hals have besørget Vedligeholdelsen og taget Tømmer og Ris af kongelige Majestæts derved liggende Skove uden Udgift for de negotierende

og søfarende, som desuden med Vejdepenge, Kvast- og Lodsepenge ere højst belastede; 4) foreslaas, at da Broen paa 3—4 Aars Tid ved slet Tilsyn er meget forfalden, Kongen vilde formaa sin Søster, Prinsesse Sofie Hedvig, hvem han har overdraget Hals By og Skov, til at antage sig Broens Reparation og Vedligeholdelse, især da det kunde ske ved Bønderne og af Skovene med ringe Bekostning. Forøvrigt vilde forrige Forpagter af Hammelse, Mogens Thorbensen, som nu bebor en af hendes kongelige Højheds Ejendomme i Hals, tilbudt, at han af hendes kongelige Højhed paa sin og Arvingers Livstid vilde fæste Broen mod en vis aarlig Afgift og selv vedligeholde den, naar den først blev repareret, mod 1 β af Læsten af hvert Skibs Drægtighed for Ind- og Udgaende og ej mere.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1717 ff. F. 96.)

II.

Under den 13de December 1717 overdrog Kongen ved Brev og Bevilling Hals Bro til Prinsesse Sofie Hedvig at lade bygge imod Afgift af 1 β Læstens Drægtighed for Ind- og Udgaende, samt af Pramme, Kaage, Baade, som ved Hals lade og losse, 4 β af hver, og af Personer, 2 β af hver, og paa Forespørgsel erklæret Aalborg Magistrade, at en god Gangbro var for de søfarende lige saa nyttig som en Kjørebro, men ønskede tillige et lidet Batteri paa den yderste Ende med grovt Skyts og Vagthus.

(Smst. F. 714.)

Havnefogdens Instrux,

givet den 10de Januar 1730 af Borgmestere og Raad i Forbindelse med Borgerne og approberet den 7de Marts s. A. af Stiftsbefalingsmanden.

Instrux, hvorefter Aalborg Bys antagne Havnefoged agtbare Peder Schaalund sig haver udi sin Betjening at forholde.

Som Erfarenhed har lært, at paa nogle Aar har tildraget her i Aalborg en særdeles ond Skik og Disorden mod forrige Tider har været brugt og sket og sær med Tømmer og Deller, Mur- og Tagsten, som ilandskibes, der blive beliggende andre, som komme efter, til Hinder i deres Losning, sær at baade i Øster- og Vesteraa med smaa Jagter, Kaage og Baade om

Vinteren indlægges udi, hvilket foraarsager, at Vandet, naar Vinteren paakommer, ikke kan have sit Flod af Aaerne i Fjorden og i saa Maader tilstoppes Møllerne til Hinder i Malingen, Borgerskabet ikke til ringe Præjudice, sær at endel udenbys Skippere uden Forespørgsel tiltage sig den Dristighed at indlægge deres Fartøjer i Byens Havne, og naar Byens Skippere i saa Maade sildig hjemkomme, er ingen Plads eller Rum i Havnen for Byens egne Skiberum at indlægge, saa de udenfor Bryggen maa søge Sted ikke med liden Fare for Storm og Isdrift; til dette med mere har Magistraten paa Aalborg Raadstue med og efter en Del af de ældste og vigtigste Borgeres Raadføring og Samtykke paa højædle og velbaarne Hr. Stiftsbefalingsmand Etatsraad Chr. Reitzers Approbation, om Skik at forekomme, fundet for godt til Byens og de Trafikerendes Nytte og Gavn efterfølgende Anordning at gjøre, hvorledes herefter i adskillige Poster skal forholdes, samt derunder begreben en Instrux for en Havnefoged, som med alt efterfølgende skal have Opsigt, at det i alle Maader bliver efterlevet.

1.

Som Anno 1724 den 6te December i Overværelse af Magistraten af den kongelige Majestæts Byfoged i Aalborg med otte velfornemme Borgere er taget et Syn paa Byens Ejendomme fra Borgmester Gjørups¹⁾ Fortov og indtil til lige for Sr. Chr. Heugs iboende Gaards østre og norderste Ende og derover gjort en Forretning, hvad som til Tømmerpladser er udvist, hvad som er anset til Losseplads, og hvad som bør være fri til Kjørevej, Kjølhaleplads etc., saa bør Havnefogden dermed at have Tilsyn, at samme i alle Maader efterleves, til hvilken Ende Havnefogden skal blive leveret en rigtig Kopi af samme Byens Forretning.

2.

Til Losning paa de anordnede Lossepladser er enhver bevilget 10 Dage, dog ikke at oplægge noget paa det, som til almindelig Kjørevej er udset; hvem som opstaber noget paa Kjørevejens Plads, skal daglig bøde derfor 1 R , Halvdelen til Byens fattige og Halvdelen til Havnefogden; hvem som af Indbyggerne lader sit Tømmer eller Sten ligge længere paa

¹⁾ Spritfabrikkens nuværende Ejendom ved Stranden.

Lossepladsen end 10 Søgnedage, førend han det til sin rette Plads henfører, som regnes fra den Dag, han begynder at losse, betaler for den første Dag 1 K , anden Dagen 2 K , tredje Dagen 3 K og saa 3 K hver Dag, det fremdeles bliver beliggende, hvilket deles i lige Maade mellem Byens fattige og Havnefogden, og skulde den skyldige ikke godvillig ville betale saadan Mulkt, da skal Havnefogden i Overværelse af Byfogdens Fuldmægtig og 2 Mænd have Magt at lade saa meget af Tømmer og Sten udsætte og ved Avktion gjøre i Penge, som Mulkten kan beløbe sig med Omkostninger, og skulde det udsatte bedrage mere, kommer det Ejeren til Bedste; men dersom det er fremmede, Norsker eller andre, som maa sætte sin Ladning op for den kjøbende at bese det, førend Kjøb sluttet kan, da har samme Ladning Frihed otte Søgnedage fra den Dag, da Kjøbet sluttet er, og ej længere, som for er meldt.

3.

Havnefogden skal advare den, som losses, at han ikke maa lægge sit Tømmer med den ene Ende paa Land og den anden Ende paa Bolværket, hvorved de ruineres; brydes herimod, betales 8 β for hver Dag, det ligger, Halvdelen til Bolværkets Reparation og Halvdelen til Havnefogden, alt som for er meldt Mulkten at inddrive.

4.

Fra Hjørnet af Østeraas Brygge og indtil Wrangels Bro maa ingen Fartøjer, enten lidet eller stort, paa den vestre Side gjøre fast at losse eller lade uden alene i de Tilfælde, som den 15de Post herefter om melder, hvorunder dog ikke forstaaes Baade eller smaa Kaage, der kunne uden Ophold lægge i Land eller udføre 3, 4 à 6 Tdr. Gods; dog skal Færgebroerne for disse og andre Fartøjer ikke belastes, at jo Farten for Færgerne ind og ud kan være fri og ubehindret, hvilket Havnefogden skal iagttage, og om nogen skulde findes opsætsig at gjøre fast til Losning eller Ladning videre, end meldt er, skal han have Magt at gjøre den løs igjen; sætte de dem ydermere mod ham, da det for Magistraten at angive, at den skyldige kan blive straffet, som første Gang anses for 1 Rdlr. til Byens fattige og Havnefogden 2 K og derforuden undgjælde efter Loven, om ham nogen Overlast enten i Ord eller Gjærning vorder tilføjet.

5.

Som salig og højlovlig Ihukommelse Kong Frederik den 3dje Anno 1664 den 23de Juli allernaadigst har befalet, at 6 af Færgerne, som gjøre Overførsel fra Sundby til Aalborg, skal ugentlig anlægge i Østeraa og de andre 6 i Vesteraa og det siden til menige Mands Gavn, Menasse og desto hastigere Expedition saaledes skal være bleven foranstaltet, at forberørte 12 Færger skal mellem Færgemændene være delte i 3 Roder, 4 Færger i hver Rode, hvoraf 4 Færger ugentlig skal anlægge i Østeraa og andre 4 i Vesteraa, som iblandt alle 3 Roder Tid efter anden skal alternere, og at Færgefolkene af de 4 Færger, som ved Omvexlingen ligge stille, skal ugentlig med 2 gode og snilde Færgekaage befordre Overfarten, den ene til og fra Østeraa og den anden til og fra Vesteraa, hvoraf samme Færgekaage nyde ikkun Halvparten saa megen Fragt for hver Rejse som en Færge og kan befordre rejsende Folk paa Overfarten langt snarere end Færgerne, saa skal Havnefogden hver Mandag optegne, hvem der fører de 4 Færger og den ene Færgekaag, i Østeraa den Uge skal anlægge, og have tilbørlig Opsyn, at dermed rigtig og upaaklagelig bliver forholdt, og om nogen Færge eller Færgekaag, som i Østeraa er ankommen, derfra udlægger til Vesteraa for der at tage Fragt tilbage og ikke holder sig Anordningen efterrettelig med at holde Ugen ud til at gaa til og fra Østeraa, med mindre han beviser, at han formedelst haardt Vejrlig eller Is paa Fjorden ikke kunde naa sin Tur, da han for hver Gang, om det sker med en Færge, bøde 1 R 8 β , og om det sker med en Færgekaag, bøde 12 β til Deling mellem Byens fattige og Havnefogden.

6.

Paa den Tid af Aaret, Skibene indlægges, skal Havnefogden advare de fremmede Skippere, at de ikke maa i Byens Havne indlægge, som alene anses den Havn fra Borgmester Gjørups og indtil Snoren, men i Byens anden Havn, som er Kattesunds Havn kaldet, hvor fremmede Skiberum af Alders Tid har ligget i Vinterhavn saavel som Byens egne, naar der ikke var Rum i den anden, der skal Havnefogden dem henvise; skulle de herimod gjøre sig opsætsige og ikke vil lægge bort, maa han kappe deres Tov og saadant for Magistraten angive.

7.

Skal Havnefogden have tilbørlig Opsigt med Skibene, som enten til Losning eller til Ladning til Bryggen anlægge, at det gaar skikkelig og ordentlig til, saa den ene ikke skal lægge den anden til Hinder, saavidt muligt er, og naar saaledes et Skiberum er losset og ikke igjen skal indtage Ladning, eller og et Skiberum er tilladet, at saadanne strax lægge fra Bryggen, og for saadan sin Umage er ham tillagt af hvert Skiberum under 10 Læster 8 β og derover 1 \mathcal{K} hver Gang de tage Toldseddøl.

8.

Alle de, som føre de smaa Fartøjer samt Jagter og Kaage, der bruge den onde Skik og oplægge samme i Øster- og Vesteraa i Vinterhavn, skal han advare, at de sig derfra entholde og samme henlægge i Kattesunds Havn og i Teglgaardsbækken eller andensteds borte fra Øster- og Vesteraa, hvor de selv tjenligt eragte; for denne Opsigt skal Havnefogden nyde af en Jagt aarlig 4 β , en stor Kaag 3 β og mindre do. 2 β , hvorunder ikke skal forstaas Fiskerkaage, og skulde de ikke holde sig denne Advarsel efterrettelig, men blive fremturende i den onde Skik, hvorved Møllerne hindres i deres Maling Borger-skabet ikke til liden Fortrød med at søge langtfraiggende Møller i stærk Vinter, da at bøde for hver Jagt 4 \mathcal{K} , en stor Kaag 3 \mathcal{K} , en mindre do. 2 \mathcal{K} , alt til lige Deling mellem de fattige og Havnefogden.

9.

Havnefogden, som om Sommeren ved Solens Opgang i det længste bør være ved Havnen, skal nøje efterse, allerhelst først om Foraaret, naar Vandet falder, naar det kan lade sig gjøre, at Sand og Grus af Aaerne saavel som Havnen fra Borgmester Gjørups og indtil Snoren kan blive opkastet, samme for Byens Kæmner at gjøre bekjendt, som ved Rodemestrene skal lade tilsige, at de ringe Borgere, som ikke ere i Byens Skillingstaxt ansatte, kan møde Sand og Grus at opkaste, paa det Farten og Havnen derved kan komme i sin forrige Stand og saadant Aar efter Aar kontinuerer, indtil Havnen og Aaerne blive gode.

10.

Avtoriseres og anbefales Havnefogden at have tilbørlig og nøje Opsyn med, om nogen, enten unge Karle eller andre her

af Byen, som ikke har vundet deres Borgerskab, skulle bruge enten hemmelig eller aabenbar Kjøbmandskab, det edsvorne Borgerskab til Præjudice, at han saadant for Byens Kæmner strax angiver, som dem efter Loven bør tiltale; men skulde Havnefogden med saadanne kollidere og han ikke efter Examen kan nægte saadan ulovlig Handel at være uvidende, bør han for hver Gang, hans Brøst findes, betale til Byens fattige 1 Rdlr.

11.

Samme Opsigt bør Havnefogden have, om nogen uden Byen boende skal bruge nogen utilladelig Handel her ved Byens Strand og Fjord, at han da under 2 Rdlr.s Straf samme for Byens Overkjøbmand bekendtgjør, som da efter Byens Privilegier vel finder sig udi, hvad til Byens Bedste bør ske.

12.

I allerunderdanigst Følge af hans kongelige Majestæts allernaadigste Forordning af den 5te Maj 1683 tillades Havnefogden at oppebære af hvert Fartøj, som ankommer med Brændeved, under 20 Favne 8 β , over 20 Favne til 40 Favne 12 β , over 40 Favne 1 \mathcal{L} og ej videre, undtagen Havnefogden selv bekoster Favnemaalet da at nyde $\frac{1}{2}$ β af hver Favne, hvorimod han bør og skal have tilbørlig Opsigt med Favnesætterne, at saavel den kjøbende som den sælgende lovlig og ret vorder omgaaest; klages der, da komme det paa hans Ansvar.

13.

Den sædvanlige gamle Rigtighed, som Aalborg By hidtil har haft af Jagter, Baade samt andre smaa fremmede Fartøjer med Kar og deslige Trævarer, Hummer, Østers og andre Fiskevarer, som de med indlægge i Østeraa og Vesteraa at udlosse og forhandle, hvoraf Byen altid har nydt 8 β , item af alle indlandiske Kaage og Baade fra Skagen, Grenaa, Ebeltoft samt Limfjorden og andre Steder her i Riget, som ankomme til Aalborg med Korn, Fedevarer, saltede Fiskevarer, Brændeved, Tovværk og deslige samt med røde og sorte Kar at sælge og dermed indlægge i Øster- eller Vesteraa at losse, betales 8 β , hvilket alt af Byens Tjener hidtil har været oppebaaret og samme til Byens Kæmner skulde levere; men som Erfarenhed har lært, at Byen lidet deraf har nydt, saa har Havnefogden efterdags saadan Opbørsel at modtage og samme ved Dag og

Datum til Bogs at føre og hver Lørdag Aften at gjøre Regnskab derfor til Byens anordnede Kæmner.

14.

I lige Maade har Havnefogden at oppebære af hver stor Kaag fuld af Tørv 8 β og en middelmaadig do. 4 β og en mindre do. 2 β og samme lægge som i næstforrige til Bogs at føre og til Byens Kæmner at levere.

15.

Naar det kan være gjørligt Færgerne uden Hinder, maa alene Kaage og Pramme med Tørv eller Træ, som ikke kan flyde under Wrangelsbro, tillades at losse mellem begge Færgebroerne ved Østeraa, og ellers ingen andre Fartøjer enten at losse eller lade paa samme Sted, uden som i den 4de Post er ommeldt, alt for ikke at hindre Fartøjerne; men om slig Losning med Tørv eller Brændevad ikke paa det Sted kan være gjørlig og derfor skulde aarsages at lægge til den store Brygge enten udenfor eller indenfor i Aaen fra den yderste Kant af Bryggen, dog ikke saa nær den nordvestre Færgebro, at Færgernes fri Fart i ringeste skal betages, da har Havnefogden at tilholde dem, som Tørv eller Træ i Land kaste, at de gjøre Bryggen ren igjen, hvis ikke, panter han dem for 1 R 8 β at lade Bryggen gjøre ren for, og de 8 β beholder han for sit Tilsyn.

16.

Havnefogden skal have Opsigt med de Skippere, som ankre paa Fjorden udenfor Østeraa og Østeraasbryggen saavel som for Vesteraa, at de ikke saaledes fæste deres Landtov i Land, mindre gjøre fast paa Bolværkernes Pæle, at Færgerne hindres i deres rette Fart og Løb til og fra bemeldte Aa, eftersom saadan Misbrug ikke alene giver Forsinkning for de passerende, men endog kunde forvolde stor Ulejlighed og Skade, som des værre tilforn er hørt; hvilken Skipper, som efter Advarsel fra Havnefogden ikke holder sig dette efterretteligt, han skal bøde for hver Gang, hans Brøst findes, 1 Rdlr. til Byens fattige og 2 R til Havnefogden, og Havnefogden desuden have Magt Tovene med en Øxe at kappe.

17.

I lige Maade har Havnefogden at tilholde de Skippere, som maatte til deres Fartøjer søge Vinterhavn ved den vestre

og østerste Brygge, at de ej lægge saa nær den østerste Kaas østen for Snoren eller bespænder Farten til den enten med Ankere eller Landtov, end at, naar Fjordlæg maatte paakomme, de passerende, saavel de kjørende som gaaende, kan have deres fri Fart og Gang til og fra bemeldte østre Kaas, naar Isbroen er lagt, som Havnefogden har i god Tid at advare Kæmneren til dens Forfærdigelse; hvem der imod bryder, bøde som i den 16de Post meldt er.

18.

Ligeledes har Havnefogden nøje at efterse, at, naar Fiske-riet angaar om Foraaret, ej nogen Kjøbmand eller Salter indtil Paaske maa købe ferske Sild om Formiddagen, før Klokken er ringet 12; men de ferske Sild, som hid komme, skal desindtil være til almindeligt Kjøb og Almuens Tarv, ihvemsomhelst dem ejer; hvo her imod gjør, bøde den kjøbende og sælgende hver 2 R , Halvdelen til Byens fattige og Halvdelen til Havnefogden.

19.

Omendskjönt nogen efter Paaske har solgt sine ferske Sild og nogen kommer imidlertid, imedens Silden endnu er i Kaagen, og forlanger for 1 à 2 R eller mere til sin Føde, maa de ikke nægtes; hvem saadant nægter, enten det er den kjøbende eller sælgende, bøde hver 8 R , om det er dem begge, til Deling mellem Havnefogden og de fattige, hvilket Havnefogden har at bekendtgjøre for de sælgende og de kjøbende.

20.

Havnefogden skal have vedberligt Tilsyn med, at ingen, som med Baglast af Sand, Grud eller Sten eller andet deslige ankommer med Fartøjer, udkaster saadant i Havnen eller paa andre Steder end der, hvor Magistraten lader ved Havnefogden udvise; gjør nogen uagtet den ham givne Advarsel derimod, bøde 2 Rdlr. til Deling mellem Havnefogden og de fattige.

21.

Havnefogden skal nøje efterse, at ingen Ild, Lys eller tændte Tobakspiber om Vinteren haves i Fartøjerne, som i Havnen ere indlagte; hvo herimod bryder, bøde 1 Rdlr. til Deling mellem Havnefogden og de fattige, og i Mangel af Betaling da at sidde i Byens Arresthus 3 Dage paa Vand og Brød.

22.

Dersom enten Byens Kæmner eller andre overkommer Havnefogden at se igjennem Fingre med nogen, som overtræder, hvis (hvad) i denne Instrux er foranstaltet, og han ikke taler derpaa, da skal han bøde til Byens fattige dobbelt, som hver Mulkt i sig begriber.

23.

Ingen skal være til nogen Mulkt forbunden, som ved Ed, om fornødent gjøres, for Magistraten kan benægte hverken at være vidende om denne Anordning eller derom af Havnefogden at være advaret, og da betaler Havnefogden de fattige deres Del, saasom dem intet maa afgaa for andres Forseelse.

Og paa det Havnefogden des bedre kan subsistere i denne Tjeneste, har Magistraten forundt ham Opsigten ved de Bolværker og Brygger, som de have at holde i Stand, og for samme sin Umage aarlig vil betale ham 10 Rdlr., hvorimod han skal have tilbørlig Opsigt, at ingen med Heste og Vogne maa kjøre paa Bryggerne eller over Landtovene, som ere gjorte faste, men holde udenfor Bryggen og tage deres Læs under 2 \mathcal{L} 's Straf for hver Gang, nogen gjør herimod; i lige Maade advarer enhver, at ingen, uden Fornødenhed det udkræver, belaster Borgerne enten med Losning eller Ladning og samme derimod vove, og saasomt Bryggen eller Bolværket behøver nogen Reparation, har han det for Magistraten under 1 Rdlr.s Straf til de fattige at angive, at sligt kan blive repareret, at de trafikerende ikke derover skal hindres.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1729 ff., F. 240.)

Toldboden.

Paa Forlangende om Oplysninger efter Raadstuearkivet om Toldbodbygningen fra Aalborg Stiftamt svarede Magistraten 1811, at de ved Eftersyn i Arkivet havde fundet, »at den store Toldbodbygning, bestaaende af 9 Fag 2 Loft høj, er i Aaret 1730, efter at de daværende gamle Bygninger vare nedbrudte, er bleven af ny opbygget for kongelig Regning efter derom af 2 da herværende Borgere Lorentz Lorentzen Bager og Murmester Gottfried Linder med daværende Stiftsbefalingsmand Christian Reitzer oprettet og af det kongelige Rente-

kammer approberet Akkort, ligesom det til vestre Ende af fornævnte Bygning senere byggede Pakhus, bestaaende af 7 Fag 1 Loft høj, er i Aaret 1781 af nyt blevet opbygget; men hvor meget Opførelsen af disse Bygninger har kostet, er os ubekjendt; dog vil Efterretning herom uden Tvivl kunne findes i det kongelige Stifts Arkiv. Af Jordejendomme er intet tiliggende, og Grunden, hvorpaa bemeldte Bygninger findes opførte, tilhører formodentlig Byen ligesom den hele øvrige Plads ved Bryggen.◀ Hertil kommer Extrakt af Aalborg Bys Brandtaxations Protokol: Den kongelige Toldbodbygning: a) et Hus paa 9 Fag 2 Loft høj med Kvist paa ud til begge Sider og Gjennemkjørsel under med Porte for begge Sider 1000 Rdlr., b) 1 Hus bygget til vestre Ende af Litr. A, bestaaende af 7 Fag, 1 Loft høj med 2 Porte, indrettet til Pakhus 350 Rdlr., i alt 1350 Rdlr. Bygningerne ere af Mur og Bindingsværk med Sten belagt. Kakkellovne ere under denne Taxation ikke indbefattede.

Nytorv.

Peter Nielsen Dyrborg forlangte 1732 af Magistraten Tilladelse til at indplanke 1—2 Favne af Nytorv ud til Slottets Grave paa nordre Side af Torvet, der den Gang ikke var bygget, hen til Maren Brandtes Bro, der førte over den endnu ikke overbyggede Østeraa for Enden af Bispensgade, til sit Huses Udvidelse mod at give Jordskyld deraf til Byen. Kæmneren med 3 udmeldte Mænd erklærede, at samme Plads var i Brug af dem, der derved og omkring bo, til deres Tømmerhandel uden nogen Afgift til Byen, hvorfor Peter Nielsen Dyrborg ikke kunde nyde noget af Pladsen paa den Maade, han begjærede; men Pladsen kunde afdeles i saa mange Parter, som tjenligt fandtes, og komme til Avktion, hvorved Dyrborg kunde erhverve sig til Leje, hvad han behøvede.

Torvet blev først anlagt 1604, da der i Aalborg Bys Regnskaber blandt Udgifterne nævnes Penge, givne for Sten, som blev lagt Gade med sønden Slotsgrave østen Aaen, som det ny Torv skal være, ligeledes for Sand dertil og Stenpikkerne for Gaden at lægge.

Stiftamtmand Pentz foreslog 1794, at til Udvidelse af Ny- eller Storetorv skulde indtages en Del af Slottets Grave, som skulde opfyldes m. m. Borgerskabet fraraadede det paa Grund af de store Bekostninger, det vilde medføre, da Torvene i Regelen vare store nok. Derimod kunde Torvet udvides ved at indtage Tømmerpladserne derpaa, som ikke mere skulde udlejes. Heller ikke vilde man der paa Torvet opføre Slagterboder til Frislagterne, da Byen næppe havde Leje af sine Slagterboder ved muret Bro nok til deres Reparation, og heller ikke flytte Privetet ved Vagthuset, som var opført for faa Aar siden.

Den murede Port i Aalborg.

En nu forsvunden Lokalitet i Aalborg er den murede Port. Den stod i Algade paa det Sted, hvor »Muret Bro« førte over Vesteraa, lidt vesten for Gaden Svingelen. Heller ikke Broen mærkes nu synderlig efter Gadens nyere Brolægning, men er dog kjendelig ved den vestre Ende af den ny Museumsbygning. Om den murede Port haves følgende Efterretning fra tidligere Tid: Efter gamle Kæmnerregnskaber blev Porten først muret op 1604 og kaldtes derefter først »den murede Port«. Tæt ved den var »en Pille, som Svingeltrappen er udi«, hvoraf Gadenavnet Svingelen har sin Oprindelse. 1732 androg Magistraten paa Borgerskabets Vegne hos Stiftsbefalingsmanden om, at, da den øverste Del af den murede Port, der var en Bygning, hvori der fandtes nogle Instrumenter til at pine Troldekvinder med, var saa brøstfældig, at den behøvede en Reparation af 300 Rdlr., det maatte tillades at nedtage denne øverste Del, som var saa lav, at et Halm- eller Lynglæs eller en høj Karet ikke kunde køre nedenunder, og som ikke var Byen til nogen Nytte; men for desto bedre at befordre den almindelige Passage gennem Porten og Fængslerne derunder at konservere, var det tjenligst, at der af Muren ovenfor Gaden paa begge Sider blev konserveret en Højde Mur af 6 Alen, som da med mindre Bekostning kunde blive sat i god Stand. Dette blev approberet af Stiftsbefalingsmanden den 9de Avgust 1732.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1731 ff., Fol. 331.)

Under den 12te Juli 1756 indstillede Magistraten til Stiftsbefalingsmanden, at under den saakaldte murede Port var et

gammelt Arreststed, som kun bruges, naar Natmanden skal indsættes for en eller anden Forseelse; men samme er meget brøstfældig og vil koste meget at reparere, hvorfor den andrager om, at det maa opfyldes med Grud og Sand, da Natmanden jo kan sættes i den underste Raadhuskjælder, hvilket ligeledes blev approberet den 15de Juni 1756.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1749 ff., Fol. 1140.)

I femte Del af Pontoppidans Danske Atlas, som udkom 1769, læses endvidere: Under Muret Port, hvilken forud var Stadens Vesterport, er et gammelt Arresthus for Byens Natmand, og har der forhen været en Bygning oven paa, hvori gjemtes Instrumenter, som Troldkvinder pinedes med.

Tømmerpladser.

Efter en Del Borgeres Andragende indstillede Magistraten under den 31te Avgust 1733 følgende til Stiftsbefalingsmanden:

Indtil Aar 1724, da der faldt Højesteretsdom i den saakaldte Aalborg Bys Sag, lagde enhver, som handlede med Tømmer, samme ved Stranden, hvor de vilde, uden at give noget af Pladsen til Byen; men i Følge Højesteretsdommen blev der taget Syn over Pladsen den 18de December 1724 og Pladsen afmaalt og ved Avktion 1725—6—7 bortlejet til Tømmerpladser for 93 Rdlr. 3 sk 4 b aarlig. Men efter at denne Avktion var udløben, begyndte mange at lægge Tømmer paa Nytorv langs med Slotsgraven og Østeraa fra den sal. Maren Brandts Bro, hvorved de gamle Tømmerpladser forringedes i Værdi, saa at de 1728—9—30 kun gav 68 Rdlr. 2 sk 12 b og 1731—2—3 kun 61 Rdlr. 2 sk 6 b . Desuden har det saakaldte Ny Torv af gammel Tid været et frit Axel-torv, hvor Bønderne holdt med deres Varer, naar de komme med Korn, Ildebrand og andet, men er nu saa belastet med Tømmer, at der ej er Plads, men Bønderne falbyde deres Varer ved Portene, bede paa Gaderne m. m., hvorfor begjæres, at Stiftsbefalingsmanden vil forbyde at lægge Tømmer paa Nytorv.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1731, Fol. 642.)

Lodsvæsenet i Hals.

Magistraten i Aalborg forfattede den 31te Januar 1735 et Projekt til et Lodsvæsens Oprettelse i Hals, som den 18de Marts s. A. blev kongelig approberet. Indholdet var følgende:

1.

I Hals By skal være et Lav, som bør bestaa af 6 dygtige og søvante Mænd samt en Oldermænd, hvilke alene skulle være berettigede til som Lodser at ind- og udlodse alle de Skibe og Fartøjer, der for Læster ere brændte og agte sig over Grundene udenfor Hals og gennem Limfjorden til Aalborg eller derfra at passere Hals og Søtønderne derudenfor.

2.

Bemeldte Oldermænd og Lodser, som skulle aflægge deres Ed for Magistraten i Aalborg, skulle skaffe sig 2 dygtige Baade med behørig Sejl og Aarer, hvilke skulle være indrettede baade til at sejle med og til at ro saavel af 2 som af 4 Mand, og at deslige Baade fremfor andre kunne kjendes, bør den midterste Dug i Sejlet være rød, og naar de skulle udro og ej kunne bruge Sejl, bør de paa en Stang føre et lidet hvidt Flag, tegnet med røde fuldkomne Bogstaver det Ord Lods; skulde nogen Lods derimod handle, bør Oldermænden for Lodserne paa Lavets Vegne bøde til Aalborg fattige 2 Rdlr.; betjener sig nogen anden af saadanne Tegn til Præjudice for Lodsernes Lav, bøde hver 4 Rdlr.

3.

Falder Østenvind og Vejret saa haardt, at Lodserne hverken kunne udsejle eller ro til de Skibe eller Fartøjer, som ligge udenfor Hals Tønder, og, endskjønt samme Fartøjer have Vinden god derved at indsejle, men formedelst Ukyndighed om, hvor mange Fod Vand der kan være paa Grunden, ej tør fortsætte deres Fart, da, saasnart et saadant Skib eller Fartøj giver Tegn til at ville have Lods, bør Oldermænden strax ved 2 Lodsmænd anmelde det for Kommandanten paa Hals Fortresse og med hans Tilladelse lade paa Fortressen vaje et Flag, enten kjendeligt paa hel Stang, som skal betegne, at den sejlene paa 10 Fod kan indsejle, eller og et »sior« (?) paa halv Stang, som skal give tilkjende, at den sejlene sikkert paa 8 Fod kan indsejle; tager Oldermænden eller Lodserne heri Forsømmelse,

bøde hver af dem, som ej beviser lovligt Forfald, til Aalborg fattige 2 Rdlr., om derpaa bliver klaget.

4.

Oldermanden og Lodserne skulle være ædruelige og villige til at hjælpe den sejlende, som ved Flag eller Skud giver tilkjende, at han behøver Hjælp, og paa første givne Tegn strax gaa den sejlende i Møde udenfor den yderste Sætønde for Hals, som og stræbe at komme om Bord paa Fartøjet og blive derpaa, til de har bragt Fartøjet i Havn for Anker.

5.

Klager nogen Skipper over, at Lodsens ej enten forsvarlig har lodset eller ikke betids har indfundet sig, og Skipperen formedelst Mangel af Lods har været i saadan Nød, at han har taget Skade, endskjønt Vejrliget har været saa sigtbart, at Lodsens har kunnet se ham gjøre Tegn, og Vinden ej har været saa haard, at den kunde hindre dem at udro eller sejle, saafremt Skipperen det med sine Folk kan bevise, bør Lodserne, som ej bevise lovligt Forfald, bøde hver 2 Rdlr. til Aalborg fattige, og om nogen af dem i Særdeleshed har vist sig modvillig eller saa beskænket, at han ej har kunnet gjøre Tjeneste, bør saadan en have sin Lodstjeneste forbrudt og dømmes til Arbejde i Jærn paa Fæstningen en vis Tid efter Sagens Beskaffenhed; desuden bør Oldermanden, som ej bedre Lodsningen har befordret, bøde i slikt Tilfælde første Gang 4 Rdlr., anden Gang dobbelt til Aalborg fattige, og om det tredje Gang ham bliver overbevist, da at dømmes fra hans Oldermandskab.

6.

Hvis ellers til hans Majestæts Tjeneste ved Lodsvæsenet bliver befalet, skal Kommandanten paa Fortressen Hals tilholde Oldermanden, at Lodserne med al Underdanighed efterkomme, og ellers have Inspektion med Lodserne, at de bevise dem, som deres Hjælp behøve, al Redelighed og trofast Tjeneste. Gives nogen Skipper Aarsag over Lodserne at klage eller de over ham, bør Kommandanten i 2 søvante Mænds Nærværelse indkalde Oldermanden og Lodserne og den klagende Skippers Folk og da over Klagen holde Forhør, hvilket han under sin og de 2 Mænds Hænder og Segl beskreven strax tilsender Magistraten i Aalborg, som da efter Gjæsterettens Maade ved

Aftens Varsel paakjender Klagen efter Loven og disse Artikler; bliver nogen af Parterne med Dommen ufor nøjet, skal den for Admiralitetet i Kjøbenhavn indstævnes.

7.

Bliver nogen Lods med Hug og Slag enten af Skipperen eller Folk, hvor han er om Bord, ilde medhandlet, bør de, som heri findes skyldige, tiltales af Lodsens paa deres Voldsbøder.

8.

Paa det at Oldermænd og Lodserne stedse kunne være tilstede og Lodsningen forsvarlig befordre, fritages de for at være Ting- og Sandemænd og deslige Forretninger, og skulle de nyde for hver Læst, et Skib eller Fartøj, som de ind- eller udlodse, findes brændt paa, for Indgaaende 4 β d. og for Ud- gaaende 2 β d., og ellers til Lodsvæsenets Konservasjon skal betales af alle Skibe eller Fartøjer, som for Læsters Drægtig- hed ere brændte og uden at betjene sig af Lods ind- og udløbe ved Hals, halvt saa meget, som de svare, der betjene sig af Lods, nemlig for Indgaaende af hver Læst 2 β d. og for Ud- gaaende 1 β d.

9.

Naar nogen Skipper sit Skib eller Fartøj ved de edsvorne Lodser har faaet indlodset, bør han give Lodsens eller Older- manden et skriftligt Bevis paa, at han med Lods er bleven betjent, hvilket Bevis strax af Oldermænd til Tolderen i Aalborg skal fremsendes, at han kan vide derefter at fordre de fulde Lodspenge; sker det ej, faar Lavet og Oldermænd tage Skade for hvis (hvad) de formedelst Forsømmelsen kan komme til Decort herved.

10.

Begjærer nogen Kaptajn eller Skipper, som fører enten spansk eller fransk Farve, at blive lodset op gjennem Lim- fjorden fra Hals til Aalborg, som regnes for 3 Mil, da betales Lodsens af et Skib fra 20—50 Læster 4 Rdlr., fra 50—100 Læster og derover for Indgaaende 6 Rdlr. og for Ud- gaaende halvt saa meget, og nyder Lodsens, mens han er paa Skibet, fri Kost og Tæring; skulde han formedelst Modbør i tvende Jævdøgn ej kunne fortsætte Rejsen, betales ham foruden de ordinære Lodspenge for hvert Jævdøgn, han har været paa Fartøjet, 2 $\&$ d.

11.

Hænder det sig, at en Skipper med Fartøj og Ladning ankommer og enten udenfor eller indenfor Tønderne med sit Fartøj bliver liggende og rejser fra Skibet op til Aalborg at fornemme, om han sin Ladning kan sælge, da, ifald han sig ej af Lods har betjent og han uden at sælge Lasten igjen skulde bortgaa, skal han dog være pligtig at betale til Oldermænden halve Lodspenge af saa mange Læster, Fartøjet er brændt for, og paa det Oldermænden kan nyde de ham tilkommende Lodspenge, skal Visitøren i Hals hos sig holde en saadan Skippers Toldseddel, undtagen han beviser med Oldermændens Kvittring, at han paa Lavets Vegne er bleven fornøjet, hvortil Kommandanten paa Fortressen bør være assisterlig.

12.

Skulde enten Oldermænden eller nogen Lods fordre eller tage flere Penge end det, han efter Skibets eller Fartøjets Læsters Drægtighed tilkommer og heri er anført, da, naar det ham overbevises, bør den skyldige betale til Aalborg fattige 1 Rdlr. for hver Mark, han har taget mere, end han efter Taxten burde nyde, med mindre Lodsen formedelst haardt Vejrlig har maattet sætte sig selv i Fare eller brugt mere Mandskab for at komme et Skib eller Fartøj til Hjælp, som paa Mast, Sejl eller Ror kunde tage Skade, da skal det være Lodsen tilladt, naar de have bragt Fartøjet i Havn, at akkordere med Vedkommende om Taxten; kan de ikke derom blive enige, bør Kommandanten med 2 søvante Mand i Oldermændens Nærværelse søge dem paa bedste Maade at forene; er ej nogen Forening mellem dem at træffe, bør dermed forholdes ligesom forhen under 6. Post er meldt.

13.

Indstævner nogen Skipper, Oldermænd eller Lods Magistratens Dom til Admiralitetet, bør den, som stævner, strax sætte Borgens for de idømte Bøder og Omkostninger, at deslige Bøder eller Omkostninger kan blive tilrede, naar den indstævnte Sag skulde vindes for Admiralitetets Ret.

14.

At disse Lodspenge kan komme Lodslavet tilgode og af vedkommende rigtig blive svaret, skal hver Skipper for Ind-

og Udgaende, naar han gjør sig klar paa Aalborg Toldbod, erlægge til Tolderen i Aalborg de Lodspenge, han har at svare. Samme Lodspenge har Tolderen rigtig at anføre i en gennemdragen og af Oldermænden forseglede og bekostet Bog, som ham bør tilstilles, og hvis Penge Lodslavet derefter kan tilkomme, hvert Fjerdingaar til Oldermænden, naar han dem afhandler, imod Kvittering levere, da Tolderen for den hermed hafte Umage bør godtgjøres 4 %; vægrer nogen Skipper sig at betale disse ordinære Lodspenge, da bør Tolderen forholde ham hans Toldseddel, indtil han Lodspengene erlægger.

15.

For den Inspektion og Umage, Kommandanten paa Fortressen i Hals herved har, bør han af de Penge, som ved Lodsvæsenet hvert Fjerdingaar falder, efter Tolderens derover forfattede Beregning nyde $\frac{1}{10}$, som Oldermænden, der Pengene annammer, til ham mod Kvittering betaler; af de øvrige Penge, naar de deles kvartaliter, bør Oldermænden nyde for sin Umage $\frac{1}{4}$ og hver af Lodserne $\frac{1}{8}$, for hvilke Penge enhver bør kvittere i den Kontrabog, som Oldermænden til Efterretning derover holder.

16.

De Bøder, som efter disse Artikler, hvorpaa ej er falden Dom, foranstalter Kommandanten hos den uvillige strax udpanstet og besørget til Magistraten i Aalborg imod Kvittering; hvis Bøder eller Omkostninger nogen ved Dom bliver tilfunden at betale og den skyldige ej Dommen strax appellerer til Admiralitets-Retten, besørger Magistraten paa den skyldiges Bekostning efter Loven exekveret.

17.

Disse for Oldermænden og Lodserne udfærdigede Artikler bør til vedkommendes Efterretning paa Fortressen i Hals samt i Visitørens Stue sammesteds og paa Aalborg Toldbod opslaaes til vedbørlig Efterlevelse.

Aalborg Bys Brandordning af 1736.

I ældre Tider, da i Byerne Husene langt sjældnere vare af Grundmur og der i det hele taget i Bygningerne fandtes

mere Træværk end nu til Dags, vare Ildebrande baade hyppigere og mere omfattende og den derved foraarsagede Skade saa meget større for den enkelte Mand, som der ikke fandtes Assuranceselskaber eller anden Sikkerhedsforanstaltning. Det er derfor paafaldende, at der først forholdsvis sent drages Omsorg for dels at forhindre Ildebrande, dels at holde dem indenfor snævrere Grænser. En af de ældste Foranstaltninger i den Retning turde være Indretningen af en Brandordning i Aarhus af 6te Juni 1672, idet en Raadstueplakat bestemmer, at alle Murmestre og Tømmermænd, som ere Mestre, skulle være Brandmestre og tildeles visse Distrikter, hvori de skulle visiterer Skorstene, Kakkellovnsrør, Bagerovne, nedslaa de ulovlige, besørge Foder etc., som sidder for nær ved Ildsteder, bragt bort og i Ildebrandstilfælde møde med deres Svende for at redde. Dette skulde de ikke gjøre een Gang, men idelig og stedse, naar fornødent gjøres. For det Arbejde, de derved have, skulle de have Tilladelse til at indrette, begge Professioner under eet, et Lav for at holde udenbys Mestre og uberettigede fra at gaa dem i Næringen.

(Hubertz: Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus II S. 168.)

Om Forholdene i Aalborg i denne Henseende haves nogen Oplysning i nedenstaaende Svar af Magistraten under 21de Januar 1685 paa en Forespørgsel af Politimesteren for Danmark, Claus Rask til Raskenberg, i Skrivelse af 6te Januar s. A. i Anledning af, at »der hos dennem i kort Tid skal være adskillige Ildsvaader optændte, som dog naadelig skal være afløbne«, om der var nogen Brandforordning: Hans gode Skrivelse af 6te d. M. er os ved Posten indhændiget, derpaa hannem tjenstligst meldes, at os ingen Brandordning her ved Raadstuen af forrige Magistrat er efterladt, men alene nogle faa Læderspande, saa og nogle Stiger og Brandhager. Da paa det noget mere kan være ved Haanden, om Behov gjordes, det Gud naadelig afvende os al Ulykke for Kristi Skyld, da have vi paalagt hvert Lav at skal forskaffe 12 Læderspande, som hos Oldermænden skal være i Forvaring, derforuden anordnet 2 eller 3 lange Brandstiger med lige saa mange Brandhager og Ansættere i hver Rode at lade forfærdige, som i det bekvemteste Hus i hver Rode skal være i Forvaring. Desligeste have vi haft endel af Borgerskabet forsamlet, og blev dem

anmodet, de godvillig vilde sig bekvemme at lade bekoste 1 eller 2 Kobbersprøjter, hvortil de da tilstedeværende lovede sig at ville indfinde, hvilket vi og ville formode at faa Fremgang, om ikke imod Forhaabning andre Udgifter eller Tilfælde saadant skulde forhindre, og paa det det bedste muligt Tilsyn om Natten kunde ske, da have vi foruden de 2 Vægttere, som har altid været sædvanligt at gaa om Natten, endnu forordnet 14 Personer hver Nat, som af en Borgerunderofficer kommanderes, og gaa fra om Aftenen Kl. 9 og den ganske Nat alle Gader og Stræder igjennem indtil om Morgenen Kl. 4, hvilke ere befalede efter Kl. 10 slaget, hvor de fornemme enten Ild eller Lys over eller neden i Husene, da der at anklappe og formane dem at se vel til Ild og Lys. Gud skal kjende, at vi inderlig ønske, saa og vor største Flid dertil gjerne anvende, at alting maa gaa vel til, mens Tidernes og Fattigfolks slette Tilstand her paa Stedet kan vel undertiden noget lidet Ophold herudi forarsage, mens hans kongelige Majestæts allernaadigste Befaling og Forordning maa dog allerunderdanigst vorde efterlevet.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1684 fol. 9.)

Andre Anordninger om Brandvæsenets Ordning i enkelte Kjøbstæder haves fra en noget senere Tid, saaledes i Kallundborg af 24de November 1721 og Horsens af 26de Avgust 1726. Man skulde have troet, at Kjøbenhavns store Ildebrand 1728, der bragte saa megen Nød og Elendighed med sig, og som maatte vække Opmærksomheden for et velordnet Brandvæsens Betydning, havde givet Stødet til et Skridt fremad i denne Henseende, og dog finde vi endnu fremdeles kun enkelte Byer følge det fra Aarhus, Kallundborg og Horsens givne Exempel, idet Kolding fik en Brandordning af 30te Maj 1729, Roskilde 25de November 1735, Storehedinge 30te December 1735, Aalborg 29de Oktober 1736, Fyns Stifts Kjøbstæder 22de Februar 1737, Varde 13de Marts 1737, Stege 14de December 1743 og Viborg 9de Oktober 1756, medens en almindelig Forordning om Brandvæsenet i Kjøbstæderne endnu lod vente paa sig nogle Aar og først udkom 24de Januar 1761.

Aalborg havde altsaa 1736 faaet sin egen Brandordning, vedtaget den 27de Januar af Borgmestre og Raad, approberet den 1ste Marts af Stiftsbefalingsmand C. W. Reventlow og konfirmeret af Kongen den 29de Oktober s. A. Om denne hedder det i Jürgensens Lovlexikon, at det i Justitsministeriets

Skrivelser af 24de April 1856 og 25de Januar 1858, jævnfør Kommerce-Kollegiets Promemoria af 23de Januar 1796, er antaget, at den ikke er hævet ved den almindelige Brandforordning af 1761, medens dog det modsatte Resultat findes udtalt i Justitsministeriets Skrivelse af 8de Juli 1848. Nu synes det i alt Fald utvivlsomt, at alle disse specielle Bestemmelser maa være hævede ved Loven af 1873 § 40.

Da de enkelte Bestemmelser i denne gamle »Brandordning« turde have nogen Interesse for Kjøbstadlivet for halvandet Aarhundrede siden i Almindelighed og for nogle særlige Aalborgske Forhold, gjengives her efter det tilføjede »Register over det mærkeligste udi Aalborg Bys Brandordning« Indholdet af de enkelte Kapitler med Tilføjelse af selve Anordningens mere udførlige Fremstilling, hvor dette maatte anses for yderligere oplysende.

1. Kapitel om Skorstene og Ildsteder samt disses Føjning og Rengjørelse.

1. Murmestrene skulle »i alle ny Bygninger« forsvarelig opføre Skorstenene »over Taget, vel forsynede med Brandmur paa alle Sider og skilte fra alt Tømmer og Træværk«, under 10 Rigsdalers Straf, »og skulle de Skorstene, som allerede ere opsatte og ej forsvarelig over Taget befindes opførte, inden 6 Maaneder saaledes opføres og forhøjes under 1—4 Rigsdalers Straf«. Alle Esser og ulovlige Ildsteder »udi Fjæleskur« og Rør skulle afskaffes og forandres under 10 Rigsdalers Straf, Bøderne at udpantes ved Overbrandmesteren og 2 Mænd.

2. Træspjæld og -døre for og udi Skorstene, »hvor enten Kakkellovnsrør og Tuder indgaa eller Bilæggerovne ere indmurede«, bør være forsvarelig med Kobber, Jærn eller Blik overdragne, »og maa ej nogen betjene sig af andet end Jærnstænger i deres Skorstene at hænge Kjedelkroge paa«, alt under 1—2 Rigsdalers Straf »efter Magistratens Sigelse«.

3. Alle Bagerovne skulle være forsynede med Brandmure »og paa alle Sider adskilte fra alt Tømmer og Træværk« under 4 Rigsdalers Straf.

4. Bryggere, Brændevinsbrændere, »Guld-, Kobber-, Klejn- og Grovsmøde, Kandestøbere, Farvere, Glarmestre, Gjørtlere« og alle, som drive Haandværker, hvorved Ildsvaade er at

befrygte, ere lige Straf »og Næringsforbud« undergivne, om de ej have Omhu for deres Ildsteder.

5. »En Generalbesigtigelse over hele Byen skal foretages ved Kæmneren, Overbrandmesteren og 4 dertil af Magistraten udnævnte Borgere, der skulle forfatte en Fortegnelse over Brøstfældighederne og andet ulovligt, og skulle Ejerne inden 6 Maaneder føre det i forsvarlig Stand; hvis ikke, skulle 2 Murmestre i Overbrandmesterens Overværelse nedrive deslige Skorstene og Ildsteder« og Ejerne betale for hver Skorsten og Ildsten 2 Rigsdaler eller pantes derfor »ved Overbrandmesteren i 2 Borgeres Overværelse«, og skal Overbrandmesteren holde Rigtighed derover og stille det udpantede til offentlig Avktion, om det ej løses inden 14 Dage, »mod at han og de 2 Borgere nyde 1 Mark af Daleren i Gebyr«.

6. Skorstene, som jævnlig bruges, skulle fejes 2 Gange om Aaret under 1 Rigsdalers Straf, »og opkommer Ild for Forsømmelses Skyld, skal den skyldige mulkeres paa 2—5 Rigsdaler«. Skorstensfejeren skal have en af Magistraten forseglet Bog, hvorudi enhver under 1 Lod Sølvs Straf skal tegne, naar deres Skorstene blive fejede, hvilken Bog in Decembri skal leveres Overbrandmesteren til Gjennemsyn, som hos de forsømmelige skal inddrive Mulkten. Tjenestefolk, som ufor-svarlig rense Kjølkskorstenene, mulkeres paa 1 Rigsdaler, og opkommer Ild formedelst slig Forsømmelse, straffes de med Fængsel eller paa Kroppen. Opkommer ulykkelig Ild for-medelst Husfædres eller -mødres slette Omsorg, tiltales de efter kongelig Lov og Forordninger.

7. Skorstensfejeren skal holde fornødne Folk og villig betjene enhver, feje Skorstenene forsvarlig under 2 Rigsdalers Straf, og straffes første Gang med Halsjærnet, anden Gang forvises Byen, om han ej har at bøde med. Han skal have 8 β for at feje et Loft højt Hus, »for 2 Loft højt Hus 16 β og saa fremdeles«, og maa han ej fordre videre under Straf paa Vand og Brød i 24 Timer, og skal han advare den, som Huset bebor, om Skorstenen enten er brøstfældig eller ulovlig og strax tilkjendegive det for Overbrandmesteren, som derom skal inkvirere og tilholde de forsømmelige inden 8 Dage at lade feje eller reparere under 4 Rigsdalers Straf, »3 til Brandkassen og 1 til ham selv«.

2. Kapitel .

om Indbyggernes Pligt med Varlighed med Ild og Lys.

1. Hvem som uagtsom og skødesløs omgaas med Ild og Lys, »enten tændt Lys paa Vægge, Borde, Bænke eller andensteds kline eller over Gaderne eller i Gaardene gaa med udglødet eller anden Slags Ild uden at have det i et lukket Fyrbækken eller Stenkar«, skal, endskjønt ingen Skade sker, betale 1 Mark til de fattige. »Alle Husfædre og -mødre skulle have nøje Indseende saavel om Natten som om Dagen ved Maltgjøteri, Bryggeri, Bageri, Slagteri, Tvæt, Lysestøben og deslige«. Brændeved, Kul, Lyng, Hamp, Hør og deslige maa ej lægges nær op til Skorstene under 4 Rigsdalers Straf. Med tændt Lys uden Lygte maa ej findes nogen udi Stalde, Pakboder og paa Lofter under 4 Marks Straf til Angiveren. Husbonden betaler fra 4—16 Skillings Straf »til Brandkassen«, om der ej findes Lygte i hans Hus. Tobaksmøgen forbydes saavel udi Stalde, paa Lofter »eller hvor Feder, Tørv, Lyng, Kul, Tjære, Hamp, Hør, Beg og deslige ligger under 4 Marks Straf som og offentlig »paa Slotsgaarden, ved Told- og Vejerboderne, paa Torvene, Gaderne ved Stranden eller udi Pak- eller Kramboder, og skulle hverken Skippere eller Skibsfolk udi Havnene, ved Bryggerne, udi Aærne eller Kaasen ¹⁾ bruge tændte Tobakspiber uden udi deres Kahytter eller Kabysser og have deres Tobakspiber med forsvarlige Hytter forsynede eller gjøre Ild paa deres Fartøjer«, alt under 1 Lod Sølv's Straf »til Angiveren og Brandkassen til lige Deling« eller at straffes med Arrest i 24 Timer paa Vand og Brød. Forsætlig Ildebrand straffes efter Loven, og overbevises nogen formedelst Uagtsomhed og Skjødesløshed at have været Aarsag til Ildsvaade, da bøde Skaden eller straffes paa Kroppen.

2. Kjøbmænd skulle have Hør, Hamp, Beg, Tjære, Svovl, Terpentin, Salpeter, Tran, Olie og deslide udi Pakboderne, hvor ingen Ild eller Lys brændes, og udi Kramboderne udi Lygte under 2 Rigsdalers Straf til Brandkassen.

3. Under 20 Rigsdalers Straf til Brandkassen maa ingen have mere Krudt udi deres Kramboder end 10 æ at sælge; vil nogen have mere, skal de forvare det enten udi Pakhuse

¹⁾ Den Del af Gadestrækningen »Ved Stranden« langs med Fjorden mellem Toldboden og Spritfabrikkens Gaard.

ved Stranden eller i Huse, hvor ej Ild eller Lys bruges«. Nøglebøsser, Raketter og Sværmere, med Krudt fyldte, maa ej nogen bruge eller bortkaste imellem Husene under 2 Rigsdalers Straf til Brandkassen.

4. Ingen maa koge Beg eller Tjære i Husene eller paa Skibene under 2 Rigsdalers Straf, ej heller med gloende Kugler og Stene opvarme Tjære eller Beg imellem Husene eller Pakboderne under 1 Rigsdalers Straf til Brandkassen.

5. Snedkere, Bødkere og deslige skulle henlægge deres Spaaner paa et fra Ild og Lys afiggende Sted under 1 Rigsdalers Straf og holde Lys udi Lygte, naar de ved Lys arbejde, »og maa de ikke selv eller deres Svende og Drengene arbejde ved Lys om Morgenen, før Klokkeren er 5, og om Aftenen efter Kl. 9 uden Magistratens Tilladelse«, og maa de »saavel som Murmestrene og Tømmermænd« indvendig i godt Folks Huse eller paa Tagene ej smøge Tobak under 1 Rigsdalers Straf til Brandkassen.

6. Magistraten skal aarlig »den 14de Dag efter Pauske og den 14. Dag efter Michaeli« ordinere Kæmneren, Overbrandmesteren, Sprøjtemesteren og 4 Borgere, »2 af hvert Sogn«, at inkvirere, om Skorstenene og Ildstederne findes udi forsvarlig Stand, hvilke Mænd skulle indlevere til Magistraten deres Inkvisitionsforretning. Befindes nogen af dem uden lovligt Forfald at udeblive, bøder han 1 Rigsdaler til Brandkassen. »Ere de forefundne Fejl eller Brøstfældigheder ej efter 6 Maaneders Forløb bedrede, skal Magistraten befordre Bøderne udpantede efter 1ste Kapitels 5te Artikkel.«

3. Kapitel

om Brandredskabet og Betjente ved Brandvæsenet.

1. Udi Gammeltorvs Kvarters Sprøjtehus skal findes:

Nr. 1. En stor Sprøjte med dobbelt Slange af 50 til 60 Alens Længde og en enkelt Ombringer 20 til 30 Alen.

Nr. 2. En stor Sprøjte med dobbelt Slange af 50 til 60 Alens Længde uden Ombringer.

Til Nr. 1 skal findes:

31 Læderspande, 6 Egesaaer med Stænger, 2 Stiger, 2 Brandhager, 4 Øxer, 2 Liner, en halv Tomme tykke, 40 til 50 Alen lange, 2 Hakker, 4 Grebe med Jærnbleslag, 6 Hulskuffer,

1 Kofod, 1 Lygte, 2 Fyrtøjer, 1 Haarklæde af 12 Alens Længde, 1 aflangt Egekar med Jærnbånd.

Til Nr. 2 skal findes:

20 Læderspande, 4 Egesaaer med Stænger, 2 behændige Stiger, 2 Brandhager, 2 Øxer, 2 Liner af 40 til 50 Alens Længde, en halv Tomme tykke, 4 Grebe med Jærnbslag, 6 Hulskuffer, 1 Haarklæde af 12 Alens Længde.

Udi Nytorvs Kvarters Sprøjtehus:

Nr. 1. En Sprøjte med dobbelt Slange af 50 til 60 Alens Længde og med enkelt Ombringer af 20 til 30 Alen.

Nr. 2. En mindre med dobbelt Slange uden Ombringer af 40 til 50 Alens Længde.

Til Nr. 1 skal findes:

30 Læderspande, 6 Egesaaer med Stænger, 2 Stiger, 2 Brandhager, 4 Øxer, 2 Liner, en halv Tomme tykke, 40 til 50 Alen lange, 2 Hakker, 4 Grebe med Jærnbslag, 6 Hulskuffer, 1 Kofod, 1 Lygte, 1 Fyrtønde, 1 Haarklæde af 12 Alens Længde, 1 aflangt Egekar med Jærnbånd.

Til Nr. 2 skal findes:

20 Læderspande, 4 Egesaaer med Stænger, 2 behændige Stiger, 2 Brandhager, 2 Øxer, 2 Liner, 40 til 50 Alen lange, en halv Tomme tykke, 2 Hakker, 4 Grebe med Jærnbslag, 6 Hulskuffer, 1 Haarklæde af 12 Alens Længde.

2. Enhver, som bebør Gaard eller Hus i Byen, skal have en Saa, et Par Egetræs Spande eller Stripper under 8 Skillings Straf for hvert Stykke, deraf savnes, og 4 Skilling, om ubrugeligt befindes. Maltgjørere, Bryggere og Brændevinsbrændere samt de Haandværksmestre, som ved Ild traktere deres Arbejde, skulle have et Kar med Vand staaende ved deres Kølle eller Værksted.

3. Med en Overbrandmester med aarlig Løn af Brandkassen, »der ej maa overstige 100 Rigsdaler«, og en Oversprøjtemester med aarlig Løn »af indtil 50 Rigsdaler« skal Byen altid være forsynet. De skal have Opsyn med Sprøjterne og Brandredskabet, »som Oversprøjtemesteren skal reparere og hver Mandag efterse«, og ej være nogen Nat uden Tilladelse ude af Byen. Ved hver Sprøjte skal være en Brandmester, en Sprøjtemester og Vandadjutant med Assistenten af Straalemestre og Tømmermænd. Fattige Brandfolk ved Sprøjterne ere for alle borgerlige og Byens Tyngder befriede.

4. Tvende Gange om Aaret, »nemlig 8 Dage før St. Hansdag og 8 Dage efter Mikkelsdag«, foranstalter Magistraten Sprøjterne prøvede og Brandfolkene mønstrede, og skulle nogle af Magistraten og 2 af de 6 ved Brandvæsenet udnævnte Borgere ved Exercitsen og Mønstringen være tilstede. Ved Mønstringen skal en Extrakt af Brandordningen om Indbyggernes Pligt ved Ildsnød oplæses. Under Straf af 1 Rigsdaler for hver Officer og 2 Mark for en af Brandfolkene bør de indfinde sig ved Mønstringen.

5. Overbrandmesteren forfatter rigtigt Mandtal over Brandfolkene. Uden lovligt Forfald maa ej nogen ved Brandvæsenet enrulleret udeblive, naar Ildsvaade opkommer, under Straf paa Penge eller med Fængsel.

4. Kapitel

om Indbyggernes Pligt udi paakommende Ildsnød.

1. De, som ere i Huset, hvor Ildsvaade begynder, skulle under højeste Straf gjøre Anskrig til Naboer, og skal Taarnvægteren klemte med Stormklokken og hænge en Lygte ud om Natten og et Flag om Dagen »til den Side, hvor Ilden er antændt«, og skal Stadstamburen strax røre Trommen igjennem Gaderne, »alt under Straf at miste deres Tjeneste«.

2. Gadevægterne skulle under Straf af Fængsel paa Vand og Brød om Natten vække Folk og nævne det Sted, hvor Ilden er antændt, og anmelde Magistraten, Overbrandmesteren og Oversprøjtemesteren Ildsvaaden og forføje sig til Sprøjtehusene at hjælpe Sprøjterne og Brandredskabet frem.

3. Ved ringeste Tegn til Ildsvaade skulle Overbrandmesteren og Sprøjtemesteren samt enrullerede Officerer og Brandfolk forføje sig til Sprøjtehusene, og maa ingen uden Magistratens Tilladelse forlade deres Poster under Straf paa Penge eller Fængsel efter Magistratens Bestemmelse.

4. Magistraten udnævner 1 Officer med 12 Mand af hvert Kompagni ved de 4 borgerlige Kompagnier, som strax skulle indfinde sig ved Ilden med Gevær at hindre unyttige Folk og fremme Anstalter. Naar disse Officerer og Borgere have gjort Tjeneste i 3 Aar, udnævnes andre af Kompagnierne, og sker Omvexling herved hvert tredje Aar. Udebliver enten Officerer eller nogen af Mandskabet uden at skikke nogen væragtig i

deres Sted, betar sig modvillig eller forlader deres Poster, førend den antændte Ild er dæmpet, mulkeres af Magistraten.

(Jfr. Borgerlige Krigsartikler i Aalborg af 20. Marts 1749, approberede af Stiftsbefalingsmand J. Holck den 8. Maj s. A., § 17.)

5. Officererne med deres Mandskab skulle tilse, at de nødlidendes Gods ej bliver forrykket eller bestjaalet. De, som Utroskab herved begaa, straffes efter Loven som aabenbare Tyve.

6. Alle ved Ildebranden sig indfindende skulle holde sig ædruelige og fredelige, og om nogen forsætligvis tilføjer Brandredskabet Skade, da straffes de af Magistraten, eller borttager noget deraf, da straffes de som for Tyveri.

7. Alle, som bo i Byens 4 Kvarterer, »nemlig Vesterkvarter, som strækker sig fra Vesterport ¹⁾ og til den murede Port ²⁾, Gammeltorvs Kvarter fra den murede Port til Ladebroen ³⁾, Nytorvs Kvarter fra Ladebroen til Vandporten ⁴⁾ og Østerkvarter fra Vandporten til Østerport ⁵⁾, hvilke Kvarterer regnes langs midt igjennem Byen efter Aærnes Løb«, skulle undtagen dem, som bo i det Kvarter, hvor Ilden er antændt, sende deres Folk med Saaer, Spande og Stripper for at bære Vand. Overbrandmesteren drager Omsorg for ved Adjudanterne, at Vand fra nærmeste Steder bliver hentet, og at ingen Hinder gjøres udi, at Sprøjterne med rent Vand blive forsynede. Ved Tegn af Ildsvaade skulle Vognmændene sig med Heste og Vogne indfinde ved Sprøjtehusene og befordre Førselen under Mulkt til Brandkassen eller at straffes med at drage den spanske Kappe eller Fængsel.

8. Magistraten og de 6 Borgere ved Brandvæsenet forføje sig strax til den antændte Ild, og skal de Anstalter efterleves, som af dem træffes. »Ingen maa uden deres Tilladelse nedrive noget Hus i Haab om større Fare at forekomme, ej heller vægre sig ved at lade sit Hus nedbryde, naar Ilden derved kan blive standset.«

¹⁾ Stod før der, hvor Ladegaardsgade støder sammen med Vesterbro, og dannede Indgangen til Byen.

²⁾ Ved den murede Bro over Vesteraa paa Algaden, lige Vest for det nuværende Musæum.

³⁾ Førte over Østeraa paa Algaden ved nordre Ende af Skomagergaden.

⁴⁾ Førte over Peder Barkes Aa mellem Algaden og Bredgade.

⁵⁾ Stod tidligere for Enden af Nøregade.

5. Kapitel.

Hvoraf den Bekostning skal tages, som til Brandvæsenets, Betjentenes, Vægternes Løn samt Sprøjterne og Brandmandskabet at holde vedlige, kan tilgaa.

1. Efter det af Stiftamtmanden approberede Taxationsmandtal skulle alle Byens Indbyggere af deres Gaarde og Huse kontribuere maanedlig til Vægterkassen det, de af Magistraten og de 6 Borgere ere taxerede for, og skal Vægterne maanedlig indkræve, hvis enhver af deres Gaarde ere ansatte for, og strax gjøre Rigtighed derfor til Overbrandmesteren, som besørger al fornøden Reparation paa Brandredskabet og betaler enhver den Løn, dem er akkorderet.

2. Hos de uvillige skal Overbrandmesteren ved Udpantning inddrive Restansen, naar den er examineret og approberet af Magistraten. Ingen Skjøde eller Pantebrev paa Hus eller Vaaning maa til Protokollering af Byfogden antages, før det ved Overbrandmesterens Kvittering bevises, at derpaa ej er Restans. Og skal Overbrandmesteren ved aarligt Regnskab forklare al Indtægt og Udgift og Beholdningen til Kasserøren levere, der bør holde forsvarlig Bog, vigilere for Brandkassens Bedste og gjøre Rigtighed for Indtægt og Udgift, naar det af Magistraten æskes.

6. Kapitel

om Belønning for dem, som ved Ildebrand forholde sig tro, og Straf for dem, som ej efterkomme deres Pligt, samt de skyldiges Bøder og Rigtighed derfor.

1. Den, som til Ildebranden først ankommer med Saa eller Strippe eller Brandspand, nyder 4 \mathcal{R} . Overbrandmesteren skal Dagen efter, at Ildebranden er overstanden, erkjendige sig lige saa vel om dem, som have forholdt sig tro og flittig, som om dem, der have sig modvillige og utro beteet, de første med Attest til Belønning rekkommendere og de sidste til Straf angive.

2. Tager nogen Skade ved Ildebrand formedelst tro og flittig Tjeneste, skal han af Brandkassens Midler kureres og for tro Tjeneste belønnes. Bliver nogen derved saa ufør, at han ej sit Brød kan fortjene, besørger ham fri Underholdning for Livstid udi de fattiges Huse. Skulde nogen af ulykkelig Hændelse ved Ildebranden komme fra Livet, nyder han en ærlig og fri Begravelse og hans Hustru med Børn en Re-kompense af Brandkassen.

3. Alle udi Brandordningen ommeldte Bøder, som ej nogen i Særdeleshed ere hjemfaldne, skulle tilhøre Brandkassen. Overbrandmesteren skal holde rigtig Bog over Bøderne og antegne, hvorfor bødes, og hvem der samme svarer, og inden hvert Aars 31. Januar til Magistraten og de 6 Borgere aflægge rigtigt Regnskab over Bøderne og hvem dem have betalt. Bøderne skal han inddrive efter 1. Kapitels 5. Artikkel. Men hvis udi Brandordningen uden hossatte Bøder er anbefalet, maa Magistraten uden Proces og Dom anse og straffe de skyldige for efter dessen Beskaffenhed. Klages over de dikterede Mulkter, skal Stiftsbefalingsmanden forhøre de klagende og efter Beskaffenhed moderere eller skærpe Mulkten. De, som enten skjødsløst eller forsætlig Ildebrand forvolde, kan vente deres Straf efter Kongens Lov eller Brandordningen.

Yderligere Foranstaltninger bleve senere truffene. Saaledes approberede Stiftsbefalingsmanden den 12te Juli 1753 Magistratens Indstilling af 28. Juni s. A. af følgende Indhold: I Aaret 1718 er hver Mands Gaard bleven taxeret at svare noget vist maanedlig til et saakaldt Brand- og Vægtervæsens Indretning og Vedligeholdelse, og som den Tid kun var 4 Vægtere og 2 Sprøjter med Tilbehør, er i Førstningen oplagt noget aarlig og med Rente forbedret; nogle Aar derefter er Byen med 4 Vægtere forbedret, 1732 er en Taarnvægter antaget, endog Byen var forbedret med 2 ny Sprøjter med Tilbehør; ved saa mange Sprøjter er saa meget mere Mandskab, hvilke har faaet nogle Gange hvide Sejldugs Klæder, og Over- og Underbrandmestrene, Sprøjtemestre og Assistenten sorte Klæder; dernæst har Byen faaet 13 Lygter ved Aærne. Hertil ere Pengene medgaaede, og der trænges til flere, hvorfor foreslaas, at hver Gaard og Hus paany taxeres, paa hvad Gade de end findes, saaledes, at, da der er smaa Huse af 3—4 Bindinger, hvert af disse giver maanedlig 1 β , hvilket lægges til Fundament, saa at af hver Gaard af det, der kan anses til Indhus, og hvor Ild og Lys bruges, betales 1 β maanedlig for hver 4 Binding, to Loft høje Huse dobbelt, 3 Loft tredobbelt; af de øvrige Bindinger i en Gaard, saasom Pakboder, Stalde, Kornhuse etc., hvor ikke daglig Ild eller Lys bruges, 1 β maanedlig af 8 Bindinger, af Halvtag saa mange flere Bindinger til 1 β . Taxationen overværes af 2 af Magistraten i Forbindelse

med Overbrandmester og Oversprøjtemester, 2 skrivekyndige Borgere af hver Rode, alt uden Betaling. Forretningen renskrives af Byskriveren, som faar 24 β for Arket.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1749, fol. 825.)

Da ovenstaaende Beregning endda ikke forsløg, indstillede Magistraten 25de Avg. 1753, at en ny Taxation skulde foretages med Fundament af 3 Fag Indhus og 6 Fag Udhus til 1 β maanedlig, dog at de udenfor Portene nød nogen Moderation, da de ikke nyde godt af Vægternes Raaben. Dette blev approberet af Stiftsbefalingsmanden den 3die September s. A.

(Sunst. fol. 840.)

Frisenborg.

Frisenborg, der er den Plads mellem Slotsgadens nordre Ende, Havnegadens vestlige Ende og Fjorden, hvor nu Havnens, efter Chr. Simoni købte Ejendomme ligge, har faaet sit Navn efter Borger Christen Pedersen Friis, der 1736 indgav et Andragende til Borgmestere og Raad om Tilladelse til »at lade indpæle, opfylde og bebygge en Plads paa Aalborg Bys Ejendom østen for Slottet norden for den Plads, Ridebanen kaldet, som tilhørte Kommerceraad Jens Gjørup, som laa øde og strakte sig ud i Fjorden«, mod at give 1 Rdlr. aarlig Jordskyld til Byen. Han blev henvist til Kongen, som tillod det under 19de Oktober 1736.

(Aalborg Raadstue-Arkiv, Pakken Gader, Pladse, Broer A.)

Instrux for Kæmneren i Aalborg.

Kæmnerforretningerne i Aalborg udførtes tidligere som borgerlige Ombud, idet Magistraten aarlig valgte en af Byens Borgere til at besørge dem; dog finde vi allerede langt tilbage i Tiden, at en Mand, med hvem man havde været særlig tilfreds, og som var villig dertil, blev gjenvalgt flere Aar efter hinanden. Den 5te December 1744 androg endel Borgere hos Magistraten om, at Poul Poulsen endnu maatte antages til Kæmner for 2 til 3 Aar, da han nu var inde i Sagerne og derfor, dog uden Konsekvens for Fremtiden, nyde 100 Rdlr.

foruden det til Kæmneren af Byens Jorder mellem Aalborg og Bjerringgaard henlagte Skifte, hvilket Magistraten indrømmede.
(Aalborg Raadstue-Kopibog 1743 ff. Fol. 535 og 614.)

Den 26de November 1791 udgik en Kancelliskrivelse, at Rasmus Spliid strax skulde antages som bestandig Kæmner med en aarlig Løn af 100 Rdlr. foruden hvad tidligere havde været Kæmneren tilstaaet til Skrivematerialier m. m.

For Kæmneren udstedtes en Instrux. Den ældste bevarede er, saavidt vides, fra 1736 og er i det væsentlige lig med alle tidligere, kun med nogle enkelte Smaaforandringer. Den lyder saaledes:

1.

Lader han sig Lovens 3 Bogs 5 Kap. og dessen Artikler være efterrettelig.

2.

De herved følgende Specifikationer paa Byens aarlige visse og uvisse Indtægter, Jordskylden undtagen, over hvilken han annammer Specifikation af den afgaaende Kæmner og til videre holder sig samme efterrettelig, med andre Byens visse og uvisse Indtægter at besørge til rette Tid inddrevne og derimod de visse Udgifter til enhver efter Specifikation rigtig at betale.

3.

Har han af den afgaaende Kæmner at lade sig gjøre Oplysning om alle Byens publlkke Bygninger, Broer, Bolværker og Vandsteder, alt for i rette Tid at iagttage, om samme behøve nogen Reparation, det da i Tide med mindste og billigste Bekostning ske kan, vorder forsvarlig istandsat.

4.

Om Vejrliget tillader, skal inden Marts Maanedes Udgang tages Syn paa Byens publlkke Bygninger, Broer, Bolværker og Vandsteder, samme at gjøre Magistraten bekjendt for at blive beskikket 4 Mænd, som Synet tillige med ham forretter og inden 14 Dage derefter Synet til Magistraten paa Raadstuen levere til ventende Ordre om dessen Reparation at lade gjøre, og til den Ende skal i Synet special indføres, hvis (hvad) som i Aaret 1736 endelig behøver Reparation.

5.

Inden førstkommende 1ste Maj har han sig af den afgaaende Kæmner at lade forevise rigtigt Skjel om Byens Ejendom

og det saa nøje observere, om Magistraten engang forlanger, han det igjen for nogen skal vise, han da ikke skal tage fejl, og fra 1ste Maj, til alt Kornet er indavlet, i det mindste en Gang om Ugen selv efterse og ellers tilholde Byens Markmænd og Hyrder, at de ikke tillade nogen uvedkommende Brugelighed med Tørvegrøft, Høslet, Pløjning eller Fædrift o. s. v. paa Aalborg Bys Friheds Ejendom, alt for at ikke nogen af en ulovlig Brug skulde formene sig i Fremtiden en Hævd paa Byens Ejendom, og om nogen saadan eller anden ulovlig Misbrug af ham fornemmes eller nogen anden, som det tilkjendegives, da har han det strax for Magistraten at tilkjendegive til nærmere Undersøgelse og Ordre til vedbørlig Paatale.

6.

Ved Vejene til og fra Byen uden Vester- og Østerport tager han vedbørlig Opsyn, saa vidt Byens Ejendom strækker, at de holdes i forsvarlig Stand, at de rejsende uden Hinder kan passere, til hvilken Ende ham efter Ansøgning hos Magistraten skal blive Folk medgivet Vejene at jævne saa vidt muligt.

7.

Har han at efterse, om nogen af Borgerskabet lader deres Bolværker enten saa aldeles forfalde, at det kan være farligt enten for Folk eller Vogne samme at passere, eller og at samme kunde foraarsage Vandets Urenlighed, at han da tilholder dem inden en vis Tid samme at reparere; hvis de det ikke gjøre, da saadant for Magistraten at angive.

8.

Lader han sig være angelegen at faa at vide, om en eller anden af Byens Aær med Urenlighed i et eller andet Tilfælde belastes, og hvis de ikke efter hans Advarsel raade Bod derpaa, da saadant Magistraten at tilkjendegive, paa det de skyldige kan blive tilrettesatte og straffede efter Forseelse, og for alting har han at efterse og iagttage, at Aærne ikke med Sne og Is bestoppes, men om saadant sker, da strax ved Hjælp af Byen igjen bliver opkastet, at Vandet kan nyde sit rene Løb.

9.

Har han nøje selv og ved andre at lade undersøge, om nogen, som ikke har lovlig vundet sit Borgerskab, skulde be-

findes her i Byen at bruge borgerlig Næring, da samme derfor efter Loven at søge, ligeledes at erkyndige sig, om nogen fremmede til Byen ankommer og sig nedsætter uden at have anmeldt sig til Magistraten og forevist Pas og Skudsmaal, da saadant for Magistraten strax skriftlig at indgive.

10.

Om nogen Hus til Gaden nedbryder eller og lader reparere, har han at tilse, at det nedbrudte ud til Gaden igjen bliver opbygget, samt at ingen paa Fortovet bygger eller noget af Byens almindelige Gader eller Pladser indtager og Skur udhænger, hvorved enten gives ondt Syn eller Hinder i Kjørse-len, ej heller maa nogen lægge Tømmer paa Fortovet paa Gaden, særlig hvor Gaden er saa snever, at desuden ikke kan kjøre 2 Vogne forbi hverandre med alle Slags Læs. Hvis han fornemmer nogen at bryde mod dette, har han dem i Minde-lighed at advare, at saadant ikke maa ske, og hvis de ikke raade Bod derpaa, da saadant for Magistraten at angive.

11.

Har han at tilholde Peder Schaluud, som har Tilsyn med Bryggerne og Havnene, at han efter den ham givne Instrux gjør ugentlig Regnskab for de ham anbefalede Penge efter Byens gamle Rettighed at oppebære og de til Byen fra adskillige Steder ankomne Jagter og Kaage etc. og ellers i alle Maader at have tilbørlig Opsigt med ham, at han sin Instrux efterlever, og til den Ende følger herved Kopi af Havnefogdens Instrux.

12.

Vil det iagttages særlig om Foraaret, naar Udfald sker i Fjorden, at en Del Folk i en Hast kan blive tilsagte at opkaste Sand af Havnen fra Snoren vesterpaa, alt for om muligt at faa Havnen mere magelig for at komme nærmere til Land; dog vil det observeres, at de ikke kaste Bolværkspælene for nær, paa det de ikke skal undergraves og blive løse; ligeledes skal iagttages ved lave Vande om Foraaret, at Øster- og Vester-aas Mundinger til Fjorden blive opkastede. Endelig har vel-fornemme Chr. Pedersen Friis som en retsindig Borger og ærkekjær Kæmner i dette hans Embede at efterse og observere Byens Gavn og Bedste i alle Maader, og om han noget til Byens Nytte af sig selv observerer, har han det for Magistraten

at tilkjendegive, da der skal ikke mangle fornøden Ordre og Anstalt i alt, hvis (hvad) som kan befindes at være tjenligt og hensigtsmæssigt til Byens Gavn og Bedste, at jo Magistraten skal vise al tilbørlig Assistance, saavidt som kan staa til dem.

Borgerlige Krigsartikler

i Aalborg for de 4 Kompagnier ved den anordnede Exerccering og Mønstring, hvilke Officererne med Mandskabet holder sig efterrettelige.

1. Enhver saavel Over- som Underofficer samt Mandskabet bør at frygte Gud, holde sig ædruelige og entholve sig fra al Banden, Smelden og sligt liderligt Væsen, og naar de enten ved Exerccitsen eller Mønstringen ere tilsagte at møde, da at opføre sig renfærdige i Klæder og skikkelige i deres Væsen, samt med Flint, Kaarde og Patrontaske at komparere.

2. Saavel under Exerccitsen og Mønstringen som og paa de Poster, Officerer saavelsom Mandskab blive anordnede at forsyne, bør enhver at holde sig efterretteligt, hvis (hvad) den Bataillonens kommanderende Officer befaler, og maa Mandskabet under vedbørlig Straf vise dem imod deres foresatte Officerer ærbødige og behørig, samt med al Agtsomhed forrette Exerccitsen og efterleve, hvis (hvad) dem bliver befalet.

3. Naar enten Bataillonens eller Kompagnierne skal opstilles og samles, lader Kaptajnen ved Korporalerne Mandskabet Dagen tilforn advare, at de kan holde sig i Beredskab og møde til bestemt Tid paa det Sted, der bliver anordnet, og naar Trommen røres, forføjer sig enhver enten til sit Kompagnis Chefs Hus eller og paa anden Sammelplads, ligesom derom bliver stillet Ordre.

4. Bliver nogen ude enten over $\frac{1}{2}$ Time eller efter saadan Advarsel, som meldt er, aldeles udebliver fra Exerccitsen og Mønstringen og uden Tilladelse og lovligt Forfald forlader den Post, han er anbefalet at forsyne, eller mod Artiklerne sig forser, bør de udeblivendes og strafskyldiges Forseelse ved det borgerlige Krigsforhør examineres, og naar Forseelserne enten af Modvillighed eller Liderlighed befindes, da skal de skyldige ved Kjendelse afstraffes enten paa Arrest i en vis Tid

paa Vand og Brød eller Mulkt, for en Oberofficer 1—2 Rdlr., for en af Underofficererne 4—8 ₤, og for en af Mandskabet 1—2 ₤, anses efter densen forefundne Beskaffenhed.

5. Lovligt Forfald og Aarsager, som kan hindre nogen at møde ved Exercitsen og Mønstringen eller paa de anordnede Poster, ere, naar nogen er syg og sengeliggende, saa og om de ej ere hjemme i Byen, naar de ved Underofficererne eller Trommens Rørelse blive advarede at møde, hvorom skal føres lovligt og nøjagtigt Bevis, som af den borgerlige Krigsret skal examineres og paakjendes.

6. Ingen maa komme til Exerцерpladsen med ladet Gevær, langt mindre med skarpt, ej heller uden at blive kommanderet lade noget Gevær, og tillades ej nogen at skyde eller klikke med deres Gevær i Gaderne, naar de fra Exerцерpladsen eller Mønstringen afgaa, under Straf for enhver, som herimod noget øver, at betale 1 Rdlr.; med de skal være tilholdte uden Portene paa fri Mark deres Gevær at løsne, om de enten fra Mønstringen eller Exerцерpladsen med ladt Gevær skulle marschere, da, naar de samme løsne, vogte sig for noget Menneske eller Kreatur dermed at beskadige; skulde nogen herimod noget øve, maa de vente efter Loven at blive ansete, ifald nogen Skade skulde ske.

7. Gaar nogen fra sit Gevær eller forlader Kompagniet, naar det er under Exerцерing og Mønstring, uden ham af Kaptajnen er givet Tilladelse, straffes den skyldige enten paa Penge strax at betale, om han har Lejlighed dertil, 3—4 ₤, eller med Arrest i 2 eller flere Dage paa Vand og Brød; er han Oberofficer, bør han bøde fra 1—2 Rdlr., og Underofficer 4—6 ₤ efter Sagens Beskaffenhed; ligesom den af den borgerlige Krigsret bliver efter Examination befunden og paakjendt.

8. Under Exerцерingen og Mønstringen bør enhver forholde sig stille og agte, hvis (hvad) der bliver kommanderet, det han bør hørsommelig efterkomme, og under Marschering uden ringeste Bulder, Snak eller Allarm ordentlig og skikkelig at marschere, Mand ved Mand; saa bør og enhver, som til nogen vis Port at forsyne bliver kommanderet, nøje agte hvis Ordre samt Ordet, der bliver ved Parolen udstedt, den han ved Afløsningen bør i Stilhed sige dem, som skal betræde Posterne, naar han aftræder.

9. Officererne maa med al Godhed og Venlighed uden

ringeste Pryglen eller Slag omgaas Mandskabet og bevise hinanden al Høflighed og Godhed uden ringeste haanlige Ord at lade falde til nogens Fornærmelse; skulde nogen herimod forse sig, bør Forseelserne i en upartisk borgerlig Krigsret examineres og efter Beviser, som føres, de skyldige blive tilfundne at betale Mulkt til Kompagniets Kasse og Aalborg Bys fattige efter dessen Beskaffenhed.

10. Skulde nogen af Ober- eller Underofficererne være i lovligt Forfald hindret at møde ved Exercitsen, Mønstringen eller Optog, da skal Kaptajnen have Frihed at besøtte saadan ledig Plads med hvem han af Kompagniet bedst og dygtigst dertil eragter, indtil de sig undskyldende med Forfald sig igjen ved Kompagniet indfinde; dog skal enhver Ober- eller Underofficer være tiltænkt at anmelde sit Forfald betimelig for Kaptajnen, og om nogen Kaptajn skulde blive ved Forfald hindret at komparrere, skal saadant strax for den Bataillonens kommanderende Officer anmeldes; skulde nogen findes ved utidige Paaskud at undskylde sig for at møde, skal samme af Retten examineres, og om de sig undskyldende overbevises uden lovligt Forfald sig fra at møde har undskyldt, skal enhver saadan Ober- eller Underofficer tilfindes at bøde fra 1—4 Rdlr. efter dessen Beskaffenhed.

11. Den borgerlige Krigsret skal bestaa af 1 Kaptajn, 1 Løjtnant, 1 Fændrik, 2 Sergenter, 2 Korporaler, 4 af Mandskabet, som blive anordnede af den Bataillonens kommanderende Officer, naar efter indløbne Klager fornødent eragtes, og skal hvis (hvad) derved forhøres og forhandles, føres til Bog af Adjutanten ved Bataillonens, samt de Pengemulκτη, derved falder, skal forvares i en Bøsse, hvortil den Bataillonens kommanderende Officer samt 1 Kaptajn og 1 Løjtnant hver har sin Nøgle. Skulde nogen, som bliver anordnet at beklæde denne Ret, uden lovligt Forfald derfra unddrage sig at møde til bestemt Tid, betaler den udeblivende hver Gang Mulkt, 1 Rdlr. en Ober- og 3 Ø for en Underofficer, samt for hver af Mandskabet 2 Ø efter Vilkaar og Lejlighed.

12. I denne borgerlige Krigsret skal voteres fra den nederste op, og har Kaptajnen 3 Stemmer, Løjtnanten og Fændrikken hver 2 og hver af de andre 1, og skal de Penge, der i Kassen indsamles, emplojeres til Krud, Bøger, Papir, Penne, Blæk og Lak etc. at holde ved Kompagniet, og skal

Adjutanten for hvert Forhør og Kjendelse, han giver beskreven, nyde 4 R , og om en fattig skulde komme til Skade, skal samme med den Bataillonens kommanderende Officers Samtykke hjælpes med noget deraf til Badskærløn.

13. Vægrer sig nogen at betale den ham tilfundne Mulk, overleverer Kaptajnen Kjendelsen beskreven til den Bataillonens kommanderende Officer, som da besørger samme hos Stiftsbefalingsmanden renomskrevet, der da samme enten mitigerer eller skærper og, hvis (hvad) den skyldige skal betale, til Udpantning autoriserer, hvorefter Udpantning ved 1 Sergent og 2 Korporaler bør ske, da vedkommende derover maa finde sig fornøjede uden videre Paatale.

14. Over de Mulker i Penge, som falde, skal Adjutanten ved Bataillonens holde rigtig Bog og saavel over Indtægt som Udgift deraf forfatte ved hvert Aars Udgang rigtigt Regnskab, som af den kommanderende Officer og de 4 Kaptajner skal revideres og videre Hr. Stiftsbefalingsmanden til Approbation indsendes; ellers maa ingen Udgift deraf gjøres, uden de 4 Kaptajner samme konsentere, under Straf af 3 R til 2 Rdlr.

15. Stadsmusikanten er forpligtet med sine Folk og Instrumenter at opvarte for Bataillonens eller Livkompagniets, naar han derom af den Bataillonens kommanderende Officer bliver tilsagt, under vedbørlig Straf.

16. Tamburerne ved de 4 Kompagnier skulle, naar de af deres Kaptajner blive beordrede, indfinde sig ved Exercitsen, Mønstringen og de Optog, der blive foranstaltede, og skulle de selv holde dem ædruelige, agtsomme og skikkelige og holde deres Trommer i god Stand og efterleve, hvis (hvad) dem bliver befalet, samt til bestemt Tid indfinde dem enhver hos sin Kaptajn; befindes nogen af dem enten at blive overbevist Drukkenskab, Modvillighed eller Skjødesløshed, da bør den skyldige enten strax kasseres eller bøde til Kompagniets Kasse efter Forseelsens Beskaffenhed til 2 Rdlr.

17. Til Slutning bliver den allernaadigst konfirmerede Brandordning af ^{29/10} 1736 de anordnede Ober- og Underofficerer, samt Mandskabet til allerunderdanigst Efterretning, at, naar nogen Ildsvaade her i Aalborg skulde opkomme, som den naadige Gud dog i Naade vilde afvende, skal den Officer og de 12 Mand, som af hvert Kompagni blive udnævnte ifølge Brandordningens 4. Kap. 4., 5. og 6. Art., holde sig allerunder-

danigst efterrettelig at møde ved den antændte Ild og efterkomme, hvis (hvad) der i forberørte Artikler allernaadigst er befalet og kan fornødent eragtes, fra hvilket Møde ingen af forbemeldte Officerer eller Mandskab sig maa undslaa eller undskylde; men om han har lovligt Forfald, da samme bevise under Straf eller og sende i sit Sted en væragtig Karl.

Og som disse forfattede Artikler concernere den pligt-skyldige Ære, enhver ærlig Borger er skyldig at bevise sin Konge, den Hørsomhed og Tjeneste, han bør bevise sin Øvrighed og Næste, og den Skyldighed, han bør vise saavel ved at opføre sig selv som et ærøkjært og skikkeligt Menneske, som og til sin og Næstes Konservation at udvise al ærlig og redbon Tjeneste, saa gjør Magistraten sig forsikret om, at enhver heri indbegreben beviser al Hørsomhed, Skikkelighed og Tjenst-villighed, samt holder sig samme vedbørlig efterrettelig. Til densen desto bedre Iagttagelse, Efterlevelse og Bekræftelse ud-bede vi vor højstgunstige Befalingsmand Deres Excellence Hr. Baron Holck samme ved sin højgunstige Approbation vilde konfirmere.

Aalborg d. 20de Marts 1749.

H. Grotum. Oluf Juul. L. H. Trap. J. Tilstруп.

Dette Reglement for de 4 her i Byen værende Borgerkompagnier bliver herved saaledes approberet:

1. Hvor der meldes om Bataillonens kommanderende Officer, derved forstaas den øverste eller i hans lovlige Forfald den næstøverste Borgmester, som fører Kommando, naar alle 4 Kompagnier ere samlede.

2. Hvor der meldes om Livkompagniet, derved forstaas Overkjøbmandens Kompagni, som altid bør anses for det første Kompagni.

3. Det forstaar sig selv, at Stadsmusikanten bør med sine Folk og Instrumenter gjøre Opvartning, naar enten alle 4 Kompagnier eller og det første Kompagni alene ere samlede, saaledes, at naar det højkongelige Herskab nogensinde beviser Byen den Naade at komme her, sker det gratis; men naar alle Kompagnierne samles for at øve sig, er det billigt, at hans Folk for deres Umage og Tidsspilde nyde en liden Ducør.

4. Fastsættes, at alle 4 Kompagnier efterdags aarlig for at exercere samles 2 Gange om Sommeren in Junio og in

Augusto, hvorved Mandskabet saa meget mere kan holdes i Øvelse.

Aalborg den 8de Maj 1749.

J. Holck.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1743 ff., Fol. 1436.)

De under Punkt 17 nævnte Artikler lyde saaledes:

4. Art.: At ellers al fornøden Anstalt ved paakommende Ildsvaade desto bedre kan blive fremmet og alting uden Konfusion derved kan forrettes, saa udnævner og beskikker Magistraten 12 Mænd og 1 Officer af ethvert af de 4 her i Aalborg værende Kompagnier, hvilke, saasnart Trommen røres og der gives Tegn til Ildsvaade, skulle med Gevær indfinde sig ved det Sted, hvor Ilden er antændt, og der efter Magistratens Foranstaltning paa begge Sider af Gaden rangere dem ved og omkring det Sted, hvor der af Ilden er antændt, og skulle Officererne besørge, at alt unyttigt og ørkesløst Folk, som derved sig indfinder, bliver holdt til Side, og at de, som skulle føre og bære Vand, uhindret derved fremkomme, samt at der kan være god Plads for Sprøjterne og Brandfolket ved den antændte Ild at agere; naar disse af hvert Kompagni beskikkede 12 Mand med deres Officer have haft Plads ved Sprøjterne udi 3 Aar, skulle de af andre 12 Mand og 1 Officer af hvert Kompagni afløses og af andre igjen udi andre 3 Aar dertil anordnes, hvilken Omvexling med Kompagniernes Mandskab og Officerer kontinuerer saaledes, indtil Kompagniernes Mandskab Tid efter anden hver 12 Mand og 1 Officer udi 3 Aar ere blevne brugte, da der begyndes igjen paa første Mand ved hvert Kompagni og, som meldt er, fremdeles kontinueres. Udebliver enten Officer eller nogen af Mandskabet, og han ej udi sit Sted fremstiller en væragtig Karl med Gevær, eller og nogen af forbemeldte Mandskab ej vil efterkomme, hvis (hvad) den til fornøden Præcaution ved Ilden anbefalet bliver enten af Magistraten eller af deres foresatte Officer, og nogen skulde understaa sig at forlade de dem anbefalede Poster, førend den antændte Ild er aldeles slukket og dæmpet, da, naar saadant for Magistraten angives og bevises, har Magistraten at tilfinde den skyldige Mulkt paa Penge til Brandkassen efter Forseelsens Beskaffenhed, hvilken Mulkt Magistraten ved Overbrandmesteren under Udpantning strax efter det første Kapitels 5te Artikkell bør besørge indreven; formaar den skyldige ej at

betale, bør han straffes paa Vand og Brød med Arrest paa hans Person.

5te Art.: Officererne, som med ovenbemeldte Mandskab optrækker og sig ved og omkring Ildebranden indfinder, skulle i Særdeleshed være anbefalede paa Magistratens Foranstaltning at kommandere et vist Tal Mandskab, som skal tilse, at de nødlidende Folk, som af Ilden ere betrængte, deres Gods ej af slemme og tyvagtige Mennesker bliver forrykket, og ikke lettelig nogen med flyttende Gods lader passere, med mindre de kjende dem, eller de kunne gjøre god Forklaring om, hvem Godset er tilhørende, og hvorhen de dermed agte dem, og bør der altid følge nogle af deres betroede underhavende Mandskab med til det Sted, hvor Godset henflyttes, hvilke skulle se til, at Godset forsvarligen bliver ført, til betroet Folk leveret, og advare dem, som det modtage, dertil at svare. Og paa det at den rette Ejermannd kan bekomme sit Gods igjen, skal samme Mandskab strax om Dagen efter, at Ildebranden er dæmpet, angive for Magistraten, hvem Godset har modtaget, og hvor meget paa hvert Sted er blevet henbragt. Skulde noget enten paa vild Mark eller paa publikke Pladser eller Torvene at bjerges blive henbragt, bør Officererne efter Magistratens Foranstaltning beordre fornødent Mandskab derved at have Vagt. Og saa længe Ildebranden paastaar, bør Vagten afløses hver Time, at den Vagt, som ved Ildens Dæmpelse ved Godset forbliver, kan gjøre Ejermannden god Rede og Rigtighed derfor. Befindes nogen Utroskab herved at begaa og samme ham overbevises, da straffes han efter Loven som aabenbar Tyv.

6te Art.: Det ved Sprøjterne kommanderede Mandskab saavel som alle, der ved Ildebranden sig indfinde for at dæmpe Ilden, skulle være tiltænkte sig ædruelig, fredelig og rolig at forholde og saavel med Sprøjterne, Slangerne, Brandredskaberne som og med Læderspandene forsvarlig omgaas. Skulde nogen befindes et eller andet af Brandredskabet forsætligvis Skade at tilføje, da straffes den skyldige efter Magistratens Godtfindende med Fængsel eller i andre Maader efter Sagens Beskaffenhed, og om nogen skulde befindes at borttage noget af fornævnte Brandredskab, og samme ham lovlig overbevises, da straffes efter Loven som for Tyveri.

Instrux for Torvefogden.

Under den 30te Oktober 1750 gav Magistraten følgende Instrux for Torvefogden:

1. Han skal daglig nogle Gange indfinde sig ved Byens 3 Porte for der saavel selv at opagte som af Konsumtionsbetjentene lade sig informere og oplyse, om nogen af Byens Borgere eller Indbyggere lade opkjøbe Korn eller nogen anden Slags Varer, førend Bonden kommer dermed ind i Byen, og om nogen sligt gjør, da er deres Straf saaledes: for hver Tønde Rug 3 K , 1 Tønde Byg 2 K , 1 Tønde Havre 1 K 8 β og hver Ol ferske Sild 4 β , 1 Læs Hø 2 K , 1 Læs Træ, Bygge-, Tønde-, Stavre-, eller Bark 1 K , 1 Læs Lyng eller Tørv 8 β , og af hver Tønde Kul 4 β .

2. Disse Bøder deles mellem Torvefogden og Konsumtionsbetjentene; saaledes forbrydes Mulkt ved Øster- og Vesterport, hvor der er tvende Betjente, da deles samme i 3 Parter mellem Torvefogden og Betjentene hver lige meget, men ved Urbansport, hvor der er ikkun 1 Betjent, i 2 lige Dele, og dersom nogen hjemfalder til Mulkt og ikke godvillig vil betale Torvefogden, da har han sligt skriftlig Magistraten at andrage, at saadant hver Mandag paa Raadstuen til Undersøgning og Udpantning efter befundne Omstændigheder af Magistraten kan blive befordret.

3. Torvefogden saavel som Konsumtionsbetjentene skal med det gode formane Bønderne, at, naar de ikke har deres visse Kjøbmand at navngive eller og deres Korn etc. kan være af visse Folk tinget, de da skal kjøre dermed paa Torvene samme at falholde og ikke som hidtil at kjøre Gade op og ned med deres Varer at udbyde, og har Torvefogden at undersøge, at, naar en eller anden Bonde siger, at han kjører til den eller den Mand med sit Korn, om det i sig selv saa er, eller han gjør det kun for at undslaa sig for Torvet.

4. Han skal have vedbørlig Opsigt med Bønderne paa Torvet, at de holde i god Orden saaledes, at den ene ikke hindrer den anden at komme frem med sit Læs, at der altid er en fri Fart over Torvet, at, om nogen Rejsende eller Borgervogn kom kjørende, de da kunde komme igjennem, ligesom og Torvefogden skal have vedbørlig Opsigt, at Bonden under 1 β Straf til ham ikke maa ryge Tobak paa Torvet eller Gaderne for ulykkelig Ildebrand ved Guds Naade at forekommes.

5. Han bør at efterse, at ingen Bonde spænder fra sin Vogn at bede paa Gaden eller nogen Mands Fortov enten gaaende eller kjørende til Hinder under 1 R Straf for hver, som herimod bryder; de 8 S betales af den, for hvis Gade eller Fortov saadan Vogn maatte holde, fordi han imod god Skik sligt tillader, de andre 8 S betaler Bonden, fordi han ikke beder paa Torvet eller kjører med en Mands Tilladelse i hans Gaard at bede, dog hermed ikke en Bonde forbuden, at han jo maa bede for Stangen, mens han bliver af med sit Læs, men ingenlunde som meldt maa spænde fra og lade Hesten staa paa Siden af Vognen at bede, kjørende og gaaende til Hinder. Disse Bøder tager Torvefogden alle ene.

6. Alle Slags ferske Fisk, hvorunder ferske Aal er forstaaet, som kommer til Byen paa Vogne, skal advares at søge et af Torvene deres Fisk at falholde og ikke kjøre Gade op og ned under 1 R Straf til Torvefogden.

7. Han skal have vedbørlig Opsigt, at ingen om hellige Dage komme i Byen med nogen Slags Ildbrand eller andre sælgende Varer at falholde; sker det, maa han pantø dem første Gang for 8 S , og sker det oftere, da 1 R hver Gang, om det er samme Folk.

8. Alle Børsdage anmelder Torvefogden ved Kjøbmændenes Forsamling paa Kompagnihuset for Overkjøbmanden, til hvad Pris Korn af alle Slags sælges for paa Torvet.

Til Slutning skal Torvefogden, saafremt han agter at blive ved Betjeningen og nyde den ham akkorderede Løn, 3 Rdlr. maanedlig, samt de Mulκτη, denne Instrux ommølder, omgaa alle og enhver med Høflighed og særdeles advare Bønderne om, hvis de bør iagttage, og ikke udpresse Mulkt af nogen Bonde for den første Forseelse, uden han er virkelig advaret om denne Instruxes Indhold til Efterlevelse, og saaledes meddeles Jakob Bragnetz denne Instrux til Efterlevelse under vore Hænder og Raadstuesegl.

(Aalborg Raadhus-Kopibog 1749, fol. 224.)

Vognmændene.

Den 1ste Februar 1752 forfattede Magistraten følgende Taxt for Vognmændenes Kjørsel i Byen. (Den findes i Raadstue-Kopibog 1731 fol. 167.)

Reglement, hvorefter Oldermændene og Vognmændene her i Aalborg med Rejser, Kornskibning m. m., som de blive krævede til at kjøre, sig skal forholde:

1. Hver Vognmand skal holde 4 Heste, og de 2 skal være forsvarlige Vognmandsheste, at den rejsende ikke skal lide Ophold paa Vejen for Hestes og Vogns Udygtighed.

2. Rejser fra Byen, Kornskibning og Tørv fra Stranden, naar nogen det behøver, skal melde sig til Oldermændene, som strax skal tilsige den af Lavet, som staar først for Rejsen eller saadant Arbejde at gjøre, og den, som over 1 Time borte bliver med sin Vogn, efter at han er tilsagt, bøde til Byens fattige 1 R .

3. Den, som bliver tilsagt at skibe Korn, skal derved forblive, indtil han faar skibet 12 Læster, hver Læst til 24 Tdr., en halv Læst over eller under regnes ikke, og saaledes skal det imellem dem omgaa, at enhver nyder lige meget af Skibning, og naar ikke saa meget hos een Mand faas, at en Vognmand paa en Gang faar sine 12 Læster, saa staar han dog for en anden Gang, inden det begynder paa den første, saaledes at alle, som meldt, nyde lige Del af Skibning, og betale til Vognmændene for 1 Læst Rug eller Byg 20 β og for 1 Læst Havre eller Malt 1 R efter gammel Skik.

4. Med Tørvekjøren omgaa det ligeledes fra den første indtil den sidste, dog regnes ikke heri, at den ene skal have lige Læs med den anden, men alene Turen; den, som saaledes begynder med en Mands Tørv at opføre, skal derved forblive, indtil Tørvene alle hjemkomme, med mindre han bliver tilsagt Rejser og enten af en eller anden Aarsag ikkun havde 3 Heste og ikke kunde gjøre begge Dele, da skal Oldermændene strax forskaffe en anden at kjøre Tørv; men for Korn at skibe maa han ikke forlade Tørveagen under 2 R Straf til den, som Tørvene tilhøre, saasom hans Kornskibning efter Turen ham dog ikke betages lige med andre.

5. Den Vognmand, som paatager sig nogen Mands Kiste at kjøre Salt, Stenkul, Kalk eller Sild, skal den dog derved forblive, indtil det forlangte er gjort, og ingen Ting hindre ham uden Rejse fra Byen, naar han ikke har uden 3 Heste, og den Vognmand, som i saa Fald er ledig, skal tage Kisten i den andens Sted; men har han 4 Heste, da at forblive; thi Kornskibning maa ikke i dette Fald have nogen Præferens, mindre Tørvekjørsel, Skibningen forbeholdes ham dog, som for

er meldt, men Tørveturen gaar ham forbi, og en anden tilsiges i hans Sted, saasom det maa være saadan Mand lige meget, hvormed han tjener Penge.

6. Hør, Hamp, Tjære, Tømmer og Favnebrænde samt alle andre Kjøbmandsvarer, hvad Navn nævnes kan, skal en Vognmand kjøre for den, ham forlanger, dog saaledes, at den, som holder først for og er ledig, skal kjøre og siden en efter anden, dog holdes ingen Tur heri anderledes end den, som holder ledig, skal kjøre for hvilken Mand ham forlanger under 2 R Straf, den ene til Manden, den anden til Byens fattige.

7. Som det altid har været Skik, at en Vognmand uden Tilsigelse af Oldermændene maa kjøre for hvem af Byens Indbyggere ham maatte forlange uden derfor at miste sin Vognmands Rejse i Turen med fremmede, saa forbliver det og fremdeles, dog skal dette saaledes forstaas, om nogen Vognmand ikke samme Dag hjemkommer inden Kl. 9 slæt om Sommeren og Kl. 7 slæt om Vinteraftener, ifald han staar først for Turen, da tilsiges en anden Vognmand at holde sig færdig til Rejsen, og saaledes gaar Turen ham den Gang forbi.

8. Naar nogen sender Bud til Oldermændene og forlanger Vogn eller Forspand i Rejse, skal han strax og inden 1 Time i det længste forskafe samme og møde og tillige med Vognmanden for Spandet hos den, det har forlangt, og da skal ham først betales hans Oldermænds Penge 4 R , og maa ikke kræve disse 4 R , førend Vognen er leveret, og naar en Vognmand saaledes til rette Tid indfinder sig, er han ej pligtig at holde efter den, som ham har forlangt, over 1 Time imod hans Vilje.

9. Skattekor, som kommer fra Vendsyssel og forlanges opført til Magasinet, maa ej tages mere end 1 R af Tønden; paastaas eller tages mere end 1 R af Tønden, da bøder den, som det tager, 2 R til Byens fattige, med mindre det er 2 å 3 Tdr., da er en Vognmand ikke pligtig at kjøre saa lang en Vej ringere end 4 R .

10. Paa det, hvem som forlanger Vogn til nogen Slags Kjørsel, kan vide at søge Vognene, da skal deres Sted være, naar de ere ledige, at holde ved Østeraa omkring Toldboden, uden i de 4 Maaneder November, December, Januar og Februar, da maa de holde paa Gaden ved Vesteraa sønden for Broen, en Vogn efter anden, men ikke jævnsides, under 2 R

Straf til Byens fattige; dog maa den, som holder først, ikke holde for Broen eller nærmere i Nør, end at der altid kan være baade fri Gang og Kjørsel for hver Mand over Broen til begge Sider, og naar en Vogn i Byen har aflæsset, maa han ikke holde paa Gaden andensteds ledig, end som før er meldt, under 1 $\&$ Straf til Byens fattige, paa det der kan vides, hvor Vogn skal søges af den, der har den nødvendig.

11. Skulde nogen Vognmand eller den, som kjører hans Vogn, begegne nogen Mand eller hans Folk med uhøflige Ord eller Gjæringer, naar han til nogen Kjørsel forlanges, eller nægter samme, om han holder ledig, da bøder han til Byens fattige 2 $\&$, og alt forbenævnte Bøder forstaas alene, naar det forbrydes af Vognmanden selv; men sker det af deres Folk, som desværre ofte er klaget over, da beregnes Straffen dobbelt eller og bære den spanske Kappe 1 Time fra Raadstuen og paa de berammede Pladser, hvor Vognmændenes Vogne skal holde.

Dette Reglement er efter Deres Excellence Hr. Gehejmeraad og Stiftsbefalingsmand Hr. Baron Holcks Befaling af 21. Januar sidst forfattet og derfor til naadigst Approbation insinueret.

Aalborg Raadstue den 28de Januar 1752.

H. Grotum. C. Solberg. Oluf Juell. L. H. Trap. Peder Torp.

Dette har jeg eftersat og ej fundet noget derved at erindre, hvorfor samme herved approberes og skal herefter være en Regel og Efterretning for Vognmandslavet i Aalborg, til hvilken Ende Oldermændene heraf fra Magistraten meddeles en verificeret Kopi til Bekjendtgjørelse for Lavet.

Aalborg Slot den 7de Februar 1752.

J. Holck.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1749, Fol. 555.)

Den 24de November 1769 indskærper Magistraten Vognmændene at overholde de kongelige Vognmandsartikler af 5te Marts 1683, saa og det af Magistraten 28de Januar 1752 forfattede og af Stiftsbefalingsmanden 7de Februar s. A. approberede Reglement tillige med den af Magistraten 22de Oktober 1753 approberede Lavforening af 19de Oktober s. A., samt Magistratens Anordning af 19de September 1760 i Henseende de

Vognmænd, som kjøre et Stykke Vej ud af Byen, at samme ikke skal regnes for en Rejse efter Rullen.

(Smst. 1760—70, fol. 1362.)

Den 30te Juli 1773 indstillede Magistraten, at det tillades Vognmændene at tage samme Taxt som i Viborg, nemlig for Milen 2 K om Sommeren og 2 K 8 β om Vinteren og $\frac{1}{4}$ mindre for Retur m. m.

(Smst. 1770, fol. 626.)

Den 9de December 1773 blev givet Bevilling for Vognmændene, at de, saa længe der ligger Kavalleri-Regiment i Aalborg, maa nyde samme Betaling som Vognmænd i Horsens og Aarhus, nemlig for Milen 2 K 4 β om Sommeren og 2 K 12 β om Vinteren og $\frac{1}{4}$ mere for Forspandsheste, men for Retur $\frac{1}{4}$ mindre.

Smst. fol. 732.

I Jydske Efterretninger 1777 Nr. 13 læses følgende:

Under Dato 21de Marts sidstafvigte har hans Maj. aller-naadigst forundt Niels Jensen Stenholt af Aalborg Bevilling, at han alene og ingen anden maa være berettiget i 10 Aar fra den Tid, han for Magistraten der i Byen beviser at have anskaffet sig 2 brugbare Kareter og 4 gode, stærke Bæster til sammes Brug, at gjøre Kjørsel der i Byen med Hyrevogn for hvem, som det maatte forlange, saa at ingen i forskrevne Tid maa anskaffe og borthyre til Kjørsel i Byen Kareter og Heste for Betaling under Mulkt af 4 Rdlr., hvorimod han skal være forbunden at skaffe alle og enhver, som det maatte forlange, Befordring med Karet og Heste og derfor lade sig betale efter den foreskrevne Taxt. Desforuden maa det og være ham tilladt at kjøre Ture og gjøre Rejser udenfor Byen 4 à 5 Mile omkring med Karet, Chaise eller Faeton efter den foreskrevne Taxt, og saafremt han vil give sig i Vognmandslavet i Aalborg, maa det staa ham frit for, naar hans Tur efter Rullen tilfalder ham, at betjene sig af en af de store holstenske Postvogne til at befordre de rejsende med, i Fald han samme vil anskaffe, og de det forlange, saaledes som han med dem kan forenes.

Ligeledes i Nr. 15: Borgmestere og Raad i Aalborg gjøre herved vitterligt, at da Vognmandslavet her i Byen har beklaget sig over, at de i Vinter ikke have haft nogen Næring ved at

befordre rejsende, formedelst saadanne Befordringer betages dem af Byens Indvaanere og deres Medborgere, som holde Heste og Vogne, dels idet de under Foregivende, at de bortlaane deres Heste og Vogne uden Betaling, befordre fremmede til Herregaardene her omkring, eller og kjøre en og anden undertiden til næste Bondeby, hvorfra de siden videre faa Befordring, eller og befordre dem til det Sted, hvor de agte sig hen, dels idet de med mange optænkte Paafund søge saavel skjult som aabenbare under mange Foregivender at betjene sig af Bønderne her omkring, ved hvilket alt Vognmandslavet her ruineres og Befordring for den rejsende sættes i Uorden og Uvished, naar Vognmandslavet ved saadan Omgang skulde ville frasige sig Befordringen, som de ved samme Klage have andraget at blive nødte til, i Fald saadant Indgreb i deres Næring længere skulde have Gænge, da man i saa Fald vilde blive nødt til at gjøre saadan Indretning til de rejsendes Befordring med de Borgere, der holde Heste og Vogne. Altsaa for om muligt at se Vognmandslavet understøttet til deres Nærings Vedligeholdelse og derved forebygge de Ulejligheder, der af den anden Indretning ville flyde for Vedkommende, som vi og formode af den Aarsag ikke alene herefter afstaa derfra, men endog hjælpe til ved Opdagelse af saadanne med Bønderne havende hemmelige Forstaaelser, at se hæmmet den Indpas, deres Medborgere sker udi deres Næring, hvoraf de skatte, bliver alle og enhver saavel indenbys som især Bønderne her omkring paa Landet alvorlig advarede at entholde sig fra al Befordring saavel fra som til Aalborg med rejsende, som strider imod Vognmands Lovsartiklerne af 5te Marts 1683, saafremt de ikke ville vente, naar de antræffes, at blive multerede for første Gang paa 4 Rdlr., anden Gang dobbelt, og, om de ikke strax betale, maa de uden Henseende til deres Jurisdiktion henføres i Byens Arresthus, indtil de Bøderne betale.

Aalborg Raadstue den 7de April 1777.

Endvidere i Nr. 48: Som der tit og ofte er klaget over Vognmændenes uordentlige Opførsel med Gadekjørsel, idet de enten have nægtet at kjøre, naar de holde ledige, eller, naar de ikke fandt Fragten saa fordelagtig, begivet sig fra den betingede Kjørsel til en anden mere fordelagtig, ja og ved at

paastaa en høj Kjøreløn opholdt Vedkommende fra at erholde den behøvende Befordring, saa have vi for at se disse Ulejligheder og Uordener for Publikum afhjulpne, den 21de hujus igjentaaget de forrige i saa Henseende gjorte Reglements og derhos forfattet en *Taxt* for Gadekjørselen her i Byen, hvilke Foranstaltninger vi og, paa det samme maatte blive enhver bekjendt og stedse tjene saavel dem, som behøve Vognmændenes Kjørsel, til paalidelig Oplysning, som Vognmændene til nøjagtig Efterlevelse, have besørget trykte tillige med *Taxten* for Befordring uden Byen og for den her i Byen privilegerede Hyrekusk, i Bogtrykkeriet her i Byen udi saadant Format, at den enten kan indbindes ved eller bekvømmelig haves udi de saakaldte Skriv- og Rejsekalendere, hvor enhver mod 2 *ß* samme kan erholde; thi bliver saadant enhver vedkommende herved bekjendtgjort og derhos Vognmændene i Særdeleshed alvorlig tilholdte nøje at efterleve forbemeldte Reglement og *Taxter*, saafremt de ville undgaa den Mulkt, samme dikterer, som de ikke kan forskaanes for, naar Forseelsen af dem begaas.

Aalborg Raadstue den 24de November 1777.

C. Rübner. S. Bloch. J. Gleerup.

Om Politiet.

Efter at være bleven Byfoged foreslaar Kancelliraad Fuglede den 11te April 1752, at der gives ham aarlig 120 Rdlr. til at holde en Overbetjent, som skulde have 50 Rdlr., og 2 Underbetjente, hver med 25 Rdlr.s Løn, og 20 Rdlr. til smaa Udgifter og »at anvende paa Kundskaber« i Stedet for de 20 Rdlr., som Byen hidtil har betalt til 2 saakaldte Politibud. Herpaa erklærer Magistraten sig for at give 100 Rdlr. aarlig for et Aar til Prøve og tilføjer, at man ikke kan formene dem, som komme fra Vendsyssel, at sælge deres Varer ved Færgebroerne eller i Aaerne, og fremdeles: De om Politien i Almindelighed allernaadigst udgangne Forordninger blive for det første en Regel og Rettesnor for Byfogden at iagttage; men som der efter Omstændighederne her i Byen er mere at opagte, end de almindelige Politiforordninger kan vejvise at iagttage, som dette: at Vandet uomgængelig af Rødestenene fra endel Gaarde og Huse lige saa vel som Vandet i Gaderne maa have

sit Løb til Aerne og derfor ikke kan anses at bøde, da, paa det at Borgerskabet, som ventelig ikke alle kan vide Politianordningen, dog maatte oplyses, hvad de, om de imod god Skik og Orden at holde sig forsaa, burde bøde, saa have vi efter vore Tanker ikke villet efterlade paa Deres Excellences Approbation underdanigst at proponere baade hvad af Byfogden som Politimester vil iagttages, foruden hvad Politiforordningen egentlig befaler, samt hvad Bøderne for de skyldige skulle være:

1. Om nogen paa Veje uden Porten eller ved Portene lade kjøbe, bødes for hver Td. Rug 3 K , for en Td. Byg 2 K , for 1 Td. Havre 1 K 8 β , for hver Ol ferske Sild om Høsten 4 β , 1 Læs Hø 2 K , 1 Læs Bøgestave eller Bark 1 K , 1 Læs Lyng eller Tørv 8 β og 1 Td. Kul 8 β . Dog maa herved iagttages, om en Bonde var kommen i Byen for at sælge sine Varer, da ingen Mand forment for sin Dør at kjøbe af ham; thi dette kan ikke kaldes utilladt.

2. Om nogen skulde befindes at have til Aerne eller den saakaldte Byens Rende enten Sekreter, Svinestier, Kohuse eller Rendestene, hvori slig Urenlighed maatte flyde i Aaen eller Renden, bøde derfor 1 Rdrl., hver Gang Brøst maatte findes.

3. Om nogen enten af Garvere, Feldberedere, Skomagere eller Handskemagere om Dagen enten lægger deres Huder i Aaen eller udkaster deres Kalkvand, før Klokkeren er slaaet 9 om Vinteren og 10 slæt om Sommeren, bøde hver Gang 4 K ; ligeledes bøde Slagtere eller andre, som lade rengjøre Kallun i Aaen eller befindes i Aaen at nedkaste gammelt Sengehalm, Gadeskarn og deslige.

4. Hvo som ikke lader feje eller rengjøre sin Gade hver Lørdag Aften eller Aftenen før nogen Fest indfalder, bøde derfor 3 K , og hvo som har Gaardsrum, skal lade saadant Gadeskarn i Gaarden indføre eller i det mindste lægge det paa deres eget Fortov eller paa Torvet henbringe under 2 K 's Straf, hver Gang nogen sig herimod forser, ligesom og ingen maa lade noget Skarn henbringe paa Gangen til Bleggaarden eller Vejen fra Adolgade til Gammel Mølle under lige Straf, alt for Gaderne kan holdes rene at gaa paa.

5. Hvilken Mand, som staar i Bygning, skal selv skaffe sit faldende Grud udført paa visse Steder udenfor Porten, hvor der kan findes Huller i Vejen, men ikke maa lade sligt paa

Torvene eller Stenbroerne uden Portene eller nogen andensteds, hvor det kan være Kjørselen til Hinder, men lægge det paa de Steder, som kan komme Vejen og Kjørselen til Hjælp, alt under 2 R 's Straf for hver Gang, Brøst findes.

6. Ingen maa enten ved Vesteraa, Østeraa, hvorved Gang eller Kjørsel kan hindres, paa Gade eller Fartøj have noget Slags Tømmer liggende til at sælge, men betjene sig af sit Gaardsrum eller de Byen tilhørende Tømmerpladse, som hvert 3 Aar bortlejes, alt under 4 R 's Straf første Gang, nogen sig herimod forser, anden Gang dobbelt.

7. Ingen maa paa Fortov enten opsætte Stakitværk eller gjøre anden Indlukke, hvorved enten Kjørselen eller Gangen hindres, saasom Fortovene er alle Mands at gaa paa, særdeles naar Gaden kan være fuld med Vogne, alt under 2 Rdlr.s Straf og det opsatte igjen at nedtage.

8. Dersom nogen Bonde eller andre spænde fra sin Vogn at bede paa Gaden, bøde 1 R , hvorfor paa Stedet maa pantes, om han ikke strax retter for sig.

9. Ingen maa være tilladt om hellige Dage at komme ind i Byen med nogen Slags Vare at falholde eller ved egne Vogne at hente, saasom Skattekorn, Hø, Træ, Lyng, Tørv eller deslige, ej heller fra Stranden at opkjøre eller bære, under Straf af 2 R , med mindre der kunde indfalde en vanskelig Hø eller Kornhøst, da disse tvende Ting bør anses for fornøden Gjerning, ligesom og ferske Sild, der dependerer af Salteriet.

10. Hvem som ikke istandsætter sine Bolværk til Aaerne eller lader sin tilhørende Gade forsvarlig pikke inden 4 Uger, efter de bevislig ere advarede, saafremt Materialier af begge Slags er at faa og Haandværksfolk til det at gjøre, bøde hver Dag derefter 1 R danske, indtil de lægge Haand paa samme at lade gjøre.

11. Før Klokken er 10 slæt om Fredagen, maa ingen med nogen Slags Sælgevarer indlades gjennem nogen Byens Porte for derved at hindre Folk ved deres Handel, der ellers ville søge Guds Hus, alting under 1 R 's Mulkt at bøde af den, som indkjører, uden Fornødenhed det udkræver, hvorom de sig til Øvrigheden kan melde.

12. Den allernaadigste Forordning af den 9de Juni 1719, særdeles dens 5te Artikel, maa uforbigængelig iagttages, at Vaarsilden maales med Ballier, ligesom og, at ingen Krejler

eller Fisker maa sælge sine Vaarsild til nogen Salter om Onsdagen eller Lørdagen som rette Torvedage, før Klokkeren er 12 slæt, i Følge Byens Privilegier.

13. Det maa efterses og iagttages, at Vognmændene, naar de ere ledige, holde paa de Pladser, som dertil ere fastsatte, under 2 \mathcal{L} 's Straf til de fattige, hvilket skal være ved og omkring Toldboden uden i de 4 Maaneder, November, December, Januar og Februar, da de maa for at befordre Skattekornet holde ved Vesteraa, dog sønden til Broen, en efter anden og ikke jævnsides, for ikke at hindre Kjørsel eller Gang under bemeldte Mulkt.

Forstaaende 13 Poster eragte vi at være Byfogdens Embede som Politimester at iagttage, naar han nyder den proponerede Løn til fornødne Betjente at holde, og skulde han det forsømme, er vor Pligt ham derom at erindre. Dette maa vi endog erindre, at dersom nogens Bøder skulde blive over 2 Rdlr., Byfogden da skulde samme Deres Excellence underdanigst forestille til ventende Resolution, hvad Bøder da skal være efter Forseelsens Beskaffenhed. At Magistraten og maatte være vidende om de faldne Bøder, og hvorfor vedkommende er bleven anset i Mulkt, og hvor meget der er betalt, formene vi at være fornødent, at Byfogden aarlig indgiver til os en forklarlig Regning derover, dog uden nogen Afgang for ham i hans Løn, saa længe han Politien forsvarlig administrerer, men til Oplysning og Bevaring i Raadstuearkivet at henligge.

Aalborg den 26de September 1752.

Magistraten.

Herpaa faldt følgende Resolution:

Saa alvorlig som jeg har erindret Byfogden at se hemmet i Særdeleshed den skadelige Forprang og den Uorden, at Bønderne ikke ville søge Torvene med deres Varer, men uagtet mine foregaaende Ordre og Magistratens derefter føjede Foranstaltninger kontinuere med at sælge deres Varer udenfor Portene til Byens Indbyggere, som ikke efter skete Advarsler og Tilhold have villet forlade den fornævntlige Maade at handle med Bønderne paa Vejene og udenfor Portene, saa høj fornødent eragtes det, at Byfogden ved sine Betjente besørger saavel denne Misbrug som øvrigt Politien vedkommende observeret og iagttaget til god Skik og Orden at haandhæve og vedligeholde.

Dernæst approberes de 100 Rdlr. til Byfogdens Politibetjente. Sluttelig tilføjes: De Varer, som fra Vendsyssel ankomme i Byens to Aaer at falholde og sælge, maa fremdeles som hidtil forhandles i og ved Aaerne, eftersom ej videre kan paalægges at føres til Torvs end det, der landværts til Byen ankommer.

Aalborg Slot den 10de Oktober 1752.

J. Holck.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1749 ff., fol. 737.)

Benzons Bro.¹⁾

Den 23de Avgust 1755 foreslog Magistraten i Anledning af, at den saakaldte Benzons Bro var brøstfældig, Etatsraad de Benzon til Sohngaardsholm, siden Sohngaardsholms Ejere fra først af har ladet denne Bro bygge formedelt deres egen Fart dels mellem Sohngaardsholm og Vesterladegaard, dels for Ildebrands Hjemkjørsel fra Guldbæk Hede, men det derpaa er kommet i Brug, at Aalborg By formedelst dens Nytté har paa-taget sig den halve Omkostning, Sohngaardsholms Ejere $\frac{1}{4}$ og andre, som benytte den, $\frac{1}{4}$, at Broen skal istandsættes, og han som Ejer af Sohngaardsholm betaler $\frac{1}{4}$ m. m., hvorpaa Benzon svarer, at han vilde svare $\frac{1}{4}$ af den halve Bekostning, skjönt han ej fandt sig pligtig dertil, da Nørre- og Sønder-Tranders benyttede den dels til Kjærs Mølle, dels efter Ildebrand, ligesom Vesterladegaards Bønder i Gunderup og Nøvling til Hoverikjørsel, og de forrige Reparationer vare betalte $\frac{1}{2}$ af Aalborg og den anden $\frac{1}{2}$ af Sohngaardsholm, Vesterladegaard, Kjærs Mølle og de andre Lodsejere i Nørre- og Sønder-Tranders i 4 lige Dele.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1749, fol. 1046.)

Stadstambur.

Den 17de Oktober 1755, da Jørgen Andersen fik Bestalling som Stadstambur i Aalborg, blev der givet ham følgende Instrux:

¹⁾ 2: Broen over Østeraa paa Kjæret tæt ved Kjærsmolle.

Instrux,

hvorefter Stadstamburen i Aalborg Jørgen Andersen har at forholde sig under hans Tjenestes Fortabelse:

1. Han maa frygte Gud, leve ædruelig og skikkelig og entholde sig fra alt liderligt Væsen.

2. Naar nogen af de borgerlige Kompagnier her i Byen skal gjøre Optog, munstre eller exercere, skal han med sin Tromme derved opvarte.

3. Ligeledes skal han og, naar Brandfolkene munstre og prøve Sprøjterne, derved indfinde sig og røre Trommen efter Ordre, naar der marscheres eller Sprøjterne prøves.

4. Han maa, saasnt han fornemmer Ildsvaade i Byen, strax paa Trommen slaa Allarm langs gjennem Gaderne og forføje sig til det Sted, hvor Ilden er antændt, da han har at efterleve, hvis (hvad) ham af Magistraten bliver befalet.

5. Alle og enhver, som hans Tjeneste i Byen begjærer ved Avktioner, har han med sin Tromme for billig Betaling at betjene, da han ved de faldende Avktioner i Byen nyder første Gang 4 Rdlr. og siden 2 Rdlr. for hver Gang, han ved Avktioner med sin Tromme opvarter, og maa han ellers for Magistraten anmelde, om nogen i andre Tilfælde forlanger Trommeslag, førend han trommer.

6. Første Søgnedag efter Nyaarsdag maa han hos Indvaanerne her i Byen med sin Tromme indfinde sig og samme røre for at modtage, hvad enhver godvillig ham vil give. Af Brandkassen nyder han aarlig for sin Tjeneste ved Brandvæsenet 4 Rdlr., som ham af Overbrandmesteren betales.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1749 ff., fol. 1063.)

Instrux for Mægleren.

Den første Mægler i Aalborg var H. C. Kirckman, som den 27de Juli 1761 ansattes og fik følgende Instrux:

Instrux, hvorefter den beskikkede og allernaadigst konfirmerede Mægler Hans Caspar Kirckman sig ved Mæglertjenesten har at forholde, og hvad han til Levebrød for Umage af de trafikerende og andre, som hans Tjeneste begjære, maa oppebære:

1. De kongelig allernaadigst Mæglerne givne Artikler af den 26de Januar 1684 samt Forordningen af den 18de Juni

1692 og om Kommerciën for Danmark og Norge af den 4de August 1742, saa vidt hans Mæglerforretning angaar, har han at holde sig efterrettelige, og til at forekomme alle Disputer mellem de kjøbende og de sælgende om de Kjøbmandsvarer, Gaarde og Huse samt Fartøjer, som ved ham bliver sluttet Kjøb om, skal han ved Dag og Datum rigtig indføre i den ham overleverede, gennemdragne og af Magistraten forseglede Bog de Akkorter, han slutter, Kjøb, om Vares, Gaardes og Huses Forhandling og tillige samme ved Underskrivning lade attestere saavel af den kjøbende som af den sælgende, da han efter Varers og deslige Løsørers Værdi nyder $\frac{1}{4}$ % af de kontraherende, og skal han ved de Kjøb, som saaledes sluttet, annamme Penge til de fattige, som af de kjøbende og sælgende bør erlægges, hvilke Penge han igjen leverer til Formanden af de fattiges Inspektører i Aalborg, som ved Annammelsen deraf kvitterer.

2. At han ellers ved denne Mægler tjeneste kan have lideligt Levebrød for sig og Familie, skal han efter de fleste trafikerendes givne skriftlige Samtykke af den 28de Juni 1761 af hvert ind- og udgaaende Fartøj til og fra Aalborg med Ladning, som gjøres klar ved Aalborg Toldkammer, nyde for Skibsklareringen af hvert Fartøj af 10 Læsters Drægtighed 2 $\frac{1}{2}$ d. og af 10—20 Læsters 4 $\frac{1}{2}$ og fra 20—30 Læster 6 $\frac{1}{2}$ og saa fremdeles af hver 10 Læster 2 $\frac{1}{2}$, hvilke ham uvægerlig maa betales enten af Skipperne eller af Rederne i Fartøjerne.

3. Saasart noget enten udenrigs eller indenrigs Fartøj med Ladning hertil ankommer, skal han anmelde sig hos dem, som Fartøjet føre, og tilbyde sin Tjeneste og til Skibsklarering lade sig underrette om de Varer, Fartøjet har inde, da han strax det Overkøbmanden bør anmelde og hjælpe til, at Varerne paa bedste Maade kan blive forhandlede, da han efter den 1ste og 2den Artikkel nyder det, han er tillagt.

4. Ved Samlinger, som paa Kjøbmændenes Kompagnihus blive anstillede, maa han jævnlig indfinde sig at beoagte, hvis (hvad) derved forefalder, og om nogen hans Tjeneste maatte behøve, da han for billig Betaling trolig og tavs dem har at betjene; dog, hvis nogen Kjøbmand enten selv eller ved sin Karl noget Fartøjs Ladning ved Ind- og Udklarering lader besørge, maa han ej trænge sig paa nogen i saa Maade.

5. Maa han og beoagte, at ej nogen utilladelig Handel

eller Forprang mod Loven og de kongelige Forordninger samt de Kjøbmandslavet givne Artikler bliver dreven her i Aalborg eller paa Strømmen her for Byen, hvilket, naar han maatte fornemme, han strax for Overkjøbmanden anmelder, da han til nogen Sulagement for Umagen af Kjøbmandslavet nyder aarlig ved hvert Aars Udgang 4 Rdlr.

6. Til Slutning har han ved denne Mæglertjeneste at forholde sig ærlig, tavs og ædruelig, som det en redelig Mægler vel egner og anstaar, under vedbørlig Straf. Til dessen ydermere Stadfæstelse har han at søge højlovlig General-Land-Økonomi- og Kommerce-Kollegii Approbation paa denne Instrux.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1760—90, fol. 171.)

Bogtrykkeri.

Den 25de Oktober 1765 blev givet kongeligt Privilegium for Stiftsprovst H. P. Gudme, residerende Kapellan ved Budolfi Kirke K. P. Clementin, Kapellan pro persona ved Frue Kirke Johan Vandall og Kapellan pro persona ved Budolfi Kirke K. P. Gudme til at drive det Bogtrykkeri, hvortil der den 18de Oktober 1743 var givet J. Petersen Holtzberg Privilegium (til at være alene Bogtrykker i Nørre-Jylland), men som de havde kjøbt af ham, da han maatte nedlægge det, ved offentlig Avktion, paa følgende Betingelser:

1. At dette Bogtrykkeri ligesom Universitetets Bogtrykkeri i Kjøbenhavn herefter saavel i Henseende til Værkot selv som til de derved holdende Folk skal sortere under den gejstlige Jurisdiktion samt være fritaget for alle Byens Tynger og Paalæg.

2. Maa alle de Skrifter og Bøger, som i Bogtrykkeriet forlanges trykte, enten de ere smaa eller store, censureres, saavidt de theologiske angaar, af Biskoppen over Aalborg Stift og i hans Fraværelse af Stiftsprovsten, men de filosofiske og andre verdslige Skrifter af Rectores scholæ, uden at vedkommende skal være forbunden til at lade samme censurere ved Kjøbenhavns Akademi, dog at det skal staa enhver frit for paa egen Bekostning at lade dem censurere enten i Kjøbenhavn eller i Aalborg.

3. Desligeste maa i dette Bogtrykkeri trykkes Avktions-

plakater, Catalogi, Notifikationer og deslige, som vedkommende maatte forlange trykt, dog at ikke nogen skal være pligtig slige Ting til Trykken at overlevere, men det overlades til enhvers fri Valg og Vilje, ligesom og Interessenterne i dette Bogtrykkeri, naar slige Ting begjæres trykte, skulle være forbundne til saadant for billig Betaling at lade trykke.

4. Naar Magistraten maatte finde for godt at udstede en eller anden Plakat eller Bekjendtgjørelse, Byen eller Borger-skabet vedkommende, skal Supplikanterne ligeledes være berettigede til samme at lade trykke for billig Betaling. Hvorimod Interessenterne i bemeldte Bogtrykkeri skulle være pligtige stedse at holde samme i forsvarlig Stand under dette Privilegiums Fortabelse, samt iøvrigt sig heri efter Loven og andre om Bogtrykkeri allernaadigst udgangne kongelige Forordninger tilbørlig rette og forholde.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1760—70, fol. 876.)

Skomagersvende maa ikke gifte sig.

I en Sag i Anledning af, at en fremmed gift Svend kom hertil og begjærede at sidde sit Mesteraar for derefter at optages i Lavet, anføres blandt andet derimod af Oldermænd og Bisidder paa øvrige Mesters Vegne: Det er en bekjendt Sag, at saavel ved Skomagerlavet som ved endel andre Lav er fra gammel Tid den Skik og Vedtægt, at, naar en Svend gifter sig, saa udelades han af Lavet og siden ikke af de andre Svende æstimeres og holdes for nogen rigtig Svend eller nyder iblandt dem de Fordele, hverken af deres Lade eller paa andre Maader som andre ugifte Svende, enten han kommer i en Slags Fortrædelighed med andre, bliver syg, eller om han bortdør m. v., og heri kan heller ikke nogen Mester være nogen gift Svend bekjælpelig, hvor meget han ellers vilde, da det er en ældgammel introduceret Skik, at ingen Mester maa give en gift Svend Arbejde, saa længe der er ugifte Svende at faa, hvor gjærne Mesteren ellers vilde unde og give den gifte Arbejde. Denne ældgamle Skik, at ikke gifte Svende tolereres som disse, sligt er introduceret og vedtaget overalt i Evropa, hvor saavel Skomagerlav som andre slige Lav findes, ligesom denne Skik og Sædvane under Navn af Haandværks Gewohn-

heit paa andre Steder formenes i Love at være affirmerede og konfirmerede; thi naar vore her indfødte og udlærte ugifte Svende komme paa fremmede Steder overalt i Evropa, hvor der er Skomagerlav, saa har de ligeledes Præferencé fremfor en der indfødt Svend at faa Arbejde m. v., saaledes exempli gratia, hvis en dansk ugift Svend kommer rejsende til Tyskland og forlanger Arbejde, saa faar han det, om der paa Stedet end findes en habilere tysk Svend, naar den sidste er gift. Foruden dette saa holdes og strikte over denne Lovskik i Kjøbenhavn. (Aalborg Raadstue-Kopibog 1770—6, fol. 29.)

Om dette Forhold se fremdeles Carl Bruuns »Kjøbenhavn« 3. B., S. 53.

Tjenestefolks Flyttetid.

Den 8de Juni 1770 forespørger Stiftamtmanden Magistraten, om der ikke var Anledning til at forandre den for Tjenestefolk i Kjøbstaden almindelige Skiftetid Paaske og Mikkelsdag til den for Landet ved Forordningen af den 23de Marts 1770 til 31te December fastsatte Skiftetid, for at undgaa Ledighed i 1 eller 3 Fjordingaar. Magistraten svarer herpaa Nej, dels fordi man saa maatte beholde et Tyende et helt Aar (idet der kun var 1 Skiftetid om Aaret) og dels af Hensyn til de mange Tyender, som søge Tjeneste i Kjøbenhavn og som kun have Raad til at rejse derover med Skibslejlighed, hvilket kun sker For- og Efteraar. Magistraten giver endelig Anvisning paa, at et fæstet Tyende fra 31te December af enten kunde blive hos sin gamle Husbond uden Løn til Paasken eller og strax flytte til den ny og der tjene til Paaske for Kost alene uden Løn.

(Aalborg Raadstue-Kopibog 1760—70, fol. 1465—6.)

Aalborg Skibsfart og Fiskeri.

Finansraad Øder, som skulde gjøre Forslag til Søfartens og Fiskeriets Forbedring, stillede den 17de Juli 1771 følgende Spørgsmaal til Magistraten i Aalborg og modtog de ved hvert Spørgsmaal her tilføjede Svar:

a. Søfarten vedkommende.

1. Hvor mange Skibe pleje om Aaret at lade og udgaa?

Svar: Næsten aarlig 380—400 store og smaa Baade paa $1\frac{1}{2}$ —2 Kommercelæster, dels med hel Ladning, dels med halv Ladning, dels ballastede.

2. Sammes Størrelse efter Læster eller Tønder, samt Besætning af Folk?

Svar: De største kan være paa 80—70—60—50—40—36, de øvrige fra 30 Læster til Baade paa $1\frac{1}{2}$ Læst. Besætningen af Mandskab kan være paa de største fra 80—40 Læster fra 20—9 Mand, paa de middel Sorter paa 30—16 Læster fra 8—5 Mand, Jagter og Baade fra 16 — $1\frac{1}{2}$ Læster fra 4—2 Mand.

3. Hvor mange deraf ere indenlandske og hvor mange udenlandske?

4. Fra hvilke Steder især ere de sidste?

Svar ad 3 og 4: De allerfleste ere indenlandske fra Danmark og Norge undtagen nogle faa Jagter og Baade fra Sverrig, som undertiden komme hertil og lade med Viktualier.

5. Hvor mange Skibe pleje om Aaret at indløbe og losse?

Svar: 3—400.

6. Størrelsen af disse Skibe, samt deres Besætning?

Svar: Størrelsen er saa forskjellig som ved Post 2 anført.

7. Hvor mange indenlandske og hvor mange udenlandske?

Svar: De allerfleste ere indenlandske undtagen 4—5 engelske Skibe, som komme med Stenkul, og 4—5 svenske Fartøjer med Tjære og 2—3 svenske Jagter med Allun, Potaske, Brædder m. m.

8. Hvor mange har her hjemme?

Svar: 50 store og smaa.

9. Af hvad Bygningsmaade og Takkelage?

Svar: Store Brigger, Hukkerter, Gallioter, Galeaser, Jagter og Baade.

10. Hvorhen den meste Fart gaar?

Svar: Paa Provinserne i Danmark og Norge med Korn og Fedevarer, og fra sidste hjemhentes Tømmer, Brædder, Jærn, Tørfisk, Tran m. m.; nogle faa gaa til Portugal efter Salt, 1—2 til Frankrig efter Vin, Svedsker, Terpentinolje o. s. v., 2—3 til Hamborg og Amsterdam efter Kryderi-, Drogeri- og Materialvarer, nogle faa til Sverrig med Viktualier og Skind, 5—6 til Lybek efter Humle, Isenkram og grove Materialvarer

og 7—10 efter Hør, Hamp, Roe og Linolje, Potaske og Tømmer til Riga, Narva, Petersborg, Danzig, Memel og Königsberg.

11. Om og hvor mange in loco og hjemmehørende Skibe der ere ude paa Kabotage (Kystfart)?

Svar: Omtrent 50—60 smaa Jagter og Kaage, som hente Tørv og Brænde, saa og Korn, Flæsk, Ost, Smør og andre Landets Produkter fra Herre- og Præstegaarde oppe ved Limfjorden.

12. Om der ligger nogle ved Pælen uden at blive brugte?

Svar: 3, nu sidst fra Robbefangst hjemkomne Huggertgallioter og Gallioter paa 12 Læster.

13. Om der paa Stedet bygges Skibe?

Svar: Ingen Skibe bygges her i Byen; men meget sjælden bygges en liden Jagt paa 3—4 Læster. De smaa Fartøjer reparerer her, men de store blive alene kjølhalede, da, naar stor Reparation skal gjøres, eller de skal fortømres, maa de rejse til andre Steder i Holsten.

14. Om og hvilke Materialer til denne Skibsbygning ere indenlandske eller hentes fra fremmede Steder?

Svar: Tømmeret, saasom Knæer, faas i de omliggende Skove, men Egeplanker fra Lybek eller Østersøen, fra hvilke sidste Steder Masterne hentes.

15. Om der findes Sejldugsfabrikker?

Svar: Nej.

16. Hvorledes Havnen og Reden er beskaffen?

Svar: Reden er en i Landet opløbende Fjord, $\frac{1}{4}$ Mil bred og god for temmelig store Skibe. Havnen nogenledes, dog ikke ret stor, men kan modtage de til Byen hørende Skibe, som og der om Vinteren kan ligge temmelig sikre.

17. Hvorledes Lods væsenet er beskaffet?

Svar: Lods væsenet er i forsvarlig Stand indrettet efter den kongelig approberede Ordonans for Hals og paa Aalborg af den 18de Marts 1735, hvorefter Lods væsenet forrettes af en Lodsoldermand og 6 Underlodser, der alle skal bo i Hals, hvor Indløbet til Limfjorden er.

18. Om dens Navigations- eller Styrmandsskole?

Svar: Her er en Styrmandsskole, som holdes i et Værelse i Skolegadens Fattighus og derfor skal informere de Drengsbørn, som i Fattighuset opdrages og agte at søge deres Brød ved Søfarten, uden Betaling; men af andre, som søge Skolen,

nyder han Betaling. Til den Skole er af de fattiges Inspek-
tører anskaffet, foruden adskillige saavel danske som hollandske
Styrmandsbøger, Sø- og Landkort, Jord- og 1 Himmelsglobus,
1 Hængekompass, 1 Pejlkompass, 1 Gradstok med 4 Krydser,
1 Søkvadrant med 2 Krydser, 1 i England forfærdiget Astro-
labium af Messing, 1 tremastet Skib med fuld Takkelage m. m.

19. Hvor meget Matroserne kan faa i Hyre, og hvor
højt Skibets Approvisiement kan løbe?

Svar: Paa Portugal og Frankrig akkorderes almindelig
maanedlig en Styrmand i Hyre 12—16 Rdlr., Tømmermand
9—10 Rdlr. og Matroser 6—7 Rdlr.; til Holland og Østersøen
nyder i Hyre for Rejsen en Styrmand 10—12—16 Rdlr., en
Tømmermand 8—10 Rdlr. og Matroserne 6—7 Rdlr.; paa
Bergen og Trondhjem i Hyre for Rejsen en Styrmand 10—12
Rdlr. og Matroserne 7—8 Rdlr.; Østerpaa Norge og mellem
Rigerne nyde Matroserne for Rejsen i Proportion af dens
Længde 3—4—5 Rdlr., og regnes almindelig i Approvisi-
ement paa hver Mand maanedlig 4 Rdlr.

20. Fragtens Størrelse og Forhold mod Udrustningens
Bekostning.

Svar: At bestemme Fragternes Størrelse og Forhold mod
Udrustningens Bekostning er en vanskelig Sag og næppe til
nogen vis Proportion, saaledes at det kan lægges til paalidelig
Grund for en vis derpaa gjørende Slutning; kan bestemmes
endog af de handlende, saasom naar Skibene ere udrustede for
at søge om Fragt, maa de tage, hvad Fragter de kan faa,
hvilke, ligesom de falde, kan være undertiden til Tab, og under-
tiden kalkuleres, at en Rejse, som akkorderes om en vis Fragt,
kan gøres i 1—2 Maaneder, derimod tager formedelst Vindens
Foranderlighed 3—4 Maaneder, og saaledes des flere Omstæn-
digheder, der gjør Kalkulen usikker.

21. Hvad der kunde fattes i og findes tjenligt til Sø-
fartens Opkomst her.

Svar: Dette saa saare vigtige og for Rigets Vel særdeles
interessante Spørgsmaal med Grundighed og til Nytte at be-
svare kræver en vidtløftig og grundig Kundskab om Kommercen
saavel i Almindelighed som hvert Lands og Steds i Særdeleshed
med Erfaring og en temmelig Praxis i Negotien for med
nogen Vished at kunne udfinde, hvad Fordel et Land eller et
Handelssted enten ved Landets Exportvarer at omtuske med

de Fornødenheder, som af et andet Lands Produkter behøves, eller ved adskillige Landets Produkter at bringe samme i sit eget Land for at omdele til andre Lande og vice versa. Paa Grund af Mangel paa Kundskaber m. m. vil vi kun meddele vor Formening, at til Skibsfartens Opkomst vilde det særdeles kontribuere, at Landets Produkter, Korn, Smør, Ost m. m., kunde forøges til større Udførsel. Særdeles for dette Sted kunde være gavnligt, at de ved Vesterstrand paa nogle Aar til et anseligt Tal forøgede Sandskuder bleve afskaffede, hvis Ejere, som ere Landsbymænd og Selvejere, strax, efter at Kornet er kommet i Hus, begynde at købe det af Bonden for at overføre det til Norge, hvor de paa saadan sildig Aarstid, da Norge i Frygt for paakommende Vinter ikke tør udsende sine Skibe, kan faa det vel betalt, hvorved Kornet sættes her i høje Priser og senere tabe paa det. Ligeledes at al udenrigs Humles Indførsel til Lands, paa hvad Maade det end skete, blev forbudt, saa at de saakaldte Humleførere, som vel er forbudt at indføre Humle paa Kane, og i den Henseende lige saa stærkt som forhen indføre paa store Vogne med Heste og dermed rejse omkring i Landet, ikke maatte komme længere ind i Landet end til Kolding og hverken de eller nogen fra det Sted indføre udenrigs Humle.

b. Fiskerierne vedkommende.

1. Hvilke Sorter af Fiskerier der drives, og in specie hvilke i det ferske Vand?
2. Hvilke i salt Vand?
3. Hvad Redskaber at fiske med bruges?
4. Hvorledes behandles de forskjellige Sorter Fisk?
5. Paa hvilken Tid af Aaret indfalde Fiskerierne?
6. Hvor stort et Kvantum af hvert Slags Fisk kan aarlig regnes at tilberedes?
7. Hvor stor er deraf den Part, som exporteres eller udskibes?
8. Paa hvilke Steder afsættes deraf mest?
9. Hvor mange Mennesker finde derved Arbejde og Næring, og hvorledes bliver deres Arbejde betalt?
10. Hvor mange Fartøjer og Baade bruges dertil?
11. Hvor meget Salt konsumeres dertil overhovedet og af hvert Slags?

12. Om Fiskeredskaberne forfærdiges i Landet eller ej, ligesaa om Fustagerne?

13. Er Fangsten og Velsignelsen ved samme underkastet nogen mærkelig Forandring, eller er den maaske i Aftagende, og hvad dertil kan være Aarsagen?

14. Hvad der synes at fattes i og være tjenligt til Fiskeriernes Opkomst?

Svar: Her til Byen er aldeles intet Fiskeri, der kan kaldes Fiskeri, men alene fanges en Del Flyndere og Aal, som ikke en Gang er saa tilstrækkeligt, at Indbyggerne kan blive forsynede med de behørende ferske; men i Nibe er et anseligt Fiskeri, som dels afhændes ferske, dels vindtørres, dels røges, dels nedsaltes; men siden 1750 har Velsignelsen af Sild aarlig formindsket sig, saa der nu ikke gaar til den halve Part som forhen, siden Silden er falden saa stærkt til den svenske Kyst. Ligeledes har og Aalefiskeriet i Nibe forhen været important, men nu delt lige Skæbne med Fiskeriet her i Landet og i Norge, som er i anseligt Aftagende, der tildels maa have sin Aarsag i Vindens og Vejrligets Foranderlighed.

Forøvrigt findes vidtløftige Oplysninger i den kongelige Forordning af den 15de December 1750.

Aalborg den 2den September 1771.

(Aalborg Raadstue-Protokol 1770 ff., fol. 300.)

Brolægning.

Den 17de Avgust 1774 udgik en kongelig Befaling, at der med Brolægning i Aalborg skulde forholdes paa samme Maade som forordnet for Kjøbenhavn under den 4de Maj 1764, nemlig saaledes, at naar en forfalden Gade skulde oplægges, skulde det ske under et fra den ene Ende af Gaden til den anden under Opsigt af Byfogden, og Bekostningerne derved lignes paa Husejerne i Forhold til enhvers Grundstrækning. Derefter blev Brolægning iværksat paa Byens Torve og i Hovedgaderne. Siden udgik der den 16de December 1803 Befaling til, at Byen skulde brolægges, Brolægningen besørges af det offentlige og Omkostningerne fordeles paa Grundejerne efter Borgmesters og de eligerede Borgeres Indstilling, undtagen Fortovene, som hver Ejer skulde besørge for sig. Herefter

fandt den første almindelige Brolægning Sted, idet tidligere hver Mand brolagde foran sit Hus.

(Aalborg Raadstue-Arkiv Pakken Gader, Pladse, Broer B.)

Kancelliets Approbation af den 21de December 1776 paa følgende Udgifter for Aalborg Kjøbstad:

1. Kæmneren for Tilsyn med Byens Ejendom den aarlige Afgift af 10 Rdlr. af et Stykke Jord i Kjærslund Mark, som forhen har været Kæmneren forundt til Brug.

2. Til Havnefogden 20 Rdlr. aarlig, som han nød fra gammel Tid mod at oppebære af de Baade, Kaage og Pramme, som i begge Aaerne indkomme med Brænde, Korn, Fisk etc., af hver 12 β , hvoraf de 8 β til Byen og 4 β til Byens Tjener, hvormed er forfaret til 1752, da, som Indtægten efter 10 Aars Gjennemsnit var 18 og 19 Rdlr., blev af Amtmanden resolveret, at Havnefogden skulde nyde de 8 β og hans Løn af Byen op-høre, og at de 4 β af Byens Tjener selv opkræves.

3. For at assistere med at indkræve Stadepenge ved Pintsemarked fik 2 Vægttere fra gammel Tid 2 \mathcal{K} , Raadstuetjeneren og Byens Tjener hver frit et Bostade à 3 \mathcal{K} , og alle Byens 8 Vægttere, fordi i alle 8 Dage hver Dag 2 maatte holde Vagt paa Markedet, i alt 1 Rdlr. 2 \mathcal{K} , hvilket i alt ud-gjør 2 Rdlr. 1 \mathcal{K} .

4. Ligeledes ved Oktober Kvægmarked udenfor Byen havde Byens Tjener og Raadstuetjeneren hver et Bostade frit, beregnet for begge til 3 \mathcal{K} , og 2 Karle for at indkræve Stade-penge, tillige med Kæmneren, 3 \mathcal{K} , ialt 1 Rdlr.

5. Skibstømmermanden, som indkræver Penge for Skibes Reparation paa Skibskjølhalepladsen, aarlig 1 Rdlr.

6. Fra gamle Tider fastsat og af Magistraten approberet Taxt for fremmede Skibe, der overvintre i Byen, af en Kaag, Baad eller Jagt

indtil	2 Kl.	»	Rdlr.	3 \mathcal{K}	»	β
fra	2—5	—		1	—	»	- » -
—	5—8	—	1	—	3	- » -
—	8—12	—	2	—	»	- » -
—	12—20	—	3	—	»	- » -
—	20—30	—	4	—	»	- » -

fra 30—40 Kl.	5 Rdlr. » & » β
— 40—60 —	6 — » - » -
— 60—100 og derover.....	8 — » - » -

Udenrigske Fartøjer en halv Gang saa meget.

7. Natmanden fra gammel Tid Løn 4 Rdlr. og Skopenge 1 Rdlr., til Havre og Hø til hans Hest 6 Rdlr. 4 & og som Skorstensfejer 1 Rdlr., og naar hans Hest dør, Hjælp til en ny, ligesom Byen vedligeholder hans Sluffe.

8. Vægterne for at holde Vagt ved de 2 Hestemarkeder 2 Rdlr.

9. Adskillige Udgifter:

- a) til 2 residerende Kapellaner for at skifte med Sognepræsterne at holde Onsdags Prædiken i Budolfi Kirke à 13 Rdlr. 2 &, er 26 Rdlr. 4 &;
- b) til Byfogden for at holde 1 Over- og 2 Underbetjente 100 Rdlr.;
- c) Raadstuetjenerens Løn 44 Rdlr., Tillæg 6 Rdlr. 50 Rigsdaler og hver 2 eller 3 Aar en ny Klædning;
- d) Byens 8 Vægtere for Extraarbejde, f. Ex. tilsige til Torvenes Fejning etc. 8 Rdlr.;
- e) Byens Tjener eller Slutteren Løn 26 Rdlr. og 1 Par Sko 1 Rdlr., 27 Rdlr.;
- f) en Person for at indkræve Extraskatten maanedlig og holde Lister derover 100 Rdlr.;
- g) fra gammel Tid som Juleoffer til en Borgmester 3 Rdlr. 2 &, en Raadmand 1 Rdlr. 4 &, Byfogden 1 Rdlr. 2 &, Byskriveren 1 Rdlr. 2 & og Kæmneren 1 Rdlr., alt i Kroner. (Raadstue-Arkivet.)

Gaderenovationen.

1804 blev med Stiftsbefalingsmandens Approbation vedtaget Indførelsen af Renovationsvogne til fra 1ste Januar 1805 at udkjøre Skarn og Urenlighed af Byen, hvilket skulde bortliciteres, første Gang for 76 Rdlr. Herved skulde bortfalde Udkastelse af Skarn paa Gaderne og i Aaerne og tillige de offentlige, paa Torve og andre Steder udsatte Skarnkister til Opsamling af Skarnet. Denne Foranstaltning hævedes dog allerede ved Udgangen af det første Aar, og det tillodes igjen

enhver frit at bortføre Skarnet, og ny Skarnkister maatte igjen opføres.

Hertil høre følgende to Aktstykker, som findes i Afskrifter i Manuskriptsamlingen paa Ledreborg (Fol. Nr. 189), og ere meddelte af Pastor V. Bang i Hvaløe.

Vejerhuspengene.

Fridericus Quintus

Gjøre alle vitterligt, at eftersom hos Os allerunderdanigst er bleven ansøgt og begjæret Vores allernaadigste Confirmation paa efterskrevne af Vores elskelig kjære Herr Fader, Salig og højlovlig Ihukommelse, allernaadigst udgivne Brev, lydende Ord efter andet som følger:

Vi Christian den Sjette, af Guds Naade osv., gjøre Alle vitterligt, at eftersom Magistraten i Vor Kjøbstad Aalborg, saavel som Borgerskabet sammesteds, for Os allerunderdanigst haver andraget, at endskjøndt det af Alders Tid sammesteds skal have været saaledes anordnet, at Vejerhuspengene alletider aarlig er bleven delet i trende Dele, hvoraf samtlige Borgerskabet til Byens Udgifters Hjælp aarlig haver nydt een tredje Del, Magistraten til deres Løns Indkomsters Hjælp aarlig een tredje Del, hvorimod Magistraten og Borgerskabet paa deres Bekostning haver forskaffet og holdet Vægten, med des Tilbehør, i god Stand og vel vedlige, og Vejermesteren for sin Umage een tredje Del, hvilken Deling og ved 2de højeste Rettes Domme de datis 29de Augusti 1708 og 6te Martii 1724 skal være bleven eragtet billig og ved Magt kjendt; — saa skal dog nu værende Vejer, Maaler og Vrager Jørgen Bertelsen ¹⁾ (som tillige med er Raadmand) alligevel hans Bestalling af 13de Octobr. 1727 ikke tillægger ham at nyde Mere end hans Formænd for ham nydt og haft haver, have udvirket en Vores elskelige kjære Herr Faders Salig og højlovlig Ihukommelse, allernaadigste Instruction af 12te April 1728, ved hvilken ham tillades Indkomsterne alene for sig og sine Underbetjente, uden

¹⁾ Blev 1727 Vejer, Maaler og Vrager, 1728 tillige Raadmand; døde 1737, 39 Aar gml. (A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 151.)

at svare Afgift deraf til Andre, at nyde, hvorover Magistratens ældgamle Rettighed til de 2de 3dje Parter af Vejerpengene er bleven dennem betaget, da de dog maa bekoste og vedligeholde Vejerhus-Vægten og des Tilbehør udi god og behørig Stand, og ikkun dertil af Bertelsen nyder en liden Kjendelse, som næsten dertil bortgaar, foruden at Jørgen Bertelsens Underbetjente nyder aparte Betaling for deres Arbejde af den, der lader Noget veje; — Thi have Vi, efter slig Beskaffenhed samt fornævnte Magistrats og Borgerskabs i Aalborg deres derhos gjorte allerunderdanigste Ansøgning og Begjæring, allernaadigst fundet for godt derom at anordne og bevilge, saasom Vi og hermed allernaadigst anordne og bevilge, at Magistraten og Borgerskabet udi bemeldte Aalborg herefter aarlig skal nyde de to Tredje Parter af Vejerhus-Pengene, og at det saaledes dermed skal forblive paa den forrige Fod, som det var førend Jørgen Bertelsens Instrux blev expederet. Forbyndes Alle og Enhver herimod, efter som forskrevet staar, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vores Residence udi Kjøbenhavn d. 24de Martii 1731. Under Vor Kongelig Haand og Segl. C. R. (L. S.) —

Da ville Vi forskrevne Brev, udi alle dets Ord, Clausuler og Puncter, saasom det herom indført findes, allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmere og stadfæste; Forbyndes Alle og Enhver herimod, efter som skrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Slot Friderichsberg d. 15de Maji A^o 1747.

Under Vor Kongelige Haand og Signet

Friderich R.

J. L. Holstein.

Bartskjærlaugets Privilegier.

Vi Friderich den Femte

af Guds Naade osv. gjøre Alle vitterligt, at eftersom hos Os allerunderdanigst er bleven ansøgt og begjært Vores allernaadigste Confirmation paa efterskrevne af Vores elskelig kjære Herr Fader og Farfader Salig og højlovlig Ihukommelse den 23. Febr. 1731 og den 26. Dec. 1699 allernaadigst confirmerede Breve, lydendes Ord efter andet som følger:

Vi Christian den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark osv., gjøre Alle vitterligt, at Vi, efter Bartskjær-Lauget i vor Kjøbstad Aalborg deres herom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begjæring, samt Vores Gehejme Raad og Stiftsbefalingsmand over Aalborg Stift, Os elskelig Hr. Steen Hondorph til Rønneholm, Ridder p. p. hans iligemaade derpaa allerunderdanigst givne Erklæring, allernaadigst have bevilget og forordnet, saa og hermed bevilge og forordne, at herefter udi bemeldte Aalborg ej flere end 4 dygtige og udi deres Kunst erfarne Bartskjære, efter Vores elskelig kjære Farfader, salig og højlovlig Ihukommelse, d. 23. Juni A^o 1634 allernaadigst confirmerede Laugs Articlens Indhold, maa eller skal være, hvilke 4 Bartskjære, af de der nu værende, eller herefter kommende, Magistrat imod dennem, som dennem Indpas i deres Laug og Embede herefter tilføjer, tilbørligen ved forskrevne Articler haver at mainterere, dog at den, som for nogle Aar siden Vores allernaadigste Brev haver bekommet, sig der i Byen at nedsætte og Bartskjær Embede at bruge, herved ikke formenes, at han sig jo tillige med de andre, som nu i Lauget ere, fremdeles dermed maa ernære, indtil en af samme 4 Mestre afgaaer, hvor han da i den afgaaendes [Sted] haver at træde. Forbydendes Alle og Enhver derimod, eftersom forskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Slot Kjøbenhavn den 19. Septbr. 1685.

Under Vor kongelig Haand og Signet.

Christian R.

— Da ville Vi forskrevne Brev udi alle dets Ord, Clausuler og Puncter, saa som det her oven indført findes, have confirmeret og stadfæstet, saa ogsaa hermed confirmere og stadfæste. Forbydendes Alle og Enhver her imod, efter som forskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Kongelige Residence Slot Kjøbenhavn
d. 26. Maj 1747.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Friderich R.

J. L. Holstein.

Nogle Meddelelser om Nørbækgaard.

Af Cand. mag. Chr. Villads Christensen.

Det var en rent personlig Interesse, som fra Begyndelsen af bragte Forf. af nærværende lille Afhandling til at søge efter mulige Oplysninger om den gamle og nu ganske forsvundne Hovedgaard i Nørbæk, og da Udbyttet af denne Eftersøgning ikke har været stort, vil det maaske næsten synes ubeskedent at fremlægge det for en større Læsekreds, som ikke kan dele Forf.s Interesse for samme lille Plet. Naar dette nu alligevel sker, maa Berettigelsen dertil søges netop i den Omstændighed, at Nørbækgaard var en lille Gaard, hvis Existens derfor hidtil har været temmelig upaaagtet, og dens Besiddere væsentlig Mænd af Lavadelen, hvis Skæbne er langt mindre kendt, skønt ikke mindre interessant end de store Adelslægters. Og i den Henseende ville de følgende Blade dog bringe *nogle* Oplysninger, som muligvis kunne have Interesse for andre end for Forf. selv.

Samtidig kan jeg ikke undlade at bringe Hr. Arkivsekretær *Thiset* min bedste Tak for den store Tjenstvillighed, med hvilken han har været mig behjælpelig under Stoffets Indsamling.

Bæg.

I den nordlige Udkant af Sønderlyng Herred, ved Foden af et Bakkestrøg, der sænker sig ned mod Kovsted Aa, ligger Landsbyen Nørbæk, en ensom lille Plet med et Par Hundrede Indbyggere. Langs Aaen, som her danner Skellet mellem Viborg og Randers Amter, ligger den bedste Del af Byens Ejendomme, de store Engstrækninger, der i et Bælte af veksle-

Bredde og i en Længde af over 3 Fjerdingsvej tilhøre Byen. Ved Bakkernes Fod, hvor Engene høre op, begynde de sandede og ikke synderlig frugtbare Markjorder, mellem hvilke Byen ligger. Bag ved dem og øverst oppe paa Bakkedraget ligger den uopdyrkede Hede, som spænder om Byen i Syd og Vest, og over hvilken man maa passere for at naa de nærmest liggende Sogne, Annexerne Sønderbæk og Læsten. Egnen er ganske skovløs og Landskabet ensformigt; syd for Byen lukker det stigende Terræn for al Udsigt, men mod Nord er der aabent ud over Engene og indtil Toppen af det Bakkedrag i Randers Amt, der danner den nordre Grænse for den brede Aadal. Nu til Dags gaar den østjyske Længdebane langs Foden af disse Bakker, og en Station findes i en Fjerdingsvejs Afstand fra Byen. Men endnu for 20 Aar siden var Stedet saa afsides, som det vel i Aarhundreder har været. Der er 3—4 Mil til hver af de nærmeste Købstæder, Randers, Viborg og Hobro, og ingen Landevej berører Byen. Med Naboerne paa den nordlige Side af Aaen var der kun Forbindelse ved en eneste Bro mellem Nørbæk og Handest i Onsild Herred, et Stykke Bygningsarbejde, der endnu fortjener at tages i Øjesyn som en Antikvitæt, og hvis skrøbelige Tilstand stedse opfordrede de vejfarende til Forsigtighed. Mod Syd førte et Par sandede Biveje til Landevejen mellem Viborg og Randers. Jernbanens Aabning og Anlægget af en ny Vej til Stationen med en tidsvarende Bro over Aaen har sat Byen i en livligere Forbindelse med sine nordlige Naboer og gjort Randers til Egnens ubestridte Hovedstad; men tidligere, da Samfærdselen gik ad de gamle Veje, maatte Randers dele Bøndernes Søgning med Viborg og Hobro. Ogsaa paa det aandelige Omraade synes Jernbanens Indflydelse at kunne spores. Man begynder saa smaat i Byen at interessere sig for Politik, Hedebeplantning og Afholdsbevægelse; men for 20 Aar siden vare den Slags Interesser ukendte.

I vore Dage vilde denne afsides, fattige og for Naturskønheder ganske blottede Egn kun lidet egne sig til Opholdssted for Stormænd. Men i tidligere Tider vare Fordringerne anderledes, og virkelig har der ogsaa i Nørbæk ligget en Hovedgaard, af hvilken nu saa godt som ethvert Spor er forsvundet, men som kan forfølges temmelig langt tilbage i Tiden. Dens oprindelige Navn var *Bæg*, det samme Ord, som

endnu findes i de to Bynavne Nørbæk og Sønderbæk. Det er altsaa en falsk Etymologi, der i nyere Tider har indført Skrivemaaden —bæk. Navnene have intet med en Bæk at gøre, ligesom der heller ikke paa Stedet findes nogen Bæk, af hvilken de med Rimelighed kunne have taget Navn; men Bønderne paa Stedet udtale ogsaa stadig deres Byers Navne som Nørbeg og Sønderbeg ¹⁾).

Om Gaarden Bægs første Grundlæggelse er naturligvis intet bekendt; men det vilde vist ikke være uberettiget at skyde den meget langt tilbage i den fjerne Oldtid. Dette vilde i hvert Fald stemme godt med den Antagelse, som N. M. Petersen har forfægtet, at Landets Bebyggelse i mange Egne er udgaaet fra en enkelt Mand, der først har ryddet Jorden og taget den i Besiddelse, og om hvis Gaard derefter en eller flere Landsbyer ere opvoxede, saaledes at Beboerne af disse strax fra Begyndelsen vare hans undergivne, der fæstede Jorden af ham eller dyrkede den for hans Regning. Som Støtte for denne Antagelse nævner N. M. Petersen bl. a. den Omstændighed, at det i Middelalderens Diplomer ofte er saare vanskeligt at afgøre, om det latinske »villa« skal betyde en Gaard eller en By, idet Meningen snart synes at kræve den ene, snart den anden Oversættelse, ligesom ogsaa at det nordiske »bú«, vort »By«, har samme dobbelte Betydning, hvilket først faar sin naturlige Forklaring, naar man antager, at en oprindelig Gaard senere er bleven udvidet til en By. Efter at have udviklet dette fortsætter N. M. Petersen som følger:

»Dernæst må det vække opmærksomhed, at man i en stor mængde af vore landsbyer finder sagn om en eller anden gård, som sagnet nøjagtig betegner, og om hvilken det fortæller, at den i gamle dage har været langt større og har haft den og den ejer, om hvis anseelse og magt man véd en del at fortælle Det er da ikke ganske usandsynligt, at sådanne gårde, der sædvanlig angives at have været af størrelse som tvende bøndergårde, have været de oprindelige adelgårde, fra hvilke byernes anlæg er udgået.« ²⁾

¹⁾ Hvad Betydningen har været af dette oprindelige Navn Bæg, vides desværre ikke, og vi tør ikke en Gang udtale nogen som helst Formodning derom.

²⁾ Samlede Afhandlinger, 3. Bind, S. 350—51.

Hvad der her er sagt i al Almindelighed, passer Ord til andet paa det enkelte Tilfælde, som her foreligger, lige til den Omstændighed, at det netop var *to* Bøndergaarde, der opstode af Hovedgaardens Mark, da Nørbækgaard i forrige Aarhundrede forsvandt. Dog er det ikke alene paa Grund af en saadan almindelig Betragtning, at vi vove at tillægge Gaarden Bæg saa høj en Alder; men selve dens Navn forekommer os at indeholde Beviset derfor.

Naar man sammenholder Navnene Bæg, Nørbeg og Sønderbeg, er det jo klart, at den gamle Herregaards Navn findes opbevaret i de endnu eksisterende Landsbyers Navne. Det er fremdeles indlysende, at Byerne ere opnævnte efter Gaarden og ikke omvendt; thi man falder ikke paa at tale om et Sønder- eller Nørbeg, førend selve Bæg eksisterer. Men deraf følger, at N. M. Petersens Antagelse slaar fuldstændig til i dette Tilfælde. Gaarden er ældre end Byerne, og dens Anlæggelse maa derfor skydes tilbage til det Tidspunkt, da disse Egne af Jylland først bleve bebyggede. Bæg har da først været Navnet paa Gaarden, men efterhaanden udvidedes dette Navn til ogsaa at betegne den Landsby, der dannede sig omkring denne. Senere fremkom den sydligere liggende By, der efter sin Beliggenhed fik Navnet Sønderbeg, og ved en Tilbagevirkning af dette Navn fremkom saa Betegnelsen Nørbeg for den nordre By. Dette Navn bruges endnu i nogen Tid jævnsides med det gamle Bæg, indtil dette omsider helt fortrænges, først for Byens Vedkommende og senere tillige for Hovedgaardens, der tilsidst blev kaldet Nørbægsgaard ¹⁾.

Slægten Mule af Bæg.

Første Gang Bæg nævnes i opbevarede Dokumenter er under Erik Menveds Regering, og Gaarden tilhørte da en Familie Mule. Under dette Navn forekommer der imidlertid flere forskellige Slægter i Middelalderen, der førte vidt forskellige Skjoldmærker, og Tilnavnet alene er saaledes ikke tilstrækkeligt til at afgøre, hvor en Adelsmand af dette Navn hører hen. Den Slægt, der boede paa Bæg, førte en syvoddet Stjerne i

¹⁾ Bæg forekommer første Gang brugt om Gaarden 1313, om Byen 1447; Nørbeg nævnes første Gang c. 1430, Nørbægsgaard 1625.

Skjoldet; men det gælder om dette Vaabenmærke som om Navnet, at det ogsaa førtes af andre Slægter, saaledes af Hviderne og af de talrige Gyldenstjerner. Et opbevaret Segl under et adeligt Navn paa —sen vil saaledes heller ikke kunne gøre Sagen klar; og hertil kommer, at saadanne middelalderlige Segl jo nu ere sjældne Klenodier. Af Slægten Mules Vaaben kendes saaledes kun tre Aftryk, de to i Rigsarkivet i København, det tredie i Rostock. Men heldigvis er der endnu et tredie Kendetegn, hvorved denne Slægt har søgt at adskille sig fra andre i Samtiden; den skriver sig nemlig ofte — skønt ikke al Tid — efter sin Hjemstavn og kalder sig *Mule af Bæg*.

Der nævnes saaledes i første Halvdel af det 14de Aarhundrede en Peder og en Johan Mule af Bæg. De samtidige Muler, som føre andre Fornavne, saasom Kristoffer, Knud eller Lyder, kunne vi altsaa se bort fra. Nogle af dem have paa vislig tilhørt andre Slægter; om de øvrige vides i hvert Fald intet, som kunde berettige til at henføre dem til Slægten paa Bæg. Men heller ikke de to ovennævnte Fornavne ere indskrænkede til Slægten Mule af Bæg, saa man f. Ex. ikke al Tid kan stole paa, at en Mand, der lever i det fjortende Aarhundrede og hedder Peder Mule, er af denne Slægt. Et Exempel herpaa findes i et Tingsvidne fra Middelsom Herredsting 1346. Her nævnes blandt Udstederne to Mænd af Navnet Petrus Muly, men man har da for at skelne dem fra hinanden tillige givet dem deres Faders Navn med; den ene hedder Jakobsen, den anden Bjørnssen. De to have altsaa ikke haft samme Fader, og at de overhovedet ikke have tilhørt samme Slægt, vise deres Segl, som endnu hænge velbevarede under Pergamentsbrevet; den første fører en syvoddet Stjerne i Skjoldet, den anden et Oxehoved. Ogsaa i et tidligere Slægtled fandtes der to samtidige af Navnet Petrus Mule. I Aaret 1315 blev der nemlig sluttet en Overenskomst i Nyborg mellem Kong Erik Menved og Hertug Erik af Sønderjylland. Begge Parter undertegnede Aftalerne tillige med en Del af deres Riddere. Blandt Kongens Forlovere findes Petrus Muli de Bæg, blandt Hertugens en Petrus Mule. Denne sidste, som ogsaa ved andre Lejligheder nævnes mellem sønderjyske Adelsmænd, vedkommer os altsaa ikke her.

Men der er endnu et andet Punkt, paa hvilket der kan opstaa Vanskelighed ved Bestemmelsen af, hvilke dalevende

Personer der hørte til den her omhandlede Slægt. Det var jo tænkeligt, at ligesom dennes Medlemmer ikke al Tid nævne sig efter Gaarden, men undertiden blot anføre deres Slægtsnavn, kunde ogsaa til andre Tider det omvendte finde Sted, at de alene kaldte sig efter Gaarden, men udelod Navnet Mule. Dette er i Virkeligheden ogsaa sket. I 1328 nævnes en Jacobus Bæg, hvis Segl tilfældigvis er bevaret og viser den syvoddede Stjerne. Vi tage derfor ikke i Betænkning at regne ham for en Mule af Bæg, men tør dog ikke dermed fastslaa, at Navnet Bæg ogsaa har den samme Betydning paa andre Steder, hvor det ikke støttes af et bevaret Segls Vidnesbyrd. I 1315 nævnes en Ivar Beg og en Niels Beg. De have muligvis tilhørt Slægten Mule; men da deres Vaaben ikke kendes, ville vi forbigaa dem her og kun holde os til de sikre Medlemmer af Slægten.

Petrus Muly de Bæg nævnes første Gang med dette sit fulde Navn 1313 og forekommer sidste Gang 1323. Han var Ridder, en tro Tilhænger af Kongen og en mægtig Mand mellem den jyske Adel. Han opholdt sig meget i Kongens Nærhed, fulgte ham paa hans Rejser og synes at have været en betroet Mand i hans Raad. Men alle disse Træk passe ogsaa paa en Peder Mule, der nævnes allerede inden 1313, men uden Tilføjelsen »af Beg«, og vi tør derfor sikkert antage, at de to Navne i dette Tilfælde betegne en og den samme.

Det er i Anledning af Striden mellem Kongen og Ærkebiskop Jens Grand, at Peder Mule første Gang nævnes, i Aaret 1299. I dette Aar blev der nemlig aftalt et Møde mellem de stridende Parter i København, og i den Anledning udstedte Kongen fra Aalborg d. 4de Marts 1299 et Lejdebrev for Ærkebispens tilligemed saa mange Klerke og Lægfolk, som han vilde have med sig. Foruden Kongen gik syv Biskopper, Grev Gerhardt af Holsten, Kongens Broder Kristoffer og 30 Riddere i Borgen for Lejdets Overholdelse, og hvis Ærkebispens led nogen Overlast, skulde disse 30 gaa ind i Odense og ikke gaa ud derfra, før Ærkebispens var tilfredsstillet. Samme Dag udstedte disse Riddere et omtrent ligelydende Brev, hvori de for deres Vedkommende forpligtede sig til redelig at holde, hvad Kongen havde tilsagt Ærkebispens¹⁾. I begge disse Breve

¹⁾ Scriptores VI, 341 og 342. I det første Brev nævnes dog kun 25 Navne, i det sidste 29.

nævnes *Petrus Muly*, der altsaa allerede paa den Tid var Ridder og en betydelig Mand i Kongens Parti.

I Aaret 1302 træffe vi Hr. Peder Mule som nærværende i Odense, hvor en talrig Skare af Stormænd havde indfundet sig, formodentlig i Anledning af det samme Aar afholdte Danehof i Svendborg. Fra Odense udstedte Kongen d. 20de Nov. 1302 et Gældsbrev til Staden Rostock paa 15,000 Mark slavisk Mønt. Foruden Kongen selv indestod hans to Brødre Kristoffer og Valdemar samt 162 Riddere og Væbnere for Pengene. Blandt disse 162, hvis Navne alle opregnes, findes ikke mindre end fire af Navnet Mule, og en af dem er *Petrus Muly*; han nævnes sammen med en Del andre Adelsmænd, der vides at være Jyder, saasom Niels Brock, Johan Nielsen af Kaas, Niels Hughinsen o. fl., saa man allerede af den Grund har Ret til at formode, at Peder Mule ogsaa selv var fra Jylland¹⁾. Og to Aar senere faa vi udtrykkelig Bekræftelse paa, at det forholdt sig saaledes, ja at han netop var fra Viborg Stift. Den 13de Marts 1304 udstedte nemlig Kong Erik fra Nyborg en Forordning, ved hvilken han forlangte enhver Mands Indtægt i Nørrejylland ansat til en vis Sum. Men til at beregne og paaligne denne blev der udnævnt visse Mænd for hvert Stift, og for Viborg Stift vælges Biskop Peder, Tord Little, Niels Hughinsson, *Petrus Muly* og Johan Nielsen af Kaas²⁾.

Hidtil har Gaarden Bæg altsaa ikke været nævnet i Forbindelse med Peder Mules Navn; men efter de Oplysninger om hans Person, som kunne uddrages af det foran anførte, ere vi sikkert berettigede til at antage, at han er identisk med den Mand, der nævnes som Vidne ved et Kongebrev, udstedt i Nyborg d. 24de Juli 1313, og som der kaldes Ridder *Petrus Muly de Bægh*. Fra nu af kalder han sig bestandig saaledes, medens den jyske Adelsmand, der alene skrev sig Peder Mule, ikke nævnes oftere. Hvis — som vi her antage — de to ere identiske, er det jo muligt, at Hr. Peder først i denne Mellemtid fra 1304 til 1313 er bleven Ejer af Bæg, og denne Antagelse kunde maaske bestyrkes derved, at der netop i samme Aar forekommer et andet Medlem af Slægten Mule, der ogsaa

¹⁾ Suhm: Historie af Danmark XI, 884.

²⁾ Gehejmarkivets Aarsberetninger V, 41.

skriver sig til samme Gaard. Han hedder *Johan Muli de Beeg*, og er naturligvis en Slægtning til — som vi senere skulle se, en Søn af — Peder Mule. Det er i Anledning af det store Bondeoprør i Jylland, som i Aaret 1313 blev undertrykt af Kongen personlig, at Johan Mule nævnes. Sammen med 44 andre har han udstedt et Vidne af Viborg Landsting om den Dom, som dér blev fældet over de overvundne Bønder af Harsyssel og Almindsyssel, der have tilstaaet deres Oprør, »at de ere inddragne ved Gambevad og til Viborg Landsting og have der af egen Myndighed gjort Skikkelse og Straf over dennem, som ikke fulde dem, imod Hans Naades Forbud, med oprette Faner og Avindskjold, og have ihjelslaget en Hob hans Adel.«¹⁾ Som bekendt blev Dommen over Bønderne meget haard, og ikke bedre gik det de misfornøjede Adelsmænd, som havde staaet bag ved Bevægelsen, og som fik deres Dom i det følgende Aar. Ligesom Johan Mule havde været med til at dømme Bønderne, træffe vi den gamle Peder Mule mellem de 29 Stormænd, der d. 16de Juli 1314 udstedte Vidne fra Viborg Landsting om den Dom, som samme Dag blev afsagt over de 21 anklagede adelige, og som lød paa Tab af Liv og Gods²⁾. I dette Dokument nævnes *Peder Muli af Bæg* lige efter Johan Nielsen af Kaas, netop den samme Plads, hvorpaa Peder Mule nævnes 1302.

Johan Mule optræder kun denne ene Gang, og Grunden er — som vi senere skulle se — formodentlig den, at han kort efter er død som en endnu ung Mand. Derimod forekommer Peder Mule jævnlig i Aktstykker fra de følgende Aar. 1315 træffe vi ham saaledes i Kongens Følge paa Tranekør Slot, hvor han var Vidne ved et af Kongen udstedt Brev og selv Medudsteder af et andet³⁾. I begge disse Breve nævnes flere andre Riddere sammen med ham, men Peder Mules Navn staar først, lige efter Kongens Kanslers, hvoraf man maaske tør slutte, at han nu indtog en af de ypperste Pladser blandt Kongens Raadgivere. Endnu samme Aar træffe vi ham i Nyborg, hvor han var en af Forloverne paa Kongens Side ved en Fred, som sluttedes d. 14de Dec. 1315 mellem Kongen og

¹⁾ Hvitfeld (Folioudgaven) I, 367.

²⁾ Hvitfeld I, 373.

³⁾ Orig. i Top. Saml. p. Perg., Roskilde Nr. 208 og 209 (Rigsarkivet).

Hertug Erik af Sønderjylland ¹⁾. I 1317 var han med Kongen i Rostock, hvor Erik Menved bortgiftede den vendiske Fyrstedatter Frøken Elisabeth, Datter af Hr. Nikolaus af Rostock, til Grev Kristian af Delmenhorst, der fik Løfte om 1000 Mark Sølv i Medgift ²⁾. For denne Brudeskat indestod 10 danske Riddere, blandt hvilke *Peder Muli af Beg*, samt Hertugen af Mecklenborg med 10 af sine Riddere, og Kong Erik og hans Forlovere forpligtede sig til at »indeholde« til Vordingborg eller Søborg, om Pengene ikke vare betalte et Aar efter Brylluppet ³⁾. Det har sikkert ikke været overflødigt for Brudgommen at sikre sig god Garanti for Medgiften; thi Erik Menveds Pengesager vare paa den Tid som ellers i en daarlig Forfatning, og en Maaned efter at han havde lovet de 1000 Mark i Medgift, maa han selv laane 4000 Mark af Borgerne i Rostock. Gældsrevet til Byen er udstedt i Warnemünde d. 13de Maj 1317, og her møde vi atter *Petrus Muly de begd* blandt Garanterne for Laanet. Originalen til dette Brev findes — eller fandtes i det mindste 1754 — i Rostock, hvor Langebek tog en Afskrift af det. Paa hans Tid vare endnu fire af de vedhængende Segl i Behold, deriblandt Peder Mules. Langebek hjembragte ogsaa en Afbildning af dette Segl, og det viser den syvoddede Stjerne i Skjoldet.

Efter Erik Menveds Død nævnes Peder Mule endnu et Par Gange. Hans Navn findes blandt Underskrifterne paa Kristoffer II's Haandfæstning, der blev udstedt i Viborg d. 25de Januar 1320, og som sædvanlig nævnes han her øverst af Ridderne og umiddelbart efter Kongens Embedsmænd ⁴⁾. Sidste Gang han forekommer er i et Vidne fra Viborg Lands-ting 1323 ⁵⁾, og kort Tid derefter er han formodentlig død; thi snart nævnes en ny Mand som Ejer af Bæg.

Denne gamle Peder Mule var ikke blot den betydeligste

¹⁾ Hvitfeld I, 384.

²⁾ Udredelsen af denne Medgift var en af de Forpligtelser, Erik Menved havde paataget sig til Gengæld for, at hendes Fader i sin Tid havde afstaaet sit Land til Danmark (Smugn. Rosenørn: Greve Gert og Niels Ebbesen, 274). Derimod var Bruden ikke, som Hvitfeld siger, Erik Menveds Søsterdatter.

³⁾ Hvitfeld I, 394.

⁴⁾ Gehejmeark. Aarsb. II, 9.

⁵⁾ Top. Saml. p. Perg., Ginding H. Nr. 1.

Mand af sin Slægt, men er overhovedet den eneste os bekendte Stormand, der har ejet Nørbækgaard. Ingen af hans Efterkommere spillede nogen synderlig Rolle, og efter at Gaarden var kommen i andre Hænder, gik det endnu yderligere tilbage med den.

1328 nævnes Jakob Bæg. Hans Navn forekommer to Gange i dette Aar, men er derefter ikke truffet senere. Ingen af Stederne kaldes han Mule, men da hans Segl er bevaret og udviser Mulernes sædvanlige Vaaben, er der naturligvis ingen Tvivl om hans Slægtskab. Vi vove fremdeles at antage, at han er en Søn af Hr. Peder Mule, ikke alene fordi Tidsfølgen gør dette sandsynligt, men ogsaa fordi han havde en Søn, som hed Peder Mule Jakobsen, og som jo nok efter Skik og Brug er bleven opkaldt efter sin Bedstefader. Første Gang, Jakob Bæg nævnes, er i et Brev af 31te August 1328. Vi erfare af dette, at *Jacobus Bæg* som Væрге for Ridder Johannes Pætersuns Børn havde pantsat noget Gods i Han Herred og Thy til en vis Andreas Laughæson; men Pantet havde været utilstrækkeligt, hvorfor fire Mænd havde udlagt yderligere Gods til denne i Thorpæ i Albæk Sogn i Vendsyssel¹⁾. Hvem var nu denne Ridder Johannes Pætersun, der altsaa var død nogen Tid i Forvejen, og hvis Børn endnu vare umyndige? Han har sikkert været i Slægt med Jakob Bæg, siden denne bliver hans Børns Væрге, og vi fejle derfor næppe i at antage, at han er den samme som den Ridder Johan Mule af Bæg, der nævnes 1313 og derefter forsvinder. I saa Fald giver hans Navn Pætersun os et Vink om hans Afstamning, som gør det sandsynligt, at han var Søn af den gamle Peder Mule og altsaa Broder til Jakob Bæg. Vi erfarede i sin Tid, at han allerede i 1313 havde opnaaet Ridderværdigheden, og at han var en Tilhænger af Kongen; nu lære vi yderligere, at han har ejet Gods nord for Limfjorden og er død, inden hans Børn bleve myndige; men dermed er ogsaa vor Viden om ham udtømt.

Anden Gang, Jakob Bæg nævnes, er i et Vidne fra Viborg Landsting af 22de Okt. 1328 angaaende Salget af noget Gods i Vellev. Som Udstedere af dette nævnes først Landstingshørerens, derpaa Marsken Peder Vendelbo, fire Riddere og

¹⁾ Nørrejylland Nr. 7 (Rigsark.).

to andre, som altsaa ikke ere Riddere, og af hvilke *Jacobus Bægh* er den ene. Hans Segl findes blandt de andre under Brevet; men det viser sig, at to af hans Medudstedere, Erik Nielsen og Jakob Nielsen, have ført aldeles det samme Vaaben som han. Den første af dem vides at være en Gyldenstjerne, og den anden tør muligen anses for hans Broder. Men dette Brev er vel skikket til at fremkalde det Spørgsmaal, om ikke Mule og Gyldenstjerne i Virkeligheden er en og samme Familie.

En Snæs Aar længere fremme i Tiden træffe vi den sidste bekendte af denne Slægt, nemlig *Petrus Muly Jacobssen*, der er Medudsteder af et Vidne fra Middelsom Herredsting d. 13de Juli 1346. Det er i samme Brev, at der nævnes en Petrus Muly Bjørnssen, som fører et ganske andet Vaaben, men hvis Navn dog vækker Formodning om, at han muligvis paa mødrene Side har været beslægtet med Mule af Bæg og er bleven opkaldt efter den samme Mand, som hans samtidige Peder Mule Jakobsen. Vi henstille derfor følgende Stamtavle til nærmere Prøvelse:

(Hr. Petrus Mule 1299—1304 =) Hr. Petrus Mule de Bæg 1313—23.

Hr. Johan Mule de Bæg 1313 (= Hr. Johannes Pætersen, † før 1328).	Jacobus Bæg 1328.	(En Datter?)
Flere Børn.	Petrus Mule Jakobsen 1346.	Petrus Mule Bjørnssen 1346.

Degn, Hvid og Basse.

Som man vil have bemærket, nævnes den sidst omtalte af Slægten Mule ikke som hans Forfædre »til Bæg«. I Virkeligheden var Gaarden ogsaa allerede paa hans Tid gaaet ud af denne Families Eje for derefter i den følgende Tid rask at gaa fra Haand til Haand. I det næste halve Aarhundrede træffe vi ikke mindre end tre forskellige Slægter paa Bæg, og af disse kende vi kun et Medlem af hver.

Først træffe vi de gamle adelige Navne Degn og Hvid i Forbindelse med Gaarden. Jens Degn og Peder Hvid nævnes to Gange sammen i de samme Aktstykker, og de skiftes til at føre Titlen »af Beg«. Der har altsaa formodentlig existeret en eller anden Slægtskabs- eller Svogerskabsforbindelse imellem

dem; men af hvad Art denne har været, kunne vi ikke oplyse. Vi træffe dem første Gang i et Gældsbreve, udstedt paa Hindsted Herredsting d. 4de Septbr. 1343, hvor de nævnes som *Johannes Dyaconus de begh* og Petrus Hwith¹⁾. Tyve Aar efter ere Rollerne ombyttede. Da nævnes de paany i et Skøde, udstedt af Landstingshørerøreren Tord Degn m. fl. paa Viborg Landsting d. 18de Marts 1363, ved hvilket Peder Jensen til Od sælger sin Hovedgaard Od med alt sit Gods i Vinkel Sogn, Middelsom Herred, til Ridder Christiern Wendelbo²⁾. De kaldes her *Petrus Hwiid de begh* og Johannes Diaconus. Under dette Skødebrev er Peder Hvids Segl bevaret. Det viser en Lilje i Skjoldet, det samme Mærke, som Lilje-Julerne føre.

Lidt fyldigere Oplysninger have vi om den næste bekendte Ejer af Beg. Han hedder Mads Nielsen og fører et krumt Jægerhorn i sit Skjold. Da dette samme Vaaben føres af Slægten Basse fra Vendsyssel, regnes han i Adelshistorien til denne Slægt³⁾.

Mads Nielsen forekommer i Aarene fra 1396 til 1408. Han gør Indtryk af at have været en ret velstaaende Mand; thi ved de Ejendomshandler, i hvilke han omtales, er det stadig ham, der køber eller tilpanter sig Gods af andre — aldrig det omvendte, saaledes som Ejerne af Beg senere prøvede saa rigeligt. Det begyndte i 1396 med, at »Hr. Madtz i Winde oplod sin Part i Hostrop till Madtz Niellsenn«⁴⁾. Tingsvidnet herom anføres mellem Breve, der angaa Nørhald Herred, og da det omtalte Hostrop altsaa maa søges i denne Egn, kan det ikke være andet end det nuværende Hastrup i Spentrup Sogn. I denne By laa tidligere en Adelsgaard »Hostrupgaard«, og Udtrykket »sin Part i Hostrup« viser, at det er denne Gaard, som Talen her er om, og ikke Landsbyen. Ganske vist nævnes i samme Aar en Hans Kruse som Ejer af Hovedgaarden i Hastrup. Men han maa altsaa ligesom »Hr. Mads i Vinde« kun have ejet en Part i den, hvilket var et almindeligt Forhold i de Tider og ikke forhindrede alle de enkelte Parthavere i at skrive sig »til« samme Gaard. Og

¹⁾ Nørrejyland Nr. 15 a.

²⁾ Nørrejyland Nr. 107 a.

³⁾ Danmarks Adels Aarvog 1886, S. 47.

⁴⁾ Mariager Brev Register, G. 20. (Rigsark.)

Mads Nielsens øvrige Ejendomshandler stemme godt hermed. De gik nemlig alle ud paa at samle Gods netop i denne Egn, i Spentrup og Gassum Sogne, hvilket laa for langt borte til at have nogen Betydning for Hovedgaarden Beg, men derimod naturligt samledes om Gaarden i Hastrup. Til en Begyndelse har han vel sagtens søgt at blive fri for sine Medejere og faa Gaarden for sig alene. Herpaa tyder den næste Efterretning, vi have om ham, nemlig et Tingsvidne fra Nørhald Herredsting d. 28de Juni 1401, der meddeler, at Hans Kruse tilligemed to andre Mænd af samme Slægt pantsatte til *Matheus Niclesson de Begh* en Del Gaarde i Spentrup, Hastrup, Jennum, Hvidsten og Gassum. Senere erhvervede han sig ogsaa Gods fra andre. Den 24de Juni 1402 tilstaar saaledes Fru Elena Buggis Datter, Ridder Christiern Windelboes Enke, at hun skylder *Mathias Niclassøn* 16 Mark Sølv og for denne Sum har pantsat ham en øde Gaard i Hastrup; senere køber han en Gaard i »Ostrop« af den samme Enke, og i 1403 fik han Skøde af Peder Mortensen paa en Gaard i Hvidsten¹⁾. Mads Nielsen fik saaledes efterhaanden samlet en Del Gods om sin Gaard i Hastrup, men da han stadig skrives »af Beeg« — Stavemaaden »Bæg« forekommer ikke efter Mulernes Tid —, har denne Gaard dog vedblivende været hans Hovedejendom og Opholdssted.

Efter 1404 høre vi ikke mere om Mads Nielsens Ejendomshandler, men i Aaret 1408 træffe vi ham igen et Par Gange i en anden Anledning. Første Gang er som Vidne ved et Skøde af 11te August, ved hvilket tre Brødre Peder Sommer, Peder Gested og Thomas Gested tilskøde »den højbaarne og mægtige Fyrstinde Dronning Margrete, med Guds Naade Valdemar Danekonges Datter, alt det Gods, de have i Rinds Herred, Gested Sogn, og som de arvede efter deres Fader Truels Gested, hvis Sjæl Gud have, som er fire Gaarde i Gested, Gestedgaard, en øde Gaard, kaldet Brandegaard, en anden øde Gaard og et øde Bol.« Den 1ste September 1408 udstedtes et Vidne af Viborg Landsting om samme Skøde, og af dette erfare vi, at Mads Nielsen var Adelsmand, men ikke Ridder. Brevet er nemlig udstedt af Landstingshøreren, to Riddere og otte Væbnere (»a wapn«), og blandt de sidste findes

¹⁾ Top. Saml. p. Perg., Nørhald H. Nr. 4 og 5, Mariager Brev Reg. F. 26, G. 19.

*Mattis Nielsøn af Beg*¹⁾. Under begge disse Breve, som i Modsætning til alle de tidligere omtalte Aktstykker ere udfærdigede paa dansk, findes endnu hans Segl i Behold.

Pigsgaard.

Medens de tre sidstnævnte Ejere af Hovedgaarden i Nørbeg tilhøre tre forskellige Slægter, og det ikke er os muligt at paa-vise nogen Slægtskabsforbindelse imellem dem, som kan have foranlediget Gaardens Overgang fra den ene af dem til den anden, træffe vi derimod efter Mads Nielsens Tid igen en enkelt Familie, som i en længere Aarrække har besiddet Gaarden, og som endogsaa har været saa stærkt knyttet til den, at den har paatrykt den et nyt Navn. Denne Familie er den gamle og sjældent forekommende Adelsslægt *Pig*, efter hvilken Gaarden i Hundrede Aar førte Navnet Pigsgaard. Ganske vist bar ikke alle de mandlige Ejere af Gaarden Navnet *Pig*; men som det vil ses af det efterfølgende, vare de ikke destomindre alle paa en eller anden Maade knyttede til denne Slægt.

Den Omstændighed, at Gaarden saaledes for en Tid skiftede Navn, medens den atter et Aarhundrede senere fremtræder under sin gamle Benævnelse *Beg*, kunde synes skikket til at vække den Formodning, at der har været mere end én Adelsgaard i Nørbeg, og at Pigsgaard og Begsgaard saaledes vare to forskellige. Denne Forklaring maa dog opgives, og skønt en saadan Navnevexling er noget usædvanlig, nødes vi til at antage, at de to Benævnelser her betegne den samme Gaard. Pigsgaard og *Beg* nævnes nemlig aldrig samtidig; i det Hundrede Aar, i hvilket Ejere af den førstnævnte Gaard stadig omtales, forekommer den anden aldrig, og da denne paany dukker op, er Pigsgaard med det samme forsvunden. Denne Omstændighed anse vi for fyldestgørende til at bevise de to Gaardes Identitet. Det vilde dog være et usædvanlig lunefuldt Spil af Skæbnen, om den konsekvent skulde have udslettet den ene Gaards Spor af Historien i de Perioder, hvor den anden omtales, og omvendt, ligesom det er meget usandsynligt, at to Adelsslægter, der beboede hver sin Gaard i en lille

¹⁾ Molbech og Petersen: Danske Diplomer og Breve.

Landsby, aldrig skulde nævnes i de samme Aktstykker; der vilde i hvert Fald være rig Anledning dertil, hvad enten de levede som Venner eller Fjender. Men hertil kommer, at der mellem de to Gaardes Tilliggende i det mindste er én Ejendom, som kan paavises at have været fælles for dem begge. Det er det nuværende Hvidding Krat, der i det 15de Aarhundrede omtales som tilhørende Pigsgaard, og som i det 17de Aarhundrede hører til Beg. Denne lille Skov kaldes endnu i 1657 for *Pigslund*, og den har saaledes beholdt sit midlertidige Navn endnu længe efter, at en Slægt af nye Ejere havde bragt Gaardens gamle Navn Beg til Ære igen. Der kan altsaa ikke være Tvivl om, at den Gaard, som Familien Pig besad og gav Navn efter sig, er den samme som Beg, og maaske har selve Navneligheden mellem Pigsgaard og Begsgaard foranlediget eller dog lettet Frømkomsten af det nye Navn.

De første Ejere af Gaarden, vi træffe efter Mads Nielsens Tid, er *Jens* eller *Jes Pig* og hans Svigersøn *Bertel Esbernssen*. Slægten Pig var adelig. Dens Vaaben var i hvidt Feldt en sort Pil med 9 gule Kugler paa hver Side og paa Hjelmen en sort Pil ¹⁾. Bertel Esbernssen var derimod Bonde, men hans Hustru var Jens Pigs Datter *Ingeborg*. 1421 solgte disse to Ejere Gaarden til et andet Medlem af Slægten, *Mogens Pig* ²⁾. Dennes Slægtskab med Jens Pig kan paa Grund af de sparsomme Efterretninger om Slægten ikke oplyses, men Tidspunkterne for hans Levetid tillade os at antage, at de vare Brødre. Han nævnes senere som Vidne ved en Lejekontrakt 1429 ³⁾ og atter i Forbindelse med Pigsgaard 1436, uden at man dog sidstnævnte Sted kan se, om han endnu levede paa den Tid. I 1460 var han død. Han var gift med Fru *Kirstine Kalvsdatter*, der nævnes som Enke i Aarene 1460, 1464 og 1480 ⁴⁾. Mogens Pigs Besiddelse af Gaarden har ikke været sorgfri. Han maatte først pantsætte til sin yngre Slægtning *Esbern Bertelsen i Nørrebeg*, en Søn af Bertel Esbernssen og Ingeborg Pigsdatter, den Gaard, han selv iboede, med en Lund, liggende paa Hvidding Mark, for

¹⁾ Pontoppidan: *Theatrum nobilitatis Daniæ* (Rigsark.).

²⁾ Ældste Arkivregistraturer II, 369.

³⁾ Barner: Familien Rosenkrantz, Dipl. 61.

⁴⁾ Ældste Arkivreg. II, 380.

100 løde Mark«, og senere paany pantsætte den til samme for 20 løde Mark. Gælden til Esbern Bertelsen maa han dog atter være kommen ud af, siden han kort efter er i Stand til at pantsætte Gaarden for tredje Gang, denne Gang til en Mand uden for Slægten, nemlig *Jes Kanne til Generup*. Alle disse Pantsættelser falde mellem Aarene 1421 og 1436, men noget bestemt Aarstal nævnes ikke for nogen af dem.

Jens Andersen Kande til Generup, det nuværende Fusingø, der den Gang laa, hvor nu Landsbyen Gjannerup ligger, var trods sit Slægtsnavn Kande af Familien Sommer og fører denne Slægts Vaaben, en Sølvbjælke i blaat Felt. Han nævnes som Jesse Kanne i Hyldingen 1423, under hvilken hans Segl er bevaret¹⁾. I 1440 omtales han som Væbner. 1450 nævnes han i et Skøde som Jens Kanne, Prior i Ringkloster, men i det vedhængende Segl, som viser Sommernes Vaaben, staar Navnet Jens Sommer²⁾. Samme Aar har han udstedt et Brev fra Generup, hvori han kalder sig »Jes Kanne af Giendrop, Væbner«. Som Vidner i dette Brev forekomme Præsten i Aalum og Oluf Sommer af Løjstrup³⁾. Endnu i 1458 nævnes han et Par Gange som Prior i Ringkloster⁴⁾.

Naar Jens Kande kom til at laane Penge til den fattige Mogens Pig og derfor fik hans Gaard Beg i Pant, skyldes dette ikke alene den Omstændighed, at han var en af Mogens Pigs nærmeste adelige Naboer, men staar vel ogsaa i Forbindelse med, at han gennem Giftermaal var besvogret med Familien. En Datter af ham var nemlig gift med Oluf Sommer til Løjstrup, en Søn af Christen Sommer og Anne (eller Berthe) Pig. Hvorledes denne Anne Pig var beslægtet med Pig'erne paa Beg, vide vi ikke; men en Forbindelse mellem de to Familier har der altsaa existeret. Hendes Søn Oluf Sommer arvede senere Generup efter sin Svigerfader Jens Kande⁵⁾. Han nævnes første Gang 1453⁶⁾ og atter 1459⁷⁾. Han skriver sig

¹⁾ Hyldinger 7 (Rigsark.). Umiddelbart efter ham nævnes en »Sommer«, der fører samme Vaaben og i Seglet kaldes for Niels. Maaske ere de Brødre.
²⁾ Top. Saml. p. Perg., Vrads H. 68. ³⁾ Smsteds., Sønderlyng H. 4. ⁴⁾ Danske Magasin 1. R., VI, 84, 86. ⁵⁾ Dette Slægtskabsforhold støttes paa, at den yngre Christen Sommer kalder Jens Kande for sin »Morfader«. Der er dog fremsat den Formodning, at dette kan være en Fejltagelse for »Farfader« eller »Forfader«, saa at Oluf Sommer skulde være en Søn af Jens Kande og denne selv gift med Anne Pig. ⁶⁾ Mariager Brev Reg. N. 2; ⁷⁾ Thiset: Eline Gøyes Jordebog 249.

her »til Løjstrup«, men 1468 nævnes han første Gang »af Gierndrop«¹⁾, og paa den Tid var vel altsaa Jens Kande død. Oluf Sommer giftede sig anden Gang med Anne Timmesdatter Rosenkrans fra Stensballegaard, der nævnes som Enke i Aarene 1512 og 1514²⁾. Men allerede 1492 vides Oluf Sommer at være død³⁾. Af hans to Børn Anne og Christen Sommer var i hvert Fald Sønnen født i det første Ægteskab og altsaa en Dattersøn af Jens Kande. Denne Christen Sommer ville vi senere træffe som Besidder af Pigsgaard i Nørbæk.

Jens Kande fik altsaa Mogens Pigs Gaard som Pant i Aarene omkring 1430. I 1436 blev Pantet ham afløst, dog ikke af Mogens Pig, der maaske paa den Tid allerede var død, men af den tidligere nævnte Jens Pig, der saaledes for anden Gang blev Ejer af Gaarden. I den Anledning har Jens Kande i det nævnte Aar udgivet et Brev til Jens Pig om, at han har »opladt« ham den Gaard i Beg, som han havde i Pant af Mogens Pig, og yderligere et andet Brev, hvis Aar dog ikke anføres, i hvilket han vedkender sig at have oppebaaret Penge og fuldt Værd af Jens Pig for samme Pantebrev og Gods⁴⁾.

Efter disse Omvexlinger kom Gaarden nu for en længere Aarrække til Ro i Slægten Pigs Besiddelse. Jens Pig overlod den kort efter, at han for anden Gang var bleven dens Ejer, til sine to Børn *Ysick* (Isak?) *Jenssen*⁵⁾ og den førnævnte Ingeborg Pigsdatter. Men endnu i Faderens Levetid samlede dog Besiddelsen af Gaarden atter paa én Haand. Thi et Tingsvidne fra Sønderlyng Herredsting af 1439 meddeler os, at »8 Mænd havde vidnet, at Ysick Jenssen, Jes Pigs Søn, med hans Faders Raad og hans Venners Samtykke havde skødet og opladt Bertel Esbernssen og hans Søster Ingeborg, for^{no} Bertels Hustru, og deres Børn, en Broderdel, som han havde udi den Gaard, som Bertel nu ibor, liggende i Beeg, med Hus og Jord, intet undertaget, med saadant Vilkaar, at dersom hans Søster Ingeborg døde førend hendes Børn, dem hun haver med Bertel, da skulle de Børn arve den Broderdel og ingen anden.«

¹⁾ Danske Mag. I R. VI, 93. ²⁾ Heise: Familien Rosenkrands, Dipl. 26, 29. ³⁾ Danske Mag. I R. VI, 113. ⁴⁾ Herredags Dombog 1537 fol. 25 og et Brev i Barritskovs Arkiv (Rigsark.), fra hvilket flere andre herhen hørende Oplysninger ere tagne. ⁵⁾ Saaledes i den orig. Dom. Dombogen har »Piig Jensen«.

Naar den gamle Jens Pig døde, vide vi ikke. Men i 1468 nævnes paa Langeland en »Jes Piigh, Væbner«, der den 27de Okt. sammen med Landsdommer Axel Axelsen og flere langelandske Adelsmænd har udstedt et Vidne om en Ejen- domshandel paa Langelands Nørre Herredsting ¹⁾. Da Familien Pig ellers ikke kendes paa Langeland, maa den nævnte Jens Pig være en Adelsmand fra en anden Landsdel, der paa den Tid af en eller anden tilfældig Grund havde opholdt sig der paa Øen, og for saa vidt vil der ikke være noget til Hinder for at antage, at han er den samme som den Jens Pig, vi i det foregaaende have beskæftiget os med. Heller ikke Tids- forholdene udelukke denne Mulighed, skønt Jens Pig ganske vist paa den Tid maa have været en meget gammel Mand, da han ikke blot havde en Datter gift i 1421, men havde en Dattersøn, Esbern Bertelsen, der i Aarene omkring 1430 kunde udføre Pengetransaktioner med Mogens Pig.

Vi saa altsaa Gaarden i 1439 blive tilskødet Ingeborg Pigsdatter og hendes Mand Bertel Esbernssen. Efter at han var død, giftede Ingeborg Pig sig med *Anders Stigsen*, i hvilket Ægteskab hun ogsaa havde Børn ²⁾. Denne Anders Stigsens For- hold til Gaarden kendes kun fra et enkelt Brev, der lyder saaledes:

»Alle Mænd, dette Brev se eller høre læse, hilser jeg *Anders Stiigsen af Nørrebegh* evindeligt med Gud, og kundgør jeg alle Mænd med dette mit aabne Brev, det jeg vederkendes mig eller mine Arvinger af ret vitterlig Gæld skyldig at være en beskedn Mand, denne Brevviser *Esbern Bertelsen* eller hans Arvinger xl Mark i godt Fæ, Øxne og Kør, Kobber og Messing, der godt og gængs er, og rede Penge, for hvilke for^{ne} jeg hannem til Pant sætter al den Del og Rettighed, som jeg og mine Børn, som jeg haver med *Ingeborg Pigsdatter*, vi have og tilkommende er til Arv i den Gaard, som jeg nu paabor i *Nørre-Begh*, med al den Del [og] Rettighed, som mig og de for^{ne} mine Børn nu have i den for^{ne} Gaard, intet under- taget, hvad det helst er, og den Lund paa Hviding Mark liggendes, med saadan Vilkaar, at den for^{ne} Del i for^{ne} Gaard, som for stander skrevet, ej skal løses af for^{ne} Esbern Bertelsen eller hans Arvinger, førend det Pantebrev løses af mig, som

¹⁾ Top. Saml. p. Perg., Nørre H. 12. ²⁾ Den Mulighed er dog ikke udelukket, at de to Ingeborg Pigsdotre ere to forskellige Personer.

jeg haver af for^{ne} Esbern Bertelsen, eftersom det Hovedbrev udviser, som jeg derpaa haver givet, etc. Vidner: Jon Andersen og Esbern Tomsen, Raadmænd i Randers, og Jes Tigesen, Skriver der sammesteds. Datum A. D. medli die S. Michaelis Archangeli (d. e.: 29de Sept. 1451).« — Under Brevet hænge 4 Segl, men Anders Stigsens er saa utydeligt, at Vaabnet ikke kan ses¹⁾.

Dermed er altsaa Gaardens Historie ført frem til Aar 1451, paa hvilket Tidspunkt vi se Anders Stigsen pantsætte den til sin Stedsøn, Bonden *Esbern Bertelsen*. Denne Esbern Bertelsen træffe vi senere som bosiddende i Ulstrup i Middelsom Herred. Det omtales saaledes i et Tingsvidne af Middelsom Herredsting den 13de Juli 1475, at han sammen med elleve andre Mænd har vidnet paa Tinget, at alt det Gods, som Hr. Niels Timmesen Rosenkrans til Stensballe havde i Middelsom Herred, samt et Par af Mariager Klosters Gaarde var hans rette Arvegods og med Urette fraskiftet ham mod hans Vilje²⁾. Og i et Skøde til Erik Ottesen Rosenkrans af 12te Marts 1481 nævnes han som Vidne sammen med Oluf Sommer, to andre Adelsmænd, Sognepræsten i Mariager og Herredsfogden i Middelsom Herred³⁾. Han optræder saaledes i godt Selskab, og skønt han stadig kaldes for Bonde, har han dog nok som født af en adelig Moder indtaget en noget fremragende Stilling blandt sine Standsfæller.

Om hans Forhold til Pigsgaard høres derimod intet efter 1451, og i det hele taget ere Efterretningerne om Gaarden i de følgende Decennier meget mangelfulde. Der findes ganske vist en Del Aktstykker, som angaa denne Periode, men uheldigvis ere de af en saadan Natur, at de næsten mere synes skikkede til at forvirre vort Kendskab til den forløbne Periode end til at kaste Lys over den kommende. De Aktstykker, vi sigte til, er en Del Tingsvidner og Domme, som bleve fremlagte i Anledning af en Proces om Pigsgaard i Begyndelsen af Christian III's Regering, og blandt hvilke allerede flere af de i det foregaaende benyttede Aktstykker findes. De øvrige, som vi nu komme til, have alle den Mangel, at de ikke ere

1) Barritskovs Arkiv ²⁰/₉ 1451.

2) Barner: Dipl. 141.

3) Barner: Dipl. 152.

daterede, hvorved naturligvis den Viden, som vi kunne hente af dem, for en stor Del kommer til at svæve i Luften; men deres Indhold gør det dog sandsynligt, baade at den Orden, hvori de anføres, omtrent maa være den kronologiske, og at de alle stamme fra Tiden efter 1451.

Først blandt disse udaterede Aktstykker træffe vi et Tingsvidne til Nørhald Herredsting, »at VIII Mænd havde vidnet, at *Jes Püg*, for^{ne} Esbern Bertelsens Moderfader, og *Bertel Esbernssen*, for^{ne} Esbern Bertelsens Fader, og *Esbern Bertelsen*, de havde samme Gaard i Nørrebeg fri i xl Vintre og mere i deres fri brugelig Pant af frie Mænd, saa at der gik aldrig enten Skat eller Leding eller Sandemændstov eller Ranstov eller nogen Bøndertyngsel af i nogen Maader«¹⁾. — Indholdet af dette Tingsvidne stemmer ikke ganske med vor øvrige Viden om Gaarden. Ganske vist passer Tidsangivelsen ret tilfredsstillende; Jens Pig var jo Ejer af Gaarden 1421 og har vel nok haft den nogle Aar i Forvejen; hans Dattersøn Esbern Bertelsen fik den 1451 og har vel ligeledes beholdt den nogle Aar efter den Tid, inden han slog sig ned i Ulstrup, hvor han først nævnes 1475, og saa fremkommer ganske rigtig Tallet »40 Vintre og mere«. Men hvorledes forholder det sig med, at de i denne Tid havde haft Gaarden som »fri brugelig Pant af frie Mænd«? Den sidste Angivelse maa jo tydelig indeholde som Modsætning, at Brugerne ikke selv vare frie Mænd; dette gælder ganske vist om de to sidste af dem, der jævnlig betegnes som Bønder, men derimod ikke om Adelsmanden Jens Pig, der nævnes sammen med dem. Dog lad os nu antage, at Tingsvidnet herved nærmest har tænkt paa de to sidste, og at Udtrykket kun ved en lille Unøjagtighed ogsaa er kommet til at omfatte Jens Pig. Men hvorledes forholder det sig saa med, at de kun have haft Gaarden som Pant og ikke til Ejendom? Her hjælper det ikke at eliminere Jens Pig, der jo sikkert nok var Ejer af Gaarden; thi ogsaa hans Svigersøn køber og sælger Pigsgaard. 1421 *skøder* Jens Pig og *Bertel Esbernssen* Gaarden til Mogens Pig. 1439 *skøder*

¹⁾ Slutningen af dette Vidne anses af Kolderup-Rosenvinge for interessant i retshistorisk Henseende, da det er et af de Steder, som viser, at Sandemands-Institutionen betragtedes som en Byrde paa Bønderne og ikke som noget Æres- eller Tillidshverv (Gamle danske Domme II, XIII, smlgn. XXIV).

Ysick Jensen sin Part i Gaarden til Bertel Esbernssen. — Processen drejer sig netop om, hvorvidt Pigsgaard var Bøndergods eller en fri, adelig Gaard. Hvis man altsaa har Lov at antage, at Tingsvidnet kunde være partisk, kunde man fristes til at tro, at de otte Mænd paa Nørhald Herredsting havde lukket Øjnene for denne lille Omstændighed. Thi Tingsvidnet fremlægges netop af den Part i Sagen, som har Interesse af at bevise, at Pigsgaard aldrig har været *ejet* af Bønder.

Men vi gaa videre. »Sammeledes et Brev, som Peder Esbernssen i Ulstrup, Severin Esbernssen i Hvidding, Mattis Nielsen i Viborg, Povl Bonde i Ulstrup og Barbara Esbernssdatter havde udgivet, at de havde opbaaret af for^{ne} *Christen Sommer* fem Hundrede Mark for for^{ne} Gaard i Nørbeg og en Lund paa Hvidding Mark, og de kendes dem ingen Lod eller Del ydermere i for^{ne} Gods efter denne Dag, og dersom der fandtes nogen Breve af dennem eller deres Medarvinger udstedt samme Gods anrørendes, da skulle de være døde og magtesløse.«

Her tør vi vel rolig antage, at alle Ustederne af dette Brev ere Esbern Bertelsens Børn og Svinger sønner. Derpaa tyder ikke blot det, at de tre af dem bære hans Navn, men ogsaa den Omstændighed, at to af dem bo i Ulstrup, hvor vi jo vide, at den gamle Esbern Bertelsen havde hjemme, ligesom det ogsaa passer hermed, at en af Esbernssønnerne bor i Hvidding, en lille Landsby, som ligger en halv Mils Vej fra Nørbæk, og i hvilken der endnu langt ned i Tiden stadig boede velhavende Selvejrbønder. — Efter Esbern Bertelsens Død have hans Arvinger altsaa afhændet Gaarden til Christen Sommer til Generup. Da Christen Sommer endnu levede 1539, rykkes vi nær op mod Aarhundredets Slutning, om ikke ud over den, inden denne Handel kan antages at have fundet Sted.

»Item et Stokkenævn af Sønderlyng Herredsting, at for^{ne} *Christen Sommer* og hans Medarvinger vare rette Arvinger til for^{ne} Pigsgaard i Nørbeg, og ej de havde hørt der nogen andre Arvinger til. — Item et andet Tingsvidne af Tanum Birketing lydende i lige Maade.«

At Christen Sommer er bleven Ejer af Gaarden, vide vi jo. Det er kun noget overraskende at høre, at han har arvet den; og efter hvem denne Arv er tilfaldet ham, meldes der jo desværre intet om. Hans Adkomst kan umulig skrive sig fra Bedstefaderen Jens Kande, da denne kun havde Gaarden som

Pant, og Pigsgaard var bleven købt og solgt gentagne Gange siden hans Tid. Vi nødes altsaa til at søge Christen Sommers Hjemmel ad en ganske anden Vej, og en saadan frembyder sig da i hans Nedstamning fra Anne Pig, der var gift med hans Bedstefader Christen Sommer til Løjstrup. Hvis det forholder sig rigtigt, at hans Arvekrav skrive sig herfra, maa vi antage, at Navnet Pig paa den Tid var uddød. Jens Pigs Søn Ysick har altsaa ingen Sønner efterladt sig, og Datteren Ingeborg var jo bleven gift med en Bonde. Den nærmeste adelige Slægtning bliver da Christen Sommer, der gennem et kvindeligt Led stammer fra de gamle Pig'er og derfor betragter sig som retmæssig Arvtager efter Jens og Mogens Pig. Da han fremdeles betragter Gaarden som en fri Adelsgaard, kunne de Mænd af Bondeslægt, som siden disses Tid have siddet paa den, ikke have nogen Ejendomsret til den, men kun en Brugsret i Følge Pantebreve. Og denne Brugsret er det saa, som han har afkøbt dem for 500 Mark.

Men skønt han saaledes paa to Maader anser sig berettiget til Gaarden, blive hans Fordringer dog bestridte. Dette faa vi at vide gennem det sidste af de udaterede Aktstykker, som vi her have beskæftiget os med, og som nævnes i følgende Ord: »Item en Herredstingsdom, at for^{ne} Christen Sommer og hans Medarvinger vare samme Gaard og Gods tildømt.« — Der har altsaa været en Proces ved Hjemtinget om Besiddelsen af Pigsgaard; det er rimeligvis denne samme Sag, der fortsættes ved Kongens Retterting 1537, hvortil den indstævnes af Christen Sommers Modpart, som havde tabt Sagen ved Sønderlyng Herredsting.

Med Aaret 1537 faa vi igen efter tre Fjerdedel Aarhundredes Forløb en fast Tidsbestemmelse at holde os til. Men inden vi naa dette Aar, maa vi først passere det kritiske Tidspunkt, der blev skæbnesvangert for saa mange jyske Herregaarde, nemlig Skipper Klements Fejde i 1534. Hvem ejede Gaarden i dette Aar, og hvorledes var dens Skæbne i denne bevægede Tid?

Det er næppe rimeligt, at Ejeren af Pigsgaard har faaet Lov til at sidde rolig og se paa Begivenhederne. Vi vide, at Sønderlyng Herred hørte til de Egne, som sluttede sig til Kristian den II's Sag, hvorfor det ogsaa findes paa det af Sejrherrerne affattede »Register paa de affaldne Len og Herreder,

af hvilke der skal gives Øxne i Halsløsning.«¹⁾ Ganske vist er dette ikke noget Bevis for, at en egentlig Rejsning har fundet Sted i disse Egne; thi som bekendt fulgte Kristian III den meget uretfærdige Fremgangsmaade over for det slagne Parti, at naar blot nogle Indbyggere i et Herred havde sluttet sig til Skipper Klement, bleve samtlige Herredets Indbyggere dømte fra Liv og Gods²⁾. Bønderne i Nørbæk kunne altsaa meget vel have forholdt sig rolige, hvorvel de maatte udlevere deres Øxne som andre for at løse deres Hals. Men selv i saa Tilfælde har Pigsgaard ikke været sikret; thi Klement selv var jo med sine Vendelboer i disse Egne paa Toget mod Randers, og vi vide, at flere nærliggende Herregaarde bleve brændte, saasom Tjele og Vinge³⁾, ligesom det fortælles, at Vendelboerne i Vester Tørslev, en Mils Vej fra Nørbæk, toge Blytaget af Kirken for at støbe Kugler deraf⁴⁾. Formodningen er derfor ogsaa for, at Besidderen af Pigsgaard enten selv har maattet slutte sig til Bøndernes Skarer eller ogsaa se Gaarden gaa op i Luer.

Hvis Christen Sommer har ejet Pigsgaard i 1534, er der ingen Tvivl om, hvilket af de to Kaar han valgte. Som mægtig Adelsmand og kort efter Landsdommer i Jylland hørte han naturligvis til Kristian III's Parti, og hans Hovedgaard Generup blev derfor ogsaa udplyndret og stukket i Brand af Vendelboerne⁵⁾. Det ligger da lige for, at ogsaa hans Gaard i Nørbæk var gaaet samme Vej. Men i Beretningen om Generups Brand nævnes der ikke et Ord om Pigsgaard. Heller ikke andensteds omtales det, at denne Gaard blev brændt, skønt vi som sagt vide god Besked om, hvorledes det gik de andre Herregaarde i Sønderlyng Herred ved denne Lejlighed. Og Kildernes Tavshed desangaaende vilde være saa meget mærkeligere, som der netop kort efter Fejden blev saa rigelig Lejlighed til at tale om Pigsgaard, da den blev Genstand for en langvarig Proces. Hvis den Gaard, som Parterne stredes om, paa den Tid kun har været en øde Brandtomt, vilde det være særdeles mærkeligt, om der ikke under hele Sagens Gang

¹⁾ Danske Mag. III, 4, 211--13 og 5, 47.

²⁾ Paludan-Müller: Grevens Fejde I, 291.

³⁾ Smstds. I, 263.

⁴⁾ Danske Atlas IV, 406.

⁵⁾ Herredags Dombog 1537, fol. 58 b.

var fremkommet en eneste Hentydning hertil. Men en saadan findes ikke, og der tales stadig om Pigsgaard og dens tilliggende Ejendom i de samme Udtryk, som almindelig anvendes om Gaarde i Drift. Vi maa da deraf drage den Slutning: Gaarden er ikke bleven brændt; den har altsaa ikke tilhørt Christen Sommer, men dens Besidder har stillet sig venskabelig over for Bønderne og formodentlig selv været Bonde.

Det ligger da nært at antage, at Pigsgaard paa den Tid endnu har været i Esbern Bertelsens Arvingers Eje, og at deres Skøde til Christen Sommer altsaa først er udstedt efter 1534. Og dette bliver end mere rimeligt derved, at den Protest, som rejses mod Gaardens Overgang til Christen Sommer, og som maa antages at være fremkommen strax efter Handelens Afslutning, først naar frem til Rettertinget i 1537, saa at der bliver Tid nok til at lade Handelen og den derpaa følgende Proces ved Herredstinget foregaa efter 1534. Og maaske har det netop været som en Følge af Adelens Sejr, at Christen Sommer fremkom med sine Fordringer paa Pigsgaard. Nu var der jo en god Lejlighed for de Adelige til at gøre sig Fordele paa de overvundne Bønders Bekostning, og vi vide om adskillige af dem, som Peder Galt og Axel Juel, at de ikke lode Lejligheden ubenyttet. Blandt andet kunde der jo nu være Anledning til en striks Undersøgelse af, om ikke Bønder i Tidens Løb vare komne i Besiddelse af adeligt Gods, og hvor dette viste sig at være Tilfældet, da at gennemføre Forbudet herimod i sin fulde Styrke. Saaledes er maaske Christen Sommer kommen i Tanker om sit fjerne Slægtskab med de gamle Pig'er og har paa den Konto set sit Snit til at hævde en Arveret til Pigsgaard, som hverken han eller hans Fader hidtil har tænkt paa. Esbernsonnerne have vel ikke været vanskelige at komme til Rette med; Bøndernes Nederlag har gjort dem fejelige, og som Indbyggere i et af de dømte Herreder havde de tilstrækkelig Brug for alle de Penge, de kunde skaffe, til at løse deres Hals. De vige for den stærkere; Tiden er ikke gunstig for dem til at gøre deres eventuelle Rettigheder gældende, og de oplade da Christen Sommer deres Ret — Panteret eller Ejendomsret — til den Gaard, som de og deres Fædre i over Hundrede Aar have beboet, og som i den Tid har baaret deres adelige Stamfaders Navn.

Men helt uden Modstand skulde dog ikke Jens Pigs Gaard

gaa ud af hans Slægts Eje. Esbern Bertelsens Sønner havde opgivet Familiens Krav, men en ny Mand træder nu frem for at forsvare dem. Han hedder *Christen Jensen i Suldrup* og var — eller blev — Herredsfoged i Hornum Herred¹⁾. I Følge vor Antagelse var det altsaa kort efter 1534, at denne Mand ved Sønderlyng Herredsting begyndte en Proces med Christen Sommer om Besiddelsen af Pigsgaard og — som vi have set — tabte Sagen. Han lod sig dog ikke afskrække af dette første Uheld, og da Kongen i 1537 rejste rundt og holdt Ting i Jylland, træffe vi ham i fuld Virksomhed for at faa Herredstingsdommen omstødt. Den 19de April var hans Sag for paa Rettertinget i Aalborg, og Herredagsdommen indeholder derom følgende:

»Vi Christian med Guds Naade udvalgt Konge til Danmark og Norge etc. gøre alle vitterligt med dette Vort aabne Brev, at Aar efter Guds Byrd mdxxxvii Torsdagen næst efter Søndagen Misericordia udi Vor egen Nærværelse i Vor Købstad Aalborg . . . var skikket for Os paa Vort Retterting *Christiern Jenssen i Suldrup*²⁾ og havde i Rette stævnet Os elskelig *Christiern Sommer til Giendrup* . . . og tiltalte ham for en Broderdel i en Gaard i Nørre Bæeg, kaldes *Pigsgaard*, som han sagde at være Byndergods og hannem ret Arving at være dertil.«

Til Støtte for sin Sag fremlagde Christen Jensen kun ét Dokument, nemlig det Tingsvidne af 1439, i hvilket 8 Mænd vidnede, at Ysick Jensen, Jens Pigs Søn, havde tilskødet sin Søster Ingeborg og hendes Mand en Broderdel i samme Gaard. Ved Hjælp af dette Dokument vilde han formodentlig bevise, at Gaarden var Bøndergods, siden den en Gang tidligere var bleven *skødet* til en Bonde, hvilken Betragtning Dommen dog ikke vil lade gælde, idet den udtrykkelig tilføjer: »Og ej for^{ne} Tingsvidne bemeldte, at det var Bøndergods.« Derimod faa vi aldeles intet at vide om, paa hvilke Slægtsforbindelser han grunder sine egne Arvekrav. Han har naturligvis været en Efterkommer af Jens Pig, siden han kan anse sig for arve-

¹⁾ Kl. Gjerding: Hellum Herreds Beskrivelse, 150.

²⁾ Kolderup-Rosenvinge (Gl. D. D. II, XIII) har læst Navnet som »Sindrups«. Han refererer Dommen efter Herredagsdombogen, i hvilken Navnet er utydelig skrevet.

berettiget til en Del af Pigsgaard; men intet af de Navne, han bærer, tyder paa, at han er af Bertel Esbernssens Slægt, og da han tilmed optræder uafhængigt af denne, ja nærmest fjendtligt imod den, tør vi maaske antage, at han nedstammer fra Ysick Jensen, hvis Slægt altsaa ogsaa gennem et kvindeligt Led maa være gaaet over i Bondestanden.

Medens Christen Jensen kun fremlægger et enkelt Dokument paa Herredagen i Aalborg, møder derimod hans Modpart Christen Sommer med en hel Række Pantebreve, Tingsvidner og Domme, af hvilke Dokumenter det ældste er fra 1436, og det yngste maa antages at være udfærdiget netop 100 Aar senere. Iblant disse findes alle de Aktstykker, hvis Aarstal Herredagsdommen uheldigvis har anset det for overflødig at meddele.

Christen Jensens Angreb paa Christen Sommer gik ud fra to Synspunkter. Han hævdede for det første, at han var arveberettiget til en Broderdel i Gaarden, og da han paastod, at Gaarden var Bøndergods, kunde hans Afstamning ikke være til Hinder for, at han blev sat i Besiddelse af sin Arvepart. Men subsidiært gjorde han gældende, at selv om han ikke kunde eje Gaarden, havde han dog Anpart i den paa samme Vilkaar som Esbern Bertelsens Arvinger, og denne Ret havde han ikke nogensinde fraskrevet sig. Det lykkedes ham dog ikke at bevise nogen af Delene, men paa den anden Side gik det ham dog noget heldigere end ved Herredstinget, idet Dommen gik ud paa, at Sagen fremdeles skulde staa aaben. Den lyder saaledes:

»Dersom for^{ne} Christen Sommer findes at være Arving til for^{ne} Gods, da bør han og hans Arvinge samme Gaard og Gods at nyde. Findes han ikke at være Arving dertil, da nyder og beholder han samme Gods til saa længe at det løses ham eller hans Arvinge af lovligen efter for^{ne} Pantebrevs Lydelse.« ¹⁾

Christen Jensen sørgede nu for at faa et bedre Bevismateriale samlet, og han har brugt Tiden saa godt, at han allerede tre Uger senere, da Kongen paa sin Rundrejse var kommen til Viborg, paany kunde fremstille sig paa Tinget og

¹⁾ Dom paa Pergament med Rigens Segl i Barritskovs Arkiv 19/1 1537 og i forkortet Form indført i Herredagsdombog 1537 fol. 25.

stævne Christen Sommer for Retten. Denne Gang havde han flere »gamle Breve« med sig, om hvis Indhold vi dog ikke faa noget at vide, men som vare tilstrækkelige til at bringe Kongen og hans Mænd til et andet Resultat end forrige Gang. Denne sidste og endelige Dom lyder saaledes:

»Var skikket for Os Christen Jenssen og havde i Rette stævnet Christen Sommer og tiltalet hannem for en Gaard udi Nør Beg efter Vor Doms Lydelse, som Vi tilforn tildønt haver Christen Sommer, dog at hvis samme Christen Jenssen kunde skelligt bevise herefter med skilligen Bevisning, at han sand Medarving var til samme Gaard, hvilket han her udi Dag skelligt med gamle Breve og beviste, at han med de andre Arvinger, som havde skødt og opladt Christen Sommer hans Del og Rettighed i samme for^{ne} Gaard udi Begh, og han var Medarving med dennem og sin Del eller Rettighed ej solgt eller skødt haver. Da efter Tiltale etc. var der saa paa sagt for Rette, at efterdi samme for^{ne} Gaard udi Beg er frit Gods og er kommen til Bynder og ej er gjort noget deraf til Os eller Kronen og ej for^{ne} Christen Jenssen haver fanget Fyldest for sin Part, da bør for^{ne} Christen Jenssen at nyde og beholde samme sin Anpart i for^{ne} Gaard i Beg til saa længe Christen Sommer gør hannem Fyldeste, som han med nøjes efter hans Vilje, alt efter som hannem kan tilfalde efter hans Medarvingers Bevisning, eller give ham der Skæppe Skyld af efter andre skillige Mænds Sigelse. Og Christen Sommer at nyde og beholde den Anpart, Lod og Rettighed i for^{ne} Gaard, som de andre Medarvinger hannem ¹⁾ skøt og opladt haver, og de, som have solgt mer, end de kunde hjemle, at stande for^{ne} Christen Sommer derfor til Rette. — Datum Viborg sexta feria p. Dominicam Cantate [o: 4de Maj].« ²⁾

Efter at Christen Jensen saaledes havde faaet sin Medejendomsret til Gaarden anerkendt, er han med det samme ude af Sagaen. Hans senere Skæbne kendes ikke, og han nævnes ikke oftere i Forbindelse med Gaarden i Nørbæk. Heller ikke Christen Sommers Besiddelse af den omstridte Gaard skulde blive langvarig. Han nævnes sidste Gang 1539, da han som Landsdommer i Jylland faar Bevilling paa Taanum Birk, og

¹⁾ I Dommen staar »dennem«, hvilket maa være en Skrivefejl.

²⁾ Herredags Dombog 1537, fol. 45.

et Par Aar derefter var han død¹⁾. Dermed er »Pigsgaard« skrinlagt; fra det Øjeblik, da den nye Ejerslagt rykker ind paa Gaarden, hedder den atter »Bøg«.

Stamtavle over Besidderne af Pigsgaard.

Mogens Pig 1421—29, g. m. Kirstine Kalvsdatter 1460—80.	Jens Pig 1421—68?	Berthe Pig g. m. Christen Sommer til Løjstrup.	Jens Kande til Generup 1423—58.
	Ysick Jensen 1439	Oluf Sommer, g. m.	En Datter.*)
	?		
	x	Christen Sommer	Anne Sommer
	?) Bertel Esbernssen 1421—39	til Generup	g. m. Christen
	?) Anders Stigsen 1451.	1494—1539.	Sandberg
Christen Jensen 1537.			til Kvelstrup.
	Esbern Bertelsen 1451—81.		
			Kirsten Sandberg
	Peder Esbernssen. Severin Esbernssen. x g. m. Mattis Nielsen. x g. m. Povl Bonde i Ulstrup. Barbara Esbernsdatter.		g. m. Albert Skeel.

*) Jfr. dog S. 245 Note 5.

Slægten Blik.

Christen Sommer maa være død uden at efterlade sig Livsarvinger; thi hans Ejendomme gik strax over i andre Slægters Besiddelse. Generup tilfaldt hans Søsterdatter Kirsten Sandberg, gift med Albert Skeel til Hegnet. Denne gjorde den ny erhvervede Ejendom til Skeelernes Hovedsæde og opførte i Stedet for det afbrændte Generup det stolte Herresæde Fussingø¹⁾. Og paa Begsgaard træffe vi strax efter Christen Sommers Død Familien Blik.

Nogen Slægtskabsforbindelse mellem Blik'erne og Christen Sommer kan vi ikke paavise; men ellers vilde det være ret fristende gennem ham at sætte de nye Ejere i Forbindelse med Pig'erne og disse igen med den tidligere Ejer Mads Nielsen, saa at Gaarden i hele denne Tid var gaaet fra Slægt til Slægt gennem Arv og uden nogensinde at være bleven solgt til nye Mænd. Der findes nemlig opbevaret et lille Træk, som kunde tyde i den Retning. Det er en Notits i Mariager Brev Register, som nævner et »Skiftebrev, at Hostrupgaard faldt Ifr Blik til, 1452«²⁾. Som det vil erindres, kom vi tidligere til det Resultat, at Mads Nielsen havde ejet Hastrupgaard; vi se den nu i Aaret 1452 *ved Arv* gaa over til Familien Blik. Hans anden Gaard, Beeg, vides ogsaa senere at være kommen i samme Families Besiddelse; det kan naturligvis være et rent Tilfælde, men den Tanke paatrænger sig dog, om ikke ogsaa den ved Arv er overgaaet til sine nye Ejere. I saa Fald bliver der en Slægtskabslinie mellem Mads Nielsen, Pig'erne, Christen Sommer og Blik'erne. Hundrede Aar senere ejede endnu Anders Blik til Beg en Gaard i Hastrup. Denne turde da være et Vidnesbyrd om den gamle Forbindelse mellem de to Herregaarde, en Levning fra den Tid, da de havde fælles Ejere.

Allerede inden Blik'erne kom i Besiddelse af Adelsgaarden i Nørbæk, var deres Navn bleven bragt i Forbindelse med Byen ad en anden Vej. Der omtales nemlig i Aarhundredets første Halvdel en Præst i Nørbæk ved Navn Peder Bleg, hvilket almindelig antages for kun at være en anden Skrive-

¹⁾ Skeel: Optegnelser om Familien Skeel, S. 67.

²⁾ M. Br. Reg. G. 22.

maade af Navnet Blik¹⁾. Hr. Peder Bleg havde i Aarene 1512—14 været Præst til Vrov og Resen i Fjends Herred. Han nævnes som Præst i Beg i Aaret 1517 og sidste Gang 1537²⁾. I sine sidste Leveaar har han altsaa nok været Præst i Nørbæk, samtidig med at hans Slægtning Iver Blik ejede og beboede Hovedgaarden sammesteds. Det er ganske vist et mærkeligt Træf, at to Mænd af samme Adelslæggt tilfældig og uafhængig af hinanden kom til at bosætte sig i en saadan lille Landsby som Nørbæk. Men da Præsten kom først, kan man ikke antage, at Familieskabet har spillet nogen Rolle ved denne Lejlighed. Havde derimod det omvendte været Tilfældet, vilde det jo ligge nær at formode, at det var Herremanden, som havde skaffet sin gejstlige Broder eller Fætter Præstekaldet i Byen ved første indtrædende Vakance.

Iver Blik til Beeg, den første af den nye Slægt, som vi træffe som Ejer af Nørbækgaard, var en Søn af Anders Blik til Nystrup i Thy³⁾. Han var en Broder til den bekendte Mikkel Blik, en af Kristian II's bedste Tilhængere og en af Hovedlederne i Grevens Fejde, og det er netop i et Brev, som melder dennes Død, at Iver Blik omtales første Gang. Denne lille Skrivelse lyder saaledes:

»Jeg Jep Fris, Hr. Tyge Krabbes Kjøgemester, gjør vitterligt og kjendes med dette mit aabne, beseglede Brev [at] have anammet og undfanget en Kyrads af ærlig, velbyrdig Mand og strenge Ridder, Hr. Oluf Rosenkrants til Vallof, hvilket Harnisk og Kyrads arveligen tilfaldet er *Iver Blick* i Jylland efter hans døde Broder Mikkel Blick, hvis Sjæl Gud naade. Til Vidnesbyrd trykker jeg mit Signet neden for dette mit Brev, skrevet i Kjøbenhavn Fredagen næst efter Vor Frue Dag nativitatis [o: 10de September] 1540.«

¹⁾ Saaledes Adelsaarb. og Dipl. Viberg. — Der kendes ogsaa andre gejstlige af Navnet Blik, saaledes en Jens Blich, Præst i Jelling 1418, og en Jens Blich, Kannik i Viborg 1442. (Thestrup: Relation om Tingene og Tingstederne.)

²⁾ Dipl. Viberg 140 og 210. Førstnævnte Sted faa vi tillige den Oplysning, at Sønderbæk paa den Tid var et eget Sognekald; thi i Brevet nævnes »Peder Lawrissen, Præst til Sønderbeggs Kirke«.

³⁾ Slægtens fuldstændige Stamtavle med Afbildning af dens Vaaben (en halv sort Enhjørning i Sølv Felt) findes i Danmarks Adels Aarbog 1888, hvortil her en Gang for alle henvises.

I Seglet under Brevet ses Frisernes Vaaben, tre Egern ¹⁾.

Tre Aar senere nævnes *Iffuer Blich* i Beeg i en Skatteleste over Adelen i Jylland, der i 1543 havde lovet Kong Kristian III den 20de Penge af deres Gods. Iver Blik findes i denne Fortegnelse opført for 29¹/₂ Mark (omtrent 10 Daler). Ved at sammenholde denne Sum med de samtidige Ansættelser for de andre jyske Adelsmænd, faa vi et omtrentligt Skøn om hans økonomiske Vilkaar. Dette bekræfter, hvad man paa Forhaand kunde vide, at Gaarden Beeg ikke har været nogen stor Ejendom. Af de 232 Adelsmænd, som opregnes, ere de to Trediedele ansatte højere end Iver Blik, og kun en Trediedel lig med ham eller lavere. Den mest velhavende var efter denne Liste Frands Banner til Kokkedal, der er ansat for 900 Dl., den fattigste Klavs Sested i Ribe Stift, der sættes til 1¹/₂ Mark (= ¹/₂ Daler). ²⁾

Iver Blik var gift med en Datter af Povl Børialsen i Romlund (o: Gaarden Lund i Roum Sogn), en Selvejerbonde i Rinds Herred, som af Kong Hans var bleven forlenet med adeligt Skjold og Hjælm. Da Povl Børialsen var død, opstod der Strid mellem hans Arvinger; thi i 1545 stævnedes Iver Blik i Beeg sine to Svogre Anders og Niels Povlsen »for nogen Arv, de holde hannem for paa hans Hustrus Vegne efter hendes Fader og Moder, at møde i Randers, naar kgl. Mjt. did kommer.« ³⁾

Efter den Tid nævnes Iver Blik ikke mere, og Beeg gik i Arv til hans Søn *Anders Blik*. Denne nævnes i et Tingsvidne af Sønderlyng Herredsting d. 21de Maj 1555, i hvilket der meddeles, at ærlig og velbyrdig Svend *Anders Blich* fik et Vidne om »at før end de skiftede Toss Kjær vesten til Nørbeg, da blev Vester Kielde undtagen, saa den skulde være hver Mands i Byen, som den var tilforn.« ⁴⁾ Disse Navne »Toss Kjær« og »Vester Kjælde« tæt vest for Nørbæk ere endnu vel kendte af alle i Byen. Da Anders Blik i Vidnet

¹⁾ Dette Brev er fremdraget af Dr. Heise i hans Artikel om Mikkel Blik i »Biografisk Lexikon«. Dr. Heise kalder her Broderen »Iver B. til Nørbæk«. Det er jo ogsaa muligt, at han allerede paa den Tid har ejet Beg, skønt det ikke udtrykkelig siges i Brevet.

²⁾ Krag: Christian III's Historie II, 165. — Klavs Sehested havde dog vistnok betydeligt Gods syd for Grænsen.

³⁾ Danske Mag. IV, I, 55.

⁴⁾ Dipl. Viberg 313.

kaldes for »Svend«, har han formodentlig paa den Tid været ugift ¹⁾). Senere giftede han sig med Mette Kruse, en Datter af Enevold Kruse til Vingegaard og Anne Roed. Hendes Bedsteforældre paa mødrene Side var Thomas Roed til Vaarst og Ane Johansdatter (Vognsen), efter hvis Død Anders Blik arvede en Del af det Gods, som havde tilhørt den da fuld­stændig uddøde Familie Roed. Dette blev nemlig ved Søkende­skifte i Randers d. 15de Oktober 1566 delt mellem Familierne Kruse og Høg, og Enevold Kruse og Anders Blik, der repræ­ senterede den ene Gruppe af Arvingerne, fik tilsammen 8 Gaarde, 2 Bol og 5 Ørte Korn i Vaarstgaard, det hele liggende spredt i Himmerland og Vendsyssel ²⁾).

Imidlertid var ogsaa hans Morbroder Niels Povlsen Børialsen død, og Anders Blik arvede efter ham Gaarden Havgaard i Rinds Herred. Allerede 1563 havde han tilskiftet sig Kronens Rettighed i denne ³⁾), men havde dog senere forskellige Vanske­ligheder ved at faa sin Ejendomsret til Gaarden anerkendt, og først i 1569 gik Sagen endelig i Orden. Da det Brev, hvori denne Sag omtales, tillige giver Oplysning om flere her hen hørende Forhold, ville vi meddele det i sin Helhed:

»Vi Frederich etc. gøre alle vitterligt, at Os elskelig Anders Blick, Vor Mand og Tjener, haver ladet berette for Os, hvor­ledes hans Morbroder Niels Pouelssen haver købt en Bonde­gaard, kaldet Hauffgaard, med et øde Gaardsted, som hedder Palsgaard, af Morten Hegelund, Borger i Viborg, hvilken Gaard og Gaardsted for^{ne} Anders Blick siden med hans Med­arvinger haver arvet efter Niels Pouelssen hans Morbroder, og mener for^{ne} Anders Blick, at det Skøde, for^{ne} hans Morbroder Niels Pouelssen af Morten Hegelund bekommet haver, ikke kan blive ved Magt, for det er ikke sket med Vor Tilladelse, men er imod Recessen, hvor udi formeldes, at fri Mand ikke maa købe med ufri Mand, hvorfor for^{ne} Anders Blick under-

¹⁾ Rigtigheden af denne Slutning bestrides af Arkivsekretær Thiset, Jyske Saml. 2. R. I, 173—4. Dog forekommer der utvivlsomme Exempler paa, at »Svend« bruges som Modsætning til gift Mand, f. Ex. et Brev af ¹/₃ 1501, hvori en Margrete Limbeksdatter udsteder Vidnesbyrd om, hvorledes en Mand opførte sig »uti syn swene tidh, tha han tientæ myn kiære hosbondhe fornede her Johan Frille, och sidhen han gyffth mand och besydenhe bleff i Faltsher.« (Brevet i svenske Rigsarkiv. Efter velvillig Meddelelse af Hr. Arkivassistent William Christensen.)

²⁾ Top. Saml. p. Perg., Fleskum H. Nr. 32. Jyske Saml. 2. R., 3. B., 452 ff.

³⁾ Kronens Skoder I, 94.

danigst er begærende, at Vi naadigst ville unde ham alene og hans Arvinge Vor Stadfæstelse paa for^{ne} Skøde og Køb: Da efterdi Vi nogen Tid siden forleden haver for Vederlag undt for^{ne} Anders Blick Vor og Kronens Anpart, Ret og Rettighed i for^{ne} Hauffgaardt, have Vi nu af Vor synderlige Gunst og Naade bevilget, samtykt og stadfæst og nu med dette Vort aabne Brev bevilge, samtykke og stadfæste for^{ne} Køb udi saa Maade, at for^{ne} Anders Blik og hans Arvinge maa have, nyde, bruge og beholde for^{ne} Hauffgaard med for^{ne} Ødegaards Sted Palsgaard for arvelig Ejendom, saa frit som andre af Adelen have deres Arvegods her udi Riget. Dog skal forskrevne Anders Blik give og fornøje hans Medarvinge deres Anpart af de Penge, forskrevne Niels Pouelssen købte for^{ne} Gaard og Gaardsted fore, og derover af dennem ikke besværes, cum inhibitione solita. Datum Hafniæ d. 25. April 1569.«¹⁾

Efter den Tid begyndte Anders Blik at skrive sig »til Havgaard«, men han synes dog vedblivende at have boet paa Nørhækgaard, og forskellige Aktstykker vidne om hans Deltagelse i den lille Bys Anliggender. Vi have tidligere nævnt det Tingsvidne, han begærede optaget angaaende Udskiftningen af »Toss Kær«. Et andet lignende fra 1567, som viser os Herremanden optrædende lige over for Byens Præst, lyder saaledes:

»Jens Skønning i Hvidinge, Foged til Sønderløngs Herredsting, Just Michelssen i Hammershøj og Per Christensen i Aarup, evindelig med Gud. Aar efter Guds Byrd mdlxvii Tirsdagen næst efter Guds Legems Dag [o: 3die Juni] paa Sønderløngs Herredsting var skikket ærlig og velbyrdig Mand Anders Blick til Begh; han æsked, bedes og fik et fuldt Tingsvidne af 8 Dannemænd, som er , hvilke for^{ne} 8 Danne-mænd dér alle vonde med oprakte Fingre, at de saa og hørte, for^{ne} Anders Blick han stod her i Dag for Tings Dom og adspurgte Hr. Rasmus Skønning i Beg, om han kendtes ved den Ager for Ejendom, som hans Huse paastande vesten Kirken, som Christen Degn og Povl Skræder udi boede. Da svarede Hr. Rasmus og sagde, han kendtes ved samme for^{ne} Jord for Kirkens Gaards Jord som ved andet hans Præstegaards Jord i Marken og i Gaaden. Og stod Hr. Rasmus og Anders Blick her i Dag til Vedermaalsting med hverandre, der samme Vinde gik.«²⁾

¹⁾ Jydske Reg. 10, 43 (smign. 10, 30 b) (Rigsark.).

²⁾ Viborg Stifts Arkiv, Sønderlyng H., Nørhæk Kald Nr. 7 (Provinsark. i Viborg). Udtog i »Jydske Samlinger« X, 27 f.

I Slutningen af sit Liv foretog Anders Blik en større Ejendomshandel, der tilsigtede at samle Godset omkring hans Hovedgaard. Den 16de Marts 1580 sluttede han nemlig et Magelæg med Kongen, ved hvilket han fik 5 Gaarde og 5 Gadehuse i Nørbæk, der altsaa hidtil havde været Krongods, imod at afstaa en Del Strøgods i forskellige Egne af Jylland, deriblandt en Gaard i Hastrup og en Del af det Gods, han havde arvet efter Thomas Roed¹⁾. Efter den Tid nævnes han endnu nogle Gange i Aaret 1584, først i et Par Tingsvidner angaaende Sognepræsten Rasmus Skjønings Gaard i Nørbæk, om hvis Jordtilliggende der var Stridigheder, og i hvilke det bemærkes, at Anders Blik og alle Byens Mænd vare blevne stævnedes til Tinget²⁾; sidste Gang i et Reberbrev af 3die Juni 1584, i hvilket det omstændelig berettes, hvorledes udvalgte Mænd havde rebdraget Nørbæk Bys Enge og Kær. Brevet slutter saaledes: »Og begyndte de først paa *Anders Blechis* Gaard og siden ret omkring Byen, efter som de boede til, og rebode de hver til efter deres Jortal (?), som det sig burde efter Loven.«³⁾ Det fremgaar heraf, at Anders Bliks Enge ikke bleve undtagne fra Røbningen; Hovedgaardens Ejendom har altsaa ikke dannet en for sig afsondret Enhed, saaledes som det i Reglen var Tilfældet med Adelsgaardene⁴⁾, men har ligget i Markfællesskab med de andre Bymænds.

Hvornaar Anders Blik døde, er ubekendt. Han blev begravet i Nørbæk Kirke, hvor der ogsaa indrettedes Begravelse til hans Hustru Mette Kruse. Denne sidste blev dog ikke benyttet; thi Mette Kruse blev begravet i Bjerregrav Kirke i Rinds Herred og er da formodentlig død paa Havgaard⁵⁾.

Anders Blik efterlod sig tre Børn. En Datter Abel »til Havgaard og Beg« blev gift med Niels Krag til Kællingbjerg og træffes ikke senere i Forbindelse med Fædrenegaarden. En anden Datter Maren blev gift med Jens Vognsen til Stenshede; baade hun og hendes Mand ligge begravede i Nørbæk Kirke, ligesom deres Søn Enevold Vognsen er begravet i Sønderbæk Kirke; de maa altsaa utvivlsomt i nogen Tid have

¹⁾ Kronens Skøder I, 227.

²⁾ Nørbæk Kald Nr. 8.

³⁾ Nørbæk Kald Nr. 9.

⁴⁾ P. Hansen: Det danske Landbrugs Historie, S. 9.

⁵⁾ Klevenfeldts Stamtavler (Rigsark.) og Sønderlyng H. A. 1, Nr. 2.

beboet Nørbæk- eller Sønderbækgaard, uden at dog noget bestemt kan oplyses derom; men der forløber ogsaa efter Anders Bliks Tid 40 Aar, inden Gaarden nævnes paany, saa der er rigelig Plads til dem i dette Tidsrum. Endelig havde Anders Blik Sønnen Kristoffer, der blev Ejer baade af Nørbækgaard og Sønderbækgaard; denne sidste nævnes først paa hans Tid, og om dens Fremkomst er intet bekendt. Vi vide altsaa ikke, om det er en ældre Adelsgaard, der nu var kommen i Familien Bliks Besiddelse, eller om det ikke snarere var en Aflægger fra Nørbækgaard, der først opstod paa denne Tid. Havgaard i Rinds Herred nævnes ikke efter Anders Bliks Tid som denne Families Ejendom.

Kristoffer Blik omtales første Gang 1624, altsaa 40 Aar efter, at vi sidste Gang høre Tale om hans Fader¹⁾. I denne lange Mellemtid høre vi intet om Blik'erne paa Nørbækgaard, men derimod træffe vi pludselig i Dronningborg Lens Regnskab for 1611 en Selvejrbonde Niels Blik i Nørbæk. Vi vove dog ikke at sætte ham i nogen Forbindelse med de adelige Blik'er; thi hans Optræden i Lensregnskabet gør nærmest Indtryk af at være en Fejltagelse. Han nævnes nemlig kun denne ene Gang, medens de aarlige Skattemandtaller ellers baade før og senere stereotypt gentage Navnene paa de andre tre Mænd, som paa den Tid vare de eneste Selvejere i Sønderlyng Herred: 2 i Hvidding og 1 i Ørum.

1624 skrives Kristoffer Blik »til Sønderbeeg«, Aaret efter »til Nørbegsgaard«, og med disse Titler vedbliver han at vexe hele sit Liv. I Virkeligheden har han ejet begge Gaardene, skønt Ejendomsforholdene netop i hans Levetid se noget udviklede ud. Der optræder nemlig jævnsides med ham forskellige andre Adelspersoner, der ligeledes skrive sig »til« de samme to Gaarde. Imidlertid er det ingenlunde givet, at fordi en Adelsmand skriver sig »til Beeg«, han saa har ejet Hovedgaarden i Nørbeg. Hvis han blot har haft Pant i den eller har ejet en Brøkdæl af Gaarden, vil han i Mangel af bedre skrive sig »til« denne Gaard, og det samme Tilfælde kan indtræffe, hvis han ejer eller beboer en Bondegaard i samme

¹⁾ Viborg Landstings Skøde- og Pantebog, i hvilken han hyppigst forekommer, begynder først med dette Aar. Men ogsaa andre Steder omtales han jævnligt efter 1624, aldrig før.

Landsby. Vi maa derfor med Forsigtighed undersøge, hvad Adkomst en saadan Adelsmand har til sin Titel.

Den første, vi træffe jævnsides med Kristoffer Blik i Beg, er *Peder Munk* af den Slægt, der førte en Vinranke i Skjoldet. Han nævnes i 1623 som Ejer af Havgaard, da han optraadte for Viborg Landsting i en Sag mod Christen Harboe til Vester Huolris, der klagede over Bonden Jens Andersen i Palsgaard, en af Peder Munks Fæstere, som ikke vilde betale sin Korn-tiende til Bjerregrav Kirke. Peder Munk søgte at faa Bonden frikendt ved at anføre, at han heller ikke selv i flere Aar havde faaet nogen Korntiende af Palsgaard, men Dommen gik ham dog imod¹⁾. Aaret efter tilskødede Peder Munk Fru Kirstine Juel til Kjærsholm sin Gaard Havgaard tilligemed dens tilliggende Gods, nemlig Knold Eng norden for Bjerregrav Vad, Gaardene Nafndrup og Palsgaard, Nafndrup Mølle, Halvparten i 3 Fdkr. Jord paa Nafndrup Mark og 2 Huse²⁾. At han altsaa har ejet Havgaard, er sikkert nok, og da denne Gaard jo en Tid lang havde haft samme Ejer som Nørbækgaard, kan man ikke benægte Muligheden af en Forbindelse mellem ham og Familien Blik. Og i Skødet til Kirstine Juel i 1624 skrives Peder Munk netop »til Begh«.

Nu vide vi dog bestemt, at Kristoffer Blik i Aarene 1622—25 uden Afbrydelse har ejet Gaarden³⁾, men Peder Munk vedbliver alligevel i nogen Tid at skrive sig til den, endogsaa i de sælvsamme Aktstykker, hvori Kristoffer Blik nævnes. Saaledes har Kristoffer Blik i et Skøde til Niels Krag til Trinderup den 25de Januar 1625 skrevet sig »til Nørbegs-gaard«; men som Vitterlighedsvidne ved samme Skøde opføres Peder Munk, der ogsaa her kalder sig »til Begh«⁴⁾. Et halvt Aar senere, den 22de Juni 1625, er han atter Vidne ved en af Kristoffer Bliks Ejendomshandler og kalder sig da »Peder Munk i Nørbeg«. Denne sidste Betegnelse indeholder maaske Fænomenets Forklaring, da den nærmest tyder paa, at han kun har ejet eller beboet en af Bøndergaardene i Byen. At han paa den Konto skrev sig »til Begh«, tyder ikke paa, at

1) Dombog 1623 B, 85 b. (Provinsark. i Viborg).

2) Viborg Landstings Skøde- og Pantebog 1624 (Provinsark. i Viborg).

3) Han havde bortforpagtet den, som senere skal ses.

4) Skøde- og Pantebog.

han har ejet meget Jordegods, men dette stemmer ogsaa godt nok med, at han anden Steds omtales som en daarlig Husholder med sit Gods. Han var nemlig i 1630 bleven Væрге for sin afdøde Svoger Jens Frebergs Børn; men allerede Aaret efter klage disse til Kongen over, at hvis han længere skal forestaa Værgemaalet, maa de befrygte, at han forøder deres Gods tilligemed sit eget. Som Følge heraf blev Værgemaalet frataget ham og overgivet til en anden¹⁾. I de Breve, som udgik i denne Anledning, skrives han ikke »til« nogetsomhelst, hvilket Regeringen ellers var meget nøjeregnende med i Skrivelser til Adelige, men omtales simpelthen som »Peder Munk i Vogensild«. Vi tør derfor ogsaa sikkert antage, at hans Titel »til Beg« ikke har haft megen, om overhovedet nogen reel Betydning.

Den Formodning, at han kun paa en eller anden Tid har boet paa en Bondegaard i Nørbæk, vil yderligere bestyrkes ved Sammenligning med et andet Tilfælde, der indtraf nogle Aar senere. Den 29de Jan. 1637 købte nemlig Fru *Margrethe Rantzov til Beg* af Iver Lykke til Bigum 1 Gaard i Sønderbeg, »som hun selv paabor«²⁾. Nogle Dage efter, den 4de Febr. 1637, solgte hun en Gaard i Sønderbæk, formodentlig den samme, til Hr. Oluf Parsberg, men købte samtidig af ham 3 Gaarde i Nørbeg. Derefter skrives hun »til Nørbeg«, saaledes i et Tingsvidne af Sønderlyng Herredsting den 28de Aug. 1638, hvori der vidnes, »at Fru *Margrethe Rantzau til Nørbeg* bor paa den Gaard *ibid.*, som Knud Troelsen udi boede, og var hendes købt Gaard efter Snapsting 1637«³⁾. Men den Gaard, som hun saaledes beboede og skrev sig til, var naturligvis kun en Bondegaard, da Bonden Knud Troelsen havde boet paa den før hende, og formodentlig var det en af de tre, som hun den 4de Febr. (»efter Snapsting«) 1637 havde købt af Oluf Parsberg. At hun allerede før den Tid skrev sig »til Beg« stammer da rimeligvis fra, at hun den Gang boede paa Iver Lykkes Gaard i Sønderbæk.

Men der er endnu en tredie, som søger at gøre Kristoffer Blik Rangen stridig med Hensyn til Besiddelsen af Nørbækgaard,

1) Jyske Tegnelse VIII, 322.

2) Skøde- og Pantebog.

3) Dronningborg Lens Reguskab C, 1637.

og hans Fordringer paa at komme i Betragtning ere noget vanskeligere at afvise end de to andres. Han har nemlig ikke blot ligesom disse skrevet sig »til Nørbeg«, men han har gjort noget langt reelere, nemlig pantsat Gaarden. Denne Mand er *Lavrids Navl* til Hedegaard. Han havde i Aaret 1610 gjort sig bemærket ved i Forening med sin Svoger Niels Krag at overfalde en Borger i Viborg, der indfandt sig i Niels Krags Gaard for at forkynde en Stævning, og tilredet ham saaledes med Hug og Slag, at han døde kort efter. Efter at denne Sag havde fundet sin Afslutning paa Kongens Retterting i Aaret 1613, tabe vi i nogle Aar Lavrids Navl af Syne, men kort efter 1620 træffe vi ham igen som Forpagter paa Nørbækgaard. At han i den Anledning skriver sig »til Nørbeg«, kan nu ikke forbavse os; men saa indtræffer det mærkelige, at han den 16de Decbr. 1624 pantsætter Gaarden til Villum Vorm i Aarhus for 154 Rdlr. Pantebrevet er lovformelig tinglæst paa Viborg Landsting, og Lavrids Navls Hustru Karen Krag samt to Borgere fra Viborg og Aarhus ere Vidner¹⁾. Nu kan man vel som Regel gaa ud fra, at en Mand ikke pantsætter andet, end hvad han selv ejer; men her maa da foreligge en Fejltagelse; thi Lavrids Navl ejede *ikke* Nørbækgaard. Rimeligst bliver det at antage, at en Unøjagtighed har indsneget sig i det stærkt sammentrængte Referat af Pantebrevet, som gives i Viborg Landstings Skøde- og Pantebog; i Virkeligheden har det vel ikke været selve Gaarden, han pantsatte, men de Ejendele paa samme, som tilhørte ham: Avling, Besætning eller Indbo.

Efter saaledes at have betragtet de kun tilsyneladende Ejere af Nørbækgaard, ville vi nu vende os til den virkelige. *Kristoffer Blik* nævnes jævnligt i Aktstykker imellem Aarene 1624 -38. Han skriver sig afvexlende til Sønderbeg og til Nørbeg, undertiden til Begsgaard, og i 1631 en enkelt Gang til *Bech*, hvilken moderne Form af Navnet her træffes for første Gang. Sønderbæksgaard har dog været hans sædvanlige Opholdssted, og vi se ham derfor ogsaa ved Køb forøge sit Bøndergods i dette Sogn, medens han derimod solgte bort af Godset i Nørbæk. Selve Hovedgaarden i Nørbæk havde han som tidligere nævnt bortforpagtet til Lavrids Navl. Denne

¹⁾ Skøde- og Pantebog.

skulde i Stedsmaal give 50 Kurant Daler og i aarlig Skyld og Landgilde 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 5 \mathring{a} Smør, 4 \mathring{a} Gæsteri, 4 Rigsdaler Penge, 2 Skovsvin, 2 Lam, 2 Gæs, 4 Høns og 6 Slettedaler i Arbejdspenge, hvilket alt skulde leveres til den 15de Septbr. (8 Dage før St. Mauritii Dag). Men Lavrids Navl kunde hverken betale Stedsmaal eller Landgilde, og da Kristoffer Blik havde haft Taalmodighed med ham i 3 Aar, og den samlede Sum, som Lavrids Navl skyldte ham, var løbet op til 171 Daler, fordrede han omsider Betaling af den hele Sum til 14 Dage før Mauritii Dag 1625. Lavrids Navl lovede at betale, og til Sikkerhed pantsatte han Kristoffer Blik al hans Rugsæd i Marken, som var 31 Skæpper Udsæd, desuden 20 Traver Rug og lige saa meget Byg og Havre af hans indhøstede Korn i Laden, samt 2 Heste, 2 gamle Øg, 2 Kvier, 6 Aaringer og 2 Føller, hvilket altsammen efter den Tids lave Priser kunde beløbe sig til 171 Daler. Da Betalingsdagen kom, kunde Lavrids Navl ikke skaffe Penge, hvorfor Kristoffer Blik fik Dom over ham paa Sønderlyng Herredsting den 8de November 1625, og allerede den 19de November blev samme Sag paakendt paa Viborg Landsting. Da Lavrids Navl vedstod, at han var Summen skyldig, var den Sag let afgjort, og der udnævntes strax to Mænd, Niels Krag til Trinderup og Niels Brun til Vammengaard, som inden 6 Uger derefter i Herredsfogdens Nærværelse skulde indvise Kristoffer Blik i det pantsatte Gods¹⁾. Et Par Maaneder efter denne Dom døde Lavrids Navl og blev begravet i Nørbæk Kirke²⁾. Han var saa forarmet og »saaledes behæftet med vidtløftig Gæld og Forord«, at hans Enke Fru Karen Krag for sig og sine Børn frasagde sig Arv og Gæld efter ham »baade over hans Grav og til Viborg Landsting«, hvor hendes skriftlige Erklæring desangaaende blev fremlagt den 25de Febr. 1626³⁾.

Kristoffer Blik er dog trods Dommen ikke gaaet haardt frem mod sin fattige Forpagters Efterladte. Enken Karen Krag, som forøvrigt var hans egen Hustrus Søskendebarn, vedblev endnu i flere Aar at bo i Nørbæk, og hun eller hendes Søn Jørgen Navl har vel altsaa overtaget Forpagtningen efter

1) Viborg Landstings Dombog B. 1625, fol. 277—78.

2) Sønderlyng Herred A. 1, Nr. 2.

3) Top. Saml. p. Papir, Endrupholm Nr. 46.

Mandens Død. Først i 1636 træffe vi en ny Maud paa Norbækgaard; det er Kristoffers Søn Ove Blik, hvem Faderen altsaa endnu i sin egen Levetid har overladt den ene af sine Gaarde.

De øvrige Steder, hvor Kristoffer Blik nævnes, faa vi kun lidet at vide om ham personlig. Han er dog jævnlig bleven brugt af Kongen til at udføre mindre Hverv i den Del af Jylland, hvor han selv havde hjemme. En Gang faar han saaledes Befaling til at aabne en Brevkiste i Bigum Kirke og deraf udtage de Kvittanser, som angik det Skarpenbergske Gods, hvilken Forretning han dog af en os ubekendt Grund und slog sig for at udføre¹⁾. En anden Gang blev det ham paalagt at gøre Indførsel hos Axel Urne til Viffertsholm for nogle Penge, denne skyldte Borgmesteren i København og Professor Bjørn Sørensen i Sorø; men heller ikke dette Ærinde viste han synderlig Lyst til at udføre, og Kongen maatte gentagne Gange minde ham derom og tilsidst true ham med, at han selv skulde staa til Rette for den Skade, som hans Forsømmelse mulig kunde foraarsage²⁾. Hyppigst forekommer dog hans Navn i Skødebogen, naar han enten selv handlede med sit Bondergods eller var Vidne ved sine Naboers Forretninger. Vi have herigennem Lejlighed til at se, hvem hans Omgangsvener vare, og træffe naturligvis mellem dem de fleste af Egnens Smaaadelsmænd. Han kom saaledes jævnlig sammen med Ejerne af Trinderup, Niels Krag og senere Bagge Gris; ligeledes med Iver Lykke til Bigum, Erik Lunov til Strandbjerggaard samt flere andre af Slægten Lunov. Vi træffe ham fremdeles paa Viffertsholm, Tjele, Viskum og Vindum Overgaard; en sjælden Gang kommer han til Randers, men i Viborg er han at træffe næsten hvert Aar i Januar Maaned i Overensstemmelse med den gamle Talemaade: »Ses vi ikke før, saa ses vi til Viborg Snapsting«.

Fra Slutningen af hans Liv haves en Opgivelse af Størrelsen paa hans samlede Gods. I en Hartkornliste over den danske Adel fra 1636 findes nemlig *Christoffer Blich i Nørbeg og Sønderbeg*, og hans Gods ansættes der til 49¹/₂ Td. Hartkorn³⁾. Han nævnes ogsaa i en tidligere Liste fra 1625; men

¹⁾ Jyske Registre 7, 357.

²⁾ Jyske Registre 8, 445—46.

³⁾ Danske Mag. V, 1, 184.

i denne er hans Gods slaact i Hartkorn med forskellige andre Adelspersoners, som i Forening med ham skulde stille en Hest i Rostjeneste, og den giver os saaledes ingen Oplysning¹⁾.

I 1638 nævnes Kristoffer Blik for sidste Gang, og i 1647 vides han at være død, idet Sognepræsten i dette Aar nævner ham imellem de Adelspersoner, der laa begravede i Sønderbæk Kirke. Naar han endnu i 1655 opføres i et Mandtal over Adelen i Danmark og Norge²⁾, viser dette altsaa kun, at denne Liste ikke er paalidelig. Hans Hustru var Inger Krag, Datter af Erik Krag til Kællingbjerg³⁾.

Kristoffer Blik efterlod sig tre Sønner: *Ove, Erik* og *Enevold*, og to Døtre: *Maren* og *Anne*. Ove har formodentlig været den ældste af Brødrene, da han fremtræder tidligst; allerede 1629 har han underskrevet som Vitterlighedsvidne ved en af hans Faders Ejendomshandler, ligesaa i 1633, og i 1636 skrives han til Nørbegsgaard. Efter Faderens Død er det ogsaa ham, der optræder som Familiens Overhoved; men kort efter at han havde overtaget denne Værdighed, maatte han rigtignok opleve den store Tort at se et Medlem af Familien aabenlyst trodse hans Myndighed. Hans Søster Maren havde nemlig sat sig i Hovedet, at hun vilde gifte sig med en ufri Mand, Bonden Søren Nielsen i Faarup. Ove Blik satte sig i højeste Grad imod dette Parti, og da han ikke blot var hendes Broder, men tillige hendes Værge, havde han det ogsaa i sin Magt at forhindre det. Men Jomfru Maren lod sig ikke afskrække; hun gik lige til Kongen med sit lille Anliggende, og hun gik ikke forgæves; thi den 31te Jan. 1647 udfærdiges fra Kancelliet Tilladelse for hende til at ægte sin ufri Bonde⁴⁾. Hun har ikke tøvet længe med at benytte Tilladelsen; thi et halvt Aar efter meddeler Ove Blik, at hans Søster »Maren Christoffersdatter« (han anser hende formodentlig ikke længere værdig til at bære det adelige Familienavn) imod hans Villie og Samtykke har ægtet en ufri Mand, hvorfor han begærer at

1) Danske Mag. V, 1, 173.

2) Suhms Samlinger 2, II, 152

3) Danske Samlinger 2. Række, 3. Bd, 137 Note.

4) J. R. 10, 429. — Hun kaldes her »Jomfru Maria Blich«; men som bekendt blev der ikke paa den Tid gjort Adskillelse mellem Navnene Maren og Marie, f. Ex. Maren eller Marie Grubbe, Maren Mølle og Maren Kær ved Mariager, opuævnte efter Jomfru Marie etc.

blive fritaget for hendes Værgemaal. I Henhold til denne Begæring udgik der den 23de August 1647 Befaling til Axel Urne og Kristoffer Bilde om at være tilstede, naar Ove Blik leverede Værgemaal et fra sig til sin Søster. Slægtens Vrede var ikke den eneste Straf, der ramte Maren Blik, fordi hun fulgte sit Hjertes Røst. To Aar efter se vi Søren Nielsen i Faarup og hans Hustru udbyde til Salg paa Viborg Landsting »alt det Gods, som hende arvelig er tilfalden i Nørbog efter hendes salig Fader Kristoffer Blik, om nogen af hendes Slægt og Venner inden Lands eller uden Lands eller nogen anden Adelsmand det vil købe«¹⁾. Dette minder os om et andet Offer, hun bragte: Ufri Mand maatte ikke eje adeligt Jordegods. — Det glæder os imidlertid at kunne oplyse, at Maren Blik ikke ganske har skænket sin Haand til en uværdig. At Søren Nielsen har været en mer end almindelig fremragende Bonde, tør man slutte af den Omstændighed, at han senere blev Herredsfoged i Nørhald Herred. Han forekommer jævnlig som saadan i Viborg Landstings Justitsprotokoller i Aarene mellem 1663 og 1669.

Om den anden Datter Anne er ikke meget at sige. Klevenfeldt anfører ved hendes Navn paa Stamtavlen den lakoniske Tilføjelse: »Blev besøvet«. Trods dette hendes Uheld er hun dog bleven gift, og gift med en Adelsmand; men allerede som ung maa hun være død; thi i en Indberetning fra Præsten Jesper Pedersen i Nørbog til Biskop Rosenberg i Viborg fra Aar 1647 anføres mellem de Adelspersoner, der ere begravede i Sønderbæk Kirke, ogsaa »Velb. S. Frue Anne Blik, født i Nørbog«, og denne Frue kan ikke være nogen anden end Kristoffer Bliks Datter Anne²⁾.

I den samme Indberetning faa vi at vide, hvorledes Faderens Gods var bleven delt mellem Sønerne. Ove Blik ejede alene Nørbækgaard, medens de to andre Sønner Erik og Enevold i Forening besad Sønderbækgaard. En ny Indberetning i 1651 supplerer denne Meddelelse ved at oplyse, at Ove Blik foruden sin Hovedgaard ejede 5 hele Gaarde og 1 Bol i Nørbæk og 2 Gaarde i Sønderbæk. Derimod omtales intet Bøndergods som henhørende under Sønderbækgaard³⁾.

1) Skøde- og Pantebog, fol. 27.

2) Sønderlyng H. A. 1, Nr. 2.

3) Smstds. Nr. 4.

I 1648 nævnes Ove Blik i Fortegnelsen over de Adelsmænd, som bleve indbudte til at overvære Kristian IV's Begravelse og Frederik III's Kroning¹⁾. Han nævnes her mellem Ægtmændene og har altsaa paa den Tid været gift. Hans Hustru var Anne Iversdatter Dyre til Hvidbjerggaard. Erik Blik opføres i samme Fortegnelse under Rubrikken »Enkemænd og unge Karle«; men senere blev han gift med Inger Knuds-datter af Tredie. Enevold Blik nævnes ikke i Listen; han vedkommer os ogsaa mindre her, thi allerede 1649 tilskødede han sin Broder Erik sin Part i Sønderbæk Hovedgaard og forsvinder derefter fra Eggen. To Aar senere købte han Strandbjerggaard i Skodborg Herred.

Af de to andre Brødre, som derefter begge i nogen Tid besad de fædrene Gaarde, vedblev Ove at være den mest fremtrædende. Han fik Titel af »Oberst«, medens Erik var »Kaptejn«. Ove blev hvert Øjeblik betroet offentlige Tillidshverv der i Eggen, saasom at være Skiftekommisær, at gøre Indførsel, at paadømme Stridigheder og lignende, medens Erik kun en enkelt Gang blev betroet til sligt. Ligeledes synes Ove at have været ret velstaaende. Allerede i 1646 havde han i Forening med sin Svoger Clavs Dyre og sin Svigerfader Iver Dyre 3105 Daler til Gode hos Jomfru Johanne Lykke til Hvidstedgaard. Senere gik han to Gauge i Borgen for sin Broder Enevold og havde derfor begge Gauge Strandbjerggaard i Pant, og ligeledes tilpantede han sig Ved flere andre Lejligheder Gods til betydelig Værdi. I 1653 forbedrede han sin Gaard ved et Mageskifte med Præsten Jesper Pedersen, der fik to Agre paa »Salsbjerg« syd for Præstegaarden mod at afstaa to Agre paa »Nørtofte« ved Hovedgaarden²⁾.

Erik Bliks Pengehandler ere derimod altid af den modsatte Slags. Han maa jævnlig selv laane Penge, og Sønderbøgsgaard maa da hver Gang gøre Tjeneste som Pant. Saaledes pantsatte han den i 1651 til Berthe Fris til Fusingø, Hr. Albert Skels Enke, for 100 Daler, 1653 til Peder Lange for 200 Rdlr. og atter 1654 for 300 Rdlr. Man ser af de voxende Tal, hvorledes det gik mere og mere tilbage for ham.

Og snart kom nu det Tidspunkt, da begge Brødrene enedes

¹⁾ Sællandske Tegnelser XXXI, 23 b.

²⁾ J. R. 12, 259 b, og »Nørbæk Kald« Nr. 10.

om at forlade deres fædrene Gaarde og som allerede tidligere Enevold at søge til vestligere Egne. For Erik Bliks Vedkommende er dette Skridt forstaaeligt: han kunde formodentlig ikke længere holde sig ved Gaarden. Om en lignende Nødvendighed for Oves Vedkommende foreligger der intet Vidnesbyrd; men man maa dog næsten tro, at han ikke uden tvingende Grunde gav Slip paa den Gaard, der i over 100 Aar var gaaet i Arv i hans Slægt fra Fader til Søn. Slægten Blik og Nørbækgaard vare blevne saaledes knyttede til hinanden, at det føles som en Tilbagegang for dem begge, naar de maa skilles. Saaledes var det i Virkeligheden ogsaa; baade Slægten og Gaarden havde udspillet sin Rolle, og kort efter Adskillelsen var det forbi med dem begge.

Den 23de Januar 1657 solgte Ove Blik sin Hovedgaard Nørbegsgaard til *Erik Grubbe* paa Tjele. I Skødet er Gaarden skyldsats for 12 Sk. Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 5 \mathring{a} og 4 \mathring{a} Smør, 3 Svin, 3 Lam, 3 Gæs, 4 Høns og 14 Rdlr. Gæsteri. Desuden medfulgte 1 Gaard, som var lagt under Hovedgaarden, 5 Bøndergaarde, 1 Bol og 8 Gadehuse i Nørbæk, 5 Gaarde og 4 Gadehuse i Sønderbæk samt Pigs Lund i Hviding¹⁾. Man ser, at det endnu var en betydelig Ejendom, som blev solgt. — I de samme Dage solgte Erik Blik sin Hovedgaard til Klavs Dyre til Sindinggaard. Hans Skøde er mere beskødet; det lyder kun paa »en Gaard i Sønderlyng Herred, Sønderbeg Sogn, som han selv tilforn har beboet«²⁾.

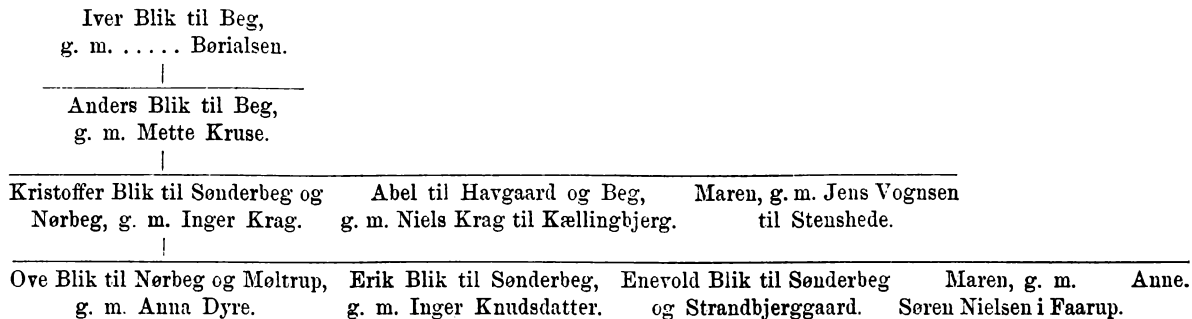
Ove Blik købte faa Dage efter Gaarden Møltrup i Timring Sogn, Ulvborg Herred, hvor han tilbragte sine sidste Leveaar. Efter hans Død søgte og fik hans Enke Anna Dyre Eftergivelse af Skatterestancer fra Godset, hvilket tyder paa, at deres Kaar ikke have været blide paa deres nye Opholdssted. Erik Blik blev derimod aldrig senere Ejer af nogen Hovedgaard; han tilbragte sine sidste Leveaar i stor Fattigdom paa sin Hustru Inger Knudsdatters Fødegård Tredie i Bølling Herred. Inger Knudsdatter overlevede ham og døde i en høj Alder i Lem Dagnebolig som den sidste af den gamle Adelsslægt fra Tredie. Ove Blik efterlod sig flere Døtre, men hans eneste Søn Iver var død som ung. Erik Bliks Ægteskab var barnløst, og kun

1) Skøde- og Pantebog.

2) Smstds.

den tredje Broder Enevold efterlod sig en Søn som Arving til det gamle Navn. Denne Søn, Iver Blik til Strandbjerggaard, døde ugift og var saaledes Slægtens sidste Mand.

Stamtavle over Familien Blik til Nørbækgaard.

Nørbækgaards sidste Dage.

Hvad der end kan have bevæget Brødrene Blik til at sælge deres fædrene Gaarde netop paa dette Tidspunkt, i Begyndelsen af 1657, maa det tilstaaes, at de slap dem i en heldig Tid. Nogle faa Maaneder senere vilde de have været omtrent værdiløse; thi i November Maaned samme Aar kom det svenske Indfald, som i Forbindelse med de efterfølgende Brandenborgeres og Polakkers Plyndringer nedstyrede Landet i den dybeste Armod og forvandlede store Partier af Jylland til en Ørken. Og for Adelen efterfulgtes dette materielle Knæk af det paafølgende sociale. Den 10de Januar 1661 udstedtes Suverænetetsakten, der blev underskrevet af hele Danmarks Adel, saaledes ogsaa af Ove og Erik Blik, Erik Grubbe og Clavs Dyre. Ved den havde den danske Adel i Virkeligheden underskrevet sin egen Dødsdom, og det er bekendt, hvorledes nu den ene Adelsslægt efter den anden med rivende Fart gik til Grunde. Saaledes gik det ogsaa med de Navne, vi her beskæftige os med: Inden Aarhundredets Udgang laa den sidste af Slægten Blik i sin Grav, og 1707 blev den sidste Mand af Navnet Dyre ihjelstukken i et Slagsmaal i Viborg. Den ny Tid og de nye Statsformer havde ingen Brug for disse Skud af Middelalderens Sværdadel. Ligesom allerede Reformationen og Kristian III's Statskup havde undergravet deres gamle Stilling, saaledes berøvede nu den enevældige Regeringsform dem fuldstændig Lys og Luft, og Lenstidens sidste Levninger visnede hen.

Med den gamle Adel sank ogsaa de gamle Adelsgaarde hen i Glemsel og Forfald. Nu gjaldt det om at samle store Mængder af Jordegods; thi kun Ejere af mindst 200 Tdr. Hartkorn nøde de adelige Privilegier. Hvem brød sig saa om at sidde som Herremand paa en Ejendom som Nørbækgaard med sine 16 Tdr. Hartkorn! Disse gamle, smaa Sædegaarde bleve derfor rundt omkring slaaede sammen og gik ind under den nye Adels store og samlede Godser. Nørbækgaards Historie bliver derfor fra nu af ikke længere ensbetydende med dens Ejeres Historie; thi for dem var den kun en lille Del af det hele, ikke som i Blik'ernes Tid deres Hovedejendom, deres Opholdssted, Herregaarden, hvorfra de regerede over deres Fæstere og hoverigørende Bønder; nu blev den selv fæstet

bort, og ufri Høvbønder dyrkede dens Marker og boede i dens adelige Stuer.

Da Erik Grubbe købte Nørbækgaard, ejede han allerede 4 andre Herregaarde, nemlig Gammelgaard paa Lolland, Tjele, Vingegaard og Trinderup i Jylland, hvilke tilsammen med deres tilliggende Bøndergods udgjorde over 800 Tdr. Hartkorn. Han boede selv paa Tjele, og Nørbækgaard var i hans første Aar formodentlig fæstet bort. En lignende Skæbne havde Sønderbækgaard. Dens Ejer Klavs Dyre residerede paa sin anden Ejendom Sindinggaard, og Sønderbækgaard nævnes i hans Tid kun en enkelt Gang, da han var nødt til at pantsætte den for Gæld. Snart gik den over i ufri Hænder, og allerede 1679 nævnes »Anders Jensen i Rødding, Selvejer til Sønderbegs Hovedgaard«. Nu er dens Spor ganske forsvundne; kun Navnet Hovgaard, som endnu er knyttet til en af Bøndergaardene i Sønderbæk, tør maaske betragtes som den sidste Rest af en adelig Fortid.

Nørbækgaard skulde derimod opleve endnu en Gang at se Adelsfolk holde Hus indenfor sine Mure og det tilmed et saa velbekendt Ægtepar som Marie Grubbe fra Tjele og hendes anden Mand Palle Dyre. Ved deres Ægteskab, en halv Snes Aar efter Suverænetetens Indførelse, overlod Erik Grubbe sin nye Svigersøn Gaardene Nørbækgaard og Trinderup som Medgift, og efter 1674 skriver Palle Dyre sig stadig til en af disse Gaarde, som oftest til Trinderup. En Tid har Ægtefællerne alligevel boet paa Nørbækgaard, og Mindet om dem lever endnu i Landsbyen. Et Par synlige Løvninger fra deres Tid tjener til Støttestæder for Traditionen. Paa Altret i Nørbæk Kirke staar nemlig to store Messinglysestager, som bære Aarstallet 1678 samt Forbogstaverne til Palle Dyres og Marie Grubbes Navne og de to Familiers Vaaben. Disse Lysestager have altsaa afløst Altrets tidligere Prydelse: »1 gammel Liussestage aff Jern til 2 Liuss«, der i en Inventarieliste fra 1647 nævnes som tilhørende Nørbæk Kirke ¹⁾. Over Altret ligger en broderet Dug af groft, grønt Klæde, udsyet med Blomster i rød og grøn Silke. Traditionen siger, at dette Tæppe er baldyret af Marie Grubbe og af hende skænket til Kirken. I og for sig er der intet usandsynligt deri; thi det af Ælde stærkt medtagne Klæde

¹⁾ Viborg Stiftsbog, Sønderlyng H. A. 1.

ser nok ud til at være sine 200 Aar gammelt; men noget Aarstal eller andet Mærke, som kunde godtgøre Fortællingens Paalidelighed, findes ikke derpaa. Disse sparsomme Levninger ere de eneste synlige Minder fra Herregaardens Tid, og heller ikke den lokale Tradition om dens sidste Beboere kan føje noget til det allerede kendte. Den indskrænker sig væsentlig til at konstatere, at »Marie Dyre« har boet paa Nørbækgaard og skænket ovennævnte Genstande til Kirken.

Af lang Varighed har deres Ophold i Nørbæk dog næppe været. I Slutningen af deres Ægteskab boede de i hvert Fald paa Trinderup, og i 1683 nævnes tre Bønder som boende paa Nørbækgaard. I Skatteansættelser fra den Tid staar Nørbækgaard for 16 Tdr. Hartkorn, og desforuden ejede Palle Dyre 21 Tdr. Hartkorn Bøndergods i Sognet. Sønderbækgaard ansættes paa samme Tid til 17 Tdr. Hartkorn.

I nogen Tid synes Marie Grubbe og Palle Dyre at have været højt anskrevne hos den gamle Erik Grubbe paa Tjele; thi i 1685 udstedte denne en Forskrivning, ved hvilken han tillagde sin Datter Marie dobbelt Arv mod sine andre Døtre samt Bygningerne paa hans Hovedgaard Tjele. Dette Gavebrev fik kongelig Stadfæstelse Aaret efter; men senere klagede Erik Grubbes anden Svingersøn Jørgen Arnfeldt til Rugaard over den Forurettelse, som herved var vederfaret ham, og Erik Grubbe selv blev ogsaa omstemt; han udtalte sin Beklagelse over, at han havde skrevet Brevet, og erklærede, at det var sket med uberaad Hu og i Alderdoms Svaghed. Som Følge heraf blev i 1689 Konfirmationen kasseret, og Lensmanden fik Befaling til at affordre Brevet af Palle Dyre eller Marie Grubbe. Naturligvis kom det i den Anledning til Strid og Rettergang mellem Slægtningerne, og det synes næsten, som om denne ogsaa har ført Haandgribeligheder med sig, siden det paalægges den til Sagens Paakendelse nedsatte Kommission alvorligen at tilholde Palle Dyre, at han ikke maa gøre Erik Grubbe, hans Tjenere eller Bønder nogen Overlast i nogen Maade¹⁾. Resultatet blev, at Palle Dyre beholdt Nørbækgaard og Trinderup, hvilke ogsaa forbleve i hans Besiddelse, efter at hans Ægteskab med Marie Grubbe var opløst i 1691; derimod arvede Jørgen Arnfeldt Gammelgaard, Tjele, Bigum og Vinge ved Erik Grubbes Død 1692.

¹⁾ J. T. 9/7, 1689

Men allerede under disse Stridigheder havde Nørbækgaard endt sin Tilværelse som Herregaard. Under de forandrede Forhold kunde det ikke lønne sig at bære Hovedgaardens Byrder, naar man ikke samtidig kunde naa det privilegerede Hartkorns Friheder, og i 1688 havde derfor Palle Dyre frasagt sig sine Hovedgaardsrettigheder og for bestandig afsluttet Gaardens herskabelige Fortid. Det Aktstykke, der lægger den i Graven, fremtræder kun som et privat Brev fra Ejeren til Amtsskriveren over Dronningborg Amt, og det lyder i Datidens kejtede Sætningsbygning som følger:

»Saasom jeg underskrevne haver en liden Gaard, kaldes Nørbeegsgaard, beliggendes udi Synderlyng Herret i Nørbøgs Sogn og By, hvortil jeg selv haver ladet drive Avlingen, mens som jeg ikke er ved de Midler at købe saa mange Tønder Hartkorn til samme Gaard, at den efter Hans Majestæts naadigste Tilladelse kunde vorde privilegeret lige ved andre Hovedgaarde, hvorfor jeg nu hermed angiver samme Gaard for en Bondegaard med venligste Begæring, Kongl. Majst. Amtsskriver Edle Søfren Søfrensen vilde herpaa tegne heller give mig heraf en Copie under sin Haand, at dette er hannem insinueret.

Jeg forbliver al Tid igen hans

beredvillige Tjener

Tjele d. 14. Jan. 1688.†¹⁾

Palle Dyre.

Efter den Tid gik Navnet Nørbækgaard stedse mere af Brug, og Gaarden kaldes nu sædvanlig for Nørbæk Hovgaard ²⁾.

1702 kom Gaarden atter under Tjele, idet Palle Dyre solgte den tilligemed sit øvrige Jordegods i Nørbæk og Sønderbæk til Ritmester v. Levetzau ³⁾. Derpaa fulgte den Tjeles vxlende Ejere i forrige Aarhundrede, indtil den ligesom det øvrige Fæstegods for c. 100 Aar siden gik over i Bøndernes Selveje.

Af Gaarden opstod, som før omtalt, to Bøndergaarde. Indtil i dette Aarhundrede stode de paa den gamle Gaards Toft, i den nordøstlige Udkant af Byen, og vedbleve stadig at

¹⁾ Antegnelser til Dronningborg Amts Regnskab for Kop- og Ildsteds-skat 1688—90, Bilag Nr. 4.

²⁾ Denne Betegnelse forekommer allerede 1683 i Sønderlyng Herreds Tingbog. 1696 nævnes »Hovgaarden« i Nørbæk Sogns Kirkebog.

³⁾ Skøde- og Pantebog Nr. 33 S. 497.

kaldes for Hovgaardene. Omtrent 1820 blev den ene af dem udflyttet til sin nuværende Plads øst for Byen og tabte med det samme sit gamle Navn. Den anden Gaard stod paa Tomten til 1842, og da ogsaa den blev udflyttet, tog den Navnet »Hovgaarden« med sig og har beholdt det til denne Dag. Til denne Udflyttergaard hører endnu den store Toft i Landsbyens Udkant, hvor Hovedgaarden i sin Tid har staaet. Indkørslen til denne Toft er nu det eneste Spor, der er tilbage fra Herregaardens Tid. En gammel forfalden og græsgroet Vej, indhegnet af store Kampesten, fører fra Landsbyen ud til den Plads uden for Byen, hvor Herregaarden har ligget i sin noget tilbagetrukne Fornemhed. Hvor Vejen ender ved Gennemskæringen af det Dige, som omgiver Hovgaardens Toft, staar paa hver Side af Indkørselen et Par store oprejste Sten; der har Indkørselen i sin Tid været til den Gaard, hvorfra Mulerne droge til Landsting i Middelalderens urolige Tider, hvor Blik'erne regerede over Landsbyens hoveripligtige Bønder, og hvor Marie Grubbe forkortede Timerne i sit glædeløse Ægteskab ved at baldyre paa Alterdugen til Nørbæk Kirke.

Varde og Omegn, særlig med Hensyn til Krigen 1643—45.

Af J. Olsen.

Medens det forrige Afsnit væsentlig grupperede sig omkring Wallensteins og de kejserlige Troppers Indfald i Landet 1627—29, skulde dette nærmest slutte sig til de svenskes Indfald 1644—45. Materialet er for det sidste Afsnits Vedkommende fuldt saa righoldigt som ved det første. Hans Niensens Regnskaber ere paa sidstnævnte Sted ledsagede af saa mange Meddelelser, der lette Forstaaelsen og Oversigten over Begivenhederne i det hele og store.

Med Hensyn til Borgmestrene er der sket den Forandring, at Otte Rasmussen og Peder Mørch, der vel næppe vare Pladsen voksen, have maattet vige for Las Jensen og Hans Nielsen, hvoraf særlig sidstnævnte som Regnskabsfører og Raadmand var af stor Betydning for Byen allerede under den tyske Fejde. Han havde aabenbart Hovedledelsen af Byens Sager under den svenske Krig i sin Haand, og i Forbindelse med Stephan Nielsen og Las Jensen maatte han træffe saa at sige alle de Afgørelser, der havde væsentlig Betydning for Byen, og naar de nødvendige Penge ikke kunde skaffes til Veje, maatte han for en stor Del gøre Udlæg. Lensmanden paa Riberhus var ogsaa bleven en anden. Albert Scheel til Fusingø døde 1639, og hans Efterfølger blev Gregers Krabbe til Torstedlund, Ridder og Rigens Raad. Der var ogsaa kommen en anden Slotsskriver og saaledes flere. Men i Hovedsagen gik alt i det gamle Spor baade sædeligt og materielt — Tilbagegang over det hele — større og større Elendighed paa det materielle Omraade. Skattepaalægene bleve ogsaa større, hvortil saa kom Indkvartering af kongelige Lejetropper, noget sammenløbet Pak, der røvede og

plyndrede lige saa galt som Fjenderne og udbredte Usædelighed, Dobbel og Drik, hvor de drog frem, hvilket jeg senere vil komme til at vise.

Saadanne Tilstande skulde ikke tjene til at læge de Saar, som Wallensteinsfejden havde slaaet i Vestjylland. Allerede 1630, altsaa Aaret efter Fjendernes Bortmarch, ser jeg i Regnskaberne som Udgiftspost »Brød til Soldaterne«, »Soldaternes Besoldning«, »Indkvartering« o. s. v.¹⁾

Saa var der Byens Afdrag paa den Gæld, den var kommen i til enkelte Personer under de kejserliges Indfald. Saaledes figurerer Foræringen til Hopmand Rock endnu i Regnskabet for 1637 tilligemed de kejserlige Dragoners Besoldning m. m. Saa var der Oppebørsel efter Kong. Majestæts Befaling, hvilket i 1631 blev betalt med 234 Daler, og der tilføjes i Regnskabet, at det var Penge, som Hans Nielsen i »Kiøbenhaffn haffde Vtloffuitt«, hvorved vel maa tænkes paa den Rejse, han gjorde til Hovedstaden i dette Aar²⁾, da den samme Skat (Kongschatt) ogsaa i de følgende Regnskaber findes indbetalt til »Slotz-schriffueren« paa Riberhus.

Endvidere vedblev man jo med Skatten til Baadsmænd og Bøsseskytter, hvilket allerede blev nævnt i mit forrige Stykke. Skatten til Baadsmændene var nu 202¹/₂ Daler og blev afhentet af den kongelige Foged Jacob Jensen, der plejede at faa 2 Daler i Foræring, medens Skatten til Bøsseskytterne var 234 Daler og betaltes paa Raadhuset. Men hermed vare Vardenserne ikke færdige. 1637 kom der en ny »Kongschatt«, der efter Regnskabet blev opkrævet i Følge Paalæg fra »Slothet (Riberhus) till at holde folch paa grendtzerne for« og beløb sig til 117 Daler³⁾.

¹⁾ 1630 den 17. Decbr.: Betalt Brød, som Jacob Clausen haffde tagitt til Soldaterne. — 1634 den 4. Juli: Betalte ieg till Peder Andersen paa Byens Wegne for Jndquartiering. Efter Lasz Jensens Borgmesters befalling 16 Sletdlr.

²⁾ 1631 den 5. Oktobris: Eifter Kgl. Mayest. Breff Att en fuldmectig aff huer Kiøbstad schulle schickes till Kiøbenhaffn att høre hans Mayest. Regiering och giffue Suar. Blegg ieg Anordnet. Wogenlei, Fergepeng Jtem Fortering oc bekostning frem oc tilbage 35 Sletdlr.

³⁾ 1637 den 29. Oktober haffuer ieg Sielff Reist till Ribe Efttersom der kom budt nogle Gange fra Slottet Om flere Peng Aff Byen att yde oc daa Leueritt ieg denne paabudne Krigsschatt 78 Rdrl. — till att holde folch paa grendtzerne for Er 117 Sletdalere.

At saadanne Tider kunde blive besværlige for Borgmester og Raad, følger af sig selv; men endnu værre maatte det blive, naar Borgmesteren var Regnskabsfører tillige. Først havde han da sin Hyre med at faa Pengene ind, hvad han imidlertid aldrig fik i tilstrækkelig Maade, og dernæst med at tilfredsstille alle dem, der kom med deres Krav til Kassen, som Lensmanden, den kongelige Foged, de stedlige Bestillingsmænd o. s. v. Godt var det derfor, naar den samme Mand selv kunde lægge ud, hvis det blev nødvendigt, og det kunde Hans Nielsen. Dette gav ham en vis Myndighed, som han ogsaa var sig bevidst. Saavel i Regnskaberne som i Raadstueprotokollerne kan man se, hvorledes han giver Borgeriet, Raadet og menige Almue den ene Overhaling efter den anden. Snart faa de en Reprimande for deres Skumlerier og Snak i Krogene, snart for deres Træghed og Ligeegyldighed, snart fordi de ikke gik i Kirke, og saa fordi de skænkede Brændevin i Tide og Utide o. s. v. Allerede i Regnskabet for 1635 skriver han: »Eftersom denne fattige Byes Regenschaber nu i nogle Aar Wore Vfor Claret Aff Aarsager dj Affældige Borgemestere oc Raad haffde lidet achtet, huor det gick till i fiendernes tidt. Daa haffuer ieg sidst i dette Aar taget mig den besuerlighedt paa, Att Jgennem Sie Same Regenschaber oc haffuer till des behoff Kiøfft oc forschreffuen paper for 1 Rdlr. oc Blæk for 1 &c.«

Hans Nielsen maa imidlertid ikke være bleven færdig med sine Regnskaber i første Omgang; thi i Begyndelsen af 1637 skriver han følgende: »Eftersom ieg i denne Vinter haffuer Werit besuerget medt Byens Regenschab att forclare oc ieg daglig schulle lade fordre schattmestere oc borgere i mit husz thill att haffue enhuers Erklæring huor nogen thuiffuel wor, huoroffuer er fordrucken affr 2 Tønder øll aff dem, som saa wor indkaldet saa oc brendeviin telsammen 6 Daler.«

1642 beklager Hans Nielsen sig igen over det samme i en »Emanuel« til sine Medborgere, saalydende efter Raadstueprotokollen:

Emanuel

Til Varde Raadhusz den 17. February 1642.

Det schall Vehre Kiere Brødre oc Medborgere eder alle oc huer Kierligen til Kiende giffuet for huad Aarsag i ere nu J Dag Op-Kaldet til Raadhusz.

- I. For det første Eder endnu att haffue formanet, Att i met Høstru oc Børn oc Tiende Ville fittig oc betijden, baade Søndag oc Bede Dage, Søge Kiercken til Sang oc Predicken, Och huer søge sin stoell op i Kiercken Och icke saa Som Schulindisz staa neder i Tornet, men scheckelig i eders stole, Och bliffue der til Velsignelsen er Vdlest.
- II. Att i Ville lade edersz Rexeri . . . Och Vned tungønn Arbeid fabre, Om hellig Dage, Och Bede Dage Vnder Och før Predikenn, Saa fremtt i icke for begge disse Poster Ville lijde til tale efter Recessen Och Kierckensz Disciplin.
- III. For alting forbydisz denne Schendige Drich før Predichenn, Och høiligen forbydisz Jngen slagsz Drich imod Recessen att tappisz oc schenckisz Vden fornøden Aarsag Vnder Recessens straff.
- IV. Formanisz enhuer, som haffuer Hunde, att i oc eders Hustruer Ville lade dem Vehre hiemme Och icke Komme i Kiercken, thi det er en Vederstyggelighed for Gud oc Menischene.
- V. En part haffuer Børn, som huerkenn holdess til schole eller Embedt, tencker tell huad i schulle Suare Vor herre Och lade eders Børn Anderledisz optuchtisz eller Vij nedisz tel att schaffe dem tel Børnehuszet i Kiøbenhaffn.

Derneft oc er alle Vetterlig, Att denne fattige Byes Regenschab er geradet i effterstand, aff forige Byesz Øffrighed formedelst attschijlig indfaldsz Forhindring. Nu er det eder Well største part Vitterligt med huad Aluorlighed det er aff os en part foretaget att foreclare ald Byensz indtect. Och Vdgiffit, Och huisz derpaa er schatt schreffuen, den 22de Februar 1636 Offentlig lest oc Kundgiort i en Sammen Kaldet menigheds paahørelse med største formaning. Att en huer sin Rest Vilde foreclare Och Regenschab giøre for huisz dij haffuer anammet oc Vdgiffuet Och Om nogen haffuer der noget paa att Klage, Att samme Regenschabs schriffning vor Dem for Stoer, Vor det met største ydmyghed, dij det Ville til Kiende giffue paa dett att Ald Richtighed Kunde sche, Och Forselsen Kunde Corigerisz. Men effterdj der er ingen Klage Kommen, oc samme Regenschaber Nogle gange Offentlig lest Och en part dereffter for Derisz Rest tiltalt Och Nogle taget ved oc Ville betale Och Samme Original Regenschab ladet Passere, dog der

er andre, som haffuer derisz Drich oc Callatz her offuer, att Byen faar Aldrig Regenschab, och Spottelij Formaner Øffrighederne, Och det er hardt att fortryde, att dij som sidder met Derisz Rest, til Byen, Och gierne Ser, att dij Kunde bleffne Resten Quitt Vden betaling, dij haffuer mest snach derom, Vansitt der Nogle gange er tagen Tingsuinder der paa, huilcken att nogle Vorisz Regenschaber er fremlagt Saa oc Resten Kreffuet . . . der er Vell dij som schulde Sijge, dij Vedste aff ingen Rest Och Vor inttet schyldig, dij Actet icke att betale effter Slijg Antegnelse, derfor schall Ald Resten den gandsche Menighed igien forleszesz, Om nogen haffuer noget att forclare deresz effterstandende Rest met. Om Vij (finde) offuerflødig dett att Anamme och huem det begier att Vijde huor tell Slijg stoer Pengsz Vdgiffter er i Saa mange Aar Antuindt, da er her Regenschaber, Saa Vijt Hans Nielsen oc Terkel Turesens Regenschaber ued Kommer, Och Quitantzer til stede, Och schall noch (være) til Rede, huilchen tid osz Anordnisz, Men effterdij Vij icke sielff maa forclare Vorisz Regenschaber, Saa begier Vij i Dag att osz en Dag maa forneffnisz, att Samme Regenschaber maa Vuildige Danemend met Borgmester oc Raads Offueruærelse Beuiszis oc Forhørisz Och Endelig til ende giorisz, Och saa Vijt som Christelig er, Der for Quitantz. Er der sijden nogle Ander, som icke for derisz indtect oc Vdgiffit strax Vill giøre Regenschab, da schall der Vell bliffue dreffuen paa, Saa dij schall nødisz der tell att giffue dett, Gud schall Vijde, huor gierne Vij saa att Alting matte Komme i en god Relig schiell, Saa det Kunde Vehre Gud behageligt, Och den gandsche Byd gaffnligt. Gud giffue dertil Aand oc Naade.

Actum Vahrde.

Hans Nielsen.

Naar Hans Nielsen, som før nævnt, forstrakte Byen med Penge, saa tog han ogsaa Renter af dem, 6 Procent, og det selv af mindre Summer, og naar Summen blev for stor, saa tog han Byens Enge og andre Ejendomme i Pant. I det hele var det Engene og Møllleskylden, som mest maatte holde for, naar Byen ikke kunde klare sine Udgifter, særlig da Lønningerne til dens Bestillingsmænd. Disse Lønninger sattes saa ind i Regnskabet under Overskriften: »Vdgiffit Jmod forskreffne Indtechter i Omdrag«. I Aaret 1637 ere følgende af Byens Indtægter »forskrevne« efter Regnskabet:

1. Den Gaard i Orten er Pandet och yder Landgille efter pande Broffuet, och mister Rug 10 Øhrt — 1 Guldgylden.
2. Suinmaa eng, Woldeng, Knoldeng och Suderhaffue haffues i Pant allt for Byens giæld och Affgifften gaar bort for Renten och Peng — 40 Rdlr. 16 β.

Ovennævnte af Byens Enge havde Hans Nielsen i Pant for udlagte Penge.

1. Vdi Gaardkrog (eng) haffuer Skollemesteren for hand prediket froprediken och Byschriffueren huer en skift frij och Quittens — 1½ Rdlr.
2. Vdj Lille Bochis Kraag (eng) haffuer Byschriffueren den anden Pant frij och Quittens — 1 Rdlr.
3. Aff samme Eng haffuer Kæmmeleren (Kæmneren) ½ skift frij for tolden att holde ved macht och Quittensz — 1½ Rdlr.
4. Jacob Bennetsøn (Klokkeren) haffuer Borgmesteren Lasz Jensen vndt j skift frij, for Hansz løn er saa ringe Aff Sin Klockerij och Er Holdte en skift i Store Bochis (Halle?). Quittans derfor 1½ Rdlr.
5. Aff Mølleschyld opberer Søffren Stadtzbor (Bysvenden) for Hornet at tude, Miell ½ Tønde.
6. Frans Bennetsøn, Klocher bekommer Aff Mølleschyld Miell 1½ Tønde.
7. Markmendene er forvndt Aff Byen for Dierisz trang skyld Miell 1½ Skp.
8. Søffren Christensen (Stadtzbor) Anammet Aff Mølleschyld och Sielff schall foreclare for Miell 2½ Skp.

Saaledes maatte man altsaa se at slaa sig igennem med »Stadstjenerne«, som man bedst kunde, for saa bedre at kunne klare de kongelige Skatter, skønt ogsaa det somme Tider gik over Byens Evner. Saa kom det kongelige Bud for selv at hente Pengene, og saa kunde det endda hælde, man kunde ikke saadan i en Ruf faa dem samlede, saa formildede man vedkommende ved en Foræring. Den 20. December 1636 var saaledes Kongl. Mayest. Bud her i Varde efter »Borgeriets penge«, og »formedelst pengene Wore icke Samblet ind aff Borgeriet bleff handlet medt hannem om att hand paa sin hiem reise schall Annamme pengene i Colling oc bekom en foræring efter gammel Wis 3 Daler. Thoste Christensen bleff Sent till

Colling med samme schatt penge i en Streng Winter gaff ham for hans Wmage 1 Daler 2 \mathcal{K} .«

At det ogsaa i sædelig Henseende har set daarligt ud i de Tider, som fulgte efter Wallensteins Fejden, tyder forskellige Bemærkninger i Regnskaberne paa. Jeg har alt bemærket, at den første Udgift i Regnskabet efter de kejserliges Bortmarch var en Gabestok til Kirken, og i 1638 fik man en ny Galge¹⁾, ligesom Hans Nielsen i sit Regnskab 1635 beretter, at han Nytaarsaften maatte uddele Papir til nogle, »som schulle optegne forsømlig Gudtz Ordzt tilhørere, som icke kom thill Kiercke«, og bedre bliver det næppe for det første; thi stadig maa han siden rejse — snart til Lensmanden angaaende en Forbryder, man ikke tør have i Varde, snart med en Pige, der har stjaalet o. s. v., og har Klagen over »forsømlig Gudtz Ordzt tilhørere, som icke kom thill Kiercke« frugtet noget og drevet dem i Kirke, har det vist ikke alle Tider været for det bedste, de kom der; thi den 26. Januar 1637 berettes det, »at Clemen Olufsen med sin quinde Maren hendrichsdatter oc en Dreng, Jens Christensen, kom til Jacoby Kierke oc bemelte Quinde oc Dreng aff skelmerj Lod i faldende Siuges gebehrde dem falde i Kiercken under Prediken, huor offuer dj bleff Examineret oc i fengsel Indsatt i 3 à 4 Dage.«

Omtrent samtidig hermed har Varde ogsaa sin Hekseproces, idet en stakkels Pottemagerkone, der maaske har været en Smule »striks« af sig og derved faaet en og anden paa Nakken, bliver fængslet for Hekseri, og saa tror næsten alle, at hvad Ulykke dem er vederfaret, det har Heksen forvoldt, og hele Tingbogen fyldes næsten ganske med disse Forhør. Tilsidst udnævnes det lovbefalede Kirkenævn, der skulde dømme i slige Sager; men just som Dommen skal falde, ender Tingbogen, og saa er der et Hul paa flere Aar, hvor Tingbøgerne mangle. Jeg har ogsaa gennemset Raadstueprotokollen om den samme Sag, men intet fundet, saa jeg næsten maa formode, at hun er frifunden. Skønt denne Proces ikke har den Interesse som f. Ex. Maren Spliids i Ribe²⁾, saa give de mange Vidners

¹⁾ 1638. 8. Oktobris: Thill den Ny galje som bleff opreist bleff thagen en stor Eghe bulck (som) laa paa min øde Jord 3 Daler. En Løszholt thog temmermanden dertill 9 β . Noch for en tre till den Ny galje gaff ham 1 Daler 8 β .

²⁾ Se »Hekseprocesserne i Ribe« af Grønlund.

Udsagn dog et Bidrag til Belysning af Tidens forfærdelige Overtro.

1637 bleve saa Byens Skatter atter forøgede med en ny, idet det paalagdes Byen, at hver, som havde Formue, skulde give Penge, der skulde nedlægges i »Landkisten«, der, som Regnskabsføreren skriver, »saa i en Hast kunde werre i forraadt: Om, det Gud forbiude, Herskede nogen Findtlig Jndfaldt i Rigett«, og han meddeler saa, at de »Acciser, som der-till schulle Vdtgiffues«, vare i Penge 250 Rdlr.

For Resten kom denne »Landkiste« til at volde Hans Nielsen en hel Del Ulejlighed; thi allerede næste Aar (1638) fortæller han, hvorledes han rejste til Ribe i December Maaned med den »Landkiste Schatt«, men Lensmanden viste ham fra sig og henviste ham til »Velb. Peder Langhe« paa Kierregaard¹⁾; men han var ikke hjemme, han var paa Sneum²⁾. Saa rejste Hans Nielsen til Sneum, og der traf han ganske rigtig »Peder Langhe«, men han vilde ikke modtage Pengene paa Sneum, og saa maatte Hans Nielsen »føre dem Hiem och foruare dem«. Nok en Gang maa han rejse forgæves til Lensmanden om den samme Sag og besværer sig bittert over denne Medfart. Tiden hengik nu til Januar 1639, da Hans Nielsen fik den Befaling fra Lensmanden, at han skulde rejse til Kjergaard med Landkistens Penge. Hans Nielsen rejste ogsaa; men da han kom til Kjergaard, var Velb. Peder Lange ikke hjemme, hvorfor han rejste med Kisten til Riberhus; her viste Lensmanden ham atter tilbage med »Landkistens peng« til Peder Lange. Hans Nielsen rejste saa paany til Kjergaard, men da han atter ikke kunde træffe den velbyrdige Mand, maatte han for tredje Gang føre Pengene tilbage til Varde, efter at han i 3 Dage havde fartet omkring med Kisten mellem Kjergaard, Ribe og Varde, hvilken Tur han kun vurderede til 1½ Rdlr. og en slet Mark, hvad jo rigtignok synes meget billigt.

Endnu var Hans Nielsen altsaa ikke bleven den besværlige »Kiste« kvit; men nedenunder førnævnte Bemærkning i Regnskabet følger han senere til: »Endelig Anammet Velb. Peder Lange dem i Wahrde efter Qittantz Lydelse paa Penge 250 Rdlr.« i en Pengepose, som Hans Nielsen beregner til 3 β.

¹⁾ Kierregaard ligger i Gjørding Herred.

²⁾ P. Lange var i Besiddelse af Sneumgaard, men solgte den 1638.

Hvorledes det gik med »Landkisten« i de øvrige Byer, har jeg ikke set, men den 15de og 16de Marts 1647 blev der sammenkaldt til et stort Møde i Viborg umiddelbart foran Landstinget, der skulde møde den 17de; paa dette Møde drøftede man i to Dage med »Commissarierne Landkistens Dont« uden at komme til nogen Beslutning, men bestemte saa at fortsætte St. Mouritij Dag.

Paa Herredagen i Kolding i April 1626 blev der besluttet, at en almindelig Folkevæbning skulde oprettes Landet rundt, og det skulde paalægges Købstæderne at stille et Antal Borgere bevæbnede med Musketter. Antallets Størrelse bestemtes af Lensmændene. Enhver Borger skulde være forsynet med »godt sædvanligt Vaaben« ¹⁾, Hundrede Kaptajner med et behørigt Antal Underofficerer bleve fordelte omkring paa Landet for at øve Folket i Vaaben og anføre det. Begyndelsen skete vel hist og her, men uden at der blev gjort noget kraftigt. Nogle faa Tusinde Landfolk væbnedes og stødte til Armeen, men udrettede intet og adspredtes igen ²⁾. I Ribe gjorde man Begyndelsen til at organisere et Borgerkorps; en Underofficer øvede Folket, og en af Borgerne lønnedes af Byen for at føre Kommandoen, ligesom man ogsaa lønnede en Trommeslager i samme Hensigt, ja man opførte endog Vagthuse. Hvem var det nu egentlig, man tænkte paa at forsvare sig imod ved disse Foranstaltninger? Var det mon Fjenderne? Adler mener det ikke; han tror snarere, det hele var beregnet paa Marodører af vore egne Tropper, som paa deres hovedkulds Flugt gennem Landet begik de voldsomste Uordener og Udskejelser, saa at man, som før nævnt, bad Wallenstein skynde sig at komme, for at man kunde blive vore egne Friskarer kvit, der efter Slanges Beretning plyndrede og hærjede, som om de vare i Fjendens Land, med den Undskyldning, at de lige saa godt kunde tage det, da det ellers vilde falde i Fjendens Haand. For Ribes Vedkommende have disse Anstalter nok heller ikke været overflødige. Der fortælles saaledes, at en Soldat er bleven skudt udenfor Nørreport inden de kejsertiliges Ankomst, og ligeledes omtales 7 Ryttere, som sad i Arrest, inden Fjenden kom til Byen. Sandsynligvis have disse været saadanne Snaphaner, som man søgte at gøre uskadelige paa den Maade.

¹⁾ Slange 583.

²⁾ Adlers Afhandling i Indbydelsesskrift til Ribe Latinskole 1834 Pag. 12.

I Varde Bys Arkiver spores ikke noget til en saadan Borgervæbning inden de kejserliges Ankomst. Jeg har ogsaa af andre Grunde den Tro, at intet saadant er begyndt. Først nogle Aar senere, nemlig i 1634, omtales en Brevveksling med Lensmanden angaaende »Borgeriets Ge Werer«¹⁾, og i Regnskabet for 1638 findes en Udgift til Hr. Gyllenstjerne for at have lært Borgeriet at »exercserie«, og samtidig bemærkes, at Borgmester og Raad have engageret »Baeltzer Trommeslaar« til at slaa paa Tromme ved denne Lejlighed²⁾.

Ligesom Varde nu havde sin Borgervæbning, fik Byen ogsaa i 1640 en »Badscherkiste«, eller rettere Byen fik Del i en saadan. Man var den Gang endnu ikke naaet saa vidt, at man kunde faa en Kiste i hver By, og derfor maatte Varde og Ribe slaa sig sammen om en saadan. Det var Hans Nielsen, som bragte den Sag i Lave, og han beretter derom i Regnskabet følgende under Overskriften: »Till den Badsker Kiste efter Kongl. May. Befalling Med dj gaatt Folck aff Rijbe schulle Vdgiøres ehr offuer skreffuene bekostning giort.«

Hans Nielsen fortsætter saa med at fortælle, at han den 14de Marts rejste til Ribe at tale med Borgmester og Raad om samme »Badsker kiste att faa ferdig Saa och for en Badsker Wij schulle faa dertill.« Desuden skulde han jo ogsaa tale om, hvor meget der kunde tilkomme Varde at betale »pro Quota«; men, fortsætter han, »efftersom dij ingen Badsker Vidste att faa Andet end de Begerte Jørgen Badsker her fra Wahrde, Kom dett Thill ingen sluttning.« Hans Nielsen vilde ikke halvvejs afstaa »Jørgen Badsker« til Ripenserne, og derfor rejste han hjem, men lovede at komme igen; thi »Effter den Affscheden wij da gjorde Møtte ieg i Ribe d. 28 Martij«, skriver han videre, og da lejede Borgmester Peder Søffrensen en Person »Som schulle Anamme Samme (Badsker kiste) och gaff sin forpflicht och tilsagde begge Kiøbstæder Ribe och Wahrde sin tro tieniste och sich Penge«, hvortil saa Hans Nielsen paa Varde Byes Vegne leverede ham 10 Daler.

Den meget omtalte Badsker kiste kom saa til Veje paa den

¹⁾ 1634 d. 8 Mai Giffuitt Tames Olsen for Breffue att bære till Ribe till Lensmanden om Borgeriets Ge Werer ij ƒ.

²⁾ 1638 d. 8 Oktobris Betalt Hr. von Gyllenstjerne for att exercserie Borgeriet efter B: oc Raads befalling 1 Daler. Deszligeste Baeltzer Trommeslaar for hans Vmage med samme Munstering betalt 1 Daler.

Maade, at »Johan Puck Apotecker bleff Betald for Badscher Kisten att Vdrede och giøre Complet«, og Hans Nielsen gav saa paa Byens Vegne 52 Sldr. 1 g 9 β , »Som Wor den fierde part aff 209 $\frac{1}{2}$ Sldr. 4 β . Det Andet maatte Riber Borgere tage paa dennem Jmod Dierisz Villie«, tilføjer han med en vis Selvtilfredshed. Der tilføjes senere: Samme Badscher Som Wij haffde betroet Badscher Kisten paa sin Reiske Ode och forkom en stor part Meticamenterne och som en forløben skalk gik derfra, Saa der Kisten igien schulle Repareris Kom os till heraf Wahrde att bekoste derpaa Som ieg och haffr med Penge Betaldt 10 Rdlr.

Den vigtigste Begivenhed 1639 var vel Efterretningen, som kom til Byen den 18de August, at den skulde have et helt Kompagni Ryttere eller Fodfolk i Indkvartering, en Bestemmelse, der var tagen af »Rigens Raad«, som da laa i Odense. Hans Nielsen var ikke søn; saa snart han fik dette at vide, begav han sig øjeblikkelig paa Vej for at fri Byen for denne Plage. Han fortæller herom følgende: »Den 18de Augustij fih ieg tiende (Tidende) Her till Byen, att Her schulle indquitteres en Hiell Compagni Rytter eller fodfolch Att Lighe och Wor Rigens Raad den samme Tid forsamlet i Odensze, Huorfor ieg Hastig Reiser did och Leid Peder Michelsens Wogen i den Acht att wille Affwende den Inquittering, och der ieg Reiser imellem Medellfaer och Odensze, Kom Rigens Marsk och Cantzeler Jmod migh fra Odensze, och Wende ieg strax om och fulde dem till Medellfaer och berette dem Byensz Armod och Leilighed Wdj Claus Madtzøns Husz, och ieg fech ret goed Suar och stoer forlendering, at 3 Byer schulle were om een Compagnij.«

Det synes nu ogsaa at være gaaet saaledes, at Varde virkelig blev forskaanet for et helt Kompagni. Den 25de September kom her rigtignok Ryttere til Byen, men det har sikkert ikke været mere end den Tredjepart, eftersom de for største Delen af Tiden kommanderedes af en »Cornet« med den Bemærkning i Regnskaberne, at det var i Ritmesterens Fraværelse. Det ses ligeledes af Regnskaberne, at sidstnævnte ofte rejste fra Varde til Ringkøbing, hvor sagtens den anden Tredjedel af Kompagniet har ligget; sandsynligvis har saa den sidste Tredjedel ligget i Holstebro.

Skønt Varde kun fik Tredjeparten af den Styrke, »Rigens

Raad« havde tiltænkt Byen, synes denne Styrke dog at have voldt Øvrigheden Bryderi nok. Den 25de September kom jo som før nævnt Tropperne til Byen, og allerede den næste Dag, den 26de, har Ritmesteren forbudt Borgerne at lade tappe nogen Slags Drik til Rytterne, efter at Klokken var slagen 9, ej heller maatte de lade Rytterne raade for Lys og Ild »med anden mer goed Oplæg.«

Dette er aabenbart ikke bleven efterkommet; thi af Raadstueprotokollen ser man, at Borgerne ere blevene sammenkaldte paa Raadstuen, hvor Ritmesterens Paalæg gentages Byen og Borgerne til gode og Gavn, og om de vilde rette sig derefter, da vilde han holde sine Ryttere i Straf og Tugt, at de ingen i nogen Maade skulde forulæmpe; »men«, fortsætter Raadstueprotokollen, »nu beklager Cornetten, som i Hr. Ritmesters Afværelse kommanderer, at slig god Paalæg ikke holdes, men tappes baade under Prædiken og om Aftenen efter at Klokken er 9 slagen og Natten ud baade Øl, Mjød og Brændevin, saa han formedelst sligt deres Fylder i haver ingen Magt og Styr over Rytterne. Saa var meste Parten af Borgerne, som havde Øl eller anden Slags at sælge, opkaldte paa Raadhuset og dette dem foreholdt, og derfor blev det strengelig forbudt alle Borgere og Borgersker ingen at maatte lade tappe til nogen under Prædiken og Gudstjenesten. Ej heller lade Ryttere, efter at Klokken er slagen 9, og det er ringet i Vagt, faa nogen Slags Drik i Øl, Mjød, Brændevin og Vin; men om nogen Rytter det begerer, skal de dog ingenlunde lade dem faa nogen, men hvem sig ikke lader nøje med nej, da skal de straks klage det, for hvem Kommando haver; men tappes der noget til dem imod dette Forbud, da skal de hver Gang have forbrudt til de Fattige 2 Rdlr. eller straffes som de der ere deres Borgmesters Raad uhørlige og ulydige.

Dette blev vedtaget paa Raadhuset d. 20de Februar 1640.

Underskrevet af: Borgmestere $\left\{ \begin{array}{l} \textit{Las Jensen.} \\ \textit{Hans Nielsen.} \end{array} \right.$

Hans Clausen, Raadmand. *Daniel Philipsen*, Byfoged.
samt: 24 Mænd.

Ligesom andre Lejetropper i Trediveaarskrigens Tid førte ogsaa disse Ryttere Kvinder med. Der berettes nemlig i Regnskabet, at »en forbistret Soldater Quind« blev indsat i Raadhuset, og Raadet maatte i den Anledning forsyne samme

med nye Bolte og Jærn; men i Margen til Regnskabet har Revisionen paaført den Bemærkning, at Kongens Officerer havde taget Byens Boltejærn etc. for at benytte det til deres egne Fanger. Soldaterne maa altsaa have ligget i Husene omkring i Byen.

En hel Del Ulejlighed har Hans Nielsen haft med at ledsage saa den ene og saa den anden af disse kommanderende Officerer; især maatte han køre med Ritmesteren snart til »skødegaard«, der nævnes flere Gange, snart til Ringkøbing, »Tarum«¹⁾ o. fl. Steder. Med Kvartermesteren har han været paa »Lundenisz« Endvidere er der lejet Vogn saa til »Corneten«, saa til Korporalen o. s. v.

1640.

I August 1640 skulde Hans Nielsen i egen Forretning til Ejderstedt og flere Steder i Hertugdømmerne; men med det samme benyttede han Lejligheden til at skaffe sig Avdiens hos Kongen, som da var i Glückstad. Hans første Ærinde til Kongen gjaldt egentlig et Boel i Orten (Varde Landsogn). Dette Boel hørte nemlig den Gang til Ribe Hospital, medens Varde Hospital havde et tilsvarende Boel i Debell. Nu ønskede Vardenserne og Hans Nielsen paa deres Vegne at gøre et Mageskifte med disse 2 Boel, saa Varde Hospital fik det i Orten og Ribe det i Debell. Grunden til dette Ønske var egentlig Frygten for, at Kongen en Gang ved Magelæg skulde overlade en fremmed den omtalte Gaard, hvilket kunde blive generende for Varde og volde Trætte, hvad Byen for nylig havde haft rig Lejlighed til at erfare i en Strid med »Øllufgaard« angaaende Byens »Tørftegrøfft« (Tørvegravning). Det andet Ærinde, Hans Nielsen havde til Kongen, var at bede om, at den Gaard i Janderup, som laa ved Kirken²⁾, »Wforwyrkett« maatte blive under Kronen uden at blive mageskiftet med nogen anden, og hvis Kongen vilde skille sig ved den, at Byen da maatte købe den formedelst den store Sejlads og bekvemme Indladning, som fandtes der. Men hvis dette ikke kunde ske, androg han om, at Gaarden stedse maatte blive under Kronen. »Begghe Suplicatzer haffde ieg thill Glyckstad ved Secreterer Ladet forebringe«, skriver Hans Nielsen, og videre fortæller han saa, hvorledes han »først forwached hans

1) Tarm. 2) Den nuværende Kro.

K. M. fra d. 5. Septembris ieg kom till Glyckstad och till d. 15. dito. Att Oluff Brockenhuusz Kom did effter Hans Mayestæt«; men saa fik han ogsaa »Skriftlig beuisz derpaa til Hospitalsforstanderen i Ribe, Saa well som it Naadig suar paa den Gaard i Jandrup Att Wforwyreket schulle bliffue Vnder Cronen, efftersom Byen icke Kunde miste dend Vden forderffuelsze. Hans Mayestæts Breff til Hospitalsforstanderen i Ribe kostede 3 Rdl., men da han maatte have »Suplicadtzen« omskreven og flere Dage »wachte« paa Kongen, kom Rejsen paa 15 Sldr. med den Tilføjelse af Hans Nielsen, at den i Virkeligheden kostede ham det dobbelte; men han vil ikke tage det saa nøje, da han tror derved at have tjent sin By og sin Egn.

Imidlertid havde Byen ikke behandlet Hans Nielsen paa den nobleste Maade, medens han var fraværende; han selv fortæller derom følgende:

Imidlertid jeg udi Holsten paa Byens og egne Vegne var forhindret i mange Uger, da kom Velb. Poul Sehestedt hid til Varde med hans Kompagni og Parti. Da blev hans Fændrik David Plaek ved Borgmester Lasz Jensen »Jndloseret i min Huusz med høstru och Knecht, och min høstru maatte Huse ham och hans høstru och Knecht och huem hand bød till giest i en Maanedt oc Wansiett, att hun haffr offte Anholt, att hun Maatte forlørszis for slig Jndquartering, Maatte det dogh icke schee, huorfor min Høstru maatte Vnduige Huszitt Och lade hannem Dominere. Saa hand Paa Vorisz Fetallie och Kost laae fast i fire Vgger och deroffuer. Och gjorde osz sligh en Afftering Som en huer Kand betenke.«

Hans Nielsen fortsætter saa videre med at spørge, om man synes han derudi skete Ret, hvilket han beder de Godtfolk, som hjemme var, at betænke, om det var »Rett giort«, og han haaber, at han enten maa blive betalt for den Mad, det Øl og den Fortæring (Afftering) og Klæders Fordærvelse, der er sket ham, eller ogsaa beder han sine Bysmænd bevise, at det var efter Kongel. Mayestæts Ordre, at der blev lagt ham slig Tyngø paa alene. Men han føjer til, at det skal de ikke kunne bevise, thi han har aldrig fornummet, at nogen anden har saaledes »verit med den Compagni besuerget.« Det havde kostet hans Hustru over 20 Rdl., og for at hun saa endelig kunde blive ham kvit, lod hun reparere »Iffuer Morquorsens

gaard, Som da wor ledig«, og han har saa en specificeret Regning over den herved foraaarsagede Udgift.

Dernæst lod Hans Nielsen Christen Jensens Hus reparere til Bolig for Oberstløjtnantens Kvartermester. Han lagde blandt andet »20 Mursten i Dørnsgullffuet«¹⁾, saa lod han »Dørnsken Kalke och forstuffuen Jttem Storstue och Spieszkammer Saa vellsom Stegersett«, det kostede altsammen 1 Rdlr. 2 K 8 β med Kalk og det hele, medens Murmesteren, »Thomas Murmester«, blev »giffuen i Arbeidtzløn« 1 K om Dagen i halvtredje Dag. Endvidere maatte han i »Christen Jensens gaard opsette en »Hiemmelighed« (!) till Ob. Lütenant och Kaaste derpaa 7 Saugdell og 2 Hængsler Koste 12 β , Søm 3 Snees à 6 β .« Den hele »Hiemmelighed« kom saa paa 2 Rdlr. 1 K 12 β .

Samme Aar havde Varde ogsaa sin store Trætte med »Welb. Frue Christentze till Øluff« (Fru Christensø Krag, Øluffgaard)²⁾ formedelst Nogen dierisz Wfornøden Tørrfuegrufft (Tørvegravning), som Fruen ikke kunde lide. Sagen var nemlig den, at Vardenserne havde i længere Tid gravet Tørv paa Libstrup Hede, uagtet dette var bleven dem forbudt baade af Fru Christensø og Ribe Hospital. Det har aabenbart været

1) Dørnsken er den egentlige Dagligstue.

2) Øluffgaard i Nebel (Vester Nebel) Sogn syd for Varde er først oprettet under Frederik den anden, idet Niels Pedersen Glambæk i Aaret 1583 fik 3 Gaarde i Øllufby i Mageskifte af Kongen. Han oprettede saa Øluffgaard, men da han sandsynligvis ikke har været gift eller efterladt sig Børn, arvedes han af sin Brodersøn Fasti Staverskov, der var gift med Kristensø Krag, Datter af Mogens Krag til Agerkrog og Sønderriis. Fasti Staverskov døde imidlertid 1607 og er begravet i Nebel Kirke, og hans Enke Kristensø bestyrede saa Øluffgaard, hvor hun stadig boede. Paa sine Berns Vegne arvede hun siden bl. a. Hennegaard 1610. Fru Kristensø havde 4 Børn, 2 Sønner og 2 Døtre, men Sønnerne døde i en tidlig Alder, og med sine 2 Døtre holdt hun saa Skifte 1624, hvorved Anna, der var gift med Oberst Kristoffer Hvas, fik Hennegaard. Fru Kristensø udvidede sine Ejendomme her paa Egnen ved et Mageskifte med Ribe Domkapitel, idet hun for nogle Ejendomme i Hamrum Herred fik bl. a. en Gaard i Tjærebørg, en Gaard i Gjelsing og et Bol i Bryndum. Fru Kristensø døde 1656 eller i Begyndelsen af 1657, og Øluffgaard tilfaldt saa hendes anden Datter Sofie, der først var gift med Otto Kruse og efter dennes Død med Lavrids Ebbesen, efter hvem hun ogsaa blev Enke; meget rig var hun bleven, men i Svenskekrigen 1657–59 blev hun helt forarmet. (Se Historiske Efterretninger om Skads Herred af O. Nielsen, Pag. 245–46.)

en meget vidtløftig Sag; i alt Fald er der indstævnet Vidner fra: »Ribe, Ølluff, Libstrup, Rosthuiff, Orre, Skonager, Tofftnis, Allsleff, Meils, Giesing, Taabøll, Hierting, Guldager, Nebell och Andenstedtz« til Skads Herredsting fem Gange og til Vester Herredsting en Gang samt to Gange til Varde Byting.

Sagen endte imidlertid med, at Libstrup Hede ved Sandemænd blev delt imellem de Varde Borgere og Fru Christense og Ribe Hospital, hvilke sidste mente at have Ret til det hele.

Samme Aar har Hans Nielsen paa Byens Vegne ogsaa haft en hel Del Ulejlighed med at faa Markskællet fastsat mellem Partbo og Varde Marker. Han havde i denne Sag udbedet sig Hjælp hos Christen Olluffsen i Yderich samt Christen Tarp og Morten Christensen i »Tofftnisz«. Den 28de Maj samledes de og »Begynte ved gyffue och Südvest offuer Jorden Runden om och achtet Partbo Marckskiel«, og siden red de tilligemed H. N. over Marken. Derefter maatte han tvende Gange have Lensmanden herop. Første Gang var Hans Nielsen selv i Ribe den 12te Juli »Att begiere Voris Kiere Hr. Lensmand Ville komme Personlig paa Aastederne Som der trettisz Om.« Den 13de kom saa Lensmanden, og Hans Nielsen red ham i Møde til »Saderup Veile« og fulgte ham siden den ganske Dag over Heden og saa red han med ham til »Wissellbierg«. Den 14de »Var Vi paa Samme Marcketrete igien, Saa till Ølluff och Saa till Skadtz herritzting.« Da Trætten med Fru Kristense om Tørvegravningen paa Libstrup Hede og Trætten om Partbo Markskæl falder ind paa samme Tid, er det sandsynligvis af Hensyn til begge Sager, at Lensmanden har været her. Det gjaldt ved Fastsættelsen af Partbo Markskæl at faa konstateret, om Partbo Marker hørte ind under Varde Bymark eller de hørte til Skads Herred. Da de imidlertid senere vise sig at være beskattede som de øvrige af Byens Jorder, maa Trætten jo nok være sluttet til Fordel for Varde¹⁾.

1) Gaarden Partbo har vistnok ligget tæt ved Varde Aa, omtrent hvor den nuværende Fattiggaard er beliggende. I Løbet af det 16de Aarhundrede fik den en Vandmølle. Paa Reformationstiden tilhørte Gaarden Ribe Domkapitel. 1553 boede her en adelig Kvinde, Fru Maren, der stillede 1 Mand ved den Mønstring, som dette Aar fandt Sted foran Varde Mandagen efter Midfaste Søndag. Senere gav Kapitlet Fru Anna Skram, Enke efter Claus Strangesen til Nørholm,

Lauritz Pedersen i Allerup fik for »Byens Breffue och Rettergang att Skriffue i Samme Marcke Trette 11 Rdlr.«

At denne Marktrætte har voldet en hel Del Ulejlighed baade paa den ene og den anden Side, er jo en Selvfølge. Hans Nielsen skriver herom:

»Huad besuering Jeg for min Person i Samme Paaførdt Thrette haffr Vdstanden, Att Vere oc Reise om Vinder (Vidner) paa Attschillige steder dem att opsøge och lade dem fordre tell Byen: Haffr hafft mangen deroffr tell øll och Mad och Natheleie, Videre end Omschreffuen er, Alt thill dend ende, Att Byens gaffuen och fordiell Kunde Vindis. Saa den bekostning icke Kand affleggis och Erstaatis med 4 Rdlr. (6 Sidlr.)«

Hertil har Revisionen gjort følgende Randbemærkning: »Ehnhuer, som ehr betroed byens bestilling, bør Sinn Vmage paa Sin egen person icke saa Nøye att Regne.«

1641.

Den 19de Januar rejste Hans Nielsen til Ribe efter Lensmandens Befaling til Ridefogden angaaende »øxensfoering« og for at skaffe Underretning for hver Borger, »huad øxen her Kunde och vor Opstalditt Som di Achtet att Vdschibbe«, og saa tog han »Øxen Zeddell thill huer Serdelisz aff schriffuerstuffuen.«

For 16 saadanne Øxensedler maatte han, give 1 Rdlr., hvortil saa kom Vognleje og Fortæring, men Revisionen har ikke godkendt Regnskabet paa dette Punkt. Den giver nemlig følgende Paategning: »Ehrachtesz iche byen att ved Kome oxenzeddeller Anlangendisz bør Ehnhuer for sig self att betalle.«

Den 27de Februar samlede Hans Nielsen Byens ældste Folk eller, som han skriver, »dj Eldste folch her i Menigheden«, og han gik saa omkring med dem for at faa at vide, hvad

Livsbrev paa Partbo, som hun dog atter 1619 afstod til Hans Lange til Nørholm imod en aarlig Afgift af 50 Sletdalere og en Del af Møllen. Da Hans Lange imidlertid ikke betalte, beskikkede Kongen 1632 en Kommissionær, der skulde skaffe hende hendes Ret. Imidlertid havde Borgmester og Raad i Varde af Ribe Domkapitel faaet Partbo i Mageskifte for Gaarden Orten (Varde Landsogn). Partbos Bygninger ere vistnok nedbrudte i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede, og Jorderne ere saa lagte ind under Varde. (Historiske Efterretninger om Skads Herred af O. Nielsen, Pag. 175—76.)

Jordskyld der ydedes af de forskellige Jorder. Denne Afgift var nemlig, som han andet Steds skriver, »geraadet i Forfald«. Da de vare blevne enige om, hvad hvert Jordstykke plejede at give, maatte de give det skriftligt fra sig i Jacob Clausens Hus, hvor de drak 14 Kander Øl à 3 β Kanden.

Den 10de Marts lagde Borgmester og Raad og de 24 Mænd Skatten i Chresten Jensens Hus, hvor de drak Øl for 1 Rdlr. 1 \mathcal{K} 11 β ; men det saa ikke godt ud med Inddrivelsen af den forfaldne Skat; thi Hans Nielsen skriver, at »Eftersom her Var en Stor Restantz hos Borgerne och det var fornøden att tale derpaa, haffuer jeg tuende gange ladet den gandsche Mienighed och huem som var till Rest Steffne och Varszell giffue.« Siden skriver han, at han tog selv Ting til dem, og den 13de Marts var det tredje Ting.

Den 27de Juli betalte Hans Nielsen 3 Mænd, nemlig Niels Jørgensen i Brøndum og hans Broder samt »Jep i Forum« 5 Daler for at kaste Grøften om »Woldengen« op igen. »Derforuden Arbeidet Allmiszhusz Thienere femb Dages Arbed Som dj fich intett for.«

Blandt Udgifterne til Raadhuset i dette Aar findes blandt andet en. »Jlldklou, Som Soldatterne brugte der, Jtem ferdiget en Jern i Gabestochen.« Det ser altsaa nu ud til, at Soldaterne ogsaa indlogeres paa Raadhuset. Det samme er ogsaa Tilfældet med deres Kvinder.

Den 18de September »bleff som for bemærket en forbistret Soldater quinde Satt i Raadhusz Kiellder och bleff j schillerum giort till hende aff deller i Kielleren.« Hun maa vist have været mer end almindelig stærk; thi samtidig hermed bliver der »opsmedet 6 Pund Jern til Hængsell og Luckellsze og till Fielle krampe Jernet« i Raadhuset. Man skulde næsten tro, at der har fundet en eller anden Udskejelse Sted; thi samtidig hermed købte han to Hængelaase til Raadstuen og en til Kælderen.

Den saakaldte »Bösschytterschatt« var nu steget til 246 Sletdaler, der bleve skikkede til »Kong. May. Udliggere i Kolding.«

Den 22de Maj blev der lejet et Bud til »Eiszbierg« at klage over »Baltzer Tromslaars Wschickelighed« til Kaptajn Anders Mogensen, og Klagen gik ud paa, at Baltzer maatte »Casseris«.

1642.

Regnskaberne have for dette Aar intet at meddele ud over det sædvanlige; derimod har Tingbogen fra samme Aar en Del at berette om et temmelig delikat Æmne, nemlig Forholdet mellem Præsten ved Nicolaj Kirke Hr. Hans Hansen Bager og Byfogden Daniel Philipsens Hustru, Dorthe Daniels. Historien begynder den 7de Oktober med, at Byfogden Daniel Philipsen og Byskriveren Hans Madsen (en Broder til Dorthe) tilkendegive, at de ville hidstævne »Mienige grander, naboer och Borgersker i Varde anlangendis Dorthes ærlige skudtzmaal att ville thage beskreffuitt.« De forlange saa med det samme selv at vige Pladsen henholdsvis som Byfoged og Byskriver og anmode Borgmester Hans Nielsen i Varde og Delefogden i Hyllerslev Maths Rask at forordne to dygtige Personer til at sidde paa Tinge i deres Sted, og de tilforordnede saa Jøns Pedersen, Byens Prokurator, til at forrette begge Bestillinger i denne Sag.

Daniel Philipsen lod nu læse en Stævning til en hel Del Mænd og Kvinder for deres Sandhed at vidne »Anlangendis den Vitterlighed, de haffde om hans hustru Dorthe Daniels hendes Ærligh Liff, leffnitt Och omgiengelses forhold.« Først kom to Tjenestepiger og en Tjenestekar, der enten havde tjent eller nu tjente hos Daniel Philipsen. Førstnævnte, der havde tjent 6 Aar hos Daniel, tjente nu hos Borgmester Lasz Jensen, den anden tjente nu hos ham og Dorthe, og Karlen havde tjent der for et Aar siden. De havde ikke hørt eller »fornummit« andet til for^{ne} Dorthe Daniels, end hvad ærligt og kristeligt var, førend nu forleden, da havde de hørt Rygte og Tidende og nogen løs Ord tale, ligesaa vidnede en hel Del Borgere »och Borgerscher«, der i »langsommeligh« Tid havde boet i »Naboelaugh« med Daniel og Dorthe. De havde ikke fornummet andet end, hvad der en ærlig Dannekvinde egner og anstaar »i Alle mader« (i alle Maader) førend for kort siden, de havde hørt »Ræcht och thiende och nogen Løse ord thale om hinde.« Dernæst vidnede alle de, som boede i samme Gade, baade Borgere og Borgersker, lige det samme. Saa vidnede endnu en Snes Mennesker. Herefter indstævnedes Daniel Philipsen som Vidner Vellærde Mand M. Jørgen Pallesen, Sognepræst til St. Jacobi Kirke i Varde og Herreds-

provst i Vesterherred, samt Borgmestrene Hans Nielsen og Lasz Jensen, endvidere Raadmændene Peder Buk, Anders Clausen, Jacob Jensen, Stephan Nielsen og Christen Tarp, der vidnede omtrent det samme.

Den 14de Oktober stod saa Sognepræst Hans Hansen Bager for Tingdom og gav til Kende, at eftersom han uskyldigen paa sin Æres og Kalds Fortabelse efterstræbes, saa skulde hans kære Svoger og »neste for Vante« have Fuldmagt til at svare for ham til Herredsting og Landsting, By- og Birketing og alle andre Steder, hvor denne Sag kunde foraarsages »did at komme«. Saa skal da hans Svoger Niels Nielsen Obelingh »Gange i Rette, thage beskreffuitt, nyde och undgielde saa fuldkommelig, som same sagh hannem selff Angik allene; og Sognepræst Hans Hansen forpligtede sig da til at holde ham skadesløs og betale alle hans Omkostning, Vmag och forsømsze.«

I denne Sag sad saa Byens Prokurator Jens Pedersen i Byfogdens Sted og Terkel Turesen sad som Skriver.

Maths Rask, Kong. Mayest. Delefoged i Vesterherred, fremlagde saa en Herredstingsstævning, hvorover fornævnte Borgmestre, Sognepræsten Jørgen Pallesen samt Raadmændene skulde vidne, om det var dem vitterligt, at Sognepræst Hans Hansen og Dorthe Daniels »haffuer standen ondt Røchte Och Vnd ephtertale Paa for huerandre for dieris Omgengelse.« De vidnede da, at »Paa en Aars thid havde de været ondt berygtet for hinanden.«

Derefter fremstod en halv Snes andre indstævnte Vidner, hvoraf nogle havde hørt Rygtet for halvandet Aar siden, nogle for tre Maaneder og andre for 3 Uger siden. Knud Skræder havde hørt det for 2 Aar siden, og Peter Bager havde intet hørt; men da han »bleff fremeskitt Att giøre Sinn eed Ephter Recessen, Da Ville hand intid Suerge med sin Opragte fingre, men Vnduigte Vdaff thingitt.« Vist den halve By blev paa denne Maade indstævnet at vidne, hvor længe de havde hørt de slemme Rygter, og Tiden varierede stadig mellem 2 à 3 Dage og 2 à 3 Aar. Nogle havde hørt det »3 Vgger før Mikelsdagh«, andre en »Kort thiid førend Peder Nielsens folch bleff ind Kalditt i Kiercken« o. s. v. Alle aflagde de Ed undtagen Peder Bager, som »vnduigte«.

Ved Landstings Stævning indstævnedes saa Peder Pedersen

og Niels Jepsen, bogge tjenende Peder Nielsen, Borger i Varde, i hvis Gaard Daniel Philipsen boede. Det første af disse Vidner vidnede saa med oprakte Fingre og Ed, at »forgan fredagh var 3 Vger, Kom han sildig fra Jandrup Hiem med sinn hosbundtz Vogen, Da gik hand offuer thil Rasmus Maths, Som hand thog Sin Kost (hos), och der fich Nadere, och hans Hosbunde, bemelte Peder Nielsen, Kom och ind, Siden gick hand offuer i sinn hoszbundtz stue och gjorde Jld Paa i skorstienen, och Hans hoszbunde Kom offer thil ham Och ville Ligge sigh och spurde om Daniel Philipsen, som boer i same gaard, och der hand hørte, hand var i seng, thog hand en liden flaske . . . (Her er et Stykke afrevet, men saavidt jeg kan forstaa, var der noget i Flasken, hvormed han vilde traktere Daniel.) Och da hand gick Vd igien fra Daniel sin stue, spurde hand, huor mon Quinden var, men hun ehr icke med hannem i sengen, och hand (Peder Pedersen) suarede, han Viste det icke. Da gick Peder Nielsen til den gamle stue Dør Och ville lucke Døren Op, da var den lugt inden thil, Att hand icke Kunde Komme derind, Derefter sagde hand, Att hand Ville ind i den stue, och om hun Var derinde, och huor Dette Var fatt, men hun icke Var i sengh med hannem. Och befoel Hans hoszbunde hannem med stoer Vlæilighed att skulle stige offr i abildhaffuen och der Vochte haffdøren, Att der slett ingen schulle Komme Vd, Dismedlertiid slogh Peder Nielsen Paa denne gamle stue Dør och formanitt, de Endeligh schulle Luke op, men som hand Bankitt saa hart Paa den Dør, och (da) hand ephter sinn »hoszbundsz befallingh Kom thil haffstuedøren, Da bleff Den Dør obnitt och Hr. Hans hansen, Dieris Prest, Kom och Ville Der Vd aff Døren och Var Vden Prestelige Kleder med en Liden snolditt Lue paa hoffueditt, men hand forhendritt Presten Att hand icke motte Komme Der Vd, Da bad Hr. Hans hannem, Att hand motte Komme Der Vd, men hand sagde nei, thi hand thorde icke, Diszimellem Kom den Anden Dør (op) for Peder Nielsen, och hand Kom der ind thil dennem med Lysitt. Da hand saa Hr. Hans Derinde Huosz Dorrethe, thaler hand Hr. hans megitt hordelig thil Och spurte, huor hand Kom i husitt ind thil en andens quinde om Nattetide. Dersom hand gjorde ham hans Rett, da schulde hand saa Mercke hannem, at han schulde være Kiendt fra andre folck, men Hr. Hans falt paa sine Kne Och bad Inder-

ligen om for Gudtz schyld, han icke ville giøre ham Och Dorthe Daniels nogitt ondt.« Saa fortæller Vidnet videre, hvorledes Peder Nielsen satte en Stol for ham, og Peder Pedersen satte Lyset ind for dem og gik straks, men hans Husbond kaldte ham straks ind igen og bad ham indhente 4 Mænd. Siden bad hans Husbond ham at tænde Lygten »Och flye Presten den; men hans Wilde ingenlunde haffue Lychten hend for Sigh.« Han gik dog med ham et Stykke over Kirkegaarden uden Lygte, »Och Hr. Hans haffde en thynd thrøye Paa Och Sine Buxer och en liden snolle Lue paa hoffuedit, men om hand haffde skue eller thøffel Paa, Det viste hand intid, och var dett et Stykke ud ad Natten, vidste han dog ikke, hvad Klokken var.«

Niels Jepsen vidnede, at han var hjemme den Dag, men han saa ikke Hr. Hans gaa ind til Dorthe, og den Gang hans Husbond gik ind til Daniel, gik han i Seng, men da han hørte, det larmede saa meget inde i Huset, stod han op igen for at se, hvad der var paa Færde; da saa han ind ad Gadestuevinduet og saa da, at Hr. Hans var derinde med Peder Nielsen.

Hermed ender Tingbogen, og de næste to Tingbøger mangle, saa jeg kan ikke meddele Dommens Udfald. Hverken i Raadstueprotokollen eller Regnskaberne findes der noget om Sagen.

Varde Mølle. Ser man paa Resens Kort over Varde, vil man finde, at Varde Aa kommer med to Strømme ned mod Byen, og disse to Strømme samle sig saa til een, lidt inden den naar Broen. Den nordlige eller vestlige af disse Strømme, som ligger nærmest ind under Arneberg, benævnes Møllestrømmen, og et Stykke oppe udvider denne Strøm sig til den saakaldte Mølledam. Her maa Varde Mølle have ligget. Denne Mølle synes i længere Tid at have været et Tvistens Æble mellem Lunderup, Nørholm og Varde. I Tingbogen for 1634 forbyder Iffuer Wind til Nørholm ved sin Tjener Jørgen Pedersen Jørgen Mikkelsen, Møller i Varde Mølle, at fra sig levere eller at svare nogen efter denne Dag (Mandag den 5te Maj 1634) til den Rettighed, Skyld og Herlighed, som Velb. Mand Hans Lange paa Lunderup plejer at oppebære.

Den 19de Maj lod Hans Lange til Lunderup ved sin Fuldmægtig Hans Jørgensen forbyde ved en skriftlig Seddel, som oplæstes paa Tinget, at Jørgen Møller ikke maa yde sin

Meltold til andre end ham, »indtil han fanger yder mere besked fra migh, och effter denne Valdborrihs Daugh skal hand yde Hans thold thill Jens Pedersen i bryndum, indthill jeg bliffuer anderledis thilsindtz.«

23de Juni 1634 skriver Byskriveren: Om den Dom mellem Hans Lange til Lunderup og hans Fuldmægtig Hans Jensen paa den ene Side, Jørgen Mikkelsen, Møller i Varde, paa den anden Side og Iffuer Wind til Nørholm med Fuldmægtig Jørgen Pedersen paa den tredje Side Anlangende Varde Mølleskyld fra Filipi Jacobi Dag 1633 til samme Aarsdag 1634. Zententzen Daniel Viste icke Paa same Mølleschyld att Dømme huo den skuld Opbere, førind i Hoffuit Sagen bliffuer Dømt, huem same Mølle i Sigh sielf thilhører.

Naar denne Strid er endt, kan jeg ikke finde. 1640 lader Varde Mølledæmningen sætte i Stand, da der var gaæet Hul ved vestre Ende af Slusen, hvilket kunde være blevet farligt, om det ikke var blevet lukt. Nu var der Sne paa Jorden, saa der hverken kunde skaffes Ris eller Lyng, skriver Hans Nielsen, saa kørte han tre store Læs Halm »att holde op med och siden en passelig Læsz, Som bleff Agen Norden Aaen lige for hullet och der i fyldt. Samme halem Kunde ieg icke miste Vnder 3 Daler.«

Den 8de Septbr. 1642 rejste Hans Nielsen til Nørholm »att tale med Velb. Iffuer Wind om Voris Mølle, som Var Vdbrusten.« Den 7de Marts 1643 er han atter kørende til Nørholm »att tale med hans Welb. om Wahrde Mølle, Som War Affleghs, och Niels Møller ville intett haffue med den Welbyrdige mand att bestille.« Den 20de Marts 1643 er han atter paa Nørholm, og da gav han Velb. Iffuer Wind 40 Daler i Fæste af Møllen og 5 Daler for Fæstebrevet at faa skrevet og 4 Spec. i Fogedpenge.

Anno 1643 den 6te Marts har Hans Nielsen paa Byens Vegne modtaget aff Niels Møller i Vandmøllen till Fæste og Indgang 96 Daler.

Foruden af Indkvartering og hvad andet, som dermed kom i Forbindelse, optoges Opmærksomheden i dette Aar først af resterende Skatter, hvorfor Byen blev tiltalt. Hans Nielsen maatte af den Grund gøre en Rejse til Lensmanden i Ribe for at tale med ham baade om den Sag og om »Worisz Tingbøggers Wforklarelse oc Byschriffuerens Wrichtighed«, som han

tilføjer. Med Hensyn til Byskriverens »Wrichtighed« bemærker Hans Nielsen senere, at Ridefogden »och Andre Dannemænd« registrerede baade Tingbøgerne og andre Dokumenter, som vare i Byskriverens Kammer, efter at han selv var »Vndvigt«. Om det var derfor, Lensmanden og hans Folk vare i Varde og laa i Hans Nielsens Hus, kan ikke ses af Regnskaberne.

Hovedopmærksomheden er imidlertid for Hans Nielsens Vedkommende knyttet til en længere Rejse, som han foretog i September og Oktober Maaned til København og Valø for at »Klarere alle Restandtzer och fordre Quitantz Aff Renteriet.« Da det mulig kan have sin Interesse at se, hvorledes en Borgmester i Varde i de Tider bærer sig ad med at rejse til København og tilbage igen, og hvad en saadan Rejse koster, skal jeg gengive hele dette Regnskab med Hans Nielsens egne Ord.

	℔	Ɔ	β
Den 23. Septbr. Reiste fra Wahrde till Weir Mølle, Laa der med heste och Wogn en Natt fortert.....	«	3	«
Drickepeng	«	«	4
Den 24. Septbr. Forteret i Snaghøye (Snoghøj) for mig och Vogen Manden	«	1	4
Fergepeng offuer Sunden 28 β med Drichepengh	«	1	12
Den Nats fortering i Medellfaer	«	2	8
Den 25. Septbr. Wogenlei till Odense fra Medellfaer Nij Ɔ och j skip are (1 Skæppe Havre) 1/2 Ɔ (8 β)	1	3	8
forteret den Dagh och om Natten i Odense	«	3	«
Den 26. Septbr. Vogenlei fra Odense till Nyborgh med haffuer och Drichepengh.....	1	1	«
Den 27. dito War der ingen god Sellskab och Storm Weir Gaff Fergeløn	1	«	«
For Øll och Mad i Korsøer	«	1	«
Leiet en Vogen med heste fra Korsøer till Ringsted deraff 9 Ɔ och j skip are 12 β	1	3	12
28. Forterit i Ringsted den Dag och Natt	«	3	«
Wogenlei fra Ringstedt och till Walløe, huor ieg Endelig skulle till Ærlig Welb. mand Christen skiel, Att hand skulle gifue mig bescheden och quitholdelse for tuende Aarsz Kongschatter, Som Christen Persen, Slotzschriffuer paa Riberhuus, Vdj Velb. Hr. Albert sckiels tid haffde Oppeboret, och haffde ydt udj Renteriet, Men den Salig Mandtz arffuinger godhiertig holte osz Quitterit i Kongens Rentekammer for 480 ℔ 3 Ɔ 8 β.			
forterit i Kiøge med mig och Kiøresvenden en Natt.....	«	3	12
Aag mig saa thill Kiøbinghaffn, Thillsammen Nij Sterche mijle gaff hannem med j skp are i Kiøge Kro	1 1/2	2	4

	℔	ŷ	ß
War saa i Kiøbenhaffuen fra den 30. Septbr. till den 14de Octobris och bleff opholdt Dagh fra Dagh formedelst Hr. Hoffmesters Wledighed (!) Som Vell Suaritt och Kom dog iche Nermere, och Rentemesteren Kunde intet giøre der Ved, før di sich Hoffmesterens Ordre, Jeg Suplicerit thill hannem baade om efterladelse jsær Bodtzmenss Verbung, och Postbudtzpenge, Som Var aff Kreffuit nu och iche tilforne, Voris Bye haffde huercken skib eller Bodtzmend, och wj haffde intet gaffn aff Postbud. Jtem igien Suplicerit och Mundeligen Anholdt om Rentens efterladelse, Men alt forgeffuisz. Endelig forhialp hans Handschriffuer saa witt, att det bleff ved Thu Aars Rest aff Byescatt, Som dog Restet mere derfor Vdtgaff j Rosenobbell			
Efter ieg haffde bekommet Her Hoffmesters Zedell paa Summen, ieg schulle Contant Betale, daa Leuerit paa Renteriet den 9. Octobris for Bodtzmendtz, Verbung och Ordinarij Postbud Wdj Resterende Aar efter Quitantz	309	4	«
End for 2 Aars Byeschätter och desz Rente	72	«	«
Giffuit i Renteriet for ieg Endelig Kunde bliffue Quitterit først schrifttelig, saa i alle Restantz Bøggerne Vdeslettes Ald huisz Wahrde Bye war før Anschreffuen, Bode for det, Som Welb. Christen skiel skulle holle osz frij for, Saa och for Kong. May. benaadning efter hans May.s breff, Jtem schulle vere erlediget i alle Bøggerne, Som Absolon hansen med flijd gjorde. Gaff derfor		3	«
Fick dog iche Quitantzen ferdig eller Richtighed derpaa, J huor ofte ieg gick derefter end da 14 Dage, før ieg med Spendering maatte i Viinkielder beuillge dem, som befordrit mig, Koste	2½	«	«
Forteret ellers deroffuer i Kiøbenhaffuen i di 14 Dage Penge Drickepenge till folchene	13	«	«
14. Octobris. Wogenlei fra Kiøbenhaffuen till Kiøge och till Vallee Att giffue den gode mand Relation, Samme Wogen Aag mig Saa till Ringsted War 9 Miill, Wogenlei	2½	℔	12
2½ ℔ och j skp. are		1	«
15. Octobris. Forteret i Kiøge j Natt 3 ŷ, i Ringsted 3 ŷ Wogenlei fra Ringsted till Korsøer War 9 Miill, Wogenlei		2½	«
2½ ℔ och j skp. are		«	3
Laa i Slagels om Natten forteret ½ ℔		«	2
Forteret i Korsøer med Drichepeng till Kiørsvenden		«	1
16. Octobris. Leit fergen Sielf fierde offuer Belt: min Quota Drichepeng		«	2
Forteret i Nyborg en Natt		«	3
Wogenlei till Odense 7 ŷ med Omkost		1	1
17. Octobris. Forteret i Odense en Natt		«	3
Wogenlei till Medellfaer 1½ ℔ och 2 skp. are		1	3

	℔	ŷ	β
Forteret i Medellfaer j Natt 2½ ŷ	«	2	8
Fergepeng offuer med Drickepeng 2 ŷ	«	2	«
Kom mig en forferdelig Knogh och frost paa, Saa ieg med stor Nød Kunde faa en Vogen till Gamst fra Snaghøy, Som ieg gaff 1½ ℔ aff: och Kierde begge hans heste aff. Drengen gaff ieg ½ ŷ	1½	«	8
J Gamst Laa (ieg) 2 Dage offuer och Kunde ingenstedtz Komme offuer Marcken for dyb Snee och Wuerlig, sich endelig j Vogen i ganst, som Aag mig till Holsted, gaff den j Slettdl.	«	4	«
j Vogen fra Holsted till Hiørkier giffuit 3 ŷ	«	3	«
j Vogen fra Hiørkier till Wahrde 3 ŷ	«	3	«
For all Mad och fortering Jmellem Sunden och Wahrde i 4 Natter	1	3	«
Saadan en Mødsommelig Reiszze haffuer ieg haft paa den tid, Som der samme Effterhøst faldt megen Regen, saa det var en megitt Ond Veirlig och gaff for di Aarsagh thill dyr Vogenlei och stacket Reiser om Dagen, och endelig paa min hiemreiszze faldt en Heftig Vinter, att ieg Somme Dage Neppe Kunde Komme 3 miell och Ringere. Dermed forsømmet min Huszholling, och bør min be- talling Aff Byen for min Wmage for 26 Dage, Jeg var Paa samme Reiszze. Jttem er her fallden ellers i dette Aar megen be- suering Paa mig for Byen, Som er med Byschriffuerens Wrichtighedt och hansz Breffue och Beggers Registering. Jttem Lensmanden tiltalte osz ved Ridefogden for Restantz, Huormed bleff suarit, Som Dommen Vduiser, och Om allehaande tilfaldt.			
Koste Papir och Blich	«	4	«
Hoffuitbrudt bliffuer i sin Werd med Anden besuering.			

Tælle vi Hans Nielsens samlede Udgift sammen efter foranstaaende Regnskab, bliver den 432 Rdlr. 3 ℔ 14 β; men deraf vare de 381 Rdlr. resterende Skat. Fradrages denne, kommer hans hele Rejse med Drikkepenge, Fortæring og al anden Udgift paa 51 Rdlr. 3 ℔ 14 β for de 26 Dage, Rejsen varede.

1644.

Regnskabet for ovenstaaende Aar begynder Hans Nielsen den 2den Januar saaledes: »Her Begyndisz itt meget hart Aar med Straffue offuer osz efter den Wtilbørlig Jndfald. Suensken var Nu Indfallden i Landet Och Var osz for Døren«, og han gaar saa videre og fortæller, hvorledes Raadet havde besluttet,

at »Broen skulle Lösziis Att hastig Kunde Optagis.« Han fortæller, hvorledes de bar sig ad med at gøre Broen løs, saa den paa den ene Side kunde bruges, men ogsaa hurtig tages op. Han forklarer, hvorledes de lavede en Portramme af Egetræ, som blev sat paa Broen; men jeg er ikke rigtig klar over den hele Mekanisme efter Hans Nielsens Beskrivelse. Han slutter denne Post med den Bemærkning, at de gave ikke andet end Brændevin i Arbejdsløn.

Endvidere fortæller han, at de mønstrede hver Dag »med stor Mødsommelighed, Jttem Loed ieg støbe en gandske Partij Kuller (Kugler) Att bruge i Nødtzfald, haffde och holte Wacht Dag och Natt.«

Den 14de Januar skriver han følgende: »Under Predicken Kom Allarm, och Lod sig en partj folck Sie mod Lunden, Borgeriet Kom i gewehr daa ved østre Lied vddeelte ieg mit store Horn fuld Krud till Borgerne Som ieg haffde iij (2½) pund vdj Koste 1 Rdlr., 16 skolpd. (Skaalpunt) Bly i Kuller 3 Ʒ, ialt 1 Rdlr. 3 Ʒ « β. Samme Dag bleff Nørholm, Hiebo och Frøstrup Plønderitt Och Nogle vorisz Borgere forfulde dennem paa heste med gewehr.«

Fjenderne, som de saaledes forfulgte, maa ikke have været meget talrige, eftersom Varde Borgerkor kunde slaa dem paa Flugt; men imidlertid maa der være kommet Brev fra den svenske Overkommando, der har givet »Borgeriet« andet at tænke paa; thi den 15de havde de »Menigheden« samlet for at lade dem vide om den store Kontribution, der var paalagt Byen, og, fortsætter Hans Nielsen, »bleff wj der med plagitt, i 3 Dage och Natter fich wi Alldrig Roe derfor.«

Imidlertid var der kommen 3 »Salvaguardi« til Byen, og disse bleve indlagte hos »Maren Ottis«; de maa have været noget forslugne af sig; thi Hans Nielsen skriver, de »war wmættelig och icke wille Nøyes med hendisz øll, Jeg Kunde icke styre dem, før ieg fich dem 4 Kander øll til 12 β.«

Da de her nævnte og følgende Begivenheder kun ere Led i en større Krigs Historie, vil jeg, inden jeg gaar videre, i korte Træk give en Oversigt over Hovedbegivenhederne i det Hele og Store for denne Krigs Vedkommende.

I Slutningen af Aaret 1643 brød den svenske General Torstenson op fra Mähren, uden at man i Danmark anede, at

det var for at angribe os¹⁾. Han søgte ved forstilte Bevægelser at bortlede Opmærksomheden fra, hvad han havde til Hensigt, og kom saa den 6te December til Havelberg, hvor han sammenkaldte sine Officerer, og først her aabenbarede han dem sin sande Hensigt: at føre dem i fede Vinterkvarterer og til et rigt Bytte i Holsten, Slesvig og Jylland. Han lod Kønigsmark blive tilbage i det Hildesheimske for at iagttage Lyneborg og Erkebispnen af Bremen, den danske Prins Fredrik, Kristian den 4des anden Søn. Torstenson gik nu over Havel og delte saa sin Hær i 3 Korpser. Det ene, som bestod af Rytteri, førte han selv over Printzwold, og det andet, som ligeledes bestod af Rytteri, førte Generalmajor Wittenberg over Perleberg; Infanteriet under Carl Gustav Wrangel kom bagefter. Artilleriet førtes paa Elben fra Havelberg til Demitz, hvorfra det grove Skyts gik til Wismar for at udskibes til Armeen. Opbrudet fra Mähren skete i Oktober, og den 11te December samledes Rytteriet i Ratzeborg, den 14de toge de Segeberg, derefter Kiel; Itzehoe faldt den 17de, og Røndsborg overgav sig til Generalmajor Wrangel uden Modstand Juleaften. Paa Glückstad og Krempe nær var nu hele Holsten og Slesvig lige til Kolding Bro i Svenskens Vold. Hertugen af Holsten, Frederik den 3die, sluttede Forlig med de Svenske paa temmelig haarde Vilkaar, og Torstenson fordelte nu Regimenterne omkring i de erobrede Lande. Oberst Douglass fik saaledes Haderslevhus Amt til Kvarter med Ordre til at berede Vejen dybere ind i Landet.

Efter en Vedtegning i Tingbogen i Ribe »komb d. 18de Decbr. onde Tidender, at Suensckens Folk var for hand«, men de kom dog først den 10de Januar (Raadstueprotokol for 1646), og de første vare et Korps af Wittenbergs Ryttere, anførte af Generalmajoren selv. Han blev imidlertid kun 1½ Dag i Ribe, saa rejste han tilbage til Haderslev og overlod, i det mindste delvis, Kommandoen til Ritmester Bronelle, der efter 14 Dages Forløb rejste til Varde. Da man kan spore denne Herres Meriter baade i Ribe og Varde, skal jeg dvæle lidt

¹⁾ Det faldt ikke Kristian den 4de ind, at Fredsbrudet kunde komme uforvarende, som en Tyv om Natten; han ventede, at hvis der skete noget, maatte der i hvert Fald gaa en ordentlig Krigserklæring forud i rette Tid. (Fredericia: Danmarks ydre politiske Historie fra 1629—1660, Pag. 359.)

længere ved^z ham, saa meget mere som Regnskaberne ikke videre omtale ham. Følgende er derfor et Uddrag af Ribe Raadstueprotokol fra 1647 (efter P. Adler) og Tingbogen for Varde Byting 1648. Efter førstnævnte Raadstueprotokol klager vedkommende Ritmesters Vært, Købmand P. Pallesen, i følgende Ord: »Anlangendis den suensche Ritmesters hold och Indquartering, som ieg fattige Mand haffuer holdt och vdstanden medt allerstørste Livsfare, Ombkostning, Schade och Besuering, det sig en hver erlig Mand, som slig Folch haffuer haft inden Døre, nochsommelig haffuer erfaret. 1644 d. 10de Jan. bleff mig Peder Pallesen indquarteret aff velvise Borgmester och Raad udi Ribe Retmester Bronel aff suenschens Folch medt hans Frue, Børn, Pige sambt 22 Personer och 26 Heste, och var for^{ne} Folch hosz mig fulde 13 Dage och paa den 14de for Reiste, kostet mig omedlertid, som følger. Først fordrach Ritmesteren medt sine Giester mig fra aff mit Brøllups Øll 9 Tønder, huer Tønde werdt 4 Rixdl., noch fordrach Folchene hosz mig 6 Thønder Øll, huer Tønde 2 Rdlr., 1 Oxhoffuit Vin for 20 Rdlr., 10 Kdr. fransch Brendevin, som de fordrach her i Huset och som de bekom med sig i flasch-fuorderret paa Reisen til Warde, Kanden 6 Mk., er 10 Rdlr. 16 Tønder Haffre 7 Mk. Tønden. 22 Personers Kost i for^{ne} 14 Dage, huer Person om Wgen 1 Rdlr., och er Ritmesters och hans Frues Kost iche beregnet, fordrochen hosz mig udi Tobach¹⁾ 1 Rdlr., noch paalagde han mig, at ieg maatte forschaffe hans Knegt en Reise-Kiortel, som ieg betalte Hans Kiærgaard for 4 Rdlr., noch maatte ieg efter hans Befaling fly hans Koche-Pige Hollandtz Rye till en schørdt, koste 3 Rdlr., noch tog han mig min beste Vognhest fra, kostet mig første Kiøb 32 Rdlr., saa ochsaa tog han min Paszgænger, koste mig 16 Rdlr., noch tog han med samme Ganger Bidzel, Sadel och desz tilbehøring Tøi werdt 4 Rdlr., noch maatte ieg schaffe Hans Frue 1 Paar silche Strømper, koste 5 Rdlr., noch min beste Lagen, som di laa paa, tog hun derforuden med sig, der hun reiste bort, werdt 10 Rixd., noch min beste Pudisuorde²⁾ (Pudevaar) tog Fruen medt sig, werdt 18 Rixdl., noch tog Fruen fra mig en

1) Den Gang sagde man ikke at »ryge«, men at »drikke« Tobak.

2) Dette var ikke blot det tomme Vaar, men Betegnelsen for et fyldt Pudevaar, altsaa nærmest, hvad vi kalde en Pude.

Simphoni¹⁾ werdt 6 Rdlr., noch forteret han medt sine Heste, emedlertid han var her, med huis de med dennem førede 4 Fag Merschhø, fagen 10 Rdlr., beløber saa tilsammen in Summa 279 Rdlr. 4 K. «

Peder Pallesen stod sig ikke rigtig godt med sine Medborgere, saa han fik ingen Erstatning for sit Udlæg; man beskyldte ham endog for at have faaet Korn og anden god Vare af Ritmesteren til Gengæld. Dette paastaar han nu imidlertid selv er den rene Løgn og Bagvaskelse, og hans Modstandere synes heller ikke at kunne bevise deres Udsagn.

I Tingbogen for Varde Byting 1648 lader Raadmand Jacob Jensen indstævne et Vidne Karen Jepsdatter, M. Johan Badschers i Varde, angaaende hvad han havde mistet i Fejdens Tid, og hun vidner da, at »Hun tiendte till Jacob Jensens Anno 1644 den thiid Suenschens Krigsfolch kom hid till Byenn, och der bleff en Ritmester wed Naffn Christoffer Brunelle indquartieret vdj for^{ne} Jacob Jensens Husz met noget offuer 30 Heste och Hosz Sig haffuende Folck, Huilcke Sig straxs bemegtiget Hansz gandscke Husz och gaard, intedt vndtagen, och de forterrede, Ødde och fratog Hannem, Huis i gaarden och Hussene Fandtisz, saa Hand Alldiellis intedt beholldt aff allt det, dj wille Haffue i nogen maader, och i Synderlighed war Hinde Witterligt, Hand icke det ringeste beholldt som Skippe Korren aff alldt, Huisz paa Hansz Lofft eller i laden Haffde, at finden det io bort thog och paa Heste och folck Forterede, och iche Heller Hand Sitt Husz war nogett mechtig i nogen maader.« Det samme vidne flere andre indkaldte Vidner, og et derpaa indkaldt Stokkenævn paa 24 Mand bekræfter Vidnernes Udsagn. Denne Mand, Brunnelle, maa altsaa flere Gange have ligget i Varde; thi den 1ste Juli 1644 beretter Hans Nielsen, at han kom fra Ribe til Varde og tog ind hos ham, og Hensigten med hans Komme den Gang var at afværge Oberst Slebusk's Plyndring.

Vende vi nu tilbage til Krigen i Almindelighed, da er der i Februar sket det for Danmark skæbnsvangre Forræderi, at Englænderen Marcus Whitte, hvem Kristian den 4de havde givet Overbefalingen over en Flotille af Pramme og Galejer for at beskytte Romø, Sylt og de andre Øer, uden videre over-

¹⁾ Vistnok et musikalsk Instrument.

giver hele Flotillen til Svenskerne og træder selv i svensk Tjeneste. Følgen blev saa den, at Vesterhavssøerne faldt i Fjendens Hænder, og den fjendtlige Hær havde nu sikret sig Samfærdsel med Hamborg, Holland o. s. v.; dog forstyrrede danske Krydsere af og til denne Forbindelse. I Marts tog saaledes nævnte Krydsere 40 svenske Skibe under List. Ovennævnte Marcus Whitte, der senere opholdt sig paa sidstnævnte Ø, blev her tilligemed hele Besætningen fanget af et Parti Danske, 500 Mand stærkt, under Oberstløjtnant Buchwald, der ogsaa ved denne Lejlighed generobrede de fleste af de Galejer, som vare forraadte af Marcus Whitte. Fangerne førtes til Glückstad, hvor Whitte i Følge kongelig Befaling som Forræder blev hængt ved Blokhuset den 25de April.

Mod Slutningen af April kom langs Vestkysten en Flaade paa 36 Skibe ¹⁾, udrustet i Holland for svensk Regning, særlig Købmand Louis von Geers, og anført af Martin Thayssen, senere adlet under Navnet Ankerhjelm. Hensigten med denne Flaade var at gaa nord om Skagen og saa trække de Skibe til sig, som Svenskerne havde samlet i Aalborg og Aarhus, og derpaa hjælpe Thorstenson med at angribe Fyn. Wrangel havde nemlig allerede i Januar Maaned besat Vendsyssel efter at have slaæet de der forsamlede Bønder. Ovennævnte Plan forstyrrede imidlertid Kong Kristian, idet han uformodet viste sig i Vesterhavet med 9 Skibe og tvang Thayssen til at samle sin Flaade i Lister-Havn, og efter to Træfninger den 15de og 24de—25de Maj nødte han ham til at vende tilbage til Holland for at udbedre og komplettere.

Hvem der i denne Tid er Kommandant paa Riberhus, hersker der ikke fuld Enighed om. Terpager nævner en Kaptajn Holla, Adler mener Kaptajn Duglas.

I Varde laa det Horn'ske Regiment og Oberstløjtnant Israell Isachsen fra den 24de Januar til den 20de Juni, og paa Nørholm laa Oberstløjtnant Alexander Rothwein. Paa Nørholm boede den Gang Velb. Iffuer Wind, Ridder og Rigens Raad samt Lensmand til Dallund Kloster. Rothweins Ophold her gav Anledning til en længere Sag og Trætte, efter at Svenskerne havde forladt Landet, idet Lauritz Baggesen, en af de største Købmænd og Studehandlere i Ribe, købte 55 Øxne

¹⁾ Adler 1836 Pag. 20.

af den samme Rothwein for Spotpris, efter Oberstens Kvittering 12 Rdlr. for Parret og efter Iffuer Winds Paastand ikke mere end 10 Rdlr. for Parret, medens Studene det Aar i Holland kostede fra 40 til 46 »Stück von Achten« (hollandsk Benæv- nelse for Pjaster, c. 56 Skilling lybsk). Iffuer Wind fordrer nu, at Lauritz Baggesen skal betale ham efter, hvad Studene den Gang kostede i Holland med Fradrag af, hvad han havde betalt Obl. Rothwein. Iffuer Wind beskylder ham endogsaa for i Forstaaelse med Fjenden at have bortført Gaardens Køer og Faar, ladet fiske i dens Damme og Grave og andet mere. Lauritz Baggesen nægter vel en hel Del, men efter at Rigens Raad to Gange havde afgivet Erklæring i Sagen, dømte Ribe Raadstueret, at L. Baggesen skulde betale 220 Rdlr. og 2 Køer som Erstatning.¹⁾

Ogsaa Fru Ida Gjõe til »Lindberregaard« anklager L. Baggesen for det samme. Den Mand, som har det værste Rygte paa sig for Plyndring og Rov, er imidlertid Oberst Schlebusch eller Slebusk, der ogsaa har strejfet om i Vest- jylland i Sommeren 1644. I Juni Maaned laa han i Birkelev (halvanden Mil syd for Ribe i Vodder Sogn); her plyndrede han og tog alle de Stude, han kunde. Denne Gang fik han dog alligevel ikke stor Glæde af sit Rov; thi efter Slanges Beretning overfaldt Bønderne i Kaltenkirchen og Ulzburg²⁾ ham, fratog ham alle 400 Stude og nedsablede de 50 Ryttere, der ledsagede dem, medens Obersten selv med Nød og næppe reddede Livet. En anden Gang mistede han sin Rejsevoغن med alt dens Indhold.

I det hele laa her i den Tid mange hollandske Opkjøbere, som gjorde store Forretninger med Svenskerne om alt det røvede Kvæg, særlig Stude; men Tingbøgerne og Raadstue- protokollerne vise ogsaa tilstrækkelig, at ikke faa af vore egne vare ganske godt med. Af hollandske Købmænd nævnes særlig Jocum van Leiden, der hidførte fra Holland »Saddeler, Pistoler, Degener (Kaarder) och andet Rytter-Fornødenhed,

¹⁾ Da Rothwein næste Aar truede med atter at gæste Nørholm, flygtede hele Tjenerskabet »formedelst han dette Kvarter megtigt hafde truet og vndsagt.«

²⁾ Holstenske Byer. Indbyggerne kaldte man »freie Knechte«. Sven- skerne hadede dem saa meget, at naar de kunde faa fat paa dem, bleve de radbrækkede fraoven og nedad, og Anførerne bleve spiddede.

item Viin, Speceri, item udført Øxen och Andet, hand her i Landet sig haffuer tilforhandlet.«

I Juli Maaned trak Torstenson sine Tropper sammen ved Rendsborg for at kunne møde Gallas, der skulde komme Danmark til Undsætning; kun paa Riberhus og Haderslevhus lod han Besætningen blive tilbage, hvilket jo noksom beviser, at det var hans Agt at komme tilbage. Særlig var det af stor Vigtighed for ham at kunne holde Ribe, som den Gang var Hovedhavnen for Vestkysten, og hvorhen Tropperne let kunde overskibes fra det bremiske, der var i Svenskens Magt. Her kunde han ogsaa nemt faa Hjælp og Tilførsel fra Holland. Svenskerne havde da ogsaa udbedret Fæstningsværkerne om Slottet i de 30 Uger, de havde haft det i deres Vold. Besætningen var vistnok betydelig, og de røvede Kostbarheder vare for største Delen gemte bag Slottets Mure. Men i Danmark havde man tænkt paa at tage de ovennævnte Slotte tilbage, allerede inden Torstenson gik syd paa. Den Hær, man i den Henseende havde udrustet, anførtes af Grev Christian Ranzau til Breitenburg, kongelig General-Krigs-Commissarius. Denne Befrielseshær kaldes almindelig i Tingbøgerne »den holstensche Armee«. Rytteriet anførtes af Jochum von Deberen. Naar Adler nævner Israel Isachsen som Befalingsmand paa Flotillen, der støttede Angrebet, maa det vist bero paa en Fejltagelse, da denne efter Varde-Regnskaberne anføres som Officer i den svenske Hær, hørende til Staben ved det Horn'ske, 9 Kompagnier stærke Regiment.

Slottet blev saa angrebet baade fra Skibene og Byen, man havde hisset Kanoner op i Domkirkens Taarn, og efter nogle Dages (Terpager siger 14, Adler mener 4) Bombardement faldt Slottet i Hænderne paa Ranzau, der saa gik løs paa Haderslevhus, som allerede erobredes den 6te September. For Resten var det næsten hip som hap, hvem der huserede, for de danske Befriere gave ikke de svenske meget efter, naar det gjaldt om at »redde« et og andet. Jeg skal blot nævne et Eksempel af de mange. Mads Jensen fra Ringkøbing havde en Gaard i Ribe, og endnu mens Belejringen af Slottet stod paa, tog Ritmester Jochum v. Deberen 106 Øxne fra ham, hvilke han lod drive over til Fyn tillige med 2 Heste og en Oxe fra en anden Stald. Samtidig trængte Deberens Ryttere ind i Mads Jensens »Lusamente og Gewaldigen fratog hannem en Silche-Bardyrret

Sengklæder, som laa paa hans Seng, 4 flamsche Haanddisch-blader, 1 Sølschee, 1 Sølf-Stob, 4 Alen brun Klede, nogle af hans Liff-Kleder och Leikleder, 7 flamske Tapeter, 2 Tønder hollandsche Kauringer, (som) de opsloge och fylte deres Lommer fulde af, wdtappet for hannem Viin och Mumme, tog ogsaa fra hannem en Parthi Tobach, och huis de icke kunde driche af i Husen, loed de vdbere i Kander och Spande och tog Nøglerne fra hannem til Kielderen, och gjorde ham en drøfelig Gewold och schade.« I et andet Hus i Ribe, hvor han havde Varer, kom nogle Ryttere fra det samme »Kumpeni« og fratog ham »en stuer Parthi hollandsche Sødmielchs-Oste, som de vdbare i Seche-Tal, nogle Topper Sucher, Peber, Risengryn« og meget mere. Som sagt, Vestjyderne kunde have sagt: Gud fri os fra vore Venner o. s. v.; thi saadanne Historier som før nævnt haves i Snesetal.

Fjenden var rigtignok borte, men kun for en Tid. Da Torstenson naaede Blekede i Hannover og havde forstærket sig med Königsmarks Korps, sendte han sidst i September 2000 Ryttere og 500 Fodfolk mod Danmark, anførte af Helmuth Wrangel, hvem Tyskerne kaldte »der tolle Wrangel« paa Grund af hans Vildhed; han var slet ikke beslægtet med de svenske Wrangeler, men var en Tysker af Fødsel. Plyndrende og røvende drog han nu op gennem Hertugdømmerne, og samtidig hermed havde den svenske Flaade under Carl August Wrangel forenet sig med den hollandske under Thaysen, der, som før nævnt, nu var adlet under Navnet Ankerhjelm, og disse forenede Flaader sloge nu den danske under Pros Mundt den 13de Oktober. Helmuth Wrangels Korps blev saa yderligere forstærket med Soldater fra de forenede Flaader, og i Forbindelse med dem erobrede han Femern. Da Ankerhjelm kort efter vendte tilbage til Holland, landsatte han alle sine Landtropper og lod dem støde til Wrangel¹⁾. Denne Forstærkning satte ham i Stand til at tage Haderslev Slot efter 4 Dages Belejring og Riberhus vistnok uden Modstand. Sidstnævnte Sted indlagde han en stærk Besætning under Oberstløjtnant Mortaigne, og fra Ribe drog han saa til Randers, hvor han opkastede en forskanset Lejr. Dette er sandsynligvis sket i Begyndelsen og Midten af November Maaned. Fra to

¹⁾ Efter Adler 1836, Pag. 45.

Sider samles nu den danske Hær for at undsætte Jylland. Under Anførsel af Rigets Marsk, Anders Bilde, samles en Del af de Tropper, der om Sommeren havde ligget i Skaane, forstærket med nogle Regimenter fra Fyn, i en forskanset Lejr ved Snoghøj. Fra den anden Side kom Erkebiskoppen af Bremen, Prins Fredrik til Danmark, hvem Kongen havde udnævnt til Generalissimus for Holsten, med 4000 Mand dels fra Bremen, dels fra Holsten og stødte til Lejren ved Snoghøj, hvorfra han saa med c. 11,000 Mand drog mod Ribe. Efter en anden Beretning skulde han være dragen lige fra Rendsborg mod Riberhus. Nu begyndte der en voldsom Kamp om Slottet; den 27de December faldt Obl. Steinberger i Løbegravene, en af de dygtigste Officerer i den danske Hær; men den 30te December toges Slottet med Storm, og Mortaigne med hele Besætningen blev nedsablet¹⁾. At Hertug Fredriks Folk eller Bispens Folk, som de ogsaa kaldtes, ikke altid forstod at skelne mit fra dit, maatte man bekende baade i Ribe og Varde. Medens Bisp Fredriks Folk stormede og indtog Riberhus, laa Marsken Anders Bilde ved Kolding med den anden Halvdel af Hæren for at iagttage Wrangel, at denne ikke skulde falde Prins Fredrik i Ryggen. Dette sidste vilde ogsaa være sket, havde Wrangel i Tide faaet Underretning om Angrebet paa Riberhus; thi da han fik Underretningen, brød han straks op fra Lejren ved Randers for at komme Mortaigne til Hjælp; men da han paa Vejen hørte om Slottets Fald, vendte han om og drog tilbage til Lejren. Efter at have indtaget Riberhus drog Prins Fredrik tilbage og forenede sig med Marsken, og krigslysten, som han var, søgte han at overtale denne til i Forening med sig at gaa løs paa Wrangel. Først skulde man forsøge paa at lokke ham ud, og hvis dette ikke lykkedes, skulde man tage Tyren ved Hornene og angribe ham, hvor han laa. Dette turde imidlertid Marsken ikke indlade sig paa; det var alt for voveligt, sagde han, og trak sig med sin Hær over til Fyn. Rasende over en saadan Forsagthed forlod Prins Fredrik Armeen, rejste saa til København og derfra til Glückstad.

¹⁾ Disse Tidsbestemmelser ere efter den af Adler benyttede »glückstadske Dagbog«. Slange sætter Begivenhederne til Januar, og Terpager sætter endog Mortaignes Besættelse til Januar. Svenskerne havde den Gang haft Riberhus i 6 Uger.

Aldrig saa snart erfarede Wrangel, at der var Uenighed mellem Marsken og Prinsen, og at den første havde trukket sig tilbage til Fyn, førend han i en Fart brød op med den største Del af sin Hær og ilede ad Holsten til. Da han ogsaa paa denne Tur har gæstet Ribe, maa han have valgt de vestlige Veje til Marschen syd paa. Da han nærmede sig Byen, trak Levningerne af Prins Fredriks Hær sig tilbage og skiltes ad, medens Wrangel fortsatte sin Marsch til Altona. Efter at han her havde provianteret sin Hær fra Hamborg af, drog han atter paa Krigsstien, slog flere Afdelinger af den danske Hær under Bauer og Ahlefeldt, erobrede de Skanser, der skulde dække Ditmarsken, og huserede der paa det frygteligste i Marts Maaned. Derpaa belejrede han Rendsborg efter flere Gange forgæves at have stormet Byen, og herfra udsendte han saa Strejfkolonner for at udskrive Proviant. Først gik det nærmest ud over Eiderstedt; men senere maatte det nordlige Slesvig og Jylland for største Delen underholde Svenskerhæren. Saaledes var Ritmester Lucas af Wrangels Regiment i Ribe i Juni Maaned med 50 Ryttere; disse sidste bleve saa holdende udenfor Byen ved Lustrup, hvor den rekvirerede Proviant hensesndtes. Ogsaa Varde maatte i denne Tid skatte til »der tolle Wrangel«, og en vis Niels Juell agtede at sejle med en Saltskude fra Hjerting for at overbringe Skatten i Wrangels Hænder.

Den, der egentlig forestod Udskrivningerne i Ribe- og Vardeegnen, var Oberst Sebastian von Rothenburg, om hvem Ribe Tingbøgerne melde, at han »haffde Riberhusz leen under Comando och Contribution« (Tingbogen for 1646). Vel søgte Rigsmarsken Anders Bilde at afskære Wrangel Tilførslen fra Jylland. Med to Regimenter gik han atter fra Fyn over til Jylland og slog den svenske Oberst Würzburg ved Kolding, og Slange beretter, at dette var den sidste Træfning i hele Krigen; men naar Baden saa fortæller, at efter den Tid havde Jylland Ro, og ingen Fjende eller fjendtligt Foretagende spurgtes siden i denne Provins, da viser dette hans Ukendskab til, hvad Kæmnerregnskaberne og Tingbøgerne i Varde og Ribe kunne fortælle om den Ting.

Vel blev der under 7de August skrevet til de kommanderende Generaler og Admiraler baade paa dansk og svensk Side om at standse Fjendtlighederne, og skønt Freden til

Brømsebro undertegnedes den 13de August, vedblev Fjenderne dog at husere i Jylland over en Maaned efter denne Tid. Rigtignok kunde Wrangel ikke længere vedblive at belejre Rendsborg; men han hævede kun Belejringen for at gaa nord paa og aflægge Jylland et sidste Besøg ¹⁾ og forsyne sig med Levnedsmidler og Penge til Rejsen. I Slutningen af August brød ét Korps over Kolding ind paa Østsiden af Landet, og den 1ste September viste den noksom berygtede Oberst Slebusch sig i Nørvang Herred; han »drog med di østre Veje Røffuet och fra mange gott Folch plynderet Heste och Øxen«, men paa en Gang trak han sig vester paa; da disse Tidender kom til Nørholm, flygtede alle Folkene fra Gaarden, da det blev fortalt, at Alex. v. Rothwein var med, og ham ønskede de ikke oftere at stifte Bekendtskab med.

Samtidig hermed trængte ogsaa et Korps frem gennem Vestjylland under Oberstl. Sebastian v. Rothenburg. Den 2den September kom han til Ribe, og Slotsskriveren Jørgen Pedersen flygtede i største Skynding og mange med ham; thi Rothenburgs pludselige Ankomst fremkaldte den største Angst og Forvirring. Allerede den 4de September afsendte han ikke mindre end 4 Kompagnier til Varde og fordrede baade Mel og Øl og Penge oven i Købet af Borgmester og Raad; i modsat Fald truede han med Exekution. Samtidig udsendtes Ryttere rundt omkring paa Landet for at kræve Skat, men uagtet denne blev betalt, for at Landet skulde blive »quit och fri for Brand och Plønderi«, slap Bønderne dog ikke fri; thi »foruden sligh Bekostning bleff mange Erligh Adeles Goedtz och fra Borger och Bønder fra plønderet Heste, Hopper, Øxen, Kiør for nogle Tusinde Daler her i Landet, saa Suenschens Folch var aldrig grummere end i samme Indfald.«

Da Slebusch forlod Nørvang Herred og drog vester paa, var det navnlig for at husere i Skads Herred, særlig var det Tjæreborg Sogn og Krogsgaard, det gik ud over; thi som der skrives: »Af for^{ne} Slebusz hanz Parthi bleff plyndret i een Dag aff Tjæreborg Sogn og Krogsgaard mere end 30 Heste och Hopper.« Ogsaa Varde gæstede han paa samme Tur, hvilket vil fremgaa af det følgende, og skønt Steffen Nielsen, der skulde se at holde ham borte, havde tøvet for længe, fik

¹⁾ Adler 1836 Pag. 54. (Ribe Domprotokol 1634—51.)

man ham dog til at rejse igen, imod at han og hans Ryttere fik 4 Tønder Øl, hvilket jo maa kaldes godt sluppen.

Saavidt jeg kan skønne, rejste den sidste Svensker fra Varde den 22de September, nemlig Fændrik Gieyer med 4 Dragoner. Fændriken kørte med Hans Nielsen, der ogsaa skulde til Ribe, hidkaldt af »Commissarierne«, og da han maatte opholde sig her i 3 Dage, til »Suenschens Macht medt Wrangell var affdragen«, maa Svenskerne altsaa have forladt Byen den 25de eller 26de September, hvilket ogsaa passer med, hvad Slange beretter, at den 30te September var den sidste svenske Soldat ude over den holstenske Grænse.

Hele denne Krig eller dog i det mindste den sidste Del af samme, hvor Fjenden ikke evnede at besætte det Land, hvori han huserede, fik af den Grund noget ejendommeligt ved sig. Det var mere som plyndrende Hobe end som virkelige Krigsafdelinger, Fjenden drog gennem Landet, ofte tæt forbi eller imellem danske Korpsere, der vare Fjendens ti Gange overlegne, men næsten altid med en Dristighed uden Lige.

Vi vende nu tilbage til Vardes engere Historie og Forhold under denne Krig efter Uddrag af Regnskaber og Raadstueprotokoller.

Den Kontribution, der var Tale om, da vi før slap Vardes Historie, er den samme, som ogsaa Raadstueprotokollen nævner, nemlig 1700 Rdlr. paa 3 Dage. Den 19de Januar skriver Hans Nielsen, at alt det, han kunde opsamle af »Borgeriet till at fuldgiøre 1700 Rdlr. Contribution med, det ehr Løueret fra mig«, og hvor vi kunde faa at laane »aff dem, formue haffde, derpaa haffr ieg forskreffuen mig med andre att betale.« Summen skaffede de jo da, og Steffen Nielsen fik saa Pengene at rejse til Ribe med.

Den 23de Januar kom Oberst Horns Regiment til Varde Och den 24de kom Oberstløjtnant Jsraell Jsachsen og tog sit Kvarter i Hans Nielsens Hus, med ham selv var der 23 Personer og 23 Heste; men det blev ikke ved denne Flok; thi, skriver Hans Nielsen, »han Tog saa efterhaanden flere folck an, och alle maatte først Spiszis hos mig, aff min fattigdom, Saa i min Husz Aff hannem med sine Ritmestere och Officerer Giester och daglig folck bleff forteret thill den 20de Junij, hand Reiste herfra, Maaltider Mad 10,027.« Ingen Dag gik hen, skriver han, undtagen de drak »en god tønde øll«, og det

blev 154 Tønder Øl og »7 støcher Viin«, der var kjøbt i Ribe for 198 Rdlr. Dernæst brugte de for 3, 4 ja sommetider for 5 Rdlr. Speceri om Ugen og en Kande Brændevin hver Dag i det mindste, og Brændevinen kostede 24 β Kanden; desuden fik de 40 Ørte¹⁾ Rug til Brød og 48 Ørte Malt, hvoraf de selv bryggede deres Øl, ligesom de kejserlige gjorde 1628—29. Saa fik de Humle, men hvor meget omtales ikke, og hver Skæppe Humle betaltes med en Sletdaler eller 4 ₤, og Hans Nielsen føjer videre til: »Salt och Ediche och fisek var dyre, och Edich verst att bekomme, Lod hente fra Ribe i Tønder och Andenstedtsz.« I det hele blev det saa, skriver han, at der »holtis statteligt Taffel dagligdags, det gik vd paa osz, som skulde tillade, medens det var dem, som spenderede.«

Foruden Udgiften ved denne Indkvartering mistede Hans Nielsen 4 Heste, som han vurderede til 120 Rdlr., saa mistede han alt sit Hø med Avling: 30 Tdr. Havre, alt Halmfoder, som var i Behold i Januar Maaned. Endvidere mistede han efter sin egen Opgivelse i Regnskabet alle sine Klæder, Støvler, Sko og Hatte og Sengeklæder. »Jttem«, skriver han, »mistede jeg: Kaaber (Kobber), Thin, Kierter (Lys), Kister brutt och Jern; forbrugt Wogen och Hestethøj, Jern Redskaber«, og alt, hvad Svenskens Folk vilde have, toge de, saa der ofte intet blev tilbage. Oven i Købet maatte Hans Nielsen skaffe Jærn til Oberstens Rustvogn og meget mere, saa meget, slutter han, at det vil blive umuligt at tegne op altsammen; men han antegner det til Efterkommerne »till en Memorial«.

Saa lod han sætte en Cortogar²⁾ paa Torvet, hvortil Hans Nielsen maatte ofre 590 Søm; saa maatte han levere Obersten 2000 Søm til hans Hestekrybber; sidstnævnte Søm tog Hans Nielsen imidlertid intet for eller med andre Ord, han skrev dem ikke paa Byens Regning, da det var inden Kvarter; men derimod maatte han bekoste et »Vachthusz«, hvortil han alene brugte 200 Søm; det satte han paa Regning for 3 ₤ 4 β.

Israell Isachsen, den førnævnte Oberstløjtnant, laa saa her til den 19de Juni, da han »med sin Regiment Reuter opbreckt herfra«, skriver Hans Nielsen.

Da han rejste bort, efterlod han en af sine Ryttere, som

1) 1 Ørte = 10 Skpr.

2) Hovedvagt (corps de garde).

var gift, tilligemed en Dreng og 2 Heste som »Salvaguardij«; men saa kom her den 5te Juli 1 Dreng og 2 Heste til, hvilke 4 Heste og 4 Personer bleve liggende hos Hans Nielsen til den 15de Juli, da »Armeen bleff attvarett att Rycke aff Landitt«, slutter Hans Nielsen, der ikke blot maatte fore dem i 29 Dage, men ogsaa maatte »vdtfetallie« (forsyne med Mad) dem for 2 Dage, da de brød op; det hele satte han til 21 Rdlr. 3 g .

Den 20de Juni lejede han »Jens Buntmager« i Borger-skabets Nærværelse til paa Byens Vegne at gaa med Brev til Gregers Lauridsen, »Ridefoget i Lundenisz Lehn«, for at faa Kundskab om, naar »dj Tropper Maseret (marcherede) hidt aff Norden.«

Den 28de Juni blev Hans Bertelsen lejet for at gaa til Skiernbro og skaffe Besked fra Gregers Lauridsen om, naar Slebuskis Parti skulde komme, og hvad Vej de gik, og han laa saa dernede paa 5te Dag for at faa Besked, hvad der kostede 4 g 8 β .

Samme Dag kom Johannes Meisnerus med Torstensens Skrivelse og Befaling, »att alle Guarnisoner skulle forklare och skriftlig giffue alle dierisz Vdgiffter till Regimenterne.« I Anledning heraf rejste saa Hans Nielsen selv til Ribe for at tale med Oberstløjtnanten samme Aften; men da han kom i Nærheden af Ribe, mødte han Manden og fulgtes med ham tilbage til Varde. Oberstløjtnanten tog ind i Hans Nielsens Hus, hvor Borgmestre og Raad maatte samles »och giffue ham Skriftlig beuisz paa Contribution, och drack hand Saa en sterck ruus med dennem«, skriver Hans Nielsen med den Tilføjelse, at de »Fordrack 10 Støbken Viin, Som Koste mig huer Støbken j Rdlr.«, og saa slutter han med, at han »Bleff der foruden wbillig offrfalden af Samme Meisner«.

Den 1ste Juli kom Ritmester Brunnell til Varde fra Ribe og tog med Vogne og Ryttere ind i Hans Nielsens Hus. Han fortalte, at han skulde være her i Byen for at afværge Slebuskis Plyndring. Denne Ritmester holdt meget af Koldskaal, fortæller Hans Nielsen. Han tilligemed Rytterne »drach i Kaaldskalle 3 støbken Viin, 2 g Sucker och 12 Kander øll«; alt dette sætter Hans Nielsen til 3 Rdlr. 4 β iberegnet den Kancl, de brugte til Koldskaalen.

Det var imidlertid ikke nok med, at Hans Nielsen maatte bespise dem, som boede hos ham, men han maatte ogsaa,

maaske som Borgmester, bespise dem, som laa andre Steder; thi paa samme Tid som Ritmesteren spiste ved hans eget Bord, gjorde Regiments »Quartiermester« Gilde i Ane Nielsdatters Hus, og dertil maatte Hans Nielsen levere 2 Flasker Vin, og hver Flaske tog 3 Potter, bemærker han; desuden maatte han levere 4 Kander Øl.

Hvad man længe havde frygtet, indtraf nu: Slebusk kom til Byen den 3dje Juli og tog ind hos Raadmand Stephen Nielsen; da Hans Nielsen samtidig hermed betaler et Bud 1 $\text{Rd}.$ 4 $\text{B}.$ for at løbe til Skjern Bro, antager jeg, det er for at give Melding til Ridefogden paa Lundenæs angaaende den ubehagelige Person, som nu gæstede Varde.

Det synes imidlertid, som Slebusk foreløbig kom alene; thi først den 11te Juli bemærker Hans Nielsen i Regnskabet, at der kom en af Slebusks Korporaler med 6 Heste, hvortil han forlangte og fik 6 Skæpper Rug hos Hans Nielsen, hvor Korporalen var taget ind. Men det var det mindste med Hestene; det var værre med Korporalen selv; thi næppe var han kommen inden for Døren hos førnævnte Hans Nielsen, før han »Flux Bød giester och fih 6 Molter Mad, 3 Kander Viin, 18 Kander øll«, der i det hele beløb sig til 2 Rdlr. 4 $\text{R}.$ 6 $\text{B}.$ efter Værtens Beregning.

Midt under alt dette kommer saa den 24de Juli »Ritmester Eulenbergh« fra Ribe og søgte straks op til Hans Niensens Hus med 6 Ryttere og krævede Skat »for Ob: Lutenant her i Byen och for alle Ritmesterne«, skriver Hans Nielsen. Han vilde ogsaa have Koldskaal tillige med »medhaffuende Ryttere och giester, der fih 6 Kander Viin, Sucker Och Vrter till Kaaldskaalle och øll, Efftersom Byen skulle holde hannem frij«; men det kostede Hans Nielsen 3 Rdlr., og det var ikke det værste, for bagefter dette maatte hele Raadet straks med Hr. Eulenberg til Ribe, hvor de efter Hans Niensens Bemærkning »bleff Affördritt en wmuellig Skatt.«

Man skulde nu efter alt dette synes, Vardenserne havde nok med at passe deres egen Sag; men desuagtet blev det bestemt, at 11 Ungkarle skulde sendes til Ribe at holde Vagt; de bleve, som Hans Nielsen skriver, »udmunterett med gewehre, Krud och Lunte, Saa bleff dem och Leueret huer 7 $\text{R}.$: Och den Dag, di drogh hen, huer till Drichepenge j $\text{R}.$, och der di kom igien huer j $\text{R}.$ « Det synes altsaa, som om de paa

egen Kost har maattet holde Vagt. Da der i Regnskabet tilføjes, at der blev leveret »Peder Lauridsen dieresz Anfordrer, for att fly dem fort, j Rdlr.«, kan man se, at Fordringen er udgaaet fra Ribe, og at Budet skulde have dem med tilbage.

Den 24de August blev Lauritz Bagger udsikkert med Proviant til »Kong. May. folck i Ribe paa Byens Vegne: Nømbliq 500 Brød, Smør, Slachter Nød etc.«

Den 10de September kom Lensmanden fra Riberhus selv til Varde og boede selv femte hos Hans Nielsen, hvorfra han sendte Skrivelser ud til Ribe og Hebo, som Peder Bruun maatte besørge paa Hans Nielsens eller rettere paa Byens Regning. Efter at Lensmanden havde boet hos Hans Nielsen i 2 Dage, fik han hans Vogn til Lyne Kirke, hvorover denne beklager sig, eftersom det var »en Trabbelig (travl) thid for Rugsæden«; derfor tog han ogsaa j Rdlr. i Vognleje.

De mere rolige Forhold, hvori Vardenserne havde levet et Par Maaneder, afbrødes nu af Uro og Ængstelse, om hvilke Hans Nielsen skriver følgende: »13 Novembris Kom her Stercke Tidende om General Wrangels Masering (March) ind att dj Østerste weige, daa bleff Raadet sambt Ansiett och begieritt, att Lasz Bagger skulle Reiszze til Weile Och om mueligt war, dett (?) till Skantzzen Leuerit hannem Træe.« Hans Rejse kom paa 9 ₤, og saa fik han Hans Nielsens Hest at ride paa; men Hans Nielsen var ikke tilfreds med den Behandling, Hesten havde faaet. Den var bleven »slett forvendt, att ieg wille icke haffue dend saa skendet for 10 Rdlr.; men Skaden haffuer ieg, Och begier for den Reiszze 2 Rdlr. 3 ₤«, skriver han.

Lidt før denne Tid, nemlig den 23de Oktober, blev Hans Nielsen og Steffen Nielsen af Raadet sendt med Fuldmagt til Ribe »att Contrahere med Commandanten paa Byens Vegne, haffde wj huer j hest, och min Suend Kierte«, skriver Hans Nielsen. Saa maatte de ligge i Ribe i 3 Nætter. For Køreturen tog Hans Nielsen 1 Rdlr. 4 ₤, og for Opholdet maatte for »Suend och hest, øll och Mad och Havre och høe« gives 3 Rdlr. 3 ₤.

De gjorde »Afftingsel med Major Leonhart Paa Byens Wegne och wdloffuet en Summa Penge, Nømbliq 250 Rdlr., och 15 Tdr. Korn.« Ved samme Lejlighed betalte Hans Nielsen »Munsterschriffueren 2 Rdlr. og i Saluaguarde Peng og Drichepeng 4 Rdlr.«

Efter hvad jeg bemærkede ved Begyndelsen af Aaret, var Broen bleven lavet saaledes, at den i en Fart kunde løses. Der blev jo saa i den Anledning bekostet en »Portramme«, som det hedder i Regnskabet. Den hele Mekanisme gik da ud paa, at man kunde hejse Broen op i en Fart. Der tales derfor ogsaa senere om »Windbroen«. Saaledes skriver Hans Nielsen: D. 28 Novembris Betalt Clemend for en Hampe Reeb 12 faugen (Favne) Lang till att opwinde Windbroen medt om Natten — Penge 4 R .

Den 14de December blev Thomas Jensen skikket til Kolding for at tale med »Comissarierne« paa Byens Vegne, og han red paa sin egen Hest, og »Commissarierne« skrev saa Borgmester og Raad til »med hannem«.

Samme Dag gik der ogsaa Bud til Ribe med Bud tilbage til Stefan Nielsen, medens et andet Bud gik til Lunderup, Torstrup og Nørholm »om Kundskab«, som det hedder.

Den Skrivelse, som Thomas Jensen bragte tilbage fra »Comissarierne« i Kolding, gik ud paa, at de skulde tage »Salvaguardj« i Ribe, hvorfor Thomas Jensen saa blev skikket til Ribe af Borgmester og Raad med dette Budskab, altsaa med Begæring om fornævnte »Salvaguardj« for, som Hans Nielsen skriver, »Att wi iche schulle offuer Rumplis aff di Strøffende (!) folck: Saa och att fly osz wisse Kundschaß derfra. Men som der daa var forventendisz Kong: May: folck, bleff hand der opholdt paa fierde Dagh, hvilket kostede Byen 2 Rdlr.«

Den 19de December skriver Hans Nielsen: »Der dett Røchtedis, att Hertzogh frederichs folch Kom thill Ribe, och Lasz Jensen med migh (begge Vardes Borgmestre) frychtet, wi schulle faa en trop aff Samme folck hidt, bleff Lasz Bagger afsendigett thill Thames Jensen i Ribe att hand schulle ingen folck begiere hidt, men begge gjøre Dieris fliid att sligt Kunde forhindrisz, thi dj Plunderitt, huor dj for frem, och togh ilde affsted.«

Hans Nielsen kommer herefter med en Besværing, som Revisor i Margen godkender i Følge Bevis fra Lasz Bagger, og denne Besværing, som altsaa maa være fuldt paalidelig, taler ikke til Gunst for Bispens Folk ¹⁾. Hans Nielsen fortæller

¹⁾ Bispens Folk : dem, der anførtes af Prins Fredrik, Biskop i Bremen og Verden.

nemlig, at hans Omhyggelighed for Byen havde kostet ham en køn brun Hoppe, som han havde købt sig til for en Hest, der kostede ham 25 Rdlr. Den omtalte Hoppe havde nemlig Lasz faaet at ride paa til Ribe, hvor han satte den ind i »Nygaard«, hvorfra den straks »bleff Røffuit Bort aff Biskopens folck«. Hans Nielsen fordrede i den Anledning Erstatning af Byen, og han syntes, han billigvis maatte kunne sætte Tabet til mindst 20 Rdlr. Samtidig beretter han, at han sammen med den anden Borgmester, Lasz Jensen, havde lejet Peder Bruun til at bære »Martagni, Commandant i Ribe, hans Breffne till General Wrangel i Randers«, hvilket kostede 5 ƛ .

Den 22de Decbr. rejste Hans Nielsen til Ribe for at tale med »Erkebispem«. Han rejste denne Gang med en lejet Vogn. Om han af den Grund har været daarligere kørende, end naar han havde sin egen, siger han vel ikke udtrykkelig, men han fortæller, at han paa Vejen til Ribe maatte ligge Natten over i Tømmerby, altsaa omtrent midtvejs mellem Varde og Ribe. I Ribe fik han god Besked paa Byens Vegne: »att osz ingen folck schulle paaleggis, men att wi schulle schaffe nogen proviant.« Den 26de December, altsaa 4 Dage herefter, var han atter i Ribe; men han skriver ikke noget om, hvad hans Ærinde var.

Samtidig hermed sendte Borgmester og Raad Hans Bertelsen paa Byens Vegne til Viborg for at skaffe Underretning, og Peder Lundtzmarck blev i det samme Ærinde sendt til Rye for at passe paa, naar »Wrangel brekitt (brød) op och achte, huad Vei hand Maseret.« De gjorde sig begge til »Toback Kremmere«, og Hans Nielsen leverede dem hver 10 Pund Tobak og 5 ƛ i rede Penge, »med Tilliffit och med Toback« beløb det hele sig til 6½ Rdlr.

Vardenserne havde rigtignok, som før bemærket, faaet Løfte om at blive fritagne for Hertug Fredriks Folk; men det viste sig snart, at det i det hele var daarlig bevendt med Løfterne i de Tider. Den 29de December om Natten kom Hertug Fredriks Regimentskvartermester fra Ribe med 40 Ryttere og havde Befaling »att søge om Vognpenge«, og Regimentskvartermesteren, som hed Hollander, blev selv fjerde i Hans Nielsens Hus. Først sad de paa Hestene og slukkede deres Tørst med 12 Kander Øl, skriver Hans Nielsen, bagefter fik de saa Mad, medens Hestene, som han skriver, fik »are

(Havre) samt h e och Strøe«, ligesom de andre ogsaa fik  l og Brændevin, som han satte til 2 Rdlr. 4  . Af de samme Folk kom 10 tilbage om Natten og »Rende att hierting«, hvorhen de fik Madtz Christensen med som Ledsager.

Den 30te December kom Regimentskvartermesteren igen med de 30 Ryttere, og han fik da 8 Maaltider Mad med 24 Kander  l, 4 Skpr. Havre og 1 Kande Brændevin til i alt 2^{1/2} Rdlr.

Den 31te December om Morgenen rejste han saa med sine Ryttere til Alslev, men ved Middagstid kom han atter tilbage for at tilbringe Nyaarsaften i Varde, ved hvilken Lejlighed Hans Nielsen maatte give 8 Personer 2 Gange Mad samt 26 Kander  l, 1 Kande Brændevin og 4 Skpr. Havre, H  og Rugfoder for i alt 3 Rdlr.

1645.

1ste Januar. Nyaars Morgen i Dagningen maatte Hans Nielsen med Heste og Vogn følge Hr. Hollander til Ribe, for han »haffde en stor partj Penge med Sig, Som hand haffde opsamlett, huilche penge bleff Lagdt paa min wogn«, skriver han, og bemærker saa videre, at han med det samme var hos »Kong: May: Commissarier i Ribe« og hos Erkebispem. Den hele Rejse kom paa 3 Rdlr.

22de Januar betaler Hans Nielsen et Bud, som Hr. Niels (Præsten) i Aastrup skikkede til Varde for at give Byen Varsel og Kundskab om General Wrangel — 3  .

Saa snart Byen fik denne Underretning, blev Peder Brun sendt  ster paa »att bespejde Wrangels Mars«, og Hans Nielsen gav ham 1 Rdlr. 4   med i Tærepenge, og da han skulde rejse »Var her en mechtig frycht«, skriver denne, saa »hand gich de  sterste Veie.«

Den 15de Februar kom her Befaling, at Varde ligesom de  vrige Købstæder skulde sende en Mand til Kolding for der at møde »Commisarierne«, og Hans Nielsen »bleff da betalett paa Byens Vegne att m de der.« Han kørte saa til Kolding med Heste og Vogn. Men da han kom der, »Var dj hastig Rycket offuer for en Partj till Fyen.« Han kunde altsaa ikke faa talt med dem; men fra Kolding skrev han saa til Lensmanden og sendte ham Brevet over til Fyn. Den hele Udgift baade til Vognleje med Heste og Karl frem og tilbage

i 3 Dage, for Hø, Havre, Stald, Øl og Mad og for »Bud thill Fyen« sattes til i alt 5 Rdlr. 1 $\frac{1}{2}$.

Den 9de Marts skrev Hans Nielsen atter Lensmanden til om det samme Spørgsmaal; men denne Gang skrev han fra Ribe.

Saa den 13de Marts fik Varde Skrivelse fra Lensmanden, afsendt fra Kolding, angaaende Kontribution til »Kong: May: folck.« Som Følge heraf var »Borgeriet« samlet i Kirken den 14de Marts, hvor der blev forfattet et skriftligt Svar, hvortil »Niels Juell« beholdt Kopien.

Den 16de Marts fik Varde igen en Skrivelse fra Lensmanden om, at begge Borgmestrene »schulle Jlig« (hurtig) komme til Hans Velbaarenhed i Ribe. Saa lejede begge Borgmestrene, Hans Nielsen og Lasz Jensen, »Søffren Chrensen« til at »age« dem til Ribe, hvor Forhandlingen med Lensmanden drejede sig om »Att forschaffe Korn till att proviantere Glückstad och 20 Rdlr. om Vgen till Kong: May: Ryttere«, som Varde skulde levere.

Den 23de Marts kom der Tidender om Wrangels Færd »i Sonden«, og saa lejede de Villandtz Pedersen til at gaa til »Sølvig med breff till Johan Clausen at fly Byen Kundscha.« Denne Johan Clausen skrev saa »wittløfftig« Borgmestrene til og lovede dem sin Tjeneste.

Den 25de og 26de Marts var Hans Nielsen »besueret« med at skrive til Hr. Lensmanden om den Levering af Korn til »Glückstad«, og da saa Skrivelsen var færdig, sendte han Peder Brun med samme og 40 Rdlr. til Kong: May: Folk.

Den 26de Marts fik Byen Skrivelse fra Wrangel; hvad den handlede om, beretter Hans Nielsen ikke; han fortæller kun, at han gav Budet »øll och Mad« for 12 β .

Den 28de Marts, beretter han, kom der atter »schriffuelsze fra Wrangell«, og straks efter kom en anden Skrivelse fra Rodenburg om Skat; ogsaa dette Bud fik Øl og Mad for 12 β .

Som Følge af dette nye Skattepaalæg forsamledes Borgerne og Raadet samme Dag i Terkel Turesens Hus.

Den 10de April kom der Bud og Brev fra Ribe om Skat; dette Bud gav Hans Nielsen 3 $\frac{1}{2}$.

Jeg antager næppe, sidstnævnte Bud har været fra Lensmanden; thi Hans Nielsen gav sig straks til at skrive denne til, formentlig om den førnævnte Skat, og han meddeler saa videre, at han sendte Brevet til Fyn med et Bud, som

han gav 4 ƛ . Lensmanden maa altsaa ikke være kommen tilbage.

Den 12te Maj lejede Hans Nielsen »Hans Brønzs Søn Kield« til at tage til Hjerting for at opholde en Saltskude og faa denne til at føre »Niels Juell med Skatten till Wrangels Leir«, og det fik han 12 β for.

Da der samtidig berettes, at Hans Nielsen, Lasz Jensen og en Tredjemand laante 40 Rdlr. af Steffen til Skatten, maa denne jo i det hele have været meget betydelig.

Den 19de Maj lejede Hans Nielsen atter Hans Brønzs's Søn, men denne Gang for at gaa til Ringkøbing med Brev til Borgmester og Raad dersteds, og den Skrivelse, han bragte, var meget magtpaaliggende, skriver Hans Nielsen. Han fik 3 ƛ for Turen.

Den 7de Juli kom der saa en stræng Skrivelse om et Parti Proviant, som skulde ydes af Lehn til Wrangels Lejr, og da hverken den anden Borgmester Lasz Jensen eller en Del Raadmænd vare til Stede, opfordrede Menigheden Hans Nielsen i Kirken til at rejse til Ribe. Forlangendet gik ud paa 24 Lpd. Brød og 26 Tønder Øl ugentlig af Riber-Lehn; Hans Nielsen fik det dog lavet saaledes, at Varde slap, men det kostede 2 Rdlr. 4 ƛ 8 β .

Den 30te August kom der »hid till Warde Stercke Tidende om Wrangels Mars Aff Holsten ind i Jülland Och om den Suare flucht med Queg, heste och godtz for Plønderij.« Derfor fandt Borgmestre og Raad det bedst, at Tøste Christensen straks blev sendt paa en Hest til Kolding for at skaffe sikre Efterretninger om Wrangels Færd og March, og derfor gav Hans Nielsen Tøste 1 Rdlr., og det saa Steffen Nielsen paa.

Den 2den September kom her til Byen en Fændrik med 4 Dragoner, og straks efter ham kom der en »Quartier Mester« med 4 Dragoner for at indkvartere 4 Kompagnier Dragoner og Fodfolk. »Borgeriet« blev sammenkaldt, men kun faa mødte. Saa var der kommet en meget stræng Skrivelse fra Sebastian von Rodenburg, i hvilken Anledning Lasz Jensen og Hans Nielsen rejste til Ribe for at tale med ham selv og »Affvende dend Store Jndquartering, och faa nogen forlindring for den store Rest osz Kreffuedis.«

Den 3dje September vare da begge de ovennævnte Borgmestre paa Vejen til Ribe; men i Tømmerby mødte de

Generalkvartermesteren, som vilde til Varde; men da han mødte dem, vendte han om og fulgte med dem tilbage til Ribe. Her forhandlede de nu om Sagerne, og de fik ikke eftergivet saa ganske lidt. Først slap de for at levere 95 Par Sko; saa var der affordret Byen 300 Rdlr., og denne Sum fik de sat ned til 150 Rdlr., men saa maatte de ogsaa love Kvartermesteren en ærlig anselig Foræring foruden de 10 Dukater, som Jacob Jensen 2 Dage tilforn »førte til Regimentz Quartiermester att forære ham.« Saa tage de hjemad; thi de 4 Kompagnier vare allerede foran dem paa Vejen ad Varde til; men da det var om Natten, maatte de betale Hofmesteren, som skaffede dem ud, 3 Ɔ , og Vagten i Porten maatte de betale 8 β , og til Fortæring, Vognleje og Vin satte Hans Nielsen 2 $\frac{1}{2}$ Rdlr. paa Byens Regning.

»Den 4 Septemb Kom wi Hiemb i Dagningen«, skriver han videre, »och strax Kom folcken, 4 Compagnie med Quinder och børn, och bleff Jndquarteret i denne Armé By.«

Samme 4de September kom Regimentskvartermester Jochim Scharmekon med en »Streng schriffuelsze om Schatt, och drogs wi med Hannem dend gandsche Dag och Leuerit hannem i Steffen Nielsens Husz Penge 20 Rdlr.«

»Den 5te Septembris«, fortsætter Hans Nielsen, »Bleff Byen for Vorisz forhandling halffparten aff dj 4 Compagnier quitt: Som strax maatte Masere.«

Saa blev »Borgeriet« samlet, og man indgik paa at betale Kvartermesteren Skatten med 150 Rdlr.

Med de fornævnte Kompagnier maa der naturligvis være kommen en hel Del højere Officerer til Byen; thi Hans Nielsen beretter, at samme Dag, som ovennævnte Skat blev betalt, vare Borgmestre og Raad forsamlede i hans Hus sammen med Kvartermesteren og »Captain Duclas«, og der drak de 7 $\frac{1}{2}$ Kande Vin til 1 Ɔ Potten samt 8 Kander Øl, og det sætter Hans Nielsen til 2 $\frac{1}{2}$ Rdlr. 1 Ɔ 8 β .

Den 8de September kom der Skrivelse om, at Soldaterne skulde til Ribe i Kvarter, og Hans Nielsen lejede saa et Bud, der skulde gaa til Billum og Jandrup Sogne »at mane Soldater op«, og det Bud fik han for 8 β . Samme Dag var her en Major, som laa i Jacob Bjørnsens Hus, og han fik 11 Potter Vin à 14 β Potten.

Samme Major maa kun have ligget her noget over en

Dag; men Hans Nielsen maatte alligevel leje Tøste Christensen til at gaa til Brøndum Sogn for at købe Havre til Majorens Heste, eftersom han (Majoren) fortalte, at han i sit »Losemente« havde ladet fodre sine Heste med sin egen Havre, 4 Tønder i det hele, og det vil han have betalt med fri Foder, »till hand breckitt op« (brød op). Tøste købte saa 12 Skæpper Havre, og Hans Nielsen købte selv af Jens Christensen 10 Skæpper Havre, alt i alt 2 Rdlr. 2 g 8 β . Desuden fik Majoren af Lasz Jensen en Tønde Havre, af en anden 10 Skæpper og af Christen Tharp 10 Skæpper, hvilket altsammen blev sendt hen i Jacob Bjørnsens Hus, hvor Majoren altsaa maa have boet.

Den 9de rejste Majoren herfra med Folkene; men Glæden herover blev ikke af lang Varighed; thi den 11te September kom Fændrik Johan Gieyer med 45 Dragoner og tog ind hos Peder Andersens, hvorhen Hans Nielsen maatte sende en Tønde Øl til 2 Rdlr.

Den samme 11te September red imidlertid Fændriken med sine 45 Dragoner »hastig till Hieboe och Billom« Sogn, men kom tilbage igen og vilde have Kvarter i Byen til sig og Rytterne, hvorfor man (Hans Nielsen m. fl.) samedes med ham i Lasz Jensens Hus »och Kiøffte Hannem aff for j Rosenobell.«

Saa slap de for Fændriken; men næste Dag, den 12te September, kom der en Skrivelse fra Oberstløjtnant Rodenburg om, at Varde hastig skulde yde ham 50 Ørte Mel og 30 Tønder Øl.

Nu var Byen imidlertid saa forarmet og udspist, at det var den plat umuligt at yde mere, hvorfor Lasz Jensen og Christen Tharp rejste til Ribe for at bede om Eftergivelse; men paa Vejen modtog de en endnu strængere Skrivelse ikke alene angaaende fornævnte Mel og Øl, men ogsaa med Fordring paa et stort Parti »Speceri« og 100 Rdlr., oven i Købet at betale inden 24 Timer.

De drog imidlertid til Ribe og bragte det saa vidt, at Kvartermesteren skulde have en Foræring paa 20 Rdlr.

Næppe vare de komne over dette, førend et endnu værre Onde truede Byen; thi den følgende Dag kom der Tidender om, at Slebusk marcherede mod Byen med sine »Røffuere och Squatron«. Man bad derfor Steffen Nielsen om at rejse imod ham og afvende den truende Fare; men Steffen kom noget sent paa Vej, Slebusk kom med sin Skare og vilde endelig

have Kvarter »det wi Standhaftig benechtet hannem«, skriver Hans Nielsen; men de maatte give ham 4 Tønder godt Øl, som blev ydet paa den Maade, at 4 Mænd gav hver en Tønde.

Da saa han var rejst, kom Fændrik Gieyer hastig hid fra Ribe som Salvaguardi; men der var ingen, som vilde give ham Kvarter, Peder Andersen vilde ikke, og andre vilde ikke. Paa den Maade gik det til, at Hans Nielsen ogsaa maatte tage ham med hans Dreng, 2 Heste og 2 Dragoner, som fik »in kon øll for 6 β.« De forbleve dog ikke hos Hans Nielsen, men kom senere hen til »Hendrich von Zendens.« Hans Nielsen blev dem derpaa kvit, men han overlod en Øltønde til at komme Jens Marskels Øl i, og den kostede 2 R 8 β, for det var en »Husumer tønde.«

Den 15de September rejste det ene Parti Tropper efter det andet gennem Varde. Byens Folk fik nogle af dem ind, saaledes tog Fændriken 4 Dragoner ind hos Hans Nielsen, som tappede 4 Kander Øl for dem, og Fændriken tog selv foruden Øl og Mad en halv Pot Brændevin. Hans Dreng fik ogsaa stadig Penge til Brændevin, snart 4 β, snart 6 β; desuden forlangte Fændriken hvid Sæbe, som han ogsaa fik for 2 β.

16de September gjorde Fændriken Gilde og havde 4 af »Wittenbergers« Officerer samt flere til Gæst, og de drak »8 Kander Bitter Viin, 26 Kander øll, eftersom alle skulle skenckis aff Soldaterne.« Hans Nielsen sætter Mad og Drikkevarer til 4 Rdlr. 1 R 14 β. Desforuden brugte de en Pot Brændevin til 12 β og Tobak og Piber til 8 β.

Derefter følger i Regnskabet opregnet en hel Mængde Personer baade fra Ribe og Varde og andet Sted, som bemeldte Hr. Fændrik tog ind og trakterede, og Gæsterne vare ikke blot pæne Borgerfolk, men ogsaa Karle var der imellem, f. Eks. Christen Langes Karl fra Kjergaard, og det blev nok en 4 Rdlr., som Hans Nielsen satte paa Byens Regning, foruden 100 Rdlr., som han leverede til Fændriken Hr. Gieyer, og som denne sendte til Ribe med Peder Byrgesen. Disse Penge bleve imidlertid ydede i Følge »den Accort« mellem Borgmester Lasz Jensen og Oberstløjtnanten, som tidligere er nævnt.

End yderligere havde Christen Tharp givet Kvartermesteren 20 Rdlr., som Hans Nielsen betalte ham tilbage og satte dem saa paa Byens Regning.

Den 19de September kom her et Bud med Skrivelse fra Oberstløjtnant Rodenburg, at der var bleven en svensk Kvinde tilbage i Varde, og hende skulde Byen skaffe ham til Ribe. Hans Nielsen gav Budet 2 g 8 b , og Kvinden fik 1 g i Tærepenge paa Vejen. Saa forærede Byen Fændriken et Par Ridestænger og et Mundstykke til hans Hest, som han havde faaet af Christen Lange.

Den samme Fændrik vedbliver at bo hos Hans Nielsen, ligesom han vedbliver at traktere snart flere, snart færre. En Gang maatte Hans Nielsen saaledes beværte »4 Tributer Dragoner Aff Vesterherritt«, og da han saa endelig rejste, hvilket sandsynligvis skete den 22de September, mente Borgmester og Raad at kunne fornøje ham med ikke ringere end 26 Rdlr., medens hans Dragoner fik 8 Rdlr. af Terkel Turesen.

Samme Dag rejste Hans Nielsen paa Byens Vegne til Ribe i Følge en Skrivelse fra »Commissarierne«, og Fændriken kørte med ham. Hans Nielsen blev opholdt i Ribe paa 3dje Dag, idet han ikke kunde komme fra Byen, »førend Suenschens Macht med Wrangell war affdragen«.

Efter at nu Svenskerne vare dragne bort, var der et stort Arbejde at gøre, førend alt kom i Orden. Hans Nielsen skriver, at han »udj gansche 24 Dage och Natter har Veritt besuerget med Byens Indquartering, Skatteri, Fordring, Rejser« o. s. v., saa han slet ikke kunde tage Vare paa sine egne Sager, eftersom al Tiden gik hen med »daglig Schriffuen och Registrering och Consipering«; blot til Lys, Papir og Blæk har han brugt for 3 g 4 b .

Endelig blev da Vardenserne Svenskerne kvit; men hvis de havde haabet, at dermed skulde bedre Tider oprinde for Byen, toge de fejl; thi nu kom »Kong. May. folk«, og det lader til, som gav de ikke Svenskens Folk meget efter. Saa snart Svensken var borte og »Quiterit Byen«, skriver Hans Nielsen, er her kommen til Byen Kong. May. Folk under Kaptajn Straus med 93 Soldater, og saa beklager han sig stærkt over den »Plage och besuering«, han i Begyndelsen havde af dem, særlig med at »schaffe hannem ildebrand, Naar han paaeskitt« og med at skaffe ham Lys, »naar hans Werter iche Kunde fornøye hannem«, til Havre i Vintertiden o. s. v. Endvidere maatte Hans Nielsen udtage Deller (Brædder) til hans Hestekrybber, Søm m. m.

1646.

Den 2den Januar sammenkaldte Hans Nielsen Menigheden til at vælge »Taxere Mænd« (Taksationsmænd); han holdt paa med Møde i 3 Dage og kunde endda ikke faa Folk »Sancket«.

Byen maa for Resten have været godt »belagt«; thi den 26de Januar antog Hopmanden (Kaptajnen) en Soldat, som man ikke havde Kvarter til, hvorfor Hans Nielsen gav ham 10 β i det mindste for den første Dag, og saa maatte han sørge for sig selv.

Da det brændte for »Elsze Johans«, og hendes Soldat Anders Zimmermand derved i Øjeblikket blev husvild, maatte Byen leje ham ind hos Lauge Kierup. Her var han i 2 Uger, og Hans Nielsen betalte paa Byens Vegne hans Kost med 3 & om Ugen og 1 & 4 β for Sengen. Da de 2 Uger vare gaaede, kom Soldaten op i Skansen, hvor han var i 5 Uger, og her fik han 3 & 4 β om Ugen at leve for. Der indtraf nu en »Furier« ved Navn Hans Nebbel; han havde ingen Kvarter og kom derfor ogsaa op i Skansen, hvor han var i 5 Uger. Yderligere bemærkes, at der var tvende Soldater, som bleve skikkede til Skansen, fordi der intet Kvarter var. Saa sendte Lensmanden nok en, som ingen vilde tage imod, saa maatte Hans Nielsen give ham Penge paa Byens Vegne, og saa fik han 8 β om Dagen.

Den 16de Marts maatte Hans Nielsen paa Varde Bys Vegne rejse til Kolding for at tale med Lensmanden »Anlangende denne Store besuering med Soldater holdt«, og endvidere skulde han tale med ham om at overbringe til Hove et Andragende fra Byen om Eftergivelse af paalagte Udgifter og om Erstatning for de Udlæg, som Byen havde haft, og denne skriftlige Erklæring vilde han bede Lensmanden fremlægge paa »den Herremøde i Kiøbenhaffuen«. Men da Hans Nielsen kom til Kolding, var Lensmanden saavel som Peder Lange allerede tagne over. Hans Nielsen rejste da efter dem til Enggaard, men da han kom der, var Lensmanden rejst videre til Nyborg. Endelig kom Hans Nielsen paa Vejen mellem Odense og Middelfart til »Velb. Erich Juell«, og han tog alle Breve, Erklæringer og Skrivelser med for at give dem til Lensmanden i København. Derpaa rejste Hans Nielsen tilbage. Han mente nu at have rejst c. 30 Mile i det hele, hvorfor han forlangte 5 Rdlr. 2 & af Byen. Havre og

Færgespenge samt Fortæring i disse 4 Dage satte han til 2 Rdlr. 4 g 8 β .

I Slutningen af denne lille Beretning skriver Hans Nielsen noget pralende: »Det er at agte, at andre Købstæder skikkede deres Fuldmægtige til København med stor Bekostning, og disse gode Mænd (Lensmanden og Peder Lange) gjorde vor Dont klar uden videre Bekostning, og vi fik lige saa godt Svar som de andre.«

Den 4de September kom man først sammen for at gennemgaa Soldaternes Regnskab og Byens Udlæg med hver Borger, som havde haft med den Ting at gøre. Baade Raadet og Officererne vare af den Grund til Stede. Hans Nielsen bemærker, at de »Laborerit derpaa i 3 Dage i mit Husz, bleff fordrucken disz mellem xxij (22) Kander øll og 3 Potter Brendeviin — 1 Rdlr. » g 6 β .«

Den 6te September blev der stor Allarm i Byen bare over 10 Rdlr. Sagen var den, at da Hopmand Straus kom hid til Byen, havde Lasz Jensen forstrakt ham med 10 Rdlr., og dem vilde Lasz Jensen nu have tilbage, som rimeligt var; men det vilde Straus ikke; thi dem burde hans Værter betale, mente han, og saa nægtede han at underskrive Regnskabet. Den 7de rejste saa Hans Nielsen til Ølgod for at søge efter ham og fandt ham i »List« til »Peder Früzsis«, hvor han overleverede ham et »Revers« paa hans Soldaters Gæld, og Straus gav han da Genparten underskreven.

Derefter kom Hans Nielsen hjem for atter at arbejde i Regnskaberne, og det var ikke noget let Arbejde at ordne Byens Gæld »och Soldaters Rest«, som han skriver; men hvad der var endnu kedeligere, var, at hele dette Arbejde, der havde taget fulde 6 Dage, endte med et vældigt Spektakel; thi, som Hans Nielsen bemærker, »Ennewoldt Spilte dett och schilde os ilde fra huerandre i Clemends husz den 8 Septembris«, hvoraf Følgen blev, at Hans Nielsen den 10de tog Raadstuevidne paa, »huorledis Ennewolds Ord var offr same Splidacht-somhed i Cleminds Husz«, og den 11te lod han saa Lensmandens »Zeddel (Seddel) høre, at dj schulle fange an med Byens Regenschaber igien.« Mødet den 8de maa altsaa have endt som et rent Spektakelmøde, siden han paa denne Maade maa samle dem igen.

Den 26de November vare Raadmændene samlede hos

Hans Nielsen for at »Consulere«, hvad hver Soldat skulde have om Ugen, af dem, som skulde i Skansen, »Jtem Officerer och Soldater, Som skulle bort.«

Den 26de December blev Hans Nielsen »Commandert att Reiszze til den Herre Møde vdj Veille«, og her havde han Regnskaberne med »Paa Soldaternes fortering her i Byen att Lade Rigens Mars (Marsk) och Comisarier See«, og de modtog saa Gønpart af Regnskabet paa hele Byens Udgift. Rigens Marsk og Kommissarierne lovede da, at Varde skulde blive »Erledigett« (fritaget) for al Indkvartering, og samtidig lovede de, at Borgernes Udlæg skulde blive tilbagebetalte.

1647.

Som det gamle Ordsprog siger: »Naar Krybben er tom, bides Hestene«, saa synes det ogsaa at være gaaet i Varde efter den ulykkelige Fejdes Tid. Naar de kom sammen for at tale om Regnskaberne, blev der Skænderi og Spektakel, eller ogsaa blev man hjemme; i Begyndelsen af 1647 valgte man det sidste. Den 7de Januar lod nemlig Hans Nielsen »Borgeriet« stævne til Møde i Kirken angaaende »Indkvartering och Taxermend« samt for at sætte og ligne Byens Skat og for at høre Regnskab; men den største Part mødte ikke. Anden Dagen derefter lod Hans Nielsen atter stævne til Møde, og da mødte der kun »14 mend Aff dj Ringeste«. Den 9de Januar lod han saa for tredje Gang ved 2 Mænd stævne til Møde, og da mødte der 9. Nu vilde han ikke stævne til flere Møder, men lod disse 9 Mænd foretage Valg paa 2 Mænd til fornævnte Bestilling; valgte bleve Claus Jacobsen og Anders Pedersen.

Den 13de kom Lensmandens Folk (6 i Tallet) til Varde og boede hos Hans Nielsen, medens samtidig Lensmanden selv rejste igennem Byen paa Vejen til »Lundenisz«, sandsynligvis sammen med Erik Juel; thi den 14de rejste Hans Nielsen til Lundenisz for at tale med dem begge angaaende den besværlige Indkvartering og for at meddele dem, at »Borgeriet« ikke længere kunde udholde »att giffue dem Penge«, og han skriver saa til Slut, at han »sich trøst och god bescheden med tillsagn at hielpe osz.« Sandsynligvis har Lensmandens Folk ogsaa været med paa Lundenisz; thi den 16de viser Regnskabet, at hans Folk kom tilbage igen; de fik paa Opfejlsen ikke alene

Øl og Mad til sig selv, men ogsaa Havre til deres Heste og Brød til deres Hunde, og ligesaa paa Tilbagejensen. Da jeg ellers aldrig har set, at Udgiften til Lensmandens Folk foruden Øl og Mad har været andet end »høe och Strøe« til deres Heste, maa jeg antage, at der ved denne Lejlighed har været Jagt paa Lundenæs, siden Hundene ere med baade paa Turen frem og tilbage. Medens Hestenes Antal er 4, nævnes Antallet af Hunde ikke; men da Brødet til dem er sat til 1 Ø 4 β , medens Øl og Mad til 6 Mand er sat til 2 Ø 4 β , maa der ikke have været saa faa.

Kort herefter blev der berammet et Møde i Viborg, hvor en Del af Stænderne baade gejstlige og verdslige skulde møde »att høre Landkistens Regenschab«, og med det samme var der ogsaa Landsting, ved hvilken Lejlighed den førnævnte »Ennevold Jensen«, der gjorde Spektakel angaaende Regnskaberne, havde appelleret den over ham faldne Dom til Behandling paa Tinget. Foruden de Ukvemsord, han havde brugt mod Borgmester og Raad ved Mødet, havde han faaet en Sag paa Halsen til, idet han havde nægtet at betale Engpenge; herfor maa han være bleven dømt ved Bytinget. Da Hans Nielsen var Part i begge Sager, fulgtes han og Terkel Turessen ad. De toge afsted den 13de Marts, idet de lejede »Per Mickelszens Vogn for 4 Rdlr. och frij Vnderholling for sig och hestene.« De kom til Viborg den 15de Marts tidlig om Morgenen og mødte straks for »Commissarierne om Landkistens Dont, Som di Raadslogs om i 2 Dage, Och Endelig opsatt till S: Mouritij.« Den 17de holdtes der saa Landsting; men Enevolds Prokurator vilde ikke møde for Retten førend Andendagen derefter »Och da taffte Sagen och bleff dømt till Kost och tæring: 10 Rdlr.«

Lensmanden og »øffrighed« havde paalagt Byen en »Postbudtzschatt«. Denne Skat blev ogsaa indkrævet og samlet, og Hans Nielsen fik Pengene for at levere dem i Viborg St. Hansdag; men da han kom derop, mærkede han, at »dj Ander Kiøbsteder Jntet ville da bequemme dem till Slig Penge att vdligge, Daa Kunde ieg ej Heller forsuarlig frembyde disse, Men beholte dennem hos mig och forhaabis ieg der i gjorde best for Byen att haffue dem thill beste till Videre paakreff«, skriver Hans Nielsen, der paa den Maade reddede Pengene til Fordel for Byen.

1648.

I Begyndelsen af Marts skriver Hans Nielsen, naturligvis i Anledning af Kong Kristians Død, den 28de Februar: »Till Vor Naadigste HErris Election att Lade møde aff Byen« og meddeler saa, at man forhalede Tiden den ene Dag efter den anden til det allersidste, idet »mine medbrødre Siuntas, att Wj schulle giøre en fuldmacht aff Ribe eller Colling paa Woris Byes Vegne att Samtøcke.« Saa blev Fuldmagten hastig skreven, og det blev Hans Nielsen paalagt at drage til Kolding og der forhandle med Borgmestrene af Ribe eller Kolding om at svare paa Varde Bys Vegne og med de »Andre Stender att Samtøcke.«

Den 11te Marts rejste saa Hans Nielsen fra Varde og til »Andtz«, men da han kom der i den Hensigt at træffe Sendebudene fra Ribe, vare de allerede borte paa Vejen ad Kolding til. Han skyndte sig derfor med at komme af Sted for muligvis i Kolding at træffe enten »dj Riber eller Kollinger«; men da han kom der, vare de allesammen »Affdragen«, »oc derfor Wor ingen Raad«, tilføjer Hans Nielsen. Havde han nu endda kunnet faa en Vogn til Snoghøj i en Fart, men ogsaa her blev han drillet af Skæbnen, saa da han endelig naaede Snoghøj, vare baade de Riber og Kolding Borgmestre alt ovre paa Fyn. Han lod sig da sætte over; men ved Ankomsten til Fyn vare alle Jyderne borte. Hans Nielsen traf imidlertid her en Mand »Roland« (?), med hvem han forhandlede, og denne lovede at tage en Fuldmagt med til Morten Panck sammen med et Brev, som Hans Nielsen paa Stedet maatte skrive til denne.

Denne Rejse kom alt i alt paa 5 Rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ 12 β , og vi kunde have sluppet med 1 Rdlr., skriver Hans Nielsen, »om min Paamindelsze i Tide wor bleffuen Achtet.«

Den 26de Marts beretter Reguskabet, at her laa en Sergian(t) Johan Cullenbergh med 9 af Kong. Maj. Soldater i Skansen; men hvor længe de laa her, kan ikke ses.

Den 25de Maj sendte førnævnte Morten Panck, Borgmester i Kolding, en Mand ved Navn Rasmus til Varde med den udvalgte Konges Pergamenter, som vare givne paa Varde Bys Privilegier, sammen med en Skrivelse. Disse Pergamenter havde altsaa den Kolding Borgmester medtaget fra København

paa Varde Bys Vegne, som Hans Nielsen i det førnævnte Brev havde bedet ham om.

Samtidig hermed kom der Meddelelse om, at alle Købstæderne skulde fremsende rigtige Kopier af deres Privilegier, hvorfor Varde Bys Privilegier bleve opsøgte og »ieg Vdtcopieret den første Exemplaria, Som bleff oc fremført till Kiøbenhaffuen«, skriver Hans Nielsen.

Jeg vil nu slutte disse Uddrag af Hans Niensens Regnskaber med i omskrevet Form at gengive hans Rejse til København for at hylde Kong Fredrik III.

Efter Danmarks højvise Raads Skrivelse og Befaling, dateret København den 9de Maj, at tre af hver Købstad, en Borgmester, en Raadmand og en Borger, skulde »Vdtgiøres« at møde i København med andre Rigens Stænder med Fuldmagt: der at hylde »Hans førstelige Naade Hertzog Frederich thill Danmarchis oc Norgis Konning« den 6te Juli.

Da er jeg med Jacob Jensen og Jens Nielsen dertil og »Depèterit« og Fuldmagt given af Byen samme Hylding at hos være, samtykke og med andre »Rigens Stender forfare i Huisz der Propenerit.«

Den 28de Juni skulde Rejsen gaa for sig; da kom Jacob Jensen og bad om nogen Penge til Rejsen, eftersom han ikke kunde blive færdig til at rejse sammen med Hans Nielsen og Jens Nielsen, og han fik da 5 Sletdaler.

Denne Gang rejser Hans Nielsen ganske anderledes flot end sidste Gang, da han skulde til Valø og København; men det var jo ogsaa til Kongehylding. Baade han og Jens Nielsen føre Opvarter med og køre i hver sin Vogn, mindre kan ikke gøre det, som det vil ses af følgende:

	₰	₣	₧
Jens Nielsen og mig og vores Opvartere havde 2 Vogne til Sundet og Snoghøj	4	«	«
Vor Fortæring til 5 Personer og en Vognmand for den Dag paa Rejsen til Snoghøj	2	3	«
Færgpenge over Sundet	«	3	«
Til Drikkepenge og Fattige	«	1	4
Udi Middelfart til Fortæring	1	3	«
Vognleje til Odense	2 ¹ / ₂	«	28
Udi Odense fortæret	1 ¹ / ₂	«	«
Til Fattige og Drikkepenge 1 Sletdaler	«	4	«
Vognleje til Nyborg af 2 Vogne	2 ¹ / ₂	«	«
Udi Nyborg fortæret med Drikkepenge og til Fattige	1 ¹ / ₂	«	20

	Rf	ƒ	β
Færgepenge over Bæltet	1 ¹ / ₂	«	«
Til Fattige og Drikkepenge	«	«	20
Udi Korsør førend vi kunde faa Vogn	1	«	«
For 2 Vogne til Slagelse; thi det var ondt Vejr	1 ¹ / ₂	«	«
Udi Slagelse 1 Nat blev fortæret	1 ¹ / ₂	«	«
Fattige og Drikkepenge	«	«	20
Vognleje til Ringsted	2 ¹ / ₂	«	«
2 Skæpper Havre	«	2	«
Udi Ringsted fortæret	1	«	«
Vognleje til Roskilde med Havre og Drikkepenge	3 ¹ / ₂	«	«
Item ved alle Vangeled laa fattige Tiggere udlagte	«	1	8
Udi Roskilde fortæret med Drikkepenge	1 ¹ / ₂	1	«
En ung Person af Varde Børn, som der gik i Skole i Roskilde, blev given		¹ / ₂	«
2. Juli. Vognleje til København	3 ¹ / ₂	«	«
De Fattige paa Vejen 8 β, Item Ø1 til os og vor Vognmand 12 β	«	«	20
Udi København vare vi fra den 2den Juli og til den 12te Juli. Imidlertid opholdt Jacob Jensen sig mest hos sin Broder, nogle Gange kom han til os, og hans kære Broder besøgte os, saa vel som andre godt Folk undertiden kom i »Lose- mentet till os«. Ogsaa eftersom Købstædernes Fuldmægtige vare nogle Gange forsamlede paa Københavns Raadhus og »Delibererit« med hverandre, gav det der Aarsag til »Aft- tering« (Traktering) i Raadhuskælderen, som ellers kostede med daglig Udgift over et Par Rigsdaler	1 ¹ / ₂	«	«
Gav hver Købstad Byskrivere der for at kopiere og for »Consi- pering« ¹ / ₂ Sletdl.	1	«	«
Gav ham for en Udskrift af (Resten ulæseligt)	1	«	«
Leverede Jacob Jensen, efterdi han ikke holdt stille i vort Kvarter	7 ¹ / ₂	«	«
Udi København have vi fortæret i »Losementen for osz och huisz Gæster osz besøchte«. Gav for Mad elleve Rdlr. For Vin, »Mom, Bryhaan, Rostocker øll och Brendeviin« syv Rdlr.	17 ¹ / ₂	«	«
Drikkepenge i »Losement«	1 ¹ / ₂	«	«
Til fattige Folk af og til	¹ / ₂	«	«
Vores Opvarter og for hans Fortæring i København ¹ / ₂ Rdlr. og gav ham til Fortæring 1 Rdlr.	2 ¹ / ₂	«	«
Tilforn havde jeg nogle Gange anholdt hos vores gunstige Hr. Lensmand, at vi maatte faa bevilget en ringe Told af Broen at holde den ved Magt, efterdi os blev benægtet Tømmer af Kongl. Mayes. Skove, og Hs. Velbyrdighed vilde gærne hjælpe os og talte selv med »Secreterer« derom.			
Endelig bleve vi tilsagte, at vi skulde faa Hs. Majestæts Brev, hvorpaa jeg leverede 6 Rdlr. til Sekretærens Skriver Mads Hansen at udgive derfor i Kancelliet, og han lovede at føre det derpaa og derefter sende det til Varde, som ogsaa skete, og vi betalte	6	«	«

	℔	ƒ	ø
Dermed rejste jeg fra København »Guds Løff i Æwigbed.«			
Vognleje fra København til Roskilde	3 ¹ / ₂	«	«
Udi Roskilde Kro blev »fordrucket«	«	«	12
Laa i Roskilde til længe om anden Dagen; thi vi skulde bese det bedste i Kirken om Morgenen. Klokkeren fik 2 ƒ ..	«	2	«
Fortæringen hos vores »Lystig Verth« en Raadmand	2 ¹ / ₂	«	«
Vognleje fra Roskilde til Ringsted	3 ¹ / ₂	«	«
Drikkepenge	«	1	«
Vognleje til Slagelse	3	2	«
Fortæring i Slagelse for os samtlige	1	«	«
Fattige langs Vejen	«	«	8
Vognleje til Korsør	1 ¹ / ₂	1	«
Udi Korsør laa vi over, saa længe der blev fortæret	2	«	12
Fattige og Drikkepenge	«	«	8
Færgpenge over Bæltet, og vi laa 1 Dag og Nat paa Færgen, gav derfor med Drikkepenge	1	«	12
Fortæret i Nyborg med Drikkepenge	1 ¹ / ₂	«	8
Vognleje fra Nyborg til Odense	2	1	«
Fortæret i Odense den Dag og anden Dagen, før vi rejste derfra	3 ¹ / ₂	1	4
Drikkepenge 2 ƒ, Fattige ¹ / ₂ ƒ	«	2	8
Vognleje fra Odense til Middelfart 22 ƒ	3 ¹ / ₂	1	«
Paa Rejsen fra Odense baade paa Vejen og med vore Venner og i Middelfart, da vi der bleve opholdte	6	«	«
Færgpenge fra Middelfart over Sundet	¹ / ₂	1	«
Vognleje til Kolding	1	1	«
Fortæret den Nat	1	3	«
Drikkepenge og Fattige	«	«	8
Vognleje til »Hiorkier«	3 ¹ / ₂	«	«
Laa i Gamst, fortæret	1	«	«
Videre fortæret den Dag og med Vognleje fra Gamst og til »Hiorkier« og saa Vogn til Varde	2	«	«
Udi Kolding er afbetalt Borgmester Morten Panck, som han udlagde i »Cantzeliet« til Drikkepenge for den »førstelige« Forsikring paa vor Bys Privilegier	2 ¹ / ₂	«	«

Og saa bemærker Hans Nielsen, at han kunde forstaa, at Morten vilde have en Foræring for sin Ulejlighed og var gnaven, fordi han ikke fik den.

Foruden de spredte Træk af hine sørgelige Tider, som findes i Hans Nielsens Regnskaber, indeholder ogsaa Raadstueprotokollen fra disse Tider Pag. 250 og videre en Beskrivelse over, hvad der er bleven paalagt Varde By. Beskrivelsen er saalydende:

Warde Byes Elendig oc bedrøffuelig Tilstand Vdj Nu forgangende Suensche Feide, Som denne Fattige BORGESCHAB haffr lijdt Och Vdstanden.

Anno 1644 d. 10de Januarij Kam ett Regimentt til Hest och Thou til Fods til Rijbe, huorfra Vij strax figh schriffuels Vnder Liffsstraff att Komme dijd oc Accordere Om Schydszschat. Och formedelst osz bleff loffuet att schulle Forschaanesz for Jndquartiering, Matte Wij Vdloffue den Summa aff Byenn i Guld, Solff oc Penge att bringe til Veje. Nemblig	1700	«	«
Huoraff Byen endnu bortschyldig er lantte (laante) Peng, Solff oc Guld 400 Rdl. oc mehre, huilche Summa 1700 Rdl. betalt bleff den 20. Januarij nest ephter. Emedler thid giffuet Foræring oc Salua Guardj Peng	24	«	«
Efter befaling bleff Kiøfft till Oberst Horns Rustvogn 6 Hester, och i Kost till hansz Staldmester Kostet tillsammans	140	«	«
Och desz Vansett Vij for Jndquartiering Vor frij loffuet Saa icke desz mindre er den gandsche Hornsz Regiment, 9 stercke Compagnier met Staben hijd Kommen, Och der hosz Slijgt en Vtrolig Trosz oc met Følge, saa dij saa gandsche Fyldte denne liden Bye, att icke mange stuer Vor, som ej stod fulde aff heste, Som dij saa godt som efter Dierisz egegn Villie Jndquarterit dem. Emedlerthid er icke allenne Forteret och metgoen alt huisz Forraad aff Korn, Queg, Victualier och Andet, Saa mangen Fattig Borger Jnd aff dij Fornemiste icke haffde en Mund Fuld Brød til sig eller til sin Fattige Hustrue oc Børn, Men dij end och saa dennem Fratog alle dij Hester For dennem nogenlunde Kunde Vehre Tienlig, Tiltuingede fattige Borgere dennem att Vdmundere, Gud giffue huad Middell dij figh der til, Fratog dem icke alleniste Kram Wahre eller andet, som dij haffde hiemme i Huszene, Mensz end oc aff Onde Mennischer bleff Vdspidset, huor Fattige Folch noget aff Dierisz Armod Kunde haffue nedgraffuitt eller henført oc det Dennem oc saa berøffuit oc fra tog Och der inttet mehre J eller Vden Huszene att Opsøge Vor, Daa matte mange Fattige Mend End oc saa aff dij Fornemeste lijde For det dij icke haffde eller schaffe Kunde, Er Slagenn oc Dragenn, Satt i Fengsell hosz Profos i Cortegarier (Corps de garde), hosz Vactenn Saa oc Somme i Dierisz egne Kieldere, in summa summarum En huer Radde (raadede) i sin Quartier, Som alt Folchet Vor Dierisz egne Liff egne Fanger Och alt Dierisz Godtz hørte Dennem til, Och Vahrede Slijg Tyranij i Tiffue oc Tho Samfulde Vger Som denne Fattige Bye oc Borgerschabet Deraff gandsche geradet i stor Armod, Thij Dij Dennem gandsche lijdet eller inttet efter loed Vden nogen Tome Husze, Dierisz heste di schulle driffue dierisz Auffling met (efftersom det er			

- en Ringe Affuels Byd [Avlsby]). Fratagen dierisz Sæde Korn fortert oc haffde inttet att Kiøbe for, huor met dij igien Kunde Kome til nogen liffesz Næring eller Meddel. Mange satte sig offuer dier Formue i stor giæld oc besuering, huilche en part neppelig oc en part aldrig Kand betale, Saa dersom en huer Borger met Sand ferdighed særlig Dierisz schade schulle opregne, er denne Fattige By i bemeldte 22 Vger Schade tilføiet af. 40000 « «
- D. 20de Junij. Vdj Junij Maanet 1644 Quiterit Oberst Lüttenant Byenn met sin Regiment oc effterlod sig her til Salua Guardi (Salvegarde) en Regementz Quartermester met nogen Rytter, som aff Tuang Byenn att giffue sig dij Første 3 Vger, Vden Dierisz Fortering, paa dem oc dierisz heste — Peng 70 « «
- Imedler tid disse 3 Vger forbij ginge i Rijber stalde, men der dij figh Order att Opbreche Sendt Obl. en Rittmester hijd Ved Elenberg (Eulenberg) met en Andell Ryttere oc Officerer aff huer Compagni, som icke aleniste Plyndret fra fattige borgerschab, huisz Forefandisz, men end oc saa plaget dennem en Vtroelig Summa Pending Aff, Och huem som icke dierisz Vbijlig Fordring Kunde betale, For Forrige Jndquarterings oc Vdgiffts For Armelse, dem haffr dij fengslet oc førde mange aff dij Fornemiste Borger Fangen met dem til Rijbe oc matte forbliffue indtil dij Ved gode Vennersz hielp der Sammestdtz dennem derfor Kunde befrij, oc da Vdgaff den Ringeste schatt borger 2 Rdrl., Om hand icke fangen Ville bortførisz, och Saa Opadt effter handen til den Fornemiste 100 Rdrl., huilche affplagede Vdgifft dij berette att schulle haffue att Reitze met Oc til dierisz Fortering i Rijbe, Oc da matte fattige borgeschab Søge Vden Byen til Prestemend oc Andre om Sølf oc Penge att laane til Samme Vdgifft, att dij icke schulle fangne (som lod sig Anse) bortførisz oc beløber denne Vdgifft Peng 1813 « «
- Dereffter Vdgiffuen til en Retmester met forn Regiment Quartiermester bleff liggende i Rijbe Resten aff Contribution hosz Bønderne att indfordre, dij haffuer osz afftuungen huer Vge, for Retmesteren 20 Rdrl. oc Regimentz Quartermester 18 Rdrl., Och det paa 6 Vgers Tijd, indtil Rijberhusz første gang bleff beleget, er Peng . . 228 « «
25. Augustij i samme beleirung til lansz Mayest. Folch bleff effter befaling Vdschicket til Rijbe 1700 scholz (Skaal-pund) Brød, 4 Øxene, en Tønde Smør beregnisz i Peng 60 « «
- Samme Tijd til forskreffne beleirings hielp effter Anfodring oc her aff Byen Vdschicket aff Vorisz Ringe Meddel 12 Personer, som Kostet met Krud oc Lundte, Kuller (Kugler) oc geWehr, Fortering oc Andet deszmedlertid Penge . . 48 « «

	℔	℥	β
Vdij Nouember Maanet er en Suensche Comandant Kommen til Rijbe Ved Naffn Martanii (Martaigne), hand aff Tuingede osz att Contribuere i Samme Maanet, som bleff aff Tingsel giort met Maior Leonhart att betale Peng..	250	«	«
Och hansz Frue en Foræring i Sølf. Kostet Peng	50	«	«
28. Nouember hijdschicket en Dragoner att lige her i Byen paa Salua guardij figh Peng.....	12	«	«
Foruden hansz Fortering met Tuende Hester til Hø oc Haffr. Dernest er Kongl. Mayest. Folch Kommen til Rijbe Och efter Anfodring Vdschicket Julle Dag 50 Tdr. Korn, Vdj Rug oc Malt, beregnisz Peng	148	«	«
2 schipø Flesch.....	26	«	«
1/2 Tynde Smør.....	7	«	«
1645 Vdj Januar Maanet oc efter begiering til Kong. Mayest. Folch henschicket til Colding 6000 scholø Brød beregnet Peng	58	«	«
2 schep. Flæsch	26	«	«
1/2 tynde Smør	7	«	«
61 Kander Brendeviin.....	16	4	8
Vdj Martij Maanet henschicket til Colding til nogle Kong. Mayest. Ryttersz Vnderholdning der sammestedt liggende Peng	40	«	«
Vdj Aprijl Maanet haffuer Oberst Lüttenant Rotenburg efter hansz strenge schriffuelsze Vnder militarische Execution aff Tuung osz att giffue sig til Leiren Renszborrig bleff henschicket Peng.....	150	«	«
Den 9de Augustij bleff henschicket Obl. Rotenburg til Leiren 105 par scho. Koster peng.....	69 1/2	«	«
Den 2den September sender Obl. Rotenburg hijd til Varde i Quarter, som oc her indquarteret bleff, 4 Compagnier, Som mest Vor Dragoner, met halff staben, Och en hob Marcortender Heste oc Vogne Sampt Quinder oc børn oc anden Metfølge, begieret derhosz 300 Rdlr. i Penge, men bleff for Accorderit att schulle giffue, som Vij gaff den 5te September, Och hannem til taalde Peng	150	«	«
Och førend det Kunde bringisz til den Accort met Pengen, Saa oc den fattige Borgerschab for Jndquartering, som dog ingen Meddel haffde med indquartering att holde, for tuende Compagnier Kunde befrijesz. Thi dersom det icke haffde scheidt, da haffde det Veret att befrycte en stor part aff BORGESCHABET schull haffue Vnduegt Byen, haffue derfor Veret for Aarsaget att giffue hansz Regimentz Quartermester Scharnicho, som der Vdj meget haffde att Rende, en Forering	38	«	«
Bleff Saa schild Ved dij tuende Compagnier och beholde dij andre Tuinde, met en maior oc halff staben bleff her i			

	R	T	S
Byen beligendisz til d. 12. September, be Koste efter Richtig Opschrift Peng	288	«	«
12. September beKom Vij forskreffuen Øuerste-Lyttenantz schriffuelsze, Vij strax Vnder Endelig Execution schulle yde i Rijbe 50 Td. Meel Och 30 Tønder Øll.			
13. September. Anden Dagen finge igien hansz strenge schriffuelsze Om Sligt Proviandt strax att fremschicke med en Sedel derhosz, att forschaffe hannem en store An Deel speceri (som her Vmuligt wor att be Komme) Och Rede Peng 100 Rdlr. Matte saa derom giøre Aff Tingning paa Ny, Och giffue hannem paa Tuinde Tijder efter Quiterings bemelding Peng	200	«	«
Och Kunde Vij icke Samme Accordt met hannem erlange, førend Vij matte giffue bemelte hansz Quartermester Scharniche en forøring — Peng	20	«	«
Fra den 12. Septembris til den 22de Lagdisz her en Fendrich met 2 Dragoner til salua guardij, forterit i medlertid met 4 Hester, en Dreng Och met Officerer hand indbyd, som igiennem Byen Marserritt, Peng	26	«	«
Och matte giffue dennem Rede Peng	36	«	«
Til Oberste-Lüttenant Slebusz hansz Siste dørchtag bleff aff hansz methaffuende Ryttere borttagen her for Byenn Tuende Hester Och matte schaffe Tractement til hannem Saa Vel som Øll paa hansz Marcortender Vegne, som beregnisz oc Borgeschabet til Vdgiff, Peng	50	«	«
Huisz anden schade som besuering, denne fattige Byd haffuer Vdstanden aff dørch tropper, Nemblig den Vittenbergische, Bauersche, met Andre etc: baade før den 7de Augustij noch effter, det er den Allmectigste Gud Allenne beuist.			
Her foruden er denne fattige Byd, i den Tydsche Krig, Kommen i en stor giæld, att end nu en stor part der aff for Armodsz schyld er Vbetalt.			
Noch den Mangfoldige store tilføerde schade, met Huszgerad, Tre, Boeschab, Senge Kleder, som Borgeschabet er frtagen, linden Och Vlden, Vinduer, som er Vdslagen, Tømmer, som er forbrent, Dørch tropper, Och ellers schade, den fattige Borgeschab haffuer lijdt oc Vdstoet, oc icke muligt her for nogen Visz Verdt att Kunde Antegnisz.			
Huisz her Vdj specificeret o. s. v. Och for Visz Taxt Antegnet o. s. v. beregnisz Peng	45739	2	10

Jeg skal sluttelig forsøge paa at give en kort Antydning af, hvad Ulejlighed det kostede, naar en af de nys nævnte store Skatter skulde ydes med kort Varsel; jeg skal til Exempel tage den første Udskrivning paa 1700 Rdlr., der skulde leveres med 3 Dages Varsel. Det var naturligvis umuligt at faa det

hele ind i en saadan Haandevending, som det forlangtes, hvorfor Borgerne foruden deres Penge maatte tage, hvad de havde af Guld og Sølv, og endda kunde det ikke strække til. De bedst stillede Borgere i Byen maatte saa skyde det manglende til, idet Byen atter garanterede dem Pengenes Tilbagebetaling.

Jeg skal for førnævnte Skats Vedkommende tage et lille Uddrag af Skatteligningslisten, der findes i Raadstueprotokollen Side 52—59:

Anno 1644 d. 14. Januarj Er Varde Byes Borgeschab paalagt Strax att Vdgiffue aff huer ℥ (Mark) schatt 20 Rdlr. til 1700 Rdlr. her aff Byenn thil Schytzgelt til dij Suenske Officianter, som ligger i Rijbe, huizs deraff leuert ehr findisz Antegnet som følger, Saa Och dij, som Resterer.

Herefter følger saa en Liste paa 200 Skatteydere, hver med 3 Rubrikker; i den ene staar den paalignede Skat, i den anden, hvad der straks blev indbetalt, og i den tredje, hvad der resterer. Af store Skatteydere skal jeg nævne Borgmester Lasz Jensen og Stephan Nielsen, der maatte betale 40 Rdlr. hver; afdøde Borgmester Otte Rasmussens Enke maatte endog betale 45 Rdlr., Bertel feltbereder 15 Rdlr., Johan Pottemager $2\frac{1}{2}$ Rdlr. o. s. v. En Del rester med det hele, en Del med det halve o. s. v.

Den ydede Skat bestod imidlertid kun delvis af Penge. Ved de fleste Navne findes foran Skatten følgende Antegnelse, f. Eks.: Stephan Nielsen ytte i Sølf oc peng 40 Rdlr., Lasz Jensen ytte i Sølf 40 Rdlr., Maren Ottisz ydt i Sølf oc Peng 45 Rdlr., Anders Bach ytte Guld 2 Rdlr. 3 ℥ .

Ved Opgørelsen af de 200 Skatteyders Indbetaling efter den befalede Frist fremkom følgende Resultat:

Der indkom i alt Sølv til en Vægt af.. .. .	1632 Lod 2 Kv.
En Brik Smør var ogsaa indleveret, men den kunde ikke modtages, og en »Nøgel-Ring«, som Hans Nielsen havde leveret, blev ogsaa kasseret; den vejede....	17 — « —
30 Lod og 3 Kvint, som blev udskikket til Ribe, vejede der kun $29\frac{1}{2}$ Lod, hvorved 1 Lod 1 Kvint maatte fradrages.....	1 — 1 —

Tilbage bliver saa 1614 Lod 1 Kv.

Da dette Sølv skulde gøres i Penge, blev det beregnet for Skatteydernes Vedkommende med 2 ℥ 12 β pr. Lod.

1614 Lod 1 Kv. gjort i Penge blev saa 3 $\frac{3}{4}$ 5 3
 Da man indsaa, dette ikke vilde slaa til, traadte en Del Mænd
 sammen og laante Byen yderligere 268 $\frac{3}{4}$ Lod Sølv. Disse
 vare følgende:

Vdgiffuen til dij Suensche den 20. Januar 1644:

Lasz Jensen forstreckte Byen Sølf	52 $\frac{1}{4}$ Lod	26	«	12
Stephan Nielsen forstreckte Byen Sølf	26 $\frac{1}{2}$ —	13	1	8
Jens Nielsen forstreckte Byen Sølf	26 —	28	«	«
Chresten Tarp forstreckte Byen Sølf	14 $\frac{1}{2}$ —	7	1	8
A. Nielsen forstreckte Byen Sølf	24 $\frac{1}{2}$ —	12	1	8
Jacob Jensen forstreckte Byen Sølf	28 —	14	«	«
Terkel Turesen forstreckte Byen Sølf	67 —	33	3	«

Summarum Sølf, som er forstreckt 268 $\frac{3}{4}$ Lod 134 2 4
 Som det ses af ovenstaaende, blev sidstnævnte Sølv ydet
 med 3 3 $\frac{3}{4}$ for hvert Lod. Denne Fordring stillede Laan-
 giverne; men Pengene maatte jo indgaa i Skatteregn-
 skabet med 2 3 $\frac{3}{4}$ 12 3 for hvert Lod; derved kom Byen
 til kort med Sølv, som var laant 11 1 3

Det førnævnte Sølv gav altsaa i Virkeligheden kun 123 1 1
 I Penge leverede Borgerskabet efter Skatlisten 737 1 11

I alt var nu indkommet 1600 1 15
 Saa forstrakte Hans Nielsen og Chresten Tarp med 3 Guld-
 ringe, der bleve ydede for 15 4 8
 Clemen Totnin forstrakte i rede Penge 50 « «
 Lasz Jensen B. forstrakte i Ribe 4 « «
 Stephan Nielsen forstrakte i Ribe 5 « «
 Terkel Turesen forstrakte i Ribe 24 5 9

Tilsammen 1700 « «

Paa Hans Niensens to og Chresten Tarps ene Guldring
 kom Byen 1 $\frac{1}{4}$ Rdlr. til kort, idet de leveredes Byen for
 17 Rdlr., men havde som Skattebetaling kun Værdi, som
 ovenfor nævnt, af 15 Rdlr. 4 3 $\frac{3}{4}$ 8 3.

Om Stifterinden af Hansted Hospital Dorthe Hansdatter.

Af J. P. Böttiger, pastor emer. i Aarhus.

Ved tilfældigvis at faae i Hænde en Protokol, der dengang hørte til Bispearkivet i Aarhus, men senere blev sendt til Arkivet i Viborg, traf jeg i den en paa noget over 350 Sider i Folio afskreven Ligtale med alle de til hiin Tid hørende Afdelinger, saasom Fortale, Indledning, Personalialia, Textens Forklaring o. s. v. af Sognepræsten i Horsens: Anders Winding, over Stifterinden af Hansted Hospital: Dorthe Hansdatter. Da samme ikke kunde Andet, ifølge min tidligere Stilling som Sognepræst for Lundum og Hansted og som saadan tillige Medlem af Hospitals-Inspektionen, end have en vis Interesse for mig, gjorde jeg af hine Personalier et Udtog, meest med sammes egne Ord, hvilket jeg har tænkt mig, atter noget forkortet, ogsaa kunde have nogen Interesse for Andre at blive bekjendt med, eftersom Kjendskabet til hende synes ikke at være stort, selv paa den Egn, hvor Hospitalet ligger. Det, man som oftest kan faae der at høre om hende, er kun nogle løse Sagn, som neppe fortjene videre at paaagtes end som saadanne, der muligvis nok kunne indeholde nogen Sandhed, men dog meest noget Opdigtet, for hvilket ingen Hjemmel haves. Til det her Meddelte tilføjes kun endnu, at hvad der findes i Parenthes, ere Tilføjelser af Indsenderen, hentede andetsteds fra.

Dorthe Hansdatter var en Datter af Hans Nielsøn Lottrup (eller Lopdrup o: Lopdorff), Sognepræst til Gudberg i Fyen (f. 1610, † 1677), hvorfor ogsaa Ligtalen har til Overskrift: »over Dorthe Hansdatter Lottrup«. Hendes Moder heed Anna

Christensdatter (vistnok en Datter af Præsten Christen Jørgensen). »Af disse nu salige Forældre«, hedder det, »er hun som en lovlige Ægtesengs Plante til Lyset fremkommen Anno 1657, den 3die Mai Klokken 6 om Morgenen. Men som Mennesket siden alle Levendes Moder ved det utidige Æblebid forskjertse det Liv, vi skulde leve i Gud«, saa sørgede »hendes Hjertelskende Forældre tidligt for at lade denne deres nyfødte kjære Datter den 7de Mai formedelst Vandbadet i Ordet indlive i hendes Frelser Christo Jesu, at hun som en rensset Gren kunde blive i det rette Vintræ og bære megen Frugt.« Derefter, berettes saa videre, »bare de tilbørlig Omhu for, at hun, saasnart Aar og Alder tillode det, kunde blive oplært i Herrens saliggjørende Kundskab og holdt til Ærbarhed, Skikkelighed og Husraadighed«. Kun 10 Aar gammel kom hun i Huset hos Seign. Peder Hansen, Borgemester i Svendborg, tildeels for at gaae i en Sy- og Knipleskole. Der var hun kun i to Aar, da hun saa kom til en Søster: Karen Hansdatter Lottrup (f. 1627), der var gift med Niels Madsøn (Lørup, f. 1627, † 1679), Sognepræst til Gudme og Brudager. Her var hun udi 3 Aar, som det hedder, »til sin elskede Svogers og dydigste Søsters største Fornøjelse, saasom hun stedse udviste al søsterlig Huldskab og Troskab.«

Derfra kom hun saa endelig til Horsens til en Faster: Anna Nielsdatter, gift med Christoffer Blymester, hvor hun var eet Aar »elsket og afholdt som deres eget Barn«. Fra dem kom hun saa til en Fætter: Jørgen Blymester, der var Borgemester i Byen og levede ugift, for at bestyre hans Huus. Dette varede i 8 Aar. Da begjærede »Seign: Anders Jønsøn Tonboe, Negotiant og Handelsmand, hende til Ægte, og da hun havde indvilliget deri, efter Samraad med sine Nærmeste, faadt deres Bryllup Sted 1680, den 14. November i deres egen Gaard (rimeligvis i den efter dem opkaldte Tonbogaden), hvilken Gaard »de ogsaa udi næstfølgende 14 Aar, ikke uden ønskeligste Guds Velsignelse og behagelig Fornøjelse, beboede.« Der »begavede den Allershøjeste dem med 4 yndige Børn, nemlig 2 Sønner og 2 Døttre, af hvilke begge Døttrene og den ene Søn før Faderen bleve hjemfordrede til deres Fader i Himmelen. 1694 haver hun med sin elskelige Husbonde og Kjæreste frastaet deres Gaard og Brug i Horsens og begivet sig til den, da nylig opsatte Bolig udi Hansted By, som de

nogenlunde til deres Brug og Magelighed havde ladet opsætte. Efter Ankomsten dertil lode de Kirken sammesteds vel repareres og bragde deres Godtz udi temmelig god Velstand, saaat Alting teede sig for dem til en ønskelig Rolighed og Fornøielse.«

»Men som Verdens Glæde varer kun et Øjeblik og som Jonæ Kikajon staaer en hastig Vissenhed for, saa forløb neppe 3 Aar førend Døden gjorde det sørgeligste Rif i Huset, og 1697, den 29. Juli borttog Døden hendes yndigste og allerkjæreste Ægtehusbonde, efterat de udi 16 Aar 11 Maaneder een Uge og fire Dage havde levet sammen saa kjærligt samdrægtigt, velfornøieligt og exemplar et Ægteskab, at der var ikkun een Villie i begge Hjertor, eet Hjerter i begge Legemer.« En ny Sorg mødte hende her, idet ogsaa Sønnen døde den 21de December 1704. »Deuue hendes eneste efterladte Søns og Barns dødelige Afgang nedbryede hende saare, saaat al hendes timelige Vederkvægelse syntes næsten at være forsvunden. Trøsten søgte hun hos Gud og i hans Ord, hvorfor hun flittigen søgte Guds Hus og læste i sin Bibel og andre aandrige Læreskrifter og Bønnebøger. Deraf og selv begjæret, at Psalm. 90,15 og Act. 14,22 skulde udlægges og forklares ved hendes Begravelse, ligesom hun ogsaa med største Hjertens dévotion, Anger og Ruelse beredte sig stedse meget christeligen til at blive sin Frelsers Jesu Christi værdige Gjæst udi det højværdige Alterens Sakramente og retholdt sig da tilforn, saavel som andre sædvanlige og af hende selv vedtagne Dage, fra den legemlige Spise, paa det hun kunde holde sig des nærmere til sin Gud med sin dyrekjøbte og Naade-hungrende Sjel.«

»Ved Philippi Jacobi Tider 1705 resolverede hun efter sine højelskelige Søkendes og Venners Raad samt egen Betænkning at flytte til Horsens igjen, saasom hendes sørgelige Eensomhed var hende meget møjsommelig og langsom, særdeles efter Sønnens dødelige Afgang.« Der forblev hun saa indtil sin Død, og »som Frugten viser, hvad Dyd der er i Træet, saa lod hun stedse see, at hun var en uforvisnet saftig Kvist af den sande Vinstok Christo Jesu, idet hun lod den Hjælp-trængende nyde Frugten af en uforfalsket Christen-Kjærlighed, som er Barmhertighed.« Ei blot ugentligt, men og til de høitidelige Fester uddeelte hun rig Almissee, uden dog dermed at forglemme de Sengeliggende, Husarme og Enkerne. »Fornemmelig har hun ladet paakjende, hvad Hjertelag hun haver

havt til de Fattige, idet hun til 24 fattige Hospitalslemmer udi et Hospital, som udi Hansted, efter hendes sidste Villie er anordnet, at skal opsættes, haver hengivet hendes Hovedgaard Hanstedgaard, al hendes Jordegods, Jura Patronatus, Konge- og Kirketiende, Guld, Sølv og bedste Bohave, foruden de otte Hundrede Rigsdaler af hendes Sl. Mand og hende tilforn de Fattige destinerede, af hvilke efter hendes sidste Villie den halve Part skal være til fattige Skolebørn i den her ved stede-værende Latinske Skole og Halvparten til Byens og nogle andre Fattige uden Byen, efter den af vor Salige selv forfattede Opskrift forbliver.« 400 Rigsdaler bleve endvidere bestemte for nogle fattige Studenter ved Akademiet og atter andre 400 Rigsdaler til fattige Børn i den Menighed i Fyen, i hvilken hun var født. Derhos bleve ogsaa hendes og hendes Mands Arvinger betænkte med en god Del. (Hun havde 3 Søstre, foruden den nævnte Karen endvidere: Elisabeth, som blev gift med Faderens Eftermand: Hans Hansen Møller, † 1716, og Birgitte, der blev gift 1666 med Enkemanden Claus Christensen, Præst i Hvirring.)

Næsten i de to sidste Aar af sin Levetid var hun meget skrøbelig. I Begyndelsen antoges hendes Sygdom for en Feber, der senere gik over til Fordøiellesbesværigheder. Hun søgte Raad hos Forskjellige, iblandt hvilke nævnes Apothekeren i Horsens, Jacob Schmidt, Dr. Scheffer i Flensborg, Dr. Thomas Laurentii i Aarhus, Dr. Ring i Veile samt sidst Dr. Christoffer Hemmer i Ribe, der endog blev hentet til hende. Under hendes Svaghed modtog hun flere Besøg, deriblandt af Etatsraad Krabbe til Bjerre, Nautrup, Schaarupgaard o. s. v., samt af dennes Frue: Ide Sophie Giedde; under deres sidste Besøg tog hun det Løfte af Førstnævnte, at han vilde overtage Direktionen over Hansted Hospital. Af Andre, der besøgte hende, nævnes Borgemester Stephan Hofgaard og Frue, Raadmand Lauritz Riber og Frue samt begge Byens Præster: Jensen Fog og hendes Sjølesorger Anders Winding. Ogsaa af Flere af Slægten havde hun oftere Besøg; blandt disse fremhæves en Søsterdatter: Mademoiselle Birgitte Søfrensdatter, som den, der idelig havde været hende tilhaande. Hun døde Kl. 5 om Aftenen (25. Januar 1711), kun 53 Aar 8 Maaneder 3 Uger og 1 Dag gammel. Liget blev under megen Deltagelse hensat i Korsbrødre Klosterkirke

i Horsens den 3. Februar 1711 (derfra senere henflyttet til et Gravcapel i Hansted Kirke).

Personalia ende med disse Ord: Hendes Trængsler ere vel overvundne, hun, som Herren forløste, er kommen til Zion med Fryd, og evig Glæde skal være over hendes Hoved, en Fryd og Glæde skal hun være udi, og Pine og Sorg og Suk skal flye fra hende.

Privilegium

for Indbyggerne i Hjerting, Ho og Oxby paa at søge Erhverv ved Sejlads.

Meddelt af Vilhelm Bang.

Hverken i »Hist. Efterretn. om Skadst Herred«, hvor Hjerting omtales S. 214 f. eller i Danske Samlinger, Bind I og II, hvor Vester-Horne Herred beskrives, taler Dr. O. Nielsen om de Privilegier, der i sin Tid bleve givne Indbyggerne i Hjerting samt i Ho og Oxby Sogne, til at søge deres Erhverv ved Sejlads, hvilket man ellers efter vore Dages Begreb skulde tænke maatte være saa temmelig en fri Næring, til hvilken der ikke skulde kræves særlig Tilladelse.

I Manuskriptsamlingen paa Ledreborg findes Fol. Nr. 211 nedenstaaende Afskrift af Frederik den Femtes Bekræftelse paa tidligere Kongers Privilegier, der ikke ere uden Interesse:

»Vi Fr. V. osv. gjøre Alle vitterligt: at eftersom for os allerunderdanigst er blevet ansøgt og begjæret Vores allernaadigste Confirmation paa efterskrevne af Vores elskelige Herr Faders og Farfaders, Salig og høylovlig Ihukommelse, d. 21. Martii Anno 1721 og 13de Martii 1700 allernaadigst confirmerede Brev, lydende Ord til andet som følger:

»Vi Chr. V. osv. gjøre alle vitterligt, at eftersom vi allernaadigst fornemme, at Bønderne og Indvaanerne udi Hjerting og Hoe samt Oxby Sogner under Riberhus Amt i Vort Land Nørre-Jylland, ikkun ganske ringe Sæd skal have, saa at de uden Seen og Sejladsen sig ej ernære kunde; da have

vi efter derom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begjæring, saavel som Os Elskelig Hr. Frands Eberhart von Speckhan, Ridder, Vores Geheimeraad, Stiftsbefalingsmand over Riber Stift og Amtmand over Riberhus Amt, allerunderdanigst indgivne Erklæringer, allernaadigst for godt befundet at bevilge og anordne, saa og hermed bevilge og anordne, at bemeldte Hiertinge og Hoe samt Oxbye Sogners Indbyggere og Fiskere maa og skal herefter som tilforn, udi deres havende Huse og Vaaninger, hvor de af gammel Tid skal have bygget og boet og endnu boer, fremdeles ved Stavnen ubehindret boendes blive, og skal det dennem derhos og allernaadigst tilladt være, herefter som udi forrige Tider, ved Sejladsen og Søen at søge deres Næring, saa og med deres smaa Fartøjer deres Fiske og Vare til fremmede Steder henføre og sælge, hvor de bedst vide og kunde; dog at de dennem, saa ofte de indsejlandes vorder, paa forordnede Toldsteder angiver, der Tolden af indehavende Vare rigtig erlægger, og sig ellers med Lossen og Laden og i andre Maader efter Told Raten og andre vedkommende Forordninger tilbørligen forholder; forbydende alle og enhver her imod, efter som forskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn d. 28de July Anno 1688. Under Vor Kongelige Haand og Signet. Christian R.« —

da ville Vi forskrevne Brev udi alle dets Ord, Clausuler og Puncter, saasom alt her oven indført findes, have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmere og stadfæste. Forbydendes alle og enhver her imod, efter som forskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa (Sted, Datum og Navn mangler).

J. L. v. Holstein.«

Lidt Mere
om
Familierne Trellund og Baggesen.

Ved Vilhelm Bang.

I »Samlinger til jydsk Historie og Topografi«, 8de Bind, S. 44—80, har afdøde Overlærer J. Kinch givet en Mængde interessante Oplysninger om Personer af de i Ribe igjennem mange Aar blomstrende Slægter »Trellund« og »Baggesen«, hvis Stamtavler han ogsaa har leveret for de ældre Generationers Vedkommende. I samme Bind, S. 371—72, har han meddelt nogle Tillæg og Rettelser til sin Afhandling. Jeg skal tillade mig nedenfor at fremkomme med nogle yderligere, dog ingenlunde udtømmende, Tillæg til disse Familiers Historie.

a. Trellund.

Nr. 3. *Peder Pedersen Trellunds* (»unge Peder Trellunds«) Søn *Peder*, der omtales S. 48, blev 4. Juli 1611 immatrikuleret ved Københavns Universitet.

Nr. 7. *Jens Pedersen Trellund*; Kinch meddeler S. 50, at hans Svoger *Mads Roed* lod ham fordele for en Løgner, hvilken Dom blev stadfæstet af Raadstueretten. Hertil kunde føjes, at Raadstuerettens Dom atter stadfæstedes 19. Maj 1604 ved Kongens og Rigets Raad. (Secher: Kongens Rettertings-Domme I, 536—37.) — Hans Søn *Lambert*, der ogsaa omtales S. 50, var formodentlig Fader til den *Petrus Lamberti Holmensis*, som 3. Novbr. 1630 immatrikuleredes ved Universitetet, da han nemlig i Kommunitets-Matriklen kaldes *Petrus Lamberti*

Trælund (S. Birket Smith: Kjøbenhavns Universitets-Matrikel I, S. 104). — Foruden Sønnen *Lambert* nævner Kinch en Datter *Gjertrud*, om hvem Intet nærmere anføres; en anden Datter *Ingeborg Jensdatter* døde (ifølge Personal-historisk Tidsskrift IV, S. 42—43) 13. Febr. 1660 i sin Alders 48de Aar som Enke siden 5. Febr. 1653 efter *Niels Bosøn* i Nyborg, med hvem hun, hans tredje Hustru, havde været gift 11 Aar og 5 Maaneder; Navnene paa fem af deres sex Børn anføres S. 44. — Kinch skriver, at en Søn af *Jens Pedersen Trellund* var »maaske« den Raadmand *Niels Jensen Ribber* i Nyborg, der omtales i Fynske Saml. VI, S. 87, hvor der siges om ham, at han var gift med en *Karen Wandal*, rimeligvis fra Ribe; i Tillæget S. 372 gjør Kinch opmærksom paa, at *Karen Wandal* efter en Genealogi, som opbevares i Gehejme-Arket (her kunde have været tilføjet Worms Lexikon over danske Mænd II, S. 550) skal have været en Datter af Biskop *Hans Wandal* i Viborg. Ordet »maaske«, der udtaler Tvivl om, hvorvidt *Niels Jensen Ribber* var Søn af *Jens Pedersen Trellund*, maa udgaa ifølge Pers.-hist. Tidsskrift IV, S. 47, hvor det meddeles, at han virkelig var Trellunds Søn, og at han først var gift med *Anne Lauridsdatter*, derpaa med *Karen Wandal*, der døde 1680 efter 1669 at være bleven Enke; deres ti Børn, som, forsaavidt de naaede den voxne Alder, alle kom i ansete Stillinger, en Søn som Præst i Vindinge paa Fyn og Magister, Døtrene, af hvilke dog maaske et Par forbleve ugifte, i Ægteskab med hæderlige fynske Kjøbmænd, Raadmænd og Borgermestre, omtales sammest. S. 47—49. Er *Jens Pedersen Trellund* død i yderlig Fattigdom, havde *Niels Jensen Ribber* til Gjengjæld ved sin Død naaet at være en meget formuende Mand; Dødsboets Overskud udgjorde den store Sum 76,922 Sldr. 2 Mk. 15 Sk.; og Skifteforretningen efter ham optog en tyk, særskilt Protokol paa 559 Folioblade (S. 47).

Nr. 8. Skoleholderen *Villum Pedersen Trellunds Forsøg* i Lægekunsten omtales O. Worms *Medicina Danorum domestica* S. 149 ff. og Øst's Arkiv for Psykologi, Historie, Literatur og Kunst IX, S. 385.

Foruden den *Johannes Thamsenius* eller *Jon Trellund* (Nr. 20), hvem Kinch omtaler S. 58 som Handelsmand i Husum omtr. 1680, og som vakte stor Opsigt ved sin formentlige Gave til ved sine Bønner at helbrede *Andres* legemlige Sygdomme,

men hvem han ikke veed med Sikkerhed at føre hen til en bestemt Gren af Familien, kan anføres en formodentlig blodsbeslægtet, i hvert Fald, saa vidt det kan skjønnes, aandsbeslægtet, nemlig en *Johanne Trellund* fra Lifland, der 1738 stod i Spidsen for en Del svenske Separatister, som vare landflygtige fra deres Fædreland og her i Danmark gjorde Proselyter, især i Odense; deres Lærdomme mindede om de gnostiske Vildfarelser (Se L. Helveg: Christian den Sjette og den Tids religiøse Bevægelser i »For Literatur og Kritik« III, 333 ff., Helvegs Kirkehist. efter Reformationen II, S. 52—53, 2den Udgave). — 1751 dimitteredes fra Christianssands Skole en *Christian Trælund*, der døde som Student (Norsk historisk Tidsskrift, 2. R. III, S. 80); han maa formodentlig have hørt til en Gren af Slægten, der er havnet i Norge.

b. Baggesen.

Nr. 4. *Peder Baggesen* havde (S. 63—64) forpligtet sig og sine Arvinger til at udbetale 500 Rdlr. til sin uægte Søn *Peder Pedersen*; om Sagen se Kongens Rettertingsdomme ved Secher I, 545 ff.

Nr. 11. *Maren Baggesdatters Mand Laurids Knudsen* i Odense blev (1591) »dødelig stunget i sin højre Side og i St. Knuds Kirke begravet; hans Ligsten, som laa ved Konsistorii Dør, blev ved Kirkereparationen 1750 omhugget og omsleben.« (Vedel Simonsen: Odense Bys ældre Historie III, S. 41.)

Nr. 18. *Christoffer Pedersen*, »Literatus, boende i Aarhus, brugte borgerlig Næring og in specie Øxen Handling paa Hol-land«. Pers.-hist. Tidsskr. VI, S. 67 f., hvor yderligere Oplysninger findes om nogle af hans Slægt. Hans Hustru *Lene Worm* døde 13. Juli 1629. De havde 5 Børn.

Nr. 62. *Mette Jensdatter Baggesen* var Provsten i Ringkjøbing *J. C. J. Eilertz's* anden Hustru; 2 Sønner og 5 Døtre; han døde 1721, hun overlevede ham næsten et halvt hundrede Aar, nemlig til 1770.

Nr. 63. *Anna Jensdatter Baggesen* var Ejeren af Ussinggaard m. M., *Niels Jensens* (f. 1652, † 1726) tredie Hustru.

Regnskab
 over
 det jyske historisk-topografiske Selskabs Indtægter og Udgifter
 i Aaret 1893.

Indtægt.

1. Kassebeholdning	Kr.	11. 9.
2. Medlemsbidrag:		
a) for 1893	Kr. 1044.	
b) for 1892	— 8.	
	—	1052. «
3. Renter af Sparekassen	—	« 34.
4. Renter af Indskrivningsbevis	—	7. «
5. Udlæg af Regnskabsføreren	—	115. 59.
	—	I alt Indtægt Kr. 1186. 2.

Udgift.

1. Honorar til Forfatterne *)	Kr.	61. «
2. Bøttiger: Æbeltoft og Omegns Historie, 2. H. —		353. 70.
3. Bogh. Schultz for Ex. af »Saml.«	—	433. 95.
4. Rabat	—	131. 50.
5. Boghandler Schultz fra forrige Aar	—	528. 3.
6. Indsat i Sparekassen	—	« 34.
	—	At overføre Kr. 1508. 52.

*) Forfatteren til Fabrikanlægene ved Gudumlund gav, ligesom ogsaa Overlærer Wulff i Aalborg, Afkald paa Honorar.

	Overført Kr. 1508. 52.
7. Bestyrelsesomkostninger:	
a) Porto	Kr. 9. 88.
b) Bogbinder Asmussen	— 5. 70.
c) Stiftsbogtrykkeriet	— 20. «
	<hr style="width: 100%; border: 0.5px solid black; margin-bottom: 2px;"/> — 35. 58.
	I alt Udgift Kr. 1544. 10.
	Indtægten var — 1186. 2.
	<hr style="width: 100%; border: 0.5px solid black; margin-bottom: 2px;"/> Rest Kr. 358. 8.

som er Boghandler Schultz's Tilgodehavende; derimod ejer Selskabet bl. a. et Indskrivningsbevis paa 200 Kr. og indestaaende i Aalborg Sparekasse 9 Kr. 74 Øre.

Aalborg den 8de November 1894.

D. H. Wulff.

Hosstaaende Regnskab gennemgaaet og derved intet at bemærke.

Aalborg den 9de November 1894.

J. J. Strøyberg.

Foranstaaende Regnskab approberes.

Aalborg den 12te November 1894.

L. K. Kier.

Gamle Minder

fra

Solbjerg Sogn og Omegn (Hellum-Hindsted Herred).

Af Fr. Møller.

»Mindet lader som ingen Ting, er dog et lønligt Kildespring«, siger Digteren; det er sande Ord, og enhver af os holder mere eller mindre af at dvæle ved Minderne, vi selv have oplevet, især de lyse. Som der er Forskel hos Folk paa at dvæle i Minderne, saa er der ogsaa stor Forskel paa at frede om dem, jeg mener ikke blot i Hukommelsen og de synlige Minder, som der endnu findes mange af, og som Tiden ogsaa har ført til, at der holdes mere Hævd over end før, men jeg tænker især paa paalidelige Meddelelser om gamle stedlige Forhold fra vore nærmeste Forfædres Tid, om hvorledes Egnen da saa ud, dette har ogsaa sin store kulturhistoriske Betydning for nulevende og vækker Interesse for Datidens Tankesæt og Virkemaade. Jeg vil her forsøge at drage noget frem af det, jeg véd om gamle Forhold her i Solbjerg og Omegn.

Solbjerg Sogn ligger i Hellum og Hindsted Herreder, Aalborg Amt, Arealet 6379 Tdr. Land, hvoraf omtrent $\frac{1}{3}$ ligger i Hindsted og Resten i Hellum Herred, med 8—900 Tdr. Land Skov, som har hørt under Sognets eneste Hovedgaard Viffertsholm. Det ligger $1\frac{1}{2}$ Mil fra Mariager Fjord, ligeledes fra Kattegat og 3—4 Mil fra Limfjorden og strækker sig i en langagtig Oval af henved $1\frac{1}{2}$ Mil fra Nordøst til Sydvest, og Byen ligger mod Sognets nordlige Grænse i en Lavning. Byen er af gammel Oprindelse og nævnes allerede

i Valdemar Sejrs Jordebog; den har i senere Tider derefter ikke været saa lidt større end nu og tæt bebygget. I en af Viffertsholms Skove, Tvedskovmark kaldet, har i ældre Tider ligget 2 Gaarde; de laa først i Solbjerg By, før de udflyttedes i Skoven, og 1424 tilhørte de Biskop Lage i Viborg. I samme Aarhundrede nævnes Gaarden Kroptved eller Krogved, som de fleste nulevende kan huske de sidste Bygninger af paa Ny Viffertsholms Ejendom, hvorunder Gaarden blev lagt. I Sønderskoven har ogsaa staaet en Borg, omgivet af meget brede og dybe Grave; disse Grave bevare endnu Navnet Gaardsens Kær og Borgvolden Gaardsens Vold.

Byen Korup her i Sognet har oprindelig været en gammel Hovedgaard Korrup. 1343 skødede Anders Pedersen af Grandeslef Karræthorp og Karræthorp Fang til den forrige Drost Peder Vendelbo. Den gik siden over til Valdemar Atterdag, og Christian Vendelbos Arvinger gav Dronning Margrethe 1401 Afkald paa al deres Ret dertil. Volden af denne gamle Borg er antagelig den, som findes ude i de to Bøndergaarde Korupgaardens Kær, og har været omgivet af Grave. Ved Gennemskæringen af Volden for nogle Aar siden fandtes forskellige Ting, en brolagt Kørevej, Tagstens- og Murstensstumper, Kalkgrus, Glasstumper, forkullede Rester af Træværk og lignende, som tydede paa, at Borgen er bleven afbrændt, nedskudt i en Fejde, vist Grevens Fejde 1534, da Egnen her især blev hjemsøgt af Skipper Clements Bande, og næsten alle Gaardene her omkring gik op i Luer. Efter Belliggheden at dømme, har Pladsen afgivet et heldigt Sted for en af den Tids Borge, maaske i sin Tid en Røverborg; den laa her skjult inde i Lavningen, helt omgivet af Skov og Sump, ved Aaen, der den Gang var sejlbar her oppe fra Skoven ud til Mariager Fjord, men er efterhaanden svunden ind til en almindelig Rende. Længere oppe, før Aaen naaede til Borgen, paa Matr.-Nr. 15 af Korup Skovhuse, har staaet en Stampemølle, og Beboerne bære endnu Stampenavnet, men det har sikkert først været en Kornmølle, som, da Vandmassen blev mindre, flyttedes længere ned til den nuværende Korup Mølle. Dette Voldsted er sikkert Ruinerne af Hovedgaarden Karræthorp eller Korup; men hvem der har ejet den, siden Christen Vendelbos Arvinger gav Afkald paa den, vides ikke. Jeg har stødt paa en Mands Navn Jes Hardbo, som nævnes

til Korrup i dette Mellemlund inden Borgens Ødelæggelse, men denne synes at være en ufri Mand. Den Skov, som omgav Borgen, kaldtes da Koruplund og strakte sig videre til den skovløse Strækning, som nu benævnes Korupgaards Holter. Efter Ødelæggelsen blev Borgen ikke senere opført paa dette Sted, men af Ladegaarden byggedes de to Bøndergaarde Korupgaarde. Meget tyder paa, at til Borgen har hørt en større Ejendom, et Jordtilliggende af henimod 1500 Tdr. Land, mestendels bevokset med Skov, og dette er sikkert af Axel Viffert bragt under Viffertsholm, da han samlede og oprettede denne Gaard 1570 og kaldte den med sit Familienavn. Viffertsholms Skove vare nemlig i sin Tid nogle af de betydeligste Skovstrækninger i Jylland; de strakte sig fra den lille Vildmose mod Nord og mod Syd i et med Visborggaards Skove, hvorfor der stadig forefalder Skæltrætter paa denne Kant med Visborggaards Ejere lige fra Ridder Jens Madsens Tid 1468 og videre frem i Tiden; da var der ogsaa store Skove langs med Hurup Strand, videre i Als Sogn ud paa Odden; de tilhørte i Fællig Visborggaard, Mariager Kloster, Overgaard o. fl. Det var derfor ikke underligt, at dette Fællesskab jævnlig af fødte Stridigheder og gav Anledning til »Irring og Trætte«, der stadig paakendtes ved Sandemændstog, gode Mænds Kendelse o. l., men herom mere senere. Saa gik Viffertsholms Skove videre vest paa i Samling omkring Korup, videre til Korup Skovhuse, Sognets yderste Grænse mod Sydvest, og dannede altsaa som en Ramme om Sognet mod Øst og Syd. Matr.-Nr. 3 a i Korup Skovhuse bærer Munkenavnet, men hvor det har faaet dette fra, vides ikke med Sikkerhed; til dette Matr.-Nr. er et Areal af c. 50 Tdr. Land og derpaa har staaet en Skov, som benævntes Munkeskoven; den har vist ikke været synderlig større i Solbjerg Sogn, end dette Areal, men har uden Tvivl strakt sig ind i Visborg Sogn, hvor den egentlige Munkeskov har været og 1678 hørt til Glargaarden. I Indførselen, som Assessor Henrich Jørgensen af Viborg Aar 1678 lader gøre i al Visborggaards Ejendom, Gods og Skove for Gæld hos Claus Seefelds Euke Birgite Urne, nævnes baade Glargaards Skov, ansat til 17 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. 2⁵/₇ Alb., Glerup Skov 12 Tdr. 3 Skpr. og Vive Skov 16 Tdr. Hartkorn, men ansættes kun til 40 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, da der tilføjes: »Dog Skouffuen gandske meget ere forhugget och ilde

medhandlet.« Det er altsaa ikke underligt, at der nu næppe er en Stub tilbage 200 Aar efter, uden de enkelte, som findes i Moserne ved Tørvegravningen.

Af Munkeskoven i Korup Skovhuse har der næppe i de sidste 150 Aar været et Træ tilbage, og det øvrige af Korup Skovhuse og Korup Hede, vel en 8—900 Tdr. Land, var ogsaa paa den Tid skovbevokset, men kun Skoven paa forannævnte Matr.-Nr. bar Munkenavnet, det øvrige kaldtes Korup Vester-skov. Her, hvor nu ikke findes et Træ, skal have staaet god Bøgeskov, især paa det lavere Terrain, hvor Træerne efter ældre Beretninger skulle have haft en ualmindelig Højde og en saadan Tykkelse, at man havde Vanskelighed ved at faa Save store nok til at gennemskære dem med.

Grunden til disse Skoves Ødelæggelse er vel den almindelige her som andre Steder, hvor det er gaaet lige saa: utilbørlig Skovhugst, Kulbrænding, løse Kreaturer, der især ødte de smaa opvoksende Træer; af Kreaturer vare især Gederne, som der holdtes mange af, Skovenes slemme Fjender, da de, som bekendt, afgnave alle smaa Skud og Knopper. Skovhugsten dreves af alle, enten de havde Ret dertil eller ikke. Skovtyveri ansaas ikke for nogen Skam; der blev stjaalet over en lav Sko, man reddede, hvad reddes kunde, det hed sig ikke, de stjal, de pillede kun lidt i Skoven, eller de hug sig et Økseskaft, hvortil de rigtignok hug Træer baade paa 5 og 6 Favne, naar de kunde komme af Sted dermed. Det var en almindelig Mening, at Skoven voksede til alles Brug. Man havde et gammelt Ord: »For Tyveri i Skov og hos Fruentimmer bliver man hverken hængt eller brændt«, og det trøstede man sig ved; men det affødte dog ofte store Bøder.

Men vi vende tilbage til den egentlige Munkeejendom i Glerup, Visborg Sogn, to Gaarde, som kaldtes Munkegaardene, der med Ejendom og Skov stødte umiddelbart op til Matr.-Nr. 3 a i Korup Skovhuse ogsaa med Munkenavnet, som før omtalt, kun adskilte ved det saakaldte Munkevad. De to Gaarde skal siden være udflyttede og gjorde til en, nemlig den saakaldte Saadengaard, som har hørt under Viffertsholm. Saadengaard kaldes nu almindelig Sandgaarden.

Det ligger altsaa nær at slutte, at alt det »Munkegods« har hørt sammen til Visborggaard, uagtet det nu ligger i to forskellige Sogne, der var intet til Hinder derfor, og det samme

træffe vi med mere af Visborggaards Ejendom. Jeg skal vende tilbage til strænge Ridder Jens Madsens Tid paa Visborggaard. I hans Laasebrev paa Visborggaard 1477 nævnes som Grænse for hans Ejendom, der stødte her til Solbjerg Sogn mod Nord-vest, Bækken, som gør Skæl mellem Hellum og Hindsted Herreder og løber gennem Korup, hvor den afskærer den Del, som hedder Øster-Korup, 2 Gaarde og nogle Huse paa Marken. Bækken anføres i Dokumentet som »Grænse til Midtstrøm gør Skæl mellem Øster-Korup og Kittrup«, altsaa, alt, hvad der laa øst for Bækken, tilhørte Hr. Jens Madsen; nu hører det sammen med det øvrige Korup til Solbjerg Sogn. Kittrup eller Kyttrup, som nævnes paa den anden Side Bækken, var en større Ejendom, som nedlagdes, da Viffertsholm oprettedes, og bragtes der under. Den laa paa Korup Bys Mark til Gaarden Matr.-Nr. 4 a i Korup, men der er ikke mindste Spor af den, kun en Sig, der endnu bærer Navnet Kittrup Sig.

Hvor naar Ejendommene paa disse to Steder ere overgaaede fra Visborggaard til Viffertsholm, kan ikke oplyses, maaske da Slægten Seefeld gik i Armod der og fik kgl. Til-ladelse til at sælge af Godset baade til fri og ufri, eller maaske det er ført under Viffertsholm af Laurids Kjæruff, som forøgede denne Gaards Ejendom betydelig og »erhvervede« sig meget Gods; han var tillige Forpagter paa Visborggaard, da Indførselen skete 1678.

Der har været opstillet den Gisning om Oprindelsen til »Munkenavnet« paa den samlode Ejendom, at Ridder Jens Madsen af Visborg skal have skænket det til Mariager Kloster for Sjølemesser, Begravelser o. l. Han flyttede nemlig fra Visborggaard og tilbragte sine sidste Dage paa noget Gods i Nærheden af dette Kloster, og han ligger begravet i Klosteret. Der haves ogsaa Sikkerhed for, at han gav Gods til Klosteret, men det hedder udtrykkelig, at det laa i Nærheden deraf — maaske det, han boede ved sin Død, hvilket dog ikke omtales¹⁾. Mon ikke snarere »Munkeejendommen« har været en Slags Forsørgelsesgaard for nogle af Jens Madsens Efter-

¹⁾ At »Munkegodset« laa længere borte, var ellers intet til Hinder, da dette rigeste Kloster i sin Tid ejede ikke mindre end 200 Bøndergaarde, foruden andet Gods, rundt omkring i Jylland. Endnu den Dag i Dag betales aarlig fra en større Bondegaard i Kjemtrup ved Hobro 11 Tdr. Byg til Mariager Kloster.

kommere af Slægten Munk, hvorefter den har faaet Navn, og den atter er hjemdragen eller skilt ad ved deres Død. Dette antager jeg efter alt at dømme.

Men nu vende vi tilbage fra Sognets yderste Grænse mod Sydvest til Byen og gaar fra Ridder Jens Madsens Tid c. 300 Aar frem i Tiden til hen i Midten eller Slutningen af forrige Aarhundrede, og hvis vi træffe at komme til Byen en Søndag, er her efter Gudstjenesten Exercits paa Kirkegaarden af Landmilitzen, tyske Kommandoord og dito Eder regne ned, en lille Dragt Prygl imellem forhøjer Forandringen, skønt der fares mere lempelig med Militsesoldaten; disse vare oftest ældre og Familiefædre, der her stillede til Øvelse et Par Timer om Dagen. Efter endt Øvelse bleve Bøsserne rengjorte med det samme og gemte i Skabe i Vaabenhuset, hvortil Officererne havde Nøglerne. Her i Byen boede to Officerer: Kapitajn Høeg og Løjtnant Hjorth. Kapitajnen boede i det nuværende Coldings Hus paa Hjørnet og Løjtnanten tæt østen for, begge i smukke, teglhængte Huse, hvilket var et Særsyn den Gang i en Landsby. Man har endnu en Fortælling, som skal være paalidelig, om Kapitajnen. Til hans Hus hørte en større Have eller Toft, hvori der dels var »rød Muld« (Sand) og dels sort, og han spurgte sine Naboer, hvilken der var den bedste, og disse glemte ikke at meddele den landbrugsukyndige Kapitajn, at det var den røde, hvorfor han med stort Arbejde og Bekostning fik den sorte bortført og den røde trillet paa overalt. Efter ham boede i samme Hus flere Aar efter atter en Officer, Major Muderspach; da var Landmilitzen ophævet, og han hørte til Garnisonen i Aalborg; det maatte vel kunne forenes den Gang at ligge i Garnison i Aalborg og bo i Solbjerg. Han var en Søn af Ritmester Muderspach paa Trinderup, der var gift med en Datter af Thestrup paa Viffertsholm; han var altsaa kommen til at bo her, fordi han havde Slægtninge i Nærheden. Solbjerg Kirkebog udviser, at han blev viet i Solbjerg Kirke 1813 til Jomfru Ida Lange af Viffertsholm.

I Huset øst for Kapitajn Høeg boede, som sagt, Løjtnant Hjorth og daarede mange ubefæstede Kvindehjerter, ikke mindst ved sin smukke, viksede Knebelsbart. Efter ham boede i Huset en gammel Podemester, hvis Liv jeg her vil drage lidt frem. Han hed Anders Hald og var født nede i Nærheden af Staarupgaard, hvor hans Fader havde været Birkedommer og —

Gaardens Smed. Paa Tingdagene sad han i Tingstuen og afgjorde de ved Birketinget verserende Retstrætter og andre tinglige Forretninger, medens han de andre Ugens Dage stod i Smedjen og udførte Gaardens Smedearbejde. Sønnen mente, at Faderen var lige saa stærk i Juraen som i at bruge Hammer og Ambolt, men dette turde maaske være lidt tvivlsomt. Det var i den Tid, da Bønderne plejede Retten og godt kunde beskikkes til Birkedommere og Herredsfogder. Chr. V's danske Lov fordrede kun af dem, der attraaede Ansættelse som Rettens Haandhævere, at de skulde være »uberygtede og vederhæftige Danemænd, som skulle skikke hver Mand Lov og Ret i Landet.« Anders Hald var en anset Gartner i vid Omkreds, baade paa Lindenberg og hos Stiftamtmand, Gehejmeraad Moltke i Aalborg, og denne med Familie aflagde ham endog en Gang Besøg i Solbjerg, men bleve nok en Del skuffede ved de landlige Forhold. Han havde alle Haverne at passe paa Herregaardene og Præstegaardene i vid Omkreds og vandrede paa sin Fod flere Gange om Aaret de 4 Mil til Hobro, hvor han havde Tilsyn med alle Haverne hos Storbørgerne, og blev ved med dette, indtil han var over de 70 Aar. Han var en dygtig og ihærdig Arbejder, der saa mere paa Arbejdsgivernes end paa egen Interesse, saa det er let at forstaa, at han var en søgt Mand, saa meget mere, som han var hæderlig og veloplyst.

Her i Solbjerg bleve Jorderne ikke udskiftede før om ved 1790. Byen var indhegnet, og ingen maatte køre ind med Korn, før alle Kornlæssene holdt uden for Løddene, og der blev lukket op af Oldermændene. Bymændene havde jo Ager om Ager, og Agrene vare omtrent 7—8 Favne brede og høje i Midten, da den gode Jord der blev pløjet sammen for ikke at være for nær ved de andre Mænds. Mellem hver Ager var en Ren paa 1 Favns Bredde, hvori Stenene fra Marken samledes.

Solbjerg Kirke ligger paa et højt Punkt med en mægtig Kæmpehøj ved sin Side, og fra denne er et Rundskue saa vidt, som maaske faa aner. Kirken er uden arkitektoniske Prydelser og uden Spor af egentlig Bygningsstil, opført af hugne Kampsten; Murværket tyder paa, at den er meget gammel; den har haft endnu en Indgang paa nordre Side til Kvinderne, vel stammende fra den katholske Tid. Kirken er lys og venlig med smukke Hvælvinger.

Under Alteret i Kirken har til 1816 været en aaben Begravelse med Nedgang foran Alteret, og der var i Tidens Løb ophobet en Mængde Lig fra Viffertsholm; de laa nu dels i, dels uden Kister, fuldstændig paa lit de parade, og da Gravhvælvingen var brøstfældig, truende med at styrte sammen og maaske tage det ovenfor værende med sig i Dybet, blev det bestemt, at Ligene skulde tages op og nedlægges paa Kirkegaarden, og Gravkapellet fyldes med Jord.

Gravhvælvingen var gammel og ikke, som meddelt i »Jydske Saml.« 1888 i Beskrivelsen af Havnø af V. Fribert, antagelig først indrettet af Laurids Kjærulff † 1729. Den er vist allerede bygget Aar 1589, da Margrethe Vifferts første Mand døde: Enevold Sehested (død 8de Juni 1589). — Her skal jeg med det samme tilføje, at der har været forskellige Meninger om denne Mands Efternavn. Trap kalder ham en Seefeld, og der drages ogsaa den Slutning i foranførte Beskrivelse af Havnø, da han ikke findes paa Sehestedernes Stamtavle, det er rigtigt, men han er heller ikke opført paa Seefeldernes (Klev.), derimod er han medtaget paa Urnernes (Hofman: Danske Adelsmænd), fordi hans Enke efter hans Død blev gift med Jørgen Urne. Jeg har til sidste Forsikring faaet Stykkerne af hans Kisteplade samlet her i Kirken, og derpaa staar i Forkortelse Sehst. og at han døde i Kjøbenhavn 8de Juni 1589, men ligger begravet her. Gravhvælvingen er altsaa først indrettet til hans Lig, men siden havde alle de efterfølgende Ejere og Beboere af Viffertsholm afgivet deres Kontingent til den aabne Begravelse og sidst den kjærulfske Slægt. (Men om disse Slægter, som have boet paa Viffertsholm fra Axel Vifferts Dage, jævnf. med Kistepladerne i Solbjerg Kirke, vil antagelig følge en anden Artikel.)

Ligene bleve, som sagt, vist 1816 en Foraarsdag tagne op; dette er mig fortalt af en gammel Mand, som nu er død, men han var som 12 Aars Dreng Øjenvidne til denne Begivenhed, som havde samlet en stor Hob Mennesker, og Vogne vare tilsagte til at køre Fylding til Gravhvælvingen. Ligene bleve baarne op enkeltvis paa Hænder eller endog kastet over Skulder; de havde været balsamerede og vare næsten hentørrede Mumier, men der blev udvist en mærkelig Raahed ved denne Lejlighed; man lagde dem i Græsset uden for Kirkedøren under Latter og vittige Bemærkninger; der kom et Lig af en

stor og kraftig Mand op, det blev stillet op, og en Gaardmand af Byen gav det en paa Øret under Paaskud af, at han vist havde været en rigtig Bondeplager. Der var kastet en stor Fællesgrav nord for Kirken, og her bleve Ligene lagt ned uden Kister eller andet Dække og Graven fyldt med Jord, som om det var Kreaturer, der begravedes. Præstens Kone stod hos og undersøgte Arme og Fingre, det var jo til ingen Nytte, at Smykkerne kom i Jorden, det var bedre, de kom de levende til gode; der blev siden stor Sot og Sygdom i Præstens Hus, og Folketroen glemte jo ikke at udtale sin Mening om Grunden. Af Resterne, som duede af de svære Egekister, var Præsten saa økonomisk at lade lave en Kirkedør til Vaabenhuset, og den har siddet der til for en 25 Aar siden, men faa havde vist en Anelse om dens mærkelige Oprindelse. Af Kistepladerne er der dog opbevaret en Del, som give nogen Oplysning om Kisternes Indvaanere, men der er uden Tvivl gaaet mange tabt, efter den Maade, de have henligget paa, og maaske mangan værdifuld Oplysning med dem; tillige findes flere Vaabenskjolde og andre Zirater samt flere runde Mærker med de bekendte Bogstaver I. H. S. (Jesus hominum salvator); nogle af Kisteprydelserne ere forgyldte og have holdt sig godt. De bedste af disse Ting ere nu ved Henvendelse til Foreningen for de nationale Mindesmærkers Bevaring rensede og opsatte paa Egeplader og disse ophængte i Kirken. Endvidere findes Resterne af et gammelt Epitaphium over Enevold Seefeld og Fru Anne Urne, smuk, kunstnerisk udført fra først af med begges Billeder og nu nydelig restaureret af Professor Magnus Petersen, saa det nu nærmest fremtræder som Maleri; det mærkelige ved det var tillige de 16 Ahnevaaben paa hver Side af Maleriet: »Enevold Seefelds 16 Ahner paa Fædrene«, do. 16 paa Mødrene og ligesaa for Anne Urnes Vedkommende; dette hørte jo til rent Stamtræ. (Om dette udførligere under »Viffertsholm og dens Ejere«.)

Som Supplement til gamle Minder her fra Solbjerg og Omegn vil jeg tillige her vedføje nogle Notitser, som strækker sig til en noget videre Omegn og især omhandler Nabosognet Als. De ere uddragne af en gammel Bog, som er skreven af en Snedker i Als, vistnok født omtrent 1678 og endnu levede

1762. Bogen er vist først paabegyndt efter 1708, da den synes at have tilhørt Præsten Otto Printzler, der døde i dette Aar. Et Par Steder findes nemlig Notitser om hans Familie og første Studenteraar, skrevne med en anden Haandskrift, saa den kun lidet beskrevne Bog sandsynligvis er købt eller givet efter ham. Jeg anfører det ordret efter Optegnelserne:

»Aar 1688 kom her til Degnekaldet sl. Lauritz Toderup, var her til 1692. Da var her udi Als By efter hans Beskrivelse 25 halve Gaarde og 25 fjerde Parter. Enhver Halvgaard gav til Degnen 1 Skp. Byg, 1 Paaskekage, 2 β dansk, 10 Æg, 1 Saltsten. Forskrevne Aar, nemlig 1688, døde Niels Degn, som var Degn her i 58 Aar. Hr. Christen Pedersen Tising, som var Præst her i Als i sytten Aar, skrev Granderne her i Byen en Grandebog, hvorefter er nu en ny Bog ud-dragen 1742. Han døde Anno 1640. Han tog sin Tjeneste-karl til sin Degn, hed Niels Jensen, som var Degn her fra 1630—1688.

I Als Sogn er 1745 over 1000 Communicanter.

Anno 1744. Allehelgens Nat var en stor Storm af Syd-vest, som gjorde stor Skade baade paa Skovene og andet; men samme Aar, den 20de Decbr., som var en Søndag, var en Storm, som varede 2 Timer, og var størst Kl. 10; den var langt større, ja saa stor, som den ikke har været før i min Tid. Haslevgaards Vejrmølle blæste omkuld og utallige mange Træer i Skovene, og mangfoldige Kaage bleve slagne i Stykker, som stode paa Land paa Grundene hen med Havsidens.

Anno 1759, imellem d. 21de og 22de Decbr. var et for-skrækkeligt Jordskælv. Husene rystede med stor Knagen og Bragen, da Kl. var 1; varede dog kun kort. A^o 1745, d. 7de Februar, som var en Søndag, Kl. 9 Fmd., skete et Jordskælv her og andre Steder i Landet; varede dog ikke længere, end man kunde læse sit Fadervor.

Den rette Adelvej her fra Als og lige til Skelund har fordum gaaet over Brændingen og lige til Buddum, igennem den vestre Gaard og saa lige norden om Brohusets Mark, eller over som Brohusets Mark er nu og lige til Engvadet og saa ad Stokken, som Vejen gaar endnu. Det var i gamle Dage, før Buddum Have blev indelukket, og før Brohuset blev nogen Tid bygget. Dette blev først bygget til en Karl, som tjente i Buddum og hed Tue, som skulde være Skovfoged, men han

kunde ikke hytte sig for de Mænd i Buddum, som fortrød derpaa, hvorover han drog bort til Kjøbenhavn. Derefter fik Knud Christensen af Søndergaard Huset og var Skovfoged i nogle Aar, før de første Svenske kom her i Landet, som var 1644; drog saa for Fjendens Skyld af Huset, som han laasede, og til Skelund. Imidlertid, han var borte, satte Buddum Mænd Ild paa Huset. Noget derefter, mens Fjenderne endnu vare her i Landet, lod Fru Hylleborg Sehested? (Daa) paa Havnø, som var Enevold Seefelds Efterleverske, opbygge Huset igen, og Knud drog dertil igen. Efter hans Død giftede hans anden Hustru sig igen med Anders Jørgensen af Buddum, som var Broder til Christen og Søren Jørgensen og endnu en Broder, som besade al Buddum.

Sidst i det 16de Seculo eller først i det 17de, som maaske var ved det Pas 1604, blev den gl. Kragelund (som stod tæt ved Havet sydøst for den Gaard, som nu staar) ødelagt, og var den da en temmelig stor By. Den største Del af Mændene, der boede, flyttede til Hurup og blev der Boelsmænd, som deres Efterkommere endnu kaldes; nogle flyttede til Dokkedal. Aarsagen, hvorfor den gl. Kragelunds Beboere maatte flytte, var, at der kom Hul paa den lange Bakke, som naaede fra Sellegaard eller og fra Hurup og helt hen til Kragelund og der omkring, og blev paa Marken og Byen overblæst med Sand, ligesom det skete med gl. Hurup i vor Tid. Der, hvor Bakkerne har været, ligger nu fuldt med smaa Stene, som kaldes nu Kragelunds Sand eller hen ad Stenene. At der kom Hul paa Bakkerne, var en gammel Mand der af Byen og nogle fremmede Fiskere, tykke og fede, Aarsag til, som gjorde Trapper i Bakkerne at stige op ad, naar de vilde se ud ad Havet til deres Garn. Saadanne fremmede Fiskere var der i de Dage mangfoldige af, fra Viborg og anden Steds fra, og havde deres Saltboder allevegne bygte fra Haslevgaard op til Kragelund. Der blev og holdt Fiskekarle fra Mariager Kloster (hvertil baade gl. Kragelund og mesten alt det Gods, som laa her hen med Havsiden imellem Mariager Fjord og Aalborg Fjord, saavel som Egense Kloster, var Tjener til), som havde 3 Garn der for Byen, og Byens Kvindfolk gjorde Fiskene til; saa havde de og en Bod der ved Byen og saltede Silden udi, thi da gik overflødig Sild til for gl. Kragelund i de Dage, saavel som og siden for en 80 Aar siden, saa at mange her fra

Als og anden Steds drog derhen at fiske, og hængte de Silden i Laadderne? (Laderne), saa at de kunde om Sommeren hænge fulde fra den ene Ende til den anden, og havde de stedse Ild under dem, og slog de undertiden Lage i Ilden, at Sildene skulde snart blive brune. Saa havde de og Saltpander alle vegne hos dem, som de kogte Salt udi, hen med Havsiden, ikke saa meget af Aske, dryppet Lage eller Bræm som af det bare Søvand. Asken kom ved at brænde Tang. Engang var en stor og høj Flod, som gik ind i en af Mændenes Huse i gl. Kragelund, at han maatte hente hans Geder og Faar paa Kaage af hans Gaard og føre dem ad Skoven.

Der var megen Skov hen med Havet i de Dage, den strakte sig næsten fra den ene Fjord til den anden, særdeles var ved Kragelund tvende Lunde, som blev kaldt Sønder- og Nørre-Lund, af hvilke Kragelund har faaet Navn, og stode Træerne saa nær Havet, at de bandt deres Fiskekaage derved.

For 100 Aar siden eller mere boede 2 Mænd i Tofte, som begge hed Peder, de drog efter Sædvane med flere her af Sognet til Sjælland til Gilleleje at fiske, men druknede paa Hjemrejsen tilligemed en anden Karl, som var paa Kaagen med dem; siden den Tid drog ingen herfra derhen at fiske. Anno 1627 til 29, da de kejserlige Folk vare her i Landet saavel som de første Svenske 1644—45, var stor Tilflugt alle Vegne fra til Tofte, især af Kvinder, af Frygt for Fjenderne; thi de turde ikke komme til Tofte for gode danske Snaphaner her af Egnen, som lod sig bruge i Skovene imod dem.

Der var i forrige Tider en stor tyk Skov alt fra Hurup til Sellegaard hen med Havet, thi Havet gik da langt længere ind end det gør nu, det gik tæt til Vejen, som nu gaar fra Hurup til Sellegaards Bæk. Samme Vej var bred og jævn i min Ungdomstid og var, ligesom man kunde køre paa Fjæresand, altid vaad og saftig, men er nu overgroet med Grønning og er bleven til ujævne Hulveje. Samme Skov var saa tyk, at de, som vare ukendte, ikke vel kunde finde der igennem. Den kaldtes Trangt, thi det var trangt at fare der igennem. Der var siden Skoven blev ophugget en lang brun Bakke med Lyng overgroet alt fra Hurup til Kragelund, siden blæste den ganske bort og opfyldte Havet og Landet; det er ikke over 20 Aar siden, at Havet gik tæt til Hurup til Niels Bryndums Hus, men er nu vel 100 Favne borte og fyldt med Sand, saa

at der nu er 2 Haver, som er indelukket, hvor da var Fjærsand. Men paa de Steder ved Havsiderne, hvor der ikke har været Sandflugt, har Havet ikke gaaet nær saa langt ind i gamle Dage som nu; der har været fundet mange hele Ege nede i Fjærsandet for Hurup og andre Steder; der staa endnu Fyrstubble paa Fjærsandet sønden for Haslevgaards Mølle, og lige saa ved Fjorden paa begge Sider af den.

Den første Præst i Skelum, som jeg har hørt sig af, var Hr. Frantz, den anden var Hr. Anders Nielsen Skjøt, han var Fader til Hr. Bertel i St. Brøndum. Forn. Hr. Anders kom til Skelum, der Vaabenhuset, som staaer endnu, blev bygt paa Skelum Kirke, som var A^o 1647. Han havde en Datter, hed Inger Andersdatter, hun fik Hr. Christen Hegelund, som kom næstefter; hans anden Hustru fik han fra Havnø, hun hed Elisabeth Mouritzdatter, hun fik siden Hr. Vitus, som kom til Skelum A^o 1671; den 23de Januar blev hans Kaldsbrev dateret paa Havnø. Han var født i Nautrup Præstegaard i Salling A^o 1639 den 9de Juni. Hans Fader hed Jens Andersøn, Sognepræst til Nautrup, Sæby og Viele Menigheder. Moderen var Maren Vilidatter. Han var Hovmester paa Trudsholm for Hr. Kjeld Krags Børn i 6 Aar, kom derfra til Skelum. Hans Stifdatter, Inger Christensdatter, fik saa Hr. Johan Bølling, kom 1690. Efter hans Død 1702 fik Hr. Johannes Kall her fra Als Kaldet. Efter hans Død kom til Skelum Hr. Edvard Lendemann, efter ham Hr. Enevold Vagaard, som nu lever.

Nogle Aar før 1584, da Jørgen Lykke til Overgaard døde, fæstede hans Frue Haslevgaard til en tysk Mand, navnlig Niels, som havde boet i Glargaarden, som selv har Navn efter ham, da han var Glaspuster, og der gjorde alle Glarene, som kom til Visborggaard, da den blev bygt. Han havde mange Sønner, hvoraf 6 boede i Als Sogn. Der siges, at hans 12 Sønner alle blæste i 12 Glastrompeter for Kong Fredrik II, da han gæstede Hr. Jakob Seefeld paa Visborg, efter at denne var nylig bygget 1575.

Ved forhen bemeldte Enevold Seefelds og Fru Hylleborgs Tid paa Havnø var en stor Pest i Visborg, som kom af en, hed Adamus, der kom hjem (og døde paa Visborggaard) fra et befængt Sted. En Pige fra Søndergaarde fik en Skjorte efter ham, hvorover baade hun og flere bleve befængte. Forn. Adamus ligger begravet i Visborg Kirke for Korskirken, og ligger der en stor Sten over ham.

- Anno 1662. Ingen Vinter, da gjaldt 1 Td. Rug 8 Rdl., 9 Rdl., 10—14 Rdl., en Skp. Byg 3 g , en Skp. Malt 3 g , en Td. Havre 10 g .
- 1665. Stor Vinter, som ikke i mange Aar.
- 1672. Gjaldt en Skp. Rug 12 β .
- 1674. Var moksen ingen Rug til her i Sognet; samme Aar var saa stærk Vinter, som ikke havde været i 10 Aar.
- 1676. Ingen Vinter.
- 1677. Stor Vinter og stor Fodertrang.
- 1680. Kørte ingen med Slæde denne Vinter. Vinden var ikke i Øst en Nat og Dag fra 3 Uger før Jul og til den 8de Marts, som var 13 Uger, uden til Vest og Nordvest med Storm og ondt Vejr hver Dag.
- 1684. Stor Vinter, da forslog al Slags Korn sig saa, at man det Aar efter lidet Korn kunde købe, før der kom Danziger Rug ind ad Fjorden.
-

Jydske Herregaarde

i Midten af det XVII. Aarhundrede.

Ved cand. mag. Gustav Bang.

Nedenstaaende Fortegnelse findes i to Exemplarer af den af Elisabeth Bryske († 1674) forfattede adelige Slægtbog i Karen Brahes Bibliothek i Odense, Numrene 1635 (gammelt Nr. 300) og 1636; begge Exemplarer ere skrevne med Forfatterindens egen Haand, men der er nogle Afvigelser imellem de to Lister. Her er Fortegnelsen i Nr. 1635 som den mest udførlige¹⁾ lagt til Grund, medens Varianterne, forsaavidt de ikke blot bestaar i rent orthografiske Forskelligheder (v og w osv.), ere meddelte i Noter; Texten i 1636 er i Noterne betegnet ved B. Exemplaret i det kongelige Bibliothek (Thottske Saml. Folio 1083), hvor forøvrigt kun Tilegnelsen er skreven af Elisabeth Bryske selv, savner denne Fortegnelse.

Uagtet Fortegnelsen hverken er udtømmende eller særlig nøjagtig, vil den dog formentlig ikke være uden Værdi for den, der sysler med jydsk Topografi eller den jydske Adels Personalhistorie; netop Jylland²⁾ var saa overordentlig rigt paa denne Lavadel, der stod paa Grænsen mellem Adel og Bonde, og hvis Genealogi det er saa vanskeligt at følge, men

¹⁾ Den indeholder 283 Navne, Fortegnelsen i 1636 kun 276.

²⁾ Det er betegnende, at, medens den udførligste af de to Lister nævner 283 Herregaarde i Jylland, anfører den for det øvrige Danmark (Skaane iberegnet), hvis Folketal dog langt oversteg Jyllands, ialt kun lidt over 300.

hvis Liv dog, set fra et kulturhistorisk Standpunkt, frembyder Træk af stor Interesse; et Bidrag til denne Adels Historie, selv om det, som det her foreliggende, kun er et Skelet af et Skelet, kan da ikke siges at være helt uden Betydning.

Fortegnelse paa heregaarde i Jylland, som nu er oc
hauer verit i nogen aar, 1649.

Asdall.	Balle.	Feuell.
Aagaard.	Branholm.	Fruergaard.
Auinsbere.	Braming.	Frøistrup. ⁸⁾
Agersbøl.	Beg.	Føuling.
Allsted.	Beg.	Fouellsie.
Astrup.	Blistrup. ³⁾	Ferdensbøll.
Albæk.	Biørnkier.	Fruerlund. ⁹⁾
Agersbeck.	Boderupholm. ⁴⁾	Gudumlund.
Agerkrog.		Gesingholm.
Aallager.	Clausholm.	Gisinggaard.
Aabere.		Grendersløff.
Aaes. ¹⁾	Damsgaard.	Gruned.
	Dallsgaard.	Gram.
Bistrup.	Donerup.	Glomstrup. ¹⁰⁾
Bustrup.	Deyeberelund. ⁵⁾	Gylbygaard.
Boller.		Gierinsgaard. ¹¹⁾
Boller. ²⁾	Engelstholm.	Gunderupgaard.
Brodskoff.	Estuadgaard.	
Bandskoff.	Estrup.	
Biørnholm.	Estrup.	Hagisholm.
Biørnsholm.	Eskier.	Hariskier.
Birkells.	Enerup.	Hoelgaard.
Bregning.	Egiede. ⁶⁾	Hygaard.
Brantbere.	Engelund.	Hamergaard.
Bechmark.	Ellkier.	Hastrup.
Brusgaard.	Egebiere.	Hesell.
Bøgested.	Elinggaard. ⁷⁾	Høringholm.
Bonerup.		Hansted.
Bunerup.	Fusinge.	Høieris.
Biere.	Faerup.	Hunsbeck.
Bangsboe.	Fredsløffgaard.	Hesell.
Bagisvang.	Fauerskoff.	Høegaard.

Helbygaard. ¹²⁾	Kongstedlund.	Nøregaard.
Hegnet.	Krabisholm.	Nørager.
Hemegaard.	Kierbygaard.	Nøbstrup.
Huidstedgaard.	Karsholm.	
Halkier.	Killerup.	Ouergaard.
Hamellmost.	Kollerup.	Oden.
Høgholtt.	Kiellgaard.	Ogsholm. ¹⁸⁾
Hindsell.		Ouegaard.
Huidbere.	Lyomgaard.	Ouerklick.
Holmgaard.	Langtinn.	Oromholt.
Hiilemsløff.	Lynerup.	
Hesellmed.	Lyngbygaard.	Palstrup.
Høgsbroe.	Leergraff.	Palsgaard.
Hemestrup.	Leerbeck.	Palisbere. ¹⁹⁾
Høghuid.	Lyckisholm.	
Hørbyelund.	Lindnesgaard.	Quellstrup. ²⁰⁾
Haffuer.	Lindbek.	
Hasinghostgard. ¹³⁾	Log. ¹⁶⁾	Rosenuold.
	Lynsgaard.	Rosenholm.
Jernitt.	Langeuad.	Rugaard.
Jungergaard.	Lunbeck. ¹⁷⁾	Restrup.
Julungsholm. ¹⁴⁾	Lunigaard.	Reffstrup.
Isgaard.	Lunsgaard.	Ryslete.
Jensgaard.	Lyngholm.	Ryegaard.
	Lyngholm.	Ruballegaard.
Kockedall.	Langholt.	Rask.
Krogsgaard.		Randrup.
Katholm.	Matrup.	Ramergaard.
Krastrup.	Mindstrup.	Ryebere.
Kiergaard.	Møgelkier.	Riekergaard.
Kye.	Møllerup.	Riekergaard.
Klarupgaard.	Møltrup.	Reffs.
Kielbygaard. ¹⁵⁾	Meielgaard.	Rolsoigaard.
Kniffholtt.	Mosigaard.	Rørbeck.
Kaas.	Merengaard.	Raakier. ²¹⁾
Kiersgaard.		
Kabell.	Nes.	Stenholt.
Kiergaardsholm.	Nørlund.	Stensballe.
Kiellgaard.	Nørholm.	Skodbore.
Krusegaard.	Nanerupgaard.	Skoffgaard.

Sefleskougaard. ²²⁾	Torupgaard.	Vang.
Skougaard.	Tiisbeck.	Volstrup.
Stougaard.	Tyrestrup.	Vedøe.
Skertilgaard.	Trudsholm.	Vosnesgaard.
Skersøe.	Tullstrup.	Volbere. ³³⁾
Skomstrup.	Tustrup.	Vellecloster. ³⁴⁾
Sustrup.	Tostelund.	Vraae.
Skeruad.	Tiues. ²⁶⁾	Vaskergaard.
Skaubygaard. ²³⁾	Tiniandsholm. ²⁷⁾	Vingegaard.
Spøttrup.	Teiere. ²⁸⁾	Ullerup.
Sebygaard.	Todbill. ²⁹⁾	Viskum.
Sebycloster.	Tridie. ³⁰⁾	Vesteris.
Stubergaard.	Tygestrup.	Vaerhoed. ³⁵⁾
Starupgaard.	Tanerup.	Voir.
Søedall.	Tanerup.	Vabensholm.
Strandbygaard.	Trønerup.	Ulesund. ³⁶⁾
Styringgaard.	Torup.	Vesterbygaard.
Serisløffgaard.	Togerup. ³¹⁾	Willerup.
Søegaard.	Wesløssgaard.	Winomouergaard. ³⁷⁾
Synderskoff.	Woesbore.	Østergaard.
Synderhad.	Woesbore.	Østergaard.
Stranditt.	Wisbore. ³²⁾	Østergaard.
Soebye.	Urup.	Ørum.
Sinbereggaard.	Ullstrup.	Ørndrup.
Søgaard.	Venergaard.	Ørnhod.
Suiumgaard. ²⁴⁾ ²⁵⁾	Viffershølm.	Ølbygaard.
Tielle.	Villestrup.	Øiland.
Tim.	Vig.	Øfsløfskloster.

Noter.

¹⁾ B. desuden: Agersbøe. ²⁾ B: Boler. ³⁾ B: Blidstrup. ⁴⁾ B. desuden: Brenholm og Baridskoff. ⁵⁾ B: Deibierelund. ⁶⁾ B: Egitde. ⁷⁾ B. desuden: Estruplund. ⁸⁾ B: Frøerstrup. ⁹⁾ B. desuden: Fullgang. ¹⁰⁾ B: Glumstrup. ¹¹⁾ B: Giernisgaard. ¹²⁾ B: Hoelbygaard. ¹³⁾ B. desuden: Hunslund, Hestrupgaard, Huenstrup, Hesumgaard og Huam. ¹⁴⁾ B: Jullingsholm. ¹⁵⁾ B: Kølbygaard. ¹⁶⁾ B: Loge. ¹⁷⁾ B: Lunsbeck. ¹⁸⁾ B: Oxeholm. ¹⁹⁾ B: Pallisbiere. ²⁰⁾ B. desuden: Quistrup. ²¹⁾ B. desuden: Ryhaffue og Ryomgaard. ²²⁾ B: Seliskougaard. ²³⁾ B: Skabygaard. ²⁴⁾ B: Suiom. ²⁵⁾ B. desuden: Sinbereggaard og Seninggaard. ²⁶⁾ B: Tiues. ²⁷⁾ B: Timandsholm. ²⁸⁾ B: Tiere. ²⁹⁾ B: Todbøll. ³⁰⁾ B: Tridio. ³¹⁾ B: Taagerop. ³²⁾ B: Weesbore. ³³⁾ B: Woelbere. ³⁴⁾ B: Wesløfcløster, nævner tillige Wesløffgaard. ³⁵⁾ B: Waerhoff. ³⁶⁾ B: Ullesund. ³⁷⁾ B. desuden: Wognisgaard og Weerholm.

Bidrag til nordjydske Herregaardes Historie

i det 16. og 17. Aarhundrede.

Ved **Gustav Bang**, cand. mag.

De Aktstykker, hvoraf der i det følgende gives Uddrag, findes i den ledreborgske Haandskriftsamling Fol. 248 i en Pakke, der i Katalogen betegnes som »Rønnovsholm, Fuglsig og Vrejlevklosters Arkiv«. Denne Betegnelse siger dog baade for lidt og for meget; paa den ene Side findes her langt fra alle de Aktstykker, der angaar i det mindste Vrejlevklosters ældre Historie, og paa den anden findes der talrige Breve angaaende andre jydske Herregaarde end de tre nævnte; om ikke-jydske Godser findes der derimod kun ganske enkelte Aktstykker; indenfor de jydske er igen de vendsysselske i stor Majoritet. Størsteparten af Brevene er fra sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede; her er medtaget alt fra Tiden før 1700, for saa vidt det ikke angaar rene Ubetydeligheder; Brevene fra det 18. Aarhundrede er derimod forbigaaede: de er ikke blot af ringere historisk Interesse, men har ogsaa paa en Maade skiftet Karakter, idet de ikke saa meget giver Bidrag til den gamle jydske Adels som den nye, dels borgerlige, dels tysk-fødte Proprietærstands Historie.

Gennemløber man Fortegnelserne over de jydske, maaske navnlig de vendsysselske Herregaardes Ejere i det 18. Aarhundrede, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til Karakterforskellen mellem en saadan Liste og en fra det 17. eller 16. Aarhundrede. De allerfleste af de gamle danske Adelslægter, baade de store, som har spillet en Rolle i Fædrelandets Historie,

og de smaa Slægter som Vognsøn, Galt, Galskøt, Dyre, er som blæste bort; det er en ren Undtagelse, naar man træffer en enkelt Slægt, som har holdt sig paa sin Gaard; ellers er det borgerlige Navne som Hansen, Jespersen, Holm, Mønbo, Brøndum, eller Navne paa nylig indvandrede tyske Adelslægter som Lewetzau, Moltke, Vedel, eller endelig Navne paa danske Familier med et Adelskab af flunkende ny Oprindelse, Bjerregaard, de Poulsen osv. Allerede temmelig tidlig i det 17. Aarhundrede trænger den tyske (især holstenske) Adel sig ret stærkt frem; med Enevælden og alt, hvad dermed fulgte, fremfor alt Forordningen af 1682, der tillod borgerlige at købe og besidde adelige Sædegaarde, var alle Sluser aabnede, der før havde ydet lidt Beskyttelse for de gamle danske Herremandslægter; i Midten af det 18. Aarhundrede var Revolutionen færdig og dens Resultater klare og ubestridelige.

Aarsagen til denne Bevægelse er af en dobbelt Art. Der er først og fremmest Adelen numeriske Tilbagegang, dette uhyggelige Forhold, at den ene adelige Slægt efter den anden forsvinder; i Hundredeaaret nærmest før Enevælden uddøde omtrent 100 danske adelige Familier, godt op imod Halvdelen af hele Standen, og indenfor de overlevende Slægter svandt Antallet af Mænd stadig ind. Gangen i og Aarsagerne til denne Bevægelse er kun lidet kendte; der er paavist flere af Udviklingsleddene: den store Dødelighed indenfor de yngre Aldersklasser og Døretallets betydelige Overskud over Antallet af Sønner, og flere af de medvirkende Faktorer: de aandelige og legemlig lige nedbrydende Udenlandsrejser, Vanskeligheden for Adelen ved at finde en naturlig Plads i det moderne Samfund, Udsvævelser og Drikfældighed; men helt og fuldt kan Udviklingen næppe klares uden ved induktiv Behandling af det forhaandenværende Materiale, ved en rent statistisk Fremgangsmaade overfor de paaviselige Ytringer af samtlige adeliges større eller mindre Levedygtighed.

Det andet af de Forhold, der førte til, at det i det 18. Aarhundrede var saa faa Herregaarde, der ejedes af Medlemmer af den gamle danske Adel, er det lettere at paapege: det var hele Standens økonomiske Tilbagegang. Den voksende Kultur og de i Sammenhæng dermed staaende større Fordringer paa Livsnydelse stillede Krav, der voksede Adelen normale Indtægter over Hovedet, tilmed da Landbruget ikke bragte forøget

Udbytte i Forhold til den almindelige Prisstigning, men tværtimod led meget ved de to fjendtlige Invasioner i det 17. Aarhundrede, og Øksnehandelen, Adelsens store Indtægtskilde fra det 16. Aarhundrede, kun gav et grumme ringe Overskud. Luksus, saavel i Levemaade som i Byggeforetagender, og vistnok fremfor alt Sønnernes Opdragelse tærede i en uforholdsmæssig Grad paa Indtægtskilderne. Saaledes tegnede Udviklingen allerede i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede stærkt til Adelsens økonomiske Ruin (Fridericia: Adelsvældens sidste Dage S. 57—60); længere hen i Aarhundredet tog den stadig stærkere Fart.

De nedenfor meddelte Uddrag kaster et Lys over denne sidste Side af Adelsens sociale Stilling i anden Halvdel af det 17. Aarhundrede; de viser den stadige Gaaen ned ad Bakke med dens Formuesforhold: Gældsbreve og Udpantningsforretninger er Omkvædet i dem. Et Aktstykke som det allersidste, Skiftet paa Vrejlevkloster og Rønnovsholm 1697—8, giver et klart Billede af to større jyske Herregaardes Forgældelse.

Foruden denne mere almindelige Side hos efterfølgende lille Samling indeholder den ogsaa en Del enkelte Oplysninger, der vil kunne benyttes af en Topograf eller Personalhistoriker. De vedføjede Anmærkninger gør ikke Fordring paa anden Betydning end under Læsningen at kunne hjælpe lidt til at fastholde Traaden mellem de enkelte Herregaardes vekslende Ejere, der igennem de Tider, her er Tale om, jævnlige tilhørte forskellige Slægter. Hvor intet andet Kildested er angivet, stammer de fra Pontoppidans Danske Atlas eller Samlingerne i Ny kgl. Saml. 4. 657 b og 746 b paa det st. kgl. Bibliothek.

1553 ¹/_s. Børglum Herredsthingsvidne, at Vogn Pedersøn til Hestrup ¹) fremførte et Vidne af 8 Dannemænd, der vidnede,

¹) *Hestrupgaard*, Hæstrup S., Børglum H., tilhørte igennem hele det 16., rimeligvis ogsaa allerede i det 15. Aarhundrede Slægten Vognsøn. 1424 nævnes Jens Pedersøn som Ejer, imellem 1530 og 1553 Vogn Pedersøn, imellem 1568 (Wulff: Stat. Bidrag S. 201 og Nyt hist. T. III, 542) og 1610 Jesper Vognsøn, kort efter hans Svigersøn Otte Bildt til Næs, 1647 og 1655 dennes Søn Jens Bildt, † imellem 1668 og 1673 (Hiort-Lorenzen og Thiset: Danm. Adels Aarb. IV, 76—7). Siden kom Gaarden under Rønnovsholm.

at de kunde mindes, somme i 40, somme i 36, somme i 32, somme i 30 og somme i 20 Aar, at de 2 Agre, som ligger næst vesten Gunderups Vad, Engen nord derved og den anden Eng, som ligger vesten under Agrene, har ligget til Vogn Pedersøns Bol Lille Gunderup, hvilke Enge Niels Sørensen har nu slaget og afført. Fremdeles vidnede 2 Mænd, at de var i Seligaard (?) Torsdagen sidst forleden (d. ²⁷/7) og gav Jørgen Pedersøn tilkende, at Vogn Pedersøn vilde tage Syn og Vidne paa de Agre og Enge, og stævnedede ham til Thinget idag, og han havde nægtet at svare til samme Syn og Vidne.
Orig. m. Rester af Segl.

1596. Viborg Snapslandsthingsvidne, at paa Fru Mettes, sal. Morten Krabbe til Hørbylunds¹⁾ Vegne fremstod Kristen Jensen i Handrup og havde indstævnet Sandemændene i Børglum Herred for et Sandemændstog, de havde gjort mellem Trankjær Mark og Gerndrup paa den ene Side og Højstrup Mark paa den anden, og derved ikke undtaget en Mark, der laa til Hørbylund efter Fru Mettes Lavhævd's Lydelse, og som hende ved Arv var tilfalden, hvorfor hun ansaa deres Fød for ulovlig; fremdeles havde hun indstævnet Kristen Skriver, Ridefoged paa Sejlstrup²⁾, og Søren Rovftved i Harridslev med samme Sandemændsbrev og Fru Ingeborg Skel til Vorgaard³⁾

¹⁾ *Hørbylund*, Hørby S., Dronninglund H., har i den Tid, hvori man kan følge dens Ejere, vandret igennem adskillige Slægters Hænder. 1319 nævnes Peder Nikkelsøn, 1460 Jep Vognsøn (De ældste da. Arkivreg. III, 26), i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede Jesper Tordsøn Sehested (sstds. II, 273, III, 7; sml. Danske Mag. 4. R. V, 227—8), 1516 Mads Jonsen (Danske Mag. 4. R. I, 191, 220), 1568 Fru Karen (Wulff: Stat. Bidrag S. 202 og Nyt hist. T. III, 243), 1596 Fru Mette, sal. Morten Krabbes (Teksten), i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede Palle Markvardson Rodsten, † 1643 ¹¹/₁₁, senere Jomfru Kirstine Juel, † 1674, Giord Galt, † 1684, og hans Enke Eva Unger, † 1694 (Hiort-Lorenzen og Thiset: Danm. Adels Aarb. X, 177), derefter Lave Arnfeld, hvis Enke solgte Gaarden til uadelige. Der er dog baade Huller og tvivlsomme Punkter i denne Liste.

²⁾ *Sejlstrup*, Sejlstrup S., Børglum H., sækulariseredes ved Reformationen, men blev kort efter Suveræniteten solgt og ejedes efterhaanden af Jens Rodsten, Amtmand A. Dyssel, Justitsraad Jespersen o. fl.

³⁾ *Vorgaard*, Voer S., Dronninglund H., inddrogtes i Reformationstiden af Kronen, men bortmageskiftedes 1578 ¹⁸/₆ til Fru Karen Krabbe til Skovsgaard, Niels Skels Efterleverske, og Otte Banner paa sin Hustru

og Jesper Vognsøn til Hestrup, om de havde noget dertil at svare. Da fremlagde Jesper Vognsøn et Thingsvidne fra Børglum Herredsting af 1595 ^{23/9}, at Sandemændene havde gjort deres Ed efter lovlig Tilkrævelse af Kristen Skriver og Søren Rovftved paa deres Husbonders Vegne, og at de Onsdag sidst forleden (d. ^{17/9}) vare paa Aastederne »og der først gjorde deres Sandemænds Ed og Gang ved den sidste Sten, som Ridemænd haver sat vesten Langholt, som stander østen op til Skovvejen i Digesgruben og op til forn. Stene satte de den første, derfra sønder paa i Digesgruben satte de, Sten efter Sten, 15 Sten, og den sidste Sten satte de op til den »Thindstien«, som Sandemænd havde sat østen ved Skovvejen imellem Kraghede, Højstrup og Gerndrup Ejendom, og der endte de deres Tog og Ed « Dertil sagde Jesper Vognsøn, at han med Lavhævd, gode Mænds Domme, kongelig Dom og Laasebreve vilde bevise, at ingen havde Lod deri, ligesaa lidt som æ. og v. Markvor Jensøns [til Lengsholm¹⁾] i Højstrup boende Tjener med Urette er bleven uddømt af samme Mark; ingen havde inden Sandemændstoget tilkendegivet eller kunde bevise at have nogen Lod i forn. Højstrup; fremdeles havde ingen anket paa Sandemændstoget inden Sexugersdagen. Herimod fremlagde Kristen Jensøn et Thingsvidne fra Børglum Herredsting af ^{8/4}, at Kristen Mikkelsen i Sagstrup paa Fru Mettes Vegne havde vedkendt som Fru Mettes rette Ejendom, hende ved Arv tilfalden, 4 Engskifter iblandt Gerndrups Enge, hvilke

Ingeborg Skels Vegne (Laursen: Kronens Skøder I, 174—6); ^{19/12} s. A. fik de Birkeret (sstds. S. 189); de to sidstnævnte ejede Gaarden indtil Otte Banners Død 1585 og Ingeborg Skels 1604; de følgende Ejere var Otte Banner, Erik Kaas og Jørgen Arnfeld, † 1658, hvilken sidste igen fik Samling paa Godset, der i den forløbne Tid var blevet meget adspiltet; derefter ejedes Gaarden af Reetzerne; i det 18. Aarhundrede gik den over i borgerliges Besiddelse.

¹⁾ *Lengsholm*, Lendum S., Horns H., ejedes allerede senest fra Midten af det 15. Aarhundrede af Slægten Rodsten, hos hvem den bevaredes indtil henimod Slutningen af det 17. Aarhundrede; der nævnes en fortløbende Række Besiddere: Niels, Morten, Jens, Markvard, Jens, Markvard, Jens, Knud, Markvard, Jens; fra Slutningen af 1660'erne var den delt imellem Frederik og Else Kathrine Rodsten, af hvilke den sidstnævnte var gift med Ove Budde. Om disse Ejeres indbyrdes Slægtskabsforhold er Beretningerne paa flere Punkter afvigende; Brødre synes oftere at have efterfulgt hinanden som Ejere.

hun lod paakalde, før der gik Følging paa Sandemænd; dernæst et Thingsvidne fra samme Thing af $^{15}/_4$, lydende i samme Mening; dernæst et Tingsvidne fra samme Thing af 1595 $^{13}/_5$, at Kristen Mikkelsen paa Fru Mettes Vegne tilspurgte Jesper Vognsøn, om han kendte sig nogen Rettighed til de 4 Engskifter eller til Storengen, som er liggende sønden Langholt og næst østen op til Heden, til hvilke Engskifter han samme Dag havde tilkrævet Ejermænd for at faa dem ompælede, hvortil Jesper Vognsøn svarede, at han ikke kendte sig Rettighed hertil; derfor mente Kristen Jensøn, at det var med Urette, Sandemændene ikke havde undtaget dette Særkøb. — Efter Tiltale, Gensvar og Sagens Lejlighed dømmes samme Sandemændstog magtesløst at være.

Orig. m. Segl.

1615 $^{8}/_{12}$. Fuglsig. Niels Lange til Skrumsager¹⁾ beder ved Hans Dyre til Boller²⁾ og Iver Dyre til Hvidsted-

1) *Skrumsager*, S. Bork S., N. Horne H., ejedes i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede af Niels Kristensøn Lange; efter hans Død 1640 arvede Datteren Kirsten og hendes Mand Lavrids Povisk Gaarden, derefter dennes Søner Henning († før 1687 $^{12}/_{10}$) og Niels. Se Saml. t. jydsk Hist. og Top. III, 44 ff.

2) *Boller*, Taars S., Børglum H., var fra Slutningen af det 14. Aarhundrede i Slægten Vognsøns Eje, maaske en kortere Tid hos be- svogrede Medlemmer af Familien Stygge, men i saa Fald snarere som Formyndere for Jens Pedersøn Vognsøn end som Ejere (Jens Pedersøn skrev sig allerede 1470 til Boller: De ældste da. Arkivreg. III, 116); efter hans Død arvedes Gaarden af hans Datter Karen, der var gift med Mogens Jonsøn Viffert; siden udkøbte 1536 deres Datter Johanne's Mand Klaus Iversøn Dyre de andre Arvinger fra Boller og efterlod Gaarden til sin Søn Jens, † 1587 $^{8}/_2$ (Fyenske Saml. VI, 361 og den dermed beslægtede Notits i Danske Saml. 2 R. V, 69), og Sønnesønnen, den i Teksten nævnte Hans Dyre. Slægtskabsforholdene frembyder dog nogle Vanskeligheder; 1592 $^{30}/_1$ døde Fru Anne Tygesdatter paa Boller (Saml. t. jydsk Hist. og Top. V, 74), og senere nævnes en Fru Dorte til Boller, medens Jens Dyres Hustru hed Karen Stygge, blev gift med ham 1581 og endnu levede 1614, og Hans Dyres hed Birgitte Skram. Hans Dyre levede endnu 1627 (Danske Saml. VI, 369); efter hans Død afhændede Fru Birgitte Skram for Gæld Gaard og Gods til Malte Sehested; 1651 nævnes Tyge Kruse som Ejer, senere Kristian Reetz, og endelig, i 1689, tildømtes Boller Rasmus Bartholin og Povl Vinding.

gaard¹⁾ sin Svoger Otte Bildt til Næs, med hvem han har en Skov, liggende ved Trankiergods, tilfælles, saa enhver ikke ved sin Lod og Anpart, om at han vil bevilge, at nogle Folk, ædle eller uædle, hvilke han selv vil indgaa, maa komme til Aastedet og udskifte Skoven imellem dem, paa det ikke videre Trætte deraf skulde foraarsages. — Otte Bildts Paaskrift paa Brevet: Han kan ikke bevilge noget yderligere Skifte paa denne Skov, som kaldes Trankjær Skov, end som allerede sket er. Orig.

1617 ⁵/₈. Børglum Herredsthingsvidne, at Niels Lange til Fuglsig²⁾ fremstod med et Opsættelsesbrev fra Børglum Herredsting af ¹⁸/₂ sidst forleden, fordi han til nævnte Sted og Tid havde stævnet Otte Bildt til Hestrupgaard angaaende en Skov, som fra Arildstid har ligget til Trankjærs Gods, som er til Gerndrup, Follerbakken og Skovende, men ikke findes adskilt ved Rebsmænd eller i anden Maade enten paa Otte Bildts eller hans egen Lod, og de Mænd, der boer i Follerbakken, Gerndrup og Skovende, har altid haft fri Fællig, Fædrift og Hug i forskrevne Skov; og da blev Sagen opsat i 6 Uger; dernæst fremlagde han et Thingsvidne, udstedt Sexugersdagen, nemlig den ¹/₄, at Kristen Vinter paa Otte Bildts Vegne bevilgede Sagen opsat til idag. — Dernæst fremlagde han et Thingsvidne fra Børglum Herredsting af 1616 ⁹/₄, at Bertel Svensøn i Follerbakken og Peder Kristensøn i Gerndrup

¹⁾ *Hvidstedgaard*, Taars Sogn, Børglum H., gik i Slutningen af det 15. Aarhundrede med Johanne Vognsøn, en Datter af Jens Pedersøn Vognsøn til Boller, over fra denne Slægt til hendes Mand Thomas Jensen Galskøt, der byggede Gaarden; blandt Ejerne i det 16. Aarhundrede nævnes hans Søn Ville og dennes Søn Thomas, der 1571 udkøbte sine to Brødre. Efter hans Død i Aaret 1600 kom Gaarden ved Ægteskab imellem Datteren Elisabet Galskøt og Iver Jensen Dyre i sidstnævntes Besiddelse; af den næste Ejer, Hans Dyre, solgtes den 1642 til Jomfru Johanne Lykke, der 5 Aar efter ægtede Henrik Belov. Se navnlig Hiort-Lorenzen og Thiset: *Dänn. Adels Aarb.* X S. 169—171.

²⁾ *Fuglsig*, Hjørring St. Olai S., Vennebjerg H., ejedes gennem det 17. Aarhundrede af Familien Lange, den ovenfor nævnte Niels Lange, Henrik Lange, † 1671, Enken Hippolyta Hahn og Jomfru Anne Lange, hvilken sidste i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede testamenterede Gaarden til Generalmajor Kristian v. Møsting.

og deres Medbrødre vidnede, at i 34, 30 og 20 Aar havde forskrevne Skov, som ligger ved Trankjærs Gods, ligget uadskilt i Fællig, ulastet og uklaget, og Bønderne i Trankjær havde ikke haft videre Brug med Olden eller Skovhugst end de andre Bønder, som havde været Medtjenere med dem i Trankjær og boet i Gerndrup, Follerbakken og Skovende, og de havde ikke haft nogen Endels-Skov; hvilket Vidnesbyrd de bekræftede, med flere Omstændigheder. Dernæst fremlagde han et Thingsvidne fra Børglum Herredsting af 1616 $\frac{1}{10}$, at Jens Pedersøn i Brønderup og Esben Nielsøn, Tjener paa Fuglsig, forkyndte, at de d. $\frac{21}{9}$ efter deres Husbonds Befaling var paa Hestrupgaard og gav Otte Bildt tilkende, at deres Husbond vilde lade sigte («siche») Skoven, som ligger til deres Fællesgods, Gerndrup, Trankjær, Bollet, Skovende og Follerbakken, om Otte Bildt selv eller ved Fuldmægtig vilde møde paa Aastederne, hvortil Otte Bildt svarede: »Hvad kommer det mig ved, om han vil lade sigte hans Skov?« m. m. Dernæst fremlagde han et Thingsvidne fra Børglum Herredsting af 1616 $\frac{19}{3}$, at Niels Mørk i Brønderup paa Niels Langes Vegne havde ladet fordele 3 Mænd i Snarup, som uden Niels Langes Tilladelse havde afsavet og bortført et Træ i fornævnte Skov. Fremdeles fremlagde han en Lodseddell af 1610 $\frac{4}{10}$, bl. a. indeholdende, at ham var tilfaldet Gerndrup, Follerbakken og Skovende, egenhændig undertegnet af Jesper Vognsøn, Otte Bildt og Niels Lange. Dernæst fremlagde han et Skiftebrev af 1610 $\frac{4}{10}$ mellem Otte Bildt og Niels Lange, om Arven efter deres »Fader« Jesper Vognsøn og deres sal. »Modør«, hvorefter de, naar Jesper Vognsøn døde, vilde lade sig nøje med Delingen som Lodsedlerne udviser; kun det Fæstegods, som senere kunde opspørges og indvindes og ikke var indført i Skiftet, skulde efter hans Død komme dem begge til bedste. Dernæst fremlagde han et andet Skiftebrev dem imellem af 1614 $\frac{22}{7}$, at de var vel forligte om alt Løsøre, Kvæg, Ind- og Udgæld, saa enhver havde faaet sin Anpart; hvad mere kunde opspørges, skulde komme dem begge til bedste. Endelig fremlagde han en »skriftlig Beretning« af ham selv, at eftersom der begav sig Trætte mellem Otte Bildt og ham om denne Skov, »som ligger til noget Gods, kaldes Trankjærs Gods«, og Skoven ikke er navngivet i Skiftet efter deres Hustruers Forældre, satte han i Henhold til de ovenanførte Omstændigheder i Rette, om ikke

Halvparten af Skoven burde følge ham. — Herimod satte Kristen, Underfoged paa Hestrup, paa sin Husbonds Vegne i Rette, om ikke, siden sal. Jesper Vognsøn i levende Live havde skiftet imellem Niels Lange og Otte Bildt, og den sidste efter hans Død i sin Anpart havde faaet Trankjærs Gaard, ogsaa Trankjærs Skov bør følge ham. — Da efter Tiltale og Sagens Lejlighed »da vidste jeg ikke rettere derom at kunne kende, end at fornævnte velb. Niels Lange jo saavel bør at have sin Lod og Anpart i forskrevne Skov som velb. Otte Bildt.«

Orig. m. Segl.

1632 ¹⁹/₉. Aarklet. Kristoffer Kaas til Aarklet skøder med Kongens og sin Hustrus Samtykke til Niels Lange til Rønnoholm følgende Gods i Hørby S., Børglum H.: en Gd. Trankjær, et Bol og Trundbakken, og kendes at have oppebaaret Fyldest og fuld Værd.

Orig., medbes. af Anders Friis til Vrejlevkloster¹⁾ og Jørgen Kruse til Kærsgaard²⁾. Læst paa Viborg Landsting 1632 ⁶/₁₀.

1638 ²³/₁. Odense. Lavrids Povisk paa egne og Malene Povisks Vegne, Henning, Frans og Otto Povisk gør vitterligt, at de har indgaaet et venligt Skifte om alle deres Moders og Mormoders Efterladenskaber i Jordegods, Løsøre og alt andet.

Orig. m. Segl.

¹⁾ *Vrejlevkloster*, Vrejlev S., Børglum H., blev inddraget af Kronen 1536, men i Januar 1575 givet i Mageskifte til Jens Bilde, der siden det foregaaende Aar havde haft Klosteret i Forlening; Jens Bilde døde imidlertid i April s. A., og Godset fulgte saa hans Enke Karen Rønno til hendes Død i 1592, derpaa 2 af deres 11 Børn, Sønnerne Henning og Frans i Forening; ingen af dem efterlod sig Sønner, og 1627 blev Gaarden for Gæld solgt til Anders Fris; senere træffes Jens Pedersen Juel til Lindbjergs Enke Ide Gø, † 1654, hendes Søn Peder Juel, † 1676, og hans Enke Helvig Krabbe, † 1697. Efter hendes Død overtog hendes 5 Døtre Gaarden, af hvilke den ene, Kathrine Maria, ved sit Ægteskab med Generalmajor Møsting bragte ham sin Andel; efter Ingeborg Juels Død i 1721 gik Gaarden over til Hedvig Vind, der ægtede Johan Ludvig Holstein. Sml. Richardt og Becker: Danske Herregaarde XIII.

²⁾ *Kærsgaard*, Tornby S., Horns H., ejedes 1568 af Bjørn Kaas (Wulff: Stat. Bidrag S. 202), siden af Slægten Kruse, hvortil hørte den i Teksten omtalte Jørgen Kruse, der nævnes mellem 1627 (Danske Saml. 2. R. III, 133) og 1665; han var gift med Kristence Dyre; siden kom Gaarden i borgerliges Hænder.

1638 $\frac{1}{2}$. Nør Herredsthingsvidne, at Las Mikkelsen i Sønder Bork gav tilkende, at eftersom Jep Kristensøn i Sønder Bork havde sigtet ham for 3 Stavshug, og han var bleven til-dømt at bøde for det ene, men at forværge sig efter Loven for de to andre, og eftersom Povl Jakobsøn, Foged paa Skrumsager, sidste Torsdag havde 3dje Thing til ham paa Jep Kristensøns Vegne, saa betalte han nu 6 Rdlr. for det ene Stavshug, men med Hensyn til de to andre svor han selvtolvtte, at det var en løgnagtig Sigtelse; fremdeles vidnede 2 Mænd, at de for 3 Uger siden havde givet Jep Kristensøn mundtlig Varsel om den Ed, som Las Mikkelsen vilde tage imod hans Sigtelse, og at de samme Dag havde været for Skrumsager Port og givet Niels Lange, Laurids Povisk og Fogeden Povl Jakobsen Varsel derom.

Orig. m. Segl.

1641 $\frac{18}{6}$. Aalborghus. Gunde Lange til Breining¹⁾, Lensmand paa Aalborghus, og Sten Bilde, Lensmand paa Sejlstrup, gøre vitterligt, at de har modtaget et Kongebrev, dat. Kbh. 1641 $\frac{28}{4}$, ifølge hvilket Fru Ide Gø, sal. Jens Juels til Lindbjerg²⁾ har begæret at maatte faa i Magelæg af Kronen 9 Gaarde og Bol samt 2 Gadehuse i Høgsted, Vrejlev S., Børglum H. under Sejlstrup Len, imod at udlægge Gods i Taars S, Børglum H., hvorfor det er blevet dem paalagt i Nær-værelse af Jørgen Orning, Lensmand paa Aastrup, at granske og sammenligne samme Gods; denne Befaling har de udført d. $\frac{8}{6}$. Kronens ovennævnte Ejendom beløber sig i Landgilde til 32 Tdr. 5 Skpr. og 1 F. Hartkorn, i Ejendomsværdi til 82 $\frac{1}{2}$ Tdr. 5 Skpr. Hartkorn; Fru Ide Gø Gods i Taars S.

1) *Breininggaard*, Breining S., Bølling H., sækulariseredes ved Reformationen, men afhændedes 1544 af Kronen til Gunde Lange (Erslev: Len og Lensmænd i det 16. Aarhundrede S. 138, jfr. Danske Mag. 4. R. IV, 191), hvis Søn var Henrik Lange, der døde 1609; dennes Søn var atter den ovennævnte Gunde Lange, gift med Anne Krabbe (Danske Saml. 2. R. III, 139). Siden kom Gaarden i borgerliges Besiddelse.

2) *Lindbjerg*, Ølgod S., Ø. Horne H., ejedes af Erik Kaas til Støvring, † 1578 $\frac{31}{12}$, og hans Enke Kirsten Pedersdatter Galt, † 1616 (Hiort-Lorenzen og Thiset: Danm. Adels Aarb. X, 178; Marmora Dan. II, 205), dernæst af Iver Kaas, Jens Juel, † 1636, hans Enke, den i Teksten omtalte Ide Gø, Henrik Juel, Etatsraad Lichtenberg

(Søndergaard og et Bol under Gaarden, 7 Gaarde og 1 Gadehus i Terpet) i Landgilde til 50 $\frac{1}{2}$ Tdr. 2 Skpr. Hartkorn, i Ejendomsværdi til 55 Tdr. 1 Skp. 1 F. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn.

Orig. m. Segl.

1645 $\frac{30}{6}$. Odense. Erik Jørgensen, Raadmand i Odense, gør vitterligt, at eftersom der for Gæld er udlagt ham fra Fru Jytte Bild til Ringstedgaard en Gaard i Høslund i Jylland, og nu Henrik Lange til Rygaard har indløst den med en anden Gaard, liggende i Guldtoft i Kvendrup S., saa afstaar han ham al Ret i den førstnævnte Gaard.

Orig. m. Segl. Læst paa Fynbo Landsting 1645 $\frac{9}{7}$.

1647 $\frac{25}{2}$. Rønnowsholm. Kristen Lange til Rønnowsholm ¹⁾ skøder til Lavrids Povisk til Skrumsager sin Andel (Tredjedel) af en Gaard i Kvisel i Vennebjerg H. og kendes at have oppebaaret Fyldest og fuld Værd.

Orig. medbes. af Jørgen Kruse til Kjærsgaard; i Teksten nævnes desuden Jens Bildt til Hestrup, men hans Haand og Segl fattes. Læst paa Viborg Landsting 1647 $\frac{17}{3}$.

1655—60. Mester Niels's Fortegnelse over sal. Kristen Langes Bøger:

Folio: En Part af Bibelen og det nye Testamente; Oeconomia Caleri; Historia Bononiensis Sigoni; Opera Aristotelis; Intinirarium (!) Buntingii; Libri 10 Livii; Instruction de Artellerio.

Kvart: Dictionarium Gallicum; Ovationis (!) Lazri Christiani; Instructio de Artellerio; Epithata Ravisii; Mandatbog.

Octavo: Tomi 4. Bellarminii.

Vurderet til ialt 17 Rdlr. 11 $\frac{1}{2}$ Mk.

¹⁾ Rønnowsholm, Vrejlev S., Børglum H., tidligere kaldet Tjered, oprettedes som en særegen Herregaard af Jens Bilde, da han 1575 til-mageskiftede sig Vrejlevkloster, og fik ogsaa da sit nye Navn efter hans Hustru Karen Rønnow; Navnet Tjered brugtes dog længe ved Siden af Rønnowsholm. Blandt Sønerne ejede efter hendes Død Erik Bilde Gaarden (Fyenske Saml. VI, 425); 1609 nævnes Jørgen Kaas som Ejer, 1617 den i Teksten tidligere omtalte Niels Lange, 1646 hans Søn Kristian Lange, der døde imellem 1655 og 1660, derpaa Niels Lange; kort efter kom det tilbage til Vrejlevkloster.

1656 $\frac{8}{10}$. Torstedlund. Oluf Rosenkrans til Egholm og Kristian Daa til Ravnstrup afstaar til deres »Moder og Søster« Dorte Daa sal. Gregers Krabbes til Torstedlund¹⁾ paa deres Hustruers Vegne al Arv efter sal. Gregers Krabbe imod hver at faa 6500 Rdlr., derfra ikke afkortet deres Brylluppers Bekostning eller nogen anden Udgift; 4500 Rdlr. skal betales dem straks, de øvrige 2000 enten umiddelbart efter hendes Død, og da uden Tillæg af Rente, eller efter Aar og Dag og da med 6 Proc. Rente. De skal ikke være forpligtede at betale nogen af Gregers Krabbes Gældsposter, undtagen hvis der skulde findes Mangler i hans Regnskab for Akershus Len; da skal de betale lige med deres »Moder og Søstre«

2 Originaler, undertegnede og forseglede af Dorte Daa, Oluf Rosenkrans, Kristen Daa, Valdemar Daa (Dorte Daas Væрге under Skiftet), Mogens Høg (paa Gregers Krabbes Sønner Klavs's og Niels's Vegne) og Kristen Skel (paa Jomfruerne Helvigs, Ingeborgs og Lisbets Vegne).

Paaskrifter paa det ene Eksemplar:

Oluf Rosenkrans og Kristian Daa kvitterer 1656 $\frac{13}{10}$ paa Torstedlund for Modtagelsen af 4500 Rdlr. hver.

Kristian Daa kvitterer 1665 $\frac{12}{3}$ for Modtagelsen af 2000 Rdlr., Dorte Daa har udbetalt ham, saa hun ikke er ham mere skyldig.

Paaskrift paa det andet Eksemplar:

Oluf Rosenkrans kvitterer 1676 $\frac{23}{6}$ i København for Modtagelsen af 2120 Rdlr., udbetalte ham af hans Svoger Bernt Due, Holger Trolle og hans »Søster« Helvig Krabbe.

¹⁾ *Torstedlund*, Aarestrup S., Hornum H., var i det 15. og 16. Aarhundrede i Slægten Vifferts Besiddelse igennem en fortløbende Række af Fædre og Sønner: Jon Viffertson, Viffert, Jon (nævnes 1448, † kort før 1495 $\frac{12}{3}$), Mads († kort før 1507 $\frac{26}{9}$), Jon († 1560 efter d. $\frac{8}{7}$) og Niels Jonsen Viffert; efter den sidste Død som ugift 1595 for d. $\frac{24}{10}$ kom Gaarden i den med ham paa mødrene Side beslægtede Keld Krabbes Besiddelse og fulgte derefter hans Efterkommere Niels og Gregers Krabbe til den sidstnævntes Død 1655, da hans Enke Dorte Klausdatter Daa beholdt den til sin Død 1675; den arvedes derefter af deres Søn Klaus, † 1678, og siden af dennes Enke Marie Sofie Bjelke og hendes anden Mand Kristian Bjelke, der 1680 solgte Gaarden til Klaus Krabbes Søster Elisabeth, gift med Bernt Due til Krastrup. Se Richardt og Beckers Danske Herregaarde XVIII.

1660 ¹⁴/₈. København. Kontrakt mellem Dorte Daa sal. Gregers Krabbes til Torstedlund, Oluf Rosenkrans og Kristian Daa, ifølge hvilken Dorte Daa skal betale Oluf Rosenkrans og Kristian Daa 1000 Rdlr. hver i Erstatning for deres Ret til det Løsøre, hendes Datter Jomfru Mette har efterladt sig; hendes Lod i Torstedlund skal de, for at Morgengavebrevet og Skiftebrevet kan overholdes, dele efter Dorte Daas Død lige med de andre Børn.

Paaskrifter:

1660 ²⁰/₈. København. Oluf Rosenkrans kvitterer for Modtagelsen af 1000 Rdlr. — Medunderskrevet af Mandrup Due og Erik Krag.

1660 ²⁸/₈. København. Kristian Daa kvitterer for Modtagelsen af 1000 Rdlr.

Kopi.

1660 ²⁶/₉. Viborg Landstingsvidne, at Vrejlev Sognemænds Befuldmægtigede Las Ibsøn i Lie fremlagde en Opsættelse fra Landstinget af ¹/₈, lydende at de havde indstævnet Jens Sørensen i Vraa, Sættefoged for en Dom af Børglum Herredsting d. ²⁴/₁ imellem Anders Thornsøn, Ridefoged paa Vrejlevkloster, paa den ene Side og Vrejlev Sognemænd paa den anden angaaende Tienden for 1659, hvilken han havde dømt at skulle inddrives af deres Bo og Formue, idet han funderede Dommen paa en Kontrakt mellem sal. Fru Ide Gø til Vrejlevkloster og en Del af Sognemændene, skønt den kun galdt for hende og ikke hendes Arvinger, og de fleste af Sognemændene ikke havde indgaaet den; fremdeles havde Jens Sørensen »sig tiltagen uden nogen Fuldmagt den Dristighed at sidde i Dommersæde«, ligesom han havde forsømt at udstede lovligt Varsel for Dommen. De havde derfor indstævnet ham og desuden Jens Thomsøn som den, der havde taget denne Dom, og Peder Juel til Vrejlevkloster. Da var Sagen bleven bevilget opsat til idag. — Dernæst fremlagde Anders Thornsøn den omhandlede Dom fra Børglum Herredsting af d. ²⁴/₁, lydende at Anders Thornsøn havde i Rette stævnet samtlige Vrejlev Sognemænd for deres Tiende for 1659 og dér havde fremlagt 3 Forpligtelser, den ene indgaaet 1641 ³⁰/₈ af 17 Mænd og Kvinder i Talstrup med Fru Ide Gø til Vrejlevkloster, de andre indgaaede d. ²⁴/₈ s. A. af 3 Mænd i Rønnebjerg

for sig og hele Rønnebjerg og af 2 Mænd i Høgsted for sig og hele Høgsted med Fru Ide Gø til Vrejlevkloster, at de skulde give Tiendekorn efter en hende overleveret Tiendeseddel; fremdeles havde han fremlagt en Kopi af denne Tiendeseddel og et Indlæg af ham paa Peder Juels Vegne, hvori han stillede i Rette, om ikke Vrejlev Sognemænd burde lide Indvisning for Tienden, da de ikke havde svaret til deres Forpligtelse eller i Høstens Tid begæret nogen til at tælle deres Korn for at svare Tienden i Kærven. Herimod havde flere af Indbyggerne i Vrejlev Sogn paa samtlige Sognemænds Vegne indvendt, at da Fjenderne var Landet mægtigt, og man ikke var kommen til sin fulde Avl, og der desuden ikke var kommen kongelig Forordning om, hvorledes man skulde forholde sig med Tiendens Ydelse, saa burde man kun svare af den Høst, man virkelig havde haft, og ikke mere; tillige var Forpligtelsen kun indgaaet med Fru Ide Gø personlig, ikke med hendes Arvinger, og flere af dem, der havde underskrevet Forpligtelsen, var nu bortdøde. I et af Indlæggene hed det, at da man ikke havde indgaaet Kontrakt om at betale Tienden i Tøndemaal, »turde vi os ikke understaa at høste eller afføre, førend vi advared den gode Mand hans (o: Peder Juels) Fuldmægtig forn. Anders Thornsøn om at tælle, at han paa sin gunstige Husbonds Vegne kunde opbære, hvis ham med Rette kunde tilfalde efter Recessen, hvortil forn. Anders Thornsøn at have svaret, at han ikke turde sig understaa at tælle med os i hans Husbonds Fraværelse, hvorfor vi forsaarsagedes at lade uvildige Mænd tælle for os; og derforuden af Fjendernes Indfald saavel som siden stræng Indkvartering og stor Kornskat, Proviant- og Pengeskat, saa vi ere fra Avl og Bjeriing Aar fra Aar meste Parten.« Eftersom der nu ikke var udstedt nogen kongelig Forordning, hvorefter Fogden kunde have rettet sig ved Tiendens Opkrævelse, og eftersom den gamle Takst ikke efter Recessen var bleven lovlig opsagt, havde Sættefogden paa Børglum Herredsthing sagt Dom, at Sognemændene inden 15 Dage skulde svare Tienden, beregnet efter Landets Takst, 2 Rdlr. for hver Tønde, eller lide Indvisning efter Loven. — Efter Tiltale, Gensvar og Sagens Lejlighed bekræftede Viborg Lands-thing denne Dom.

Orig. m. Segl, læst paa Børglum Herredsthing 1661 ¹²/₂.

1664 $\frac{1}{2}$. Viborg. Peder Juel til Vrejlevkloster skænker sin Hustru Helvig Krabbe som Morgengave sin Gaard Vrejlevkloster med alt Tilliggende i hendes Levetid, saafremt hun overlever ham uden Livsarvinger; hun skal holde Godset med dets Bønder i Hævd og ikke betyngede det med usædvanligt Paalæg imod Recessen. Efter hendes Død skal Jordegodset samt Halvparten af Løsøre og Gæld tilfalde hans Arvinger.

Orig. paa Pergament, medundert. af Henrik Juel, Povl Ranzau, Kirsten Juel og Ide Juel; ingen Segl.

1664 $\frac{29}{11}$. Povl Ranzau til Havreholm¹⁾, tiltagen i Henrik Belov til Hvidstedgaards Fraværelse, og Lukas Lange til Kølbygaard²⁾ gør vitterligt, at eftersom de d. $\frac{15}{11}$ havde modtaget Tilfindelse fra Jens Rodsten til Lengsholm og Villum Lange, Landsdommer i Nørre Jylland, at skulle gøre Fru Dorte Daa sal. Gregers Krabbes Indførsel i Jørgen Kruse til Hjermelevs³⁾ Gods for en Gæld, saa begav de sig d. $\frac{18}{11}$ til Hjermelevgaard, begærede Udlæg for Kapitaler, Renter og Omkostninger og gennemsaa følgende Dokumenter: Først en Hjemthingsdom fra Sønderhald Herredsting af $\frac{21}{10}$, at Jørgen

¹⁾ *Havreholm*, Gaard i Vrejlev S., Børglum H. (eller Havbroholm, Farso S., Gislum H.?).

²⁾ *Kølbygaard*, Hunstrup S., Hillerslev H., ejedes i Slutningen af det 16. og i det 17. Aarhundrede af Slægten Lange, hvortil hørte Gunde Lange i Midten af det 17. Aarhundrede; han synes at være efterfulgt af 3 Sønner, Hans, gift med Dorte Lykke, Lukas, død før 1671 (?), og Niels Lange. I det 18. Aarhundrede var Gaarden i borgerliges Eje.

³⁾ *Hjermelev*, Tolstrup S., Børglum H. Den ældste bekendte Ejer af denne Gaard er Morten Nielsen Vognsøn i Midten af det 15. Aarhundrede (De ældste da. Arkivreg. III, 11, 90; Danske Mag. 4. R. V, 238); Slægten Vognsøn bevarede Gaarden indtil henimod 1550, da den ved Ægteskab mellem Mette Mortensdatter Vognsøn og Jens Thomsøn Sehested (jfr. Danske Mag. 4. R. I, 122, 165; Laursen: Kronens Skøder I, 69; Wulff: Stat. Bidrag S. 201; Nyt histor. T. III, 243) gik over i den sidstnævntes Eje; allerede c. 20 Aar i Forvejen nævnes dog Baggo Gris til Klarupgaard som Ejer (Erslev og Møllerup: Fred. I's Da. Reg. 388, 450), og omtrent samtidig nævnes en Morten Bagge i Hjermelev (Danske Mag. 4. R. I, 170); 1587 solgtes Gaarden til Rentemester Enevold Kruse, hvis Søn er den i Teksten nævnte Jørgen Kruse. Om den Skade, der tilføjedes Godset i Svenskekrigen, og om Bygningernes Forfald et Aarti senere se Saml. t. jydsk Hist. og Top. IX, 33, 144 ff, 283 ff.

Kruse inden 15 Dage skulde indfri 2 Gældsbreve, hvis Hovedstol og Renter udgjorde ialt 1961 Rdlr., eller lide Indvisning derfor. Dernæst Viborg Landstings Konfirmation paa samme Dom af $\frac{9}{11}$, hvori det overdroges Henrik Belov og Lukas Lange at gøre Indvisning i Jørgen Kruses Gods. Dernæst Jørgen Kruses Forløftesbrev af 1652 $\frac{26}{1}$ til Gregers Krabbe og hans Arvinger paa Gunde Rosenkrans til Vindinges Vegne for 500 Rdlr. spec. mod 6 Proc., opsigelige med et Fjerdingaars Varsel; Paaskrift: Renten betalt d. $\frac{26}{1}$ 1656. Dernæst Jørgen Kruses Gælds-brev af 1657 $\frac{24}{1}$ til Fru Dorte Daa paa 875 Rdlr. spec. mod 6 Proc., opsigelige med et Fjerdingaars Varsel; Paaskrift: Renten betalt d. $\frac{24}{1}$ 1661, 1662 og 1663. Dernæst Jørgen Kruses Gælds-brev af 1661 $\frac{11}{6}$ til Niels Trolle til Trolholm paa 200 Rdlr. spec. mod 6 Proc., opsigelige med et Fjerdingaars Varsel; Paaskrift: Renten betalt d. $\frac{11}{6}$ 1662, d. $\frac{8}{8}$ 1663, d. $\frac{11}{6}$ 1664. Dernæst Dorte Daas Opsigelsesbrev af 1658 $\frac{19}{6}$ til Gunde Rosenkrans, at de 500 Rdlr. skulde betales til førstkommende Snapsting. Dernæst Dorte Daas Opsigelsesbrev af 1660 $\frac{11}{9}$ til Jørgen Kruse som Forlover for Jørgen Rosenkrans, at Gælden skulde betales til førstkommende Snapsting. Dernæst Niels Trolles Opsigelsesbrev til Jørgen Kruse af 1663 $\frac{5}{1}$, at de 200 Rdlr. skulde betales d. førstkommende $\frac{11}{6}$ i hans Gaard i København. Dernæst Dorte Daas Opsigelsesbrev til Jørgen Kruse af 1664 $\frac{27}{6}$, at de 875 (878?) Rdlr. med Rente skulde betales til førstkommende Termin. Dernæst Dorte Daas Fuldmægtigs Optegnelse, dat. 1664 $\frac{21}{11}$, paa Gældens samlede Beløb, med Kapital, Rente og Omkostninger ialt 2007 Rdlr. 1 Mk. 4 Sk., hvoraf Hovedstol og Rente 1961 Rdlr. Dernæst udlagde de for Gælden til Fru Dorte Daa af Jørgen Kruses Gods: i Stjernerum S. og By: 3 Gaarde, 1 Gadehus; i Tolstrup S. i Tømmerby: 5 Gaarde, 1 Bol, 3 Gadehuse; i Øster Brønderslev S. i Kraghede: 1 Gaard, ialt 44 Tdr. 10 Skpr. 1 F. $\frac{14}{5}$ Alb. Hartkorn. Endelig udlagde de til Niels Trolle: i Tolstrup S. i Tømmerby: 2 Bol, 5 Tdr. 3 Skpr. 2 F. $\frac{11}{6}$ Alb. Hartkorn.

Verificeret Kopi m. Segl, læst paa Jerslev Herredsting 1664 $\frac{15}{12}$.

1665 $\frac{22}{3}$. Vrejlev Birkethingsvidne, at paa Peder Juel til Vrejlevklosters Vegne stod Anders Nielsen, Foged paa

Vrejlevkloster, paa Thinget og forbød al Kørsel, Riden eller Gang over Vrejlevklosters Grund udenfor Alfarvej.

Orig. m. Segl.

1665 ²⁸/₆. Børglum Herredsthingsvidne, at paa Peder Juell til Vrejlevklosters Vegne stod Jens Lavridsøn i Plet paa Thinget og forbød al Kørsel, Riden eller Gang over Vrejlevklosters Grund udenfor Alfarvej og over den østre Ende af Vrejlevklosters Mølle-dam.

Orig. m. Segl.

1665 ²⁸/₆. København. Povl Ranzau til Havreholm gør vitterligt, at da hans Hustrus Søster Jomfru Ide Juell har udlagt ham i Magelæg en Gaard i Lie (»Lit«) i Vrejlev S., har han derimod udlagt hende 3 Gaarde i [Ter]¹⁾pet i Tors S.

Orig. medbes. af Henrik Juell til Lindbjerg; i Teksten nævnes desuden Peder Juell til Vrejlevkloster, men hans Haand og Segl fattes.

1667 ¹⁶/₄. Aalborg. Mønswillem til Tyge Andersøn »anlangende den Misregning udi St. Olufs Sogn paa eders Husbonds Gods, som er foregivet at være 10 Tdr. 2 Skpr. 2 F. 2 Alb. Hartkorn, og nu i 2 Aar haver standen, Skatten ej deraf er betalt, som over 16 Rdlr. bedrager, ej heller skaffet Ordre for samme forfaldne Penge at være fri«; disse Penge maa betales snarest, da der ellers udstedes Eksekution, »thi nu trænger Officeren paa.«

1667 ¹¹/₇. København. Dorte Daa sal. Gregers Krabbes til Torstedlund til Kathrine sal. Melkior Saillers. Gælds-brev paa 200 Rdlr. spec. mod 6 Proc. Rente; Gælden skal betales i København 1668 ¹¹/₆.

Senere Tilføjelse:

1667 ¹²/₇. København. Gælds-brev fra samme til samme paa 35 Rdlr. spec. paa samme Vilkaar.

Paaskrift: Renten betalt fra 1668 ¹¹/₆.

Orig. m. Segl.

¹⁾ Et Stykke af Papiret er afrevet.

1670 $\frac{5}{9}$. Fuglsig. Peder Rasmussøn i Hesselager til sin Husbond Henrik Lange til Fuglsig. Gælds-brev paa 51 Sletdr. 1 Mk. 3 Sk., hvoraf Henrik Lange har eftergivet ham for hans stakkels smaa Børns Skyld 32 Sletdr. 1 Mk. 3 Sk., saa der rester 19 Sletdr., deri beregnet den Bryggerkedel, han købte af hans Velb. for 9 Sletdr.; hvilke Penge han lover at betale inden 2 Aars Forløb og til Erstatning for de 32 Sletdr. 1 Mk. 3 Sk. at opbygge et Hus paa 8 Fag og at lade de andre Huse reparere.

Orig. medunderskrevet af Hans Jørgensen, Forpagter paa Svorupgaard.

1671 $\frac{24}{1}$. Viborg. Dorte Daa sal. Gregers Krabbes til Torstedlund til hæderlig og vellærd Mand Peder Mathiesøn i Randers. Gælds-brev paa 1000 Rdlr. spec. mod 6 Proc. Rente, som skal betales i Randers 1672 $\frac{24}{1}$.

Paaskrift: Renten betalt 1672 $\frac{11}{8}$, 1673 $\frac{11}{8}$, 1674 Snapst., 1675 Snapst., 1676 Snapst. Gælden betalt.

Orig. m. Segl.

1671 $\frac{13}{7}$. Vester Mejlsted. Lorens Kurt Preen i Mejlsted og Tønne Kempter i Kaiholm, tiltagne i Hans Volf i Vester Mjeldrups Sted, gør vitterligt, at ifølge Viborg Landsthingsdom af 1671 $\frac{24}{6}$, modtaget af dem den $\frac{27}{6}$, var velb. Niels Lange til Tjered hverken personlig eller ved Fuldmægtig mødt, da Kristen Pedersen Munk paa Hr. Peder Ægidiisøn, Sognepræst i Vester- og Øster Hæsinges Vegne fremlagde Fordring om Udpankning i Niels Langes Løsøre eller Jordegods for en Gæld paa 280 Sletdr., som Niels Lange ifølge skriftlig Opsigelse skulde have betalt d. $\frac{29}{9}$ sidst forleden, hvilken Gæld nu beløber sig med Rente til 204 Rdlr., medens Omkostningerne løber op til 146 Rdlr.; Landstinget havde derfor tilfundet Hr. Peder Ægidiisøn Udvisning i Niels Langes Ejendom. Derfor mødte de d. $\frac{5}{7}$ ved Hovedgaarden og ønskede Betaling i rede Penge, Løsøre eller Gods, men da ingen tilbød rede Penge, udlagde de dels samme, dels følgende Dag Hr. Peder Ægidiisøn dette Jordegods: i Vrejlev Birk i Hestrup S. og By: 5 Gaarde, 1 øde Møllegaard, 1 Bol, 4 Gadehuse; i Debel: 1 Bol; i Nørre Tjered: 1 Bol; i Broen: 1 Bol; i Dammen: 3 Bol; i Grimshede: 1 Bol; i Vennebjerg H. i Skalder S. i

Knold: 1 Gaard; ialt 57 Tdr. $8\frac{1}{2}$ Skpr. Hartkorn foruden den øde Gaard; hvilket Gods Hr. Peder Ægidiisøn skal nyde i Pant, indtil Niels Lange genindløser det af Forpagteren Søren Pedersøn Kjærulf, som skal have det i Underpant.

Orig. m. Segl. Læst paa Viborg Landsting d. $\frac{2}{3}$.

1673 $\frac{11}{6}$. Torstedlund. Dorte Daa, sal. Gregers Krabbes til Torstedlund, til Niels Pedersøn Terpager, Raadmand i Ribe. Gælds-brev for 300 Rdlr. i Tomarkskroner mod 6 Proc. Rente, som skal betales i hans Hus i Ribe 1674 $\frac{11}{6}$; Opsigelsesfrist for Gælden er $\frac{1}{4}$ Aar.

Paaskrift: Rente betalt 1674 $\frac{22}{6}$; Gælden betalt 1676 $\frac{14}{6}$.

Orig. m. Segl.

1674 $\frac{24}{3}$. Viborg. Dorte Daa, sal. Gregers Krabbes til Torstedlund, til sin »Søn« Peder Juel til Vrejlevkloster. Gælds-brev paa 200 Rdlr. i Penge, der skal betales til Snaps-thing 1675.

Paaskrift: Renten betalt 1675 $\frac{11}{3}$.

Senere Tilføjelse:

1675 $\frac{11}{3}$. Viborg. Dorte Daa tilstaar mod 6 Proc. Rente og Pant i et Guldbæger af Peder Juel at have laant 200 Dlr. i Penge, der skal betales til Snapsting 1676.

Orig. m. Segl.

1674 $\frac{29}{5}$. Aastrup. Fortegnelse over Skibsby Gods af Joakim Frederik Pentz [til Aastrup]¹⁾: 7 Gaarde (ialt 22 Tdr. 2 Sk. 2 F. 2 Alb. Hartk.) og 9 Gadehuse. — 1680 $\frac{14}{8}$. Dalle. Fortegnelse over det samme Gods af Rasmus Jørgensøn; den-gang var der 11 Gaarde og Bol og 13 Gadehuse.

Skrevet ved samme Tid og med samme Haand.

1675 $\frac{26}{3}$. Vrejlevkloster. Otto Skel og Niels Gundesøn Lange gør vitterligt, at eftersom de har modtaget Viborg Landstings Tilfindelse af 1675 $\frac{17}{3}$ at gøre Peder Juel til Vrejlevkloster Anammelse i Niels Lange til Rønnovsholms

¹⁾ Aastrup, Hjørring St. Hans S., Vennebjerg H., var fra Begyndelsen af det 15. Aarhundrede kongeligt Len (De ældste da. Arkivreg. I, 22-3); 1662 solgtes det til Johannes Boysen og kom kort Tid efter i den i Teksten nævnte Joakim Frederik Pentz's Besiddelse.

Hovedgaard og Jordegods for en Gæld til Fru Dorte Daa sal. Gregers Krabbes, som hun har overdraget Peder Juel, saa har de d. $\frac{26}{3}$ været paa Rønnohvholm og gennemset efterfølgende Dokumenter: Først Niels Langes Obligation og Pantebrev af 1668 $\frac{29}{1}$, at han er Fru Dorte Daa skyldig 1893 Rdlr. spec. 4 Sk., hvilken Sum med paaløben Rente, 6 Proc., skal betales i 4 Terminer, nemlig Snapsting 1669, 1670, 1671 og 1672; imidlertid pantsætter han hende sin Hovedgaard Rønnohvholm, Hestrup Mølle, Møllebolet og et andet Bol, ialt 49 Tdr. Hartkorn; Paaskrift: Læst paa Viborg Landsting 1668 $\frac{31}{1}$. Dernæst Fru Dorte Daas Overdragelsesbrev af 1674 $\frac{18}{3}$ til sin »Søn« Peder Juel til Vrejlevkloster af Niels Langes Gælds-brev som Betaling for en Gæld, hun stod i til ham. Ifølge disse Dokumenter talte de med Forpagteren paa Rønnohvholm, Mølleren i Hestrup Mølle og Mændene paa de to Bol og bød dem i Fremtiden at svare Peder Juel til Vrejlevkloster, indtil Godset genindløstes af Niels Lange.

Orig. m. Segl.

1675 $\frac{21}{4}$. Vrejlev Birkethingsvidne, at paa Peder Juel til Vrejlevklosters Vegne fremførte Knud Eriksøn, Forvalter paa Vrejlevkloster, 24 Dannemænd, der vidnede, at den til Vrejlevkloster liggende Skov, som kaldes Lendistved, saavel som den Jomfru Ide Juel tilhørende Anpartskov, der kaldes Søndergaards Skov, ikke alene nu er øde, saa faa »dygtige« Træer findes deri, men i de sidste 30, 20, 10 Aar, efter som enhver kunde mindes, ikke har baaret nogen Olden eller Frugt, »eller i slig Maade, at nogen Frugt paa de egenstaaende gamle Træer kan vokse, dets Ejermand til Gavn i nogen Maade«. Vidnesbyrd fra Aalborg Amtstue, at Peder Juel havde forkyndt at ville føre dette Thingsvidne, fremlagdes, dat. 1675 $\frac{7}{4}$.

Orig. m. Segl.

1675 $\frac{11}{6}$. København. Klavs Krabbe til Torstedlund gør vitterligt, at han paa egne og Medarvinger efter sin sal. Moder's Vegne har laant af Peder Juel til Vrejlevkloster til nødvendig Udgift 500 Rdlr. spec. mod 6 Proc. Rente.

Paaskrift: Gælden betalt.

Orig.

1675 $\frac{9}{9}$. Vennebjerg Herredsthingsvidne, at paa Joakim Frederik Pentz til Aastrups Vegne fremførte Isak Olesøn 2 Stævningmænd, der vidnede, at de for 8 Dage siden havde stævnet Povl Sørensen og Jens Pedersen i Sønder Harridslev for en Aalegaard, de havde sat i Aaen, en Del af Harridslev og Vandsted Mænds samt Joak. Fr. Pentz's Enge til stor Skade; iligemaade havde de stævnet 4 Synsmænd til Thinget for at afhjæmle deres Syn. Derpaa fremstod Synsmændene og vidnede, at de sidste Torsdag (d. $\frac{2}{9}$) havde været paa Aastedet, og »da syntes vi, at fra deres Aalegaards Dæmning paa vestre Side indtil Aaen var der 18 Favne af deres Eng, og sønder paa i lige Maade var der lagt en Sø-Dæmning paa Landet, som var 7 Favne og sønder paa deres Eng og 14 Favne lang; desligeste paa østre Side fra Aalegaarden var der 10 Favne og til Aaen saa og langt sønder paa velb. Joakim Frederik Pentz's Tjeneres Enge saavel som hans Velbaarenheds egen Eng, saa langt som vi kunde se, stod der Vand over al Engen for Aarsager af samme Aalegaards Sted, saa vi synes ikke, at samme Aalegaard kan staa uden hans Velbaarenhed og Tjeneres til stor Skade.« Derpaa klagede 9 Bønder over denne og andre Aalegaarde, og Isak Olesøn fremsatte paa sin Husbonds Vegne Klage over den omtvistede Aalegaard. Fogden opsatte »for nogen Lejlighed« Sagen i 6 Uger.

Orig. m. Segl.

1675 $\frac{20}{9}$. Hestrupgaard. Tyge Andersøn indstævner paa Fru Hippolyta Hahns, sal. Henrik Lange til Fuglsigs Vegne Niels Lavridsøn i Sønder Harridslev til at møde paa Vennebjerg Herredsting d. $\frac{27}{9}$ for at tage Synsmænd til at undersøge de to Aalegaarde, han skal have ladet bygge paa Aaen mellem Aastrup og Sønder Harridslev, saavel som den Aalegaard, Fuglsigs Tjeneres i bemeldte Harridslev har ladet bygge; de skal møde paa Aastederne d. $\frac{2}{10}$, paa Vennebjerg Herredsting d. $\frac{4}{10}$ til endelig Dom; til sidstnævnte Dag indstævnes ogsaa forskellige Vidner og Synsmænd samt Isak Olesøn, Foged paa Aastrup, som havde taget Vidne i samme Sag, Joakim Frederik Pentz til Aastrup m. fl.

Orig.

1675 el. senere. Reversal over Vrejlevklosters og Rønnowsholms gamle Ejendomsbreve.

1. Mageskiftebrev mellem Frederik II og Jens Bilde til Bildesholm, konfirmeret af Kristian IV, angaaende Vrejlevkloster med Tilliggelse, 1621 ¹⁸/₆.

2. Konfirmation af Frederik II paa Vrejlev Birk, 1575 ³⁰/₁.

3. Stadfæstelsesbrev af Kristian IV til Fru Ide Gø paa Vrejlevkloster med Tilliggelse, 1638 ¹³/₆.

4. Dombrev af Kristian IV paa Vrejlevkloster med Tilliggelse af s. D.

5. Ligelydende Dombrev af s. D.

6. Pergaments Dombrev af Kristian IV paa Vrejlevkloster med Tilliggelse, 1638 ²⁹/₁₁.

7. Thingsvidne af Vrejlev Birkething, taget af Fru Ide Gø, om nogen kunde have nogen Rettighed til Vrejlevkloster med Tilliggelse, 1638 ²⁸/₂.

8. Kundgørelse, at Fru Ide Gø vil lade Vrejlev Hovedgaards og underliggende Bøndergods's Jus patronatus og Birkeret forfølge til Laas (u. D.).

9. Skøde af Hans Vulf til Fru Ide Gø paa en Gaard ved Navn Hergaard i Lønstrup, Vennebjerg H., 1641 ²⁸/₄.

10. Skøde af Pentz til Aastrup til Oberst Juel paa noget Gods i Gislum H., 1675 ⁷/₄.

Med en senere Haand nævnes 4 Kongebreve fra det 18. Aarhundrede.

1676 ²⁹/₅. København. Morten Barthold til Ulsund¹⁾, Oberst, erklærer af Fru Helvig Krabbe sal. Peder Juels til Vrejlevkloster at have modtaget 1000 Rdlr., som hendes Moder sal. Fru Dorte Daa til Torstedlund var ham skyldig ifølge en Obligation dateret Viborg 1673 ¹¹/₃. Hvis denne Obligation ikke skulde kunne findes, erklæres den død og magtesløs.

Orig. m. Segl.

¹⁾ *Ulsund* eller *Ulvsund*, Nees S., Skodborg H., tilhørte i det 16. Aarhundrede Slægten Grøn, af hvilken Kristen, Erik og Jens nævnes som Ejere; den sidste Arvinger omtales 1584; derefter kom Gaarden til Erik Skram, hvis Enke 1624 solgte den til Klaus v. Andersen af en slesvigsk Familie; med hans Søn Hans Jørgen uddøde Mandslinjen 1655, og med Søsteren Kathrine kom Gaarden til hendes Mand, den i Teksten nævnte Ejer Morten Barthold. Jfr. Hiort-Lorenzen og Thiset: Danm. Adels Aarb. I, 24—25, II, 421.

1677 $\frac{31}{3}$. Klaus Krabbe, Niels Krabbe, Peder Juels Enke Helvig Krabbe og Bernt Due har været samlede at revidere og til Endskab bringe, hvis Prætentioner enhver Broder eller Søster paa sin Jordegodslod samt i anden Maade nogen sig til Misregning anvise kunde; da paa Jordegods befandtes . . . Klaus Krabbe i sin Lod til Forkort at være kommen en Gaard i Orrestrup tvende Gange at være indført, som sig bedrager Hartkorn 7 Tdr. 1 Skp. 1 F. 1 Alb.; Helvig Krabbe iblandt andet . . . i sin Lod for højt anslagen paa adskillige Steder ved Kappel, som sig bedrager 4 Tdr. 2 Skpr. 1 F. $\frac{5}{7}$ Alb.; Holger Trolle ved indløste Pantebrev af Niels Lange beviser sig at komme tilkort af sin Lod Hartkorn: 13 Tdr. 6 Skpr.; nok: en Mand, som for sin Landgilde tvende Gange i Lodden var indført, og dog ej uden eengang burde, at agtes for 6 Skpr. Hartkorn; nok: som formenes at være en Eng for 3 Tdr. Hartkorn anslagen og pantsat, dog skal samme Eng være under Gaardens Takst, hvilket Niels Lange mener anderledes med gamle Adkomster at bevise, at det sig foruden Gaardens rette Takst skal bestaa; ellers imod forskrevne Prætention haver Holger Trolle at korte, som hannem af Smørlangilde for ringe er anslagen, tilsammen Hartkorn 1 Tde. 2 Skpr.; naar det den prætenderede Summa afgaar, bliver Holger Trolle endelig til visse Fordring 13 Tdr. 2 Skpr., og in sequestro indtil bedre Oplysning 3 Tdr. Hartkorn; Bernt Due paa sin Lod . . . anlangende Misregning om Skovvejen kommer tilkort . . . 10 Tdr. Hartkorn; er saa endelig Jordegodsets visse Prætention, som imellem samtlige Arvinger likvideres og billig bør at godtgøres, Hartkorn 34 Tdr. 6 Skpr. 1 F. $\frac{5}{7}$ Alb. Beregnet i Penge bliver det: i Himmer-syssel ved Torstedlund 286 Rdlr. 4 Mk., i Salling 400 Rdlr., i Harsyssel ved Kappel 174 Rdlr. 3 Sk., i Thy ved Kølbygaard 371 Rdlr.; i alt 1231 Rdlr. 4 Mk. 3 Sk.; likvideret paa 7 Søsterlodder bliver det paa hver 175 Rdlr. 5 Mk. 11 Sk., $2\frac{1}{2}$ Alb., hvilket rigtig skal vederlægges inden førstk. $\frac{11}{6}$. Helvig Krabbe og Bernt Due har fremlagt alle Dorte Daas Pantebreve og Obligationer, som er befundne at være rigtig indløste og kasserede, saa Kontrakten om at betale Gælden er bleven rigtig efterkommet af dem. Derimod befindes to Fordringer af Borgmester Klaus Kristensøns Enke af Viborg paa 216 Rdlr. og 600 Rdlr. med nogle Aars Rente ikke at være i sin Orden, ligesom en Fordring af Henrik Nieman paa 46 Rdlr.

menes at være indfriet ved, at han har faaet Byg i Stedet for Pengene.

Orig. m. Segl.

1680 ¹⁴/₁₀. Fuglsig. Hippolyta Hahn sal. Henrik Langes gør vitterligt, at da hun er bleven besøgt af Hans Hiørt i Hjørring med Begæring fra Nicolaus Abraham v. Møsting i Norge om at vide, hvorledes det var med de Penge, hun skulde have givet sin sal. »Søster« Karen Brokkenhus for noget Gods, hun skulde være berettiget til ifølge en Kontrakt mellem hende og sal. Henrik Lange, saa erklærer hun af forn. Karen Brokkenhus at have modtaget 150 Rdlr., men i hendes Jordegods har hun aldrig haft eller nydt nogen Rettighed; de 150 Rdlr. har hun brugt til »Søsterens« Begravelse, til en Trætte imod Jakob Andersøn ved Hestrup og til Skatters Udgift, og hun mener, at ingen af de andre Kreditorer bør tilfredsstilles, før denne Udgift er hende erstattet; hun giver Niels Povlsøn, Forpagter paa Hestrupgaard, Fuldmagt til at fremsætte denne Fordring ved Skiftet.

Orig.

1682 ¹⁰/₁. Hjørring Bythingsvidne, at Anders Stensøn paa Fru Hippolyta Hahns sal. Henrik Lange til Fuglsigs Vegne havde indstævnet Frederik Olsøn, Konsumptionsforpagter i Hjørring, fordi han ved sine Tjenere havde ladet borttage Tømmerne fra to af hendes Bønders Vogne, der holdt udenfor St. Hans Kirkegaard, medens Bønderne vare inde i Kirken. Han fremlagde flere Thingsvidner om Sagen og om, at Bønderne i Mands Minde havde haft deres Heste og Vogne staaende der under Gudstjenesten. Herimod fremlagde Frederik Olsøn flere Forbud fra 1681 mod at køre ind i Hjørring ad andre Veje end gennem de lovlige Bomme og ligeledes et Vidne, at de to Bønder havde holdt paa ulovlige Steder, og at en af dem truede med sin Husbonds »store Magt«, og at Anders Stensøn, Foged paa Fuglsig, da Frederik Olsøns Tjenere 1681 ¹¹/₉ havde forkyndt et Forbud, »tog til sin Kaarde til dennem og skældte dennem for Stratenrøvere med videre andre Ord, som han havde, saa de gav højlig Klage over hans Forhold«; endvidere fremlagde han Kopi af et Brev til Fru Hippolyta Hahn, hvori Sagen fremstilledes, samt et skriftligt

Indlæg i Sagen. — Efter Tiltale, Gensvar og Omstændigheder indskød Byfogeden Sagens Afgørelse til Overdomstolen.

Orig. m. Segl, læst paa Viborg Landsting 1682 $16\frac{2}{3}$.

1683 $\frac{4}{7}$. Follerbakken. Anne Jørgensdatter og Lavrids Pedersøn i Follerbakken bevidner, at den $\frac{2}{6}$ kom 2 Eksekverere for at inddrive Skatter af Anders Pedersøn, som nu Follerbakken i Fæste haver, og brugte Gevalt mod ham, slog deres Heste løs i hans Byg, brugte onde Ord mod ham og hans Husbond, da han erklærede, at Skatterne ikke skulde betales af ham, men af hans Husbond eller hendes Fuldmægtig, forlangte Øl og Brændevin, tog imod 2 Mk. 6 Sk. i Eksekverpenge og laante en af hans Heste for at ride til Lendum Sogn, hvilken Hest de beholdt omtrent 2 Dage.

Orig., undertegnet med vedkommendes Forbogstaver, da de ikke kunde skrive.

1684, 1685, 1689, 1690. Lister over Restancer i Landgilden til Fuglsig. I Listerne nævnes følgende Gaarde og Bol som resterende med Landgilde: Vennebjerg H., St. Olufs S.: Vellingshøj 1; Kvelhals 1; Hvas høj 1; Brønderup 2; Skibsby 6 og 7 Gadehuse; Vennebjerg S.: Nørre Harridslev 5 og 3 Gadehuse; St. Hans S.: Lund 1; Giverup (»Giurup«) 1 og 2 Gadehuse; Skallerup S.: Sønderlev 4 og 2 Gadehuse; Villers Mølle; Harridslev S. og By: 2 og 1 Gadehus; Vidstrup S. og By: 1; Rubjerg S. og By: 1 og 1 Gadehus; Ugilt S.: Lørslev 1 og 1 Gadehus; Børglum H., Vraa S. og By: 1 og 1 Gadehus; Hørby S.: Trankjær 1; Gjerndrup (»Giandrup«) 1; Follerbakken 1; Bollet 1; Skovende 1; Rakkeby S. og By: 2 og 3 Gadehuse; Jerslev H. (nu nedlagt), Aasendrup S. (?) og By 1; Jerslev S.: Ullermose 1; Horns H., Raabjerg S.: Aalbæk 3; Gaihede 1; Skavlsager 1; Krogbæk 1; Tornby S. og By 1.

Orig.

1686 $10\frac{1}{4}$. Fuglsig. Mandtal paa Kov (!) og Kvæg, som findes paa Fuglsig Gaard, som efter kongl. Paabud skal svares af. Mig selv underskrevne.

Af min sal. Mands Slægt og paarørende velb. Jomfru Anne Lange.

Tjenestefolk (4).

Piger (3).

Kvæg: 4 Hopper, 4 Føl, 40 Øksne, 8 Ungnød og Kalve, 6 Kør, 14 Faar og Lam, 8 Geder og Bukke, 1 Bistok.

Orig. uden Underskrift.

1687 ¹²/₁₀. Skrumsager. Paa samtlige Medarvingers Vegne tilbyder Henning Povisks Enke Birgitte Maria Galt, Niels Povisk paa egne og sal. Peder Hammers Børns Vegne og Henrik Povisk Henrik Lange til Vernergaard¹⁾ paa sin Moder Fru Karen Povisk til Skrumsagers Vegne det Gods, som er lagt paa de tvende Søsterlodder af det længst fraliggende Bøndergods, hvilken af Lodderne der behager ham eller tilfalder ham ved Lod; hvis han derimod ønsker, at Godset skal blive bestaaende i Fællig, bedes han foreslaa, hvem der skal have Dødsboet under Administration; hvis ikke, skal han staa til Rette for den udlagte Bekostning og den Skade, der tilføjes Medarvingerne.

Orig. Paaskrift af Henrik Lange: Han har modtaget Brevet og lover inden Aften at give Svar.

1695 ⁷/₄. Fuglsig. C. Spormand skøder paa egne og sin Hustru, Fru Margrethe Langes Vegne til sin Svigerinde æ. og v. Jomfru Anne Lange paa Fuglsig al sin Arv i Fuglsig efter velb. Jomfru Anne Kathrine Lange til Fuglsig, nemlig en Søsterlod, 1¹/₂ Gd. og 2 Gadehuse i Nør Harridslev, Vennebjerg S. og H., 1 Bol i Skibsby i St. Olufs S. og 1 Hus i Lassevad, Raabjerg S., Horns H.

Verificeret Kopi; medbes. af Assessor Arnoldus Dyssel til Sejlstrup og Johan Urne til Tidemandsholm¹⁾; læst paa Viborg Landsting 1695 ²⁴/₇.

¹⁾ o: *Vernergaard*, Velling S., Hind H., var fra det 15. Aarhundrede i Slægten Fastis Eje, som den først forlod ved Thomas Kristensens Død i Aaret 1600 (jfr. ang. Ligprædikenen over ham Danske Mag. 4. R. IV, 306; se iøvrigt Hiort-Lorenzen og Thiset: Danm. Adels Aarb. IX, 131). Nogen Tid efter træffer vi den hos Familien Lange, først hos Andreas og siden, fra Midten af 1660'erne, hos den i Teksten nævnte Henrik Lange.

²⁾ *Tidemandsholm*, Taars S., Børglum H. Gaarden hed oprindelig Kartoff, tilhørte Børglum Kloster, blev i Aaret 1536 pantsat Mogens Juel af Bisp og Kapitel i Børglum, 1543 fik han og hans første Hustru Ingeborg Thomesdatter Galskøt Livsbrev paa den (Erslev og Møllerup:

(1695.) Otte Krabbe til Holmegaard skøder paa sin Myndling højæ. og v. Alexander Hahn til Hjortsprings Vegne til højæ. og v. Jomfru Anne Lange til Fuglsig Alexander Hahns Halvpart i Fuglsig Hovedgaard og tilliggende Bøndergods, nemlig Halvparten i Brønderup, Andal, Hestehaven og 1 Gaard i Sønderlev By og kendes at have faaet Fyldest og fuldt Værd.

Kopi af Koncept, paaskrevet paa Fuglsig 1695 ¹²/₉ af Mads Kristensøn.

1696 ²⁷/₂. Fuglsig. Jomfru Anne Lange meddeler højæ. og v. Klavs Unger, at hun har faaet kongelig Tilladelse til at genindløse alt det Jordegods, som har ligget til Fuglsig, men er fragaaet ved Skiftet, og beder ham imod rede Penge at afstaa det Gods, han har erhvervet.

Klavs Ungers Svar: Da vedkommende Gods er nødvendigt til hans Avlings Fortsættelse og hans Gaards [Villerup ¹)] Komplettering, »som jeg ved stor Gælds Isættelse nu allerede haver faaet kompletteret«, kan han ikke afstaa noget af det Jordegods, han har erhvervet sig.

Kopi.

1698 ²⁴/₈. Skifteprotokol efter Fru Helvig Krabbe sal. Peder Juels til Vrejlevkloster, paabegyndt 1697 ⁹/₇. Gods og

Danske Kancellireg. 1535—50 S. 262—3), 1572 ⁴/₇ tilmageskiftede Mogens Juul sig den af Kronen. Hans Enke Inger Tidemand, der gav Gaarden sit nye Navn (det er iøvrigt paafaldende, at der 1568 skelnes imellem Kartoft, Mogens Juels og Tidemandsholm, Fru Ingers Ejendom, Wulff: Stat. Bidrag S. 202—3) skødede den 1606 til Mogens Kaas; 1614 nævnes Jørgen Kaas, kort efter Jens Rodsten (?), Markvard Rodsten til Lengsholm, 1627 dennes Enke Agathe v. Mehlers anden Mand Mogens Kaas (Danske Saml. 2. R. III, 132), Markvard (Morten) Kaas og Fru Anne Stygge som Ejere; deres Arvinger solgte i 1690 og 1691 Gaarden til Johan Urne til Nibstrup, der var ugift.

¹) *Villerup*, Skallerup S., Vennebjerg H. Gaarden ejedes fra det 15. Aarhundredes Slutning af Otte Henriksøn og hans Søn Niels Ottesen, der nævnes imellem 1497 og 1518 (Ældste da. Arkivreg. III, 100, 123); hans Søn Otte Nielsøn omtales i Tiden mellem 1535 og 1568 (Danske Mag. 3. R. IV, 210, Wulff: Stat. Bidrag S. 203 og Nyt hist. T. III, 543). I Midten af det 17. Aarhundrede ejedes den af Hans Wulf Unger og hans Søn, den i Teksten nævnte Klaus Unger († 1698).

Løsøre skulde deles mellem deres efterlevende Børn, Sønnerne Gregers Juel, Kammerjunker og Ritmester, og Kristian Juel, som var i fransk Tjeneste, men paa hvis Vegne Gregers Juel havde Fuldmagt, og Døtrene, Jomfruene Ide Dorothea, Kathrine Maria, Sofie Kristine, Ingeborg og Elisabeth Juel, hvis Kurator var Niels Krabbe til Hverringe; enhver af Arvingerne havde erhvervet kongelig Tilladelse af 1698 ²⁸/₇ til at maatte være selvraadige over deres Arvepart.

Vrejlevklosters Hovedgaard var paa 47 Tdr. 7 Skpr. 3 F. Hartkorn, til ialt 2398 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk., Skoven dertil 46 Rdlr. 2 Mk. 2 Sk.; under Hovedgaardstaksten hørte 1 Mølle, 1 Skovfogedhus og Hjelmkjer; Jus patronatus og Tiende af Vrejlev Kirke var vurderet til 2550 Rdlr. — Rønnoholm Hovedgaard var paa 25 Tdr. 7 Skpr. 1 F. 2 Alb., ialt 1296 Rdlr. 2 Mk. 2 Sk. — Det til Vrejlevkloster og Rønnoholm hørende Bøndergods udgjorde: Børglum H., Vrejlev S.: Fuglsang 1 Bol; Plet 1 Gd., 2 Gadehuse; Guldager: 7 Gde., 1 Hus, 1 Bol, 6 Gadehuse; Harken: 4 Bol; Rærup: 1 Bol; Nørre Tjered: 1 Bol; Dammen: 1 Bol; Lund: 1 Gd.; Gynderup: 1 Gd.; Krogholm: 1 Bol; Povlstrup: 3 Gde., 1 Bol, 6 Gadehuse; Lie: 1 Gd.; Aarupsgaard: 1 Gd.; Gunderup: 1 Gd., 7 Bol og Gadehuse; Rønnebjerg: 6 Gde., 4 Bol; Saksager: 1 Bol; Mynderup: 1 Bol; Høgsted: 1 Gd., 5 Bol; Vraa S. Borup: 3 Huse; Nørre Vraa: 3 Bol; Hæstrup S. og By: 1 Mølle, 2 Gde., Andel i 1 Gd. og 3 Gadehuse; Rakkeby S. og By: 1 Gd.; Vennebjerg H., Skallerup S. og By: 1 Gd.; Nørum: 1 Gd.; Jerslev H. (nu nedlagt), Serridslev S.: Sønderhavn: 1 Gd.; Meldhavn: 1 Gd.; Underaare: 3 Huse; Bakkenshus: 1 Bol, 1 Hus; Jerslev S.: Pølen: 1 Bol; ialt 217 Tdr. 5 Skpr. 2 F. ¹/₄ Alb. Hartk.

Løsøret (derunder Kvæg) paa Vrejlevkloster og Rønnoholm vurderedes til ialt 3547 Rdlr. 4 Mk. 9 Sk. Ved Auktionen indkom 1973 Rdlr. 3 Mk. 14 Sk., men med en Del, der beholdtes, en Del, der solgtes underhaanden, en Del Guldpanter, der indløstes efter Auktionen, en Del indkommen Gæld osv. beløb det sig ialt til 7153 Rdlr. 2 Sk.

Tilstaaende Gæld: Hos Fru Birgitte Juel sal. Povl Ranzaus til Haverholm: 1572 Rdlr.¹⁾ og 265 Rdlr.; hos Hr. Kristen

¹⁾ Her og i det følgende er ved de enkelte Poster Mark og Skilling ikke medtaget

Jakobsøn Ullitz: 50 Rdlr.; hos Gregers Juel: 288 Rdlr., ialt 2176 Rdlr. 1 Mk. 8 Sk., foruden en Separatgæld, hvori Kristian Juel staar til Boet: 1917 Rdlr.

Bortskyldig Gæld: De to Sønners Arveparter efter deres Fader og deres Broder Jens Juel: 2719 Rdlr. til hver; de 5 Døtres Arveparter: 1359 Rdlr. til hver. Fremdeles: hos Borgmester Herman Værkmester i Aalborg 106 Rdlr., hos Hr. Ove Kristensøn, Sognepræst til Skallerup: 115 Rdlr., hos Jens Sørensen paa Øland paa Fru Birgitte Juels Vegne: 262 Rdlr., hos Anders Jønsøn i Aalborg: 1039 Rdlr., hos Magdalene sal. Frederik Apothekers: 104 Rdlr., hos Anders Jønsøn: 70 Rdlr., hos Borgmester P. Reenberg i Aalborg: 45 Rdlr., hos Kristen Laurson i Aalborg: 64 Rdlr., Personskat til Aalborg Amtsstue: 187 Rdlr., Hr. Hans Sørensen Faber: 165 Rdlr., hos Bendix Layon i Aalborg: 45 Rdlr., hos Kristen Rasmussen i Aalborg: 54 Rdlr., hos Mag. Henrik Stampe, Sognepræst til Hammer: 312 Rdlr., hos Peder Hovmand i Aalborg: 220 Rdlr., hos Anna Kathrine Sehested, sal. Gregers Høgs til Vang: 262 Rdlr., hos Mag. Kristen Eriksøn, Sognepræst til Sortebrødre Kirke i Viborg: 140 Rdlr., hos Kristen Laurson Krarup: 620 Rdlr., hos Hans Vulf Mylheim til Vester Milderup: 31 Rdlr., hos Laurids Nielsen Skomager i Aalborg: 11 Rdlr., hos Thomas Olson i Gunderup: 17 Rdlr., hos Jesper Sørensen i Grindrup: 25 Rdlr., hos Kirsten Thomasdatter: 16 Rdlr., hos Thomas Madson, Glarmester: 6 Rdlr., hos Niels Mikkelsen Hierman: 5 Rdlr., hos Jens Pedersen i Sundby: 2 Rdlr., hos Hr. Albrekt Kristensøn til en luthersk Kirkes Opbygning i London: 6 Rdlr., hos Jørgen Ernst Vedel i Hjørring: 6 Rdlr., hos Emikke Povlsøn efter Jomfru Ide Juels Testamente: 9 Rdlr., hos Maren Nielsdatter: 13 Rdlr., hos Mikkel Thomassøn: 29 Rdlr., hos Niels Kristensøn Rebslager: 6 Rdlr., hos Henrik Juel: 10 Rdlr., hos Anders Sørensen i Vestrup: 214 Rdlr., hos Hr. Frederik Vilbæk, Sognepræst til Taarslev og Lendum: 220 Rdlr., hos Dr. Henrik Bornemann: 315 Rdlr., hos Knud Lang i Lemvig: 43 Rdlr., hos Inger Lauridsdatter: 49 Rdlr., hos Johan Urne til Nebstrup: 105 Rdlr., hos Kristen Kristensøn Tømmermand: 90 Rdlr., hos Mads Povlsøn i Tjered: 17 Rdlr., en Fortegnelse over adskillige Gældsposter: 353 Rdlr., Postmesteren i Aalborg for Brevpost: 23 Rdlr., E. E. S., Tømmermand: 15 (el. 14) Rdlr., Folkeløn: 297 Rdlr., et Værgemaal,

Peder Rues angaaende: 310 Rdlr., hos Hr. Albrekt Kristensen i Volstrup: 34 Rdlr., hos v. Holth i Aalborg: 8 Rdlr., hos Peder Jensen for Auktionens Forvaltning: 40 Rdlr., Kontributionsrestance: 20 Rdlr., hos Jørgen Laursøn, Farver i Sæby: 220, 141, 421 og 440 Rdlr., hos Fru Benedikte Margrethe Sehested, sal. Mogens Marsvins: 452, 20, 455 og 22 Rdlr., hos Jens Sørensen Hæstbjerg: 710 og 35 Rdlr., hos Oberstl. Niels Krabbe: 1136 Rdlr., hos Fru Ingeborg Krabbe: 556, 389, 386, 48 og 59 Rdlr., hos Mag. Jens Birkerod, Biskop i Aalborg: 121 Rdlr., hos Jomfru Kathrine Marie: 34 og 64 Rdlr., hos Jomfru Beate Daa: 354 Rdlr., Vrejlevklosters Ejer skal betale til et af Jomfru Kirstine Juel i Povlstrup stiftet Hospital for 3 Lemmer den aarlige Rente af 303 Rdlr.; ialt beløb Gælden sig til 19353 Rdlr. 3 Mk. 7 Sk.

Beløb saaledes Summen af hele Boet, Jordegods, Tiender, Løsøre og tilstaaende Gæld sig til 26245 Rdlr. 2 Sk., medens den bortskyldige Gæld udgjorde 19353 Rdlr. 3 Mk. 7 Sk., blev der et Overskud paa 6891 Rdlr. 2 Mk. 11 Sk.; idet denne Sum deltes i 2 Broder- og 5 Søsterlodder, faldt der paa hver af de første 1531 Rdlr. 2 Mk. 9 Sk., paa hver af de sidste 765 Rdlr. 4 Mk. 5 Sk. I Overensstemmelse hermed udskiftedes saavel de rede Penge og det beholdte Løsøre som Jordegodset mellem Brødrene og Søstrene, saaledes at ene Søstrene fik det sidste, men de forpligtede sig til at holde det samlet under een Haand og Drift.

Orig., beseglet af Gregers Juel paa egne og Kristian Juels Vegne, hans 5 Søstre, Niels Krabbe som Lavvørge, Frederik Gersdorf til Bramstrup og Knud Juel til Taasinge.

Skifter efter jydsk Præster, 1665-1685.

Ved Sofus Elvius.

Skifteprotokoller høre til de vigtigste og værdifuldeste Kilder for dem, der give sig af med personalhistoriske eller kulturhistoriske Undersøgelser; ikke blot indeholde de det paa-lideligste Supplement til de ofte mangelfuldt førte Kirkebøger, men de give ogsaa Oplysning om hele Bohavet og mangen en Gang om hele Husførelsen saavel i de store som i de smaa Hjem paa Land og i Kjøbstad.

Men hidtil have de ikke været tilstrækkelig udnyttede, og Grunden dertil maa vel for en Deel søges i, at de ofte ere vanskelige at faa ihænde, mange ligge hengjæmte paa Raad-stuernes og Herredskontorenes Lofter, og en Deel ligge vist omkring hos Godsforvalterne fra den Tid, disse tillige vare Birkedommere og Fogeder paa de private Birker. Rundt omkring i Præstegaardene og i Provsternes Arkiver maa der kunne findes mange Skifteprotokoller; thi indtil 1806 havde Geistligheden selv Skiftejurisdiktion, og de geistlige Skifter, omfattende Præster, Degne og Skoleholdere samt alle disses Enker, varetoges af Provsten med 2 Præster som Bisiddere.

Her meddeles et Uddrag, som i Midten af forrige Aar-hundrede er taget af den nu tabte Skifteprotokol for Hornum Herred. ¹⁾ Det vides ikke, hvem der har skrevet det, men det

¹⁾ Efter at Provinsarkiverne nu ere oprettede, ville alle Skifteproto-koller blive samlede der.

er rimeligvis Lauritz Aagaard, der var Sognepræst i Aardestrup, Buderup og Gravlev fra 1733—58 og i en Deel Aar havde været Amanuensis hos Biskoppen i Aalborg.

Manuskriptet er velvilligt overladt mig til Afbenyttelse af Hr. Oberstlieutenant Henning Deichmann.

I. Skifte, Jævning og Deling imellem hæderlig og vel lærde Mand Hr. Peder Mogensøn Curi, Præst til Ellidshøi og Svendstrup Sognekirker, efter hans sal. Kone.

Anledningen var, næst den Geistligheden i Danmark d. 24. Juni 1661 givne Privilegie, bemeldte Præstes Begjæring, som efter at han af Misforstand ved »privat og leege Personer« havde skiftet med sine Børn og derover erhvervet Thingsvidne af 29. Februar 1664, »ey considererende« at anderledes efter »Præstequindens« Død burde skee —, nu var kommen i bedre Forfaring. Hvorfor Provst Peder Jørgensøn Stub, med to Herredspræster Hr. Jens Jenssøn i Nørholm og Hr. Joen Jenssøn i Hvornum, »advaret og tilraadet af vores kjære ærværdige Hr. Biskop ¹⁾« ved Epistel dat. Viborg 14. Juni 1665, i Ellidshøi Præstegaard d. 5. October 1665 begynder Skiftet med at kassere det Forrige som stridende mod benævnte Privilegier, der formenes at betage ældre Lov sin Kraft. Og blev da »aldeles ved visse Tal, Maal, Vægt og Værd registreret och vurderet, skiftet og deelt udi erlige og velforstandige Dannemænds, som ere Peder Gundesøn i Ellidshøi, Herredsfoged udi Hvornum Herred, Oluf Nielssøn (og 3 andre), Børnenes Frænde og bedste Venner deres Offuerværelse, inspection och Underhandling.«

Først levende Kvæg, indavlet Korn med noget Tiende — tilstandendes (o: tilgodehavende) Skyld, Tiende og udlaante Korn — tilstandendes Gjæld — Boskab udi Husene — udi Nørstuen — Vesterstuen (i hvilke Værelser alene gamle Skrine, Stole, Borde, »Bagetrov och Kistebench«) — Østerstuen, deri 2 Senge m. desl. — Bryggerset, deri t. Ex. en Kobberkædel paa 2 Td., værd 21 Dlr., et Brændevinstøi, 9 Dlr. 3 g — Stegerset o: Kjøkkenet — Loftet — Jordkjældereren — Tin, hvoriblandt 3 »storactige Liusestager«, 1 $\frac{1}{2}$ g — Messing, mest

¹⁾ Magister Peder Villadsen, Biskop i Viborg 1661—73.

Bækkener — Spisekammeret — desforuden Adskilligt, saasom »6 Benchediener och 2 Skiffuedeckener« — Tøier: Olmerdug à 20 β Alenen, Hørgarns Dreiel à $1\frac{1}{2}$ \mathcal{K} Al., Blaargarns Dreiel à 12 β Al., Bolster à 2 \mathcal{K} Al. — »en amuleret Guldring med en liden Steen udi af 4 Lod paa 9 Slettedaler, noch en anden trefoldig liden Guldring uden Steen paa $4\frac{1}{2}$ Dl., Perler store og smaa efter Vægt og Værd tilforn vaare indkjøbte for $7\frac{1}{2}$ Dlr.«

Bortskyldig Gjæld efter Enkemandens skriftlige Tilstaaelse, deriblandt til Mads Jacobsøn Degn i Tulstrup i Skaane 100 Sldr., tilsammen 670 Dlr. 2 \mathcal{K} 9 β $1\frac{5}{7}$ p., for hvilke Udlægskete i Præstegaardens Besætning, Avl og Effekter, samt Resten i udlaant Korn: Rug 32 Td. for 64 Dl., Byg $11\frac{1}{2}$ Td. for 17 Dl. 1 \mathcal{K} satte efter Landkjøbet, hvilket tilhøbe Enkemanden tog til sig og lovede at tilfredsstille Creditorerne af. Overskudet deltes derpaa lige mellem Fader og Børnene, 161 Dlr. 3 \mathcal{K} 8 β til hver, og blev lige udlagt i tilgodehavende Penge 230 Dlr. og Korn. Imod Børnenes Del i Sengeklæderne, Hø og Halmen lovede Faderen hver af sine Døttre en opgjort Seng saa god som 20 Sldl. eller og Penge derfor, som og sine tvende Sønner at holde til Skole, om de dertil ere og blive næmme og bekvemme, indtil de kunde blive færdige at begive sig til Høiskolen i Kjøbenhavn, eller og, om de ikke blive ved Bogen, indtil de kunde tjene godt Folk for deres Føde og Klæder. Af Moderens »Igangsklæder« fik ældste Datter en Kaabe, et Skjørt og en Trøie af sort Klæde med »lang sort Flodz under Skøderne og for Hænderne foderet«. Endelig tilbød Faderen for sin Samvittigheds Skyld, sagde han, at give hver af sine tre Pigebørn ti Rixdaler til Brudeskjænk og Udstyr, om han deres Bryllupsdage oplever. Derpaa gav han og Børnenes Formynder hinanden deres Hænder »contraherede, samtyckte og indginge alle forn^{te} Punckter uryggelige at holde hverandre uden alt skade i alle Maader, og betackede hverandre for god nøjactig, redelig och oprictig skifte och Jæffnet.«

II. Skifte begyndt i Julstrup Præstegaard d. 26. Juli 1666 ved Provst Stub, Sognepræst Hr. Niels Eskesen i Sønderholm og Hr. Christen Therkelsen, Medtjener i Ordet til Buderup, Ordestrup og Graffleff Sogne, efter Hr. Claus Christensøn, fordum Sognepræst til forn^{te} Buderup, Ordestrup og Graffleff Sogne, imellem hans efterladte Hustru Karen Trogelsdatter og

den sal. Mands Arvinger, nemlig Hr. Christen Christensen i Storvaahre paa hans Børns Vegne efter hans første sal. Kone, Hr. Claus' Søster Eline; Michel Sørensen i Nør Tranders paa sin Hustru Karens Vegne, ligesaa en Søster; Niels Christensen i Sundby en Broder; sal. Hans Christensen forrige Degn i Storevaahre, Hr. Claus' Brodersøn, hans Børn ved Formynder Niels Olufsen Wild, Borger i Aalborg. Paa den anden Side tilstede »til inspection og Underhandling« Peder Gundesøn i Ellidshøi Herredsfoged, Christen Jønsøn Skriver i Nibe, samt Enkens af Øvrigheden tilforordnede Fuldmægtig Knud Jacobsøn Sommer i Nibe, med 4 Vurderingsmænd.

Først betaltes bortskyldig Gjæld med Penge og Varer, deriblandt den Afdødes Begravelses-Bekostninger, saasom: fire Degne af Aalborg og sex Sædedegne af Hornumherred, som sang for Hr. Claus' Lig, de første 4 Dl., de sidste 3 Dl., betalte med rede Penge, Kiøld Koch i Aalborg fordrede for hans Umage at koge til Begravelsen 8 Dl., hvortil blev udlagt 1 Tønde Mjød, 1 Bogskab i Studerekammeret, 1 liden Fyrre-seng i det lidet Kammer for 8 Dl.; Kokkens Svendpenge 5 ₤; fire Kalkunske Høns kjøbte for 1½ Dl. For Adskilligt, efter Regnskab til den sl. Mands Begravelse 40 Dl. 9 β, alt betalt med rede Penge, ligesaa for Specerier til dito 12 Dl. 6 β, derfor Udlæg. Tjenestefolkenes tilgodehavende Løn: Avlskarlen 50 Sldl. 1 ₤, derfor udlagt bl. a. Hr. Jens Ruuses Obligation for Hovedstol og Renter 36 Sldl. 1 ₤; 4 Karles, 1 Svinevogters og 2 Pigers Løn derfor Udlæg. Provsten Hr. Peder Jørgensen Stub for hans Tjeneste og Prædiken over sal. Hr. Claus, item for hans Umage paa Skiftet og for Skiftet-brevet at forfærdige og renskrive er bevilget 10 Rdlr., derfor Udlæg. Peder Gundesøn for hans Umage paa Skiftet og Registrering, item for hans Dompeng og Fogedpenge for Indførsel for sal. Hr. Claus, fordrer Penge 7 Rd. 2 ₤. Christen Skriver i Nibe for sin Umage og Skrivning paa Registreringen og Skiftet 8 Rd. Hr. Christen Therchelson i Borup (Buderup) bevilget for hans store Umage, han har havt i sal. Hr. Claus' Sygdom, Reiser og for at være overværende paa Skiftet 6 Rd., derfor blandt andet udlagt 1 Par Pistoler 3 Rd. 2 ₤, en Side-degen 4 ₤. Vurderingsmændene for deres Umage 4 Rd. Fordrer Else Pedersdatter i Ellidshøi for 2 Par Voxlys, som hun havde gjort til sal. Hr. Claus' Begravelse, 4 ₤. Adskillige

Bude, som have løbet og bestilt Begravelsen, samt Palle Michelson i Siørup for 2 Plage, han har havt i Bevaring i Sommer, er bevilget 1 Rd. 2 \mathcal{L} , derfor udlagt 1 Tønde Rug er 2 Sldl. Summar: bortskyldig Gjæld = 285 Rd. $3\frac{1}{2}$ \mathcal{L} 1 β . Dertil udlagt adskillige Effekter og de øvrige delte, hvoraf paa Enkens Part kom 764 Rd. 12 β eller den halve Del, og sees Boet at have besiddet følgende Besætning af Kreaturer, nemlig:

23 Stude	vurderet for 5 Rd. 2 \mathcal{L} à 7 Rd. 4 \mathcal{L} pr. Stykke,
2 syge do. paa Albæk	à 5 — » - - —
9 unge do.	à 4 — » - - —
4 Aarings do.	à » — 5 - - —
15 Køer	2 Rd. 4 \mathcal{L} à 3 — 2 - - —
7 Kvier	1 — 2 - à 2 — 4 - - —
3 Kalve	à » — 3 - - —

63 Stykker Kvæg, stort og smaat.

61 Faar	à 2 \mathcal{L} à 3 \mathcal{L}	11 Galte	à 4 \mathcal{L}
7 Væddere	à 3 -	13 Soesvin	à 3 -
24 Lam	à 1 -	11 Grise	à » - 14 β

92 Stykker Faarehoveder. 35 Svin, store og smaa.

6 Heste fra 5 til 14 Aar gl. vurderet for	9 Rd. 2 \mathcal{L} à 4 Rd.
7 do. under 4 Aar	4 — 4 - à 1 —

Desuden udlagt for Gjæld:

1 syv Aar gammel Hest	20 Sldl.,
1 Mærplag i 3. Aar	6 Rd.,
1 do.	10 Sldl.,
1 gl. Hest	3 —

17 Stykker Heste, unge og gamle.

Desuden udlagt til Gjæld og udloddet 91 Td. Rug à 2 Sldl., men kun $2\frac{1}{2}$ Td. Havre = 2 Sldl. 12 β . Ligeledes udloddet 40 Læs Rug à 2 Td. à 7 \mathcal{L} Tønden, 16 Læs Byg à 2 Td. à 6 \mathcal{L} Tønden og 19 Læs Havre à 2 Td. à $3\frac{1}{2}$ \mathcal{L} ; formodentlig er det den halve Del af Præstegaardens Avl, som tilfaldt Enken og staaende paa Marken er anslaaet til ovenanførte.

Fremdeles udloddet Bøger for 21 Rd. 2 \mathcal{L} og Sølv 84 Lod 2 Kvint à 2 \mathcal{L} 12 β , 12 Dyner og 12 Puder, 6 Sengekæder (maaske Sengetæpper), 8 Lagen mest Hørgarn, 2 Pudevaar, 6 Benkedyner og Hynder, 3 Duge. Af Værelser nævnes

Østerstuen (hvor bl. a. en Øltønde), Korsstuen, Studerekammeret, hvori paa en Bjælke var indhugget C. C. V. — K. T. D. 1654 — Spem meliora sequuntur, Spisekammeret, Brøggers, Kjøkken, Kjælder og Loft. Endelig blev ogsaa delt Boets Tilgodehavende, circa 400 Rd., samt tilbageværende rede Penge efter Regningernes Betaling = 60 Rd. Enken beholdt sine Gangklæder, en opredt Seng, Kiste og Skrin forlods og Arvingerne sal. Hr. Claus' Klæder. Tienden af Sognene i tilstundende Aar beholdt Enken udelt sin Halvdel af, da hun i Naadensaaret holder Successor til Kost. Angaaende Præstegaardens Bygninger, som »er vel uden brøstfældighed ved mact holdt«, lovede Successor Hr. Ruus »for Retten« at ville hos Biskoppen tilsvare de 100 Rd. »Præstegaardens Taxt«, som ei af Hr. Claus var betalt, men alene forrentet.

III. Skifte, holdt af Hr. Niels Eskesøn i Sønderholm »vicepræpositus« Joen Jenssøn i Hornum, Jens Jacobsen Ruus i Julstrup »assessores« skriftlig dertil beordrede af »Hans Ærværdighed vores kjære Hr. Biskop høilærdt Mand Mag. Peder Villatzsøn« d. 24. Februar 1668 i Kirketorp efter Hr. Peder Jørgensøn Stubs afgangne Hustru Karen Pedersdatter og den efterlevende Mand og egne samt Stedbørn. Efter at den bortskyldige Gjæld: 534½ Sldl. 6 β 1 Alb. var betalt ved Udlæg, blev paa samme Maade udgjort Enkemandens Halvpart = 146 Sldl. 3 β 8 β, og de øvrige Arvingers derefter som sædvanlig. Indboet synes rigere og fuldstændigere i Henseende til Linned og Sølv, end efter Hr. Claus i Juelstrup; saa var og blandt den sal. Kones Gangklæder, som forlods tilfaldt Pigebørnene, adskillige mest sorte, men kostbare Klædningsstykker dels af Silke, dels af »Castor polemet« og Kirsai, samt Floiels Huer og »et rødt Sirtses Skjørt (ellers kaldet schiff) med et tilføiet Koffes Snørliv, besat med Sølv Galloner og 10 Par Sølv Mallier.«

IV. Skifte d. 5. Sept. 1671 ved Provst Stub i Kirketorp, Niels Eskesen i Sønderholm, Jens Jacobsen Ruus »paa Kongl. Mayestæt og Rettens Vegne« efter Hr. Joen Jenssøns i Hornum hans afdøde Hustru Anne Lauritsdatter, hvor da i Boets Formue = 483 Dl. 3 β 8 β, hvoriblandt tilstandendes Gjæld hos Kvartermester Søfren Rasmussen under Ritmester Risler

for en Hest 15 Dl., likvideres bortskyldig Gjæld 157 Dl., og bliver da Hr. Joens Halvpart 163 Dl. 2 § 13 β . Præsten havde saaet Rug hos en Bonde i Byen og havde tilstaaet sin »Plovmand« 2 Trav. Rug af Gjødnings Vangen og ligeledes Byg. Tienden blev Enkemanden enig med Arvingerne skulde deles saaledes, at disse bekom af ham 4 Td. Rug, 6 Td. Byg og 6 Td. Havre »godt ydefærdigt Korn«, som de hos ham skal erholde til Kyndelmisse førstkommende, eller og Penge.

V. Skifte forrettet af Provst Stub i Kirketorp, Niels Eskesen i Sønderholm og Jens Jacobsen Ruus d. 17. Juni 1672 efter Hr. Christen Therkelssøn¹⁾ i Borup [Buderup] Annex Præstegaard mellem hans Hustru Anne Pedersdatter og Arvinger, hvor som sædvanlig registreres og vurderes, dog i fortløbende Orden og hver Slags for sig den sal. Mands »Boefæ og Formue«, hvoriblandt Besætning 8 Heste og 3 Føl, 14 Stude og 4 unge do., 10 Køer, 1 Tyr, 8 Kvier, 6 Kalve, 47 gl. Faar, 9 Vædere, 31 Lam, nogle faa Svin og Gjæs. Indbo i Vestrestuen, Mellemstuen, Østrestuen, Bryggerset, hvor f. Ex. en Hørbrøde og Skagfoed, Stegerset, Stegekammeret, Ølkjelderen, Studerekammeret, hvor Hr. Christens Bøger, omtrent 120 Vol., vurderet til 36 Dl. 1 § 3 β , mest ubekjendte latinske Skrifter af dogmatisk Indhold. Klæder til 6 Senge foruden Hynder og Benkedyner, en Del Tin og Messing, 112 Lod Sølv, deriblandt en Sølvkande vog 18 Lod og en do. 62. I et Kammer i Gaarden 1 Td. Miød. I Haven 6 Bistader, vurderede til 5 § Stykket unge og gamle. Den sal. Mands Igangsklæder, hvoriblandt kun 4 Skjorter, derimod 3 Præstekjoler af »Fiffskaft« og Klæde, 4 Pibekraver, 1 Muffe, 2 Par Sko, 1 Læder Uldenskjorte m. v., hvilke Arvingerne delte mellem sig, hvorimod Enken fik sin Seng opredt, Kiste med Klæder i. Af Udboe 2 Plove med Ege-Aase, Jerndrætter, Aage og behørig Redskaber tilsammen for 10 § ; en beslagen Vogn »med lang Vognkurv« og alt Tilbehør 16 Sldl., 1 Reisevogn 6 Sldl., 1 Arbeidsvogn med kort Vognkurv, 1 gammel Vogn med 4 Knubhjul 1 Dl. 1 § foruden Vogn, 1 gammel Kane 1 § 8 β ,

¹⁾ Christen Therkelssøn, der var Sognekapellan (residerende Kapellan) i Aardestrup, Buderup og Gravlev Pastorat, nævnes ikke i Wibergs Præstehistorie.

2 gamle Slæder 2 K . Tilgodehavende 22 Dl. 1 K 10 β , hele Indgjæld tilsammen 599 Sldl. 1 K 2 β , og tilstod Arvingerne intet under Registreringen var »forgættet«. Angaaende Kornsæden, som til »begge Gaarde saad er«, nemlig: Gjøde Rug $5\frac{1}{2}$ Td., 2den Kjærv Rug $5\frac{1}{2}$ Td., Byg 6 Td., Havre 28 Td., da blev den ei taxeret, da Verner Parsbjerg til Nørlund ved sin Fuldmægtig Knud Pedersen paa den øde, af Hr. Christen i Brug hafte Gaards Vegne protesterede før Brøstfæld paa 3 Huse à 10 Bindinger, 3 Dlr. pr. Binding, til hvilke Hr. Christen aarlig havde af Huusbonden erholdt, men ei anvendt Bygnings-tømmer; desligeste for resterende Landgilde til Martini¹⁾ 1671 i Penge 12 Dlr. Ligeledes protesterede Sognepræsten Hr. Jens Jacobsen Ruus paa Annexgaardens Vegne derimod, før Bygfæld, Kongl. Skatter og andre Udgifter vare udredede. Med hvilke Indsigelser Arvingerne lode dem nøie.

Skyld anmeldtes: en i Hr. Christens Boe indestaaende Arvelod 152 Sldl. 2 K 8 β . Hans Nielsen i Hyldgaard tilgode efter Obligation 80 Sldl. med otte Maaneders Rente. Fru Dorthe Daae²⁾ blandt andet for Oldengjæld 9 K 6 β . Hr. Jens Ruus for 4 Traver à 1 K og 6 Td. Havre à 3 K . NB. for sin Tjeneste over den sal. Mand vilde Sognepræsten intet have. Ritmester Peter Risler³⁾ den sal. Mand laante 6 Sldl. Til Skiftets Bekostning 18 K 2 β . Folkeløn til 2 Karle, 1 Pige, 1 Vogter og 1 liden Pige. Herredsskriveren Christen Andersøn for Registrering og Vurdering at concipere og reenskrive fra sig til Provsten 5 Dl. Skyldens Summa 602 Sldl. 3 β 2 Alb., som oversteg Indgjælden med 2 Sldl. 3 K 7 β , og frafaldt Arvingerne al Fordring paa Arv, hvorimod Enken lovede at betale al Gjæld, for hvilken der kun skete Udlæg af den til Hans Nielsen i Hyldgaard.

VI. Skifte, forrettet ved Provst Peder Jørgensen Stub, Hr. Joen Jensen i Hornum og Hr. Jens Jacobsen Ruus i Juelstrup d. 28. Septbr. 1672 efter Hr. Peder Mogensen Curi i Elleshøi Præstegaard, Broder til Rektor, Magister Mogens

¹⁾ Mortensdag.

²⁾ Dorthe Daa til Torstedlund var Enke efter Rigsraad Gregers Krabbe og døde 1675.

³⁾ Eier af Buderupholm.

Wiingaard¹⁾ i Aalborg, mellem Enken Anne Nielsdatter, som just laa i Barselseng, Hr. Niels Eskesens Datter i Sønderholm, og sær Kuld Børn. Boets Forfatning var meget ringe og den sal. Mand meget forgjældet, saa Indgjælden 843 Dl. 3 g 11 β næppe forsløg til Udgjælden.

Dette Skifte findes derefter omgjort efter Landsthingsdom af 28. Januar 1674, 18. Juni og 29. Juli, hvorved Boet forøges med en Sølvkande vog 64 Lod Sølv à 3 g . I Procesindlæggene specificeres Udgifterne f. Ex. den sal. Mands Begravelses Bekostning, for en Egekiste 6 Rdl., den at lade austryste 3 g , for Søm den paa Laaget at beslaa med 5 g 10 β , Arbejdsløn derfor 2 g , 6 Haandgreb og »Puchler« 5 Sldl., Klæde, Lærred og Bay til Enken og Børnene til Sørgeklæder 38 Dl. 8 β , Kokkekonen 2 Sldl., til et Ligklæde fra Skipperlauget i Aalborg, som blev brugt over Liget, 5 Sldl.

VII. Skifte ved Provst Stub, Jens Jensen i Nørholm og Jens Jacobsen Ruus i Juelstrup 10. April 1673 efter Hr. Niels Eskesen²⁾ i Sønderholm mellem hans Børn hæderlig og vel-lærde Studiosum Niels Nielsen³⁾, Sophia Nielsdatter⁴⁾ og 2 Sostre⁵⁾. Blev da først registreret Sølv 367 Lod 3 Qv., som bestod af 3 Kander, 6 Stobe og 8 Skeer, et Stykke Guld værd 24 Rdl., Stjerne Krontin 7 Fade vog 2½ Pd. à 12 Skaalpund à 10 β Marken, Messing, Kobber, overhovedet betydelig Indbo og Udbo forefunden i Bryggerstet, Kjølstuen, Melkestuen, Østrestuen, Storestuen, Dagligstuen, den liden Stue, Nystuen, det lidet Kammer derved, Kjeldereren, det lange Kammer, Østerkammeret. Endvidere tilstaaendes Gjæld 1911 Sldl. 14 β , der-

1) Peder Mogensen Curi og Mogens Wiingaard vare kun Halybrødre; Moderen Anne Kjeldsdatter var gift to Gange, først med Mogens Thomsen Wiingaard, Sognepræst til Nørholm, † 1636, derefter med Eftermanden Jens Jensen Sjørlev; dennes Søn blev kaldet Mogens Wiingaard efter den første Mand.

2) Niels Eskesen havde giftet sig med Berethe Nielsdatter, uagtet han havde lovet at ægte Formanden Provst Jacob Jensens Enke; han havde i den Anledning mange Stridigheder med Jørgen Marsvin paa Restrup, hvorom Oplysninger findes i Jydske Indlæg for 1657.

3) Niels Nielsen Steenberg blev Sognepræst i Øster Hornum.

4) Hun blev gift med Eftermanden Poul Sørensen Kierulff.

5) En af disse blev gift med Præsten Ole Andersen Hoffmann i Ellidshei og Svenstrup.

iblandt Magister Mogens Wingaard, Rektor i Aalborg, Brev paa 800 Sldl. med 1 Aars Rente 48 Sldl.¹⁾ Kjøbstad Gods: Daniel Priors Gaard i Aalborg = 1200 Sldl., Morten Porthuses Deel i en Have med paastaaende Boder = 618 Sldl. 1 g 2 β . Jordegods: Raakiold i Elleshøi Sogn matrikuleret for 15 Td. 3 Sk. 2 Fk. $2\frac{5}{7}$ Alb., en Gaard i Andrup ibid. af Hartkorn 6 Td. $\frac{1}{2}$ Skp., en Halvgaard i Fieldsøe, Rinds Herred, af Hartkorn 2 Td. 3 Sk. 1 Fk. $\frac{1}{2}$ Alb., hver Tønde taxeret for 40 Rdl., er 958 Rdl. 12 β . Sønderup Sognetiende mageskiftet fra velb. Christopher Lindenov til Restrup, skyld. 3 Pund Rug, 3 Pund Byg er Hartkorn 12 Td. à 50 Rdl. Veggerby Sognetiende skyld. 4 Pund Rug, 4 Pund Byg $1\frac{1}{2}$ Ørte apre (o: Havre) er Hartkorn 18 Td. 900 Rdl. Summa Summarum uberegnet D. Priors Gaard = 7456 Dl. 3 g 9 β . Gjæld: Folkeløn og Husets Fornødenhed 325 Dl. 8 β , hertil bl. a. udlagt 24 Td. Korn, som vare i Maltgjærning i Aalborg, 16 Td. Rug, 30 Td. Byg »til 8 Ædere«. Resten delt, »da efter Lycke og Lodkastning er første Lod tilfalden Benedichte Nielsdatter«. Hr. Provst Stubs Fordring at nyde Godtgjørelse i Boet for 12 opredte Senge og Bordklæder, laante Hr. Niels Eskesen, da han gjorde sin Datter Annes Bryllup i Sønderholm Præstegaard St. Hansdag 1666 og da brændte, blev afslaaet. Præstegaardens Bygninger bleve skjønnede at være: Istralingen 21 Bind, Laden 24 do., Østre Huset 15 do., Vestreste 23 do., desuden 8 Fag Huus, som staaer i Gaarden, alt i god Stand og nylig opbyggt (formodentlig efter Ildebranden). Hr. Niels havde dertil faaet 2 Rdl. af hver Kirke i Vendelboe og Viborg Stifter. Desaarsag Eftermanden »hæderlig og vellærd unge Mand« Hr. Poul Kierulff²⁾ med Præstegaarden var vel tilfreds og paatog sig at indfri samme hos de Fattiges Direktører, ligesaa med Skifterettens øvrige Decision i Henseende til Naadens-Aarets

¹⁾ Rektor Wiingaard blev afsat fra sit Embede efter Høiesteretsdom af 29. Aug. 1684. Om hans mange Sammenstød med Biskopperne Foss og Bornemann har Rektor Em. Tauber samlet udførlige Efterretninger, der findes meddelte i Professor Hundrups »Lærerstanden ved Aalborg Kathedralskole«. Wingaard levede endnu 1710 i Kjøbenhavn »svag, gammel og syg« og fik da 6 Rdl. af et Legat for fattige Studenter. Hans Obligation for 800 Sldl. har derfor vist ikke været meget værdifuld.

²⁾ Der er tilføjet »i sin kjære Faders Urban Andersens Overværelse«. Han blev gift med Formandens Datter Sophia.

Rettigheder. Endelig mødte Hr. Ove Rosenkrantz med Erklæringer og Paastand, som afvises.

VIII. Skifte efter Hr. Michel Jensen, Præst til Sønderup og Suldrup, forrettet 18. Juni 1673, da den rette 30. Dag indtraf den 9. Juni, som var ubeleilig for Terminens Skyld, ved Provst Peder Jørgensen Stub, Hr. Jens Jacobsen Ruus og Hr. Ole Andersen Hofman. Forevistes da Effecterne i Dagligstuen, bl. a. 15 Stavkar, 1 Flødebøtte, og paa andre Steder adskillig tildels ringe Indbo for en Summa 229 Dl. 3 β . Blandt bortskyldig Gjæld nævnes Gæsteri 5 Dl., dennes hele Beløb var 125 Dl. 2 \mathcal{K} 8 β , hvorfor Udlæg. Præstegaardens Bygning meget brøstfældig, og blev man enig om 40 Sldl. i Bygfæld. Den sal. Mands Bøger befandtes at være af »liden tal og ringe værdi«, saa at en gammel dansk Bibel kom paa den ene halve Lod og alle de øvrige — ubenævnt — paa den anden. Den beholdne Formue deltes i to lige Dele 56 Dl. 3 \mathcal{K} 10 β paa hver, foruden Kornet paa Loftet, deriblandt Bygmalt 14½ Skp. og Rugmalt 2 Skp., dog at Provsten og Præsterne, »som have haft Umag med dette Skifte efter enhver deres Besværing, Vognleie og egne Dontis imidlertid foraarsaget Forsømmelse«, gives som billig eragtes og de kan forliges om.

IX. Skifte 1679 d. 24. Septbr. efter afg. Hr. Peder Nielsen Dyrsted, Præst til Sønderup og Suldrup Kald, forrettet ved Jens Jacobsen Ruus, Provst i Hvornum Herred, Lars Nielsen Crase, Sognepræst i Nibe, og Poul Sørensen Kierulff, Sognepræst i Sønderholm, ved sin Svoger Hr. Niels Steenberg, Cappellan i Hvornum, mellem Enken Margrethe Stub med Lavværge og Broder Hr. Peder Pedersen Stub i Kirketorp og den Afdødes gamle Fader Niels Pedersen, som nu er til Væring hos sin Svoger Jens Christensen i Romdrup. Og produceredes 1) Landsthingsstevning af 13. Juli 1679, hvorved indkaldtes den sal. Mands Creditorer til Møde ved Skiftet, 2) Thingsvidne udstedt af Hornum Herredsting, hvori blandt andre Bondemænd nævnes Matz Christensøn i Herredsbek, Anders Feddersen, Sidzheftig paa Albæk, Ridefoged til Thorstedlund, fremlagde Fuldmagt til at møde paa Skiftet efter Hr. Dyrsted for Enken og Lavværge.

Derpaa tilspurgtes Arvingerne, om de vilde arve og gjælde,

hvortil de svarede nei, hvorpaa Boet vurderedes af 2 Mænd af Sognet. Befunden bl. a. 2 Bænke af Fyr, 6 Alen lange, à 2 K , 1 Kiste med Enkens Navn paa 6 Dl., 2 gl. Hestetøier, 1 gl. Hampesvøb i Dagligstuen, liden Stuen, Brødkammeret, Kjælderkammeret, Kjøkkenet, Bryggerstedet, som med Præstegaardens Avling og hele Tiende vurderedes til 285 Dl. 1 K 12 β .

Efter Sølvs, Bøgers og Igangsklæderne blev spurgt, men første og sidste udsat, Bøgerne forefundne i et Bogskab at være »ringe og af ingen Værdi, som vi Præster kunde tykkes«. Vurderingsmændene, hvoriblandt nævnes tillige Niels Andersen i Hitzbakmølle, taxerede Præstegaardens Istraling for 90 Sldl., »de østre fem Bindinger af den Afgangne ny opført og deri næsten befattet alle de andre Udhuse, som ere ganske lidt værdt og næsten i alt øde og forraadnede, undtagen det ny Stykke Ladehuus i Nordvest i Gaarden, som Hr. Søren Hofmann siger sig at have ladet bygge.« Bortskyldig Gjæld: Begravelsesbekostning = 48 Dl. 1 K 12 β , en Forkarls Løn 10 Dl., en Piges Løn 4 Dl. Capellanen og Successor Hr. Søren Hoffmann sidste Aars Løn 50 Dl. Præstegaarden: Rentpenge for 5 Aar à 9 Dl., for Stykheste for Aarene 1678 og 79 = 23 Dl. 2 β , Brøstfældighed paa Præstegaarden 90 Dl.; der nævnes en Dom, udstedt af Nibe Birkething 25. Januar 1675, 2 Obligationer, udstedte 1675 af Margrethe Stub i hendes Mands Skrøbelighed og Afsindighed. Summa Gjæld 537 Dl. 1 β , altsaa var denne 251 Dl. 2 K 5 β høiere end Formuen, saa Creditorerne fik Intet.

1683 d. 17. Januar Registrering og Vurdering, ved Provst Ruus i Sønderholm Præstegaard, efter afg. Oluf Hofmanns¹⁾ Hustru Sophie Nielsdatter²⁾ af Ellidshøi.

X. 1684 d. 6. Marts Skifte efter Joen Jensen, Sognepræst i Hornum, forrettet ved Viceprovst Peder Pedersen Stub i Kirketerp, Søren Hofman i Sønderup, Jacob Madsen i Ellitzhøi, hvorved Provst Ruus var tilstede for at meddele sit Raad og

¹⁾ Han var 1679, ifølge Eftermandens Mogens Gundersen Helsingborgs Kaldsbrev af 5. Januar 1680, dømt fra Kaldet »formedelst hans grove Forseelse« (A. H. Nielsen: Viborg Stifts Præstehistorie V, Side 136).

²⁾ Hun maa have opholdt sig hos Svogeren Poul Sørensen Kierulff, Sognepræst i Sønderholm og Freilev.

Betænkning. Hr. Niels Steenberg, før Capellan, nu designeret Sognepræst i Hornum, gift med den Afdødes Datter¹⁾, var eneste Arving, men fragik Arv og Gjæld. Blandt det Registrerede var 12 Bøger. Kornet og Avlingen, som var utærsket — hvoraf Bygget meget svang og ringe — blev tilbudt Præsten, men han undskyldte sig, hvorfor Degnen Peder Thrane købte samme for ialt 24 Dl. Rugsæden til den halve Præstegaards (Hr. Johns) Anpart taxeredes i alt for 1 Tønde [rimeligvis har Capellanen istedetfor Løn, som ikke omtales, havt den halve Deel af Jorden til Brug]. Formuen beløb sig til 189 Dl. 1 g 2 b , Skylden 201 Sldl. 2 g 9 b , deriblandt: hæderlig Hr. Jacob Matzen, som begrov den sal. Mands Lig og havde en flittig studeret og velbehagelig Ligs Sermon i Kirke, begjærede noget og kan det ikke være ringere end 4 Dl. 4 Degne, som sang, à 1 Dl. Hr. Thøger Lassen til Rødsleth havde en For-
dring paa 200 Dl., derfor Pant, som han beholdt.

1684 d. 4. August Skifte ved Hr. Peder Jensen i Nørholm, Viceprovst, efter Niels Steenbergs Hustru²⁾, hvorved Enkemanden uden Registrering udlover 50 Dl. til Datteren til Arv, som vedtoges.

XI. Skifte 1685 d. 12. Febr. ved Provst Jens Ruus efter Hr. Søren Hofman i Sønderup at dele Boet mellem Enken Margrethe Stub og 2 samavlede Døttre, og sees, at Enken af en vis høi Mand havde faaet Løfte ei at blive »forskudt« fra Stedet³⁾, hvilket dog ei er bleven opfyldt af Eftermanden Hr. Jacob Aarøe⁴⁾. Forfatningen efter Hr. Søren var iøvrigt god. Af en senere Paategning sees, at Enken 1687 boede i Buderup Præstegaard.

¹⁾ Anne Joensdatter.

²⁾ Anne Jensdatter.

³⁾ Jacob Aarøe giftede sig 15. Juni 1686 med den 20aarige Kirsten Nielsdatter, en Steddatter af den rige Apotheker Daniel Friedenreich i Viborg; det er rimeligvis med hende at han har faaet Annerupgaard i Ellidshøi Sogn, Jølbygaard paa Morsø og en Deel Gods.

⁴⁾ Til dette Embede var der ikke privat Kaldsret, men Kongen (Christian V) kaldte selv Præsten.

Personalhistoriske Meddelelser

til Berigtigelse af Hovedgaarden „Østergaards“ Historie i Salling fra 1673 til 1823.

Af L. Høyer, Ejer af Selbjerggaard.

I den »Prospekter af danske Herregaarde« ledsagende Text hedder det om Østergaard i Salling, at Hofjunker Christian Lindenov ca. 1660 pantsatte sin Ejendom Østergaard til Mag. Erik Olufsen Torm, der var kommen til Formue ved sit Giftermaal med »Søster Worm«, og at Torm senere fik sig Gaarden udlagt til Ejendom. Endvidere, at Mag. Torm døde 1667, hvorefter Østergaard tilfaldt hans Datter Mette Torm, der blev gift med Jens Henriksen, som saaledes ejede og beboede Østergaard i en Række af Aar. Gaarden formenes 1697 eller 98 at være bleven solgt til en Jens Nielsen Ravn osv.

Det synes nogen Tvivl underkastet, om Mag. Torm forinden sin Død virkelig kom i Besiddelse af Gaarden; thi det hedder i »Samling af Foundationer og Gavebreve for Viborg Stift« Pag. 325, at »Mag. Erich Olufsen udi Kjøbenhavn hans Arvinger toge Østergaard til Eyendom den 15. Aprilis 1673«. Fra denne Dato af er det altsaa sikkert, at Jens Henriksen og Mette Torm have ejet og beboet Gaarden, og flere af deres Børn ere fødte og døde der i de paafølgende Aar.

I Begyndelsen af Aaret 1694 solgte Jens Henriksen Gaard og Gods til den daværende Forpagter paa Hovedgaarden Astrup,

ligeledes i Salling, Anders Hansen Høyer¹⁾, som var gift med Anna Jensdatter Müller, Datter af Kjøbmand J. J. Müller af Aarhus, med hvem han havde 6 Børn; den syvende, Sønnen Mourits, er født paa Østergaard 1695 og blev ved Daaben i Aasted Kirke d. 30. April s. A. baaren af Mette Torm, der altsaa endnu den Gang maa have opholdt sig der.

Et Udtog af Jens Henriksens Skjøde til Anders Hansen lyder saaledes:

Jeg, Jens Henrichsen til Østergaard, vitterlig gjør, at jeg med min og min Kjære Hustrues frie Villie haver soldt til Sigs. Anders Hansen Høyer, nu Forpachter paa Astrup, og hans Hustrue efterskrevne min Gaard og Jordegods, liggendis udi Jylland i Schivehuus Ampt udi Salling Syssel i Aasted Sogn — Østergaards Hovedgaard, som i Htkorn. efter nye Landmaalings Taxt er matriculeret og anslagen for 39 Tdr. 4 Skp. 1 Alb., og efterskrevne Jordegods 260 Tdr. Htkorn. etc. etc. Til Bekræftelse haver jeg dette med egen Haand stadfæstet og venligen ombedet velachtbare Mænd Sigr. Knud Danielsen Hoph, Kongl. Mayest. Herrids-Schriver udi Salling, og Sigr. Hans Axelsen, Forpachter paa Taarupgaard, dette med mig at underskrive.

Østergaard, dend 16. February an. 1694.

J. Henrichsen.

Knud Danielsen Hoph. Hansz Axelsen.

Hvor meget Kjøberen, Anders Hansen, maatte betale for Gaard og Gods, findes ikke oplyst; men formodentlig har det ikke oversteget 5 à 6000 Rdlr. Han udstedte ved samme Lejlighed et Gjælds-brev paa 4000 Rdlr. til Jens Henriksen i Udtog saalydende: »Jeg underskrevne, Anders Hansen, Forpachter paa Astrup, vitterlig gjør, at jeg skyldig er til Mons. Jens Henrichsen paa Østergaard fire Tusinde Rixdaler, hvilke 4000 Rdlr. i Croner jeg lover for mig og mine Arvinger at betale Mons. Jens Henrichsen eller hans sande Arvinger til Snapsting førstkomendis, naar man skriver 1695, 1000 Rdlr.,

¹⁾ Anders Hansen Høyer var en Fætter til de to dygtige Skagboere, Mag. Johan Feddersen Høyer, Spr. Viborg Sortebrødre 1711, Aalborg Budolphi 1726 til 1737, og Christen Feddersen Høyer, Spr. til Junget-Torum 1715—1724, Sønnen af Borgmester Fedder Høyer i Skagen og Hustru Helvig Christensdatter.

og til Snapsting Aar 1696 dend sidste Rest, 3000 Rdlr., med sin loulig Rendte af de 3000 Rdlr., sex Rixdaler lige Myndt per centum. Men bliver de 3000 Rdlr. længere med begge vores Villie hos mig bestaaende, skal jeg, Anders Hansen, aarlig til hver 11te Martz i Viborg Snapsting dend rigtig Rendte betale, og naar Mons. Jens Henriksen eller hans Arvinger dennem ey længer ønsker henstaaende, da hinanden et Fierding-Aar tilforn at opsiges og løskyndige etc. etc. · Østergaard, dend 16. February Anno 1694. Anders Hansen. Til Vitterlighed: Knud Danielsen Hoph. Hans Axelsen.«

Formodentlig for at udbetale sin Gjæld til Jens Henriksen laante Anders Hansen i Aaret 1715 5000 Rdlr. af Oberst Verner Parsbjerg paa Eskjær. Verner Parsbjerg ejede tillige Bidstrup, Skivehus, Astrup og flere Herregaarde. Foruden disse 5000 Rdlr. paa første Prioritet udstedte And. Hansen den 30te Juni 1721 Pantebrev paa 1000 Rdlr. med anden Prioritet til Borgemester i Aarhus Christen Jensen Basballe. De sidste Aar af Anders Hansens Levetid synes at have været noget trykkende. Han var tre Gange gift og havde med sine tre Hustruer ialt 19 Børn; til de 7 Børn af første Ægteskab maatte han udbetale Mødrenearv. Han klager over de strænge Tider og døde i Juni 1727. Hans sidste Hustru Apollone Friis, med hvem han havde 11 Børn, døde samme Aar og blev begravet den 1ste December.

Derpaa gik Østergaard over til Borgemester Christen Jensen Basballe, som imidlertid næppe flyttede til Gaarden, men beholdt sit Embede i Aarhus. Gaarden bortforpagtedes til Sigr. Jens Hvass, og Godset blev bestyret af Fuldmægtige, blandt hvilke nævnes en Steenfeldt, siden Poul Møller og A. Rasmussen.

Efter Basballes Død blev Gaarden sat til Avktion og ved samme købte Hospitalsforstander i Aarhus Niels Nielsen den 13de December 1747 Østergaard med tilhørende Gods for ialt 7910 Rdlr. 3 g 15 b . Avktionsskjødet er dateret den 8de Maj 1748 og lyder saaledes i Forkortelse:

Oluf Lyche, Kongl. Mayestæts Byefoged udi Aarhus, Ulrich Christian Müller, Raadmand samt Bye- og Raadstue-Schriver Sammesteds, gjøre vitterligt, at Aar efter Christi Fødsel 1747 dend 13. December, da een Hr. Borgemester Christen Jenssen Basballes efterladte Stærfboe tilhørende Frie

Sædegaard, Østergaard kaldet, beliggende udi Salling udi Nørre Jylland med tilliggende Bøndergods, var berammet paa Aarhus Raadstue ved offentlig Auktion at bortsælges og de dertil vedkommende Auktions-Direkteurer fra Schive sig icke indfandt, blev samme Auktion af os efter Skifte-Forvaltere udi bemeldte Stærfbøe deres Forlangende foretaget alt ifølge de af dennem Samptlig vedtagne og bekjendtgjorte Conditioner saalydende:

Conditioner, hvorefter Østergaard og Gods bortsælges:

- 1) Gaard og Gods sælges i dend Stand, samme nu forre-findes, med alle nagelfaste Tilbehør og med dend Rættig-hed, som afg^{ne} Borgemester Basballe det tilhørte.
- 2) Kjøberen kand strax Træde til Gaard og Gods, ligesom samme og fra Tilslag er gjort staaer for dend Høyst-bydendes Regning og Resiko.
- 3) Med Godset følger dend Kjøbende alle de til Jan. Kvartals Udgang derpaa udestaaende Penge- og Korn-Restancer af Skatter, Landgilde, Huuspenge og andre Jordebogs-Indkomster, hvorimod dend Kjøbende fra samme Tiid svarer Skatter af Bøndergodset og betaler 5 Procente Rendter af Kjøbesummen fra Tilslag er skeed til Betaling.
- 4) Rug-Sæden betales efter Viborg Stifts anstundende Capitels Taxt.
- 5) Det tærskede og utærskede Korn forbliver paa Gaarden og i Laden tilligemed Meubler, Besætning og Inventarium, indtil samme ved offentlig Auktion er bortsoldt, men Forringen tæres paa Stæden.
- 6) Den Kjøbende bør paa Auktions Stædet, ifald forlanges, stille Caution for den anbudne Summa, naar Tilslag er af os bevilget at maa Skee.
- 7) Auktions-Bekostning betales af Stærfbøen, men Skiødets Udfærdigelse bekoster Kjøberen.
- 8) Kjøbesummen betales dend 2den April 1748 her i Byen med Courant-Myndt til dend, som paa Auktions-Stædet dertil udnævnes.

Skifte-Rættten paa Aarhus Raadstue,

dend 16. November 1747.

M. A. Gertsen.

M. Fellumb.

O. Lyche.

Hvorefter forbemeldte Frie Sædegaard, Østergaard kaldet, med det dertil liggende Bøndergods, bestaaende af Htkorn.,

Hovedgaards-Taxt, Agger og Eng 39 Tdr. 4 Skp. 1 Alb. og Bøndergodset 232 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. og Mølleskyld 8 Tdr 6 Skp. $2\frac{1}{2}$ Alb., blev opraaft for dend Summa 7000 Rdlr. Men da ingen bød til Vurderings-Summen, og Veledle Hr. Hospitals-Forstander Niels Nielsen her i Aarhus til allersidst vedgick derfor at vilde give efter Vurderingen dend Summa 7864 Rdlr., naar dend udi Conditionerne anførte Rendte til Betalings-Tiider maatte henfalde og Tilslaget derpaa Skøe straxen. — Saa efter at Hr. Rasmus Stiernholm fra Kieldgaard i Salting, som førend Gaard og Gods blev opraaft, tilkiende gav, at lidet af det Htkorn., som er anført under Østergaards Gods, formenes at tilhøre Aasted Kircke, med denne Erindring var henviist til loulig Afgjørelse ved Lands Lov og Rætt, blev forreskrevne Østergaard og Gods efter foranførte og vedtagne Conditioner, da ingen derfor tilbud sig at giive mere, med Skifte-Forvalterens Bifald tilslagen Hr. Hospitals-Forstander Niels Nielsson for de anbudne 7864 Rdlr. Som nu da Hrr. Skifte Forvaltere udi afg^{ne} Borgemester Basballes Stærfoe herpaa tegnet tilstaaer, at Kjøbe-Summen 7864 Rdlr. og for dend til Gaarden lagte Rug-Sæd, 24 Tdr. 2 Skp. 3 Fkr. efter Viborg Stifts Capitels-Taxt for afvigte Aars Afgrode, 46 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 15 β af Hr. Hospitals-Forstander Niels Nielsson til dennem er rigtig betalt; Saa Skiødes og Sælges herved fra afg^{ne} Borgemester Christen Jenssøn Basballes Stærfoe og Arfv. til Velædle Hr. Hospitals-Forstander Niels Nielsson og hans Arfv. meerbemeldte Frie Sædegaard, Østergaard kaldet, med Tilliggende Bøndergods og Møller ialt bestaaende af Htkorn., Agger og Eng samt Mølleskyld 281 Tdr. 2 Skp. 1 Alb., hvilcken bemeldte Gaard og Gods til Hr. Forstander Niels Nielsson og hans Arfv. efter Conditionernes Formelding i dend Stand, det befindes, og med dend Rættighed, afg^{ne} Borgemester Basballe det forhen har tilhørt, indtet undtagen af alt, hvad dertil ligger; maae efterdags til Evindeligh Eyendom nyde samt gjøre sig det saa nøttig som paa bedste Maade vides, og saafremt noget af forskrevne Gaard, Gods eller Møller ved loulig Omgang Hr. Hospitals-Forstander Niels Nielsson eller hans Arfv. nogensinde skulle blive forvunden, ere vedkommende pligtige hannem eller Arfv. ligesaa gott og velbeleyligt Gods eller derfor Reede Penge igjen at forskaffe inden 6 Ugger efter at endelig Dom er falden.

Dette til Bekræftelse under vore Hænder og hostryckte Forseglinger.

Aarhus, d. 6te May 1748.

O. Lyche.

N. C. Müller.

At indbemeldte Penge er Rigtig betalt, det bliver herved tilstaaet.

Skifte-Rættten paa Aarhus Raadstue, ut supra.

M. A. Gertsen.

M. Fellumb.

Nogle Dage i Forvejen, nemlig d. 2den Maj 1748, havde Niels Nielsen underskrevet et Pantebrev til Magistraten i Horsens paa 7000 Rdlr. med første Prioritets Panteret i Østergaard, og et andet Pantebrev fra ham paa 1800 Rdlr. til »Direkteurerne for Viborg Stifts offentlige Midler« med anden Prioritet i Gaard og Gods er dateret 27de April 1748 og underskrevet tillige af hans »kjære« Svigersøn Hr. Christen Wassard i Hobro som Kavtionist og Selvskyldner.

Niels Nielsen maa i de paafølgende Aar have opholdt sig i alt Fald den meste Tid paa Gaarden; alle Fæstebrevene fra hans Tid ere underskrevne af ham selv, ligesom han døde paa Østergaard og blev begravet paa Aasted Kirkegaard den 31te Oktober 1752, 68 Aar gammel. Endnu i April 1753 tilhørte Gaarden hans Bo, men ejedes og beboedes fra Maj s. A. af Ritmester Christian Lautrup, paa hvis Tid Jens Hvass endnu synes at have havt Gaarden i Forpagtning.

En Jens Nielsen Raun har altsaa slet ikke ejet eller beboet Østergaard.

Lautrup døde allerede enten i Efteraaret 1753 eller i Foraaret 1754, men hans Enke Birgitte Blichfeld, for hvem Byfoged Dorchæus i Skive var Lavværge, besad Gaarden endnu i Aaret 1756. I det paafølgende Aar maa hun dog have solgt Gaarden; thi Niels Qvistgaard nævnes da som Ejer. Han døde allerede 1763, og Enken, Johanne Marie Baattum, giftede sig atter den 14de Septbr. 1764 med Christian Kjærulf, som endnu i 1777 var Ejer af Gaarden. Efter hans Død vare Stedsønnerne Anders og Jens Qvistgaard en kort Tid Samejere og siden Anders Qvistgaard Eneejer af Gaarden. Det var denne Anders Qvistgaard, som behandlede Bønderne haanligt, indfandt sig drukken i Kirken og laa i Strid med

sin Sognepræst. Broderen, Jens Qvistgaard til Hvanstrup, og Hans Roested til Nørgaard vare Skifte-Kommissærer i hans Bo 1793, hvorpaa Gaarden solgtes til Kapt. Thomas Thomsen, der under sin Besiddelsestid fra 1794 til 1823 bortsolgte den største Del af Bøndergodset.

(Kilder: Aasted Sogns Kirkebog, Viborg Landstings Protokoller og en gammel Fæsteprotokol fra Østergaard.)

Nordstrandshandel.

Af Johan Skjoldborg.

I.

Nordstrandshandel kaldes den Handel, der har fundet og til Dels finder Sted mellem Danmarks nordvestlige Kyst og Norge.

Handelsforbindelsen mellem Danmarks og Norges Kyster over Skagerak har formodentlig strakt sig tilbage til meget fjærne Tider. Det første faste Tidspunkt desangaaende, man har, er imidlertid et aabent Brev af 21. Jan. 1688, der giver Bønder og Almue i Ringkjøbing Amt Ret til en *Skudehandel* paa Norge; det giver dem Ret til at forhandle deres Korn i Norge og hente Tømmer tilbage til deres Bygninger, fordi Bønderne havde en 14—16 Mil til Skoven og en besværlig Sejlads til Lemvig, hvor Tømmeret desuden var meget dyrere, end det kunde have paa Stranden.

Skudehandelen er altsaa et Handelsprivilegium, der grunder sig paa ugunstige lokale Forhold, og dette Privilegium udstrækkes ved Toldforordn. af 26. November 1768 til ogsaa at omfatte Beboerne i Thisted og Hjørring Amter i en lidt udvidet Skikkelse, idet Forordn. tillod at føre tilbage som Returladning foruden Tømmer tillige Kalk og Sten.

Der var vel mange, der drev Skudehandel uden særlig Bevilling, hvad de jo ogsaa kunde have Ret til i Henhold til Forordn. af 1768, men det almindelige var dog fra dette Aarhundredes Begyndelse, at Skudeejeren søgte Bevilling hos Kancelliet, naar han ønskede at hjembringe og forhandle *flere*

Artikler, end der var tilladt Beboerne af Ringkjøbing, Thisted og Hjørring Amter.

Bevilling til Skudehandel meddeltes kun til Ansøgere, der vare bosatte ved Havet, og nægtedes til indenfjords Plads. I Fyrreerne bevilgedes oftere *almindelig Handelsret* til Mænd langs Nordstranden, der i Forvejen havde erhvervet sig Skudehandelsret. Skudehandelsret omfattede nemlig kun Trælast, Spiger, Søm, Tjære: grove Varer. Til den udstrakte Handelsret hørte dog ikke Brændevinshandel, til hvilken Bevilling skulde søges for sig.

Skudehandelsbevilling blev 1841 given til en Gaardmand i Klim og i 1843 til en Mand ved Thorupstrand i samme Herred. De største Forretninger langs Nordstranden have jo imidlertid faaet udvidet Handelsret, f. Eks. Klitgaard i Blokhus, der fik udvidet Handelsret 1847.

Om Skudehandelen, der jo udgjør en Del af Nordstrands-handelen, findes i »Tidsskrift for Toldvæsen, April 1884« en Artikel af F. Denne Artikel, til hvilken herved henvises, ville vi i det følgende supplere. Artiklen af F. grunder sig paa Plakater, Kancelli- og Ministerskrivelser, medens vor Artikel henter sit Materiale fra endnu levende Kilder, i det væsentlige Mænd, som i sin Tid have været oplærte og have virket i disse Nordstrandens Kystforretninger.

II.

Der var Handelspladser langs Nordstranden — som der endnu til Dels er — i *Lønstrup*, *Løkken*, *Blokhus*, *Tranum Strand*, *Slettestrand*, *Thorupstrand*, *Viksø*, *Klitmøller*, og *Blomstringstiden* for disse privilegerede Kystforretninger falder mellem Krigen, der sluttede 1814, og Næringsloven af 1857.

Disse Forretninger beherskede Handelen i vid Omkreds, da der ingen Høkere var inde i Landet før 1857 — dog blev i Trediverne oprettet en Købmandsforretning i Haverslev og 1847 ligeledes en i Brovst. Thisted Købstad forsynedes til Dels med Tømmer og Salt over Viksø og Klitmøller, og Hjørring Jærnstøberi fik Kul, Jærn og Zimmer over Løkken. Udførselen af Korn, Smør, Fødevarer gik for Nordjyllands Vedkommende over Nordstranden. Løkkens Købmænd tog — omkring ved Tredserne — hver Lørdag til Hjørring og

købte Korn af Bønder og Proprietærer, og selv om disse handlede i Hjørring, gik Kornet dog over Løkken.

En saadan Nordstrandshandler havde 1, 2, 3, 4 eller flere Skuder i Søen efter Forretningens Størrelse; de gik en enkelt Gang til England med Klude og Ben og til København efter Stykgods, men mest til Norge med Landbrugsprodukter og med Tømmer, Salt o. s. v. som Returladning.

Den Gang var det almindeligt, at Bønderne havde Penge tilgode hos Købmanden. Denne fik jo næsten alt, hvad Bonden havde at sælge, og derfor maatte han hos Købmanden skaffe Penge til Skatter og Udgifter. De fleste af disse Købmænd bleve vel i den gode Tid til Matadorer, men det gik ogsaa op og ned for mange. Naar en Købmand havde flere Skuder i Søen, ladede med hans egen Last, og flere af disse skulde gaa bort, hvad der jo hændte, saa var det ikke enhver, der kunde staa for det Uheld; den Gang var det vel ikke saa almindeligt med at lade assurere. Der var da ogsaa en af Løkkens Købmænd, der i 1843 gik fallit paa 60,000 Rdl., hvilket i de Dage var en forbavsende Fallit. Man fortæller om ham, at han først søgte at tilfredsstille Bønderne, som han skyldte Penge, med Mad og Drikke, dernæst med at spille Violin for dem. Derefter lovede han dem Penge paa en vis Dag, og sæder det ikke — sagde han — saa faar jeg Penge, naar Skuden kommer fra Norge, og hvis det heller ikke sæder, saa maa I — som han kunde bande — hente et Læs Fjæl paa Stranden.

En saadan Købmandsgaard var paa travle Dage fuld af Vogne Kl. 12. Der var nemlig mange, der kørte hjemmefra tidlig om Morgen og dog ikke naaede tilbage før om Aftenen; thi dels vare Vejene jo daarlige, og dels havde Bodsvendene saa travlt, at det varede meget længe, inden Kunderne kunde blive ekspederede. Mangen en havde Bud med for Naboer og Venner, der saa næste Dag indfandt sig i hans Hjem, hvor han sad ved Bordenden og uddelte de Varer, der maaske havde været savnede i lang Tid.

De store Kystforretninger vare Midtpunkter for den nordjydske Handelstrafik, hvad Norgeshandelen angik. Til dem førte Bøndernes Veje fra en vid Omkreds.

Der kunde her gøres opmærksom paa, at samtidig med at den udenrigske Handel med Norge gik over Nordstranden,

foregik den indenrigske Færdsel mellem Thy og Vendsyssel gennem Han Herred *langs med Stranden*. Paa Kort over Ejendomme i Tranum Sogn, der stode til Havet, ser man endnu afsat en 22 Alen bred Vej (Landevej) langs Kysten. Sagnet fortæller om Røvere inde mellem Klitbakkerne. Der vises den Dag i Dag i Nærheden af Tranum Strandgaard en Grund, hvor der tydeligt har staaet et Hus, i hvilket Røverne skulle have haft Tilhold. Der maatte Kavalleri herud fra Aalborg for at fange dem. Det kom til en Kamp i Klitterne, hvorved flere Ryttere faldt paa et Sted, der endnu kaldes Ryttergravsandene.

For c. 150 Aar siden skal den første Begyndelse til Tranum Strandgaard, hvor der ogsaa har været dreven Nordstrandshandel, være gjort. Der blev nemlig den Gang bygget et Pakhus af Herren til Birkelse for at hans Fedekvæg herfra kunde udskibes til Norge, og i Pakhuset var der et Oplag af Tømmer, Salt og maaske mere. Forvalter Møller kom derved som Bestyrer, og derfor kaldtes Huset »Møllers Hus«, hvad man endnu kan høre gamle Folk sige. Oprindelsen til Navnet Rødhus, en By, der ligger ved Havet mellem Strandgaard og Blokhuis, er maaske ogsaa at søge i en lignende Grund, i hvert Fald hedder Rødhus endnu i ældre Folks Mund »det røde Hus«. Med Blokhuis er det maaske gaaet paa samme Maade; det skrevs i gamle Dage »Blokhuiset«.

Ovennævnte Forvalter Møller blev senere overdraget Tranum Strandgaard eller »Møllers Hus«, der blev udvidet med Ejendom og Forretning. I gamle Bygninger i Tranum Sogn kan man endnu i Tømmeret finde Møllers Mærke indhugget. Dog har Forretningen i Tranum Strandgaard aldrig naaet et Omfang som f. Eks. Blokhuis eller Lønstrup.

Under Krigen 1807—14 med England lader der til at have fundet en livlig Forbindelse Sted. Nordmændene vare jo i Nød for Brødkorn og Sul, og de kom her over, ofte i smaa Baade, der kun kunde bære faa Tønder Korn, og tuskede med Bønderne, hvor de landede. De gav Husfidsgenstande, brugte Møbler, Uhre, Kakkellovne i Bytte for Korn og Flæsk.

I Borup i Kollerup Sogn var der en Gaardmand, der samlede Æg, Smør og Korn i mindre Stil til at bytte med Nordmændene. Der var to Nordmænd, der for c. 60 Aar siden i flere Aar stadig kom til Svinkløv i aaben Baad i September

og Oktober Maaned. De medførte Kurve, bundne af Vidjer, »Tejner« og Kakkellovne som Byttemiddel. Et Aar i Oktober var det stærk Snestorm, da de ved Aftenstid landede. Den ene Mand gik op til en Gaardmand i Borup, med hvem han plejede at handle, og den anden Nordmand skulde blive tilbage ved Stranden for at passe paa Baad og Ladning. Om Natten rasede Snestormen, og mod Dagningen fandtes Baaden til Dels slaaet i Stykker og Vagtmanden frossen ihjel i Klitterne. Baaden blev udbedret, og den ene Nordmand sejlede mod Norges Klipper. Senere saa man ham aldrig.

III.

De vigtigste Udførselsartikler over Nordstranden vare jo Landmandsprodukter: Korn, Smør, Kød, Flæsk, Gryn, Malt (indtil Tolden blev lagt paa Malten, saa lavede Nordmændene den selv). Ogsaa af levende Smaagrise udførtes mange til Norge; naar Svin fulgte med, vare Grisene toldfri, men saa lod man undertiden en Galt følge med i Stedet for Svin; det lod sig ogsaa gøre.

Ved Foraarstid, naar de norske Havne længe havde været lukkede, kunde det norske Marked sluge alle Produkter i stor Stil, men Varerne vare langt fra altid af første Klasse. Mange Gange fik Nordmændene Kød af selvdøde Kreaturer og harsk og daarligt Smør. Den Betragtning var ikke ualmindelig, at Varerne sagtens kunde være gode nok til Nordmændene. En Mand i Tranum Klit havde et Aar 100 Faar, der bleve syge; disse fik Nordmændene, og de indbragte Ejermanen 400 Rdl.

Der indførtes Tømmer, Salt, Tjære, Jærn, salt Fisk, senere Stentøj og Tvist fra England og efter 1870 de udmærkede norske Foderstoffer.

En Indførselsartikel, der i sin Tid spillede en stor Rolle, var Kakkellovne. De første Kakkellovne, der afløste Ler- og Potteovnen her oppe, kom fra Nees og Frolands Værk i Norge; mest udbredte vare dog Ovnene fra Nees Værk. De fleste af disse Kakkellovne kom herind i det 18. Aarhundrede; der er set Nees Værks Ovne heroppe med Aarstallet 1700 paa. De vare udmærkede Ovne af svært Jærn og vare prydede med historiske og bibelske Billeder f. Eks. af Dronning Margrethe og Kammersvenden af Moreland. Nu ere de næsten alle forsvundne.

Den Gang solgtes en Masse Farvesager til Hjemmefarvning, en hel Del Potaske, der senere blev afløst af Soda, og en Mængde Hør, som Tvisten siden fortrængte. Der blev jo lavet meget Hørlærred. Folk dyrkede ikke faa Steder Hør, og Tjenestefolkene havde ofte Ret til at saa et Fjerdingskar Hør i et Hjørne af Bygmarken. Da Brændevinsbrændingen udryddedes, købte Bønderne deres Brændevin hos Købmanden, ofte i umaadelig Masse. I Forretningen i Blokhus solgtes f. Eks. ofte i December Maaned (i Fyrrerne) 5 Oksehoveder pr. Dag.

Saa var der en Artikel som Kaffe. Af den brugtes forsvindende lidt af Bønderne i Tyverne. I Trediverne brugte enkelte lidt i Smug; thi man vilde ikke være sin Ødselhed bekendt. I Slutningen af Trediverne solgtes sjælden $\frac{1}{2}$ Pd., almindeligvis $\frac{1}{4}$ Pd. Kaffe til en Bonde (endvidere hørte med til hans Indkøb: $\frac{1}{4}$ Pd. Annis, $\frac{1}{4}$ Pd. Allehaande, $\frac{1}{4}$ Pd. Gurkemeje, Nelliker og Pommerants). Dog var det noget forskelligt i de forskellige Egne. Thyland lader saaledes til at være kommen tidlig med paa Kaffedrikken; thi i Begyndelsen af Fyrrerne var det ikke ualmindeligt i Thisted at sælge 4 Pd. Kaffe til en Bonde.

Disse Kystforretninger førte ikke — i alt Fald paa et tidligere Tidspunkt — noget stort Udvalg eller Oplag af Manufakturvarer. Landet gennemstrefjedes jo af Bissekræmmere med Kramposen paa Nakken. Mange af disse Kræmmere, hvis Varer ofte vare indsmuglede, tjente sig ikke saa sjældent en lille Formue. Desuden gik (og kørte) der ikke saa faa Kniplingskræmmere fra Tønderegnet. I en Læderkasse paa Ryggen havde de Kniplingerne, hvad de havde Lov til, men paa Bunden af Kassen havde de Silkeklæder og Meerskums Pibehoveder, hvad de ikke havde Lov til.

IV.

Det forstaar sig, at der er smuglet meget ind over Nordstranden langt ind i dette Aarhundrede. Over Klitmøller blev i Tyverne og Trediverne fra Hamborg smuglet Manufakturvarer, Sukker og Kaffe til Thisted Købstad; først skulde der altsaa smugles over Stranden og derefter ind i Thisted By. Toldbetjentene havde jo kun c. 70 Rdl. i aarlig Løn, saa de vare maaske ikke saa vanskelige at komme om ved.

En Dag saa Toldbetjenten paa Bjærget en Skude, der holdt sig krydsende ud for Thorupstrand. Det var en Skibsladning Kram fra Hamborg til en Kræmmer i Han Herred. Toldbetjenten og Kræmmerens Broder kom samtidig til Stranden, men den sidste vilde ikke have Betjenten med i den Baad, hvori han roede ud til Skibet. Det blev foregivet for Betjenten, at Ladningen var bestemt til en Købmand i Thisted, men Skipperen havde ikke kunnet gaa ind ad Kanalen for Storm. For at sætte Købmanden i Thisted ind i Situationen skyndte Kræmmerens Broder sig ad Thisted til og Betjenten bag efter. I Vester-Thorup skiftede den første Hest og lod Bud gaa gennem Byen, at lige saa meget som Betjenten vilde give i Leje af en frisk Hest, lige saa meget vilde han give for at lade den staa i Stalden. Sagen gik i Orden for Smuglerne, men de maatte — derover vaagede Betjenten — køre hele Ladningen til Thisted, hvor Varerne ingen Ærinde havde, og selvfølgelig betale Told. Undervejs søgte man dog at kaste saa mange Pakker som muligt ind i de Huse og Gaarde, man kom forbi. Befolkningen sympathiserede med Smuglerne.

En anden Gang var ovennævnte Kræmmer ogsaa i Knibe. Toldvæsenet kom i hans Forældres Gaard, hvor han havde sit Tilhold, for at finde Brændevinstøjet, hvad de ogsaa gjorde, og Betjentene havde ogsaa nok Lyst til at undersøge Husrummene lidt nærmere. Kræmmeren fyldte en Seng med Kramvarer og lagde sig ovenpaa, klagende og jamrende som han var syg og lidende. Der blev en Mulkt paa 60 Rdlr. for Brændevinstøjet at betale for Manden. »Ja, det er nu ikke saa slemt endda«, sagde han, »men vi have en Søn, der ligger saa ussel og vag, det er værre.« En Vogn rullede ud af Gaarden efter Lægen. Imidlertid undersøgte Betjentene Huset — uden Resultat, thi den syge Karl vare de saa hensynsfulde ikke at forstyrre.

Disse Begivenheder fandt Sted for et halvt Hundrede Aar siden.

Ribekræmmere kørte helt her op nordenfjords med Smuglegods, og Folk her oppe fra Han Herred og Vendsyssel kørte med egen Befordring syd paa efter Kramvarer, der bleve smuglede over Kongeaaen og førte op gennem Heden. Det var vanskeligt at komme over Kongeaaen, men det var heller ikke altid let at komme forbi Thisted, og det kom undertiden

til Haandgribeligheder med Toldbetjentene. Det var en stræng Tur for Hestene; naar de kom saa langt mod Nord, at de kunde trække Pusten for Toldvæsenets Forfølgelse, var Huden slidt af Hestenes Bringe, og de stærke, velnærede Dyr vare forfærdeligt medtagne. Smuglerne søgte saa til Venner paa ensomme Steder, hvor der hviledes ud i flere Dage.

Den Gang betragtedes Smugleriet jo ikke som nogen synderlig moralsk Forseelse, og det morede ofte Befolkningen at narre Toldvæsenet.

Langs Nordstranden er der i sin Tid foregaaet Smuglerier i den rigtige store Stil.

V.

De fleste Kystforretninger voksede vel op fra en lille Begyndelse med Skudehandel og Tusk med Nordmændene, antog det største Omfang i Trediverne, Fyrerne og Halvtredserne for saa at tabe deres Betydning eller helt forsvinde af Grunde, som senere skulle anføres.

For at faa et Begreb om en saadan Kystforretnings Størrelse ville vi her fremdrage nogle Oplysninger fra den betydelige Forretning i Lønstrup (der begyndte i Tyverne) fra Slutningen af Halvtredserne.

Denne Forretning ejede en Skonnert til Englandsfart og 3 Slupper til Norgesfarten. Foruden Maltgjøteri, de store Forretningslokaler og Oplagsrum hjemme, hvoraf et Hus alene til Ben, havdes et 3-Etagers Pakhus ved Stranden. Der var Ovne til at tørre Kornet paa, da man saa ikke behøvede at kaste det om Vinteren. Den Havre, der udførtes til England, svovledes, hvorved den blev smuk gul.

Kornhuset var 120 Alen langt og 16 Alen bredt. Der omsattes c. 14,000 Tdr. Korn om Aaret. I den Tid, Kornet særlig leveredes, kunde der holde en Vognrække paa indtil 60 Stykker, belæssede med Korn, og fra November til Jul var der Arbejde nok hver Dag fra Morgen til Aften for flere Mænd med at tage mod Korn.

Da Bønderne omkring ved Halvfjerdserne begyndte at fede, blev Kornomsætningen jo ikke saa stor, men saa blev der Foderstofforretning med Raps-, Lin- og Palmekager fra de udmærkede norske Fabrikker.

Ved Efteraarstid slagtedes og nedsaltedes større Masser af

Kød og Flæsk, indtil c. 100 Stykker Kvæg om Aaret. Der kunde sommetider paa travle Dage blive leveret 50 Flæskesider om Dagen. Selv Slagtere fra Aalborg solgte undertiden Kød til Nedsaltning i Lønstrup. Den bedste Vare gik til England, men den overvejende Masse til Norge.

Bønderne fik jo alt, hvad de havde Brug for, i en saadan Forretning, og Gaarden var ofte fuld af Vogne fra 3—4 Miles Omkreds.

Til Udskibning benyttedes de saakaldte Fladbaade, der kunde bære fra 50 til 100 Tdr. Korn. Hver Baad betjentes af 9 Mand. Kornlæssene kørtes ud i Havstokken, hvor Fladbaadene toge imod dem.

Foruden Chefen var der i denne Forretning en Fuldmægtig, 3 Betjente, 1 Dreng, 1 Pakhuskarl, 1 Saltkarl og 1 Gaardskarl. Men naar Udskibning fandt Sted, medvirkede ved Skibningen c. 70 Mennesker om Dagen. Desuden havde Forretningen sine Kommissionærer og Agenter i England og navnlig Norge, saa man forstaar, at en Nordstrandshandler var en mægtig Mand, der holdt mange Traade i sin Haand.

VI.

Denne Nordstrandshandel var begrundet i de naturlige Forhold, idet Norge og Danmark gensidig trængte til hinandens Produkter, og den letteste Forbindelse var pr. Sejlskib over Nordstranden. Lige saa naturligt var det ogsaa, at nogle af disse Forretninger efterhaanden antog en stundom kolossal Karakter, fordi de havde Privilegium og udvidet Handelsret knyttet til sig.

Det var imidlertid ogsaa lige saa naturligt, at det gik tilbage med Nordstrandshandelen, da vi fik *Næringsloven af 1857*, hvorved Privilegiet tabte sin Betydning, *Jærnveje og Dampskibsforbindelser*, og da man gik over fra at sælge Kornet og til Fodning af Kreaturer.

Nordstrandshandelen var i det væsentligste en Norgeshandel, men efter Fodningstiden, da vi kunde producere en finere Vare og et større Kvantum, søgte de danske Landbrugsprodukter et større og bedre Marked, nemlig det engelske.

Handelsfærdselen vendte sig fra Nordstranden, hvor der ogsaa var vanskelige Udskibningsforhold, og nu gik den ad de

hurtigere og mere sikre Jærnbane- og Dampskibslinjer. Og da man mere og mere kom bort fra den store Udførsel af *saltede* Varer og lagde sig efter, at alt skulde være *nytt og ferskt* paa Markedet, saa blev det ogsaa nødvendigt, at Omsætningen kunde foregaa hurtig og sikker, hvilket bedst kunde naas ved Dampere.

Som Følge af denne Udvikling af Forholdene hensygnede Nordstrandshandelen de fleste Steder, og hvor den endnu er i Live, er den kun en Skygge af fordums Herlighed.

Nu er Landet mellem Fjord og Hav oversaaet af Høkere og Købmænd, Smørret gaar gennem Andelsmejerierne til England og Flæsket den samme Vej over Andelsslagterierne, Kornet fodres op: det er en ganske anden Tid.

Men Forbindelsen med Norge er dog endnu vedligeholdt, ikke saa meget over Nordstranden som gennem Limfjorden. Hvert Aar komme mangfoldige norske Fartøjer med Trælaster til Limfjordens Købstæder og Handelspladser og føre tilbage Korn og Sul, men Nordmændene skulle være mere kræsne nu end i Nordstrandshandelens Tid.

Løgstør søger Kjøbstadprivilegium, hvilket fraraades.

Meddelt af D. H. Wulff.

Ædle og højfornemme Hr. Overkjøbmand Sr. Spentrup!

Da os af Deres Excellence højvelbaarne Hr. Gehejmeraad Stiftsbefalingsmand og Baron af Holck er befalet at indhente Kjøbmandslavets her i Aalborg deres Betænkning, om det kunde være Aalborg Bys Handlende efter de Byen allernaadigst givne Privilegier til nogen Fornærmelse enten i Almindelighed eller i Særdeleshed, at Løgstør By nød Kjøbstadprivilegier, og om De paa bemeldte Lavets Vegne kunde have noget herved derimod at erindre, saa maa vi bede, De ved Lavets Samling vil indhente Lavsbødrenes Betænkning og derom snarest muligt til os indsende Deres Tanker. Vi vente herpaa Deres behagelige Svar og henleve med al Æstime, ædle og højfornemme Hr. Overkjøbmand Sr. Spentrup, Deres tjenstberedvilligste Tjenere

H. Grotum, Oluf Juel, L. H. Trap.

Aalborg, d. 8de Februar 1752.

Herpaa blev afgivet følgende Erklæring:

Velædle og velb., velædle og velvise Herrer Magistrat,
gunstige Øvrighed!

I Anledning af Deres Excellence højvelbaarne Hr. Gehejmeraad og Stiftsbefalingsmand, Hr. Baron Holck's Skrivelse til Deres velædle og velb., velædle og Velvisheder, som mig d. 8de hujus er tilstillet, angaaende Løgstør By, i Fald samme nød Kjøbstadprivilegier, om det da kan være Aalborg Bys Handlende, efter allernaadigst givne Privilegier, til nogen Fornærmelse enten i Almindelighed eller i Særdeleshed, hvorpaa vi underskrevne paa samtlige Kjøbmandslavets Vegne aller-

tjenstærbedigst maa melde, at det er Deres velædle, velb., velædle og Velvisheder selv bekjendt, at Byens Privilegier, som vor allernaadigste Konge har konfirmeret, hvoriblandt er salig og højlovlig Ihukommelse Kong Kristian den 4des Forbud af Dato 3. Juli 1598, at den Flække eller Fiskerleje Løgstør ikke maa handle med Kramvarer, Korn etc. eller holde aabne Kramboder eller udi andre Maader, som borgerlig Handel og Kjøbmandskab vedkommer, og de, som samme ville bruge, skulle flytte enten til Aalborg, Viborg eller andre privilegerede Kjøbstæder, som det allernaadigste Forbud omstændelig forklarer, hvorfor vi ikke derom videre ville melde; men hvad som kunde desuden være Aalborg Bys Handlende til Præjudice, er dette, at hidindtil har Løgstørs Indvaanere kjøbt her i Aalborg, hvis de til Bønder, som bo ved Løgstør, kunde afsætte, saasom Salt, Tjære, Hør, Hamp og andre grove Varer, der af Bondehandling kunde dependere. Skulde bemeldte Løgstør By nyde Kjøbstadprivilegier, maatte Aalborg Bys Handlende derved lide overmaade stort Tab, og 2 à 3 Mænd, som have noget at drive Handel med i Løgstør, gjøre ligesom de andre smaa Kjøbstæder i at overtræde vor kong. Maj.s Forordning af 31. Dec. 1682 og derved drive uberettiget udenrigs Handel, hvilket er de allernaadigst berettigede Kjøbstæder til stor Præjudice og uden særdeles ny kongelig Naade og Anstalt vel ikke bliver hæmmet, og om Løgstør allernaadigst med Kjøbstadprivilegier blev benaadet, var det ikke alene hans Maj.s Kassa til Skade, men, som før er meldt, Aalborg til Præjudice og Afgang udi de dem allernaadigst konfirmerede Privilegier, hvorfor vi bede Deres Velb. og Velvisheder ved Erklæring til hans Excellence Hr. Gehejmeraad og Stiftsbefalingsmand at se derhen, at Aalborg ikke taber den Naade og Ret, som den af saa mange højsalige Konger og tilsidst af vor allernaadigste regerende Konge er benaadet med. Næst at rekommandere Byen og os samtlige fremdeles udi vor gunstige Øvrigheds Bevaagenhed leve vi med Konsideration og Æstime velædle og velb., velædle og velvise Herrer Borgmestres og Raads tjenstærbedige Tjenere.

Aalborg, d. 10. Februar 1752.

(Af Handelsforeningens Arkiv.)

Fra Østhimmerlands Fortid og Nutid.

Af A. C. Nielsen.

Med livlig Afveksling af Bakkekudier og lave Flader strækker sig Landskabet langs Vildmosen i Øst-Himmerland, gennemgaaende med ret frugtbare Markjorder og vel kultiverede Kær og Enge; kun paa ganske enkelte Steder findes smaa Lyngbanker som Rester af fordums Hedestrøg. Alt dette gælder navnlig om den Sognerække, som umiddelbart grænser til Mosen. Tæt vesten for, op imod Banestrækningen Hobro—Aalborg, ere Hedearealerne allerede betydeligt større og Egnen i det hele taget noget skarpere.

I Forbindelse hermed er Strækningen langs med Vildmosen ligeledes vel befolket og bebygget, helt fra Limfjorden imod Nord til ned i det vidtstrakte Als Sogn imod Syd, og er i materiel Udvikling vistnok paa Højde med de fremmeligste Egne i Jylland. Dens mange gamle Herregaarde og øvrige Fortidsminder samt baade mundtlige og skriftlige Overleveringer vidne tilsammen om, at den ogsaa i ældre Tider har været en af de mere betydningsfulde Landsdele.

Oppe fra Kongerslev Holms højeste Punkt, Grønhøj paa Nørre-Kongerslev Mark (192'), kan Øjet følge et langt Stykke af Vildmosens vestlige Rand og den tilgrænsende Egn Sogn for Sogn. Grønhøj er omgivet af en nydelig ung Granplantage paa 6–8 Tdr. Lands Størrelse, som tilhører Kongerslev Kommune, hvis Fattiggaard ligeledes er beliggende her. Fra dette Punkt og dets lavere Sidepunkter skraane Nørre-Kongerslev Sogns Marker nordpaa ned imod en mægtig Kærflade, der naaer helt ud til Limfjorden, og som nu er næsten fuldstændig

opdyrket og bebygget, men tidligere har været ganske af samme Beskaffenhed som den tilstødende »vilde« Mose. De fleste Steder er Overgangen mellem Holmen og det lave Kær jævn og umærkelig; kun hist og her dannes Grænsen af en lille brat, grønklædt Skrænt.

Der findes et Par større Dalstrøg i den østlige Del af Kongerslev Holm, det ene kaldet Lamdal, det andet Lyngdal; dette sidste benævnedes i sin Tid Trolles Dal, uvist af hvad Grund. Hinsides disse Dalstrøg og helt ude ved Vildmosen hæver sig Kællingbjerg, Egnens højeste Punkt ved Moseranden (122'). Denne store Kridtbanke sænker sig med ~~en~~ stærk Skraaning ned imod Mosen, at Ungkreaturerne og Faarene, som græsse paa dens indhegnede Udside, kun med en vis Forsigtighed kunne befærde denne til det øverste; Dyrene have overfuret den bratte Hældning med smalle Stier paa langs og paa kryds, kun ikke lige op, og i disse Stier ligger Bankens hvide Kridt blottet. Der findes en lille halvt sammensunken Høj paa Toppen af Kællingbjerg, hvorfra der er en meget vid og højt ejendommelig Udsigt ud over Vildmosen, der fra Skræntens Fod breder sig milevidt, lav og jævn som en Havflade, øde og tom og mørk som en midtjydsk Hede. Inderst inde mod »Land« ligge Side om Side som en Række Havebede nogle smaa, indgrøftede Sædagre, Erobringer fra Mosen. Og lig en bred Bugt fra dennes nordlige Del ser man den før nævnte Kærstrækning nord for Kongerslev Holm — opfyldt med en Mængde lyse Husvægge i Flokke og Rader og paa et Stykke smukt indrammet af en Skovstrimmel i Nærheden af Herregaarden Gudumlund.

Foruden de nævnte Høje paa Kongerslev Holm findes en Del andre, men de fleste af dem ere smaa og ikke meget fremtrædende i Terrænet. En af dem, ved Navn Harilds Høj, har dog nok i sin Tid haft et større Omfang, men er bleven formindsket ved Dyrkingen af Jorden der omkring; den ligger ikke langt nordøst for Grønhøj og »har faaet sit Navn deraf, at en dansk, hedensk Konge, kaldet Harild, skal være begravet her i Følge et gammelt Sigende. Paa nogle Agre i Nærheden af denne Høj, hvilke benævnes Harilds Agre, fandt en Husmand en Gang en Guld-Armring, som blev indsendt til det kongelige Musæum og betalt med 94 Rigsdaler rede Sølv«. (Efter en Antegnelse af 1828 i Stedets Kirkebog.)

Nordvestlig paa Holmen ligger Hyldhøj (Hildes Høj?), som er ret anselig; i den har Ejeren af Marken derved i sin Tid fundet en Del Skaar af Urner samt et lille Stenredskab.

Fra Tiden mellem 1594 og 1600 have en Synsforretning over Kongerslev Holms Ejendomme, hvilken giver adskillige ikke uinteressante Bidrag til Belysning af Datidens Jordbrugerforhold. Vedkommende Dokument, der opbevares paa Kongstedlund, er desværre defekt og temmelig medtaget; Begyndelsen mangler, saa dets Datum ikke kan ses saa lidt som dets egentlige retslige Beskaffenhed; muligt er det en Herredstingskendelse.

I nævnte Tid var velbyrdige Mand Niels Juel Herre til Kongstedlund.¹⁾ Han havde mange Skeltrætter og kom da ogsaa i Ufred med Nørre-Kongerslev Bønder og Godset Gudumlund angaaende Grænserne for hans Ejendomme, hvilket gav Anledning til Fremkomsten af ovennævnte Dokument, hvis Indhold kan gengives og refereres saaledes:

» Wonnditt att hannd mindis y xl Aar las Sørinnsen y Nør Kongissløff lx Aar och theris medbrødre for VIII mend att haffue wonnditt Somme miere somme mindre Tha er thzt thenom Alle fuld witterligt wdj guds sanndhiedt att then gamill wrattmoll som liger emellom sønnder Konngissløff egertt Ager Jord och nør Konngissløff hiede och march och saa øster ad nordenn thou Høffue Saa øster ad er huod Agger leger wid nørennde Aff sønnder Konngissløff lönngdalle och øster ad wrattenden Norden om threj Høffue thill enn Andden hoid agger Saa øster neder ad kieritt thzt haffue weritt holt for Rett skiell emellom Sønnder Konngissløff och nør Konngissløff y for^{ne} Aar och haffue ligitt thill for^{ne} Nør Konngissløff ther norden fraa wlast och wkiertt y Alle maade y for^{ne} Aar Thill nu for^{ne} Niels Juell haffr førtt thrette therpaa.«

Samme Bestemmelse af Skellet ses at have været givet af et andet Vidne af Hellum Herreds Ting samme Dag udgivet; et andet Stykke af Grænsen havde 12 Synsmænd angivet at være saaledes:

»thill thend liden huod agger westen thenn wester Konngissløff wey Som war thuerpløffuitt med fem eller sex Andre

¹⁾ Se »Nogle hist. Efterretninger om Hovedgaarden Kongstedlund« i »Jydske Samlinger« 1889 2. Hefte.

Agre ther nordinn for och en partt seed wdj førtt och offer nogitt som thilforne haffde weritt saaed Saa øster ad samme wratt thill enn Annden huod Agger som Dannemend wonde for thenm paa steden att legge for nørende Aff sønnder Konngisløff liengdalle Saa øster ad samme wratt thill thenn thridi huod Agger som løber nier thill Kieritt norden thill threj høffue och Sønnden thill Kiellingbierig Huad ther innden finndis Norden thill for^{ne} gamill wrattmoll och huod Agger sionnttis thenm Att were nær Konngisløff march och hiede.«

Nogle Steder, hvor Synsmændene optog Syn, fandt de Skellet forvildet ved Pløjning og Sæd, som var indført af Sønder-Kongerslev Mænd og iblandt de Nørre-Kongerslev Mænds gamle Hedejord, saaledes norden for »Lushøj«, og der syntes dem somme Steds at være usædvanlig Sæd og ikke saa fuldkommeligen saaet, at det kunde være nogen saa nyttig eller gavnlig, som det ellers med Rette burde.

Endvidere havde Knud Brade (til Gudumlund) givet Last og Klage paa, at Niels Juel havde med sine Folk og Tjenere inddragen udi hans Ejendom, som han havde Lod og Del udi, i Nørre-Kongerslev Mark og Hede, udi den Ejendom, som havde ligget til Nørre-Kongerslev ulast og ukæret saa lang Tid, at nogen Mand ikke længere kunde mindes, — og der ladet pløje og en Part tværpløjet af Nørre-Kongerslev Mænds Agerjord, som de havde ladet pløje og saa. En Part, som var gammel Hedejord, havde Niels Juel opbrudt og derudi straks iført usædvanlig Sæd. Fremdeles havde han i lige Maade med sine Folk og Tjenere ladet saa en Part af Nørre-Kongerslev Mænds egen fureskaarne Jord, som de selv havde ladet pløje, og noget deraf var Gødeland, som de skulde have ladet ført deres egen Sæd udi, men som altaaa nu var dem forment og fratagen, dem til stor Skade og Brøst. Og med samme Pløjning havde Niels Juel villet deres rette Markskel forvilde og forblinde.

Ligeledes havde Jens Justsen, Foged paa Gudumlund, paa hans Husbonds Knud Brades Vegne, givet Last og Klage, at hans Tjener Christen Mikkelsen i Nørre-Kongerslev havde indfuret et Stykke Jord i Nørre-Kongerslev Hede i »Grib« som andre hans Grander og siden ladet det pløje og tilsaa med Havre, i hvilket Stykke Jord en Niels Juels Tjener ved Navn Søren . . . sen derpaa havde ført Sæd af hans Sæd.

Paa Knud Brades og Jens Justsens Side vidnede Palle Gris og Rasmus Jensen af Nørre-Kongerslev. Imod disse paaberaabte Niels Juel sig et gammelt Sandemændsbrev, Lavshævd og Landstingsdom og fremlagde et Sandemændsbrev af Hellum Herreds Ting 1470 quarto næste Tirsdag for St. Mikkelsdag udgivet, som bemeldte, at Sandmænd havde gjort et Tog og ret Markskel mellem Nørre-Kongerslev og Sønder-Kongerslev Marker. Dernæst fremlagde han Lavshævd af samme Herredsting og samme Aar, hvilken til Dels stadfæster Sandemændsbrevet og nærmere bestemmer Skellet. Landstingsdommen af samme Aar lyder paa, at Lavshævd og Sandemænds Tog bør ved Fuldmagt at stande i alle Maader.

Skeltrættens, som her er kortelig refereret, ses ikke at være bleven tilendebragt, da de Mænd, der optog det omtalte Syn og muligt skulde dømme i Sagen, fandt denne tjenlig til ydermere Granskning.

— Den ejendommeligste Fortidslevning i Omegnen af Kongerslev Holm er vistnok en Pælesætning, der findes ude paa Nørre-Kongerslev Kær; Tid efter anden har man truffet paa den ved Pløjning, Grøftning og Tørvegrovning paa Kæret. Pælene, der ere af Egetræ, have en Længde af indtil 11 Alen og staa nedrammede i Jorden i en Afstand fra hverandre af 2—3 Alen. Deres øverste Ender, som efterhaanden ere komne til at rage højere og højere op over Jordoverfladen, da denne under Dyrkningen har sænket sig en Del, have været forbundne ved Tværbjælker, i hvilke Taphullerne have kunnet ses, hvorimod de tilsvarende Tappe i Pælene for det meste ere afstødt eller hensmuldrede. Denne mærkelige Pælesætning er i den vestlige Del af Kæret, omtrent 750 Alen uden for Markens nordlige Kant, paa en Banke, der dog kun hæver sig ubetydeligt, saa den er næsten ukendelig i Frastand og nærmest bemærkes derved, at den ikke udelukkende bestaar af den sædvanlige Mosejord, men tillige af sand- og grusblandet Muld. Paa samme Banke skal der tidligere ogsaa være bleven fundet mange Brokker af de gamle røde Munkesten, saa den maa jo sagtens have baaret en Bygning en Gang i en længst forsvunden Tid. Pælesætningen skal oprindelig — efter paalidelige Folks Sigende — have indtaget et Fladerum af ca. 10,000 Kvadratalen. En Mængde af Pælene ere blevne optagne, dels i den senere Tid, dels for flere Aar tilbage, og adskillige staa

endnu ude i Banken. De ere stærke og brugbare. Et af Udhusene i den Gaard, hvortil det meste af Banken med Pælesætningen hører, er til Dels bygget af dette Tømmer. Denne Gaards gamle Navn er Ørstubgaarden (Ør — udtales med betonet Selvlyd — o: Jord til Opfyldning; »at øre« er et gammelt Udtryk for at fylde op med Jord). En anden nærliggende Gaard kaldes Slotsgaarden. At denne kan have faaet dette Navn efter et muligt »Slot« i Nærheden, er vel ikke usandsynligt. Lige forbi Pælesætnings-Banken har i Mands Minde gaaet et større Vandløb, der nu kun er en smal Grøft, men som siges at have været fuldstændigt sejlbart i gamle Dage. ¹⁾

Hvad det har været for en Bygning, af hvis Omgivelser og Grundvold omtalte Pælesætning temmelig sikkert er den sidste Rest, og hvornaar den er faldet i Grus, er for Tiden næppe til at afgøre; ikke heller meddeler nogen mundtlig Tradition det mindste derom. Som en Mærkelighed kan endnu anføres, at der en Gang ved Grøftegravning paa Pælebanken blev fundet en underlig Jordmasse, der paa faldende lignede — Rugkærner. —

Den store Kærstrækning fra Kongerslev Holm ud til Limfjorden danner et ganske karakteristisk Landskab; det er sjældent i Nørrejylland at se en saa vidtstrakt Flade opdyrket og forholdsvis tæt bebygget. I større og mindre Firkanter ligge her Korn- og Græsagre mellem hverandre som paa almindelig Markjord, thi alle Kornsorter kunne nu dyrkes her trods den oprindelig meget side Bund, og jævnlige viser Kærjorden stor Frugtbarhed. En Mængde dybe Grøfter gennemskære Kæret og danne Skel mellem Jordstykkerne paa den ensformige Slette — næsten som i et Marsklandskab.

Paa begge Sider af Gudumlund Holm sender Kæret Udløbere langt ind i Landet, navnlig i Retning af Lindenborg og Skibstedbro. Men hele dets nordlige Del begrænses i temmelig lige Retning af Markerne i Sognene Gudum, Sejlflod og Storvorde, hvis »Højland« falder af som en Kystlinie med for det meste bratte, kalkrige Skraaninger. Overgangen mellem det dyrkede Kær og Vildmosen er naturligvis ganske jævn.

¹⁾ Ogsaa enkelte andre Steder paa Kæret har man truffet paa nedrammede Egepæle, dog kun i ringe Antal og uden Spor af Bygningsrester, især ved tidligere Vandløb og Sumpe.

Som bekendt har den Plads, Vildmosen nu indtager, for Aartusinder siden været opfyldt af sejlbare Saltvande, og det samme har sikkert ogsaa i større eller mindre Grad været Tilfældet med dens Forgøreninger. Saa begyndte Mosedannelsen, gradvis og langsomt — meget langsomt; men i Tidernes Løb blev den dog saa fremskreden, at den hindrede Vandstrømmene fra Landet i at bane sig Vej til Havet og Limfjorden. Derved opstod lidt efter lidt de store Ferskvandssumpe og Morasser, som lige til den nyere Tid vare saa almindelige i Vildmosens Nærhed.

Det første virksomme Forsøg paa at tørlægge Vildmose-Egnens Sumpe blev gjort i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede af daværende Kammerherre Friderich v. Buchwald paa Gudumland, en Mand, om hvem der endnu er dunkle Minder tilbage hos Befolkningen.¹⁾ Han tog sig for at dræne de store Kær- og Engstrækninger, som hørte under Gaarden, for at skaffe disses skadelige Vandmasser Aflledning. Dræningen foregik ved Nedlæggelse af udborede Træstammer — et besværligt Arbejde og et kostbart Materiale; men det gjorde den tilsigtede Virkning. Og langt bedre hjalp det, da han lod grave en Kanal paa over en Mils Længde fra Lindenberg Aa gennem hele Gudum Sogn og ud til et sejlbart Sted i Aaen nær ved dens Udlob i Limfjorden. Ved alt dette bleve store Strækninger af Omegnen gjorte nyttebringende.

Efterhaanden som Agerbruget siden hin Tid er gaaet fremad og har taget ny Arealer under sit Omraade, er der med Ploven og Spaden gjort Angreb paa selve Mosejorden. Jeg skal i Korthed meddele noget om den Mosekultivering, der har fundet Sted og endnu foregaar paa Lavstrækningen nord for Kongerslev Holm.

Det vakte, som bekendt, megen Opmærksomhed, da Dalgas, Hedeplantningens og Moseopdyrkningens ihærdige Talsmand, gav Oplysning om de store Værdier, der ere indvundne ved Kultivering af Moser i Tyskland og ved de ogsaa her i Danmark foretagne Forsøg i samme Retning. Det af Dalgas da udviklede Princip ved Mosernes Opdyrkning havde man fulgt her i en lang Række Aar tilforn, ganske vist uden at kende de Grunde, hvorpaa Princippet hvilede, men med det fuld-

¹⁾ Se om ham Bricka Biogr. Lex. III, S. 222 f.

komneste Resultat, der kunde ønskes, om end Arbejdet er foregaaet under meget vanskelige Forhold, navnlig med smaa Pengemidler, saa det altsaa nærmest har været Enkeltmands Virkekraft, det kom an paa.

To til tre, ja paa sine Steder indtil 4 Alen under Overfladen af Tørvejorden her ude findes et Sandlag, som det har været Beboernes Opgave at faa bragt ovenpaa. Dette sker paa den Maade, at man graver dybe Kanaler ned til Sandet, som derefter kastes op med Spade og lægges i Bunke langs Kanalen. Arbejdet er ikke altid uden Fare, da der hurtigt samler sig Vand i de dybe Grave. 1889 satte da ogsaa en Grøftegraver Livet til her ude; han gled ned i Bunden af en Kanal og var død og borte, inden hans Arbejdsfæller bemærkede hans Forsvinden.

Sandet spredes saa ud over Mosefladen i et passende Lag. Det indeholder en stor Del Salpeter og er altsaa fra Naturen af i Besiddelse af et Gødningstof; men mest virker det dog ved sin Evne til at sammenholde den løse, svampede Tørvejord og overføre dennes rige Kvælstofmængde til Planterne. Naar Sandet ved Jordens Behandling er sunket ned i denne, og ikke længere virker i Overfladen, maa der atter »sandnes«, som det hedder.

Ved denne Fremgangsmaade er det, at det er lykkedes at forvandle den døde Mosejord til frugtbart Agerland, hvor navnlig Straaafgrøderne kunne blive overordenlig gode.

Indtil for nogle Aar siden var der en væsentlig Ulempe ved at bosætte sig paa Moseterrænet; der kunde nemlig ikke faas ordentligt Drikkevand. I de Brønde, man gravede, viste der sig bestandig — salt Vand. Folk maatte saa bruge Vandet fra Grøfterne, der var alt andet end sundt og vel-smagende. Men omsider prøvede man paa at bore efter Vand, og dybt under Mose, Sand og Saltvand fandt man Jordens rene Kilder.

Et Minde om en Episode i Kampen mod Sandflugten.

Af Joh. Skjoldborg.

I Tranum Sogns (Øster-Han Herred i Hjørring Amt) nordøstligste Del ud mod de flade Mosestrækninger i Aaby og Jetsmark Sogne ligger nogle fremtrædende Klitter, som af Befolkningen kaldes »Gjær Bakker«. Paa Generalstabens Kort hedde de »Gjer Bakker«.

En Dag gik jeg gennem disse Klitter, og mit Øje faldt da paa nogle Pinde, Kviste eller Rafter, der ragede 1—2 Tommer frem over Sandet i en Lavning. De stode 2—3 Stykker ved Siden af hinanden og fortsatte sig som en mørk Linje hen i Sandet. Jeg rykkede nogle af disse, saa vidt jeg kunde skønne, Birkekviste op og saa, at de forneden vare skraat afskaarne; altsaa vare de stukne i Jorden ved Menneskehaand. Men da de vare mere eller mindre hensuldrede, maatte det være meget længe siden, de vare plantede her. Jeg fulgte den mørke Linje, der gik i Retning fra SV. til NO.; den blev borte under de høje Bakker, men kom atter til Syne i Lavningerne, og jeg fulgte den i en Længde af c. 1200 Fod. Nogle Kviste vare saa tykke som en Arm, andre som en Finger; nogle vare saa smuldrede, at de ikke kunde optages, men kun viste sig som en mørk, cirkelformet Rand i Sandet, naar jeg med Spaden skar dem over, andre (der stode i Lavninger i fugtigt Sand) vare forholdsvis stærke og friske.

Ved nærmere at undersøge Omgivelserne viste der sig fire saadanne mørke Linjer paa c. 1200 Fods Længde, parallelt løbende i Retning SV. til NO. og med en indbyrdes Afstand af 30—50 Fod.

Da jeg tænkte over, hvorfra dette kunde skrive sig, mindedes jeg, at gamle Folk i Kollerup Sogn havde fortalt, at man i fordums Tid havde plantet Risgærder i Klitterne for at hindre Sandflugten, og den Mening laa da nær, at man her havde Resterne af et saadant Risgærde for Øje. Dette blev end mere klart, da jeg hørte, at gamle Folk i Tranum Sogn endnu stadig sige: »Ude ved Gærdet«, naar de skulle betegne Egnen ved »Gjær Bakker«.

I Universitetsbibliotheket saa jeg efter, navnlig hvad Groos og Esmarch skrive om denne Sag. I deres Skrifter kan man læse om alle kongelige Forordninger og Reskripter angaaende Sandflugten samt hvad der gennem Tiderne er gjort for at hindre den. Det eneste Sted, jeg her fandt *Gærder* omtalte som Middel mod Sandflugten, var hos Esmarch, hvor det hedder: »Man opførte saaledes Diger og Gærder paa upassende Steder i den Hensigt at standse Sandflugten, men udplantede ikke til samme Tid Marehalm eller Klittag, hvilket Erfaring dog siden har lært at være nødvendigt. Flyvesandet tildækkede snart de opførte Diger og Gærder. Man stod nu i den Formening, at Forsøget var mislykket, og ny Gærder bleve atter opførte ovenpaa den sammendyngede Sand. Disse bleve igen tildækkede, og saaledes optaarnede Sandflugten sig i store Hobe, som just ved deres Højde bleve saa meget mere farlige, da Stormvinden derved lettere kunde bortføre Sandet i stor Afstand paa de omkringliggende Ejendomme.«

Det er jo overvejende sandsynligt, at man i »Gjær Bakker« har et Vidnesbyrd om vore Fædres Kamp mod Sandflugten, og dette bliver hævet over enhver Tvivl, naar man hører gamle, stedkendte Folks Udtalelse om, at de bestemt véd, at der i sin Tid er bleven plantet Risgærder paa nævnte Sted. Og naar man husker paa, hvor omfangsrig den Gærdeplantning har været, som vi i »Gjær Bakker« have fundet ovenfor nævnte Spor af, saa have vi her for os et talende Udtryk for en Side af hin Befolknings Kamp for Tilværelsen, en Side, som nu i det væsentligste er ved at forsvinde.

Herefter bør altsaa Navnet »Gjær Bakker« forandres til »Gærde-Bakkerne«; i al Fald bør det ikke skrives »Gjer Bakker«.

Hvem har rejst disse Gærder? — Det har Befolkningen efter Ordre ovenfra. Indtil de sidste 50 Aar have Sognene længere inde i Landet maattet hjælpe Kystsognene med Sand-

flugtsarbejdet. Saaledes hjalp Svenstrup, Torslev, Skræm og Brovst Sognefolk Beboerne i Tranum Sogn.

Men fra hvilket Tidspunkt stamme Risgærderne i »Gærde-Bakkerne?« Vi skulle prøve paa en Tidsbestemmelse.

En gammel Mand i Klithuse fortæller, at han c. 1825 var Hyrde ved »Gærde-Bakkerne«. Hvor Sandet var føjet bort, stod den Gang blottet de flettede Gærder med Tang mellem Risene. Da vare allerede mange Ris raadne. Gærderne maa altsaa være noget ældre end 1825.

Nu véd man, at Klitterne ved den nuværende Klithuse Mølle (Graas Mølle), c. $\frac{1}{2}$ Mil VSV. for »Gærde-Bakkerne«, for c. 100 Aar siden vare levende og fygende (nu ere de mere faste) i saa høj en Grad, at to Gaardmænd den Gang af deres Husbond, Generalkrigskommissær Lange til Bratskov, fik Tilladelse til at flytte deres Gaarde bort fra de farlige Klitter længere mod Nordøst, fordi de ikke kunde nære sig for Sandflugten. Man har i de sidste Aar ved Kulegravning funden Brolægning, der stammede fra (rimeligvis disse) tidligere Beboere, et Stykke under Jordens Overflade ved Klithuse Mølle.

For c. 100 Aar siden have de sidst omtalte Klitter altsaa været i Oprør, og det ligger da nær, at »Gærde-Bakkerne« paa samme Tid ogsaa have været urolige. Dermed stemmer overens, at en kyndig Mand, hvem jeg viste en oprykket Kvist, udtalte som sin Formening, at den havde siddet c. 100 Aar i Jorden. Imidlertid have disse Gærder ikke kunnet møde det lette Sand paa dets flygtige Vej; Klitterne, der ere aabne og flyvende, forandre jævnlige Skikkelse og gaa længere og længere øst paa.

I det 17. Aarhundrede rasede Sandflugten her paa Vestkysten, saa Beboerne maatte flytte hele Byer, hvilket ogsaa før har været fremdraget i »Jydske Sml.« Den Gang stode de temmelig hjælpeløse over for denne farlige Fjende. I Tidernes Løb have de jo saa kæmpet mod den paa forskellige Maader, tvungne frem af kongelige Forordninger. En Tid førtes Kampen ved Hjælp af Risgærder, hvilket — hvis ovenstaaende er rigtigt — var Tilfældet ved »Gærde-Bakker« for c. 100 Aar siden.

De svage Spor af de omfangsrige Gærdeplantninger, vi her have omtalt, ville snart være hensmuldrede og udviskede ved Tidens og Stormens forenede Virkning.

En Præst og en Herredsfoged.

Ved Vilhelm Bang.

1697 døde Sognepræsten i Urlev-Dalby-Stenderup (Urlev i Bjerge Herred, Annekserne i Hatting Herred) ¹⁾ Hr. Elias Sørensen; som hans Eftermand udnævntes 9. Marts samme Aar den trediveaarige Kjøbenhavner Jens Høstmark, der blev ordineret 11. Juni; han var endnu ugift, men har vel snart givet sig ud paa Frierrejser, og i Horsens fandt han sin første Hustru, Maren Sørensdatter, til hvem han ifølge Kirkebogen ægteviedes i Horsens 9. Januar 1699. Dette Ægteskab blev ikke langt, idet hun allerede døde i Sommeren 1702 og blev begravet 25. August; af dette Ægteskab var der en Søn. Sin anden Hustru fik han ogsaa fra Horsens, nemlig Birgitte Christensdatter Lottrup; jeg har ikke kunnet finde, naar han blev gift med hende, som i Aarenes Løb blev Moder til 6 Sønner og 4 Døtre; men det var i hvert Fald før 14. Marts 1704, da det omtales (se nedenfor), at han nævnte Dag havde indfundet sig i sin Svigerfader Christen Hansens Hus. Hvad hans første Hustrus Fader var, kan jeg ikke oplyse; men det synes, at hun har været beslægtet med en hel Del temmelig fornemme Folk i Bjerge og Hatting Herreder, som maaske have benyttet Lejligheden til at give den unge, ugifte Præst i Urlev Anvisning paa, hvor han kunde finde sig en Brud. Snart er Forholdet dog blevet mindre venskabeligt, i hvert Fald til en Mand, der kalder sig hans Svoger, uden at det dog kan godt-

¹⁾ 1759 lagdes Dalby som Annex til Hedensted.

gjøres, paa hvilken Maade dette er at opfatte; snarest have de været gifte med to Søstre.

Denne »Svoger« hed *Folmer Thomæsen* og var Herredsfoged i Bjerger og Hatting Herreder, senere, fra 1700, tillige Birkedommer paa Boller; han boede først i Gramrode, Raarup Sogn, men i 1700 har han taget Bolig i Urlev, hvor han blev Nabo til sin Svoger Præsten. Iblant de wormske Manuskripter i Horsens Skoles Bibliothek, hvilke senere tilhørte Provst O. Fabricius¹⁾, findes en Kopi-Bog, begyndt 3. November 1698, i hvilken Folmer Thomæsen indfører baade Registreringer i Dødsboer; Afskrifter af Breve, han har afsendt, og af Meddelelser, han har modtaget; Regnskaber over Gjæld, hvori Folk stode til ham, dels privat, dels for offentlige Sager, samt Kvittringer med mere, og desuden en hel Del Afskrifter af Vers, især slibrige og plumpe Bryllupsvers, foruden flere Vers af Jacob Worm og Lignende. Her skal kun anføres, hvad Herredsfogden skriver som spredte Bemærkninger om sin Svoger Præsten for Aarene 1700—1704, da Kopibogen efter det Aar indtil 1708 kun indeholder nogle ganske enkelte Optegnelser vedkommende Folmer Thomæsens private Regnskaber. Det var at ønske, at der i Arkiverne, baade de mere lokale og Aarhus Stiftsarkiv, havde kunnet findes Noget om Hr. Høstmark og hans Forhold; selv om han maaske nok i flere Retninger ikke har været uden Skyld, maa man beklage ham, idet han er kommen til at bo saa godt som Dør om Dør med sin Svoger Herredsfogden, der efter Alt, hvad der foreligger, synes at have været en slem Krakiler.

I.

Høj-ærede, hulde Svoger Hr. Jens Høstemarch.

I Aftes hans Bæster blev vandet, red en [af] hans Folk med fire Bæster endelangs frem og tilbage paa min Fred-Eng, kaldes Rugholm den mindre, som kjendelig nok er at se paa Engen endnu. Og alligevel begge mine Karle advarede samme min Svogers Tjener, før han kom paa min Eng, han det ej skulde gjøre, red han til Trods paa min Eng, som sagt er,

¹⁾ Se disse Saml. 2. Række, 2. Bind, S. 351 ff. o. fl. St. — Kirkehist. Saml. 3. Række, 6. Bind, S. 766 ff. og 4. Række, 1. Bind, S. 125 ff.

med fire Bæster; endog han paa trende Steder til Vandstedet nærmere fare kunde, men vilde ikke. Da som man kan undertiden taale en ringe Skade, men ganske ingen Spot, begjærer jeg herved allertjenstvenligst, at høj-ærede Svoger vilde for slig Trods, hans Tjener mig har tilføjet, forskaffe mig Fornøjelse over samme sin Tjener, at han en anden Gang fra slig utilbørlig Gjærning sig kunde vide at entholde, helst som han paa trende Steder min Eng forbi fare kunde; venter min Svogers gode Svar og Resolution herpaa, mig til nærmere Efterretning, og forbliver jeg stedse højt-ærede Svogers uforanderlige Ven og hulde Svoger.

Urløf d. 9. Juli 1700.

F. Th.

II.

A^o 1700, d. 17. Oktbr. I Hr. Niels Sommer af Ørum, Hr. Anders Frandsen af Raarup, Jens Hvas, Anders Jensen Skrædder af Horsens og en Studenter til, samt min Overværøelse i Urløff Præstegaard bekjendte Hr. Jens Høste March, at han forsaae sig i Stenderup Kirke nu i Sommer med Sakramentets Uddelelse, idet han gav En Vin før Brødet.

III.

Den 2den Søndag i Advent, som var d. 5. Decbr. 1700, skal Hr. Jens Høstmark i Urløff have prædiket i Urlev Kirke til Mellem-Prædiken¹⁾ og have [brugt] adskillig Affectat-Ord i sin Prædiken, som mig blev berettet; thi jeg var formedelst Forhindring i Andet ikke i Kirke den Dag; — »Du Øvrigheds-Mand, som rejser omkring for at oplægge Raad imod Guds Tjener, og tager syv onde Aander til Dig; — og atter: »Du Øvrigheds-Mand, som skulde gjøre Ret, gjør Guds Tjener Uret, idet han for Dommeren støvnet, der af Thingmændene belees, og som et Spektakel maa staa der for Thing og Dom og lide Uret til.« — Item tildrog sig samme Dag i Urlev Kirke, at en fremmed Person var til Guds Bord ibidem; og da Præsten havde konsekreret begge Sakramenter, og kom

¹⁾ Han havde tre Kirker, og det synes, at han hver Helligdag har prædiket i dem alle tre.

med det første at ville uddele, taleden han til Degnen og sagde: »Spørg den fremmede, som sidder ved Herrens Bord, hvor han har hjemme«, som Degnen og gjorde; da svarede den fremmede, han taleden selv med Præsten igaar. Dette hørte min anden Svend Jørgen Nielsen og Niels Andersen i Urlev, [som] sad næst ved Jørgen, som begge kunde høre disse Præstens Ord til Degnen og Degnens Ord til den fremmede, som havde ikkun een Haand; og stod den fremmede i Gangen inden Kirkedøren under Prædiken og var hverken før Prædiken eller imedens den varede eller derefter i nogen Stol i Kirken. — — Item gjorde Hr. Jens Høstmark Afbedelse paa Stenderup Prædikestol samme Dag for den Forseelse, Maren Thomædatter i Nør-Aldom skal have begaaet med Jesu Legem og Blods Annammelse, da [o: skjønt] Forseelsen [dog] var Præstens og ikke hendes.

IV.

Anno 1700 d. 23. December skikkede Hr. Jens Høstmark Bud til mig ved Peder Kaar af Stenderup, at angive, hvor mange Folk jeg havde at indskrive til Janv. Termin 1701; da jeg svarede, at Præsten havde ingen Bud skikket mig om Slight før nu, siden jeg kom til Urlev at bo, men skrevet selv, hvor mange han vilde; nu vidste han lige saa vel, hvor mange Folk jeg har, som jeg; derfor han maatte bruge den samme Frihed nu som tilforn og skrive saa mange, jeg havde, eller han selv lystede.

Anno 1701 d. 1. Marts var jeg og Peder Nielsen i Aarhus, hvor vi tillige med Hr. Jens Høstmark var for Biskoppen Doct. Johan Braem, da Præsten af Biskoppen blev reprimeret for hans Skjændepredikener; item at Præsten beder for sin Menighed, de skal gøre som deres Lærere, at forandre, saa vel som at holde sig fra Skjændepredikener herefter, saafremt han ikke Prædikestolen vil forbydes; at Hr. Jens den Søndag, det Evangelium om de 4 Slags Sæd blev forklaret, da paa Prædikestolen sagde: For at fylde Ko. Maj. Lov, og lade se, jeg er nidkjær for min Guds Ære, oplæses idag det første Budord af Catechismo med Luthers Forklaring; og havde min Modstander ladet mig vide, de vilde have Catechismus forklaret, eller givet mig et Ord derfor, skulde det gjerne uden Proces

været gjort, etc. — hvorfor Biskoppen iligemaade straffede ham samme Tid.

D. 2. Oktbr. 1701 var Hr. J. H. M. til Gjæst hos Søren Berendsen i Horsens med andre af Svogerskabet, og da udskiftede han Confect efter Maaltidet, men det var af det Slags, som Ordsproget lyder, at »Claus gav de Fattige«. ¹⁾

V.

Hr. Jens Høst²⁾ i Urlev er mig skyldig:

A^o 1699.

D. 4. Septemb.	1 Tingsvidne contra Terkel Jensen i Lystrup	10 β
	Begjært Dom i Sagen, med Opsættelse . . .	1 ₤ 4 β

A^o 1700.

D. 29. Oktbr.	1 Interlocutorie Dom	1 ₤ 4 β
	1 Tingsvidne	10 β
D. 20. Decbr.	1 Interlocutorie Dom	1 ₤ 4 β
	1 Tingsvidne om Kjørhul paa Niels Andersens Skovhang-Gjærde	10 β
	1 Tingsvidne om Aftensangs-Prædikener . .	10 β
	1 Tingsvidne om Peder Nielsens Nedvisning	10 β

A^o 1701.

D. 17. Janv.	1 Interlocutorie Dom	1 ₤ 4 β
	1 Tingsvidne	10 β
D. 22. Janv.	1 Interlocutorie Dom til Boller Birketing	1 ₤ 4 β
	1 Tingsvidne	10 β
D. 30. Marts.	1 Tingsvidne contra Ole Jensen Skrædder i Hatting	10 β
	Begjærte Dom i Sagen, som bestaar af 4 Sententser	5 ₤

Er 2 Rdl. 4 ₤ 14 β ²⁾

A^o 1701, d. 23. Janv. betalt herpaa 3 ₤ 12 β

Rester 2 Rdl. 1 ₤ 2 β

¹⁾ Jeg kjender ikke Ordsproget om »den Konfect, Claus gav de Fattige«; men det synes, som om det skal betyde »at kaste op«.

²⁾ Folmer Thomæsen har lagt galt sammen og faaet 10 Sk. til sin egen Fordel, hvilket Jens Høstmark mærkværdig nok ikke har opdaget, ellers vilde Herredsfogden vistnok ikke være sluppet uden Ubehageligheder.

Gjenpart til det Tingsvidne om Forlig imellem Præsten
og Peder Nielsen 10 β
Tilskikket d. 2. Maj 1701.
Betalt med 13 β 12 β d. 14. dito 1701.

VI.

A^o 1701, Paaskedag, prædikede I N H M i Ørum ¹⁾ Kirke for Hr. Peder Winter i Skjold til Højmesse, og Anders Jensen Skrædder, Studiosus, prædikede til Aftensang i Ørum Kirke samme Dag for Hr. Anders i Raarup; men Urlev Kirke maatte ej nyde den Ære, hun maatte prædikes Aftensang udi! Gud forbarme sig naadelig over os!

D. 6. Maj 1701. Hr. I N H M Avlskarl Søren ringede Urlev Sogus Kirkeklokke, overmiddag Klokken 2, som var for at samle deres Folk til Bords, som var i Marken at gjærde.

VII.

A^o 1701, Søndagen efter Mariæ Besøgelses Dag, som var 3. Juli, var Søren Pedersen i Hornsyld og Rasmus Laur- sen ibd. her i Urlev hos Ole Laursen, Jens Sørensen, Peder Pedersen, Hans Hermansen og Niels Andersen, og tilspurgte dem, om de ikke idag 14 Dage, d. 19. Juni, fra Herredsfogden Folmer Thomæsen bleve advarede skriftlig paa deres Grand- stævne om det Gjærde, som staaer langs ned i Nord ved Thors- balle Bæk paa den ene og Folmer Thomæsens Fold Rug paa den anden Side af samme Gjærde, som paa en Del Steder findes helt brøstfældig, at de vilde efter vores Videbrevs Ind- hold straffe de nachlæssige for deres brøstfældige Gjærde, eller de selv vilde efter lovlig Medfart mig tilsvare, om jeg fik nogen Skade i min Rug; og nu idag for^{ne} 3. Juli vedstod for^{ne} Urlev Bymænd sliq Advarsel til dennem forhen at være gjort, som Folmer Thomæsen endnu idag ydermere lod begjære

¹⁾ Der var Vakance i Ørum og Daugaard Pastorat; Folmer Thomæsen har i sin Bog noteret: »2. Marts 1701 om Aftenen Klokken 8¹/₂ døde min Morbroder Hr. Niels Christensen Sommer i Ørum; samme Dag betjente han begge sine Kirker med Prædiken, berettede Svend Jensens Kone i Daugaard, — som og var det første Barn, han betjente med Daabens Sakramente, — efter at han havde levet i Embedet i 35 Aar.«

af for^{ne} Urlev Bymænd, om de endnu efter Videbrevs Indhold vilde samme brøstfældige Gjørde skaffe forfærdiget, eller og forpligte sig til at svare mig al den Skade skadesløst, som brøstfældige Gjørder i min Rug herefter ske kunde. Til det Sidste de svarede Nej, men det Første vilde de efter Urlev Videbrevs Indhold efterkomme; og derpaa indgik de samtlig tillige med for^{ne} Søren Pedersen og Rasmus Laursen af Hornsyld, og besaa for^{ne} Stykke Gjørde ved Thorsballe Bæk, og da befandtes 2 Stykker af Præstens, 1 Stykke af Peder Pedersens og 2 Stykker af Niels Andersens Gjørder, som vare altfor tyndt gjærdede og ej kunde forvare det dejlige Rug, som stod paa Jorden langs med Gjærdet indenfor, men Præstens 2 Stykker Gjørder var slettere end Niels Andersens og Peder Pedersens, og vil med Staver og Gjærdsel strax forsynes; ellers saae vi Byens Gjørde langs ned til Fiskbæk, og da var overalt Ingen deres Gjørde saa slet som Præstens, og en Del af hans Gjørder slet øde ved Markskjøllet ved Fiskbæk.

VIII.

Hæderlige og vellærde Mand Hr. Jens Høstmark.

Som Høstens Tid nu begynder, vilde jeg ved Dette fornemme, hvad heller han for den af mig paaboende Gaard for sin Anpart Korntiende i Aar vil have ligesom forleden Aar for alle Slags Sæd een Tønde Rug, een Tønde to Skjæpper Byg og to Tønder Havre, eller og 2 Kjørve paa Ageren lade annamme. Ervarter jeg herpaa hans behagl. Svar, mig til kjærlig Efterretning, som stedse forbliver hans tjenstfærdige

Urlev, 14. Aug. 1701.

Folmer Thomæsen.

24. Aug. 1701 svarede Præsten herpaa mundtlig, at jeg for hannem maatte indtage mit Korn, naar jeg vilde; Seddelen, jeg skrev hannem til, var ham frakommen; derfor var det gaaet ham af Glemme at svare derpaa før. Hvilket Iver, Jørgen, Maren og Christen Alle 4 hørte paa.

IX.

A^o 1704 d. 13. Marts havde Hr. Jens Høstmark sat sig for at gaa til Alters, men forandrede sit Forsæt saaledes,

at han med en Betler ved Navn Peder Madsen af Eriksnavn begav sig ad Sønderskov paa mit Trælund Skovskifte; og havde Peder Simonsen sin Avlskarl med; og da de havde overset samme mit Skovskifte, kom Peder Simonsen efter Præstens Befaling ridende til Byen og begjærede Ole Laursen med sig ad Skoven tillige med Søren Smed ibdm., som og skete; og da red denne Peder Madsen foran at skulle vise dennem ind tvært over mit Skifte; men deres Vidnesbyrd kom ikke endnu overens; derimod bad Præsten dennem hjem med sig, og skrev paa stemplet Papir, hvis [o: hvad] han vilde have opsat derom; men Ole Laursen vilde ikke underskrive; Smeden maatte deran, for han boer i Præstens Hus, og Peder Madsen skrev med, Alle med tre Bogstaver. Imidlertid kom Peder Knudsen af Spetterup uforvarende til Præsten; da maatte han og til at underskrive dette Præstens Opsats med tre Bogstaver. Gud hjælpe os og give dennem Jord nok, som ej kan nøjes med deres Eget. Hvilket Hr. Jens selv berettede mig det Meste af i Horsens samme Dag i hans Svigerfader Christen Hansens Hus. D. 14. Marts var atter denne Peder Madsen saa vel som Peder Knudsen og Mads Pedersen af Spetterup til Hr. Jenses igjen om samme Skovskifter.

En velhavende Horsens-Borger i det syttende Aarhundrede.

Ved Vilhelm Bang.

Som Fortsættelse af, hvad der i dette Tidsskrifts 2den Række 2det Bind S. 363—370 er anført, efter Fabricius's Optegnelser, af Skifteprotokollerne i Horsens, mest om Inventarier, skal her meddeles et Exempel paa, hvor meget af Jordegods og faste Ejendomme en velhavende Borger kunde være i Stand til at samle paa een Haand.

Natten mellem 6. og 7. Januar 1697 døde i Horsens »den ædle, velvise, højfornemme, nu salige Mand« *Jørgen Hansen Høxbro*, fordum Borgemester og fornemme Handelsmand; han var (Fabr. S. 212) født 1631 og altsaa ved sin Død i sit 66de Aar. Ifølge Fabr. anf. St. havde han en Søn, Hans Jørgensen Høxbro, der døde 1708, og hvem han en Maanedstid før sin Død, nemlig 8. Decbr. 1696, havde tilskjødet en Gaard paa Søndergade, næst op til den Gaard, han selv iboede. Jørgen Hansen Høxbro var i 1682 bleven gift med Maren Jensdatter Thonbo, ogsaa af en meget anset Borgerfamilie i Horsens, oprindelig stammende fra Thunø. Hun døde 1686, kun 31 Aar gammel, efterladende en Datter, Bodil, som 1701 blev gift med Borgemester Stephan Rasmussen Hofgaard, og 1711 Moder til en Datter, der ligeledes hed Bodil, og som blev den bekjendte Gerhard de Lichtenbergs Hustru. I det hele er det mærkeligt at se, hvorledes i Horsens de patriciske Slægter ved Giftermaal kom til at danne ligesom een stor Familie, der stod temmelig eksklusivt overfor andre, og ved dette Sammenhold vandt en forholdsvis betydelig Styrke; men

saaledes var det vel i de fleste eller alle Kjøbstæder; A. H. Nielsens »Embeds- og Bestillingsmænd« i Aalborg giver Ex-empler i Mængde; i Ribe og Odense var det Samme Tilfældet.

Efter al Sandsynlighed har Sønnen Hans Jørgensen Høxbro været Søn af et tidligere, nu ikke kjendt Ægteskab; det vilde i hine Dage have været et vist omtrent enestaaende Særsyn, om en Mand i en saa anset Stilling som den, Borgemeister Jørgen Hansen Høxbro indtog, havde ventet, indtil han blev over et halvt hundrede Aar, inden han traadte ud af den ugifte Stand, som ikke var Gjenstand for synderlig Agtelse. Ved en tidligere Lejlighed, efter Moderens Død, har Sønnen Hans da faaet saa meget forlods af sin Arvedel, at Faderen ved at tilskjøde ham den omtalte Gaard paa Søndergade, har kunnet give ham fuld Erstatning, og derved indsætte sin eneste Datter, »dydædle Mø« Bodil Jørgensdatter, der da var i sit fjortende Aar, til sin eneste Arving, hvorved al Strid kunde afværges.

5. Februar 1697, som var »rette tredivte Dag« efter Dødsfaldet, begyndte Skiftet med Registrering; Datterens Formyndere vare hendes Morbroder, »ædle og højfornemme« Anders Jensen Tonbo ¹⁾ til Hanstedgaard, og hendes Faders Næstpaarørende, »højagtbare og velfornemme Mand« Søren Maltesen i Horsens.

Dødsboet bestod af:

Jordegods i Koldinghus, Lundenæs og Skanderborg Amter, med Hartkorn i Alt 196 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 2¹/₂ Alb.

Faste Ejendomme i Horsens: 1) Gaarden, han boede i ved sin Død, liggende paa Søndergade mellem Jesper Eriksens Gaard og Ejendom paa den vestre Side og den gamle Gaard, Hans Jørgensen tilhører paa den østre Side, med den nu tilhørende Kornlade og Hestestald samt Øxenstald i Baggaarden og 6 Bindinger Hus til Nørregade med Port igjennem. 700 Rdl. 2) Et Pakhus, 2 Loft høj og 20 Binding lang, nedenfor Søren Maltesens Gaard, strækkende sig fra Aaen og op til Søren Maltesens. 200 Rdl. 3) 4 Boder ved Torvet, strække sig fra Oluf Rasmussens Gaard til Fugholm. 4) 4 Boder i Fugholm. 5) En Have ved Aaen, kjøbt paa Auk-

¹⁾ Gift med Stifterinden af Hansted Hospital, Dorthe Hansdatter. Se S. 345 ff.

tionen efter Jens Nielsen Thonbo. 6) Et Hus ved Ladebrohoved med en lille Smedie. 7) Et Stykke Havejord i Kattesund. 8) En dobbelt Strandhave »over Fugholm Bro«. 9) En Toft nedenfor Gaasedam.¹⁾ 10) En Toft ved Hulvejen.¹⁾ 11) En Toft uden Lucas's Gyde,¹⁾ strækker sig fra Raadmand Stephan Rasmussens Toft Vester fra Østen til Hulvejen. 12) Et Stykke Engjord, kaldet Dytmarsken,¹⁾ Sønden for Aaen med en Bleghave ved. 13) Nok et Stykke Engjord, kaldet Lustforlohren¹⁾ med tilhørende Sædeland ud til Adelvejen. 14) Halvparten i Priorslykken¹⁾ ved den østre Side. 15) 11 (dog egentlig kun 5¹/₂) Gaardes Avl. 16) Endnu 10¹/₂ Gaardes Avl.

¹⁾ Angaaende de omtalte Lokalteter skal jeg anføre: *Dytmarsken* omtales flere Steder hos Fabricius; det er den Del af Grundene syd for Aaen, som strækker sig omtrent fra Chr. J. Monbergs Bro til Høyers Bro (for at beholde de Benævnelser, der vare i Brug i Midten af dette Aarhundrede); hvad der laa vest for, hed *Ramsherred*; det øst for hed *Grønland*; om Benævnelserne have været officielle, tør jeg ikke afgjøre. — *Priorslykken* omtales ogsaa hos Fabricius; Navnet kjendes endnu paa en Jordlod nordvest for Byen, omtrent nord for Tvangsarbejdsanstalten. — *Hulvejen* strækker sig endnu fra Amaliegade, omtrent skraas for Havnealléen, lidt vest for denne, i nord-nordøstlig Retning; tæt ved den, ved en Sti, der fører fra Kirkegaarden til Carolinelund, existerer *Gaasedam* endnu. — Navnene *Lucas's Gyde* og *Lustforlohren* ere nu vistnok gaæde ud af Sagaen; dog forekommer det mig, at jeg dunkelt mindes, at min Fader, der var født i Horsens 1797, og hvis Fader ligeledes var barnefødt i Horsens, har omtalt et Sted eller en Jordlod af Navnet »Lustforlohren«; dog jeg tør ikke paastaa det.

En Jøde forulempet i Ribe 1676.

Ved Vilhelm Bang.

At imod Slutningen af det syttende Aarhundrede enkelte Jøder bosatte sig hist og her i Landet, blev ikke hilset med Glæde af dem, de kom til at bo i By sammen med, hverken hos Høje eller Lave, hos Lærde eller Ulærde, hvorfor ogsaa Danske Lov 3—20—1 og 2 søgte at hindre dem i at bosætte sig her i Riget. Der var imod dem en Fordom, som gjorde, at de behandledes med Ringeagt og endog undertiden vare Gjenstand for Forulempelser. Saaledes findes i Landemodes-Protokollen for Ribe Stift indført under 1676:

D. 11. Januarii haver jeg ¹⁾ ladet den Jøde Isaach, som havde klaget for mig, at de af Skolen, som ginge med Discantén Hellig 3 Kongers Aften, havde gjort ham Gevalt i hans Hus og slaget hans Vinduer ind, for mig indcitere, desligeste Rectorem Scholæ med alle Hørerne udi Doctors Ludvichis ²⁾ og Mag. Niels Seerups ³⁾ Nærværelse den Sag at forhøre. Og efterdi det befandtes, at Hørerne samtlige vare uskyldige, og ikke kunde gjøres bevislig, hvo af Drengene det havde gjort, begjærede den Jøde Isaach Intet videre, end at han herefter maatte nyde Fred og Rolighed, og Børnene maatte paamindes derom, hvilket Rectori og Hørerne blev befaleet alvorligen at foreholde Disciplene at holde sig fra, saadan Insolents, saafremt de ikke exemplariter vilde straffes, om de deri skulde findes uskyldige, hvormed ogsaa Jøden var tilfreds.

¹⁾ Biskop Peder Jensen Kraglund († 1681).

²⁾ Ludvig Pouch, Provindsialmedicus i Ribe og Medlem af Domkapitlet († 1681).

³⁾ Niels Jørgensen Seerup, Provst og Sognepræst ved Ribe Domkirke, tillige Kannik og Prokurator (o: Regnskabsfører) ved Domkapitlet († 1685).

Liste over Selskabets Medlemmer 1895.

- Aabye, Apotheker, Odder.
 Aagaard, J. B., Overtelegrafist, Kjøbenhavn.
 Adler, Cort S. Th., Baron, Kjøbenhavn.
 Ahlmann, L., Proprietær, Langholt.
 Albrechtsen, Provst, Aalborg.
 Ammitzbøll, Proprietær, Gjettrup.
 Andersen, tidligere Ejer af Skjøngaard.
 Andersen, N., Kjøbmand, Aalborg.
 Andersen, Præst, Ølstykke.
 Arkiv, det kgl. antikvar.-topogr., Kjøbenhavn.
 Arkiv, Kongerigets, Kjøbenhavn.
 Arkiv, Krigsministeriets, Kjøbenhavn.
 Askov Højskole.
 Athenæum, Læseselskab, Kjøbenhavn.
 Baadsgaard, Kjøbmand, Nykjøbing p. M.
 Baagøe, Kandidat, Thestrup.
 Bang, G., cand. mag., Kjøbenhavn.
 Bang, V., Præst, Hvalsø.
 Barfod, F., cand. phil., Kjøbenhavn.
 Barfod, Provst, Vaabensted.
 Bay, Læge, Randers.
 Bay, H., Proprietær, Rosbjerggaard.
 Bentzon, Distriktslæge, Herning.
 Berg, O. I., Frederikshavn.
 Bibliothek, det kgl. i Stockholm.
 Bidstrup, Jul., Arkivassistent, Kjøbenhavn.
 Boeck, kgl. Fuldmægtig, Kristiania.

- Boss, V., Herredsfuldmechtig, Hjørring.
 Brandorff, Kjøbmand, Kolding.
 Bricka, Bibliotheksassistent, Kjøbenhavn.
 Broberg, Carl, Grosserer, Kjøbenhavn.
 Bruun, Proprietær, Boelsgaard.
 Bruun, Etatsraad, Asmildkloster.
 Bruun, J., Godsejer, Kokkedal.
 Brüel, Plantør, Vester-Torup.
 Bræstrup, Herredsskriver, Vejle.
 Brønnum, Forpagter, Gudumlund.
 Bülow, H., Forpagter, Egholm Møllegaard.
 Böttiger, Præst, Vistofte.
 Carstens, P. A., Fabrikdirektør, Aalborg.
 Carøe, Proprietær, Haraldinesminde.
 Christensen, Lærer, Sevel.
 Christensen, H., Lærer, Føvling.
 Christensen, C. V., Arkivassistent, Viborg.
 Christensen, V., cand. mag., Kjøbenhavn.
 Cour, la, Kaptajn, Aarhus.
 Dahl, Kammerherreinde, Moesgaard.
 Dählerup, Præst, Øster-Ulslev.
 Dragsted, Postmester, Frederikshavn.
 Døcker, J., Proprietær, Rørbækhovgaard.
 Eckardt, Etatsraad, Ørumgaard.
 Erslev, Kr., Professor, Kjøbenhavn.
 Estrup, Godsejer, Skafføgaard.
 Feilberg, Præst, Askov.
 Flint, Artillerikaptajn, Kjøbenhavn.
 Fløe, Landmaaler, Vostrup.
 Frederiksborg lærde Skole.
 Friis, Herredsfoged, Holsted.
 Friis, J. Lønborg, Tandlæge, Hjørring.
 Fønss, Præst, Romdrup.
 Gaardboe, A., Lærer, Tilsum Skole, Sindal.
 Gaardboe, A. P., Gaardejer, Hedensted.
 Gjedde, Proprietær, Kjøbenhavn.
 Glud, Proprietær, Bælumgaard.
 Godskesen, Justitsraad, Kæmner, Aalborg.
 Gullev, L., Murmester, Viborg.
 Gynther, Murmester, Kolding.

Hagemann, Præst, Vinding.
 Hammer, H., Læge, Grenaa.
 Hansen, Mørch- Præst, Vonsild.
 Hansen, Apotheker, Hobro.
 Hansen, cand. phil., Kjøbenhavn.
 Hansen, Proprietær, Marsvinslund.
 Hansen, J., Præst, Husby.
 Harder, Kancellist, Kjøbenhavn.
 Heiberg, Dr. med., Viborg.
 Heise, Dr. phil., Rektor, Viborg.
 Herbst, Justitsraad, Kjøbenhavn.
 Herlufsholms Skoles Bibliothek.
 Heymann, Brygger, Kjøbenhavn.
 Hjorth, J. P., Kjøbmand, Aalborg.
 Holst, Justitsraad, Ringkjøbing.
 Holt, Proprietær, Sandal.
 Hoppe, Amtmand, Randers.
 Horsens lærde Skole.
 Hou, Sagfører, Hjørring.
 Hvass, cand. jur., Randers.
 Høst, Chr., Boghandler, Kjøbenhavn.
 Høyer, L., Selbjerggaard.
 Ingerslev, Borgmester, Hobro.
 Institut, det genealogiske, Kjøbenhavn.
 Jacobsen, A., Gaardejer, Sønder-Albæk.
 Jacobsen, Boghandler, Randers.
 Jantzen, Præst, Gjentofte.
 Jensen, Distriktslæge, Fanø.
 Jensen, A., Præst, Dover.
 Jensen, Harald, Aalborg.
 Jensen, J., Konsul, Viborg.
 Jermiin, S., Haslevgaard.
 Jørgensen, Lærer, Aalborg.
 Jørgensen, Dyrlæge, Hurup.
 Kampmann, Borgmester, Vordingborg.
 Kathedralskolen i Aalborg.
 Kathedralskolen i Aarhus.
 Kathedralskolen i Nykjøbing p. F.
 Kathedralskolen i Ribe.
 Kathedralskolen i Viborg.

Kier, Overretsprokurator, Aarhus.
 Kier, L. K., Etatsraad, Aalborg.
 Kjeldsen, Proprietær, Havnø.
 Kjellerup, Proprietær, Birkumgaard.
 Klubben Enigheden i Aalborg.
 Knudsen, Kjøbmand, Selde.
 Kolding Latin- og Realskole.
 Krarup, H., Kancelliraad, Herning.
 Krøyer, Præst, Taarnby.
 Lange, Godsejer, Rødkilde.
 Lassen, C. F., Kjøbenhavn.
 Lassen, Doktor, Randers.
 Lassen, V., Bureauchef, Kristiania.
 Launy, Fattigforstander, Kjøbenhavn.
 Lautrup, Avditor, Kjøbenhavn.
 Leth, Præst, Middelfart.
 Levin, Distriktslæge, Farsø.
 Lohff, Kaptajn, Hobro.
 Lorentzen, Læge, Aalborg.
 Lund, Frue, Bernstorff Ladegaard.
 Lund, K., Lærer, Ejsing.
 Lund, Tr., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Lundberg, Fabrikant, Ebeltoft.
 Lundsteen, Præst, Holeby.
 Læseforeningen i Vium.
 Læseselskabet i Viborg.
 Læseselskabet i Vinding.
 Madsen, P., Sognefoged, Stenderup.
 Madsen, Peder, Gaardejer, Rønnebjerg.
 Malle, Jensen-, Sulsted.
 Malling, Dampskibsexpeditør, Aalborg.
 Mansa, Premierløjtnant, Kjøbenhavn.
 Marcussen, cand. phil., Løjtnant, Kjøbenhavn.
 Meidell, Fr., Kjøbenhavn.
 Meulengracht, Præst, Ønslev.
 Møllerup, Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Møller, Distriktslæge, Nørresundby.
 Møller, Sagfører, Randers.
 Møller, Fysikus, Aalborg.
 Møller, Lærer, Solbjerg.

Møller, Præst, Værum.
 Møller Slot-, Frue, København.
 Musæum, hist., Aalborg.
 Neergaard, Læge, Gjerlev.
 Neergaard, Frue, Svendstrup.
 Neergaard-Petersen, cand. jur., Aalborg.
 Nellemann, Højesteretsadvokat, København.
 Nielsen, Apotheker, Hjørring.
 Nielsen, Redaktør, Aarhus.
 Nielsen, Jørgen H., Hjørring.
 Nielsen, O., Dr. phil., København.
 Nissen, Lærer, Ramten.
 Nutzhorn, cand. theol., Askov.
 Nyrop, C., cand. jur., København.
 Obel, Fr., Fabrikant, Aalborg.
 Olesen, Sagfører, Nørresundby.
 Olsen, Overlærer, Varde.
 Pape, H., Fuldmægtig, Aalborg.
 Paulsen, Præst, Ryslinge.
 Pedersen, Lærer, Valløby.
 Peesen, S. Christiansen, Gaardejer, Astrup.
 Petersen, Apotheker, København.
 Petersen, Lærer, Bolle.
 Plesner, Provisor, Farsø.
 Pontoppidan, A., Constantinsborg.
 Poulsen, Justitsraad, Poulsenseje.
 Prip, Præst, Værum.
 Provinsarkivet i København.
 Provinsarkivet i Odense.
 Provinsarkivet i Viborg.
 Rantzau, Lensgreve, Rosenvold.
 Rasmussen, Lærer, Vestbjerg.
 Rasmussen, Kall-, Præst, Butterup.
 Rée, M., Frue, Aalborg.
 Regenburg, Etatsraad, Skanderborg.
 Reisz, Dr. med., København.
 Riber, Præst, Sæby.
 Richter, Præst, Vejen.
 Rigsarkiv, Det norske, Kristiania.
 Rigsdagens Bogsamling i København.

Rosenørn, H. M., Gehejmekonferensraad, Kjøbenhavn.
 Rybsahm, Etatsraad, Kjøbenhavn.
 Rybsahm, Præst, Kjøbenhavn.
 Rørdam, Dr. phil., Præst, Lyngby.
 Scavenius, Godsejer, Voergaard.
 Schildenske Fideikommiss, Besidderen af.
 Schlegel, Gehejmeetsraad, Kjøbenhavn.
 Schou, Glarmester, Aalborg.
 Schou, Læge, Skive.
 Schultz, M. A., Boghandler, Aalborg.
 Schultz, M. M., Boghandler, Aalborg.
 Schwenn, Overretsprokurator, Aarhus.
 Schøller, Jægermester, Margaard.
 Secher, V. A., Dr. jur., Kjøbenhavn.
 Sehested, K., cand. jur., Fuldmægtig, Kjøbenhavn.
 Seminariet i Ranum.
 Simony, Borgmester, Aalborg.
 Smith, Sagfører, Holsted.
 Sommer, Læge, Kjøbenhavn.
 Sorø Akademis Bibliothek.
 Steenstrup, K. J. V., Assistent, Kjøbenhavn.
 Steenstrup, M. G. G., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Steenstrup, J., Professor, Kjøbenhavn.
 Steffensen, Generalavditør, Kjøbenhavn.
 Stemann, Hofjægermesterinde, Helsingør.
 Stemann, Kammerherre, Restrup.
 Strøyerberg, Apotheker, Aalborg.
 Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
 Søgaard, Kaptajn, Viborg.
 Sørensen, Skolelærer, Allerup.
 Sørensen, O. Chr., Kjøbmand, Frederikshavn.
 Sørensen, V., Møller, Stoubjerg.
 Teilmann, J. K., Kjøbmand, Løgstør.
 Termansen, C. N., Ribe.
 Thiele, cand., Kjøbenhavn.
 Thiset, A., Assistent i Kongerigets Arkiv, Kjøbenhavn.
 Thomle, cand. jur., Kristiania.
 Thostrup, Partikulier, Kjøbenhavn.
 Thyregod, C. A., Kjøbenhavn.
 Tilemann, Godsforvalter, Mosager.

Toft, Sagfører, Varde.
Tutein, Godsejer, Høgholt.
Tønnenes, Præst, Saltum.
Universitet, Det kgl. norske Frederiks, Kristiania.
Vahl, J., Provst, Nørrevedby.
Valeur, Frue, Nørrevosborg.
Wandall, Bertram, Kjøbmand, Aarhus.
Vemmetofte Klosters Bibliothek.
Wewer, Apotheker, Nykjøbing p. F.
Wibroe, H., Kjøbmand, Aalborg.
Wimmer, Professor, København.
Winde, V., Adjunkt, Burholt.
Winge, J., Prokurator, Aarhus.
Winge, Overfører, Kraglund.
Winther, C., Overretssagfører, København.
Wulff, A. H., Mægler, København.
Wulff, D. H., Overlærer, Aalborg.
Zahn, Prokurator, Kolding.
Østergaard, Kammerraad, Postmester, Hillerød.

Varde og Omegn

i Tidsrummet fra 1649—1660,

særlig med Hensyn til den svenske Krig fra 1657—1660.

Af J. Olsen.

Den første Del af Tidsrummet, nemlig fra 1649 til 1657, er just ikke rig paa større Begivenheder; Varde By og Omegn vare udpinte af Svenskekrigen, og det ses paa alle Omraader, særlig ved, at Borgermester og Raad hvert Øjeblik faa Rykkerbreve om »Endelig snart at affclare« Skatterestancerne, og det kan jo ikke undre, at det falder vanskeligt at klare Udgiften, naar Byen efter at være udpint, som før nævnt, alligevel maa underholde flere eller færre af Kongens Folk, hvorfor ogsaa Hans Nielsen allerede 1649 tvende Gange ansøgte Lensmanden om at forstrække Byen med Hjælp til Kong. Majestæts Folk. Saa var der Møllen, Vandmøllen. Denne Vandmølle var grundlagt i Følge Kong. Brev af 1537 til Borgmestere og Raad i Varde, at paa det Byen maa komme ved Magt, Hævd og Forbedring, maa der opbygges en Mølle paa det Stykke Jord S. for Byen og nyde det kvit og frit til evig Tid uden al Afgift. At beholde den Kronens Eng, kaldet Thomas Koek (?), S. for Varde til samme Mølle, dog at der udlægges Erik Krummedige lige saa godt et Stykke i dets Sted 1537. (Reg. o. L. III 578.)

I disse Aaringer synes denne Vandmølle ret at have været Byens »Smertens Barn«; thi hvert Øjeblik gaar den i Stykker og maa repareres; saa gaar der Hul paa Slusen, saa paa Dæmningen, saa synker Møllebaaden, saa kalder Raadet

Møllerne sammen fra Isbjerg, Holsted, Enderupholm o. s. v. for at hjælpe paa Møllen, og lige meget hjælper det. Endelig faar Hans Nielsen udvirket allerhøjeste Tilladelse til, at Varde maa faa en Vejrmølle, hvilket ses af et Kongebrev af 1651, saa lydende: At vi os elskelige Borgmester og Raad i vor Købstad Varde paa deres underdanige Ansøgning og Begæring naadigst have bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at de en Vej- eller Vandmølle paa Byens Ejendels Grund, dets Indbyggere til Gavn og Bedste, maa lade opsætte og bebygge, dog andre paa deres Grund, Ejendom og Rettighed uden Skade. Den. 23de Decbr. 1651. (J. Reg. XI, 549.) Han har ogsaa faaet Hs. Majestæts Brev paa Tømmer dertil, og da han saa var undervist om en dygtig Møller, saa kaldte han ham hid i Maj Maaned 1652; men »som det var bedst i Forhaabning«, saa kom det frem, at ingen havde Midler til at lade Vejrmøllen opføre, og for tredje Gang maatte Mølleren rejse, hvorpaa Hans Nielsen slutter denne Bemærkning med følgende Suk: »Gud forlade dem, der vilde, at vi ikke fik Møllen gjort!«

Saa var der Broen og Raadhuset; de toge heller ikke saa lidt; thi Reparationerne, der paa Grund af Byens Fattigdom ikke kunde blive grundige, bleve som Følge deraf hyppigere, ja den 10de Juni 1655 faldt Broen endogsaa helt sammen i den østre Ende. Saa skulde Borgerskabet »Exerceris«, og man maatte jo saa have Folk baade til at indøve og til at slaa paa Tromme, og da Trommeslageren de første Aaringer maa hentes i Grimstrup, kostede det jo ogsaa Penge.

Da der imidlertid senere i Regnskabet forekommer Udgift paa Trommeslaarens Hus, har man altsaa maattet flytte ham til Byen. Sandsynligvis har Borgerskabets Indøvelse mere været rettet mod Desertører blandt de hvervede Soldater, som jo delvis kom søværts fra Tyskland til Ribe, end mod virkelige Fjender. Disse Desertører gjorde til Tider Landevejene helt usikre, hvilket vil ses i det følgende.

Det løb ogsaa i Længden op, naar Lensmanden og hans Folk næsten stadig skulde bevæertes paa Byens Bekostning, hver Gang de paa Vejen til eller fra Møttrup, Nørholm, Lundenæs eller andet Steds opholdt sig i Varde, ligesom Byen ogsaa stadig maa give Havre til hans Heste og Brød til hans Hunde. Desuden maa der lejes Befordring saa til den ene og

saa til den anden o. s. v. Dernæst kom der Bøsseskytterpenge, Baadsmandspenge og den saakaldte »Verbungsskat«, hvilket i de sidste Aar blev hentet af Peder Andersen, udskikket fra »Klæde-Kammeret« i København; men den 20de November var den gode Mand kommen til Skade og havde væltet paa Vejen mellem Ribe og Varde, hvorved han slog sine »Sidebeene i Sønder« og maatte ligge i 9 Dage under »Pouell Barschers« Behandling, hvilket ogsaa skete paa Byens Bekostning. Skatter, som før bleve nævnte, beløb sig den Gang til c. 317 Daler om Halvaaret. At Udgifterne til Skibbrudne, til fordrevne Trosbrødre, til Hjælp for Brandlidte o. s. v. fortsættes, er jo en Selvfølge.

Med Aaret 1657 træde vi ind i den anden svenske Fejde 1657—60; den første svenske Krig 1643—45 benævnes almindelig »den gamle svenske Fejde«. Med Hensyn til de Forandringer, der vare skete siden sidste svenske Krig, skal jeg blot nævne: Lensmanden Gregers Krabbe var fratraadt sin Post 1651 og hans Eftermand Mogens Sehested 1655, og begge vare de senere døde. I Krigsaarene 1657—60 beklædtes Posten af Otto Krag til Voldborg¹⁾. I gejstlig Henseende var der sket den Forandring, at Biskop Erik Monrad i 1650 var bleven efterfulgt af Peder Jensen Kragelund. Hans Nielsen søgte sin Afsked 1655 og var nu ikke længere Borgmester; i hans Sted kom daværende Raadmand Steffen Nielsen. Medens det med Hensyn til det forrige Afsnit særlig var Hans Niensens Røgnskaber, af hvilke man erholdt Kendskab til Begivenhedernes Udvikling og den lokale Historie, er det nu særlig Terkel Turesen, man kan hente Underretning fra. Sidstnævnte er vel ikke fuldt saa meddelsom som Hans Nielsen, men en Del har han dog at fortælle. Om Hans Nielsen berettes, at han egentlig hed Hans Nielsen Arnsbergh. Han havde i 30 Aars Tid tjent adelige fornemme og ridderlige Standspersoner og siden efter lovlig Afsked nedsat sig i Varde 1627 og kom i de kejserliges slemme Magt. Siden efter Krigen blev han Raadmand og siden Præstens Medhjælper. Derefter blev han Borgmester. Han var beskikket af Gregers Krabbe, Lensmand,

¹⁾ En betydelig Herregaard i Hee Sogn, Hind Herred, Ringkjøbing Amt. En Hovedparcel bærer for Øjeblikket Navnet Voldborg.

baade til Raadmand, Præstens Medhjælper og Borgmester. Hans Andragende om Fritagelse fra sit Embede paa Grund af Alderdomssvaghed er dat. d. 14de Oktober 1655.

Inden jeg imidlertid kan begynde paa Vardes Historie under Krigsaarene, maa jeg her ligesom i mine tidligere Afhandlinger foreløbig dvæle et Øjeblik ved Ribe, der formedelst sit befæstede Slot, Byens Storhed og Betydning indtog en dominerende Stilling for hele Vesteregnet. Den modtog altid det første Stød af de fjendtlige Troppemasser, inden disse drog videre mod Nord, og her var Hovedkvarteret saavel for vore Fjender som for de Venner, der huserede fuldt saa grumt som de første.

Krigens Nærvarelse bebudedes her som andet Steds¹⁾ ved hyppige Rejser af Officerer og militære Embedsmænd. Allerede 1655 var Rigmarsken Anders Bilde længere Tid i Ribe tillige med flere Rigsraader, deriblandt Lensmanden Otto Krag, Mogens Høg o. fl. I April 1657 kom flere Hold Ryttere gennem Ribe; de vare komne med Skib fra Holland, hvor de sandsynligvis vare hvervede. Efterhaanden som Krigen nærmede sig, maatte Ripenserne afgive Befordring til flere Adels- og Officers-Fruer med deres Tjenere og Folk, hvilke alle flygtede bort til sikrere Steder²⁾, ligesom ogsaa Krigsfornødenheder befordredes fra Ribe til Frederiks (Friederichs) Odde. Flere af de fra Holland og Tyskland kommende Tropper, der skulde støde til Armeen, vare daarligt disciplinerede og deserterede delvis fra deres Kompagnier og gjorde derpaa Landevejene usikre ved deres Røverier. Selv efter Krigens Udbrud fandt man disse Marodører ogsaa paa vore Grænser. Ved St. Hansdags Tider fandtes der nogle af dem i Ribe Kær³⁾, hvorfra de udplyndrede Folk, som tog til Markedet i Ribe⁴⁾. Fra

¹⁾ Ribe By under Krigen 1657—60. Indbydelsesskrift til den offentlige Eksamen i Ribe Kathedralskole 1838, S. 16.

²⁾ Den 20de Juli Vogn til Skodborg med Oberst Beenfeldts Frue, til Melfart Sund med Otto Krag's Haandskriver, ligeledes med hans Tjener. Den 17de Aug. med Key. von Anfeldts Folk.

³⁾ Dette var endnu i det 17de Aarh. bevokset med Skov.

⁴⁾ Dette Marked var særlig med tør og saltet Fisk, som ved denne Lejlighed kom til Byen i store Mængder og opkøbtes saa af Købmænd og forsendtes Landet rundt, særlig bekendt vare de saakaldte »Skuller« (Ribe Flynder).

Byen sendte man d. 25de Juni alle Vægterne, 4 i Tallet, sandsynligvis understøttede af en Flok Borgere, ud efter dem. Hvor mange de fik fat i, kan man ikke se, men en af dem blev kort efter eskorteret til Frederits af »Espen Vægter«.

Naar Ripenserne i Begyndelsen af Juli Maaned væbnede alt det i Byen værende vaabenføre Mandskab, inddelte samme i to Korps, det ene bestaaende af Borgere, det andet af ungt Mandskab, og opøvede det i Vaabenbrug, mener Adler¹⁾, at det ikke saa meget var rettet mod Byens Forsvar overfor en virkelig Fjende som overfor disse Vagabonder, der ved at slaa sig sammen i Flokke kunde blive farlige nok.

Som bekendt var den svenske Konge Karl Gustav brudt op fra Polen. I Ilmarcher gik han gennem Tyskland, og den 18de Juli lejrede han sig ved Ottensen og Altona²⁾, hvor han især fra Hamborg provianterede sit Mandskab og forstærkede sin Armé. Rygtet om hans hurtige March naaede jo ogsaa til Ribe og satte Byen i Allarm. Allerede den 23de Juli vare alle tre Udridere³⁾ udsendte for at indhente Underretning, og da de fik den usædvanlig store Betaling af 22 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ »for at ride paa Kundskab«, maa de have været paa en længere Tur. Der udsendtes daglig Spejdere, og Betalingens Aftagen viser tydelig nok, hvor hurtig Fjenden nærmede sig. I August Maaned kom Levningerne af Anders Bildes Armé, der var slagen ved Elmshorn og Itzehoe og derfra flygtet til Glückstad, ad Søvejen til Ribe, hvor de udskibedes og droge først til Kolding, dernæst til Frederits, og Byen med Slottet blev nu som før overladt til sin Skæbne. De rige bortsendte deres Kostbarheder. Adelen flygtede fra sine Gaarde. Otto Krag havde alt tidligere forladt Byen, hvorfra han havde begivet sig til Fyn; her blev han fangen af Svenskerne, da disse indtog Øen i Januar Maaned.

Karl Gustav fandt ingen Modstand paa sin March gennem Hertugdømmerne, og da Levningerne af den danske Hær havde indesluttet sig i det nylig anlagte Frederiks Odde, slog Kong

1) Bidrag til Ribe Bys Historie under Krigen med Sverrig 1657—60, S. 18.

2) Bidrag til Ribe Bys Historie under Krigen med Sverrig 1657—60, S. 19.

3) Ridende Patrolbetjente, der især skulde passe paa, at ikke Heste og Kreaturer udsmyledes.

Karl nu sin Lejr foran denne Fæstning, og herfra udsendte han saa sine Befalinger angaaende Bestyrelsen af det erobrede Land, idet Rytterafdelinger vare trængte frem til de forskellige Egne af Jylland, hvor alt underkastede sig uden Modstand. Et af disse Kavallerikorps kom til Ribe Natten mellem den 20de og 21de August under Anførsel af Oberst Lübecker, der vistnok drog videre lige med det samme, blot efterladende en Rytterafdeling i Byen under Anførsel af en Kornet. Den 2den September kom Oberstløjtnant Georg Lübecker (Obersten hed nok Fabian Lübecker), og han overtog Overbefalingen over Byen og dens Omegn og beholdt den under hele Krigen. Han opholdt sig dog ikke stadig i Ribe By, idet han f. Eks. deltog i Marchen over Isen og Fyns Erobring. Sammen med Oberstløjtnant Lübecker kom ogsaa Krigskommissæren Jacob Gutheim, der besørgede Udskrivningerne saavel af Penge som Fødevarer og andet mere. Han opholdt sig stadig i Ribe indtil længe efter, at den første Fred var sluttet.

De Svenske søgte, efter alt hvad man kan skønne, at formaa Indbyggerne saavel i By som paa Land til at blive ved Hus og Hjem og fortsætte deres vante Arbejde. Korfitz Ulfeldt, som jo ledsagede den svenske Konge, skrev til Landsdommerne og Landkommissærerne i Jylland, saaledes til Peder Lange paa Kærgaard, at Karl Gustav vilde tage Landet i sin Varetægt, naar de vilde underkaste sig ham og falde fra Kong Frederik. Efter Puffendorfs Beretning skal Svenskerne, der under General Bøtcher erobrede Skanserne ved Sundby og Hals, have nedsablet 800 Bønder af Fangerne, medens Resten jagedes hjem med den Besked, at de for Fremtiden skulde holde sig til Ploven i Stedet for til Vaaben og se til, hvorledes de kunde udrede deres Skatter og Paalæg. Her øjne vi efter Adlers Mening den samme Bestræbelse¹⁾. Den svenske Krigskammer-Præsident tilstillede først i September Biskop Peder Kragelund i Ribe en Ordre²⁾, at alle Provster og Præster skulde uden Forhaling indsende rigtig Designation over alle hele og halve Gaarde samt Bol i deres Pastorat med Forklaring, hvilke af dem der tilhørte Adelen og hvilke Kongen,

¹⁾ Ribe Bys Historie under Krigen 1657–60 af P. Adler, S. 22.

²⁾ Dette ses af et Brev fra Biskop Kragelund til Provsterne, dateret 5. September 1657, meddelt af Grønlund i hans skrevne Tillæg til Terpager.

samt at alle Bønder og Borgere skulde tilholdes at blive ved deres Gaarde og Huse i vis Forhaabning, at dem ingen Overlast og Gevalt skulle vederfares. Biskoppen erhvervede ogsaa et »Salvequarde-Brev« for alle Provster og Præster i Stiftet, egenhændigt underskrevet af Kongen¹⁾ den 2den September 1657 i Lejren for Frederiks-Odde²⁾. Der nævnes intet Vederlag,

¹⁾ Ribe Bys Historie under Krigen 1657—60 af P. Adler 1838, S. 23.

²⁾ Brevet fra Karl Gustav er saalydende: Wir Carl Gustav von Gottes Gnaden, der Schweden, Gothen und Wenden König, Grossfürst in Finland, Hertzog zu Ehesten, Carelen, Bremen, Vehrden, Stettin, Pommern, der Cassuben und Wenden, Fürst zu Rügen, Herr über Ingemanland und Wismar, wie auch Phalzgraiff beim Rhein, in Beyern zu Gülich, Cleve und Berge Herzog etc. Thun Kundt hiemit: Demnach wier den Wohlehrwürdiger undt Hochgelarten H. D. Petrum Bischoff zu Ripen, zu sambt seine Vnterhabenden Probsten undt Pastoribus in der Stadt und aufm Lande nebst ihren Pfarren mit allen undt jeden Pertinentien undt Zugehörungen, in Vnsern special Schütz, Schirm und Salva-Guardie auff- und Angenommen, massen ein solches wörchlich geschieht: Als befehlen wir hiemit Allen und jeden Vnserer Generalitet und Commandanten, wi auch hohen vnd Nidrigen Krigs-Officiren zu sambt gemeiner Soldatesque zu Ross vndt Fus, vndt Allen Anderen vns Angehörigen gnädigst vndt ernstlich, das Sie cingangs ehrmeldten Bischoff zu Ripen zu sammt seinen angehörigen Probsten vndt Pastoribus, sowohl in der Stadt als auffm Lande, mit Allen undt Jeden darzu gehörigen Pertinentien an Persohnen, Gebäwden, Färnusse, Haab vndt Gütern, Getreydich, Pferden, Wagen, kleinem vndt grossem Vihe, vndt sonsten Allem, wie das immer Nahmen haben mag, im Geringsten nicht beleidigen, sondern bey dieser vnser Salva-Guardie allerdings Ruhig vnd Vngekränchet sein vnd Verbleiben lassen, vnd darwider, vnter was Schein vndt prætext es geschehen möchte, mit Eigenwilligen Einquartirungen vnd Durch-Marschen, Auch selbst anmassten Contributionen vnd Andern Kriags-Beschwerden nicht graviren oder Belegen, nach die dazu gehörige Persohnen mit Bestraffung *), Brand, Raub, Nahm oder Plunderung im geringesten nicht Verunruhigen, infestiren oder beleidigen, weniger dieser Vnsere Salva-Gvardie in einigerley Wege violiren, sondern vielmehr selbige vndt Deren glaubhaffte Copeyen, gebührend respectiren vnd ehren, Auch mehr gedachten Bischoff, Probsten vndt Pastoren zu sambt derselben Pertinentien vndt darzu gehörigen Personen wieder alle gewalt vndt Thätigkeit, so dennenselben wider über Verhoffen zugefüget werden möchte, in Vnsern Nahmen Gebührend maintainiren vnd Schützen. Hieran gesschieht was vnsern gnädigsten Willen vnd ehrnstlicher Befehl gemäs ist, Vhrkundlich haben wir dieses eigenhändig vnterschreiben vnd mit

*) Utydeligt m. H. t. »Bestraffung«.

som Præsterne og Provsterne skulde give for dette Salvaguarde-Brev, medens Vrangl nok lod sig betale. Sidstnævnte overtog nemlig i September Maaned Overbefalingen over den svenske Armé i Jylland, til hvilken Tid Kongen drog til Tyskland, hvor han opholdt sig dels i Wismar, dels i Kiel. De gejstlige i Ribe synes ikke blot at have været fritagne for Indkvartering, men ogsaa for at betale Brandskat. At Svenskerne have villet, at alt skulde vedblive at gaa sin naturlige Gang, mener Adler ogsaa at kunne spore deri, at baade Bytinget og Raadstueretten have vedblevet at fungere indtil d. 17de Oktober, da de standsede, og begyndte først igen d. 20de April 1658. Naar den svenske Konge var saa ivrig for, at alt skulde vedblive at gaa i den gamle Skure, har det naturligvis først og fremmest været for egen Fordels Skyld; thi Borgerne vilde da bedre kunne præstere, hvad de skulde af de store Skatter og Afgifter til Armeens Underhold.

Straks efter Obl. Lübeckers og Krigskommissærens Ankomst paalagdes der Ribe en Brandskat paa 3000 Rdlr., hvoraf Halvdelen skulde erlægges straks; men da Fjenden paa mange andre Omraader ogsaa stillede Fordringer, besluttede Raadet og de 24 Mænd, at der skulde opkræves 10 Rdlr. af hver Mark Skat, hvilket vilde blive 2160 Rdlr., da Byen i 1657 skattede af 216 Mark. Det varede jo ikke længe, førend der atter udskreves Skat, og hele Brandskatten beløb sig til 9000 Rdlr. eller 60 Rdlr. af hver Mark Skat. Den hele Udskrivning, som findes anført i Skattebogen, er for Ribes Vedkommende i alle 3 Krigsaar c. 27,000 Rdlr.

Som før nævnt ankom Svenskerne til Ribe allerede i Slutningen af August Maaned; men største Delen af disse drog dog videre, og først d. 2den September kom den Styrke,

Vnsern hiefur Gedruchten Königl., Secret-Insigel bekræftigen lassen. So geschehen in Vnsern Feldtlager, Unter Frederichs-Udde den 2. September Anno 1657.

Nedenfor er skrevet:

Adt dette er en rigtig oc trowerdig Copie af højbemeldte Kong. Mayst. til Sverrick naadigst udgiffne Salva-Gardie bref med egen Haand og Segel mig meddelt, widner jeg vnderskrefven med egen Haand.

Pet. J. Kraglund D.

Ribe d. 12te September 1657.

Rip. Episcopus.

Eksemplaret findes i Provstearkivet i Ribe.

der skulde tage varigt Ophold i Byen, anført af Oberst Georg Lübecker, som havde Overkommandoen over Byen og hele Omegn, samt Krigskommissæren Jacob Gutheim, der besørgede Udskrivning fra Ribe og Varde med Omegn.

Allerede den 4de September, altsaa kun 2 Dage efter Svenskernes Ankomst til Ribe, vare Vardenserne med Stephan Nielsen og Terkil Turesen i Ribe for at forhandle om Brandskatten, og Forhandlingen har vist ikke gaaet saa glittert, eftersom de vare borte i 4 Dage. Den 4de Oktober mærker man saa de svenske Tropper, der foreløbig laa ved Broen uden for Varde. Det bemærkes i Regnskabet, at det var de samme, som afbrændte Sneum, hvilket jo baade viser, hvor de kom fra, og hvorledes deres Fremfærd var. Da deres Kornet forlangte 30 Brød, have de vel været dette Antal.

Fra d. 4de Oktober 1657 til d. 10de Maj 1658 mærker man ikke videre til Svenskerne i Udgiftsregnskabet, naar undtages en Del Jærn til Hestesko med Søm og andet Tilbehør. Straks efter Svenskernes Indtrængen samledes jo nemlig største Delen af Hæren i Lejren ved Bredstrup foran Frederits, der blev indtaget d. 26de Oktober, og først derefter fordeltes Tropperne i Vinterkvarter indtil December, da de efterhaanden bleve trukne hen til Lillebælt, hvorfra de saa allerede i Januar droge til Fyen.

Freden blev vel sluttet d. 19de Februar 1658; men som bekendt forbleve Fjenderne alligevel længe her i Landet. Først i April forlod største Delen af Tropperne Ribe; men Krigskommissær Gutheim blev endnu en lang Tid i Byen med sine Opvartere; ogsaa flere Officerer bleve her i Omegnen med deres Mandskab. Saa d. 8de Maj kom General Bötcher samt nogle højere Officerer for at modtage en Del af de 3000 Ryttere, som Danmark skulde levere Sverrig, og Holberg siger, at han netop var den værste af dem alle til at gøre Udsættelse baade paa Folk og Heste. (Han faldt i Slaget ved Nyborg 1659.)¹⁾ Han var netop her, da Leveringen fandt Sted af de sidste 1000 Mand, som Jylland jo skulde levere.

Først i Maj 1658 mærkedes atter Tropper i Nærheden, idet P. Tømmermand d. 17de Maj bliver sendt til Skjern for at faa noget at vide om de Tropper, man ventede; men da

¹⁾ Krigen fra 1657—1660 af Peter Adler. Ribe 1838, Side 29—30.

han atter d. 28de sendes nord paa i det samme Ærinde, ere de sandsynligvis ikke komne til denne Side. Maaske har det været spredte Afdelinger af Svenske, der under Anførsel af højere Officerer, ja der nævnes endog en Generalløjtnant, fartede om og ogsaa gæstede Ribe¹⁾.

Hvor usikker Vejfreden var, ses imidlertid deraf, at hver Gang Lasz Bager eller en anden rejser til Ribe med en Maanedes Kontribution, maa en Kornet »Confoiere« ham, som det hedder. Medens Kontribution og Brandskat i Begyndelsen blev indbetalt maanedsvist, synes den fra Juni Maaned af at være bleven affordret for hver Uge, i det mindste maatte der for første Uge i Juni Maaned sendes 75 Daler foruden en hel Del Fødevarer, hvilket altsammen maatte sendes til Ribe efter Ritmester Lilgenous Ordre. Lilgenou laa her i længere Tid paa Salve garde. Hvor mange Folk han har haft med sig, kan ikke siges; men da han kun faar smedet 12 Hestesko ad Gangen til sine Heste, har der vist ikke været mere end 3. Inden Juni Maanedes Udløb maa Varde imidlertid yderligere klarere ud til Svenskerne i Ribe 225 Daler og en hel Del Hestesko, altsaa i alt 300 Rdlr. foruden Skoene.

Den 19de Juni var der atter en Vardenser nord paa at forfare noget om Tropperne, og da der Dagen efter blev lavet Bomme for Gaderne, ere de længe ventede Gæster vist ved at komme.

Skønt Varde efter ovenstaaende tilbørlig havde klarat sine Betalinger til Ribe for Juni Maaned, skikkede man dog den 3die Juli Terkel en »bandsat« Løjtnant med c. 10 Ryttere paa Halsen for at eksekvere for 150 Rdlr. for første Halvdel af Juli, skønt der kun var gaaet 3 Dage. Den samme Løjtnant maa have været mindre behagelig; thi foruden Pengene annammede han et Par graa Heste, og saa tiltvang han sig yderligere 10 Rdlr.

Ritmester Lilgenou rejste bort i Juni Maaned. Byen var nu uden Salvegarde, hvorfor man d. 4de Juli bad Ritmester Tasern om to Salvegarder, og samme Aften kom der ogsaa to til at ligge paa Byens Bekostning. Om denne Tasern er den samme som Oberstløjtnant Albert v. Thasern, der laa med et kejsersligt Regiment i Aarre og Faaborg²⁾, kan ikke ses. Salve-

¹⁾ Krigen fra 1657—1660 af Peter Adler. Ribe 1838, Side 30.

²⁾ To Landsbyer 2 à 3 Mil øst for Varde.

gardernes Fører var Jonas Korporal, der fik 12 Daler om Maanedén.

Den 28de Juli kommer der atter Eksekutionsfolk fra Ribe, og denne Gang var det »en rødskægget Korporal med fire Ryttere«; han skulde ogsaa have 150 Rdlr. Da denne Eksekution foregik i Følge Skrivelse fra Lilgenou, maa denne nu være flyttet til Ribe; men af og til mærkes han dog i Varde; thi snart maa Hans Smed lave Sko til hans Heste, og snart maa Anders Sadler lave en Sattel til ham.

Den 31te Juli forlod Krigskommissær Jacob Gutheim Ribe, og dermed ere vel Svenskerne dragne bort, men desværre for atter at komme tilbage.

De danske Tropper, som nu vare indkvarterede i Købstæderne, bleve ved det uventede Fredsbrud overrumplede af Prinsen af Sulzbachs (Prinsen af Sulzbach havde nu Overkommandoen i Jylland) mange spredte Afdelinger; saaledes overfaldtes de danske Tropper i Ribe af Oberst Lybeckers Folk d. 13de August, og de bleve uden Modstand fangede og indespærrede ¹⁾.

Sandsynligvis er det i den Anledning, at der blev stærkt Røre i Varde med at bygge og lave i Stand og sende Bud efter Tømmermænd, der skulde bygge Stalde, sætte Raadhuset i Stand o. s. v., og saa kommer i Begyndelsen af September en ny Krigskommissær Celer med en Toldkiste fra Ringkøbing, hvor Befolkningen vel ogsaa er bleven overrumplet. Han rejste til Ribe med Toldkisten, hvor man ogsaa var meget slem med at inddrive Tolden, ja man slæbte endog Tolderen hen paa Torvet med Bøgerne, efter at Rytterne havde besat hans Hus.

I August Maaned betales der 300 Rdlr. til Ribe, og den 1ste September omtales en Pæl, der stod paa Torvet, hvortil medgik 3 Pund Stangjærn til Maner og Ringe; hvad denne brugtes til, nævnes ikke; men den 8. September bliver der meddelt Stephan Nielsen, at Oberstløjtnanten havde faaet Ordre til at »breche op« og hvad han forlangte paa Marchen. Hvem denne Oberstløjtnant er, kan ikke ses; da Oberst Lybecher bryder op fra Ribe allerede den 20de August, er det vel næppe ham.

I Slutningen af September maa Svenskerne belave sig til

¹⁾ Krigen fra 1657—1660 af Peter Adler. Ribe 1838, Side 39.

at bryde op; thi Danmarks allierede nærmede sig jo stærkt med mindst 30,000 Mand; men de vare os ikke behageligere end Svenskerne, hvortil kom, at deres Mandstugt var langt slettere end Svenskernes, hvad der ikke gjorde det bedre.

Der nævnes nu en Kaptajn Radichen, en Løjtnant Canulohr samt en Løjtnant Hagen. Canulohr synes man at have betalt Penge, for at han skulde blive noget længere, hvad han ogsaa gjorde; men den 13de Oktober blev han tagen af Brandenburgerne.

Til Ribe kom de kejserlige allerede den 4de Oktober og førte fangne Svenskere med sig, medens Brandenburgerne først kom den 10de Oktober. Nu maa Vardenserne altsaa ogsaa forhandle med Brandenburgerne, og Stephan Nielsen maatte møde i Husum den 13de Oktober i Følge Brev fra »hans førstelige Naade af Brandenburg«. I Ribe var den Gang en Ritmester Volleben. Da Vardenserne kom til Møgeltønder, fik de imidlertid at vide, at Fyrsten var brudt op fra Husum og havde sendt Kaptajn »Hamelthon« til Ribe for at oppebære Skatten. De maa imidlertid ikke være komne til noget Resultat; thi den 25de Oktober maa Stephan atter af Sted for at akkordere med Brandenburgerne i Ribe. Heller ikke denne Gang synes man at være kommen overens; thi allerede den 22. December kommer »Tasbieris« Hofmester med 5 Ryttere for at gøre Eksekution.

Da de allierede havde tvunget Svenskerne til at rømme Landet eller kaste sig ind i Frederits, fordelte de sig rundt omkring i Vinterkvarter, eftersom de ikke straks turde gaa løs paa ovennævnte Fæstning og endnu mindre drage over Bæltet til Fyn. Kurfyrsten af Meklenburg, den allierede Hærs Overfeltherre, tog Hovedkvarter i Ribe og holdt Hof der indtil Slutningen af Januar 1659, hvorefter en Kaptajn Ferdinand blev Kommandant i Ribe.

I Begyndelsen af 1659 har der i Varde ligget en Løjtnant Hochfalck og Hans Jensen Korporal som Salve garde samt 30 Ryttere, hvilket jo var en ti Gange saa stor Salve garde som i Svenskens Tid. I Midten af Januar nævnes endvidere 30 kejserlige Ordonnans-Ryttere, samtidig med at her laa en General Quast af de kejserlige, som allerede den 24de rejste til Viborg. Sandsynligvis har Varde lige saa vel som Ribe

kontribueret til de kejserlige i denne Tid og dels til en Ritmester paa Nørholm.

Den 10de Maj omtales en Afdeling af 30 Ryttere samt nogle Officerer, der droge gennem Varde og sønder paa; Rytterne maatte ligge paa Engen »Lille Svinemaæ«, hvorhen de fik Øl og Mad. Derefter kom der flere mindre Afdelinger, og den 21de Maj kom en Afdeling af Oberst Gallas Regiment hid til Byen nord fra. Terkel giver dem ikke noget godt Skudsmaal. Dernæst omtales en Oberst Lafirne, der ogsaa var noget besværlig; men Ydelserne blive nu for største Delen leverede in natura og sendte til Middelfart Sund til General Quast, og baade Quast' Sekretær og de Ryttere, der vare hidskikkede efter Fødevarerne, fik Forøringer.

Det var nu ikke blot Fødevarer, men Sukker og Vin o. s. v., ja endog Heste, der bleve skikkede til Middelfart Sund. Samtidig hermed blev der fra Varde sendt Viktualier til Nørholm, hvor der laa en Ritmester.

Paa denne Tid laa her 4 af Quast's Ryttere med en Korporal Hans Højmer paa Salve garde. Kontributionen er maanedsviis 220 Rdlr., i det mindste var det saa for Juli Maaned. I Juli nævnes her en General »Geualdiger«, som fik »Forstærkning«, og i denne Maaned ligger her 8 Ryttere og en Korporal Leuert paa Salve garde.

I August Maaned eller maaske først i September kom Polakkerne til Vestjylland under Anførsel af deres »Øffuerste Hr. Casimirius«, og de vare de værste af dem alle. Nu havde vi baade de kejserlige, Brandenburgerne og Polakkerne at trækkes med; dette blev mere, end Landet i Længden kunde holde ud til, og derfor besluttedes det ogsaa, at den kongelige General-Krigs-Kommissær Nicolaus Nissen skulde sendes for at befri Vesteregnet og særlig Ribe for Voldsomheder; han ankom til Ribe den 25de September som kongelig dansk Kommissær ved den polske Hær, og han havde sikkert nogle danske Tropper med sig, for at hans Forholdsregler kunde faa mere Eftertryk. Sandsynligvis har Generallejtant Claus v. Ahlefeld været her af samme Grund. Efter 7 Dages Forløb lykkedes det nok Nissen at faa Polakkerne paa Døren. Fra Varde fik Nissen ikke mere end 40 Rdlr., skønt han skulde have haft meget mere; men Byen maa nu ligesom Ribe kontribuere til General-Vagtmester Quast' Regiment, vistnok i Følge Anvisning

fra den danske General-Krigskommissær Otto Povish. Herefter kontribueres til en Ritmester Cropsensten; men dette er ogsaa den sidste Kontribution, der omtales i Udgiftsregnskabet.

Med Hensyn til Indtægtsregnskabet kan i Almindelighed bemærkes, at det jo ikke var let at skaffe de Penge, som først Svenskerne og siden de allierede forlangte. Den første Udskrivning, som Terkel Turesen omtaler i sit Indtægtsregnskab, er c. 300 Rdlr. til Salve garde Penge, hvilke han i Begyndelsen af 1658 indkrævede med 2 Rdlr. for hver g Skat. Dernæst omtaler han en Udskrivning af 300 Rdlr., som i stor Il skulde bringes til Veje, hvorfor han den 18de Maj maatte henvende sig til dem, der kunde, om at forstrække Byen med et Laan mod Forsikring i Byens Engpenge; Laanebrevene leveredes atter tilbage af dem, der fik Engpenge i Erstatning, hvilket skete ved Lod den 21de Juni. I Juni Maaned indkrævedes der c. 1000 Rdlr., og saa opkrævedes der 2 Rdlr. af hver g Skat. Til at bestride Udgifterne i Juli Maaned opkrævedes der 3 Rdlr., og for August Maaned opkrævedes endogsaa 5 Rdlr. af hver g Skat. I August kom Løjtnant Canulohr at salvere Byen med 3 Regimenter, som marcherede gennem Byen, nemlig: Puttkammers, Heyders og det weimarske, der jo vare kejserlige Regimenter.

Hertil kommer endnu to Optrædninger foruden Plovskatten, der beløb sig til 92 Rdlr. 1 g 8 b , en hel Del Viktualier til Fredriksodde og senere en ny Udskrivning, hvortil Pengene tilvejebragtes dels ved Genstande i Sølv og dels ved en ny Plovskat.

Den 30te September ankom en Løjtnant Bertell, ledsaget af en Del Ryttere, for paa Oberst Lybeckers Vegne at afbrænde Broen, og Byen maatte da for at redde Broen give Løjtnanten en Foræring paa 10 Rdlr. og 100 Rdlr. til Oberstløjtnant Lybecker. Ved denne Løjlighed maatte Byen endogsaa laane Penge af Løjtnant Canulohr. At ogsaa Kaptajn Radichens Ryttere have været slemme, kan ses deraf, at Byen maa betale ham først 80 Rdlr. og senere i Foræring en Gang 5 Rdlr. og dernæst 12 Rdlr. for at undgaa Byens Plyndring, hvad de begyndte med.

Løjtnant Canulohr viste sig bestandig flink imod Varde; thi skønt ogsaa han skulde hjælpe Radichen med at skaffe Viktualier til Fredriksodde, bliver det, saa vidt det kan skønnes,

dog væsentlig ham, der skærmer Byen, hvorfor han ogsaa fik en Foræring af 12 Rdlr. dels for ydet Tjeneste og dels for at salvare Byen mod de 4 Regimenter, der nu omtales som kommende syd fra for at marchere mod Nord. Disse 4 Regimenter maa aabenbart have været Brandenburgerne, der, som i Udgiftsregnskabet berettet, toge Løjtnant Canulohr til Fange den 13de Oktober.

I November skattes der atter 5 Daler af hver g til Brandenburgerne, hvis Kvartermester Julius Schøffer laa i Ribe, og i December opkrævedes 2 Daler af hver g . Dernæst opkrævedes med 3 à 4 Ugers Mellemrum snart 2 og snart 1 Rdlr. for hver g Skat og senere i Salve garde Penge 2 Daler af hver 8 β .

I Begyndelsen af 1658 omtales ogsaa i Indtægtsregnskabet en General Sparch, der har haft sin Frue med, og en Postløjtnant, der skulde have baade Penge og Befordring, samt en Ritmester Valentin.

Ogsaa i 1659 maa Engene holde for og benyttes til Hjælp ved Dækningen af de udlaante Penge. Til Juni Maanedes Kontribution maa der opkræves 4 Daler af hver g Skat.

At ogsaa Kongens Folk have været herovre i Juni Maaned, fremgaar af Indtægtsregnskabet, idet Varde By maa levere dem Øl og Brød, medens de ligge paa Krogsgaard i et Antal af 22 Mand. Sandsynligvis er det Ahlefeldts Folk, der skulle hjælpe Nicolaus Nissen med at tumle Polakkerne. Krogsgaard ligger i Tjæreborg Sogn 1 Mil østen for Esbjerg. Ellers maa Byen i denne Tid forstrække de kejserlige ved Fredriksodde og de 50 Ryttere, der med en Ritmester og en Løjtnant laa paa Nørholm.

Den i Udgiftsregnskabet omtalte General Geualdiger nævnes i Indtægtsregnskabet som liggende her med 24 Ryttere, og han fik 6 Rdlr. i Foræring.

Fra Oktober Maaned 1659 skattes der stadig Proviant til Kongl. Majestæts Folk i Kolding.

Imidlertid mærkes jo længe Følgerne af denne Krig, dog forholdsvis mere paa Landet end i Byerne. Bønderne flyttede baade Kreaturer, Korn og andet ind til Byen, siger et Vidne efter Ribe Tingbog. Men vi saavel som andre, der havde laant Bønderne Husrum, ere af Brandenburgerne og Polakkerne saaledes blevne angrebne og medfarne o. s. v., kort sagt, hvad

Bønderne flyttede ind i Byen, blev taget, og hvad de havde paa Landet, blev ogsaa taget af Strejfparterne, hvorved Folk ofte bleve Genstand for Vold og Mishandling. Flere Tusinde Bønder vare flyttede ind til Ribe, medens Gaardene paa Landet udplyndredes og Sæden paa Marken nedtraadtes, ja hvor det gik saa vidt, at hele Landsbyer afbrændtes; der var endog Sogne, hvor hele Befolkningen splittedes ad, som f. Eks. i Grimstrup og Aarre. Til alle disse Ulykker kommer saa Pesten, som rasede her i Vestjylland fra Begyndelsen af Juni til Slutningen af Oktober 1659. Tingbogen beretter saaledes, at Iffuer Jensen og Jens Pedersen »Offuerformyndere her i Warde wdj den da Grasserende Smitsom siugdum 1659 blev Bort Kaldet«; ligesaa berettes om Prokurator Jens Knudsen ¹⁾ og om en Kvinde ²⁾, der havde fortalt, at der var begaaet Barnemord i Lunde Præstegaard. Hun erklærer i Retten det hele at være begrundet i »Raserj og slig daarlig forvirrelse« i Pestens Tid.

Med Hensyn til Landet, da har denne Krig været ganske overordentlig ødelæggende for Sydjyllands Vedkommende. Fra mange Steder tales om nedbrændte Præstegaarde og afbrændte Byer. Jeg skal begynde med den østlige Del. Baade i Gaverslund og Pjedsted afbrændte Svenskerne Præstegaarden. I Østersnede og Smidstrup have Polakkerne brændt Huse og en Skov. I Nykirke blev Præsten haardt plaget af Svenskerne, men Polakker og Brandenburgere jagede ham baade fra Hus og Hjem, og tilsidst berøvede de ham Livet den 6te August 1659, efter at hans Kone tidligere var død af Sorg. Den

¹⁾ Tingbogen fra 1665 d. 12te Juni: Eftersom Sl. Jens Knudsen formerre Procurator og Jndwoner i Warde er ved den Timmelige Død bortkaldet wdj denne nu sidst forleden Grasserende Pest — og efterlade os w-mændige.

²⁾ 1665 d. 23. Oktober fremstod Karen Jensdatter Sl. Laurids Snedckers efterleffuersche hidstævnet for nogle Ord, hun skulde have Taldt Nestforleden Aar wdj den grasserende Smitsom Pest Siugdums thid anlangende en Barns Mord, som schulle werre schied wdi Lunde Præstegaard Mange Aar forleden daa Sl. Hr. Christen Høst og Dorte Iffuersdatter der sammesteds Boede; men hun vidnede, at hun vidste Dorte Iffuersdatter intet at beskyldte og dersom hun i Pesten thid Haffde i saa maader Taldt nogen ord om slig Barne Mord, Da war det sKied wdj Rasserri och siug Doms forvirrelse Hinde gandsche wuitterlig i alle Maader.

tidligere Præsteenke paa Stedet blev af Polakkerne jaget ud af Huset og hensov ude i sin Lund den 10de Juli 1659. De samme »Plyndringstider« mærkes over Egtved, Nørup o. s. v. I Lejrskov maatte Præsten skjule sig i Kirketaarnet for Svenskerne. I Vejen finde vi atter en ødelagt Præstegaard og ligesaa i Vorbasse; ogsaa Grindsted Præstegaard blev et Rov for Luerne. Ansager Sogn blev ligeledes hjem søgt af Svenskerne, hvis Officerer stadig vare til Byrde med deres Besøg i Præstegaarde, hvorum Pistolkuglerne i Stuernes Bjælker længe bare Vidne. De plyndrede Levnedsmidler, Kostbarheder, rede Penge, kort, hvad der forefaldt, og brændte nogle Gaarde, saa Folk fra den østlige Del af Sognet forlode Byerne og søgte Skjul i Heden.¹⁾

I Grimstrup og Aarre Sogne²⁾, skriver Præsten Roest i Decbr. 1657, begravedes en Soldat fra Skaane, som de svenske fangede i Frederiks Odde. I 1659 bleff aff de Kejserslige som der i Sognene haffde deres Quartier under Oberstløjtnant Albert v. Thasern døbt 7 Børn fra 8.—15. Januar. I 1658 d. 10de September, da Præsten var til Begravelse i Aarre Kirke, fraplyndrede de svenske ham hans Heste og Vogn, ligesom de nok toge Kalk og Disk fra Grimstrup Kirke. Grimstrup Kirkebog fortæller ogsaa, i Følge samme Meddelelse, om Pesten, at Beboerne havde forladt baade Huse og Gaarde og spredt sig vidt omkring, og det viser sig, at der i Grimstrup døde 168 og i Aarre 94 Personer af Pesten. Blandt de døde er ogsaa Præstens Kone og 3 Tjenestepiger. Ved flere Huse er anført som døde: Mand, Kone og 3, somme Tider 4 Børn, ja i Rousthøje bortreves endog Mand, Kone og 5 Børn. Der bemærkes ogsaa, at i Ribe er en Mand med Kone og Barn døde, i Varde en anden, hvoraf man jo kan se, at ogsaa til Varde ere Bønderne fra Omegnen tyede ind. Gaa vi dernæst til Janderup og Billum, har Pesten ogsaa raset der, men ikke saa voldsomt som i Grimstrup og Aarre. I begge Sogne er begravet 50 Personer. I 1658 har der ogsaa ligget svenske i disse Sogne, og Korporaler og Ryttere ere flere Gange indskrevne som Faddere ved Barsedaa. I Januar 1659 er i Janderup Kirke døbt en brandenburgsk Trompeters og nogle

¹⁾ Ribe By under Krigen 1657—1660 af P. Adler 1838, S. 82.

²⁾ Kirkebogen meddelt P. Adler af Præst Zeuthen.

Rytteres Børn, og blandt Fadderne nævnes 2 brandenburgske Kvinder. Ogsaa i Ho rasede Pesten saa voldsomt, at Halvdelen af Beboerne døde. I Præstegaarden døde de allesammen, og Præsten var den længstlevende.

De Regimenter, som man særlig fra Nørreherred fører Klager over, ere de svenske Regimenter Overbæk samt det Schersche'ske og Darenstadt'ske, der vare de allerværste, og hvorom Præsten i Vinding og Vind Hr. Anders Jacobsen Høgelund skriver, at da havde vi den strængeste Indkvartering under de svenske. »Til Michaelis droge de til Fyn. Gud lade dem aldrig se Danmark mere, Amen!«

Om Klager fra Landet skal ogsaa nævnes et Vidne i Tingbogen fra Varde 1663 d. 21de Marts Niels Jensen i Kjelst. Her fremsattes fra Beboerne i Kjelst¹⁾ en Klage over Brandenburgerne 1659; ligeledes kan man se, at Beboerne have flyttet deres Ejendele ud i et Skib paa Kjelst Fjord²⁾.

Den første Del af dette Afsnit er for Vardes Vedkommende ikke rig paa større Begivenheder efter Regnskaberne og de

1) Landsby i Billum Sogn, 1½ Mil vesten for Varde.

2) 1663 d. 24. Marts. Niels Jensen i Kjelst et Vidne.

Niels Jensen fremlagde et Bevis: Efttersom wij vnderschreffne forseglede, Bag Tordsen, Niels Hanszen, Lauridsz Jørgensen och Tord Turszen, alle Boendisz i Kjelst och Gjør for alle witterlig i dette wort Obnebreff efftersom Niels Nielsen i Kjelst er woris sandheds Kundskab Begierendisz, Anlangendisz wdj forgangen w-fridtz thid da det Brandenburgsche Krigszfollek wor landet bemegtiget da er det osz fuldwitterligt i Guds Sandhed, at wj Saug og Hørde wdj forgnē w-fridtz thid Ao. 1659, der pløndery giik Her i landet hosz osz med St. Hansz dagz thide at samme Brandenburgsche Krigszfollek Hannem med Gewaltt fra thog en Suort Ou, som war hosz Hannem och Hand sig aff Sl. affgangen Lange Nielsen Nygaard aff worde Hansz Berns Gord war wnder wergemaal leffueret Anwort oc den Hannem aff dennem fra Reffnet, saa wel som aff Hans Ager — — Diszligeste er det osz fuld Kommen witterligt, at Niels Jensen Haffde forgnē w-friedtz thid en Øffuorschib liggende i Kjelst siouffuor oc ladet — — — (med en Andell goodtz — — — — saa wel aff Sit eget oc andres dieris wdj samme schib att wille Haffue beschiermet och til foruaring til side Hennfærtt, da er det osz fuld witterlig och i Guds Sandhed, att formedelst Storm och Wueir Schibet Bleff opfyldt vil med wandet offuerløben, saa at en Stoer diel der aff bort flød oc En diell der aff Gandsche forderffuett, at saa i Sandhed er haffuer wj fornē Mænd bevidnet.

Datum Kjelst d. 9de Juli Anno 1659.

øvrige Arkiver at dømme. Jeg skal nævne de vigtigste Udgiftsposter i deres Rækkefølge efter Hans Nielsens Regnskab.

1649.

Den 15de Februar. Kom Lensmandens Børn tilbage fra Møltrup (den 9de Nvbr. 1648 rejste de til Møltrup i alt 6 Personer) og skulde til Ribe, og de fortærede med Folk og Heste for 2 Rdlr. 52 β .

Derefter kom »Dauid Berider« fra Slottet og rejste mod Nord, hvorfra han fjerde Dagen derefter kom tilbage, fik Havre, Hø og Kost begge Gange: $2\frac{1}{2}$ Ørt 8 β .

Den 18de Febr. Peder Møller fra Enderup Mølle blev der skreven efter for at besigtige Møllen og Slusen i Varde, ligeledes kom »Søfren Møller« fra Paabjerg. Peder Møller blev med Søn og 2 Heste i 2 Dage, og da han »Aag sig hidt med egen Vogn«, fik han til Vognleje $\frac{1}{2}$ Rdlr. 8 β .

Kost med Øl, Mad og Brændevin samt Havre 1 Rdlr. 40 β .

Søfren Møller fik $1\frac{1}{2}$ Ørt $\frac{1}{2}$ β .

Den 24de Febr. »Supplicerit« Hans Nielsen om Tømmer og anden Byens Lejlighed og sendte den samme Ansøgning til Lensmanden og begjerte »hans Velb. Vnderdanigste forhjelpning«, og saa om at forstrække Byen med Hjælp til Kong. Majest. Folk, til hvilke Skrivelser han brugte 7 Ark (!) Papir, hvorpaa han skrev i 2 Dage. Saa gik Peder Bruun med dem til Ribe og gav Skrivelsen til Peder Byrgesen, der lovede at »fly os Suar«: $1\frac{1}{2}$ Sld.

Den 25de Febr. Johan Kullenberg rejste fra Varde med sine ni Soldater, som havde ligget her i 2 Aar; man leverede ham til Underhold ved Bortrejsen 4 Rdlr., hvoraf Borgm. Lass Jensen betalte 1 Rdlr., Stephen Nielsen 7 \mathcal{K} , og Jens Munck udlagde 2 \mathcal{K} , Niels Jull 3 \mathcal{K} , og Regnskabsføreren Hans Nielsen udlagde 1 Rdlr.

Den 16de Marts blev Hans Bertelsen sendt til København med Skrivelse (Supplication) fornemlig om »effterladelse for Unionens Skatt A. 1643«, og Hans Nielsen leverede ham til Rejsepenge $2\frac{1}{2}$ Rdlr. 8 β .

De fik ogsaa Skatten eftergivet; det kongelige Benaadningsbrev kostede 5 Rdlr.

Den 2den April kom Lensmanden selv tredje med 4 Heste,

men han gav Foræring for, hvad han fortærede, men Havre og Rugfoder kostede $2\frac{1}{2}$ Ørt 8 β .

Samtidig kom her en Mand, der havde været fangen i Tyrkiet, og fik 16 β .

Der var ogsaa i denne Tid en Sag (»Niels ablings Sag«), som verserede for Viborg Landsting og af og til kostede Rejsepenge.

Den 24de Maj fik Røgnskabsføreren Skrivelse fra Ribe med »Matz Rask att wj Endelig skulle affklare Vorris Penges Rest med Penge eller Quitering i Københavns Renteri« for at Skriveren ikke skulde opholdes med sit Regnskab. Straks sammen skrev han alt det, der fornødent var, »at kunde os medforclare« og rejste saa til Ribe og leverede til Statsskriveren Jürgen Pedersen efterskrevne Dokumenter:

1. »Kongl. Mayest. efterladelse Baade i Copi og en Oreginale.«

2. »di Quitantzer, der var Vdcopieret.«

3. »Supplicerit paa Ny om dj Smaa Schatter os Kreffuet.«

4. »Hr. Rentemesters Quitering paa Bodtzmendz Werbungsschat fra 1635 oc til 1643 en Suma 390 $\frac{1}{2}$ Rdlr. 1 β .

Alle disse Breve bleve leverede til Jørgen Pedersen, efterdi han skulde have Beviser for, at Skatterne vare klarerede af vores By, saa Hr. Lensmand skulde ingen Ophold faa for vor Bys Skyld udi sin Kvitering.

Item skrev jeg samme Tid vores Hr. Lensmand til, som da var i København, at dersom nogen saadan »efterlatte schatter« os ikke godtgjordes, »Som wj forhaaffte«, skulde Byen holde ham skadesløs paa sin Kvittering. † »Dette maatte sig obligere mig til slottsschrifferen, hvilke Breve, en Part in Originale, en Part i rigtige Kopier blev Jørgen Pedersen leveret; men han vilde ikke for dem give mig nogen »Quitting« eller Bevis, men lovede det ellers med Flid at udrette.

Dernæst meddeler han, at han skrev til Lensmanden angaaende denne »Krøbbel Quinde, Som sad fangen.«

»Item sendte Hans Velb. Kopi af Kongl. May. Brev og Svar om de helligdags markinder, som hannem var befallet att affskaffe«, at der kunde forlenes Kong. Mayests. Brev derpaa.

Derefter skriver Hans Nielsen: »Over slig Vidtløftighed Byen angaaende skrev jeg og lod afskrive Copier af Originalerne baade her og i Ribe«, og hertil brugte han 1 Bog Papir for 12 β og for Afskrivning $\frac{1}{2}$ Rdlr.: $\frac{1}{2}$ Rdlr. 12 β .

Og skikkedes de fordrede Penge for Stadfæstelsen af vor Byes Privilegier til »Fyrbøderen Christen Paffuelsen«, som Thomas Jens Randzbøll har skrevet, at han krævede: $\frac{1}{2}$ Rdlr.

Hr. Rigens Marsk, hans Kvartermester Jacobus Nicolai kom hid med sin Herres Fripas og Bud til adskillige Købstæder, han fik 1 Ørt 6 β .

Den 8de Oktober »kom Suend Suendsen af Hs. Mayest. Klædekammer hid at affordre Byen slig Borgerlej Penge, hvorfor vi maatte gribe til de Penge«, som var indsamlet til Kongl. Mayest. Militsskat, som vi havde Forraadpenge paa 10 Personers Hold efter hans Kvitans: $153\frac{1}{2}$ Rdlr. 1 Ørt.

Og saa fik Suend Suendsen efter gammel Skik i Foræring $1\frac{1}{2}$ Rdlr.

For en Pengepose 4 β .

Den 23de Novbr. kom 10 hollandske skibsbrudne Folk, som bleve indlagte hos Knudt Petersen en Nat og kostede $2\frac{1}{2}$ Ørt.

Hans Møller i Holsted Mølle var her at besigtige Møllen og havde i Sinde at give sig til den. Han laa her i 2 Dage udi en stor Flod og kunde ikke bese den for Vand, og det kostede $1\frac{1}{2}$ Rdlr.

Den 27de Novbr. kom Hr. Lensmandens tvende Skytter og Jægere at fly Vildt til Jørgen Kaases Begravelse med 3 Heste og med Hunde, og de fik Mad, Øl samt Hunde- og Hestefoder for de trede Gange, de laa her om Natten: $1\frac{1}{2}$ Rdlr.

Vor kære Hr. Lensmands Frue skikkede hid Fru Margrethe Ulfstand »med guodtz till Begravelse«, og hun laa her med hendes Pige i 2 Nætter og Dage: $2\frac{1}{2}$ Ørt 4 β .

Eftersom »Mickell Hundehoede« var overfalden og slagen af de Bork Karle og skulde gives nogen Hjælp af Byen, saa befalede Jacob Jensen, Johan Busk, Skatmesteren, at den Skat, som Oluf Strudvad bød frem at betale for sig, at han skal den annamme og give »Mickell Hundehoede«: $2\frac{1}{2}$ Rdlr.

Den Kongl. Mayest. Skat betaltes nu ogsaa med 156 Rdlr.

1650.

Den 19de Febr. kom 11 engelske skibbrudne Folk under Ørum Lehn, der intet havde at tære, og de fik saa $\frac{1}{2}$ Rdlr. 1 Sl β .

2 Karle af Aalborg, som havde forsat deres Skib paa Jasmann (?), fik for en Nat 20 β .

Den 20de Januar blev Skatten lagt i S. Jacob Clausens Hus, der blev da hentet Øl af Mads Jacobsens Hus for 1 Ørt 8 β. (Men Revisionen har senere nægtet, at dette godtgøres Regnskabsføreren.)

Den 16de Februar kom Lensmandens Frue med 4 Jomfruer og 2 Piger med Kusk etc. fra Lundenisz og vilde til Ribe, hun fik ogsaa Øl, Mad og varm Vin og Havre til Hestene og 2 store Brød at give til Hestene paa Vejen: 1 Rdlr. 1½ Slg. Der var altsaa 9 Personer.

Den 5te Marts var Hr. Lensmanden med sin Frue, Pige, Dreng, Kusk, Løber og 4 Heste her, endvidere vare Lauritz Powisz, Jesper Wogensen, Stephen og Peder Byrgesen ogsaa til Bords med de samme. Regnskabsføreren tager intet for Maden; men for Korn til Hestene, »Aufoder og Brød at tage med« 1 Rdlr. 10 β.

Den 7de Marts var Varde Borgere til Syn ved Slusen og ved Møllen, Therkil gjorde Bekostningen i sit Hus, men Hans Nielsen havde Besværet, skriver han.

Den 11te Marts var de Østerherreds Sognemænd ved Møllen og Slusen og Aaen, og saa var de samlede i Hans Niensens Hus med Fogden paa Lunderup og Mølleren med Per Rosengaard. Der var 26 Personer, som drak Øl, og de drak 24 Kander à 3 β samt 6 Kander Brændevin à 28 β; item Hvedebrød og Grovbrød og Tobak, Vin for 12 β og Piber, i alt 2½ Rdlr. 2½ β.

Saa bleve 24 Mænd af Varde Borgere og 6 Mænd fra Gellerup, item Mølleren og hans Kvinde stævnedes hertil, hver for sig at vidne om Varde Aa, Mølle og Slusens Beskaffenhed, med 3 Landsdommerstævninger, og det kostede med Skriveløn, Kundgørelse o. s. v. 1½ Ørt.

Den 18de Marts var han (H. Nielsen) paa Østerherredsting »att tage Siunsmandt Vinde beskreffuen«, og gav han der de 2 Varselmænd Ordre til paa ny at give Varsel baade paa Nørholm og Lunderup: 2½ Ørt.

Da der var givne Varsel, blev vore Synsmænd samlede paa Marken, hvor de bleve beværtede med 4 Kander Brændevin og Kringler for 1 β, og der kom flere Herredsmænd til: 5½ Ørt 4 β.

Den 1ste April gjorde Varde Borgere deres Vidne saavel som de Gellerupmænd og Mølleren og hans Kvinde til Bytinget.

Den 8de April var Vesterherredsmænd ved samme Mølle, Sluse og Aa at syne og se dens Beskaffenhed. En Part af dem mødte om Morgenen i Jens Pedersens Hus. Hans Nielsen gav Brændevin for $\frac{1}{2}$ Rdlr. 10 β .

Der de havde gjort deres Syn over Slusen, Aaen og Møllen, gik de ind til Byen til Else Graafod, der drak de 35 Kdr. Øl à 3 β : 1 Rdlr. 10 β .

Saa gik de til Tinget og gjorde deres Syn; siden mødtes de igen i Else Graafods Hus, og did kom saa fra Anne Madzdatter 24 Kdr. Brændevin à 28 β , hvilket Hans Nielsen betalte: 1 Rdlr. 1 Sl \mathcal{K} .

Endnu kom fra Maren Persdatter Brændevin 1 Pot: 14 β .

Saa betaltes der Else Graafod for 24 Kdr. Øl om Eftermiddagen à 3 β , Tobak og Piber for 1 \mathcal{K} , for Glas og Kande, de drak af og slog i sønder, for 20 β : 1 Rdlr. 9 β .

Den 22de Maj rejste jeg til Ribe, skriver Hans Nielsen, og det skete paa Byens Vegne for at tale med Hr. Lensmanden og anholde, om vi maatte give en anden Bys Fuldmægtig at svare og samtykke til Kroningen i København. Om Aftenen benægtede han mig dette; men om Morgenen bevilgede han mig det, og straks talte jeg med Borgmester Anders Svane, som var villig dertil, dersom den Rejse maatte blive ham paa-lagt. Den Rejse kostede til Vognleje og Fortæring i Ribe $1\frac{1}{2}$ Rdlr. $1\frac{1}{2}$ β .

Den 30te Maj var Fuldmagten skreven og beseglet, og saa blev den skikket til Borgmesteren. Budet fik 1 Ørt 4 β .

Saa kørte Hans Nielsen med Heste og Vogn Kæmneren og Anders Jensen over hele Orten Hede at se, om fremmede gravede Tørv eller slog Lyng. De besøgte alle Klynmoser, og det kostede til Heste og Vogn $2\frac{1}{2}$ β .

Eftersom Byens store Møllebaad laa sunken foran Broen, laante Regnskabsføreren Anker og Tov fra et Skib, og saa bestiltes der Folk til at øse, og saa blev Baaden »opvunden«, og det kostede 1 Rdlr.

Mortensaften kom Carsten Thomsen Slotsskriver fra Ribe og vilde rejse til Vesterherred, og der blev den Aften kostet paa ham for 1 Ørt 4 β .

Den 12te Novbr. kom Carsten Thomsen fra Vesterherred og Peter Byrgesen og Delefogden, og de havde stævnet Menigheden »aff Westen, att skriffue skatt«. De bleve opholdte den

Dag og langt ud paa Natten, og de fortærede Øl, Mad og Vin for 1½ Rdlr.

Den 16de December blev John Olluffsen og Christen Hansen udskikket at stævne og Varsel de »Vndwigte Borgere frantz Egkardt, Hans Jørgensen, Morten Tordbøll og Christen Kimer Til Byen Jndtill 6 Vgers Varsel Jmod tiltalte for Dieris Rest eller att miste Dieris Borgerskab.« Varselmændene fik 2 Ɔ 1 Ørt 4 β .

Det andet skulde de kvitte i deres Gæld til Byen.

Derefter bemærker Hans Nielsen, at han navnlig til »Agerbøgher« (Agerbøger) og andet nødvendigt har brugt Papir og Blæk for 1 Rdlr.

Dernæst beklager han sig over alt det Besvær, han havde med den Mølletrætte, ligesom han sluttelig klager over den store »besuering«, han har haft med den store Baad; thi hvor den blev lagt og bunden, »bleff den bortreffuen oc Løszgjort, Nu bleff den ført Ved møllen oc Bunden Ved denne Side till Byen med sterke Reeb«, som kostede 1 Ɔ , og da det blev slidt, lod han lægge et andet Stykke derpaa, og det kostede 1 Ørt 4 β .

1651.

Den 2den April kom vor gunstige Hr. Lensmand Hr. Gregers Krabbe hid og blev 3 Nætter, og han havde Velb. Mester Jürgen, Peder Byrgesen og flere Gæster med. Der blev forbrugt 7 Kdr. Vin à 24 β , Øl, Mad og Fortæring. Det hele blev 7 Rdlr. 1 β , hvoraf Lensmanden betalte 4 Rdlr., saa Byen maatte betale 3 Rdlr. 1 Ørt.

Samme Tid blev Skolens og Hospitalets Regnskaber igennemsete, ogsaa Kapellanens Kald var med — for Papir 1 Ørt.

For Bispens og Lensmandens Haandskrift 1½ Rdlr.

Den 7de April kom Hr. Lensmanden hid igen fra Lunde-nisz selv tredje og fik Øl, Mad og 1 Kande Vin, og det kostede 3 Ørt.

Den 8de April. Efter Hr. Lensmandens Ordre blev en Krybskytte anholdt for et Mord, han havde begaaet. Den, som fangede ham og bevogtede ham, fik 6 Kander Øl: 24 β .

Svend Svendsen af Kong. M. Klædekammer kom efter »Borgerlej Penge«, som af »Iffuer Niebell« i min Nærværelse blev ham betalt efter Kong. Maj. Brev, skriver Hans Nielsen,

og tredje Dagen derefter kom et Kancellibud med H. Majestæts aabue Brev »om efterladelse paa Trediepart aff Borgerlejpenge udi 5 Aar«. Budet fik Foræring for 1 Rdlr. 24 β .

Hans Nielsen fortsætter saa videre: »Nu syntes det raadeligst at affordre foreskrevne Svend Svendsen den tredje Part af samme »Borgerlej Penge« før han kom bort fra Jylland; thi der kunde lettelig komme den Aarsag, at vi aldrig vilde faa dem, hvorfor jeg først med Jens Pedersen Prokurator den 21de Decbr. til Kolding fremskikkede Kong. Maj. Brev og skriftlig Fuldmagt, at Suen Seyrup Raadmand af Kolding skulde passe paa samme Svend og affordre ham den tredje Del af Pengene. Derefter skrev jeg med Christen Laderup til Kolding efter samme Penge og formanede »Suen Seyrup« at affordre Pengene fra Svend og gøre sin Flid dertil, som han og haver gjort, saa skønt Svend vægrede sig derudi at give Pengene igen, maatte han dog betale. Først gav Simon ham Penge at drikke for: 24 β . Saa udtog han sig 2 Rdlr., hvilke han mistede af den tredje Part af Summen, men eftersom der ingen Besked kom derfra af Simon Seyrup, lod jeg min Søn Tames Jensen skikke til Kolding med Brev til Simon Seyrup, at erfare, hvorledes der var forhandlet, og at hente Kong. Maj. Benaadningsbrev igen, og han bekom da Brevene og fik Penge, som ere i Indtægten indførte.

Den 22de Maj kom Slotsskriveren fra Hebo og vilde straks have Byens Skat, idet han sagde, han vilde straks til København. Regnskabsføreren opholdt ham »att hand Wille bliffue hos os om Natten, att vi kunde telle hannem Pengene till, det hand benechtet, da bad jeg hannem, att hand Wille bie hjeme i Ribe, till jeg om Anden Dagen kunde komme till hannem.«

Den 22de Maj. Hans Nielsen lod straks kræve de resterende Borgere og Skatmestere, men kunde dog ikke bringe Penge til Veje, saa gav han Tøstes Søn for at kræve ind 4 β .

Dette gav jeg Borgmester Las Jensen og Steffen til Kende i Steffens Hus, skriver Hans Nielsen, og begerede, at Byen skulde komme mig til Hjælp, efterdi der restet noget af Skatten. Jeg fik et besynderligt Svar.

Jeg samlede saa sammen med Besværlighed, hvad Skatmestrene kunde udlægge, og fik saa 30 Rdlr. af Iffuer Niebell, »efter min Beuisz« og rejste til Ribe, hvor Statsskriveren

vægrede sig ved at annamme Pengene. Endelig bevægede han sig til at annamme Pengene, som var 156 Rdlr., og 6 Rdlr. i Svendeskat er 162 Rdlr.

1652.

Den 8de April tog vi os for at rykke Pælene af den gamle Møllesluse, og saa lod jeg min egen Vogn age efter »Tømmer, fjelle, Bielcker, 1 Nyde« Reb og andet og fik Tames Hark at sejle over Aaen til Slusen med Baad, og var der af Raadhustømmer 5 Bjælker, 24 løse Fjæle, 1 stor Egebul, 2 store Egetræer, Item 2 af Broens Pæle og 3 Egetræer af mit eget Tømmer. Alt til at gøre Lad af. Item laante jeg af Christen Kammersgaard. Endvidere meddeler Regnskabsføreren, at han holdt 2 Karle og sin Vogn dertil og holdt 2 Karle ved Vognen at læsse paa »og ligge aff oc Skibe did offr till Slusen, at gøre Lad paa, paa det der kunde giøres Anfang.«

Samme Dag fik de 3 Pæle af Broen. Endelig kom en stor Regn og fordrev dem derfra, og saa kom der stor Vidtløftighed. Bekostningen blev 1 Rdlr. 8 β.

Dernæst havde Hans Nielsen bekostet paa Møllekarlen i Isbjerg Mølle, at han vilde hjælpe dem med gode Raad til samme Pæle at opdrage, og da han lovede at hjælpe dem, fik han en Sløk paa Haanden, men saa kom han ikke mere igen, saa Hans Nielsen blev snydt for 1 Sløk.

Imidlertid, skriver Hans Nielsen, da vi ikke paa nogen Maade kunde komme i Værk med samme Pæle, da blev min Nyde (?) og 2 af mine Egetræer bortstjaalne samt et langt Reb til at slæbe dem over med, det blev fordærvet og eet Reb slæbt bort, og det kostede 1 Rdlr.

Item blev Byens skønne Jernlænke bortstjaalen med en Part af Fyrrefjælene og mere af Byens Sager.

Den 8de Maj kom en Mand ved Navn Mag. Brokmand, fordreven af den »Caliuniske Herre« (?) af havde en Adelsfrue og havde et skønt »Testamonium« og begerede Hjælp af Byen, der blev bevilget 2¹/₂ Ørt 4 β.

Herefter skriver Hans Nielsen følgende: Efterdi vi havde »Supplicerit« Kongl. Mayest. om en Vejrmølle at maatte lade opsætte paa Byens Grund og havde bekommet Hans Maj. Brev og Tilladelse og Benaadning til Tømmer, saa efterdi jeg var undervist om en dygtig Møller, som var god for at bygge en

saadan Mølle, som og vilde tilbyde sig »Att Staa Self bekostningen«, saa samtykte vore Folk i, at jeg skulde fordre ham hid. Han kom og personlig 3 Gange hid, men som det var bedst i Forhaabning, var ingen »aff Vor folk aff Meddel oc intet dem Wille lade dem bequemme, Saa maatte hand thredje gang Drage hen. Gud forlade dem, der vilde, at vi ikke fik Møllen gjort.«

Eftersom her i Byen tvende Tyve bleve hæftede i Jærn, hvortil jeg skaffede Haandklodser m. m. samt en Laas. De bleve dømt, men Bysvenden var utro og hjalp dem, saa de brød ud, og eftersom »Niels giedbierg oc Michel hundhoed mente at opsøge dennem«, om de kunde faa Betaling, da leverede jeg dem paa Haanden $\frac{1}{2}$ Rdlr.

For 16 store Tagsten, som »Vor Affslagen oc Nedful« 1 Ørt. Partbomøllen blev optagen og med »Ladder« sat højt, der blev arbejdet derpaa i 8 Dage: 1 Rdlr.

Endvidere for en Grøft fra Dambreden og helt ud til Varde Aa, derfor betalt $\frac{1}{2}$ Rdlr.

Eftersom Niels Lauridsen Tofft, som med andre var udskreven i Kongens Tjeneste, blev her af Borgmester og Raad forstrakt med 1 Rdlr. saa 12 β , saa begerede han atter den 30te April at faa Penge, ellers vilde han ikke blive her, saa fik han 3 & 4 β .

»Udi Borgmester Lasz Jensens Betalte jeg till 4 Nørboger, Som haffde Weret fangen aff di Engelske, thill Øll oc Mad $1\frac{1}{2}$ Ørt.«

Visitøren Søffren Tink fik nogle Gange Mænd med sig til Hjerting efter Forprangere. Endelig fik han Tøste Christensen selv tredje med sig tvende Gange; første Gang leverede jeg 3 & , anden Gang 2 & : $\frac{1}{2}$ Rdlr. 32 β .

Ved Slutningen af 1652 blive alle Hans Nielsens Regnskaber gennemgaaede, og befandtes han at være Byen skyldig 58 Rdlr. 1 & 11 β , hvilken Sum derpaa førtes Byen til Indtægt.

Udgiftsregnskab, ført af Terkel Turesen.

1651.

Den 7de Decbr. kom Kancellibudet Jørgen Bruun selv anden efter Toldpengene, »som dj opsamlede aff Købstæderne«, de laa hos Terkel i $1\frac{1}{2}$ Dag og fortærede for 1 Rdlr. 2 & .

Den 13de Decbr. kom »Bugge Vandall og hans Kone«. De havde Kongens Pas baade paa Underholdning og Førerskab og laa hos Terkel om Natten: 1 Rdlr.

1652.

Den 18de Januar kom »Søffren Nielsen« Brevdrager igen: 2 R .

Den 8de Febr. kom Jørgen Bruun, men denne Gang som Brevdrager, og blev om Natten: 2 R .

Den 17de Marts kom »Søffren Nielsen« som Kancellibud og blev om Natten: 2 R .

Den 10de Juni kom en Brevdrager ved Navn Christen Nielsen og havde »Hoffmesterens Pasz Daterit Københaffn den 4de Juni«, blev om Natten: 2 R .

1653.

Den 31te Marts leverede Terkel en »Lang Ege Leid 15 allen Lang, hvilken kom under Broen« og kostede 3 Rdlr.

Den 14de Augusti leverede T. Anders Pedersen og Simon Glarmester til Bekostning paa »di tuinde, som Saad i Radhusz, der lod dem Falde i Kierchen Ved den Faldenne Siuge«¹⁾: 1 Rdlr.

Den 16de September fik en fattig, fordreven Præst efter Hans Nielsens Befaling 1 Rdlr. 2 R .

Den 19de September fik P. Tromslager, for han løb hid med Trommen og havde Umage den Dag: 1 Rdlr.

Anden Gang den 24de Oktober var Borgerskabet i Marken med deres Geværer »Att Exerçeris«. P. Tromslaar fik for sin Umage 1 Rdlr.

Den 4de November var Terkel i Torstrup og Linding at købe en sorthjelmet Tyr af Niels Linding for 8 Rdlr.

Den 21de November gav Terkel en Magister ved Navn Michael Gering, som havde kongeligt Brev paa at skulle hjælpes, 3 Rdlr.

Den 25de November tiltalte Terkel »Suend Suendsen, Kongl. Mayestæts Vdsckickede effter Borgeleje osz Pending for 10 Personer om dagen 9 β regnet fra den 1ste November

¹⁾ Det er tidligere bemærket, at en Moder og hendes Søn gjorde Skandale i Kirken ved at foregive, at de led af den faldende Syge.

1653 och til Paaske 1654 er 203 Rdlr. 3 g 10 β , hvoraf Tredieparten fratages: 135 Rdlr. 3 g .

Den 20de December Givet en »Lofuisk« Herremand, der havde siddet fangen i Tyrkiet og udgivet en stor Sum til »Hensoning«. Efter Kongl. Majestæts Pas og Hans Niensens Befaling fik han 3 Rdlr.

1654.

Den 25de Februar gav Terkel en »fransøesk Kiøbmand ved Naffn Hilcan Adam«, som havde lidt Skibbrud og mistet en stor Formue; han havde Kongens Pas: 1 Rdlr. 2 g .

Saa fik Jacob Benedsen »for Klocherne att Ringe och Seyeruerchet att uahre paa til Paaske 1654«: 34 Rdlr.

Olje til »Slau-Klochen« 3 g .

Niels Statsbuds Løn fra Paaske 1653 til Paaske 1654: 26 Rdlr.

$\frac{1}{2}$ Tønde Rug for Hornet at blæse: 1 Rdlr. 1 g .

Maren Andersen fra Paaske 1653 til Paaske 1654: 16 Rdlr.

Sidstnævnte fik ogsaa Rentepenge fra Paaske 1653 til Paaske 1654 af 300 Rdlr.: 27 Rdlr.

Den 11te April udleveredes til Ribe til de Baadsmænds Fortøring, som bleve udskrevne her fra Byen, 2 Rdlr.

Samme Aften kom der et Bud fra Viborg ved Navn Jørgen Jørgensen med Velb. »Erich Juelsz« Skrivelse angaaende Postbuds Rest; han laa i 2 Dage og ventede paa Borgmesters Besked: 1 Rdlr.

Den 13de April kom Adzer Pedersen Kancellibud til Terkel Turesen og skulde have en Vogn, men kunde ingen faa. »Marquor Torbyll Vilde iche Kiøre, dj Andre sagde, det Kom dem iche til«, og saa maatte han ligge over hos Terkel: 3 g .

Den 4de August, skriver Terkel, var P. Snedker og Jens Sallingbo og Ebbe Pedersen med sidstnævntes Baad ude ved Slusen for at afhugge Pælene »met en stor Jern, ieg dertil lod giøre eller och Afsaffue dem«. De forsøgte en hel Dag, men forgæves, skønt de stod i Vand til Armene; men Pælene vilde ikke lade sig kløve. Det kostede 1 Rdlr. 2 g .

Den 7de August gaves Jens Sallingbo, Jep Ibsen og Volle Lambertsen for 1 Dags Arbejde ved Træhesten at hugge og dertil bruge Slusens Pæle, som de skulde trække op: 1 Rdlr. 8 β .

Oven i Købet fik de under Arbejdet 6 Kd. Øl: 1 g 2 β .

Den 8de August fik 12 Karle for 2 $\frac{1}{2}$ Dags Arbejde med at »Opdrage Pælene«, som stod til Syne, 2 ₤ hver om Dagen, i alt 10 Rdlr.

Desuden fik Jens Sallingbo med flere baade Brændevin og Øl.

Den 16de August kom Adzer Pedersen med Skattebrevene, hans Pas var dateret Flensborg: 1 Rdlr. 2 ₤.

Den 27de August maatte Terkel efter Las Jensens og Steffen Nielsens Befaling udlægge 45 Rdlr.

Saa bekostedes en Egebjælke at hænge »Slaug Klochen« paa: 2 Rdlr. 1 ₤.

Den 10de Oktober fik Niels Stadsbo Penge til et Par Sko, for han skulde tilsige Vagten: 1 Rdlr. 1 ₤.

Den 20de Oktober kom en Kongens Kaptajn ved Navn »Fredericus Friis«, han laa og fik Fortæring hos Terkel for 1 Rdlr.

Den 26de Oktober fik Niels Stadsbud i Stokkepenge, for han om Natten havde bragt en Tyv til Raadhuset, hidskikket fra Riberhus: 1 Rdlr.

Den 10de November kom Kaptajn Friis hid igen »aff Norden« og laa hos Terkel om Natten: 1 Rdlr.

Den 12te December kom Peder Andersen Kong. Mayest. Bud efter »Borgerlejerspeng Regnet fra den 1ste November 1654 till Paaskeaften 1655«, beregnet til 9 ₤ for hver om Dagen og den tredje Part fradragen: 154 Rdlr. 2 ₤.

Den 17de December rejste Terkel til Ribe med den »24 Aaringschatt, som skulle haffue Vehret ytt 5 Vger efter Nicholai sist forleden.« Han fik saa 312 Rdlr.: 468 Sldr.

Og saa Svende- og Drengeskot 9 Rdlr.

1655.

Den 2den Januar udlagde Terkel til »Slüsellborrig Kierche«, som var afbrændt: 4 Rdlr.

Den 3die Marts fik Tames Murmester og Laust for 4 Dages Arbejde »ued Slaug Klochen, som Bleff Nedtagen och Forfærdiget, huer Om Dagen 2 ₤: 4 Rdlr.

Der Arbejdet var gjort, fik de en Kande Brændevin og 4 Kander Øl: 1 ₤ 12 ₤.

2 Pund Stangiærn til samme Værk: 2 Rdlr.

Og saa fik Jørgen Smed for samme Klokke 1 Rdlr.

Den 19de Marts fik Anders Pedersen og Simon Glarmester

»Att til Byde paa Nørholm efter Affsigelsens Formelding 60 Rdlr.«: 90 Rdlr.

Den 22de Marts fik Niels Stadsbud til »Tæring« for han skulde hen med Sengeklæder til Riberhus: 1 Rdlr.

Den 28de Marts fik »Iffuer Stoell« og Jacob Villomsen for at give Varsel hos »Iffuer« Vind paa Nørholm: 1 \mathcal{L} .

Den 4de April rejste Terkel til Ribe med den 24 »Aaringschat Michaeli« 1653, som Byen resterede med, og der tiltalte han Rentemesteren »Velb. Peder Vijbe 312 Rdlr. efter sin quitansis Ommælding«: 468 Rdlr.

Den 9de April fik Niels Stadsbud for at hente Sengeklæderne igen paa Riberhus: 1 Rdlr.

Han maa imidlertid ikke have faaet Sengeklæderne; thi siden er der betalt i Vognleje til Ribe »efter de Senge Kleder, som icke hiem Kom«, 2 Rdlr.

Matz Pedersen og Søffren Poulsen vare paa Nørholm Birketing at afhente det Varsel, som var givet Iffuer Vind: 1 \mathcal{L} .

Den 9de Maj fik Mads Hansen for han var i Tarm med et Læs Gods »Aff Hr. Mogens Sestedsz« 1 Rdlr. 2 \mathcal{L} .

Saa er der Bekostning paa det Hus, »Henning Tromslaar iboer«, til Tag; men saa var det Tækning og andet Arbejde og Mad til dem, der arbejdede, skønt Henning gav lidt af Maden, i alt 5 \mathcal{L} .

Den 15de Maj fik »Volle Fynbod« og »Jørgen Marchmand« for at indgrofte »Holm, Eng og Lille Suinmae« efter Borgmesters og Raads Befaling aftinget 6 Rdlr.

Den 15de Maj fik 2 Mænd for at vogte Byens Svin, til Kornet var indhøstet, paa Haanden 10 β og 2 β til en Pibe, endvidere fik Peder Villemsen, den ene af dem, til en Kniv 6 β , i alt 1 \mathcal{L} 14 β .

Den 10de Juni blev Broen »Sønder Kiørt ued Øster Ende, huor Vnder Bleff lagt 2 Egetræer m. m. 2 \mathcal{L} og saa for ny Ege Feller 1 Rdlr. 1 \mathcal{L} «: 1 Rdlr. 3 \mathcal{L} .

Den 12te Juni fik Iffuer Stoell og Jørgen Nielsen 2 \mathcal{L} 8 β for at gaa til Lydum og give Varsel til Madtz Michelsen, Ittem til Madtz Jepsen i Refsgd. med »Voldsz Forfølning og Slauszmaal dj haffde giort her i Byen.«

Den 23de Juni fik en fordreven Præstemand efter Lasz Jensens Befaling 1 Rdlr.

Den 3die Juli fik Lasz Jensen med sig til København

Penge til tvende Skatter, som Varde By resterede med fra 1651 og 1652, for at »Clarere dem met i Røntteriet 312 Rdlr.« : 468 Rdlr.

Niels Stadsbuds Løn fra Paaske 1654 til Paaske 1655: 26 Rdlr. samt $\frac{1}{3}$ Td. Rug: 1 Rdlr.

»Iffuer Stoell« og P. Jensen fik for at gaa til »Vldborg« og give Varsel til Villantz Kimer der boende med Voldsfølgning for »Anders Vlff«, som han havde slagen: 2 g 8 β .

Den 31te Juli kom Søffren Nielsen Brevdrager efter Tingbøger her at føre til København: 2 g .

Den 16de August fik nogle skibbrudne Folk 1 Rdlr.

Den 19de August gav Terkel »Jens Muttesens« Datter Hjælp til en Ligkiste til sin Fader. Efterdi hun ingen af de Fattiges Tavle maatte bekomme, som Kirkeværgernes Svar udviser: 1 Rdlr.

Den 10de Septbr., skriver Terkel, »tilschikede ieg Lasz Jensen til en Melancholiske Studionsus efter Sedels Indhold« : 1 Rdlr. 2 g .

Saa købte Lasz Jensen en Bytyr for 7 Rdlr.

Leveret P. Manluong 2 Deller til »den liden Pige hendisz Lijg og Kijste, der i Huset bleff ihielskutt« : 3 g .

Den 16de Decbr. fik Slotsskriveren paa Riberhus 312 Rdlr., Skatten fra Varde, som skulde være erlagt 3 Uger før Michaelis efter Kngl. Majest. Brev, dateret København den 10de August 1655: 468 Rdlr.

Samme Dag betalte han Christen Saderup for at rejse til Hald med, hvad der skulde leveres efter Kongl. Majest. Brev. Først 33 Rdlr. 21 β Byens Aaringsschatt. Noch 32 Rdlr. Bodszmendsz Verbungsschatt. Jttem 219 Rdlr. 1 g 8 β Borgelejerspeng. Saa 10 Personer fra den 1ste November 1655 til Paaske Aften 1656, i alt 317 Rdlr. 13 β .

1656.

Den 11te Januar fik en fattig fordreven Præstemand fra Schlesien ved Navn Friedericus majar 1 Rdlr. 2 g .

Den 10de Februar kom Hopmand Strausz til Terkel, blev om Natten og drog bort om anden Dagen nord paa: 1 Rdlr.

Den 28de Februar fik P. Rosengaard og Peder Mogensen hver 2 g til Vognleje for de vare i Hjerting med Vurderingsmænd, der skulde vurdere Hans Herremands Skib: 1 Rdlr.

Den 5te April fik Steffen Nielsen til en fordreven »Saxiske Herremand« 1 Rdlr. 2 \mathcal{K} .

Den 17de April blev Broen »Neder Kiørt, Saa en heel Fag faldt ganske Vnder, Der Øxen der Offr løb.« Istand-sættelsen beløb sig til 3 Rdlr.

Den 19de Maj fik Christen Tybo 8 \mathcal{R} i »Gudszpeng«, fordi han lovede at passe Marken.

Den 3die Juni gav Terkel en Karl fra Tønder »Pedter Jensen«, som havde siddet fangen i Tyrkiet »och for samme Var Vdtloffuet en summa Penge«, hvorom Fyrsten af Gottorps Bevis var, at Godtfolk vilde være ham behjælpelig: 1 Rdlr.

Den 10de August udlagde Regnskabsføreren til en, der var udskikket fra »H. Madsz i Stavbyd til sin Jildebrandsz Schade effter Borgmesters Befaling«: 2 Rdlr. 4 \mathcal{K} .

Den 12te Oktober købes der en Tyr i Orten for 8 Sletdaler. Den gamle Tyr beholdt Tøste for 4 Daler, som han betalte, tilbage 4 Sld. eller 2 Rdlr. 4 \mathcal{K} .

1657.

Den 4de September var Terkel i Ribe med Borgmester Steffen Nielsen og Ivar Nebel »att Accordere met di Suensche Om Branschaten.«

Den 4de Oktober udlagde han til »Cornet Bilderings«, Nielsz Juul fik samme Aften til 1 Td. Øl og 30 Brød til de Folk, som laa ved Broen, som afbrændte »Sneum«: 2 Rdlr. 1 \mathcal{K} 14 \mathcal{B} .

1658.

Den 17de Maj fik P. Tømmermand, fordi han var »offuer Schiernbro och der i Egnen at forfahre om Troper, Som uor Formodendisz«, han var borte i 4 Dage: 4 \mathcal{K} .

Den 19de Maj leverede Terkel »Gottfred lilgenou« af sine »salve garde Penge: 6 Rdlr.

Den 29de Maj blev en Rytter indsat i Raadhusets Kælder, og han blev der »bosijdendisz och beuogtet aff Borgerijet« til den 4de Juni. Terkel gav ham Øl og Mad i 6 Dage: 1 Rdlr. 3 \mathcal{K} .

Den 4de Juni »Bleff den Ryter Tiuf Forschikt« til Ribe ved »Lilgenou«, det kostede 2 Rdlr.

Samme Dag fik Lasz Bager med til Ribe første Uges Skat af Juni Maaned, der skulde ydes Ritmester Lilgenou: 75 Rdlr.

Salve garde Penge for Maj 35 Rdlr.

Den 14de Juni. »For de Suenske . . . att clarere . . . for Juni Maaned« (Resten ulæseligt) 225 Rdlr.

Den 19de Juni blev der gjort Bomme for Gaderne. Da alle Tømmermændene skulde have Brændevin, maatte Kæmneren betale til den Vare 1 g 8 β .

Den 24de Juni købte Terkel en »Sort hjelmet« Tyr til Byens Behov, eftersom der hidtil kun har været en: 5 Rdlr. 2 g .

Den 3die Juli, skriver Terkel, »Tiltaalde ieg en Bandsatt Lytenant, Som uar hijschicket met 10 Ryter att Exequere for $1\frac{1}{2}$ Hundrede Rdlr.«, som skulde udgives for det halve af Juli Maaned, »Vansiet der ickun 3 Dage aff Samme halve monet uor Forfalden«: 98 Rdlr.

»Resten tiltaalde ieg Chresten Torp for 2 graa hester, Samme Lytenant Anamet och quiteret For«: 88 Rdlr.

Samme Løjtnant maatte gives til »Exequer Peng Och met mact tuinget att giffue sig«, som Steffen Nielsen udlagde: 10 Rdlr.

Kornetten, som laa hos Kristen Torp, maatte gives til Foræring en Hest, som Terkel fik hos Jens Rask; men hvad den kostede, findes ikke anført. Derimod fortælles, at Kristen Torpp forærede ham 4 g til Fortæring paa Vejen.

Den 4de Juli blev begært af Ritmester von Thasern, at han vilde unde Byen »tho saluaguarder«, eftersom her da ingen var i Byen. Da hidkom samme Aften tvende for at ligge paa Byens Bekostning »til dem bleff bestillet Losement« hos Klaus Jacobsen: 2 Rdlr. 3 g .

Den 17de Juli fik Jonas Korporal, som havde ligget paa Salve garde i 14 Dage, 6 Rdlr.

Den 28de Juli, skriver Terkel, »tiltalde ieg en Rødskeget Corporall med 4 Ryter hidskichet att Exquere for $1\frac{1}{2}$ Hundrede Rdlr. efter Ritmester Lilgenous schriffuelse til Lytenant Offen.

Endvidere gav han en Rytter »aff Samme Slag«, som var med Niels Jacobsen i Billum anlangende en Foræring, for sin Umage 2 Rdlr.

Den 10de August tiltalte Terkel Obl. Lybecher for sidste Halvdel af Juli Maanedes Kontribution: 100 Rdlr.

Den 12te August fik Lilgenou resterende Salve garde Penge for Juni og Juli Maaned: 18 Rdlr.

Den 2den September lejede Terkel Claus Jacobsens Vogn og 3 Heste med Kommissarius Georgi Celer til Ribe med en

Toldkiste fra Ringkøbing. Terkel kunde ellers ingen Heste faa, og Borgmesteren var ikke hjemme. Niels Juul fik saa 2 Rdlr. at levere Claus Jacobsen, thi førend han havde Pengene, vilde han hverken lade Heste eller Vogn komme ud af Gaarden.

Den fjerde Hest lejede Terkel af P. Rasmussen, og derfor maatte han give ham 3 R .

Mads Roust maatte ride paa de 2 af disse Heste til Ribe og var borte i 2 Dage, hvilket kostede 2 R .

Den 1ste September fik Oberstløjtnantens »Hoffmester« i Steffen Nielsens Nærværelse 70 Rdlr. Disse Penge var Afdrag paa de 300 Rdlr. i August.

Den 8de September fik Ritmester Tudis Korporal, fordi han havde ligget her paa Salve garde i 6 Uger, 2 Rdlr. 3 R 8 β . Resten, 9 Rdlr. 3 R , skal Niels Jensen betale.

Samme Dag fik Oberstløjtnantens »Hoffmester« for August 90 Rdlr.

Samme Dag fik P. Tømmermand »For hand løb til Ribe met en schriffuelse til Borgmester Steffen Nielsen Anlangende att Obl. haffde foet Ordre att Opbreche Och huad hans begiering uar paa Marsen: 2 R .

Den 14de September betalte Terkel Kaptajn Radichen i »Christen Comerszgaartz« Hus 50 Rdlr.

Den 18de September udlagde Terkel i Steffen Nielsens Hus 4 R 8 β , hvorved han »fuldgiorde dj 70 Rdlr., Captain Radichen finge«. Endvidere fuldgjorde han ogsaa Sølvet med 2 Lod og $2\frac{1}{2}$ Quintin, det manglende i 80 Lod: 3 Rdlr. 12 β .

Den 22de September blev til Kornet Niels Nielsen betalt 3 Dages Salve garde Penge for den 19., 20., 21. Septbr.: 3 Rdlr.

Den 4de Oktober kom Løjtnant Hagen hid til Byen med 10 Ryttere og Oberstløjtnantens Skrivelse om Penge for September Maaned.

Den 5te Oktober betalte Terkel til Løjtnant Canuloehr paa Oberstløjtnantens Vegne 100 Rdlr.

Samme Dag betalte han Canuloehr 30 Rdlr.

Endnu udlagde Terkel samme Dag 4 Rdlr., som blev foræret Clebech, at han skulde køre Vogne og Heste med en Td. Smør og en Td. Mjød til Fredriksodde: 4 Rdlr.

Den 9de Oktober betaltes 4 Rdlr. for at holde Canuloehr noget længere.

Den 14de Oktober drog Borgmester Steffen Nielsen og

jeg efter Borgerskabets Begæring først til Ribe, eftersom der hidkom Skrivelse fra »hansz førstelige Naade Aff Brandenburg« at møde i Husum den 13de der at »Acordere« anlangende Kontribution at udgive her af Byen, hvilken Skrivelse hidkom samme Dag.

Den 15de Oktober kom vi til Ribe, der maatte vi »Honorere« (o: honorere) Løjtnant Canulohr, som af de brandenborgske blev borttagen den 13de. Givet Ritmester Volleben 53 Rdlr. De 50 Rdlr. laante vi af Laust Friis, hvorpaa vi gav ham vort Brev at betale inden 8 Dage. De 3 Rdlr. udlagde jeg.

Laa i Møgeltønder til Torsdag, eftersom vi »haffde tidinger, dj Brandenburgsche Var fra Husum opbrechet, Och der foruentet Vij dij Rijber.«

»Dijd Kom dij Rijber Samme Aften, Rejste om Morgenen met uori salvaguarder och Captein Hamelthon, Som fra Husum Var schicket til Rijbe att opbere schatten.«

Den 22de December fik Rasmus Rasmussen, Tasbiersz Hofmester, som med 5 Ryttere »uar hijdskichet att Exequere for Peng och Proviand, Att schulde Vdgiffues deszmedler Borgmester uar i Rijbe Anlangende Same magasijn, gaff sine Medhavende Ryter huer 1 Rdlr. och hannem Sielff 4 Rdlr.«

1659.

Den 13de Januar betalte Regnskabsføreren til »Lytenant Hocfalch« og Hans Jensen Korporal deres »saluaguardi Peng« fra den 30te December til den 13de Januar, regnet til 14 Dage. Løjtnanten fik 7 Rdlr. om Ugen og Korporalen 4, altsaa i alt 22 Rdlr.

Den 14de Januar betalte han dem »saluaguardi Peng« til 30 Ryttere for de samme 14 Dage, 20 Rdlr. om Ugen, i alt 40 Rdlr.

Derefter fik hver Rytter og Dragon sin Seddel »diszligest Lytenanten och Korporalen«, saa de selv kunde indfordre deres »saluaquardi Peng«, saa længe de bleve liggende her.

Søndagen den 16de Januar udlagde han til 30 »Ordinantz Ryter, Keiserlige« til Øl og Brød, som egentlig Maren Jens Nielsens tilkom at betale, men hun vilde ikke, da hun havde »Generallquast« i Huset, hvorfor han betalte hendes Anpart med 1 Rdlr. 2 &.

Den 24de Januar om Natten fik General Quast med sig paa Rejsen til Viborg af Regnskabsførerens Datter Anna 24 Kd Vin, som Borgmester Steffen Nielsen lod skikke Bud efter. Pengene derfor bleve lovede straks, men de bleve borte. Det kostede 1 Rdlr. 2 g .

Den 4de April betalte Regnskabsføreren Hans Jensen Postbud, fordi han rejste til Ribe med en Skrivelse til Claus Glyssing angaaende »det Rinsk Vijn, Som skulle uehre Vdlosuet. Om det der Kunde bekommisz eftersom her loe hos mig en Corporal Louert och 6 Ryter i Byen, Som det affordrede«, det var 1 Rdlr.

Samtidig fik Korporal Louert og hans Medhavende for deres Umage en Foræring paa 4 Rdlr.

Den 10de Maj kom nogle Officerer med 30 Ryttere hid til Byen og vilde saa »Sønder paa«. Officererne fik Øl og Mad hos Terkel Turesen. Rytterne maatte ligge ude paa Engen i »L. Suijnmae«, og der blev skikket Øl og Mad ud til dem samt Smør, Ost, Tobak og Piber, og det blev 3 Rdlr. 3 g .

Den 11te Maj fik atter Terkel Turesen Bud fra Borgmesteren, om han kunde skaffe 6 Ryttere et Maaltid Mad, hvad han ogsaa gjorde for 3 g .

Og saa fik de 10 Kdr. Øl og $\frac{1}{2}$ Kd. Brændevin, der beløb sig til 2 g 14 β , samt Tobak og Piber til 8 β .

Samtidig betalte Regnskabsføreren de »4 Post Ryttere« for $2\frac{1}{2}$ Td. Korn, »dennem Røstet« efter deres Ordre, men som de »iche haffde bekommet«. De fik hver $1\frac{1}{2}$ Rdlr., altsaa tilsammen 6 Rdlr.

Den 12te Maj gav Terkel en Løjtnant, som affordrede ham Penge, i »Chresten Tarpisz Husz« til Foræring 4 Rdlr.

Den 21de Maj kom af »Oberstl. Galsesz (Gallas?) Regiment« hid til Byen en Regiments-Kvartermester med 8 Kvartermestre og 21 Ryttere fra Norden. Officererne fik alle Øl og Mad efter Borgmesterens Befaling, og Borgmesteren lovede straks efter at skikke ham Betaling. De bleve siddende den ganske Dag og Natten med og drak Brændevin og Øl om Aftenen igen, og Mad fik de ogsaa, og saa tog de med sig 6 store Brød, Flæsk og Kød og en stor »Trind« Ost. Den Bekostning gjorde jeg ikke med 4 Rdlr., skriver Terkel. Der gik vel det dobbelte, føjer han til, for Rytterne løb »en Effter Anden Jnd i Huset Oed och drach.«

Oberst »lafirne« fik med sig fra Terkel 2 store nye Pudevaar med »Vohr och Knipling«, og det var efter hans Mening mere end 4 Rdlr. værd. Og af Terkels Datter Anna havde han faaet 5 Kdr. Vin og 10 Kdr. Eddike.

Den 8de Juni »Bleff henschicket til Medelfahr Sund efterfølgende Victualier, Som Generall quast finge: Først for 2 Tdr. Øll giffuen 6 Rdlr. 5 g , 2 Fiaring Hollandsche Coringer 3 Rdlr., 2 Hollandscke Oste 1 Rdlr. 3 g , 1 stor Spege Lax 1 Rdlr. 3 g , 4 Bøster Flesk 2 Rdlr. 4 g , 2de Nødtunger 1 g 8 β , 1 Gaas 3 g 8 β , 2 store Foer pølses 1 g , 13 $\frac{1}{2}$ g Røget nød Kiød 2 g 8 β , 6 Snesz Saltet Hugen skulder (Skuller fra Fiskerlejet Huga) 1 Rdlr. 3 g , 1 Snes store Detto 3 g , 1 Skip Sichtet meel, Baget i brød, 2 g , $\frac{1}{2}$ Ahm Vin 10 Rdlr., 2 toper Sucher, Veget 6 $\frac{1}{2}$ g , 2 Rdlr. 1 g , 1 Fiaring Smør 5 Rdlr., Til quastisz Secretar Hilebott henskicket 3 Rosenobler hannem til foræring 12 Rdlr., Korporalen, som blev medskicket »att confoire« Vognen tilbage igen, betalte Regnskabsføreren 4 Rdlr., Og saa fik Claus Jacobsen af tvende Vogne til Sundet med fornævnte Varer 8 Rdlr. Denne Udskrivning beløb sig i alt til 61 Rdlr.

Den 8de Juli hidkom til Varde en Ritmester, en Løjtnant og 50 Ryttere at ligge paa Nørholm »Herrederne« samt Byen til »Salua«. Til dem blev der samme Dag købt og henskicket 1 Td. Øl: 4 $\frac{1}{2}$ Sldr. og Brød: 2 Rdlr., i alt for 4 Rdlr. 2 g .

Samme Aften blev skicket til Nørholm 2 Tdr. Øl, der kostede 8 Dlr., Brød 3 Dlr.: 7 Rdlr. 2 g , 4 Kdr. Brændevin 1 Rdlr. 4 g , $\frac{1}{2}$ g Faareost 3 g , Lys for 2 g 8 β , 1 skep Salt 2 g 8 β , »Bom Olien met Flasken« 1 g 8 β , 4 Skpr. Rug til Hestene, hvorfor Claus Glyssing fik 1 Rdlr. 4 g .

Saa fik »Eneuold Jensen« i Steffen Nielsens Hus til 2 Skpr. til tvende Rytteres Heste, som bleve henskikkede til Lejren, 5 g .

Den 9de Juli fik Eneuold Jensen til 4 fangne Rytteres Fortæring, som blev henskicket til Lejren, 2 g .

Den 10de Juli kom til Nørholm: 2 Tdr. Øl, Brød for 3 slet D., 1 Skp. Salt 2 g 8 β , 1 $\frac{1}{2}$ Kd. Vin 3 g 4 β , 1 g Krudt 2 g 8 β , i alt 4 Rdlr. 4 g .

Den 12te Juli opgjordes saa Regnskab med de 4 »salua-guarder aff quastjz«, som hidkom den 10de Maj, er 9 Uger til 12te Juli.

Korporal Hans Højmer fik først 9 Rdlr., »sin Recompentz

Vberegnet«. Han havde alt faaet 4 Rdlr., saa nu blev det Clausz Simonsz fra 10de Maj til 12te Juli, 9 Uger à 1 Rdlr. om Ugen, men af Anders Skomager havde han faaet et Par Støvler til 4 Sldr. eller 2 Rdlr. 4 g , saa der blev tilbage 6 Rdlr. 2 g . Jacob Hoffue 4 Uger, Henrich Morij 5 Uger, tilsammen 9 Uger. Jacob Hoffue havde ogsaa faaet et Par Støvler af Anders Skomager à 4 Sldr., og saa havde han kun til gode 1 Rdlr. 2 g . Jacob Schult, »quastisz Tjener«, fik for 9 Uger 9 Rdlr.

Den 18de Juli betalte Regnskabsføreren »Secretarien« for Juni Maanedes Kontribution »och en Oxhoffuet Vijn« 220 Rdlr.

Den 19de Juli fik en Rytter Hans Kars, som havde ligget her paa »quardi« i 14 Dage, 2 Rdlr.

Den 26de Juli hidkom Leuert Korporal med 8 Ryttere for at ligge paa salua guardi. Terkel tog ham med 2 Heste og holdt ham til den 24de August med Øl og Mad, Korn og Hø samt Strøelse til Hestene, daglig 4 g , er 20 Rdlr.

Korporalen fik 12 Rdlr., hvoraf de 6 bleve betalte af en anden Regnskabsfører; Terkel udlagde kun 6 Rdlr.

Samme Dag sendtes der Ritmesteren, som laa paa Nørholm, 20 Rdlr.

Samme Dag betalte Terkel til »Secretarien« for Juli Maanedes Kontribution og et Oxehoved Vin 220 Rdlr.

Sekretæren fik i »quardi« Penge 48 Rdlr. for Juni og Juli, deraf udbetaltes ham 33 Rdlr.

Den 28de Juli, skriver Terkel, »gaff ieg Corporrall Hansz Højmehr til en Decretion 4 Rdlr. offuer sin quarde Peng, efftersom han icke haffde bekommet Om Vgen mehre end dj Andre.«

Den 14de Oktober tilskikkede Terkel Steffen Nielsen efter hans Begæring af de annammede Penge samme Maanedes Kontribution. Nicolai Nissen skulde have dem. Han maatte i Hast levere, hvad han havde, og fik ingen Kvittering. Hvad han havde, var 40 Rdlr.

Den 16de Oktober gav han en Rytter, som havde »confoyret« Niels Jensen hid fra Hr. Quast, 2 Rdlr.

Samme Dag leverede han Jens Rask med sig til Ribe »aff Prouiant Sedlersz Annammelse til K. M. folch, Som om Penge Var Contraherit«, 104 Rdlr. 3 g 14 b .

Den 19de Oktober betalte han til »Corporral Jacob Budde« for Oktober Maanedes Kontribution til Quast 100 Rdlr.

Samme Dag udgav han til Reinert Hermand, som havde ligget i Varde i Salua guardi, Hjælp til »Badtsckerløn och Schade, Som dj Veimarsche gjorde hannem ved Bommen, 2 Rdlr.

Den 31te Oktober kom der til Terkel 3 af Ritmester Cropsenstens Heste, hvilke Heste han skulde holde med Korn og Hø i 5 Dage til 5te November. Noget af Kornet fik han af andre, Resten maatte han selv levere med Hø og Strøelse: 3 Rdlr.

Den 14de Decemder leverede han Claus Glyssing at til-tælle Ritmester Cropsensten for Novbr. Maanedes Kontribution 150 Rdlr.

Og Terkel føjer til »noch Leueret ieg hannem til Rit-mestersz egen Proportioners 30 Rdlr.«

1660.

Den 27de April udlagde han til »dj Suenske Fanger 26.—27.—28. Aprilis daglig 7 K 2 β «: 3 Rdlr. 3 K 6 β .

Saa betalte han Maren Jens Niels for en Tønde Øl til Ritmester Cropsensteen 2 Rdlr. 2 K .

For nok en Tønde Øl til »K. M. folch efter Steffen Nielsens Seddel« 2 Rdlr.

Den 29de og 30te April samt 1ste og 2den Maj leverede han Fangerne 7 K 2 β om Dagen, i alt 4 Rdlr. 4 K 8 β .

Den 4de Juli blev hentet 3 Kdr. fransk Brændevin, som blev drukken i Regnskabsførerens Hus »aff Ritmester Cropsensteen och quastisz Hoffmester met Derisz Selskab, Som Vilde til Tønder«: 1 Rdlr. 3 K .

Terkel bemærker, at han har holdt Ritmesters Tjener Hans Lauersen fra den 31te Oktober 1659 til den 30te Juni 1660 med Mad og Øl, Seng, Ild og Lys, daglig 3 Maaltider Mad »met Anden stor besuering och Vdstod Nat och Dag aff Vforskamede Compen Vdj 244 Dage, huorfor mig er Loffuet Betaling daglig 1½ K , er 61 Rdlr.

1661.

Den 22de Marts hidkom til Byen en »Genuer fra Kjø-bingffn ued Naffn Gotthard och sin Broder met Kongl. befaling

her att Moele och aff Ritze Byen.« Terkel holdt dem i 3 Dage, og derfor skrev han sin Udgift 3 Rdlr.

Den 16de Oktober »Blev Obersten Velb. Laust Povisch« indlagt hos Terkel med sin Dreng, Kusken og 4 Heste, eftersom han hidkom efter K. M. Ordre at »Taxere Husz och Bygninger her i Byen. Var her til den 23de Oktobris«, altsaa i 7 Dage 3 Personer bliver til $1\frac{1}{2}$ & hver om Dagen 5 Rdlr. 1 & 8 β.

For sin egen Kost i 7 Dage 2 Rdlr. 2 &.

Saa blev der drukken i Brændevin 6 Kander: 3 Rdlr. Saa 4 Kander Vin: 1 Rdlr. 16 Kander Øl: 4 &. Fik til deres Heste 28 Skpr. Havre: 4 Rdlr. 4 &. Hø og Strøelse: 4 &.

Den 28de November kom han atter igen med 3 Karle og 4 Heste og var her til 2den December i 4 Dage. For de 3 til Fortæring til Mad og Øl daglig $\frac{1}{2}$ &: 3 Rdlr. For Oberstens egen Kost i 4 Dage: 1 Rdlr. 2 &. Saa drak han Brændevin med sine Gæster for 2 Rdlr. 4 &, og 16 Kander Øl: 4 &. Til sine Heste 16 Skpr. Havre: 2 Rdlr. 4 &.

Tredje Gang kom han igen med 3 Karle og 4 Heste den 13de Januar, »desforuden sin Søn Var Da met« i 4 Dage: 10 Rdlr. 5 &.

1662.

Den 10de December hidskikkedes en »Cornet Viereggen«, en Korporal og 8 Ryttere »att Exequere for Resterende Schatt« af den anden Kvartal, eftersom heraf var betalt 180 Rdlr. Saa er der den 11te December betalt Kornetten 80 Rdlr., dermed lod han Korporalen rejse bort igen med 8 Ryttere. De fik saa 3 Rdlr. i Drikkepenge. Kornetten blev liggende hos Borgmesteren.

Tirsdag Morgen blev der hos Terkel indlagt en Korporal og 4 Ryttere »att Exequere mig for Restantzen aff anden quartall Vanset ieg inttet met min Anpart Resteret ey heller Jndtægt eller Vdgift paa Byensz Vegne, Slijgt Vhørlig eller Vtilbørlig er Aldrig hørt eller giort, Gud sig deroffr Forbarme huorledisz der bleff Dominerit i min Husz met Suppen och Fratzen Huyen, skreyen, och Dantzen iche dem alene, Men Alle Som laa i Byen Søgte til giestebudet Vdj 4 Dage och Nætter, stetze Contionerede Slijg bekostning, Maa mine Herrer Medbrødre och Borgersker Sjelf Estimere, hujsz och Ret ehr

icke til mig Fattige Mandſz Schade och Forderff Allene, ieg Lijde Schade offr Hundrede Rdlr.€, skriver Terkel Turesen.

Jeg ſkal her gengive de vigtigſte Poſter i »Terchell Thuressens Regnskab udj Suenschens tid«, hvoraf den første Del deſværre tildels er ødelagt, ſaa jeg kun hiſt og her kan finde en ſikker Datum.

1658.

Det første Skattepaalæg, ſom nævnes, indkrævedes med 2 Rdlr. for hver \mathcal{L} Skat og beløb ſig i alt til 287 Rdlr. 1 \mathcal{L} 94 β . Diſſe Penge ſkulde for største Delen benyttes til »salua guardi peng«, hvorefter Terkel bemærker: Efterdi vor fattige By er affordret en ſtor Sum i rede Penge: 300 Rdlr. foruden Efterſkrivning efter Anfordrings Bemelding, hvortil er paabuden, medens efterdi den Sum haſtigen for det fattige Borgerskab ikke kan bekommes, og den dog i II og Haſt ſkal erlægges ſtraks, med mindre ſtor Indkvartering af Rytteri »och deſz medfølge Enhuer till Fordærffuelse Vil paahenge« ſligt at forekomme er tjenlig agtet nogle Godtfolk om Forſtrækning at anmode med venlig Begæring de dem dertil vil lade bekvemme, hvorimod de paa Byens Vegne af Borgmeſter og Raad ſkal vorde forſikret ved Breve og deres Betaling af Byens Engpenge nærværende Aar, ſaa ſnart Gud giver os Fred og Rolighed.

Under 16de Maj 1658 nævnes ſaa de Mænd, 18 i Tallet, der have forſtrakt Byen med de 300 Rdlr.

I Juni Maaned opkræves atter 1088 Rdlr. 2 \mathcal{L} 9 β .

Til at bestride Udgiften i første Halvdel af Juli opkrævedes 195 Rdlr. 4 \mathcal{L} 8 β og for ſidſte Halvdel 224 Rdlr. 3 \mathcal{L} . Til den første opkrævedes $2\frac{1}{2}$ Rdlr. af hver \mathcal{L} Skat og til den ſidſte 3 Rdlr. for hver \mathcal{L} .

For at kunne bestride August Maanedſ Udgift opkrævedes 5 Rdlr. af hver \mathcal{L} Skat; men kun de to Skattekræveres Beløb er indført med en Sum af 199 Rdlr. 2 \mathcal{L} 4 β .

Derefter skriver Terkel, at Borgmeſter Steffen Nielsen kvitterede udi ſin Skat, ſom han udlagde den 20de August til de 6 Ryttere, ſom kom hid til Byen med Løjtnant Canulohr at ſalvere Byen for de tre Regimenter, ſom her igennem »Maserit«, nemlig Oberſt Heydersz, Oberſt Puttkammers og det Vejmarſke: 6 Rdlr.

Herefter har en Skatteopkræver indbetalt 82 Rdlr. 3 \mathcal{K} , saa er der endda et Par Indbetalinger, som ere ulæselige, og en Plovskat, der nok beløber sig til 92 Rdlr. 1 \mathcal{K} 8 β .

Foruden Kontribution har man til Fredriksodde sendt $\frac{1}{2}$ Ahm Vin, som blev tagen hos Christen Tarp, og 1 Tønde Mjød.

Dernæst kom atter en pludselig Udskrivning, for største Delen ulæselig; den tilfredsstilledes ved Erlæggelsen af forskellige Genstande af Sølv i alt til en Værdi af 70 Rdlr., hvortil yderligere kom en Plovskat paa 18 Rdlr.

Den 30te September om Morgenen kom Løjtnant »Bertell met en Partij Ryter att afbrænde Broen efter sin Ordre«. Til ham blev udlagt af Jacob Bjørnsøn 78 Rdlr. og som Laan af Løjtnant Canulohr 32 Rdlr.

Saa blev der udgivet til Captain Radichen 80 Rdlr. og som Foræring 5 Rdlr. 2 \mathcal{K} 8 β .

Den 18de September ere Radichen og Canulohr hidskikkede efter Penge og Proviant fra Fredriksodde; man betalte med Sølv og Penge, men kom en hel Del »til Cort« med Vægten: 70 Rdlr.

Kaptajn Radichen blev givet i Foræring for at Borger-skabet ikke skulde udplyndres af hans medhavende Ryttere, »som de Anfanget«, 12 Rdlr.

Løjtnant Canulohr blev foræret samme Nat, at han i de Maader skulde være behjælpelig, og for den Umage, han var hidskikket at salvere Byen mod de 4 Regimenter, her igennem »Maserit ad Norden til«, 12 Rdlr.

Løjtnant Bertell blev leveret paa Obl. Lybeckers Vegne den 30te September 100 Rdlr.

Der blev samtidig foræret ham for at Broen ikke skulde vorde afbrændt: 10 Rdlr.

Den næste Opkrævning var paa $2\frac{1}{2}$ Rdlr. for hver \mathcal{K} Skat og gav 138 Rdlr. En Del af denne Skat anvendtes fornemlig til at salvere Byen imod gennemdragende Krigsfolk saaledes som før beskrevet, at Løjtnant Canulohr laa her for at skærme Byen mod de mod Nord dragende Regimenter, hvoraf 4 paa én Gang. At han skulde kunne salvere Byen mod saa mange, kunde man jo ikke forlange; man ser derfor ogsaa, at i saadanne Tilfælde maatte man gøre ekstraordinære Anstrængelser med Foræring o. l.

I November nævnes en ny Skat, som blev udskreven til

Brandenburgerne. Der blev paalignet 5 slette Dalere for hver R Skat, altsammen efter »Accordering, Som bleff giort i Ribe«. Skatten beløb sig til 248 Rdlr. 4 R 8 β . En Del blev vel betalt efter Skattesedlen, men en Del maatte ogsaa tilvejebringes gennem Forstrækning af forskellige. Pengene bleve delvis betalte til Kvartermester Julius Schäffer i Ribe.

Den 14de December blev atter af 4 Skatmestre opkrævet en ny Skat af 2 Sletdalere for hver R foruden noget til Øl, Salt, Rug, Malt, Flæsk og Brød. Der blev i alt opkrævet 148 Rdlr. 1 R 9 β .

1659.

Den 8de Januar indkrævedes 1 Rdlr. af hver R til Løjtnant Korfeldt og Hans Jensen Korporal med 30 Ryttere som »salua guardis Peng«: 81 Rdlr. 12 β .

Den 1ste Februar opkrævede to Skatmestre 2 slette Dalere for hver R Skat. Disse Penge skulde Steffen Nielsen betale til Maren Jens Niels »Efter Accordering for General quast sin Tractement«.

Derefter nævnes forskellige Udgifter til de 30 Ryttere, til Postløjtnanten for Rytteres Underholdning, for Benaadningsbrevet fra Kurfyrsten, Skrivepenge medregnet, i alt 32 Rdlr.

Den 1ste Februar kom »General Sparch hansz gemal hijd till Byen, bleff her om Natten, Vilde bleffuet offuer neste Dag efter, bleff forhindritt ued hindisz Lytenant, att det icke schede, finge 9 Hester met til Forspand, Som han Vschad Flyede tilbage. Han fik i Foræring 6 Rdlr.

Derefter er der en Del Udgifter til Postløjtnanten og en Ritmester Valentin til Hestesko, Søm, Mad, Øl o. s. v.: 12 Rdlr. 3 R 8 β , og endelig fik Jep Gundesen for at vise Postløjtnanten Vej til »Julingsholm« 3 R .

Til General Quasts Sekretær en Foræring paa 18 Rdlr. og til Kokken 1 Rdlr., i alt 19 Rdlr.

Til 2 Sekretærer fra General Goltz 1 R 8 β .

Den 6te Februar kom Oberst Lafirne, og ham holdt Steffen Nielsen til den 11te; han laa i Søren Pedersens Hus, og det kostede 47 Rdlr. 10 β .

Der er saa opkrævet i Skat 285 Rdlr. 4 R 8 β , hvoraf Lafirne yderligere fik 36 Rdlr. til sin Person.

Den 10de Maj kom der Bud efter de 4 Postryttere ved en Løjtnant med Canulohrs Ordre, at Byen skulde skaffe dem

Mad og Øl, Korn og Hø, hvorfor der blev akkorderet med dem om 2 Rdlr. pr. Dag, altsaa i alt 28 Rdlr.

Den 10de Maj hidkom til Byen 30 Ryttere »fra Norden« med deres Officerer. De fik Mad hos Terkel Turesen og laa »offuer Broen i lille Suin Mae« (et Stykke Eng). De fik Øl, Mad, Tobak og Piber.

Juni Maaned's Opkrævning 1 Rdlr. af hver § , i alt 75 Rdlr.

Den 20de Juni sendtes for 43 Rdlr. 4 § Vin, Øl og Fødevarer til General-Kvartermesteren for »dj Keisersche til Leiren«.

Atter opkrævedes i Juni Maaned ca. 80 Rdlr. eller $1\frac{1}{2}$ Rdlr. af hver § Skat, hvorfor der indkøbtes Øl, Vin og Fødevarer til Lejren, samt daglig 1 § af hver Skat til Øl, Brød og andet, der gik til Ritmesteren og Løjtnanten, der laa med 50 Ryttere paa Nørholm.

Den 30te Juni maatte atter Engene holde for til dem, der havde forstrakt Byen med Penge, Sølv o. l., ogsaa Kæmneren fik Løn paa denne Maade. To Enge bleve udlagte til Rytterhestene.

Til Juli Maaned's Kontribution opkrævede 4 Skattekrævere 4 Rdlr. for hver § Skat, i alt 297 Rdlr. 3 § . Af disse fik ogsaa General »Geualdiger« en Foræring.

I August Maaned opkrævedes 6 Rdlr. af hver § Skat. Heraf har General Ahlefelt faaet en Fjerding Smør samt en Foræring paa 10 Rdlr. og 2 Tønder Øl.

I denne Maaned laa her i Varde, bemærker Terkel, »en General Geualdiger med 24 Ryter«. Ham blev givet 8 Rdlr. i Foræring.

Til September opkrævedes 4 og for Oktober 3 Rdlr. af hver § Skat samt en ekstra Opkrævning den 18de Oktober paa $2\frac{1}{2}$ Rdlr. af hver § Skat til Proviant, som sendtes til Kolding til Kgl. Majest. Folk.

Den 9de November indkrævedes atter til Øl, Vin og Fødevarer, Mel, Havre o. s. v., som gik til Kolding efter Kommissarien Otto Povisch's Skrivelse. En Del kom imidlertid ikke til Kolding; thi næsten hver Skatteyder bemærker, at en Del er »ytt« til en eller anden i Varde-Eggen. Den ene af Opkræverne beholder selv 1 Rdlr., fordi han var med Ritmester Georgi hos Polakkerne.

Jørgen Skels Dagbøger for 1615 og 1627.

Ved cand. mag. Gustav Bang.

Nedenstaaende Optegnelser ere skrevne i to med hvide Blade gennemtrukne Aargange af Helvaderus's Almanakker henholdsvis for Aarene 1615 og 1627. Optegneren er den bekendte Rigsraad og Rigsmarsk (siden 1627) Jørgen Kristensen Skel til Hegnet, Ulstrup, Sostrup, Skærvad, Ørbækgaard, Gammel Estrup og Hvidkilde, født 1578 ^{13/5}, død 1631 ^{19/7}, en af de største jyske Godsejere i det 17. Aarhundrede¹⁾. Den første af Dagbøgerne opbevares i det store kongelige Bibliothek, Ny kgl. Saml. 8. 396 fs.; den blev i Midten af dette Aarhundrede funden ved et rent Tilfælde²⁾; den anden gemmes i Rigsarkivet, Personalhist. Saml., Skel Nr. 3.

Uagtet disse Optegnelser ikke frembyde noget synderligt, fortjene de dog nok at fremdrages: dels indeholde de flere nye personalhistoriske Data, dels give de et ganske godt Indblik i, hvad der optog og sysselsatte en af Tidens mest fremragende Mænd, hans Gaardes Drift, Folkeløn, Øksneopdrætning og Øksnehandel, de Pengetransaktioner, der stadig maatte afgøres, og endelig, efter at han som Rigsmarsk var traadt ind i Statens Tjeneste, hans Forretninger i Rigets Ærende.

¹⁾ Hans Liv: V. S. Skeel: Optegnelser om Familien Skeel (Trykt som Manuskript) S. 170—85; Tillæg til samme Skrift S. 50—52.

²⁾ Danske Saml. 2. R. II S. 256.

1615.

Januar 19. Levert ieg Fredrich til Per Ibsen 25 rosenobler och 50 slette daler.

24. Blef min søn Christen fød ved 8 slet formiddag¹⁾.

Februar 7. Annamit self af Marthen 50 rixdaler paa Sostrup²⁾.

17. Kom den tyek vogendreng til mig.

18. Min morbroder Knuds³⁾ begravelse i Veil.

Marts u. D. NB. at skrifvern mig igen lefver de penge, ieg hafver udlagt for savdele⁴⁾ til Anhalt ligthe.

4. (el. 5.) Sende ieg Holger 8 daler til urthefrø och bekom iche udden frøe for 3¹/₂.⁵⁾

8. Dref mine kiøbmænd af med oxenne.

13. Herredage i Kiøbinghafn.

April 9. Kom den staldreng med den røde her och tilforne var hos mig⁶⁾ item den fra Gudde Gall.⁷⁾

16. Kom den urthegardsmand fra Falck Giø til mig, skal hafve 12 daler aarlig, 1 fos h.

30. Kom miniegerdreng til mig.

Maj 6. Annamit min broder Otto tvende brevve til sig af Hans Ribe och Simen Titteke paa korn, som hand paa Tagis och allis voris vegne skal indkrefve.

13. Er min broder Otto mig 51 daler skyllig, och hannem er afbethalt 20 d. for stenkit, 8 d. for Tage T. sin anpart i fleskit, noch 5 d., och skal hand erlegge mig for^{ne} 51 daler til Mauriti⁸⁾, och det for Staffens brev i Horsens.⁹⁾

19. Lefvert ieg Fredrich 60 rixd. at anvorde Niels paa Ulstrup¹⁰⁾ til embisfolchit.¹¹⁾

Lefvert Fredrich 60 d. at kiøbe fisk for i Aalborre.

¹⁾ Jens Gødesøns Tvende Ligprædikener over Kristian og Kirstine Skel. Kbh. 1617. har d. 24. Februar, rimeligvis en Fejlskrift.

²⁾ Det nuværende Benzons, Gjerrild S., Nørre H., Randers Amt.

³⁾ Knud Ottesøn Brahe, død 1615 ³/₂.

⁴⁾ Savdele d. v. s. Tømmer.

⁵⁾ Denne Notits er overstreget.

⁶⁾ Aaben Plads.

⁷⁾ Gude Galde til Thom og Ryumbaard, død 1626.

⁸⁾ Mauriti Dag er den 22. Septbr.

⁹⁾ Denne Notits er overstreget.

¹⁰⁾ Jørgen Skels Gaard, Vinge S., Middelsom H., Viborg Amt.

¹¹⁾ Embedsfolket d. v. s. Haandværkerne.

Juni 11. Key Rantzous broloppe.¹⁾

14. Christen Krabbis begrafvelse i Grendoe.²⁾

18. Annamit Fredrich 481½ rd. ring. 6 sk. af Villom Vorm paa min vegne, som hand var skyldig blefven paa Ulstrop korn; noch anamit hand af hanem 500 rd. same dag paa det oxenbref.

24. Annamit Fredrich af Jahan Vorm 350 rd.

Juli [8.—10.]. Kallit vor herre s. Margrette Brah i Kallingborre.³⁾

23. Lefvert H. R.krantz 3½ d.

August 23. Kom der 1 amme vin fra Villom Vorm af det, som hand er mig skyldig.

25. Annamit Fredrich paa mine vegne 117 rd. af Jorgen Lunghe for den gard i Kiøbinghafn.

27. J. Brahis brøloppe i Aars.⁴⁾

30. (el. 31.). Lanth ieg Sophy Brahe 6 rosenobel. Enu send hinder med hendis voedreng 5 rosenobel.⁵⁾

September 22. Annamit Fredrich 500 d. af min broder Otte paa mine vegne.

29. Item 5 slet daler af Lytich Andersen.

Oktober u. D. Lefvert ieg Fredrich self 330 r. daler at erlegge Holger Rosenkrantz.

18. Skal vy vere den granskning oververindis paa Enslof eng.

23. Skal ieg erlegge her i Randers til Niels Jacobsøns 2920 rix. med et aars renthe deraf den 3die iuledag, nar mand skriffer 1616 och det for de 3 garde i Enslof, och haffer ieg ingen bref udgiffen paa pengene.⁶⁾

November 16. Lefvert ieg self skrifver 8040 r. d. af det, ieg blef skyldig paa regenskab.

1) Kai Breidesøn Ranzau til Ranzausholm, gift med Anne Henriksdatter Lykke.

2) Kristian Krabbe til Bjørnholm (nuv. Høgholm), Tistrup S., Sønder H., Randers Amt.

3) Rimeligvis en Datter af Lensmanden paa Kalundborg Sten Brahe til Knudstrup, men nævnes ikke i Stamtavlen over Familien Brahe i Danmarks Adels Aarbog V.

4) Jørgen Stensøn Brahe til Engelsholm og Bratskov, gift med Anne Prebensdatter Gyldenstjerne.

5) Denne Notits er overstreget.

6) Denne Notits er overstreget.

December 13. Poul Nielsøn.

I Slutningen af Bogen:

Chresten Chrestenson i Lille Fos, foget i Sønderuige.

1627.

Januar 5. S. Karen Lungis begravels i Aalborg.¹⁾
(8.—10.) Anammit Rasmus 82 slet dlr. $\frac{1}{2}$ mr. af Niels
Boldeuin paa mine vegne.

15. Tønne Frisis konis begravels.²⁾

u. D. Lefvert Rasmus M. Hans sneker 32 slet dlr.

u. D. Noch lefvert hand Claus stenhuger 10 slet dlr.
paa det epitaphioms arbeide.

u. D. Lefvert Peder Niels Fris 2 enkinde dlr., resten
for Alburg (?) ieg self.

u. D. Bethalt ieg self lens Iespersøn sin aars løn och
derudi kvitet 13 refve en sort ganger.

29. Adellen at møde i Oense.

u. D. Annamit Frandts Lychis dreng 30 spc. dlr. igen,
som Iesper hafd tilofvers af renthen, vi skal erligge til stat-
holleren och kommer os alle til.

Marts 20. Øxen fra stalle.

21. At møde i Aars.

24. Anamit 20 slet dlr. af Peder til de fattig.

April 16. Annamit L. Peder 100 dlr. paa mine vegne
af Iahan Brochenhus for en hest, dlren beregnet til 6 mk.,
deriblant 30 spc. dlr.

18. Den 18. April droge mit folch ud til kongen.

22. Den 22. April Malte Sesteds brølop i Olbor.³⁾

23. Tench paa dine stod.

26. Lefvert ieg L. Peder 4 slet dlr. paa Estrup til den
penge, som hand sende Ifver Munrad til Randers.

¹⁾ Jørgen Skels Svigerinde Karen Ovesdatter Lunge, Enke efter Holger Ulfstand til Vosborg; hun var død 1626 $\frac{21}{12}$.

²⁾ Anne Klavsdatter Podebusk, T. F. til Hesselagers første Hustru, død 1626 $\frac{31}{11}$.

³⁾ Malte Sehested til Ryhave blev gift med Sofie Brahe, Enke efter Peder Munk.

Maj 3. S. Karen Skiels begravels i Ribe.¹⁾

u. D. Lefvert ieg self L. Peder 50 spec. dlr. til den penge, som kongen skulle erliggiss af mit gods i Ribe.

u. D. Lefvert ieg Tygge Brahe Ifver Giøs bref, som ieg hafde indløst fra Sophie Rostrop paa 300 spec. dlr., hovtstollen och 120 dlr. renthe i 4 aar, icke var bethald.

Juni 13. Sendt ieg Tygge Brahe 300 slet dlr. ved hans dreng Iorgen.

22. Den 22. Iunii Ifver Iuls²⁾ befalinge at foretagis i Viborg.

Juli 2. Den 2. Iulii drog ieg paa veien fra Kalloe til Segeberg.

9. Soer ieg min ed for rigens marsch paa Segeberg slot.

15. Iomfru Margrette Ulstands bruloppe i Kolling.

22. Lavers Ebbesøns bröllop i Aars.

29. Kom den frantzöske trommetter til mig fra kongen, skal hafve aarligen 60 spec. dlr. och holle hannom en hest til.

August u. D. Annamit Peder af Frandts Løchy paa mine vegne 5 s. dlr. 3½ mr. 1 sk., hver dlr. beregnet til, deriblant . . enkindi dlr. for min anpart af nogen penge, handt hafde opborit af voris fuldmechtige i Kiøbenhavn (?).³⁾

5. Den 5. Augusti bekom ieg k. mayts. skrifvelse at sende ufortofvit 600 heste ud til Lant Holsten.

11.⁴⁾ Beret Lungis brølope i Olbore med Henrich Ramel.

20. Knud Gyllenstern i Kolling.⁵⁾

21. Heydenstrop och Iorgen Grubbe i Kolling.

September 6. Iens Sesteds begravelse i Viborg.⁶⁾

9. Kongens barns begravels i Oens.⁷⁾

Oktober 25. Annamit Peder 150 spec. dlr. af Berthel Ratteln paa mine vegne, som ieg self strax igen anamit.

¹⁾ Karen Albertsdatter Skel, død 18/4; Faderen var Lensmand i Ribe.

²⁾ Iver Jul til Villestrup, Rigsraad.

³⁾ Denne Notits er overstreget og som Følge deraf meget utydelig.

⁴⁾ Utvivlsomt urigtigt for 12. August (Søndag); saaledes opgives ogsaa Birte Jørgensdatter Lunges og Henrik Ramel til Bekkeskovs Bryllupsdag andensteds.

⁵⁾ I Kolding afholdtes der Rigsraadsmede i August.

⁶⁾ Jens Sehested var død d. 12. Juli; Vedel-Simonsen: Jørgen Brahe S. 52.

⁷⁾ Frederik Kristian, Søen af Kristian IV og Kirstine Munk, død d. 17. Juli i en Alder af 2 Aar.

u. D. Bethalt Knud Gyllenstern 400 sp. dlr., hor til ieg
annamit af Peder 140 dlr.

November 5. Lefvert self trometeren 10 slet dlr. paa sin
løn, vider end 15 enkind, hand af eds lydelse opborit hafde.

u. D. Lanthe ieg Tygge Brahe 1 spc. dlr. til vertinden (?)
i Slagels.

Meddelelser
om
**Administrationen af de kgl. Skove i Sønder- og Mols
Herreder (Bjørnskjær Skove) fra 1670—1680.**

Ved Th. Sægaard.

Under Christian den Femte ejede Kronen betydelige Skovstrækninger i Kalø Amt, der navnlig koncentrerede sig om de kgl. Skove ved Bjørnskjær i Sønder- og Mols Herreder, hvis Hartkorn angives til 120 Tdr. 6 Skp. 2 Fj. 2 Alb., medens det tilhørende Bøndergods i Mols Herred alene angives til 130 Tdr. 4 Skp. 1 Fj. 2 Alb. Hartkorn; endvidere var der fra samme udlagt ca. 51 Tdr. Hartk. som Ryttergaarde foruden enkelte andre til Embedsmænd og Betjente.

Angaaende disse Skoves Forvaltning findes der i hin Tids Amtsstuerøgnskaber ret udførlige Oplysninger, af hvilke jeg skal tillade mig at fremdrage nogle for Tidsskriftets Læsere.

Regnskabsbogen »for Klarering over Indtægt og Udgift, som er annammet og igjen udgivet til Hofetatens Fauneveds Fortsættelse udi kgl. Majs. Skov Bjørnskjær angaaende« udviser følgende Indtægter fra 15de Septbr. 1669 til Nytaarsdag 1671.

Indtægt i Penge til »Arbejdsfortsættelse« 1520 Rdlr. 17 $\frac{1}{2}$ β , hvoraf dog 800 Rdlr. ifølge kgl. Befaling er udredet af Tolderen i Horsens og 200 Rdlr. af Tolderen i Aarhus. Af Bøndergodset er ifølge Jordebogen indkommen 503 Rdlr. 17 $\frac{1}{2}$ β ; 48 Læs Brændsel, der laa og i mange Aar havde ligget i Skoven, har Ebeltoft Borgere kjøbt for 4 β Læset: 2 Rdlr., og flere lignende smaa Poster udgjøre ialt med det fornævnte 1520 Rdlr. 17 $\frac{1}{2}$ β .

Skovhugsten angives saaledes: Beholdningen at overføre fra forrige Regnskab 21 Favne Dobbelt-Ved og 1212 Favne Enkelt-Ved, hugget i den nævnte Tid $21\frac{1}{2}$ Favne Dobbelt-Ved og 2235 Favne Enkelt-Ved. Endvidere føres til Indtægt $389\frac{1}{2}$ Favne, som Rentemesteren efter Ordre fra det kgl. Skatkammer har annammet. Ialt: $42\frac{1}{2}$ Favne Dobbelt-Ved, $3836\frac{1}{2}$ Favne Enkelt-Ved. I Regnskabet findes Enkelt-Ved imidlertid opgjort til $3894\frac{1}{2}$ Favne, uden at der gjøres Røde for de resterende 58 Favne.

Udgifterne angives som følger: .

1 Favn Dobbelt-Ved at lade hugge 1 Rigsort,
opkjøres det tillige af Skoven, betales 2 ƒ for Favnen,
Udslibning pr. Favn 8 β ,
Enkelt-Ved at hugge pr. Favn 16 β ,
at lade opage af Skoven for hver Favn »lang og stakket« 16 β ,
at udslibe pr. Favn 4 β .

Udgivet til Leje af tvende Haver i Ebeltoft, hvor Veddet bliver indført og opsat, indtil det kan blive skibet derfra i bemeldte Tid, 12 Rdlr. 2 Ort.

Forvalterens Løn i $15\frac{1}{2}$ Maaned var 258 Rdlr. 2 Ort 12 β .

Den samlede Udgift beløb sig til 1567 Rdlr. $6\frac{1}{2}$ β .

Regnskabet er underskrevet af Johanne Nielsdatter, Jacob Nielsens Efterleverske, boende paa Skovgaard og formodentlig Enke efter en tidligere Skovrider.

Fra 6te Oktober 1669 til 31te Oktober 1670 udskibedes fra Ebeltoft 83 Skibsladninger med ialt $42\frac{1}{2}$ Favne Dobbelt-Ved og $3342\frac{1}{2}$ Favne Enkelt-Ved »til Hofetatens Fornødenheder«. Endvidere blev der fra 15de September 1669 til 1ste September 1670 udført af Bjørnskjær Skove til Søetaten 796 Favne Dobbelt-Ved og 199 Favne Enkelt-Ved. Udgifterne herved vare 553 Rdlr. 2 Ort 12 β .

Denne Brændetransport bragte Liv og Virksomhed til den lille By Ebeltoft, fra hvis Havn Udslibningen fandt Sted. Skippere fra Aarhus, Mariager, Grenaa, Horsens — kort sagt, fra alle nærliggende Byer mødte her med deres Skuder for at modtage Fragt, hvorpaa der var god Fortjeneste, naar Vindforholdene vare nogenlunde gunstige, idet der for hver Favn i Fragt betales 6 ƒ . Fragtbrev blev udstedt af fornævnte Johanne Nielsdatter paa Skovgaard; for Modtagelsen kvitterede Slotsforvalter Johan Jæger, og det tilgodegjorte Beløb modtoges

paa Toldkammeret i Skudens Hjemsted. Det kunde ogsaa hænde, at Skipperen fik sin Betaling i Varer; det ses saaledes, at en Ebeltoft-Skipper fik sin Fragt tilgodegjort i Ebeltoft-Malt. Synderlig strængt tog man det ikke, naar »der blev noget borte«, idet man simplificerede Regnskabet derhen, at Fragt kun betaltes for det leverede Antal Favne; saaledes hedder det ganske kort: Jens Rasmussen Helbo af Ebeltoft afkortes i Betaling 1 Rdlr. for den Favn, som han har leveret for lidt til kgl. Majs. Hofprædikant Magister Hans Leth. Om Erstatning af Værdien er der ikke Tale.

Det Bjørnskjær Skove underlagte Bøndergods var i en yderst kummerlig Forfatning og ydede kun en ringe Del af de Udgifter, der knyttede sig til Administrationen. Herom hedder det i en Indberetning af 16de Oktober 1676 fra Birkefogden i Hadsens Birk, Lucas Utrecht, der da boede paa Skovgaard, — at det øde Bøndergods, som ligger til Bjørnskjær Skovs Hugst, er 71 Tdr. 2 Skp. Hartkorn, hvoraf ingen Kontributioner siden 1ste Januar sidstforleden haver været at komme, og at de andre Hs. kgl. Majs. Bønder ej dertil kan svare eller udrede mere end deres egen Kontingent.

Antallet af øde Gaarde forøgedes i de følgende Aar paa Bjørnskjær Gods, som det i det hele taget forøgedes Landet over ved Skatternes Stigning og Velstands og Arbejdskrafts Formindskelse under den skaanske Krig; i Aaret 1678 var Velstand i den Grad forsvunden fra Befolkningen, at der i Stjernholm, Aarhus og Kalø Amter — altsaa fra Vejle til Randers Fjord — kun fandtes 14 Bønder, som havde Penge paa Rente, og en væsentlig Del af Adelen var i Forhold dertil ikke bedre stillet. (Bemærkninger til Amtsregnskabet.)

For at afværge den Fare, der truede ved, at Bønderne forlode deres Gaarde og derved berøvede Godset baade Arbejdskraft og Driftsmidler, blev der paabudt Fritagelse for visse Skatter. Herom hedder det i Skrivelse af 30te Marts 1678 fra Skatkammeret til Amtsforvalter Jens Knub:

»Forstændiges Eder hermed, at Hs. kgl. Maj. allernaadigst haver bevilget, at de Bønder udi Kalø Amt, som er lagt til Bjørnskjær Skoves Vedhugst samt Kjørsel og Arbejde, maa denne Gang være fri for Proviantskatten at udgive, som er paabuden udi næst forgangen Aar 1677. Desligeste, at de Ødegaarde samme Sted maa være fri for alle Skatter, paa

hvilket Ødegods Jægermester Hans Ahrenfeldt skulde meddele Eder Jordebog udi Hartkorn anslagen under sin Haand.«

Foruden Udskrivningerne til det kgl. Hofhold m. fl., der, som vi have set, paa det nærmeste beløb sig til 5000 Favne Brænde i lidt over et Aar, blev der aarligt udvist adskillige Hundrede Læs Tømmer og Brænde til de paarørende Forstembedsmænd og Betjente samt til Godsets Bønder; de første fik hver 12 Læs »til Ildebrand, Hjul- og Bygningstømmer«, medens en Bonde fik 4 Læs Bygningstømmer, Eg og Bøg, halvt af hvert, 2 Læs Hjultømmer og 2 Læs Brænde. Skovbetjentenes Deputats saavel som Bøndernes Bygningstømmer var frigiven, medens disse sidste maatte betale 6 β for Læsset af Hjultømmer og Brænde.

Med Brugen af Tømmeret efter dets Bestemmelse gik det imidlertid som det bedst kunde, og der er ingen Tvivl om, at en væsentlig Del og ofte det hele blev anvendt til Brændsel; herom gives der Oplysninger i en Række Anmærkninger til Amtsregnskabet; eksempelvis hedder det: Søren Rytters Gaard i Knebel, som staar øde, behøver til Staver Gaarden at indhegne, samt at Bygningen ej slet nedfalder og bortstjæles . . . Det Gods, som afdøde Gen. Major Anders Sandberg var med forlenet (Herregaarden Kvelstrup), behøver højlig Bygningstømmer, eftersom det i mange Aar haver intet bekommet, imidlertid det var forlenet bort . . . o. s. fl.

Udvisningen i ovennævnte Øjemed beløb sig i Aaret 1678 til 1466 $\frac{1}{2}$ Læs, fordelt saaledes:

Bygningstømmer	571 $\frac{1}{2}$ Læs,
Hjultømmer	452 $\frac{1}{2}$ —
Brænde-Ved	442 $\frac{1}{2}$ —

En stor Del af dette var dog ekstraordinært bevilget til Udbedring af faldefærdige Bygninger og til at holde Bøndernes Skovvogne paa Fode med; thi paa disse skulde jo de Tusinder Favne Brænde til kgl. Majs. Hofetat transporteres fra Bjørnskjær til Ebeltoft Havn. Der blev i samme Anledning affattet en særlig Skovrulle, ledsaget af følgende Ordre fra Skatkammeret:

»Efter denne special Skovrulle haver kgl. Majs. Oberførster Peter Seibig udi Amts- og Skovbetjentenes Overværelse indeværende Aars Udvisning at forrette, saaledes at det sker af forfornede (o: udgaet Træ) til Olden, samt Skibs- og andet

gavnligt Bygningstømmer, udygtige Træer paa de Steder, hvor det er Skovene og Vildbanerne til ringeste Skade efter Ordinantzen. Og hvor som helst der Birkeskov findes, da at employere en Del deraf til Udlæg, paa det at kgl. Majs. Skove saa meget muligt kunde vorde conserverede. Og derfor haver Oberførsten særdeles derhen at se, at Husmænd og Møllere, hvilke der ikke have at fremvise kgl. Bevilling, desligeste de, som haver Tørveskjær, ingenlunde tilstedes nogen Udvisning uden vel at iagttage, det ingen, som ikke bør at nyde og maaske i Rullen kunde findes antegnet, at de samme ej bliver favoriseret, saasom man det agter at ansvaret. Man bør ogsaa at drage Omsorg for den Afgift og Betaling, som Hs. kgl. Maj. nyder, at den paa Amtsstuen rigtig bliver erlagt.

Actum Kjøbenhavn den 10de August 1678.

Hahn.«

De Forsøg, der bleve gjorte paa at holde Bønderne til Godset ved at formindske Skattebyrden og ekstraordinært at bevilge Tømmer til Gaardenes Istandsættelse, viste sig frugtesløse, hvilket ses af Bilagene til Amtsregnskaberne for Aaret 1678; blandt disse findes en Ekstrakt over det øde Gods under Bjørnskjær, dateret Rugaard den 10de April og underskrevet Hans Arenfeld Mogensen; af denne fremgaar, at det »øde og forarmede« Gods under Bjørnskjær er naaet op til 130 Tdr. 5 Skp. 1²/₃ Alb. Hartkorn, »af hvilke ingen Skatter er at bekomme«.

En Del af Ødegaardene bleve udlagte som Ryttergods, og til disse er i Aaret 1680 overgaaet en Del af Skovene med et samlet Hartkorn af 51 Tdr. 5 Skp. 1 Fj. 1 Alb.

Administrationen af de kgl. Skove stod næppe paa et synderligt højere Trin end det, vi have set anvendt paa Bøndergodset; var dette sidste omtrent bankerot, saa var uden al Tvivl Forholdene m. H. t. det første temmelig svævende, hvilket en kgl. Skrivelse af 23de November 1680 stærkt antyder. Skrivelsen lyder saaledes:

Christian den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge etc.

Vor synderlig Gunst tilforn. Eftersom paa Vores Rentekammer tilbørlige Efterretninger om Vores beholdene Skoves Tilstand fornøden gjøres, saa er Vores allernaadigste Villie og

Befaling, at Du tilholder Amtsskriveren og Ridefogden udi de Dig anbetroede Amter, at de tilligemed Sogne- og Skovfogderne samt andre bestkyndige Mænd, enhver udi sit Distrikt opsætter og forfatter en rigtig Fortegnelse paa alle Vores tilhørende og endnu beholdene Skove og Skovparter ved deres Navne saa og Skjel og Sted, hvor de ere beliggende, og hvem sig dennem tilholdes enten til Amterne, Domkirkerne eller andre Kirker og Præstegaarde, hvor Os Juspatronatus endnu er forbeholden og tilhører, saavel som Hospitaler, Kommuniteter eller Kannike- og Ryttergaarde, hvor Vi os Skovene i ligemaader haver reserveret, og hvor hver Skov og Skovpart med Flid antegne udi hvad Stand de nu findes og kunde takseres, saa og hvor den fornødne og anbefalede Udvisning bedst kunde ske, Skovene, Vildtbanen til mindst Skade, og samme Fortegnelse og Efterretning med det forderligste uden Ophold udi Vores Rentekammer indskikker. Dermed sker Vor Villie. Befalendes Dig Gud. Skrevet paa Vores kgl. Residens udi Kjøbenhavn den 23de November Anno 1680.

Christian.

Dette at være rigtig Copi efter Originalen bekjendes.

Erick Rosenkrantz.

Skovrullen over Bjørnskjær, gjældende fra Philipi Jacobi-Dag (d. 1ste Maj) Anno 1680 til Aarsdagen Anno 1681, lyder saaledes:

Udvisning

til Hs. kgl. Majs. egen Hof og Søetatens Brænde-Ved udi Bjørnskjær Skov.

	Er udsat Bøgetræer.	Som er takseret for Læs.
Anno 1680 den 11te Oktober er udvist til Enkelt-Ved.....	600	1800
Den 18de December er udvist til Dobbelt-Ved.....	600	1800
Samme Dato er udsat til Enkelt-Ved	100	300
Anno 1681 den 23de Februar er udsat til Enkelt-Ved.....	400	1400
Endnu er bleven hugget i Favne-Ved af Vindfælder, som i dette Aar er falden i Bjørnskjær Skov.....	»	200
Summa er udsat til kgl. Majs. egen Brænde-Ved.....	1700	5500

Udvisning til Deputatser, som Hs. kgl. Maj. allernaadigst bevilget haver:

Herredsfogder, Birkefogder o. a. samt Skovfogder 1 Bøge = 2 Læs til Hjultømmer, 1 à 2 Bøge = 4 Læs Brænde-Ved, i alt 14 Bøge = 28 Læs Hjultømmer, 15 Bøge = 56 Læs Brænde-Ved.

Udvisning til udlagte Rytterbønder bedrager sig 39 Bøge = 78½ Læs Hjultømmer, 64 Bøge = 157 Læs Brænde-Ved.

Udvisning til Hs. kgl. Majs. Bønder ved Bjørnskjær bedrager sig 24 Bøge = 31 Læs Hjultømmer, 33 Bøge = 62 Læs Brænde-Ved.

	Bøge.	Læs.
Summa over al forskrevne Udvisning:		
Til Hs. kgl. Majs. egen Hofholdning	1700	5500
Til de bevilgede Deputatser	29	84
Til de udlagte Ryttergaardne saavel som til Bjørnskjær beholdene Bønder	160	328½
Summarum	1889	5912½

Fra denne Summa afgaar, hvoraf ingen Betaling tilføres eller er bleven oppebaaren:

Udvisningen til Hs. kgl. Majs. egen Hofholdning 1700 Bøge = 5500 Læs, de bevilgede Deputatser til Skovbetjentene samt tvende Præster, hvor Hs. kgl. Maj. endnu haver Juspatronatus beholden, saa og fire kgl. Majs. Tingfogder og Skrivere, hvilke formener dennem allerunderdanigst at blive for Betaling fri: 29 Bøge = 84 Læs. De udlagte Rytterbønder samt kgl. Majs. beholdene Bønder ved Bjørnskjær deres bevilgede Udvisning af Hjultømmer efter Skovforordningen naadigst frigiven, afgaar 63 Bøge = 109½ Læs, gjør 1792 Bøgetræer = 5693½ Læs, hvilke benævnte Summa fra ovennævnte afdrages bliver igjen 97 Bøge = 219 Læs, hvoraf efter Forordningen er erlagt for hvert Læs Brænde-Ved 12 β, er 27 Rdlr. 2 & 4 β. Underdanigst fratages Skovbetjentenes naadigst bevilgede 4de Part efter Skovforordningen: 6 Rdlr. 5 & 1 β. Bliver igjen kgl. Maj. at beregne til Indtægt 20 Rdlr. 3 & 3 β. Herforuden er falden i Kalø og Bjørnskjær Skove fra Philipi Jacobi Dag Anno 1680 Vindfælder (foruden 200 Læs, som til kgl. Majs. Favne-Ved blev hugget og tilforn ommeldt), hvilke efter Taksering til Brænde-Ved er ansat for 142 Læs.

Udaf ombemeldte 142 Læs Brænde-Ved, beregnet Læsset til 12 β , beløber Penge 17 Rdlr. 4 $\&$ 8 β , hvorfra afgaar den 4de Penge, Skovbetjentene naadigst tillagt, som er 4 Rdlr. 2 $\&$ 10 β , bliver igjen kgl. Majs. til Indtægt at anføre 13 Rdlr. 1 $\&$ 14 β . Gjør i alt 33 Rdlr. 5 $\&$ 1 β .

Forskrevede Udvisning af os underskrevne saaledes at være forrettet udi foranferte kgl. Majs. Skove af topformede og til Olden udygtige Stubbe og Træer, saavidt muligt haver været, tilligemed Betalingen oppebaaren, som tilforne specificeret, alt efter den derom udgangne Forordnings Tilhold, hvilket saaledes til kgl. Majs. Amtsskriver udi Aars efter højstbemeldte Forordning hermed overleveres, under vores egne Hænders Bekræftelse.

Datum Ebeltoft den 10de Maj Anno 1681.

*Petter Zeibye.*¹⁾

Hans Jackobsen.

Ifølge Stiftamtmand Erick Rosenkrantz's Befaling blev der den 30te September 1680 holdt et Syn over de kgl. Skove i Kalø Amt for at værdsætte dem m. H. t. Olden; Synsmændene vare foruden ovennævnte Ridefoged Hans Jacobsen, Stiftamtmandens Fuldmægtig Svenning Sørensen og 5 af Egnens Bønder. Resultatet var følgende:

Torsager Østerskov takseredes til 56 Svins Olden, Løckskov til 40 Svins Olden, Hadeskov til 100 Svins Olden, Hovedskov 60 Svins Olden, Faarup Skov 40 Svins Olden, Rønde Skov og Kalø Hestehave til 60 Svins Olden, Ringe-Mose og Kohave til 90 Svins Olden, Løngsbechgaards Skov og Hagelbjerg kan ikke takseres for noget, Bjørnskjær Skove tilhobe til 35 Svins Olden. Hvilket vi saaledes haver synet udi Oberførstens Fuldmægtig Svenning Sørrensen i Rønde og kgl. Majs. Ridefoged Hans Jacobsens Hosværelse, som vi agter at forsvare og vil være bekjendt og med vores egne Hænder bekræfte.

Datum Rønde den 1ste Oktober 1680.

(Navnene.)

At dette Syn er takseret og vurderet udi kgl. Majs. Oberførstens Fuldmægtig og Ridefoged Hans Jacobsens Hosværelse, testeres med egen Haand.

Svenning Sørrensen.

Hans Jacobsen.

¹⁾ Nævnte Petter Zeibye er den tidligere omtalte Oberførster Peter Seibig.

Samtidig hermed udbødes nævnte Skoves Olden til Leje ved følgende Bekjendtgjørelse:

Eftersom Hs. kgl. Majs. naadigst udgivne Skovordinance af Dato den 31te August næstafvigte formelder, at hvis nogen for en vis Penge vil handle om Olden paa Hs. kgl. Majs. Skove i Kalø Amt for indeværende Aar, da efter Hs. Excell. Hr. Stiftamtmand, højædle og velbaarne Erick Rosenkrantz' Befaling advares og forkyndes alle og enhver i bemeldte Kalø Amt, om nogen samme Hs. kgl. Majs. Olden vil leje, de da dennem udi Rønde paa førstkommende Mandag kan indfinde, hvor da den mestbydende samme skal nyde, og skal dette paa Tingene til enhvers Efterretning vorde oplyst og forkyndt.

Datum Ebeltøft den 30te September Anno 1680.

Hans Jackobsen.

Læst paa Hadsens Birketing den 1ste Oktober 1680.

Læst paa Mols Herredsting den 2den Oktober 1680.

Læst for Retten paa Kalø Birketing den 2den Oktober 1680.

Det er dog næppe sandsynligt, at ret meget af den Olden blev lejet bort, dertil var Svineholdet for lille og Pengene til at betale Lejeafgiften med for faa; en hel Landsby gik i Kompagni om en halv Snes Svins Olden eller mindre.

Et Eksempel paa Forpagtning af Olden kan anføres:

Saasom Oberførsten Petter Zeibye samt Amtsskriver Jens Knub, der udskikkede Fuldmægtig, med hoshavende Takseringsmænd haver ladet Aarslev Skovs Olden taksere for en Læg Svin (o: 6 Svin), da haver vi underskrevne Michel Haugaard og Povel Nielsen i Aarslev paa samtlige Bymænds Vegne forpagtet bemeldte Olden, som iaar findes her paa Byens Skove, for en visse Penge fire Rigsdaler, samme 4 Rdlr. forpligter vi os kraftigst paa vores Bymændenes Vegne udi Aarslev iaars Regning at betale til Martini næstkommende uden Fortræd eller Udeblivelse under vedberlig Straf dobbelt Betaling. Dette vidner og vedstaaer vi med vores Hænder.

Datum Aarslev den 1ste Oktober An. 1680.

Michel Pedersen Haugaard. P. N. S.

Egen Haand.

Niels Juel Axelsøn til Kongstedlund og hans Endeligt. Et Tidsbillede fra det 16. Aarhundrede.

Af cand. mag. Gustav Bang.

En af Hovedkilderne til den danske Renæssanceadels Historie baade i personal- og kulturhistorisk Henseende er de talrige til vor Tid bevarede Ligprædikener over Adelsmænd og Adelsdamer, en mærkelig Kilde, hvis Betydning vanskelig kan overvurderes, selv om der er stærke Angreb at rette mod talrige Angivelser rundt om i de enkelte Ligprædikener.

En Ligtale hørte med til enhver adeligs Jordefærd, og til en standsmæssig Begravelse hørte det, at den senere hen kom ud paa Tryk. Navnlig hvor den afdøde efterlod sig nære Slægtninge, var det, i hvert Fald blandt Højadelen, en ren Undtagelse, naar der ikke udkom nogen Ligprædiken over ham. Slægten satte Pris derpaa, og Præsten ogsaa, da det skaffede ham et betydeligt Honorar.

Disse Ligprædikener er jævnlig voluminøse Værker paa flere hundrede store Kvartsider, i rigeste Maal spækkede med Alverdens Lærdom, med Citater fra Bibelen, Kirkefædrene og Klassikerne og med moraliserende Eksempler hentede fra hele Historien. Det er en ren Lidelse for et moderne Menneske at læse en af dem igennem fra Ende til anden; som Opbyggelsesbøger har de tabt enhver Betydning.

Der er imidlertid i enhver Ligprædiken et Afsnit, som vi i vore Dage jævnlig kan læse med Fornøjelse, og som for

Personal- og Kulturhistorikeren er Guldgruber: det er den biografiske Del af Talen. Den begynder med en Opregning af den afdødes Forfædre, i Regelen tilbage til 3dje—4de Led, derefter følger en som oftest ret fyldig og levende Skildring af hans Barndom og Ungdom, altsammen gennemtrukt med saadanne Aars- og Datoangivelser, som Historikeren véd at vurdere. Det andet Afsnit af Biografien indeholder en Lovprisning af den afdødes gode Egenskaber og gode Gerninger, det tredje og sidste som oftest en meget detailleret Beskrivelse af hans Sygdom, Dødsleje og sidste Timer.

Den anden Del af disse Biografier, den, der giver en Slags Karakteristik af den afdøde som Menneske og Kristen, kunde fortjene at blive videnskabelig gennemarbejdet af en Psykolog. Den Grundsætning, de gamle Præster fulgte, var den, der er udtrykt i den latinske Talemaade »De mortuis nil nisi bene« (om de døde kun godt), og man maa indrømme, at den blev gennemført med en høj Grad af Konsekvens. Det er de forunderligste Slangebugtninger, disse Ligprædikanter maatte gøre for at komme udenom de angribelige Punkter i den afdødes Karakter og Liv; der er den mest iøjnefaldende Sætten Strøg under alle de Ting, som det ved en saadan Lejlighed kunde tage sig godt ud at fremhæve. Til en Vurdering af den enkelte Adelsmands eller Adelsdames Karakter er disse Biografier selvfølgelig i høj Grad plumrede Kilder; bedst er de paa de Punkter, hvor de, ikke fortæller, men forbigaar et eller andet. Der havde i Fremhævelsen af den afdødes gode Sider uddannet sig en aldeles bestemt Række Enkeltheder, der næsten i hver eneste Ligprædiken vendte tilbage med stereotyp Nøjagtighed; hvor en eller flere af dem er forbigaaede, kan vi med største Sikkerhed sige, at paa det Punkt har der været noget i Vejen. Det var t. Eks. en fast Regel, at der fortæltes noget om det gode Forhold, hvori den afdøde altid havde staaet til sin Sognepræst, og finder vi af og til i en Ligprædiken dette Punkt forbigaet, kan vi deraf med Tryghed slutte, at de har levet som Hund og Kat. Og det var heller ikke altid en let Sag at stadse de gamle Herremænd op, saa de kunde tage sig nogenledes respektable ud ved en saadan Lejlighed; thi med al Respekt for deres store, gode og beundringsværdige Sider var der dog jævnlig et og andet, det kunde falde haardt nok at fortie, og der var hyppig Punkter, hvor Farverne maatte

sættes paa i en ganske nøjagtig afmaalt Styrkegrad, for at det hele ikke skulde blive enten altfor mat eller altfor parodisk.¹⁾

Dette til Forstaaelse af den Kilde, der for en stor Del vil blive fulgt i nærværende lille Skildring, paa flere Steder fulgt med Kildens egne Ord.²⁾ Der er den Fordel ved saaledes at lade en Kilde selv tale, at Læseren ligesom rykker Begivenheden nærmere ind paa Livet; den afspejler sig ikke for ham gennem en Mand fra en langt senere Tid, men det er selve Tiden, der taler.

— Niels Juel Axelson af de Juel'er med en hvid Lilje paa blaa Grund hørte ikke til sin Tids store Adelsmænd; ingen af de Egenskaber, der har skabt den brogede Rigdom af ejendommelige Skikkelser indenfor den danske Renæssanceadel, kom i nogen udmærket Grad til Orde i ham; han har snarere staaet lidt under end over Gennemsnitsmaalet, og naar han har opnaaet et vist Navn fremfor saa mange andre, saa skyldes det først og fremmest hans sørgelige Dødsmaade og det Legat, der nu i snart 300 Aar har været knyttet til hans Navn. Men der er alligevel en vis Interesse forbundet med for en Stund at fordybe sig i en saadan Mands Karakter og Skæbne, den Interesse nemlig, som det har at trænge ind i en Personlighed, der kan betragtes som en Type for en stor Del af sin Samtid. Og Niels Juel var aabenbart en Type for disse jyske Herremænd, der stod halvt udenfor den øvrige Adels Lag, disse Provinsherremænd, der aldrig kom i Kongens Tjeneste, aldrig fik Lejlighed til at udmærke sig paa nogen større Arena, og hvis Interesser heller ikke rakte synderlig vidt ud over det Sogn, hvori deres Herregaard laa, som helt

1) To større Samlinger af Ligprædikener, dels tidligere utrykte, dels efter gamle, nu meget sjældne Tryk, er foranstaltede af C. P. Rothe (Brave danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle Kbh. 1753 I—II) og Bricka og Gjellerup (Den danske Adel. I. Kbh. 1874—5); i Indledningen til sidstnævnte Skrift (S. II—III) findes en Vurdering af Ligprædikenerne som historiske Kilder.

2) Titelen paa Ligprædikenen over Niels Juel er: »En kristen Undervisning om Dødens Vished og Timens, Stedens og Maadens Uvished, udi ærlig og velbyrdig Mands salig Niels Juels til Kongatedlund Begravelse den 24. Juni Anno 1600 i Kongsløv Kirke foregiven af Niels Lavridsøn A. N. — S. V. — Prentet i København hos Henrik Waldkirch. 1601.« — Forfatteren er den i Aaret 1616 som Biskop i Viborg afdøde Niels Lavridsøn Arctander.

savnede Højadelens Sans for Litteratur og finere Dannelse, men havde en stærkt udviklet, nøjeregnende Godskærlighed, stridbare, hidsige Mænd, hvis Kaarder sad løst i Skeden, naar det stærke Øl kom frem i Kanderne, og Viddet randt ud, som Øllet randt ind. Han var maaske nok lidt mere oplyst og civiliseret end Vadspyd'erne, Fasti'erne og Vognsøn'erne og hvad den øvrige Bondeadel nu bar for Navne, men i hele sin aandelige Habitus har han sikkert følt sig langt nærmere i Slægt med dem end med Rosenkrans'er, Brahe'r og Bille'r og de andre store Adelsmænd, der førte Kulturens Strøm ind over Danmark.

Niels Juel til Kongstedlund, en Søn af Axel Juel til Villestrup, Landsdommer i Nørre Jylland, og Fru Kirsten Lunge, var født paa Villestrup i Aaret 1557 Søndagen efter Dionysii Dag, den 10. Oktober, om Morgenen mellem 4 og 5, »under Tyrens Tegn«, som hans Fader selv i Datidens astrologiske Overtro udtrykkelig bemærker i sine Familieoptegnelser¹⁾; han var sine Forældres 11. Barn; senere fødtes der dem 5.

»Udi hans første Barndom blev han opfødt hjemme paa Villestrup hos hans kære Forældre, indtil han var 6 Aar gammel. Men efterdi det er Guds Befaling, at Forældrene skulle opføde deres Børn udi Tugt og Formaning til Herren, saa at de kunne kende Faderen alene at være en sand Gud og den, som han udsendte, Jesum, at være Kristum, Herrens salvede og Verdens Frelser, som er kommen at saliggøre alt det, som var fortabt, hvilket han kalder selv at være det evige Liv, da haver æ. og v. Niels Juels sal. Fader dette viselige betænkt og i hans 7. Aar sæt hannem til sin Sognepræst hæderlig og vellærd Mand Hr. Hans Pedersøn i Astrup²⁾, at han der skulde lære at læse og undervises i sin Børnelærdom. Og der han havde været hos hannem i 3 Aar, holdt hans salige Fader hannem i Viborg Skole i 4 Aar, paa det han der ydermere skulde forfremme sig. Men der hans kære Fader fornam, at han ikke havde Sind til Bogen og var ikke bekvem at studere til nogen synderlig vid Lærdom (som Gud giver

¹⁾ Magasin til den danske Adels Historie I S. 74.

²⁾ Hans Pedersøn Vogel, Præst i Astrup, Rostrup og Store Arden og Provst i Hindsted Herred. (Wiberg: Dansk Præstehistorie I S. 124.) — Villestrup ligger i Astrup Sogn.

sine Gaver adskillig¹⁾, at somme ere bekvemde til eet og somme til et andet, og hver tjen' ikke til allehaande, saa at der ere vel adskillige Gaver, Embeder og Kræfter, men een Aand, Herre og Gud, som gør alting udi alle), tog han hannem fra Skolen og sætte hannem først til sin Svoger æ. og v. Mand Kristoffer Mikkelsøn til Lundbæk²⁾, hos hvilken han var udi 2 Aar. Siden sætte han hannem til æ. og v. Mand Peder Gyldenstjerne til Tim³⁾, hvor han blev i 3 Aar.«

Naar den unge Adelsmand havde tilegnet sig de nødvendigste Skolekundskaber og været ude paa forskellige Herregaarde for — som det hedder i Datidens Sprog — at lære Guds frygt og Rytteri, gik hans Vej gerne til Udlandet. Man mente, han havde godt af at se sig om i fremmede Lande, praktisk at tilegne sig fremmede Sprog, at færdes i større Forhold end herhjemme og at uddanne sig i forskellige Fyrsters Hære. Der var noget af den gamle Vikingeaand i denne Adelens Længsel ud mod Æventyr i fremmede Lande, denne Længsel, der til Tider kunde drive den unge Adelsmand ud over Evropas Grænser, til Asien og Afrika. Disse Udenlandsrejser var i det 16. Aarhundrede en af de Kanaler, igennem hvilke Civilisationens Strøm ledtes ind over vort Fædreland, til Gavn for den danske Kultur og til Ære for den Stand, der tog denne Opgave paa sine Skuldre; i det 17. Aarhundrede forvandlede de sig til en snigende Gift for den danske Adel, idet de udsaaede alle Fordærvelsens og Overforfinelsens daarlige Frø iblandt den.

Ligprædikenen fortsætter altsaa: »Efterdi det er unge Folk nytteligt at se fremmede Hussæder og forsøge sig i fremmede Land og Stæder (thi en velforsøgt Mand forstaar meget, siger Syrach, den, som er velforfaren, kan tale om Visdom, men hvo som ikke er forsøgt, han forstaar lidet), saa haver og æ. og v. Niels Juels sal. Fader og forsendt ham ud af Landet, og fulgtes han ud med æ. og v. Mand Axel

¹⁾ D. v. s. forskellig.

²⁾ Kristoffer Mikkelsøn Tornekrans, død mellem 1602 ²⁰/₂ og 1603 ²⁰/₆ (Sml. t. jydsk Histor. og Top. III §. 5), var siden 1563 gift med Dorthe Juel, Niels Juels ældste Søster (Sml. Richardt og Secher: Prospector af danske Herregaarde. XIV. Lundbæk).

³⁾ Den bekendte Rigmarsk, født 1533, død 1594; se Biogr. Lex. VI S. 393—5 og Personalhist. Tidsskr. 3. R. III Bd. S. 192—4.

Rosenkrans til Halkær.« Axel Rosenkrans var en noget ældre Fætter til Niels Juel, født 1552, en Søn af Niels Rosenkrans til Halkær og Maren Ovesdatter Lunge, en Søster til Niels Juels Moder. Han havde allerede éngang tidligere været i Udlandet¹⁾ og har vel dels skullet være Kammerat, dels en Slags Vejleder for sin yngre Fætter. Sammen med Axel Rosenkrans tjente han nu Landgrev Vilhelm af Hessen i 3—4 Aar; derpaa deltog han i den nederlandske Frihedskrig, men blev saaret i sit ene Knæ, saa han maatte rejse til Kassel for at lade sig kurere.

Imidlertid var hans Fader død i Viborg den 10. August 1577, og hans Moder sendte da Bud efter ham. Et Skifte var jo en vigtig og vanskelig Forretning, og det var aldrig heldigt, naar nogen af de arveberettigede var fraværende, medens det foretoges; det kunde overmaade let give Anledning til bitre og endeløse Retsstridigheder, naar han bagefter kom hjem og fandt sig forurettet. Niels Juel fulgte følgelig Moderens Indbydelse og vendte hjem²⁾, men han var endnu ikke bleven træt af Rejselivet: saa snart Arvingerne havde skiftet Axel Juels Gods imellem sig, drog han atter til Udlandet; et Aarstid efter vendte han dog for bestandig hjem og overtog nu som Fædrearv Herregaarden Kongstedlund i Sønder Kongerslev Sogn, Helligum Herred, sandsynligvis straks som Eneejer, medens Faderen havde haft Gaarden i Fællesskab med Niels Kaas³⁾.

Naar en Adelsmand havde »forsøgt sig« i fremmede Lande,

¹⁾ Kristian Hansens Ligprædiken over Axel Rosenkrans. Kbh. 1625. Heises Referat i Personallhistorisk Tidsskr. 2. R. VI S. 114 er ikke ganske nøjagtigt. Hvis Niels Juel hele Tiden har fulgtes med Fætteren, er han først i Dresden traadt i Tjeneste hos Fyrst Georg af Schauenburg, dernæst hos Landgrev Vilhelm af Hessen og siden hos Hertug Frans af Sachsen. »Midlertid var han (d. v. s. Ax. R.) udi den Krig, som Kongen af Frankrig førte med sin Broder; drog saa derpaa til den nederlandske Krig og tjente under Hertug Kasimiro 9 Maaneder; derfra drog han og kom til Kassel igen og tjente der udi Landgrevens Gaard.« Gangen i denne Rejse stemmer godt med, hvad Ligprædiken over Niels Juel fortæller, er blot mere detailleret.

²⁾ Formodentlig ledsaget af Axel Rosenkrans, der ogsaa i Aaret 1577 gjorde et kort Besøg i Hjemmet. Heise, anf. St. S. 115.

³⁾ Se Sml. t. jydsk Histor. og Top. 2. R. II Bd. S. 202.

havde sat Foden under eget Bord og var naaet et godt Stykke ind i Tyverne, var han i den Situation, hvor det ansaas ikke blot for hans Ret, men ogsaa for hans Pligt at gifte sig; viste han ikke af sig selv Tilbøjelighed til at føre en Brud hjem, skulde nok velvillige kvindelige Slægtninge tage Sagen i deres Haand, give ham gode Raad med Hensyn til, hvem han skulde vælge, og omsider, halvt med det gode, halvt med det onde, faa deres Krig sat igennem. Der er bevaret os en Mængde Privatbreve i saadanne Anledninger, Breve, der giver os et klart og fornøjeligt Indblik i hele Tidens Tænkemaade. Der var de hundrede Hensyn at tage, naar Standens unge Piger passerede Revue for de velvillige Damer, der var ifærd med at arrangere et Ægteskab. Man skulde først og fremmest tage sig i Agt for, at de to unge ikke var hinanden for nær beslægtede, at de ikke var Sødskendebørn eller Næstsødskendebørn, dernæst skulde man sørge for, at de passede i Alder, og at Bruden var af tilstrækkelig fornem Slægt og tilstrækkelig formuende, men dog ikke fornemmere og rigere, end at man ikke behøvede at frygte noget vanærende Afslag.

Det var imidlertid Forhold, som det maatte anses for i højeste Grad udelikat at gaa for dybt ind paa i en Ligprædiken, og hvor vi som her ikke har Privatbreve for os, maa vi nøjes med Præstens tørre Referat. Hr. Niels Lavridsøn fortæller: »Efterdi Gud haver selv sagt: Det er ikke godt, at Mennesket er ene, og han vil, at hver for Skørlevneds Skyld skal have sin egen Hustru, og hver have sin egen Mand, saa haver denne gode Mand efter Guds Forsyn og sine Venners Raad begivet sig udi den hellige Ægteskabs Stat og bedet om æ. og v. Mands Thomas Stygges Datter af Frøstrup, som er æ. og v. Fru Anne Stygge, hvilken nu sørgeligen og bedrøveligen igenlever.«

Thomas Kristiernsøn af Familien Stygge, en Sidelinje af Rosenkransernes vidt forgrenede Slægt, der var død i 1577, havde ligesom den Mand, der nu ægtede hans Datter, tilhørt den jydsk Lavadel; han havde ejet den lille Herregaard Frøstrup i Lunde Sogn, Vester Horne Herred, og været gift med Kristence Væbner, der overlevede ham i adskillige Aar; de Aktstykker, der er bevarede om ham, synes at vise os ham som en ret godsgrisk og hensynsløs Mand¹⁾. Om hans Datter

¹⁾ Danske Samlinger II S. 47—8.

Annes Karakter vides der intet, hverken godt eller ondt. I 1584 stod hendes Bryllup paa Frøstrup med Niels Juel; i deres 16aarige Ægteskab fødtes der 10 Børn, 5 Drengene og 5 Piger, af hvilke de 3 Drengene og de 2 Piger døde som Børn. Fru Anne overlevede sin Mand i mange Aar; endnu i 1627 var hun i Live¹⁾.

Hermed slutter Ligprædikanten sin Beretning om Niels Juels ydre Skæbne før de sidste Dage af hans Liv. Der var ikke mere at fortælle om ham, ikke om Bedrifter i Krig, ikke om Forretninger i Kongens Tjeneste; hans Optræden og Oplevelser var fra nu af indskrænkede til Kongstedlund og nærmeste Omegn; kun sjælden trænger hans Navn frem paa en større Skueplads, og da kun rent i Forbigaaende²⁾. Nu følger altsaa den anden Del af Ligprædikenen, den, hvori Niels Juel skildres som Menneske og Kristen.

»Sin Ægteskab saavel som sit ganske Livs og Levneds Tid haver denne velbaarne Mand saa fremdraget, at han haver bevist det sandt at være, som de gamle haver sagt, at hvert Menneske haver sine Gaver, sin Bræk og Lyde og sit Kors.

Thi denne æ. og v. Mand, som mig er berettet³⁾, haver været begavet med mange gode Gaver af Gud, baade paa Sjælens og Legemets Vegne, som er iblandt andet, at han haver været venlig og belevet i sin Omgængelse mod fremmede Folk og godhjærtig og velvillig til at hjælpe paa dem med Laan og Borg og at sige god for dem, naar dem trængte. Han haver ikke heller været forsømmelig i sin Bestilling og Husholdning, som [man] kender paa den skønne Bygning, han haver paa faa Aars Tid sæt paa sin Gaard⁴⁾, og andet mere.

¹⁾ Danske Samlinger 2. R. III S. 134.

²⁾ Saaledes i Retterthingsdommen 1596 ¹⁰/₆ i Sagen mellem Herluf Daa og Vinike Villums. Secher: Kongens Retterthings Domme 1595—1604 S. 74. Se ogsaa (om denne Niels Juel?) Kolderup Rosenvinge: Gamle danske Domme IV S. 295.

³⁾ Man lægger Mærke til, at det ikke er Sognepræsten, men en fremmed Gejstlig, den viborgske Biskop, der holder Talen.

⁴⁾ Hermed stemmer det godt, at der over Indgangsdøren til Hovedbygningen paa Kongstedlund har staaet (staar?) Aarstallet 1600. Saml. t. jydsk Histor. og Top. 2. R. II S. 203. Af Udtrykkene i Ligprædikenen kan det ikke ses, om hele Hovedbygningen eller kun en Del af den skyldes ham; men at han, som A. C. Nielsen anf. St. formoder, skulde have været for uformuende til at have opført Hovedbygningen, er dog ikke bevist.

Hans Sognepræst giver ham og det Vidnesbyrd, at han gerne haver søgt Kirken og ikke forsømmet det, naar han var hjemme, som han og gjorde anden Pinsedag, førend han drog ud til Aalborg. Han havde ogsaa imellem Paaske og Pinsetid annammet vor Herres Jesu Kristi Legems og Blods Sakramente til sin Tros Bestyrkelse. Han haver haft Vilje til at zire og pryde Guds Hus og sin Sognekirke, som vi kunne se her for vore Øjne. Thi endog han havde intet af samme Kirkes Indkomst eller Rente, vidste og, at hun kunde det ikke formaa, haver han dog paa sin egen Bekostning med et saare smukt Taarn, Hvælving, Tavle paa Alteret, Prædikestol og hvis andet dertil Behov gjordes ¹⁾, ladet hende pryde og opfærde, hvilket var i Sandhed en lovlig ²⁾ og berømmelig Gerning.

. . . . Han haver og hos disse og andre Gaver og Dyder haft sin Bræk og Lyde, saavel som alle Mennesker ogsaa have. Thi her findes ingen paa Jorden, som er engleren og uden Brøst og Fejl Saa haver fordi ³⁾ denne gode Mand og som et andet Menneske haft sine Brøst, Fejl og Skrøbelighed, iblandt hvilke somme ere komne af menneskelig Svaghed og et meget hastigt Sind, som lettelig kunde lade sig fortørne, og somme af Menneskens Brug, Sædvane og Sæder i denne sidste Verdens Tid, hvilke ere vel i sig selv onde, men føre dog Folk hen med sig, ligervis som en Strøm bortdriver, hvad som der udi kastes. . . . Derefter følger en lang Opfordring til ikke at lægge den afdøde hans Fejl til Last, »men fast heller efter Pauli Lærdom og Eksempel se til os selv, at vi ikke og blive fristede.«

Man behøver ikke at være i Besiddelse af noget særligt psykologisk Skarpsyn for at læse mellem Linjerne, at Niels Juels Skjold ikke har været uden Plet og Lyde, og er man en lille Smule vant til at færdes i de Former, hvori Datidens Ligprædikener ellers plejer at bevæge sig, faar man et stærkt Indtryk af, at Mennesket Niels Juel langt fra har kunnet staa for Kirkens moralske Domstol, men at der har været endog

¹⁾ Pontoppidan (Danske Atlas V S. 43) ved, at Altertavlen og Prædikestolen er skænkede af Niels Juel og Anne Stygge; A. C. Nielsen (Sml. t. jydsk Histor. og Top. 2. R. II S. 203) ved det kun om Altertavlen.

²⁾ D. v. s. priselig.

³⁾ D. v. s. derfor.

temmelig slemme Ting i Vejen med ham. Hvor mat og klangløs er ikke Omtalen af hans gode Egenskaber, naar man er vant til at høre Ligprædikanterne svælge i Lovtaler over den afdøde, der havde skænket rige Gaver til Fattigfolk, levet i Kærlighed til sine Naboer, samlet sine Folk til Husandagt Morgen og Aften, idelig drøftet religiøse Spørgsmaal med sin Sognepræst og med egen Haand sammenskrevet Sentenser af Bibelen og fromme Mænds Skrifter. Men om Niels Juel fortælles der jo i Virkeligheden kun, at han var en ret flittig Kirkegænger og havde skænket sin Sognekirke en værdifuld Gave; hvad der gaar ud derover, at han var dygtig i sin Bedrift, belevet i sit Væsen osv., er kun taget med for at fylde op. Og omvendt tales der med en ganske usædvanlig Uforbeholdenhed om, at han havde Fejl og det betydelige Fejl. Det var ret almindeligt, at det fremhævedes, at den afdøde saa lidt som noget andet Menneske var fejlfri, men saare sjældent blev der lagt et saadant Eftertryk og en saadan Betonning derpaa som her. Hans Laster var ham dels medfødte, dels var de paaførte ham ved Smitte fra hans Samtid; en enkelt af dem fremhæver Ligprædikenen selv, hans Hefthighed, om hvilken hans Dødsmaade kom til at bære det tydeligste Vidnesbyrd.

Nu stiller ganske vist Ligprædikenen kun Skyggesiderne i hans Karakter frem i en vis taaget Almindelighed, men det er saa heldigt, at vi har en anden Kilde, der for en stor Del supplerer, hvad vi herfra ved om ham; det er Arkivet paa Kongstedlund¹⁾. De Aktstykker, der er bevarede her, viser ham heller ikke fra nogen sympatetisk Side. Vi ser ham som en ganske vist energisk, men ogsaa voldsom og selvraadig Herremand, der, godskær som han var, laa i evindelige Stridigheder med sine Naboer til alle Sider om Grænser og Markeskel, der bragte Ufred paa alle Kanter og, naar han ikke kunde faa med det gode, hvad han vilde, ikke betænkte sig paa at bruge Magt.

— To samtidige Kilder beretter os nogenledes udførligt om Niels Juels Endeligt; det er Ligprædikenen og de historiske

¹⁾ Det er for Niels Juels Vedkommende bearbejdet, om end kun i de læseste, groveste Omrids, af A. C. Nielsen i Sml. t. jydsk Histor. og Top. 2. R. II S. 202—3.

Kalenderantegnelser, der skyldes den fyenske Adelsmand Ejler Brokkenhus¹⁾; i to rent officielle Aktstykker berøres Begivenheden løselig i Forbigaaende, og flere Historieskrivere fra en langt senere Tid, fra Midten af det 18. Aarhundrede, omtaler den ligeledes, men disse sidste Beskrivelser bringer ikke noget nyt Stof frem, kun Fejl og Misforstaaelser i stort Tal.

Meget er det ikke, vi ved om de sidste Dage i Niels Juels Liv, men naar vi holder os nøje til Ligprædikenens og Ejler Brokkenhus's Ord, kan vi dog med Sikkerhed fastslaa nogle Punkter.

Den 12. Maj 1600, 2den Pinsedag, gik han i Kirke i Sønder Kongerslev, formodentlig om Formiddagen; ved Middagstid eller ud paa Eftermiddagen drog han til Pinsemarked i Aalborg. Om Aftenen var han sammen med sin Svoger Kristoffer Mikkelsen Tornekrans, hos hvem han havde været i Huset som Barn; blandt de Mænd, han traf her, var Hans Lindenov, der indbød ham og flere andre Godtfolk til at være hans Gæster den næste Aften. Om Morgenen den 13. gik han og hans Broder Iver Juel til Villestrup i Kirke i Aalborg; derefter gik han ved Middagstid »neder til Hovedet at gøre sit Markende«. Da han var færdig med sine Indkøb, og det var blevet hen imod Aften, vilde han efter Løfte gaa til Gæstebudslaget i Hans Lindenovs Gaard; paa Vejen derhen mødte han Biskoppen i Aalborg Mester Jakob Holm, med hvem han stod nogen Tid og talte paa Gaden. Klokken kunde da være 5.

Fra nu af er der et Hul i Ligprædikenens Fremstilling indtil Kl. 6^{1/2}, da han blev »hasteligen omkommen og af Dage tagen«. Naar man tager Ejler Brokkenhus til Hjælp og prøver at læse mellem Linjerne i det, Niels Aretander ellers fortæller om Niels Juel, kan man dog tildels faa det udfyldt. Hos Ejler Brokkenhus hedder det: »— stak Albert Skel, Herman Skels Søn, Niels Juel Axelsøn med en Daggert, og [han] døde straks, og skete Ulykken desværre i Byfogdens Hus i Aalborg.«²⁾ — Albert Skel til Jungetgaard hørte til de talrige jydsk

¹⁾ Fyenske Saml. VI S. 439.

²⁾ Naar Pontoppidan (Marmora Danica II S. 224) lader Niels Juel blive dræbt i Aalborg »hos Velbye«, er der jo en Mulighed for, at vi her har en nøjere Stedsbestemmelse, men størst er Sandsynligheden for, at disse Ord beror paa en Misforstaaelse.

Adelsmænd, om hvem man — tildels dog maaske paa Grund af Kildernes ejendommelige Natur — kun kender saare lidet godt, men derimod adskilligt ondt. Alt, hvad vi hører om ham, viser os ham som en trættekær og voldsom Mand; 9 Aar efter endte han sit Liv for Bødlens Økse paa Horsens Torv, fordi han havde krænket Thingfreden ved at begaa Drab paa en Foged¹⁾. — Ham har Niels Juel sagtens Kl. lidt over 5 truffet paa Gaden, og de er sammen gaaet ind til Byfogden, Kort Andersen. Ogsaa om denne Mand har vi Lov til at slutte, at han ikke har været uden Plet og Lyde; 22 Aar senere blev han afsat fra sin Bestilling²⁾. Her er de to Herremænd komne i Klammeri; fra Ord er man gaaet til Haandgribeligheder, og det er endt med, at Niels Juel mistede Livet for Albert Skels Daggert.

Skyld har der sikkert været paa begge Sider; begge hørte de til den Slags Brushoveder, hvis Kaarder kom frem for et ondt Ord, sagt under Indflydelse af det stærke Øl; begge hørte de til Tidens mange heftige og voldsomme Mænd. Det er ogsaa paafaldende, i hvilken Grad Ligprædikanten gør sig Umage for at afvende den Opinion, der havde rejst sig imod Niels Juel for den Maade, hvorpaa han var kommen af Dage: »Endog denne gode Mand er nu, desværre, saa hasteligen borttrykt af dette Liv, som sagt er, saa bør dog ingen at fordømme, thi Dommen hører Gud til Derfor skulle vi vare os, at vi ikke brejde nogen en hastig, uforvarendes brad Død og daarligen dømme den altid at være et vist Tegn om Guds Vrede og et Menneskes Fordømmelse.« Saadanne Udtryk vilde han ikke have brugt, om Niels Juel havde været en fredsommelig Mand, der uden nogen egen Skyld var bleven taget af Dage af Albert Skel. At senere Forfattere³⁾ lader ham falde i »Duel«, kan der derimod selvfølgelig ikke tillægges nogen Betydning.

Niels Juel blev begravet i sin Sognekirke Sønder Kongerslev; det var selve den Viborg Bisp, der holdt den Ligtale

¹⁾ V. S. Skøel: Optegnelser om Familien Skøel S. 114—118; Suppl. til samme Skr. S. 33—35.

²⁾ A. H. Nielsen: Embedsmænd i Aalborg S. 171.

³⁾ Saaledes Pontoppidan baade i *Marmora Danica* II S. 224 og *Ann. eccl. Dan.* III S. 551; efter ham har ogsaa T. de Hofman det i *Danske Adelsmænd* I S. 38, o. fl.

over ham, fra hvilken Størstedelen af det ovenforstaaende er hentet. Til Tekst havde han valgt de Ord af Prædikerens: »Mennesken ved ikke sit Endeligt, men ligesom Fisken fanges med en skadelig Krog, og ligesom Fuglen fanges med Snaren, saa bliver og Menneskene borttrykt i den onde Tid, naar hun hasteligen falder over dennem.«

Nu kunde imidlertid den anden af Hovedpersonerne fra Dramaet i Byfogdens Stue vente sig allehaande Ubehageligheder. Man tog det ganske vist ikke saa strængt med et Menneskeliv dengang som nuomstunder, især hvor den afdøde var falden i ærligt Slagsmaal, og der ikke var særlig graverende Omstændigheder til Stede; men det var dog altid, naar først Slægten havde indledet Proces imod Drabsmanden, forbundet med meget Bryderi og mange Bekostninger at faa den til at lade Sagen falde. Albert Skel valgte derfor det Parti at forlade Riget, medens Juel'erne indstævnedes Sagen for Retterthinget¹⁾. Imidlertid arbejdede hans Slægt ihærdig paa at bringe en Udsoning til Veje; det var Forhandlinger, der utvivlsomt er blevne drevne med Oplydelsen af alle diplomatiske Evner, og omsider kronedes de med Held. Den 20. Februar 1602 udstedte alle Niels Juels Arvinger en Orfejde (Soningsbrev) for Albert Skel, i hvilken de afstod fra al Stævning og Tiltale for Drabet. »Og efterdi oftbemeldte Albert Skel nu haver gjort et Knæfald og Afbedelse efter den Skik, Vane og Vis, som her udi Riget blandt Adelen og Ridderskabet brugeligt er, eftersom Kontrakten hannem tilholder, da have vi nu derimod, fornævnte Niels Juels efterladendes Hustru, hendes Børn og vores Slægt og Byrd paa Fædrene- og Mødrenesiden for baade fødte og ufødte, oprejst fornævnte Albert Skel og gjort hannem og nu med dette vort aabne Brev gør hannem og hans Børn, Slægt og Byrd baade paa Fædrene- og Mødrenesiden, fødte og ufødte, en tryg, varagtig, ugenkaldendes og uryggelig Sone og Orfejde²⁾. Det var selvfølgelig ikke tilstrækkeligt for Juel'erne

¹⁾ V. S. Skeel, anf. Skr. S. 115.

²⁾ Orfejden er sidst aftrykt af Skeel, anf. Skr. S. 372—3. Naar Tegnsætningen her gør Kristoffer Tornekran til Fru Anne Stygges Lavværge, er det utvivlsomt urigtigt; Kommaet efter »Holbekgaard« (L. 4) bør sikkert flyttes hen efter »Lavværge« (L. 6). Kristoffer Mikkelsen Tornekran, hvem vi ovenfor flere Gange har omtalt, maa iøvrigt være død ganske kort Tid efter; den 3. Juni blev han begravet. Fyenske Saml. VI S. 457.

at have vundet den moralske Sejr over Modstanderen at se ham knælende bede om deres Tilgivelse; de havde ogsaa forlangt en langt mere haandgribelig Oprejsning. I de Underhandlinger, der var gaaet forud for Udsoningen, havde utvivlsomt Størrelsen af Pengebøden spillet den første Rolle; ved Forliget blev den fastsat til 2000 Dlr., en efter Tidens Forhold meget betydelig Sum.

Hele denne Udsoningshistorie giver os et slaaende Indtryk af, i hvor høj Grad Tidens Retsvæsen endnu havde sin Rod i de gamle germanske Retssædvaner. Det er ikke det offentlige, der anlægger Sag mod Drabsmanden, men den dræbtes Familie, og naar først den er bleven forsonet ved Knæfald og »Blodpenge«, lader den Sagen falde, og Drabsmanden kan nu vandre frit om, uden at Staten har nogen Ret til at blande sig ind i hans Forhold. Det hele bliver til en Privatsag mellem to Adelslægter, — der er noget af den gamle feodalistiske Aand deri.

Men de Penge, Juel'erne nu havde faaet for deres Slægtninges Død, kunde det ikke betragtes som rigtig fint, at de selv beholdt; det vilde jo være at bære deres døde Frænde i Pengepungen, som en gammel Hedning havde ræsonneret ved en lignende Løjlighed. Det var det heldigste, om man kunde finde en Anvendelse for dem, hvor de paa en eller anden Maade bragte Samfundet eller Kirken en Slags Udsoning for det, hvori den dræbte maatte have forsyndet sig. I den katholske Tid havde man i et saadant Tilfælde skænket Bøden til Kirken, der saa til Gængæld havde lovet at lade læse Messer for den afdøde; det var gavnligt for hans Sjæl i den anden Verden, mente man. I Protestantismen havde dette Ræsonnement selvfølgelig tabt sin Kraft, men man fandt da andre Veje; man skænkede Pengene til en veldædig Stiftelse.

Ved et Gavebrev, dateret Viborg den 20. Januar 1604, gjorde da Ove Juel til Medelgaard paa egne og sin Broder Niels Juels Børns (Absalon, Axel og Jomfruerne Kristence, Kirsten og Birgitte) Vegne, for hvem han var Lavværge, Anne Stygge, sal. Niels Juels, og hendes Lavværge Movrids Stygge til Holbekgaard, Iver Juel til Villestrup, Hartvig Kaas til Horupgaard, Dorte Juel til Østergaard, Ellidse Juel til Herup og Kirsten Juel til Kærsholm vitterligt, at de — »paa det Guds strænge Vrede og Straf over saadant Drabs Forsoning,

som mange Steds i den hellige Skrift trues med, maa nogenlunde formildes og afstilles« — havde indrettet de 2000 Dlr. til en Stiftelse for »en eller to fornemste og skikkeligste Personer af Viborg eller Aalborg Skole, som ere vindskibelige i Lærdom, tugtige udi Levned, og om hvilke er den Forhaabning, at de udi Fremtiden kunne være Skolen, den kristne Kirke og Religionen tjenlige og nyttige, dog altid fornemmeste til en af Viborg Skoles Personer.« Slægten Juel skulde administrere Legatet, som skulde bortgives for i det højeste 5 Aar ad Gangen¹⁾.

I de næsten 300 Aar, det juelske Stipendium har eksisteret, er der foregaaet flere Forandringer med det; Dispositionsretten er gaaet over fra Slægten til den viborgske Biskop; Aalborg Skole er faktisk blevet udelukket fra Nydelsen af det, og der er truffet nærmere Bestemmelser med Hensyn til Stipendietidens Varighed²⁾; men selve Grundfonden er vedbleven at være den samme, Albert Skels Sone for Drabet paa Niels Juel³⁾.

¹⁾ Hofman, *Fundationer* III S. 281—3.

²⁾ Rørdam: *Københavns Universitets Historie* III S. 707—8.

³⁾ Pontoppidans *Notits* i *Ann. eccl. Dan.* III S. 551 er et Eksempel paa den mageløse Skødesløshed og Unøjagtighed, der karakteriserer denne flittige Skribent; den lyder (i Oversættelse) saaledes: »Aar 1601 Den ældgamle adelige Slægt Juel skænkede Universitetet i København 2000 Rdlr. som Stipendium for 2 fattige Studenter, der havde frekventeret Skolen i Viborg og blev udnævnte af Biskoppen i nævnte By. Anledningen var den bedrøvelige Hændelse, at Hr. Niels Juel, Arveherre paa Villestrup, den 2. Pinsedag i dette Aar i Aalborg blev ombragt i en Duel, og det af Hr. Albert Skel, Herre til Jungergaard, som maatte erlægge de nævnte 2000 Rdlr. til den dræbtes Familie« Ikke mindre end 10 Fejl er her dyngede sammen i disse Linjer, og af dem er flere stadig gaaede igen hos andre Historikere til ind i dette Aarhundrede. Ret kuriøs er en samtidig Bedømmelse af en enkelt blandt disse Fejl; den 20. November 1747 skriver Peder Fogh til Jens Worm: »Pag. 551 haver han Ret at skrive Niels Juel som Ejer af Villestrup, da han saaledes karakteriseres i Ligprædiken over Sønnen Tønne Juel til Torupgaard og i andre (!) Slægtebøger, kan derfor vel ogsaa have ejet Kongstedlund og være begravet i dens tilhørende Sognekirke.« (*Kirkehist. Saml.* 4. R. II S. 346.) Slaar man efter i den paagældende Ligprædiken af Niels Olufsen Kok over Tønne Juel (Kbhvn. 1685), finder man ganske rigtig (S. 51) dennes Fader skrevet til Villestrup, men det var rigtignok ikke Niels Juel, men dennes Broder Iver.

— Det, der karakteriserer den danske Adel i det 16. Aarhundrede, er Brydningen mellem to hinanden modsatte Kulturer: Resterne af de gamle middelalderlige Tilstande paa den ene Side, udlevede Rester, der ikke længere var tidsvarende, men havde Rødder i det danske Aandsliv saa stærke, dybe og vidtforgreneede som Egetræets; og paa den anden Side de sydfra kommende Strømninger, der førte en finere Civilisation herind over Landet, et rigere og fyldigere Aandsliv og Krav paa større Livsnydelser. Idet nu disse to Kulturer i det 16. Aarhundrede mødes indenfor det danske Aristokrati og tager Livtag med hinanden, skabes der en mærkelig Række af ejendommelige Skikkelser; det er kun faa, i hvilke vi møder den uforfalskede Middelalder i hele sit Barbari, færre, i hvilke vi træffer den rene Renæssance; om de allerfleste gælder det, at de er Blandinger, Væsener, i hvilke begge Retninger kæmper med hinanden om Overtaget. Den danske Renæssance kan ikke gengives ved Typer, thi ligesaa mange Mennesker, ligesaa mange Sind; det typiske for Tiden er netop Brydningen, er netop de forskelligartede Individualiteter. For den, der sysler med vort Fædrelands historiske Udvikling, er det en kær og taknemlig Opgave at fordybe sig i denne Tid og dens Mænd, at trænge ind i Livet paa Herregaardene, baade i de store, hvor alt, hvad der var stort og prægtigt i Danmark, mødtes, og i de smaa, dem især Jylland var saa rigt paa, hvor denne Lavadel havde hjemme, hvis aandelige Synskreds var saa snæver.

Bemærkninger

til

**Cand. mag. G. Bangs Artikel i „Samlinger til jydsk Historie
og Topografi“ 4. B. 4. H. P. 375:**

„Bidrag til nordjydske Herregaardes Historie“.

Af Godsejer *P. Scavenius*, Voergaard.

1. Pag. 378 Anm. 1. Hørbylund.

Naar Jesper Tordsøn her kaldes Sehested, er dette vistnok ikke rigtigt.

I Hørby Kirke findes i Midtgangen en Ligsten med følgende Inskription:

»Her leger begravvit erlig och velbørdige Mand Iesper Torsen til Hørbylund, som døde Aar 1526 med sin kjære Høstru erlige och velbørdig Fruue Fruue Meté Matzdather Mats Ionsens Dater thel Torstedlund som Aar 1566 døde.

Gud give dem en erfuld Opstasz.

Och luod erlig och velbørdig Mand Niels Ionsen thil Torstelund paa sin Omkost hog denne Stien 1589.«

Renæssanceramme.

Over Inskriptionen 2 Vaaben: I det første: 3 Morianshoveder og paa Hjelman 1 do. ☉: Vognsen. I det andet: En Ørneklø og paa Hjelman 2 Vesselhorn. (Dette Vaaben kjender jeg ikke. Mats Ionsen var jo en Viffert, der førte et helt andet Vaaben.)

2. Pag. 378 Anm. 3. Voergaard.

Otte Banner døde ²⁷/₁₂ 1585. Karen Krabbe døde før ²⁰/₄ 1586. Ingeborg Skeel † ¹⁷/₁₀ 1604.

Ingeborg Skeel og Otte Banner havde ingen Børn, hvorfor Ejendommene tilfaldt Udarvingerne. (Mellem disse nævnes ingen af Navn Otte Banner.)

En af Hovedarvingerne, Jørgen Arenfeld, samlede Godset sammen. Efter hans Død 1658 maatte hans Arvinger gaa fra Gaard og Gods, som Kreditorerne gjorde Indførsel i. En af disse, den rige Jens Juel, samlede atter Godset sammen. Hans Datter Birgitte Kirstine Juel blev gift med Holger Reedtz ^{28/9} 1688. Derefter var Voergaard i Reedtz'ernes Besiddelse, indtil Holger Reedtz-Thott ^{26/6} 1792 solgte Gaarden til Brødrene Niels og Jens Steenild, der vare Forpagtere paa Voergaard og Rugtved.

Ansøgning om et Degne-Embede.

Meddelt af Chr. Brønnum

efter Originaldokumentet i Arkivet paa Lindenberg.

Nedenstaaende Stykke er et Exempel paa den i ældre Tid, ja endog ind i vort Aarhundrede ikke ualmindelige Skik at sende versificerede Ansøgninger. Det vil fremgaa af Stykket, at det er ukorrekt, naar Kl. Gjerding (Hellum Herred S. 52) meddeler, at A. Hjort inden 1745 blev Degn i Sønder-Kongerslev (se ogsaa A. C. Nielsens Tillæg dertil S. 290). Det skal endnu tilføjes, at, efter Trap, solgte Grev F. C. Danneeskjold-Samsøe 1753 Baroniet Lindenberg til Grev A. G. Moltke til Bregentved, som 1764 igjen solgte det til Baron H. C. v. Schimmelmänn, der 1781 fik det ophøjet til et Grevskab, og at I. Lavlund først tjente Forvalteren ved Lindenberg og siden selv blev Forvalter der.

Deres Excellence højbaarne Grev Molk,
 en Pille i Landet, vor Konges tro Tolck,
 en Fader mod Tjenerne sine!
 For høje Hr. Greven jeg klager min Nød,
 jeg fire smaa Børn har og lidet Brød,
 ja lidet til mig og mine.
 For trende Aar siden jeg gjorde Knæfald
 for vores Hr. Biskop om et Degnekald
 i Bælum, hvor Degnen er gammel.
 Han svarede mig: I det Kald ikke faar,
 før Degnen i Bælum ved Døden afgaar,
 saa kan vi derom tale sammel;

og bliver imidlertid ledig en Plads,
 jeg give skal eder en Rekommandats
 saa god, som I den vil forlange;
 thi med eders Lærdom og Levned jeg er
 fornøjet og derfor ej andet begjær,
 end at I et Kald maatte fange.
 For fem Uger siden da søgte paa ny
 en Kromand hastig til Viborig By
 med Degnens Afstaaels' i Hænde.
 Hvor heftig han søgte, han fik det dog ej,
en anden forsøgte det Spil og fik Nøj.
 Sligt gav mig en Ven strax tilkjende.
 Derpaa jeg med Posten ved Skrivelse bad,
 at Biskoppen vilde ihukomme, hvad
 han mig forhen naadigst har lovet;
 men som jeg er fattig og uden Patron,
 ej værdig at svare (dog uden Ræson),
 var Løftet i Døden hensovet.
 Derefter saa søgte til Biskoppen frem
 en, som har holdt Skole i Aarene fem,
 Pladsen han med sig hjemfører,
 skjønt jeg har holdt Skole i Aarene ti
 for Børnene unge paa det Baroni,
 højbaarne Hr. Greven tilhører,
 og da jeg fornemmer, at Brødet er væk,
 og Løftet ej holdtes af Biskoppen kjæk,
 saa er jeg derover bedrøvet
 for Hustru og Børn, som ere saa smaa,
 at nogle end ikke paa Jorden kan gaa,
 i Verden de lidet er øvet;
 thi beder jeg i Underdanighed, om
 højbaarne Hr. Greven vil være saa from,
 naar nogen Vakance her falder
 paa Deres højgrevelig Naades Distrikt,
 jeg da maatte blive befordret til sligt;
 derom jeg af Hjærtet paakalder.
 Og om her imidlertid blev en Vakans
 af saadanne Embeder paa anden Mands,
 vil jeg underdanigst udbede,
 at Deres højgrevelig Naade da vil

i Naade mig rekommenedere dertil,
 saa nyder jeg dette med Glæde;
 thi uden Patroner slet intet formaar
 Meriter at tale et eneste Ord,
 naar nogen her noget vil søge.
 Til Slutning jeg ønsker den Naade at faa
 mit ringe Poëma Bønhørelse maa naa,
 Gud glæde og naadig forøge
 højbaarne Hr. Greven med Velstand og Flor
 i mange fornøjelige Dage og Aar;
 ja Gudernes Gud det forlener!

Iøvrigt forbliver i dybest Submis
 Deres høje grevelig Excellences
 højbaarne Hr. Grev Moltkes

Tjener

A. I. S. Hjort.

Blendstrup d. 3. November 1753.

Underdanig Erklæring.

At Skoleholderen Anders Hiort i Blændstrup jo er skikkelig
 baade i Liv og Løvned, kan ikke nægtes, og ligeledes har Kone
 og 4 smaa, umyndige Børn, hvoraf den ældste er 9 Aar gammel,
 og derforuden i hans Embede lærer og synger vel, saa han
 meriterer et Degneembede, og om Deres højgrevelige Excellence
 vil have Naade for ham og se ham til et Degnekald hjulpen
 enten hos sig selv eller og ved sin højformaaende Rekommanda-
 tion til andre, saa næst Guds Hjælp nyder han det, han søger,
 nemlig det nødtørftige Brød til sig, Hustru og Børn; thi det
 Levebrød, han nu har, kan næppe lig føde dem for nærværende
 Tid, siden han ej har uden 24 Rdlr. aarlig, og i Fald Kornet
 blev dyrere, kan han ikke uden stor Armod subsistere.

Lindborg d. 17de Debr. 1753.

I. Laulund.

Meddelelse fra Bestyrelsen.

Om Valget af Selskabets Embedsmænd for Aarene 1896—1900 er udstedt følgende Erklæring:

Ved Optællingen af de indkomne Stemmesedler til Valg af det jydsk historisk-topografiske Selskabs Embedsmænd for Aarene 1896—1900 fandtes, at de fleste Stemmer faldt, da Gehejmekonferensraad Rosenørn paa Grund af Alder og Overlærer Wulff formedelst Svagelighed ikke kunne modtage Gjenvalg, paa Pastor *V. Bang*, Rektor *Heise* og Arkivassistent *Christensen*, som altsaa bleve valgte, hvorefter cand. mag. *G. Bang* og Dr. phil. *O. Nielsen* havde de fleste Stemmer og saaledes bleve Suppleanter. Til Revisor gjenvalgtes Apotheker *Strøyberg* og til Decisor Etatsraad *Kier*.

Aalborg, den 10. Oktober 1895.

C. T. Malling.

Henry Wibroe.

D. H. Wulff.

Regnskab

over

det jydsk historisk-topografiske Selskabs Indtægter og Udgifter

i Aaret 1894.

Indtægt.

1. Medlemsbidrag	Kr.	964. «
2. Renter af Sparekassen	—	« 34.
3. Renter af Indskrivningsbevis	—	7. «
4. Udlæg af Regnskabsføreren	—	32. 87.

I alt Indtægt Kr. 1004. 21.

Udgift.

1. Honorar til Forfatterne *)	Kr.	232. 50.
2. Bogh. Schultz for Ex. af »Saml.«	—	435. 60.
3. Rabat	—	120. 50.
4. Boghandler Schultz fra forrige Aar	—	358. 8.
5. Indsat i Sparekassen	—	« 34.

At overføre Kr. 1147. 2.

*) Overlærer Wulff og Pastor Böttiger i Aarhus have givet Afkald paa Honorar.

Overført Kr. 1147. 2.

6. Bestyrelsesomkostninger:

a) Porto	Kr. 8. 8.	
b) Bogbinder Asmussen	— 13. 70.	
c) Stiftsbogtrykkeriet	— 20. «	
	<hr/>	41. 78.

7. Udlæg af Regnskabsføreren

	— 115. 59.
	<hr/>
I alt Udgift	Kr. 1304. 39.
Indtægten var	— 1004. 21.
	<hr/>

Rest Kr. 300. 18.

som er Boghandler Schultz's Tilgodehavende; derimod ejer Selskabet bl. a. et Indskrivningsbevis paa 200 Kr. og inde-
staaende i Aalborg Sparekasse 10 Kr. 8 Øre.

Aalborg den 20de September 1895.

D. H. Wulff.

Hosstaaende Regnskab er gennemgaaet og derved intet
at bemærke.

Aalborg den 20de September 1895.

J. J. Strøyberg.

Foranstaaende Regnskab approberes.

Aalborg den 21de September 1895.

L. K. Kier.

Register til 4. Bind.

- Aabjerg** 372.
Aagaard 372. L., Præst i Aardestrup 406.
Aalager 372.
Aalborg 120. 152 ff. 235. 254. 435—6. 537. 541.
Aarklef 383.
Aarre 482—3.
Aarøe, J., Præst i Sønderup 417.
Aas 372.
Aastrup 393.
Agerkrog 372.
Agersbæk 372.
Agersbjerg 374.
Agersbøl 372.
Ahlefeld, C. v., Generallejt看ant 479. 510. J. v., Ejer af Wesselbjerg 138.
Albertsen, Ludvig, Marsk 2.
Albæk 372.
Als Sogn 365 ff.
Alsted 372.
Anders Pedersen af Granderslev 358.
Anders Stigsen 247.
Andersen, Lærer paa Gudumlund 86. Bjørn, til Stenalt 3. Jens, Præst i Nautrup 369. Jon, Raadmand i Randers 248. Jørgen, Stadstambur i Aalborg 214—5. Kl. v., H. J. og Kathrine, til Ulsund 396. Kort, Byfoged i Aalborg 538.
Anne Tygesdatter 380.
- Ansager** 483.
Antvorskov Fajancefabrik 95.
Arboe, T., Generaladjutant 53.
Arboe'ske Fabrikker paa Bornholm 53—7.
Arctander, N. Lavridsøn 529.
Arenfeld, J., til Voergaard 544.
Arnfeld, L., til Herbylund 378.
Arnfeldt, J., til Rugaard 277.
Asdal 372.
Astrup 372.
Avnsbjerg 372.
- Baattum, J. M.**, g. m. ¹⁾ N. Qvistgaard, ²⁾ C. Kjærulf 423.
Bager, H. Hansen, Præst i Varde 298.
Baggesen, Anna Jensd., g. m. N. Jensen 354. L., Kjøbmand i Ribe 310—11. Maren Baggesd. 354. Mette Jensd., g. m. Provst J. C. J. Eilertz 354. Peder 354.
Baggesvogn 372.
Balle 372.
Bandskov 372.
Bangabo 372.
Banner, Fr., til Kokkedal 260. Otto, til Voergaard 378. 543—4.
Barritsskov 374.
Barthold, M., til Ulsund 396.
Bartholin, R., til Boller 380.
Bartskærernes Privilegier i Aalborg 228—9.

- Basballe, C. Jensen, Borgmester i Aarhus 420.
- Basse, Mads Nielsen, af Beg 241.
- Bassevitz, Ide Ilsabe v., g. m. P. M. v. Buchwald 4. 6—7.
- Bauditz, General 119.
- Bech, E., Mester ved Stentøjsfabriken paa Gudumlund 58 ff. Gr., Degn i Gudum 83. 86. Niels Mogensen, Skoleholder i Aalborg 152—3.
- Bech'ske Læsekreds 86.
- Becker, J., Kjøbmand fra Stade 150—1.
- Beg 372. Ivar og Niels 235.
- Bekmark 372.
- Belov, H., til Hvidstedgaard 389.
- Benzon, de, Étatsraad, til Sohn-gaardsholm 214.
- Bertell, Løjtnant 480.
- Bertelsen, Esbern, til Nørrebeg 244. 247. 249. 257. 281.
- Beyenburg eller Beyenborg, N., Skoleholder i Aalborg 152—4.
- Bier 149.
- Biere 372.
- Bild, Jytte, til Ringstedgaard 385.
- Bilde, A., Marsk 314. Erik, til Rønnovsholm 385. Fr. og H., til Vrejlevkloster 383. J., til Vrejlevkloster 383. 395. 471. Jens, til Bildesholm og Vrejlevkloster 396. Kr. 271. Sten, Lensmand paa Sejlstrup 384.
- Bildt, Jens 377. 385. O., til Næs 377.
- Billum 483.
- Birkelse 372. 428.
- Birkerod, J., Mag. og Biskop i Aalborg 404.
- Bistrup 372.
- Bjelke, Marie Sofie, g. m. ¹⁾ Klavs Daa, ²⁾ Kristian Bjelke 386.
- Bjørnholm 372.
- Bjørnkjær 372.
- Bjørnsholm 372.
- Bjørnskjær Skove 58 ff.
- Bleg, P., Præst i Nørbek 258—9. 274.
- Blichfeldt, Birgitte, g. m. C. Laurtrup 423.
- Blik, Slægten 258 ff. Abel, g. m. N. Krag 263. 274. Anders, til Nystrup i Thy 259. Anders, til Beeg 260 ff. 274. Anne 270. 274. Enevold 270 ff. Erik 270 ff. Iver, til Beg 259. 274. Jens, Præst i Jelling 259. Jens, Kannik i Viborg 259. Kristoffer 264. Maren, g. m. J. Vognsen 263. 270. 279. Maren, g. m. S. Nielsen 270—1. 274. Mikkel 259. Ove 269. 270. 274.
- Blistrup 372.
- Blymester, J., Borgmester i Horsens 376.
- Bogtrykkeri 217 ff.
- Boller 372. 380.
- Bondeoprer i Jylland 237.
- Bonerup 372.
- Bornemann, H., Dr. 403.
- Bradskov 372.
- Braem, J., Dr., Biskop i Aarhus 451.
- Braes, Peter E., til Kokkedal 45.
- Brahe, Knud 3. 440. 513. J. Stensen, til Engelsholm 514. Margrethe, i Kallundborg 514. Sofie, g. m. ¹⁾ P. Munk, ²⁾ M. Sehested 515. St., til Knudstrup 514. Tyge 516.
- Bramminge 372.
- Brandbjerg 372.
- Brandegaard 242.
- Brandordning i Aalborg 180 ff.
- Branholm 372.
- Bregning 372.
- Breininggaard 384.
- Brenholm 374.
- Brock, Niels 236.
- Brokkenhus, E. 537. Karen 398.
- Brolægning 224.
- Bronelle, Ritmester 307—8—9. 319.
- Brovst 426.
- Brun, N., til Vammenggaard 268.
- Brusgaard 372.
- Bryske, Elisabeth 371.
- Brændevin 430.

- Brennum, A., til Høgholt 18. Chr., Forpagter af Gudumlund 114.
- Buchwald, Ane Cathrine, g. m. v. Drieberg 5. Anna 5. 6. Anna, g. m. P. E. Braes 5. Anna Dorte 5. Anna Sabina 6. Antonette August, g. m. H. A. v. Scheirsling 5. Charlotta 5. Chr. Wolf 5. Detlev, Fürwerber 6. Dorte Marie 6. Elsebeth Catharine 5. Frederik, Kaptajn 3—4. Frederik, Kammerherre 4. 5. 7 ff. 443. Friederke Justine Mariane 6. Friederich 6. Friederich, Stiftamtmand 6. Friederich Bendix 6. Henrik Detlev 6. Ida Dorothea 6. Louise Charlotte 6. Ludolph Friederich 6. Magdalena Sybilla 6. Margr. C., g. m. J. Kaas 3. Mette, g. m. H. C. v. Offenhaus 5. Oberstløjtnant 310. Peiter Matthias 6. Peiter Mattis 5. Peter Mathias 4. 6. Peter Matthias Joachim 6. Sabina Sophia Friedericka 6. Wolf, Amtmand 5. Wolf, v., til Lundgaard og Gudumlund 3 ff.
- Budde, O. 379.
- Buderupholm 372.
- Bugges Datter, Elena, g. m. Christiern Windelbo 242.
- Buk, P., Raadmand i Varde 299.
- Bunerup 372.
- Bustrup 372.
- Bæg 230 ff. Jakob 239.
- Bøgsted 372.
- Bølling, J., Præst i Skelum 369.
- Børialsen, Niels Povlsen 261. P., i Romlund 260.
- Betcher, General 472.
- Clausen, A., Raadmand i Varde 299.
- H., Raadmand i Varde 291.
- Clausholm 372.
- Clementin, K. P., res. Kapellan i Aalborg 217.
- Crase, S. Nielsen, Præst i Nibe 415.
- Cropensten, Ritmester 480. 506.
- Curi, P. Mogensøn, Præst i Ellidsøj 406—7. 412—3.
- Daa, Beate 404. Dorte Klausdatter, g. m. Gr. Krabbe 386—7. 389. 391. 393. 396. 412. Herluf 534. Klavs, til Torstedlund 386. Kristian, til Ravnstrup 386—7. Kristen 386. Mette 387. Valdemar 386.
- Dalsgaard 372.
- Damgaard 372.
- Deberen, J. v., Rytteranfører 312.
- Dejn, Jens, af Beg 240—1. Tord, Landstingsherer 241.
- Dejbjerglund 372.
- Donerup 372.
- Dorte, Fru, til Boller 380.
- Drachenberg, Chr., gl. Normand 4.
- »Dragerne« 161.
- Drieberg, Kaptajn 5.
- Due, B., til Krastrup 386. 397. Mandrup 387.
- Dyre, A. Iversdatter, g. m. O. Blik 272—3—4. Cl. 272—3. 276. Hans, til Boller 380. Iver 272. 380. Jens, til Boller 380. Kl. Iversøn 380. Kristence, g. m. J. Kruse 383. Palle, til Trinderup 276. 278.
- Dyrsted, P. Nielsen, Præst i Sønderup 415.
- Dyssel, A., Amtmand, til Sejlstrup 378. 400.
- Ebbesen, L. 294.
- Ebeltoft 519—20.
- Egebjerg 372.
- Egidie 372.
- Egtved 483.
- Eilertz, J. C. J., Provst i Ringkjøbing 354.
- Elisabeth, vendisk Fyrstedatter 238.
- Elkjær 372.
- Ellinggaard 372.
- Enerup 372.
- Enevoldsen, Chr., Skoleholder i Aalborg 153.

- Engelsholm 372.
 Engelund 372.
 Eriksen, Kr., Mag. og Præst i Viborg 403.
 Esbernssen, Bertel 244. 246. 249.
 Peder, i Ulstrup 250. 257. Severin, i Hvidding 250. 257.
 Eskesen, N., Præst i Sønderholm 407. 410. 413—4.
 Eskjær 372.
 Estrup 372.
 Estruplund 374.
 Estvadgaard 372.
 Eulenberg, Ritmester 330.
 Exel, tysk Hopmand 128—9.
- F**
 Fangel, Forvalter paa Vildmosegaard 89. 96 ff.
 Farup 372.
 Fasti, Familien 400.
 Faverskov 372.
 Ferdensbøl 372.
 Fevel 372.
 Fiskeri 149—51. 219 ff.
 Fog, Jensen, Præst i Horsens 348.
 Follerbakken 399.
 Forprang 159 ff.
 Frandsen, A., Præst i Raarup 450.
 Frantz, Præst i Skelum 369.
 Fredrik, Prins, Erkebiskop af Bremen 314. 322—3; Hylding til Konge 336. Fr. Kristian, Prins 516.
 Fredsløvggaard 372.
 Friese, L. G., Dr., Fabrikbestyrer paa Gudumlund 34 ff. 89 ff.
 Friis, Anna 3. Apollone, g. m. A. Hansen Høyer 420. Hans, Borgmester i Ribe 149. Tønne, til Hesselager 515.
 Fris, A., til Vrejlevkloser 383. Berthe, til Fusingø, g. m. A. Skel 272. Jep, Kjøgemester hos T. Krabbe 259.
 Fruergaard 372.
 Fruerlund 372.
 Frøjstrup 372.
 Fuglsig 372. 375. 380. 398—9. 400—1. Fullgang 374.
- Fussingø 245. 258. 372.
 Føvling 372.
- G**
 Gaderenovation 226.
 Galde, G., til Thom 513.
 Gallas, Oberst 479. 503.
 Galskøt, Elisabet, g. m. J. Jensen Dyre 381. Ingeborg Thomesd., g. m. M. Juel 400. Th. Jensen, til Boller 381. Thomas, Ville 381.
 Galt, Birgitte Marie, g. m. H. Povisk 400. Gjord, til Hørbylund 378. Kirsten Pedersdatter 384.
 Gaverslund 482.
 Generup 245. 258.
 Georgi, Ritmester 511.
 Geppel, Fabrikmester paa Gudumlund 62 ff.
 Gerhardt, Greve af Holsten 235.
 Gersdorf, Fr., til Bramstrup 404.
 Gested og Gestedgaard 242.
 Gested, Peder, Thomas og Truels 242.
 Gisinggaard 372.
 Gjannerup 245.
 Gjedde, Ide Sofie, g. m. Etatsraad Krabbe 348.
 Gjedsingholm 372.
 Gjeringsgaard 372.
 Gjørbacker 445 ff.
 Gjõe, Falk 513. Ida, Frue, g. m. J. Juel til Lindbjerggaard 311. 384. 387. 396. Iver 516.
 Gjelbygaard 372.
 Glambæk, N. Pedersen, til Øllufgaard 294.
 Glargaarden 359. 369.
 Glerup Skov 359.
 Glumstrup 372.
 Goltz, General 510.
 Gram 372.
 Grand, Jens, Ærkebiskop 235.
 Grave, M., i Ribe 129.
 Grimstrup 482—3.
 Grinderslev 372.
 Grindsted 483.
 Gris, B., til Trinderup 269. B., til Klarupgaard og Hjermslevgaard 389.

- Grubbe, E., til Tjele 273. 276—7.
 Marie, g. m. P. Dyre 276—7.
 Jørgen 516.
 Grunnet 372.
 Grøn, E., J. og K., til Ulsund 396.
 Gudme, H. P., Stiftsprovst i Aalborg
 217. K. P., Kapellan p. p. i Aal-
 borg 217.
 Gudum Kirke 3. 4. Skole 81.
 Gudumlund 1 ff. 372.
 Gunderup 214.
 Gunderupgaard 372.
 Guthejm, A. Prebened., g. m. J.
 Brahe 514. J., Krigskommissær
 472. 475. 477. Knud 516. P., til
 Tim, Rigsmarsk 531.
 Gyldenstjerne, Erik og Jakob Nielsen
 240.
 Gyrrsting, Chr., Bager i Aalborg 106 ff.
- Hagen**, Løjtnant 478.
 Hagsholm 372.
 Hahn, A., til Hjortspring 401. H.,
 til Fuglsig 381. 395. 398.
 Hald, A., Podemester 362.
 Halkjær 373.
 Hals Lodsvæsen 176 ff. 221. Skibs-
 bro 163—4.
 Hamelthon, Kaptajn 502.
 Hammelse 373.
 Hamergaard 372.
 Hansen, P., Borgmester i Svendborg
 346.
 Hansted 345 ff. 372. 457.
 Hariskjær 372.
 Haslevgaard 366. 369.
 Hassinghovgaard 373.
 Hastrup, Læge paa Gudumlund 83.
 Hastrupgaard 258. 372.
 Haver 373.
 Haverslev 426.
 Havgaard i Rinds Herred 261. 265.
 Havnefoged i Aalborg 164.
 Havnefogdens Instrux i Aalborg
 164 ff.
 Havreholm 389.
 Heauvert, R., Skoleholder i Aalborg
 153.
- Heegaard 372.
 Hegelund, C., Præst i Skelum 369.
 M., i Viborg 261.
 Hegnet 373.
 Heiselt 372.
 Helbygaard 373.
 Hemmegaard 373.
 Hemmer, C., Dr., i Ribe 348.
 Hennegaard 294.
 Henriksen, O., til Villerup 402.
 Hessel 372.
 Hesselmend 373.
 Hestrupgaard 377. 395.
 Hesumgaard 374.
 Hexeri 286.
 Heydenstrop 516.
 Heyders, Oberst 508.
 Hillemslev 373.
 Himmestrup 373.
 Hindsæl 373.
 Hirtsholmene 39.
 Hjermeslevgaard 389.
 Hjorth, Løjtnant 362. A., Degn i
 Blendstrup 545—7.
 Hjørring 398. 426.
 Ho 350—1. 484.
 Hochfalck, Løjtnant 478.
 Hofgaard, Bodil, g. m. G. de Lich-
 tenberg 456. St., Borgmester 348.
 St. Rasmussen, Borgmester i Hor-
 sens 456.
 Hofman, S., Præst i Sønderup 417.
 Holbygaard 374.
 Holm, J., Biskop i Aalborg 537.
 Holmgaard 373.
 Holstein, J. L. 383.
 Holtzberg, J. Petersen, Bogtrykker
 i Aalborg 217.
 Horsens 448; lærde Skole 348. 449.
 Høge Fiskerleje 151.
 Høghinsen, Niels 236.
 Hundsbæk 372.
 Hundslund 374.
 Hurup 367—8.
 Hvam 374.
 Hvas, Jens 450. Kr., Oberst 294.
 Hvid, Peder, af Beg 240—1.
 Hvidbjerg 373.

- Hvidding 250.
 Hvidstedgaard 373. 380—1.
 Hvinstrup 374.
 Hvolgaard 372.
 Hygaard 372.
 Hæstrupgaard 374.
 Høg, Gr., til Vang 403. Mogens 386.
 Høeg, Kaptajn 362.
 Høgholt 373.
 Høghvid 373.
 Høgsbro 373.
 Højris 372.
 Hørbylund 373. 378.
 Høringholm 372.
 Høst, C., Præst i Lunde 482.
 Høstmark, J., Præst i Urlev 448 ff.
 Høyer, A. Hansen, til Østergaard i Salling 419. Chr. Feddersen, Præst i Junget 419. Fedder, Borgmester i Skagen 419. J. Feddersen, Mag., Præst i Viborg og Aalborg 419.
 Høxbro, Bodil, g. m. Borgmester St. Rasmussen Hofgaard 456—7. Hans Jørgensen 456—7. J. Hansen, Borgmester i Horsens 456.
- I**nger Knudsd. paa Tredie 273.
 Inger Knudsd., g. m. E. Blik 274.
 Isgaard 373.
 Isachsen, I., Oberstløjtnant 310. 312. 317—8.
- J**acobsen, A., Præst i Vinding 484.
 Janderup 483.
 Jensen, Christen, i Suldrup 254. 257.
 J., Raadmand i Varde 299. 309.
 Jacob, kgl. Foged 281. Jacob, Provst 413. Jens, Præst i Nørholm 406. Jon, Præst i Hvornum 406. 410. 416. Las, Borgmester i Varde 280. 293. 321. Mads, fra Ringkjøbing 312. Michel, Præst i Sønderup 415. N. Jensen, til Uslinggaard 354. Peder, til Od 241.
 Jønsgaard 373.
 Jernet 373.
 Jes Hardbo, til Korup 358.
- Jespersen, Justitsraad, til Sejlstrup 378.
 Johansen, J. M., Lærer paa Gudumlund 86.
 Jonsen, N. og M., til Torstedlund 543.
 Jonsen, M., til Hørbylund 378.
 Juel, Axel, til Villestrup, Landsdommer 530. 532. Birgitte, g. m. P. Ranzau 402—3. B. K., g. m. H. Reedtz 544. Dorte, til Offergaard 540. Dorthe, g. m. K. M. Tornekran 531. Ellidse, til Herup 540. Gregers, Kammerjunker og Ritmester 402—3. Henrik, til Lindbjerg 384. 389. 391. Ide og Kirsten 389. 391. Ide Dorothea Kathrine Maria, Sofie Kristine, Ingeborg og Elisabeth 402. Ingeborg 383. Iver, til Villestrup 516. 537. 540. J., til Voergaard 544. J. Pedersen, til Lindberg 383—4. Jens 403. Kathrine Marie, g. m. Generalmajor Møsting 383. Kirsten, til Kærsholm 540. Kirstine, Jomfru 404. Kirstine, til Kjærsholm 265; til Hørbylund 378. Knud, til Taa-singe 404. Kristian 402—3. Mogens, til Tidemandsholm 400—1. Niels, til Kongstedlund 439 ff. 527 ff. Ove, til Medelgaard 540. Peder, til Vrejlevkloster 383. 387. 389 ff.
 Julingsholm 373.
 Jullingsholm 374.
 Jungergaard 373.
 Justesen, Degn i Gudum 81.
 Jørgensen, Chr., Præst 346. Erik, Raadmand i Odense 385. H., Assessor 359.
- K**aaas 373. Bjørn, til Kærsgaard 383. Erik, til Støvring 384. Hartvig, til Horupgaard 540. Iver, til Lindbjerg 384. Jens, til Gudumlund 3. Jørgen, til Gudumlund 3. Jørgen, til Rønnoesholm 385. Jørgen 487. Kristoffer, til Aarklet

383. Markvard 401. Mogens og Jørgen, til Tidemandsholm 401. Mogens, Rigsraad 3. Niels, til Kongstedlund 532.
- Kabel 373.
- Kaffe 430.
- Kakkellovne 429.
- Kall, J., Præst i Skelum 369.
- Kande, Jens eller Jes Andersen, Væbner, til Ginnerup, Prior i Ring Kloster 245. 257.
- Karen, Frue, til Hørylund 378.
- Karl Gustav, svensk Konge 471.
- Karsholm 373.
- Katholm 373.
- Kierulff, P., Præst i Sønderholm 414—5.
- Killerup 373.
- Kirckmann, H. C., Mægler i Aalborg 215.
- Kirstine Klavsd., g. m. M. Pig 244. 257.
- Kittrup 361.
- Kjelbygaard 373.
- Kjelgaard 373.
- Kjelst 484.
- Kjemtrup 361.
- Kjærbygaard 373.
- Kjærgaard 373.
- Kjærgaardsholm 373.
- Kjærsgaard 373.
- Kjærulf, C., til Østergaard 423. L. 364.
- Kjøbenhavns Universitet 348.
- Klarupgaard 81. 373.
- Klement, Skipper, hans Fejde 251 ff.
- Knivholt 373.
- Knub, J., Amtsforvalter 520.
- Knudsen, L., i Odense 354.
- Kokkedal 373.
- Kollerup 373.
- Kongerslev 437 ff.
- Kongstedlund 373. 439.
- Korfeldt, Lejtnant 510.
- Korup 358. 361.
- Krabbe, Anne, g. m. G. Lange 384. Elisabeth, g. m. B. Due 386. Etatsraad, til Bjerre 348. Gregers, Lensmand i Ribe 280. Gregers, Keld og Niels, til Torstedlund 386. 469. H., g. m. P. Juel 383. 389. 400. Helvig 386. 396—7. Ingeborg, Frue 404. Karen, til Skovsgaard og Vorgaard 378. 543. Klavs 386. 394—6—7. Kr., til Bjørnholm 514. Morten 378. Niels, til Hverring 402; Oberstlejtant 404. Otte, til Holmegaard 401. T. 259.
- Krag, Christense, Frue, g. m. F. Staverskov paa Øllufgaard 294. E. 387. Inger, g. m. Kr. Blik 274. Karen, g. m. L. Navl 267—8. Kjeld, til Trudsholm 369. Mogens, til Agerkrog 294. N., til Kællingbjerg 263. N., til Trinderup 265. 268—9. Otto, til Voldborg, Lensmand i Ribe 469. 471.
- Kragelund 367—8. P. Jensen, Biskop i Ribe 469. 472.
- Kraglund, P. Jensen. Biskop i Ribe 472.
- Krastrup 373.
- Krigen 1627—29 67 ff.; 1643—45 280 ff.
- Krigsartikler for Aalborg 196 ff.
- Kristensen, A., Præst i Volstrup 404. Kl., Borgmester i Viborg 397. O., Præst i Skallerup 463.
- Kristian, Greve af Delmenhorst 238.
- Kristoffer, Prins 235—6.
- Krogsgaard 316. 373.
- Kroptved eller Krogtved 358.
- Kruse, Enevold, til Hjermeslevgaard, Rentemester 389. Hans, af Hastrup 241—2. Jørgen, til Kjersgaard 383. 385; til Hjermeslevgaard 389. Mette, g. m. A. Blik 263. Otto 294. Tyge, til Boller 380.
- Krusegaard 373.
- Kullenberg, J., 485.
- Kvistrup 374.
- Kvægavl 147—8.
- Kyø 373.
- Kællingbjerg 438.

Kammerinstrux i Aalborg 192 ff.
 Kærsgaard 383.
 Køkkenmøddinger 1.
 Kølbygaard 374. 889.

Lafirne, Oberst 479. 504. 510.

Lage, Biskop i Viborg 358.

Lamberti, P. Holmensis 352.

Lange, Familien 400. Anne 381.
 399. 400. 401. Generalkrigskommissær, til Bratskov 447. Gunde, til Brejninggaard, Lensmand i Aalborg 384. Hans, til Nørholm 296. 301—2. Henrik 381. 384. 392; til Rugaard 385. Ida, g. m. Major Muderspach 362. Kirsten, g. m. L. Povisk 380. Kristen 385. Kristian og Niels, til Rønnovsholm 385. 392. Lukas, Hans og Niels, til Kjelbygaard 889. Margrethe, g. m. C. Spormand 400. Margrethe Eriksd., g. m. J. Kaas 3. N., til Stramsøger 380—1. Peder 272. 287. V., Landsdommer i Nørrejylland 389.

Langevad 373.

Langholt 373.

Langleg 150.

Langting 378.

Larsen, A., Læge paa Gudumlund 83.

Lassen, Anna, til Gudumlund 4. P. Thegersen, til Rødslet 4. Theger, til Rødslet 417.

Laughæson, Andreas 239.

Laurentii, Th., Dr. i Aarhus 348.

Lautrup, C., Ritmester, til Østergaard 423.

Lavlund, I., Forvalter paa Lindenberg 545—7.

Lawriessen, P., Præst i Sønderbeg 259.

Leerbæk 373.

Leergrov 373.

Lejrskov 483.

Lendemann, E., Præst i Skelum 369.

Leonhart, Major 321.

Leth, H., Mag., Hofprædikant 520.

Leytzau, v., Ritmester 278. ,

Libstrup Hede 294—5.

Lichtenberg, Etatsraad, til Lindbjerg 384. 456.

Lilgenou, Ritmester 476—7.

Lillevorde 81.

Lindbjerg 384.

Lindbæk 373.

Lindenov, C., til Restrup 414. Chr., Hoffjunker 418. H. 537.

Lindnæsgaard 373.

Litle, Tord 236.

Log 373.

Loge 374.

Longsholm 379.

Lottrup, Birgitte. g. m. Cl. Christensen 348. Birgitte Christensd., g. m. J. Høstmark 448. Dorte Hansd., g. m. A. Jensen Tonboe, Stifterinde af Hansted Hospital 345 ff. Elisabeth, g. m. H. Hansen Møller 348. H. Nielsen, Præst i Gudberg 345. Karen Hansd., g. m. N. Madsen Lørup 346.

Lundbæk 373.

Lunden, S., Fastlods i Fladstrand 40.

Lunge, Birte, g. m. H. Ramel 516.

Karen Ovesd., g. m. H. Ulfstand

515. Kirsten, g. m. A. Juel 530.

Maren Ovesd., g. m. N. Rosenkrans

532.

Lunigaard 373.

Lunov, E., til Strandbjerggaard 269.

Lunsbæk 374.

Lunsgaard 373.

Lübecker, F., Oberst 472. 480. G.,

Oberstlejtant 472. 475. 509.

Lyche, O., Byfoged i Aarhus 420.

Lykke, Anne Henriksd., g. m. K.

Ranzau 514. Dorte, g. m. H.

Lange 389. I., til Bigum 266.

269. J., til Overgaard 369. Jo-

hanne, til Hvidstedgaard 272.

Lykkesholm 373.

Lyngbygaard 373.

Lyngholm 373.

Lyngholm 373.

Lynnerup 373.

Lynsgaard 373.

Lysser, S., Oberstlejtant 126. 129.

- Lyumgaard 373.
 Løgster 435—6.
 Løkken 426.
 Lønstrup 432.
 Lerup, N. Madsen, Præst i Gudme 346.
Madsdatter, Meté, g. m. J. Torsen 543.
 Madsen, H., Byskriver i Varde 298.
 Jens, Ridder 359. 361.
 Manthey, Justitsraad, paa Brede og Gudumlund 105.
 Manø 150.
 Margrete, Dronning 242.
 Mariager Kloster 361. 367.
 Marsvin, J., til Restrup 413.
 Mattrup 373.
 Mehlsen, Agathe v., g. m. ¹⁾ M. Rodsten, ²⁾ M. Kaas 401.
 Meilgaard 373.
 Meisner, J., Oberstløjtnant 319.
 Merengaard 373.
 Mette, Frue, g. m. Morten Krabbe 373.
 Mickelsen, P. C., Glasmager paa Gudumlund 35 ff.
 Mindstrup 373.
 Mols 518 ff.
 Moltke, A. G., til Bregentved og Lindenberg 545—7.
 Monrad, E., Biskop i Ribe 469.
 Mosegaard 373.
 Munderspach, Major 362. Ritmester, paa Trinderup 362.
 Mule, Slægten, af Bæg 233 ff. Jacob 235. Peder og Johan 234—5 ff.
 Munch, L., Sølejtant 163.
 Munck, H., Ejer af Vesselbjerg 151.
 Munk, Kirstine 119. 516. Peder 265.
 Mundt, Pros 313.
 Musmann, J., Bestyrer af Gudumlunds Fabrik 113.
 Müller, Chr., Raadmand og Byskriver i Aarhus 420.
 Mæglerinstrux i Aalborg 215 ff.
 Møgelkjær 373.
 Møller, Forvakter paa Birkelse 428.
 Justitsraad, paa Flakkebjerg 86.
 A., Justitsraad, Godsforvalter paa Gudumlund 18. 19. 90. 105. H.
 Hansen, Præst i Gudbjerg 348.
 Møllerup 373.
 Møltrup 373.
 Møsting, Kr. v., Generalmajor, til Fuglsig 381. 383.
Nannerupgaard 373.
 Navl, L., til Hedegaard 267—8.
 Nelle, C., General 119.
 Nibe 160. 224.
 Nibstrup 373.
 Niels, Mr. 385.
 Nielsen, Hans, Borgmester i Varde 280 ff. 467 ff. Johan, af Kaas 236.
 Mads 258. Niels, Hospitalsforstander i Aarhus 420. Otte, til Villerup 49. Stephan, Raadmand i Varde 280. 299; Borgmester 469. 501.
 Nikkelsen, P., til Hørbylund 378.
 Nissen, N., Generalkrigskommissær 479. 481.
 Nordby 150.
 Nos 373.
 Nykirke 482.
 Nørager 373.
 Nørbæk 230—1.
 Nørbækgaard 230 ff.
 Nørholm 373.
 Nørlund 373.
 Nørregaard 373.
 Nørup 483.
 Nøvling 214.
Od i Vinkel Sogn 241.
 Odden 373.
 Offenhaus, H. C., Kaptajn 5.
 Oldsager 1—2.
 Olsen, N., til Rørdal 114.
 Ormholt 373.
 Orning, J., Lensmand paa Aastrup 384.
 Ottesen, N., til Villerup 401.
 Ovegaard 373.
 Overbrandmesteren 162—3.

Overgaard 373.
 Overklit 373.
 Oxby 350—1.
 Oxholm 373.

Pallesen, J., Mr., Præst i Varde, Provst 298.
 Pallisbjerg 373.
 Palsgaard 373.
 Palstrup 373.
 Panck, M., Borgmester i Kolding 335. 338.
 Parsberg, Mette Frederiksd., g. m. W. v. Buchwald 3. Oluf 266. Verner, til Nørlund 412; til Eskjær 420.
 Peder, Bisp i Viborg 236.
 Pedersen, J., Præst i Nørveg 271—2. J., Prokurator i Varde 298.
 Pedersen, Jens 377. Vogn, til Hestrupgaard 377. 378.
 Pentz, J. F., til Aastrup 393. 395—6.
 Pest 482. 483—4.
 Philipsen, D., Byfoged i Varde 291. 298.
 Pig, Familien 244. 257. Anne eller Berthe, g. m. C. Sommer 245. 257. Ingeborg, g. m. ¹⁾ B. Esbernssen, ²⁾ Anders Stigsen 244. 246. 247. 257. Jens eller Jes 244. 246. 257. Mogens 244. 246. 257. Ysick Jenssen 246. 257.
 Pigsgaard (Beg) 243 ff.
 Piigh, Jes, Væbner 247.
 Pjedsted 482.
 Plack, D., Fændrik 293.
 Podebusk, A. Klavsd., g. m. T. Friis 515.
 Politiet i Aalborg 210 ff.
 »Postbudskat« 334.
 Pouch, L., Provinsialmedikus i Ribe 459.
 Povish, L., Oberst 507. O., Generalkrigskommissær 480. 511.
 Povisk, L., Henning og Niels, til Skrumsager 380. 383. 385. 400. L., M., H., Fr. og O. 383.

Prindsendorf, tysk Hopmand 128—9. 130.
 Printzler, O., Præst i Als 366.
 Puck, J., Apotheker i Ribe 290.
 Puttkammer, Oberst 508.
 Pætersun, Johannes 239.

Quast, General 478—9. 502—3—4. 506. 510.
 Qvelstrup 373. 521.
 Qvistgaard, A., J. og N., til Østergaard 423. J., til Hvanstrup 424.
Raaekjær 373.
 Radichen, Kaptajn 478. 480. 501. 509.
 Ramel, H., til Bekkeskov 516.
 Ramergaard 373.
 Randrup 373.
 Rantzov, M., til Beg 266.
 Ranzau, C., Greve, Generalkrigskommissarius 312. K. Breidesøn, til Ranzausholm 514. Povl, til Havreholm 389. 391. 402.
 Raak 373. M., Delefoged i Hyllerslev 298.
 Ravn, J. Nielsen, til Østergaard i Salling 418. 423.
 Rebstrup 373.
 Reenberg, P., Borgmester i Aalborg 403.
 Reedtz, H., til Voergaard 544.
 Reedtz-Thott, H., til Voergaard 544.
 Reetz, Kr., til Boller 380.
 Restrup 373.
 Revs 373.
 Ribe 120 ff. 459. 470; Domkapittel 294—5—6; Hospital 294—5.
 Riber, L., Raadmand 348. N. Jensen, Raadmand i Nyborg 353.
 Riekjærgaard 373.
 Ring Kloster 245.
 Ring, Dr. i Vejle 348.
 Risler, P., Ritmester, Buderupholm 412.
 Rodsteen, Frederik, Else Kathrine, g. m. O. Budde 379. J., til Sejlstrup 378. Jens, Markvard, til Tidemandsholm 401. Niels, Morten,

- Jens, Marquard, Knud, til Lengsholm 379. 389. P. M., til Hørbylund 378.
- Roeck, tysk Hopmand 128. 281.
- Roed, Mads, 352. Th. 263.
- Roest, Præst 483.
- Roested, H., til Nørgaard 424.
- Rolsøjgaard 373.
- Rosenkrans, Anne Timmesd., g. m. O. Sommer 246. Axel, til Halkjær 278. 532. Erik Ottesen, Oluf, til Vallef 259. Niels, til Halkjær 532. Niels Timmesen, til Stensballe 248. Oluf, til Egholm 386—7.
- Rosenholm 373.
- Rosenlund, Anna, g. m. Fr. v. Buchwald 4. Mads, til Dybvad 4.
- Rosenvold 373.
- Rostock 236. 238. Nikolaus af 238.
- Rostrop, Sophie 516.
- Rothenburg, S., Oberst 315—6.
- Rothwein, A., Oberstløjtnant 310. 316.
- Ruballegaard 373.
- Rugaard 373.
- Ruus, J. Jacobsen, Præst i Julstrup 410.
- Rybjerg 373.
- Rygaard 373.
- Ryhav 374.
- Ryning, Johannes 2.
- Ryungaard 374.
- Rødhus 428.
- Rødslet 373.
- Rømeling, Margrethe Dorthea, g. m. Fr. Buchwald 6.
- Rønnov, Karen, g. m. J. Bilde 383. 385.
- Rønnovsholm 375. 377. 385. 395. 402.
- Rørbæk 373.
- Salt 144—5. Saltkompagni i Ribe 145—6.
- Sandberg, Chr., til Kvelstrup 257. 521. Kirsten, g. m. A. Skeel 257—8.
- Sandemændstov 249.
- Sandflugt 445 ff.
- »Sandtold« 150.
- Schaalund, P., Havnefoged i Aalborg 164.
- Scharmekon, J., Regimentskvartermester 327.
- Schavenius, L., Vice-Ober-Brandmester i Aalborg 162.
- Scheffer, Dr. i Flensborg 348.
- Scheirsling, H. A., Kaptajn 5.
- Schimmelmann, E. H., Minister 11 ff. K., Greve 108.
- Schmidt, J., Apotheker i Horsens 348.
- Schultz, Mekanikus 108—9.
- Seefeld, Cl., til Visborggaard 359. Enevold 364—5. 369. Jakob, til Visborggaard 369.
- Seerup, N. Jørgensen, Provst i Ribe 459.
- Sefleskovgaard 374.
- Sehested, Anna Kathrine, g. m. Gr. Høg 403. Benedikte Margrethe, g. m. M. Marsvin 404. Enevold 364—5. J. T., til Hørbylund 378. J. Thomsen, til Hjermelevgaard 389. Jens 516. Malte, til Boller 380; til Ryhave 525. Mogens, Lensmand i Ribe 469. P. 293.
- Selisskovgaard 374.
- Seibig, P., kgl. Cverførster 521. 525.
- Sejlfloed 81.
- Sejlstrop 378.
- Seninggaard 374.
- Seritslevgaard 374.
- Sested, Kl. 260.
- Sinbjerggaard 374.
- Skabygaard 374.
- Skarpretter 154—5.
- Skarrilgaard 374.
- Skeel, A., Lensmand i Ribe 126. 257. 258. 280. 516. Ingeborg, til Voergaard 378—9. 543—4. Karen 516. Niels 378. O. 393.
- Skel, Albert, til Jungetgaard 537. Christen 513. Herman 537. J., Rigsraad og Rigsmarsk 512 ff. Kristen 386.
- Skervad 374.
- Skibsby 393.
- Skibsfart 219.

- Skjersø 374.
 Skjøt, A. Nielsen, Præst i Skelum 369. Bertel, Præst i Brøndum 369. Inger, g. m. C. Hegelund 369.
 Skodborg 373.
 Skole, Dansk og tysk 152—4.
 Skoleanordning for Aalborg af 1651 153.
 Skomagersvende man ej gifte sig 218.
 Skomstrup 374.
 Skovbygaard 374.
 Skove, forsvundne 360. 368.
 Skovgaard 373. 374.
 Skram, Anna, g. m. Cl. Strangesen 295. B., g. m. H. Dyre 380. Erik, til Ulsund 396.
 Skrunsager 380. 400.
 Skøning, J., Præst i Nørbæk 262—3.
 Slebusch, Oberst 309. 311. 316. 320. 328.
 Slet, J. N., Væbner 2.
 Smidstrup 482.
 Sofie Hedvig, Prinsesse 164.
 Sohngaardsholm 214.
 Solbjerg (Hellum-Hindsted H.) 357 ff.
 Sommer, Slægten 245. Anne 245. 257. Christen 245. 250—1—2; Landsdommer i Jylland 256—7—8. Niels 245. Niels, Præst i Ørum 450. 453. Oluf 245. 257. Peder 242.
 Sparch, General 510.
 Speckhan, F. E., Gehejmerraad 351.
 Spiis, J., Modellerer paa Gudumlund 59.
 Spormand, C., til Fuglsig 400.
 Spøttrup 374.
 Stadstambur 214—5.
 Stampe, H., Mag. og Præst i Hammer 403.
 Starupgaard 374.
 Staverskov, Anna, g. m. Kr. Hvas 294. F., til Øllufgaard 294. Sofie, g. m. ¹⁾ O. Kruse, ²⁾ L. Ebbesen 294.
 Steenberg, N., Præst i Hornum 417. N. Nielsen, Præst i Østerhornum 413.
 Steenholt 373.
 Steenild, N. og J., til Voergaard 544.
 Steensballe 373.
 Steinberger, Oberstløjtnant 314.
 Steinthal, E., Forpagter paa Gudumlunds Fabrik 113.
 Stovgaard 374.
 Strandby 128.
 Strandbygaard 374.
 Strandet 374.
 Strangesen, Cl., til Nørholm 295.
 Stub, P. Jørgensen, Provst 406 ff. 410. 414.
 Stubergaard 374.
 Stygge, Anne, til Tidemandsholm 401. Anne, g. m. N. Juel 538. 540. K., g. m. J. Dyre 380. Movrids, til Holbækggaard 540. T., til Frøstrup 533.
 Styringgaard 374.
 Sustrup 374.
 Svane, A., Borgmester 489.
 Sviomgaard 374.
 Sæbygaard 374.
 Sæbykloster 374.
 Søby 374.
 Sodal 374.
 Søegaard 374.
 Søgaard 374.
 Sønderbeg 259.
 Sønderhad 374.
 Sønderho 150—1.
 Sønderside 140. 150—1.
 Sørensen, Bj., Professor i Sorø 269. Elias, Præst i Urlev 448. J., Administrator paa Gudumlund 106.
 Sørovere 148 ff.
 Taagerup 374.
 Tamperetten i Aalborg 156 ff.
 Tanerup 374.
 Tarp, Chr., Raadmand i Varde 999.
 Teiere 374.
 Terkelsen, Ture, Raadmand i Varde 121 ff.
 Terpager, N. Pedersøn, Raadmand i Ribe 393.
 Therckelsen, C., Præst i Buderup 407—8. 411.

- Thestrup, til Viffertsholm 362.
 Thisted 426.
 Thomsen, Th., til Østergaard 424.
 Thomassen, F., Herredsfoged i Bjerger-
 Hatting Herreder 449 ff.
 Thonbo, Anders Jensen, til Hansted-
 gaard 457. Maren Jensd., g. m.
 J. H. Høxbro 456.
 Thorbensen, M., Føropagter af Ham-
 melmose 164.
 Thorpæ i Albæk Sogn 289.
 Tidemand, I., g. m. M. Juel 401.
 Tidemandsholm 374. 400—1.
 Tiendegaarden 8.
 Tigelsen, J., Skriver i Randers 248.
 Tim 374.
 Tiniansholm 374.
 Tipperne 151.
 Tirsbæk 374.
 Tising, C. Pedersen 366.
 Tives 374.
 Tjele 374.
 Tjenestefolks Flyttetid 219.
 Tjered o: Rønnovsholm 385.
 Tjæreborg Sogn 316.
 Todbøl 374.
 Tofte 368.
 Togerup 374.
 Tomsen, E., Raadmand i Randers 248.
 Tonboe, A. Jensen, Handelsmand i
 Horsens 346 ff.
 Tordsen, J., til Hørbylund 543.
 Torm, E. Olufsen, Mag. 418. Mette,
 g. m. J. Henriksen 418.
 Tornekrans, K. Mikkelsen, til Lund-
 bæk 531. 537. 539.
 Torstedlund 374. 386.
 Torup 374.
 Tornpgaard 374.
 Torvefogedinstrux for Aalborg 203 ff.
 Tranders, Nørre- og Sønder 214.
 Tranum 428. 445.
 Trellund, Christian, Student 354.
 Ingeborg Jensd., g. m. N. Bosøn
 353. Jens Pedersen 352—3. Jo-
 hanne fra Lifand 354. Jon, Han-
 delsmand i Husum 353—4. P.
 Lamberti 352—3. P. Pedersen
 352. Villum Pedersen, Skoleholder
 353.
 Trenerup 374.
 Tridie 374.
 Trolle, H. 386. 397.
 Trudsholm 374.
 Tudi, Ritmester 501.
 Tulstrup 374.
 Turesen, T. 469.
 Tustrup 374.
 Tveden, H., Betjent i Aalborg 159 ff.
 Tvies 374.
 Tygestrup 374.
 Tyrestrup 374.
 Temmerpladse i Aalborg 175.

Ulesund 374.
 Ulftand, Holger, til Vosborg 515.
 Margrethe 487. 516.
 Ullerup 374.
 Ullitz, Kr. Jakobsen 403.
 Ulstrup 374.
 Ulsund eller Ulvsund 396.
 Unger, Eva, g. m. Gjord Galt 378.
 H. W. 401. Kl., til Villerup 401.
 Urlev 453 ff.
 Urne, A., til Viffertsholm 269. 271.
 Anne 365. Birgitte, g. m. Cl.
 Seefeld 359. Johan, til Tidemands-
 holm 400—1; til Nibstrup 403.
 Jørgen 368.
 Urup 374.
 Utrecht, L., Birkefoged 520.

Vabensholm 374.
 Vaerhoed 374.
 Vagaard, E., Præst i Skelum 369.
 Valdemar, Prins 236.
 Valentin, Ritmester 481. 510.
 Wandal, H., Biskop i Viborg 353.
 Karen, g. m. N. Jensen Riber 353.
 Vandall, J., Kapellan p. p. i Aalborg
 217.
 Vang 374.
 Varde 117 ff. 280 ff. 467 ff.
 Vaskjærgaard 374.
 Wedel-Jarlsberg, H. J. C., Greve,

- Sekretær hos E. H. Schimmelman, siden Statholder i Norge 34 ff. 90 ff.
 Vedø 374.
 Veerholm 374.
 Vejen 483.
 Vejerhuspenge 227.
 Vellekloster 374.
 Vendelbo, Christian 241—2. P., Drost 358. Peder, Marsk 239.
 Venergaard 374.
 Vennergaard 400.
 Veslevkloster 374.
 Vesløggaard 374.
 Vesterbygaard 374.
 Vesterris 374.
 Vesterside 151.
 Whitte, M., Englænder 309—10.
 Viborg 255—6. 334. 541. Domkapitel 2.
 Videbrev 453.
 Vig 374.
 Viffert, Slægten 386. A. 359. Johanne, g. m. Kl. Iversen Dyre 380. M. Jensen 380. Margrethe, g. m. ¹⁾ E. Seefeld, ²⁾ J. Urne 364.
 Viffertsholm 359 ff. 374.
 Vildmose, Den lille 437 ff.
 Villadsen, P., Mag., Bisp i Viborg 406. 410.
 Villerup 374. 401.
 Villestrup 374.
 Villum, V. 534.
 Willumsen eller Vilhelmsen, O., Inspektør paa Gudumlund 109. 113.
 Vilsbæk, F., Præst 403.
 Vin 145.
 Viingaard, M., Rektor i Aalborg 413. 414. M. Thomsen, Præst i Nørholm 413.
 Wind, Helveg, g. m. J. L. Holstein 383. Iver, til Nørholm 301—2. 310.
 Winding, A., Præst i Horsens 345. 348. Povl, til Boller 380.
 Vindumovergaard 374.
 Vingegaard 374.
 Winter, P., Præst i Skjold 453.
 Visborg 374.
 Visborggaard 357.
 Viskum 374.
 Vitus, Præst i Skelum 369.
 Vive Skov 359.
 Voer 374.
 Vogel, H. Pedersen, Præst i Astrup 530.
 Vogler, Læge paa Gudumlund 83.
 Vognisgaard 374.
 Vognmændene i Aalborg 204 ff.
 Vognsen, Enevold 263. J., til Stenshede 263.
 Vognsen, Slægten 377. 380. Jens Pedersen, til Boller 380—1. Jep, til Herbylund 378. Jesper 377. 379. 380. 382. Johanne, g. m. Th. Jensen Galskøt 381. Karen, g. m. M. Jonsen Viffert 380. Mette Mortensd. 389. Morten Nielsen, til Hjermelevgaard 389.
 Volbjerg 374.
 Voldborg 469.
 Volleben, Ritmester 478. 502.
 Volstrup 374.
 Vorbasse 483.
 Vorgaard 378.
 Vorm, Lene, g. m. Chr. Pedersen 354. Søster, g. m. E. Olufsen Torm 418.
 Villum, i Aarhus 267.
 Vosborg 374.
 Vosnæsgaard 374.
 Vraa 374.
 Wrangel, C. A. 313. H., General 313. L., Ritmester 315.
 Vrejlevkloster 374. 383. 385. 387. 395—6. 402. 404.
 Vulf, Hans 396.
 Væbner, Kr, g. m. T. Kristjensen Stygge 533.
 Vægterne 161—3.
 Værkmester, H., Borgmester i Aalborg 403.
 Ybersax, Krigskommissær, til Hirtsholmene 39.
 Ægidiisen, P., Præst i Vester- og Øster-Hæsinge 392.

Øl 147.	Ørnhod 374.
Øland 374. Pottfabrik 74—5.	Ørum 374. 453.
Ølbygaard 374.	Øsløskloster 374.
Øllufgaard 294.	Østergaard 374; i Salling 418 ff.
Ørnstrup 374.	Østersnede 482.

Indholdsfortegnelse til 4. Bind.

	Side
1. Fabrikantlægene ved Gudumlund i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede. Af Chr. Brønnum, Forpagter af Gudumlund og Gudumlunds Fabrik	1.
2. Regnskab for 1892	115.
3. Varde og Omegn, særlig med Hensyn til de kejserliges Indfald 1627—29. Af J. Olsen, Overlærer i Varde	117.
4. Bidrag til Aalborg Bys Historie (sluttet). Af D. H. Wulff	152.
5. Nogle Meddelelser om Nerbækgaard. Af C. V. Christensen	230.
6. Varde og Omegn, særlig med Hensyn til Krigen 1643—5. Af J. Olsen	280.
7. Om Stifterinden af Hansted Hospital Dorthe Hansdatter. Af J. P. Bottiger, pastor emer. i Aarhus	345.
8. Privilegium for Indbyggerne i Hjerting, Ho og Oxby paa at søge Erhverv ved Sejlads. Meddelt af Vilhelm Bang	350.
9. Lidt mere om Familierne Trellund og Baggesen. Ved samme	352.
10. Regnskab for 1893	355.
11. Gamle Minder fra Solbjerg Sogn og Omegn (Hellum-Hindsted Herred). Af Fr. Møller, Lærer i Solbjerg	357.
12. Jydske Herregaarde i Midten af det syttende Aarhundrede. Ved G. Bang	371.
13. Bidrag til nordjydske Herregaardes Historie i det 16. og 17. Aarhundrede. Ved samme	375.
14. Skifter efter jyske Præster 1665—1685. Ved S. Elvius	405.
15. Personalhistoriske Meddelelser til Berigtigelse af Hovedgaarden »Østergaards« Historie i Salling fra 1673 til 1823. Ved L. Høyer til Selbjerggaard i Thy	418.
16. Nordstrandshandel. Af J. Skjoldborg	425.
17. Løgster søger Kjøbstadprivilegium, hvilket fraraades. Meddelt af D. H. Wulff	435.

	Side
18. Fra Østhimmerlands Fortid og Nutid. Af A. C. Nielsen	437.
19. Et Minde om en Episode i Kampen mod Sandflugten. Af J. Skjoldborg	445.
20. En Præst og en Herredsfoged. Ved Vilhelm Bang	448.
21. En velhavende Horsens Borger i det syttende Aarhundrede. Ved samme	456.
22. En Jøde forulempet i Ribe 1676. Ved samme	459.
23. Liste over Selskabets Medlemmer 1895	460.
24. Varde og Omegn 1649—60. Af J. Olsen	467.
25. Jørgen Skels Dagbøger for 1615 og 1627. Meddelt af G. Bang	512.
26. Meddelelser om Administrationen af de kgl. Skove i Sønder- og Mols Herreder (Bjørnskjær Skove) fra 1670—80. Ved Th. Søgaard, Kaptajn i Viborg	518.
27. Niels Juel Axelsøn til Kongstedlund og hans Endeligt. Af G. Bang	527.
28. Bemærkninger til Cand. mag. G. Bangs Artikel i »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« 4. B. 4. H. P. 375: »Bidrag til nordjydske Herregaardes Historie«. Af P. Scavenius, Gods-ejer til Voergaard	543.
29. Ansøgning om et Degne-Embede. Meddelt af Chr. Brønnum	545.
30. Meddelelse fra Bestyrelsen	548.
31. Regnskab for Aaret 1894	549.
32. Register til 4. Bind	551.

